XXV JORNADES D'ESTUDIS LOCALS D'INCA

Ajuntament d'Inca

XXV JORNADES D'ESTUDIS LOCALS D'INCA

Inca, 2024

Ajuntament d'Inca

Ajuntament d'Inca

Govern de les Illes Balears
Conselleria de Turisme, Cultura i Esports

institut d'estudis baleàrics

Centre de Professorat Inca

Amb la col·laboració de: XIMBELLÍ Centre d'Estudis Locals d'Inca

Comissió Científica

Santiago Cortès Forteza
Joan Estrany Bertos
Maria Magdalena Payeras Capellà
Gabriel Pieras Salom
Miquel Pieras Villalonga
Sandra A. Rebassa Gelabert
Guillem A. Reus Planells
Magdalena Sastre Morro

Edició: **Ajuntament d'Inca**
Assessorament lingüístic: **Servei Municipal de Normalització Lingüística de l'Ajuntament d'Inca**
Disseny i maquetació: **FNT'STC Disseny Gràfic**
Impressió: **Imprenta Bahia**
Dipòsit Legal: **PM 00048-2025**

Fotografia de portada: *Llibres Jornades d'Estudis Locals d'inca*. **Montse Ramírez "Xalest".**

Logotip de la Comissió Científica creat el 2019 per Joana M. Beltran Cortès, Universitat Abat Oliva, amb motiu dels 25 anys de les Jornades d'Estudis Locals d'Inca.
L'Ajuntament d'Inca no es responsabilitza dels continguts de les comunicacions, els quals corresponen als respectius autors i autores.

XXV JORNADES D'ESTUDIS LOCALS D'INCA

Inca, 2024

ÍNDEX

Gala commemorativa de les 25enes Jornades d'Estudis Locals d'Inca 7

Ponència inaugural

Rondalles, llegendes i succeïts d'Inca: memòria i fantasia 9
Caterina Valriu Llinàs.

Comunicacions

1. Avaluació del procés d'escolarització específic al municipi d'Inca, dirigit a revertir la segregació escolar en el CEIP Llevant 43
   Alice Weber.
2. "Leather Factory Shop": més que una exposició. 79
   Yadira Fernández Domínguez i Biel Company Rubio.
3. Breu anàlisi dels programes de Setmana Santa editats per l'Associació de Confraries de Setmana Santa d'Inca 1984-2024 91
   Gabino Fornas García.
4. Els escrits lingüístics del pare Colom a la *Fulleta* dels Terciaris d'Inca 109
   Miquel Llompart Martorell.
5. Els orígens i l'impacte dels gegants d'Inca 131
   Gabriel Ferrer Miró.
6. Son Mas des Potecari. De l'oblit a la recuperació del patrimoni arqueològic inquer 153
   Magdalena Sastre Morro, Javier Rivas Ortiz i Cristina Rubio Vicens.
7. Les troballes arqueològiques del carrer dels Hostals 173
   Magdalena Sastre Morro, Raúl Guardiola Navarro i Cristina Rubio Vicens.
8. Arquitectura i urbanisme a Inca i als seus voltants durant el regnat del rei Sanç I de Mallorca (1311-1324) 185
   Guillem Alexandre Reus Planells i Joan Torres Ferragut.
9. Comentaris a l'obra *Tratado del examen de las revelaciones verdaderas y falsas y de los raptos* del P. F. Jerònim Planas d'Inca, editada l'any 1634 201
   Gabriel Pieras Salom.
10. Influència genètica en els naixements múltiples a Inca del segle XIX 231
    Jaume Jaume Mayol i Gabriela Jaume Batle.
11. La visita pastoral del bisbe Rafel Manso al monestir de Sant Bartomeu 31.10.1849 255
    Mn. Pere Fiol i Tornila.
12. Inca a la revista *La Nostra Terra*. 273
    Àngela Beltran Cortès i Santiago Cortès i Forteza.
13. El sorgiment de l'orfeonisme a Mallorca. El cas de l'Orfeó L'Harpa d'Inca: breu història i funcionament actual 289
    Cistina Llabrés González.
14. Treball industrial i Guerra Civil (1936-1939): el cas de la indústria del calçat d'Inca 315
    Carolina Peña Moreno.
15. Treballadors de la indústria del calçat d'Inca als fronts peninsulars de la Guerra Civil (1936-1939) 325
    Carolina Peña Moreno i Miquel Pieras Villalonga.
16. La Junta Municipal de Primer Ensenyament d'Inca (1939-1949) 359
    Antoni Aulí Ginard i Joan Pons Julià.
17. El siurell inquer: història, singularitat i nissagues 383
    Santiago Cortès i Forteza, Francisca Truyol Fàbregas, Magdalena Sastre Morro i Guillem Alexandre Reus Planells.
18. L'obra del pare José María Aguilar Collados al monestir de Sant Bartomeu d'Inca 403
    Montse Ramírez Pallicer i Pere Rayó Bennàssar.

GALA COMMEMORATIVA DE LES 25enes JORNADES D'ESTUDIS LOCALS D'INCA

Per celebrar les 25enes Jornades d'Estudis Locals d'Inca, tengué lloc dia 21 de novembre de 2024, en el Teatre Principal d'Inca, una gala que fou presentada pel violinista i director d'orquestra Agustí Pere Aguiló i Bordoy.

En primer lloc, foren estrenats els Goigs a llaor del siurell, icona de ceràmica de Mallorca, originals de Mn. Sebastià Codina Padrós amb música del mestre Agustí Pere Aguiló i Bordoy, i interpretats per la soprano Nadia Akaâri acompanyada a la guitarra per l'afamat guitarrista Toni Perelló.

En segon lloc, la mateixa soprano Nadia, acompanyada al piano per l'adolescent Agustí Aguiló Orfila, interpretà l'***Himne al Beat Ramon Llull***, amb lletra de Mn. Llorenç Riber i Campins i música del mestre inquer, músic universal, Antoni Torrandell i Jaume.

La segona part consistí en un concert de piano en el qual la pianista menorquina Montse Orfila Brulles interpretà:

Sentint més enllà
Recordant-te
Escoltant la mar
Després del silenci
Contemplant l'aigua de ses illes
Signe d'aigua
Homenatge a Frederic Mompou
Synera

Després d'un petit descans continuà el concert de piano amb les següents peces:

Jardins del Castell de Peralada
Sons de tardor
Novembre
Desembre de 24
Favàritx

A la Gala, hi assistiren l'Ajuntament, encapçalat pel batle Virgilio Moreno i la regidora de Cultura Alice Weber, la Comissió Científica, antics regidors de Cultura, la ponent, comunicants i un nombrós públic que sortiren satisfets de la qualitat d'aquest acte que, juntament amb la ponència de Catalina Valriu, donà per iniciades les 25enes Jornades.

Santiago Cortés i Forteza
Membre de la Comissió Científica

doi: 10.3306/JELINCA.25.9

RONDALLES, LLEGENDES I SUCCEÏTS D'INCA: MEMÒRIA I FANTASIA

Caterina Valriu Llinàs

Universitat de les Illes Balears
Institut d'Estudis Catalans.
c.valriu@uib.cat

Paraules clau: Inca, rondalles, llegendes, succeïts, rumors.

Resum. *L'article revisa diverses rondalles, llegendes i tradicions que formen el patrimoni narratiu popular del municipi. S'articula en quatre parts. A la primera s'analitzen les rondalles "Es ca d'Inca i es ca de Mancor", "Es dos geperuts" i "Com és que tots els sabaters són tarats, la segona es centra en la llegenda èpica "La llenegada del cavall del rei En Jaume" i les tradicions hagiogràfiques que es relacionen amb sant Vicenç Ferrer, la trobada de Santa Maria Major, el santcrist que suà sang, sant Sebastià i la pesta que assolà Inca el s. XVII i la devoció a Sor Clara Andreu. La tercera part analitza dos succeïts luctuosos del s. XX que generaren glosats populars: la mort del torero Carratalà el 1929 i l'assassinat de Pep Sitjar el 1934. Finalment, es revisen i comenten tres rumors: el batiport mortal de Sant Francesc, els corredors subterranis entre convents i esglésies i la desaparició d'Antònia Llompart, la dona que el 1936 gosà afrontar el Conde Rossi, fet que s'ha dramatitzat en una obra de teatre contemporani.*

Keywords: Inca, folktales, legends, events, traditions, rumors.

Abstract. *The article reviews various folktales, legends, and traditions that constitute the popular narrative heritage of the municipality. It is divided into four parts. The first part analyzes the folktales "Es ca d'Inca i es ca de Mancor" (The Dog of Inca and the Dog of Mancor), "Es dos geperuts" (The Two Hunchbacks), and "Com és que tots els sabaters són tarats" (Why All Shoemakers Are Peculiar). The second part focuses on the epic legend "La llenegada del cavall del rei En Jaume" (The Slip of King James' Horse) and the hagiographic traditions related to Saint Vincent Ferrer, the discovery of Santa Maria Major, the Holy Christ that wept blood, Saint Sebastian and the plague that struck Inca in the 17th century, and the devotion to Sor Clara Andreu. The third part examines two tragic events from the 20th century that inspired popular ballads: the death of the bullfighter*

Carratalà in 1929 and the murder of Pep Sitjar in 1934. Finally, the fourth part explores and comments on three rumors: the deadly porch collapse at Sant Francesc, the underground tunnels between convents and churches, and the disappearance of Antònia Llompart, the woman who in 1936 dared to confront Count Rossi, an event that has been dramatized in a contemporary play.

Amb el desenvolupament del Romanticisme com a corrent ideològic i estètic, es produeix una valoració de les tradicions populars, i molt especialment de la literatura d'arrel oral. Llegendes, rondalles, cançons, parèmies i creences que fins aleshores l'*alta cultura* havia menystingut comencen a ser vistes com un tresor a preservar, perquè són considerades l'expressió genuïna de l'*ànima del poble*. És en aquest context que a tot Europa comencen processos d'arreplega de narrativa oral i poesia popular. A la cultura catalana aquest interès arribarà amb la desclosa de la Renaixença que articularà la voluntat d'establir uns referents nacional i identitaris basats en la llengua i la cultura pròpia. A les Illes Balears, a la segona meitat del s. XIX i al llarg del s. XX també es pren consciència de la vàlua dels materials folklòrics i del procés de desaparició i oblit al qual s'aboquen a conseqüència dels canvis socials. Així, l'arxiduc Lluís Salvador i l'escriptor Antoni M. Penya, l'erudit Marià Aguiló, el lingüista i canonge Antoni M. Alcover, el metge menorquí Francesc Camps i Mercadal, el mestre Andreu Ferrer, el franciscà Rafel Ginard i l'impressor eivissenc Joan Castelló, entre d'altres, recullen i publiquen un nombrós cabal de literatura d'arrel oral, en llibres i revistes. El present treball té com a objectiu revisar i analitzar diverses peces de narrativa popular que –d'una manera o l'altra– es relacionen i vinculen amb la ciutat d'Inca, amb la voluntat que tornin a formar part dels nostres referents culturals i puguin tenir un ús actiu a la nostra societat, a l'Inca del s. XXI.

1. RONDALLES

1.1. Es ca d'Inca i es ca de Mancor

Ben probablement una de les històries més divulgades i conegudes entre els inquers és aquella que explica que un dia es trobaren dos cans al camí que va d'Inca a Mancor. El ca que venia de Mancor duia un os a la boca, que conservava encara uns bons palpissos de carn. El ca que venia d'Inca duia la panxa ben buida i la fam li esmolava l'enginy. S'aturaren per saludar-se i el ca inquer demana al mancorí:

-I tu, d'on ets? –el de Mancor, innocent i confiat, va respondre–:

-De Mancoooor!

I obrí la boca en pronunciar la «o» oberta de l'última síl·laba del nom del seu poble. De la boca badada va caure l'os saborós i el ca d'Inca, àgil i destre,

l'entomà al vol. Amb l'os a la boca arrencà a córrer cap al seu poble. El de Mancor, en veure la jugada i buscant la revenja, l'encalçà tot demanant-li.

-I tu? Tu d'on ets?

-Jo? D'Inca! –respongué l'altre amb el barram estret i pronunciant la primera vocal tan tancada com va poder.

El ca mancorí no aconseguí recuperar el seu os i el ca inquer aquell dia es va poder omplir la panxa. És per això que diuen que els d'Inca parlen amb les dents estretes. Els habitants dels pobles veïns generalment afegeixen que els inquers no són gaire generosos. Per reblar el clau expliquen que en tenir una visita inesperada els inquers solen dir «Si haguéssiu vingut més prest, hauríeu dinat (o sopat, segons l'hora) amb noltros.». Però tornem a l'afer dels dos cans, en alguna versió, el ca no és de Mancor sinó de Manacor, amb la qual cosa perd la versemblança que aporta el fet que Mancor i Inca són pobles amb els termes que confronten, i en canvi Manacor és prou allunyat.

Aquesta senzilla història, que ens sembla burlesca i intranscendent, és en realitat el ressò d'una vella faula, la faula de la guineu, el corb i el formatge, que s'arrela en el més pregon de l'imaginari humà i que Isop –el gran faulista grec que va viure el s. VII aC– va immortalitzar. Els folkloristes cataloguem els arguments presents en la tradició oral dels pobles, en busquem les diferents versions, els llocs on han estat documentades, les formulacions literàries que se n'han fet i destriem els motius folklòrics que les conformen. En aquest cas, i segons el catàleg internacional de referència *The Types of International Folk-Tales* (*Uther 2004*), el que tenim és una rondalla d'animals (més exactament una *faula*) catalogada com a tipus ATU[1] 57 *Raven with Cheesse in His Mouth* que té com a argument genèric el següent: «Una guineu afalaga un corb, que porta al bec un tros de formatge (carn, pa, raïm). El felicita per la bellesa del seu cant. El corb vol lluir-se davant la guineu i en badar el bec per cantar li cau el formatge. La guineu l'agafa i el s'engoleix» (RondCat). En algunes variants, la guineu provoca el corb dient-li que és una llàstima que un ocell tan bonic com ell no pugui cantar.

Si revisem el catàleg *Motif-Index of Folk Literature*, compilat pel folklorista nord-americà Stith Thompson, que referencia i ordena els motius que apareixen en les narracions populars veurem que la faula presenta els motius K334, que coincideix amb el títol del tipus (*Raven with Cheesse in His Mouth*) i A2426.2.6 (*Cawing of crow*). Sovint aquesta narració es presenta combinada amb el tipus ATU 56A (*Fox Plays Dead and Catches Bird*)[2] i /o l'ATU 225 (*The Crane Teaches*

1 ATU és l'acrònim dels llinatges del tres folkloristes autors del catàleg: Aarne, Thomsom i Uther.

2 Vegeu el resum de l'argument-tipus que en seria el prototip: «*Fox Plays Dead and Catches Bird***.** A fox (cat) pretends to be dead in order to catch a bird (crow) that comes near him. The fox eats it [K827.4, K911]. In some variants the fox blows up his stomach like a balloon, so that he seems to be dead and bloated. Or, the fox lies beside the hens' roosting place and pretends to be sick. When the hens come near him, he kills them [K828.2].»

the Fox to Flay). Singularment, en el nostre cas no tenim una guineu i un corb, sinó dos cans. Com sabeu, el ca –concretament el llebrer– és l'animal emblemàtic d'Inca i el que apareix en el seu escut. A la tradició faulística hi ha una correspondència consuetudinària –però no inamovible– entre determinats animals i les virtuts o els defectes humans que representen de manera simbòlica. Així, la guineu sol representar l'astúcia i el corb la malastrugança o la malaptesa. El gos, per la seva banda, es relaciona amb la fidelitat i la proximitat als humans, però també amb un punt de voracitat, com el llop. En el nostre cas tenim dos cans, un que representa la ingenuïtat i l'altre l'enginy per la supervivència. Potser podríem relacionar aquests dos models amb el tòpic que contraposa allò rural a allò urbà. El gos del poble petit, de l'entorn rural, és ingenu, innocent, confiat... en canvi el gos del poble gran és astut i té pocs escrúpols.

L'argument esòpic és un dels més divulgats arreu del món, en les seves diverses formulacions.[3] En el domini lingüístic de la llengua catalana n'hi ha nombroses versions, tot i que les més abundants són les protagonitzades per una guineu o rabosa i un corb. En el gran aplec de rondalles d'Antoni M. Alcover hi apareixen dues versions d'aquest argument-tipus molt diferents entre si (*Es corb i sa raboa* i *Es corb de Ses Puntes*) protagonitzades per un corb i una rabosa en el primer cas i per tres corbs en el segon (Alcover 1996: I 90-91 i 176-178), però en cap cas hi ha la confrontació per allargament de sons vocàlics. A diversos llocs del País Valencià es conta aquest mateix argument tot fent referència a diversos pobles o indrets més o menys pròxims entre ells o de característiques semblants: Mallorca i Benissili (Diéguez *et al*. 1999: 107), Albocàsser i Tírig (Escuder 1983: 85-86), Mallorca i Sardenya (Limorti/Quintana 1988: 102 i a Valor 1975 vol. 1) i Xàbia i Dènia (Llorens 2016: 101). Aquestes versions tenen un corb i una rabosa com a protagonistes. La variant

3 Com podem observar en aquesta nota, la faula de la guineu i el corb està documentada i és coneguda pràcticament a tot el món: «Observacions: rondalla esòpica (Perry 1965, 445 núm. 124). Documentat entre 1174 i 1190 al Roman de Renart (II,844–1023) i en altres contes medievals d'animals. Literatura/Variants: Ewert 1892; Chauvin 1892 i següents. III, 76 núm. 49, V, 288 núm. 172; Bronkowski 1943; Pedersen/Holbek 1961f. II, núm. 48; Bihler 1963; Schwarzbaum 1964, 185; Tubach 1969, núm. 2177; Dithmar 1970; Schwarzbaum 1979, 76–81; Kvideland 1987, 235; Dicke/Grubmüller 1987, núm. 205; Adrados 1999ff. III, núms H. 126, M. 138; EM 11,1 (2003) 135–139 (L. Lieb). Finès: Rausmaa 1982ff. V, núms 59, 60; Finès-suec: Hackman 1917f. jo, núm 20; Estonià: Kippar 1986; letó: Arājs/Medne 1977; Lituà: Kerbelytė 1999ff. jo; Livonià, laponí, sirià: Kecskeméti/Paunonen 1977; suec: Liungman 1961; noruec: Hodne 1984; Feroès: Nyman 1984; irlandès: Ó Súilleabháin/Christiansen 1963; Anglès: Wehse 1979, núm. 483; francès: Cifarelli 1993, núm. 163; Castellà: Camarena/Chevalier 1995ff. I, González Sanz 1996, Goldberg 1998, núm K334.1; català: Neugaard 1993, núm K334.1, Oriol/Pujol 2003; Portuguès: Soromenho/Soromenho 1984f. I, núms 63, 72, Cardigos (de propera publicació); holandès: Sinninghe 1943, Schippers 1995, núm. 448; frisó: Kooi 1984a; Alemany: Moser-Rath 1964, núm. 267, Tomkowiak 1993, 213f., Hubrich-Messow 2000; italià: Cirese/Serafini 1975; sard: Rapallo 1982f.; Maltès: Mifsud-Chircop 1978; hongarès: MNK I, Dömötör 1992, núm. 398, Dömötör 2001, 277; txec: Dvořák 1978, núm. 2177; Eslovac: Gašparíková 1991f. II, núm 461; Eslovè: Kosi 1890, 57; croat: Gaál/Neweklowsky 1983, núm. 51; búlgar: BFP; albanès: Camaj/Schier-Oberdorffer 1974, núm. 52; grec: Megas 1978; rus, ucraïnès: SUS; jueu: Noy 1976; georgià: Kurdovanidze 2000; Altaic: Radloff 1866ff. jo, 217; arameu: Lidzbarski 1896, 135; Oman: El-Shamy 2004; indi: Bødker 1957a, núm. 360, Thompson/Roberts 1960, Jason 1989; xinès: Ting 1978; coreà: Zŏng 1952, núm. 12; filipí: Fansler 1921, 395ff.; Indi nord-americà: Thompson 1919, 451; hispanoamericà, mexicà: Robe 1973; algerià: El-Shamy 2004; Nigerià: Walker/Walker 1961, 48f.; Etíop: Müller 1992, núm. 67; Sud-africà: Coetzee et al. 1967; Malgaix: Haring 1982, núm. 2.3.57, Klipple 1992» (Uther 2004: I 52-53).

Figura 1. Imatge de l'escut amb el ca llebrer i les quatre barres, relleu esculpit a la clau de volta de la planta baixa del campanar de Santa Maria Major.

amb dos cans és molt menys freqüent. El 1895 l'escriptor i folklorista català Apel·les Mestres va publicar una versió de la història titulada «Els dos gossos», en la qual el ca innocent és català i l'espavilat és navarrès (*navarro* indica el text). El 1950 el folklorista català Joan Amades publicà la rondalla «Els dos gossos» (1950: I 626) en la qual hi ha un ca valencià i un català, indicà que la va recollir a Barcelona, de boca d'una informant anomenada Rosa Dansa, encara que aquesta és una informació poc fiable. La versió amb dos cans la trobem també documentada a Guardamar del Segura, entre els pobles de Xàbia i Dènia (*Monjo 2012: 90*) i entre els mateixos pobles en una versió recopilada a Gata per Joan Giner Monfort.[4]

1.2. Es dos geperuts

L'estiu de 1894, el jove professor Antoni M. Penya (Palma 1863-1948) va recórrer un gran nombre de pobles de Mallorca a la recerca de les rondalles i llegendes que contava la gent de l'illa. La feina era un encàrrec de l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria-Toscana (1847-1915), que tenia l'objectiu romàntic de salvar aquestes narracions de l'oblit i la intenció de publicar-ne una antologia que les divulgués i alhora les preservés. Penya va recórrer prop de quaranta pobles en diverses eixides, però no ens costa que vingués a Inca. En aquest periple va arreplegar prop de cent-setanta relats populars de tipologia diversa, dels quals es conserven els manuscrits en dos arxius, originals que recentment han estat transcrits i publicats (*Valriu 2022, 2024a i 2024b*). Entre totes les narracions només n'hi ha una en la qual figuri Inca com a lloc de provinença, de la qual no sabem ni l'informant ni la data ni el lloc concret de recollida, més enllà de l'esment al nostre municipi a l'encapçalament del manuscrit. Es tracta de la rondalla titulada *Es dos geperuts* (Valriu 2024a: 107-108 i 177-178). Conta la història d'un sabater geperut que una nit va sentir cantar un estol de bruixes i les ajudà a completar la seva cançó sobre els dies de la setmana. Elles, agraïdes, li tragueren el gep. Un altre sabater amic seu va voler fer el mateix, però en no poder completar la cançó perquè ja era completa, hi afegí una frase discordant. Aleshores les bruixes, molestes amb el fet, li posaren a la pitrera el gep que havien tret a l'altre geperut.

4 Informació oral aportada per Joan-Lluís Monjo (26/10/2024).

El text complet de la rondalla és el següent:

Hi havia un sabater geperut que en s'estiu era molt calorós i perquè dins es llit no es podia adormir de calor, se n'anava a jeure a damunt una pell a dalt es terrat. Un vespre, a mitjanit en punt, va sentir com a remor i va badar es uis i va veure un parei d'esbarts de bruixes que passaven volant per damunt es terrat i deien, fent com una cançoneta:

–Dilluns, dimarts, dimecres, tres!

–Dijous, divendres, dissabte sis! —responia un altre esbart.

I cada vespre feien sa mateixa cançoneta, però es geperut va reparar que no anomenaven mai es diumenge i pensà:

–I per què deu esser que no diuen i diumenge set? Ja los ho diré jo, es primer vespre que les torn veure.

Un vespre que encara estava despert quan ses bruixes passaven se va posar a escoltar i tot d'una que varen haver dit «dissabte sis», ell los digué ben fort perquè el sentissin:

–I diumenge, set!

–I té raó! —digué sa major de ses bruixes— I té raó aquest homo. Mirau i noltros que no anomenam es diumenge. Meem, meem, debaixau a n'aquest terrat i mirau qui és que mos ha fet aquest favor, a veure si noltros n'hi podem fer qualcun a ell.

–Oh! Ell és un geperut —digué una bruixa que s'hi havia arrambat més que ses altres.

–Sí? —va dir sa major— Idò una pessigadeta perhom a n'es gep i l'hi llevarem, i no serà geperut aquest pobre homo. Passaren totes ses bruixes i li pegaren una pessigadeta perhom. La bruixa major li pegà sa darrera i digué:

–Per art des nostro secret

ara ets un homo condret.

I es sabater ja no tengué gep. L'ondemà dematí tothom que el veia se quedava admirat, i un altre geperut que era molt amic seu li digué:

–I què has fet? Com és que ja no tens gep?

–Ai fiet! —li contestà ell— això és un secret I no el te puc dir.

–Diga'l-me, i jo veuré si també me puc llevar es meu gep.

Es geperut que ja no ho era l'hi contà tot, dient-li que no ho digués a ningú, i s'altre que encara ho era li demanà si li volia fer es favor de deixar-lo jeure un vespre a n'es terrat per veure si ses bruixes li llevarien es gep.

Aquell li digué que sí i ell es mateix vespre s'ajagué damunt es terrat i tengué bon compte de no dormir-se, per esperar que ses bruixes passassen. A mitjanit en punt sentí remor i es cap d'un poc passaren ses bruixes dient:

–Dilluns, dimarts, dimecres, tres.

–Dijous, divendres, dissabte sis.

–I diumenge set ! —responia sa bruixa major.

Es geperut quant sentí diumenge set, no sabia què havia de dir, però com volia dir qualque cosa perquè ses bruixes l'afinassen i li llevassen es gep, cridà tot d'una:

–I dilluns vuit!

Quan ses bruixes sentiren allò se posaren a riure i sa major de totes digué:

–I ara qui és que diu això? Noltros ja l'anomenam a n'es dilluns. Meem, meem, anem a veure qui és qui se posa amb lo que no li importa.

–Pareix que hi ha un homo damunt aquest terrat.

–Idò posau-li es gep que llevàrem a n'aquell d'ahir.

–Però ell ja en té un, de gep! —digué una bruixa que s'hi havia acostat de prop, per veure'l bé.

–Idò posau-li s'altre davant —digué sa bruixa major— i així no tendrà ganes de desbaratar-mos.

Li posaren un altre gep a davant i ell que ja en tenia prou amb un, llavò n'hagué d'aguantar dos: un davant i un darrera. (Valriu 2024a: 107-108)

Aquesta rondalla, catalogada com a ATU 503 (*The Gifts of the Little People*), s'ajusta perfectament al desenvolupament narratiu del tipus de referència. L'argument pot presentar petites variacions de detall en la lletra de la cançó, el lloc on es produeix la trobada amb les bruixes, les característiques dels protagonistes, etc. A la nostra versió cal destacar que els dos geperuts són sabaters, un ofici molt habitual a Inca, localitat coneguda per la seva tradició sabatera. A les rondalles de tipus meravellós no és gaire freqüent que aparegui un protagonista que tingui l'ofici de sabater. Pel que fa als personatge amb poders sobrenaturals amb qui topen els protagonistes, segons les versions tant poden ser fades com bruixes. L'esquema estructural, en mirall, d'ajut-premi al protagonista positiu confrontat amb el no-ajut *vs.* càstig al protagonista negatiu és freqüent i compartit amb altres arguments en tipus rondallístics pròxims, encara que formalment ens puguin semblar rondalles molt diferents.

El tipus ATU 503 que comentem es troba en reculls diversos arreu dels Països Catalans, però en cap altre cas l'hem trobat protagonitzat per sabaters. Podríem dir, doncs –tot manllevant la nomenclatura a les ciències naturals–, que es tracta d'un endemisme inquer. Hi ha recollides rondalles d'aquest tipus a molts d'indrets del món.[5] A les terres de parla catalana estan documen-

5 Segons l'índex internacional ATU, se'n troben versions a Finnish: Rausmaa 1982ff. I, 488; Finnish-Swedish: Hackman 1917f. I, Nos. 26b(5), 118; Latvian: Arājs/Medne 1977; Lithuanian: Kerbelytė 1999ff. I; Lappish: Qvigstad 1925, No. 502*; Swedish: Liungman 1961; Faeroese: Nyman 1984; Scottish: Baughman 1966, Bruford/MacDonald 1994, No. 56; Irish: Ó Súilleabháin/Christiansen 1963; English: Baughman 1966; French: Delarue/Tenèze 1964ff. II; Spanish: Camarena/Chevalier 1995ff. II, González Sanz 1996; Basque: Camarena/Chevalier 1995ff. II; Catalan: Oriol/Pujol 2003; Portuguese: Braga 1987 I, 224f., Cardigos (forthcoming); Dutch: Sinninghe 1943, Kooi 2003, No. 27; Frisian: Kooi 1984a; Flemish: Meyer 1968, Meyer/Sinninghe 1973; Walloon: Legros 1962; German: Ranke 1955ff. II, Tomkowiak 1993, 248, Kooi/Schuster 1994, No. 8, Grimm KHM/Uther 1996 III, No. 182, Berger 2001, Nos. 503, IX B 2, IX B 3; Austrian: Haiding 1965, No. 107; Ladinian: cf. Decurtins 1896ff. II, No. 49; Italian:

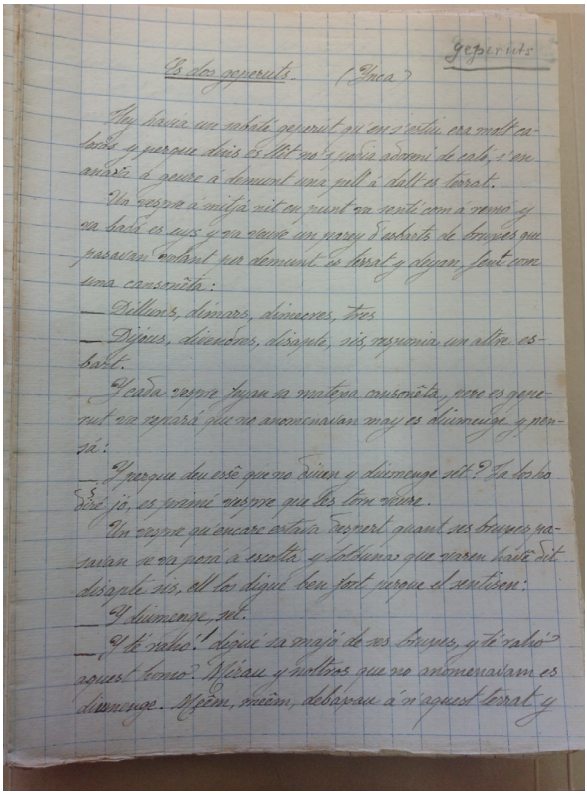

Figura 2. Manuscrit de la rondalla «Es dos geperuts», versió escrita per Antoni M. Penya, recollida a Inca el 1894 (Arxiu Arxiduc del Consell Insular de Mallorca).

tades a Catalunya, la Franja d'Aragó i el País Valencià. A Mallorca trobem «Sa cova de Na Joana» al recull d'Alcover (2022: IX 176-179), situada a La Bonanova i el bosc del castell de Bellver i a Eivissa «Es geperut i ses fades», situada a Vila i protagonitzada per dos germans geperuts, un pobre i l'altreric (Castelló 1995:70-77). La voluntat alliçonadora del relat és prou evident, però no és explícita, com correspon al gènere de la rondalla meravellosa, que transmet valors morals i pautes de comportament, però sempre de manera implícita i simbòlica, no literal i explícita.

1.3. Com és que tots es sabaters són tarats

La revista *Es ca d'Inca* es va publicar a la nostra ciutat entre 1901 i 1904, duia el subtítol «lladrarà cada diumenge mentre li donin què menjar». Mestre Miquel Duran (1866-1953) era l'ànima de la revista i aquest fet es veu reflectit en les publicacions i els col·laboradors. Hi trobem textos de la intel·lectualitat mallorquina del moment, especialment dels qui es movien dins l'òrbita de la ideologia regionalista, catòlica i conservadora alhora que profundament arrelada a les nostres tradicions populars. Així, hi podeu llegir col·laboracions de Maria Antònia Salvà, Miquel Costa i Llobera, Mateu Obrador, Llorenç Riber,

Cirese/Serafini 1975, Appari 1992, No. 8; Hungarian: MNK II; Czech: Tille 1929ff. II 2, 126f.; Slovene: Bolhar 1959, 29; Bulgarian: BFP, Koceva 2002; Greek: Dawkins 1950, No. 25, Megas/Puchner 1998; Polish: Krzyżanowski 1962f. I; Turkish: Eberhard/Boratav 1953, No. 118; Jewish: Jason 1965, 1988a, Haboucha 1992; Gypsy: MNK X 1; Mongolian: Lőrincz 1979; Syrian, Lebanese, Saudi Arabian: El-Shamy 2004; Iranian: Marzolph 1984; Indian: Thompson/Roberts 1960, Jason 1989; Burmese: Kasevič/Osipov 1976, No. 171; Chinese: Ting 1978; Korean: Choi 1979, No. 476; Japanese: Ikeda 1971, No. 503A, Inada/Ozawa 1977ff.; French-Canadian: Delarue/Tenèze 1964ff.; US-American: Baughman 1966; Spanish-American: Baughman 1966, Robe 1973; Mexican, Costa Rican, Panamanian: Robe 1973; Mayan: Peñalosa 1992; Venezuelan: Camarena/Chevalier 1995ff. II; Bolivian: Aníbarro de Halushka 1976, No. 31; Brazilian: Alcoforado/Albán 2001, No. 31; Chilean: Hansen 1957, Pino Saavedra 1960ff. III, No. 252; West Indies: Flowers 1953; Algerian: El-Shamy 2004; Moroccan: Nowak 1969, No. 297; Congolese: cf. Klipple 1992 (Uther 2004: I 289).

etc. Hi destaquen els relats breus de caràcter llegendari recopilats per mossèn Alcover, que posteriorment va publicar en altres revistes i que el 1909 conformaren el volum V de les *Rondaies Mallorquines d'en Jordi d'es Recó*. Escorcollant aquesta publicació, tan interessant per tot allò que fa referència a Inca i a la Mallorca de principis del s. XX, hi hem trobat un relat força singular, que bascula entre la comicitat i la ironia, i –si voleu– amb un puntet de sarcasme. Es titula «Com és que tots es sabaters són tarats» i es va publicar en el número 28 de la revista, en el segon any de la publicació. Encara que l'estil és del tot semblant al que usava Antoni M. Alcover, la narració està signada amb el pseudònim «El sen Miquelet», la qual cosa ens fa pensar que fos redactada per Miquel Duran. És una narració de difícil classificació perquè presenta l'estructura pròpia d'un relat etiològic, dels que expliquen el per què o l'origen d'alguna característica del nostre món, i això ja es fa palès en el títol «Com és que...». D'altra banda, podria ser considerada una rondalla religiosa, de les del cicle del Bon Jesús i sant Pere, perquè hi apareix un personatge evangèlic (sant Pere), un altre sant reconegut en el santoral catòlic (sant Cristòfol), encara que probablement llegendari, i el cel entès segons la tradició cristiana. Així mateix, per la seva comicitat i sornegueria, el relat s'aproxima a les anomenades contarelles, que són narracions caracteritzades pel seu caràcter burlesc. Sigui com sigui, publicar aquesta narració en una revista d'Inca –la ciutat dels sabaters per antonomàsia– va ser, gairebé, una mostra de coratge i un senyal de bon humor. El text complet és el següent:

Com és que tots es sabaters són tarats

Sant Cristòfol era gegant i vivia a un poble on hi havia molts de sabaters. Un dia, cansat de viure a n'aquest món i desitjant sa companyia del Bon Jesús, li va estrènyer cap an el cel. Quan es sabaters se'n temeren li demanaren si volia dur-los-se'n amb ell, amagats dins ses alforges i ses butxaques. Com això li costava poc i no hi veia gens de mal, los va fer es favor i n'hi pujà un estol capaç de retgirar sant Pere.

Camina, caminaràs... tot eren conseis que es sabaters donaven a sant Cristòfol. Uns li deien que entràs quan sant Pere li giràs s'esquena, s'altre li deia que no ho fes així perquè sant Pere té ulls davant i darrera; un altre li deia que en lloc de tocar sa baula del cel tocàs a sa finestra de s'estudi de sant Pere i així tot d'una que li veurien sa cara (perquè eren coneguts ferm) li obriria i d'aquest modo no veuria sa fressa que ells feien dins ses butxaques.

Amb tot i amb això arribà a n'el cel, toca sa porta de sa finestra de s'estudi i tots es sabaters feren al·luleia quan sentiren que sant Pere enviava un criat a obrir es portalló des batiport.

Quan es criat va obrir es portalló i ve que sant Cristòfol no poria passar per mor sa grandària, li reparà fressa de contrabàndol i amb excuses de dur ses claus de ses portasses se'n va i conta a sant Pere lo que fa al cas.

Sant Pere no acabava de creure lo que sentia, fiat amb ses proves d'homo de bé que havia donades sant Cristòfol, però tenint por que aquell bo d'homo no s'hagués

> deixat enganar per sabaters ja li ha estret a obrir-li. Quan el ve tan carregat li preguntà si volia que l'examinàs i li miràs dins ses butxaques. Sant Cristòfol respongué que estava promte a obeir son manament fent fins i tot s'uiatre si ell ho volia.
>
> Sant Pere vengué a bé a n'aquest proposta i vetaquí que tots es sabaters caigueren de ses butxaques quan sant Cristòfol fe s'uiastre.
>
> De llavors ençà és que tots es sabaters o són coixos o baldats o escarromiats o tenen es seny a la potranca, per mor de sa caiguda que los fe trabucà es cervell. (*Es ca d'Inca*, 1902).

Hem de confessar que tenim dubtes respecte de l'origen oral i popular de la contarella. D'una banda, compleix totes les característiques dels gèneres esmentats i està redactada amb un estil molt pròxim a l'oralitat. De l'altra, el fet de no trobar-ne cap altra versió en altres repertoris de literatura oral ens fa dubtar i sospitar que pogués ser creació de l'autor. Cal destacar la figura de sant Cristòfol. Segons la llegenda, Cristòfol era un gegant que vivia a un bosc, prop d'un riu que feia de mal passar. Gràcies a la seva estatura disforja, ajudava la gens a travessar el corrent, tot carregant-los a les espatlles. Una vegada va carregar un infant petit, però a cada passa que Cristòfol feia l'infant tornava més feixuc. Sorprès, per aquest fet, el nen li digué que ell era tan feixuc perquè portava a sobre tots els pecats del món. Aleshores el portador s'adonà que qui duia damunt l'espatlla era Jesús. És per això que totes les representacions iconogràfiques del sant el presenten com un gegant que porta l'infant Jesús sobre les espatlles i travessa un riu.

Figura 3. Representació iconogràfica de sant Cristòfol i Jesús infant.

A la tradició popular els gegants es caracteritzen per la seva grandària però també per una intel·ligència limitada, que a vegades es manifesta en una gran candidesa. Aquest és el cas de la nostra contarella. Cristòfol es deixa enredar pels sabaters, que abusen de la seva bonhomia. Tanmateix, al final són castigats per haver volgut entrar al cel de manera fraudulenta, tot enganyant el porter celestial i burlant el procés

de selecció dels candidats. En altres relats populars tampoc no tenen gaire bona fama els sabaters. Un relat molt estès a tot Europa, vinculat als evangelis, assenyala que el jueu errant era sabater. Quan Jesús anava camí del Calvari s'aturà a prendre alè al costat del seu taller, el sabater l'engegà i li tirà una forma pel cap, per això va ser maleït a recórrer el món sense repòs, eternament. Lluny de l'amargor d'aquesta llegenda tràgica, el to casolà i còmic del nostre relat, juntament amb la plasticitat de les imatges que presenta, el fa atractiu tant a qui el narra com a qui l'escolta. Tanmateix, tot i el caràcter fantàstic, hi podem trobar algun bri de realitat. Temps enrere, les persones que presentaven diversitat funcional tenien molts de problemes per desenvolupar feines físiques que suposessin esforç, com per exemple fer de pagesos. Per això, sovint prenien oficis artesans, que permetessin una vida més sedentària, com es ara sabaters, teixidors, barbers o sastres, per exemple. Aleshores, ben probablement hi havia un elevat nombre de sabaters amb problemes físics i la llegenda parteix d'aquesta realitat i en dona una explicació còmica, no exempta d'una lliçó moral subjacent que ens diu que abusar de la confiança, amagar-se i voler evitar seguir el camí recte sempre condueix a mals resultats.

2. LLEGENDES

2.1. Sa llenegada des cavall del rei En Jaume

Sens dubte, la llegenda més coneguda d'Inca és la que fa referència a la roca marcada per la petja del cavall del rei Jaume I *el Conqueridor*. És l'única narració de l'extens aplec d'Alcover que se situa a la nostra ciutat i –a més– hi té un referent tangible. La versió d'Alcover prové de les informacions orals que li facilitaren els preveres Gabriel Llompart i Nadal Garau, ambdós d'Inca i canonges com Alcover, que havien sentit contar aquesta narració quan eren petits. Alcover la va publicar per primera vegada l'agost de 1899, al *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. L'abril de l'any següent la va tornar a publicar a la revista *Es pagès mallorquí*; el 1903 aparegué a la *Gazeta de Mallorca*. El 1922 el folklorista artanenc Andreu Ferrer va reproduir la versió alcoveriana al núm. 6 de la revista *Tresor dels Avis*, de la qual n'era director. El 31 de desembre de 1926 –aniversari de la conquesta catalana– es publicà al setmanari *Sóller*. Posteriorment, Francesc de B. Moll –ja dins la dècada dels seixanta del s. XX– l'edità en el volum V de la col·lecció *Rondaies Mallorquines d'en Jordi des Racó*, a la que anomenem edició Moll. La va incloure en un apartat titulat «El Rei En Jaume dins la vida del poble mallorquí», que està format per setze relats de caràcter llegendari i de to èpic que tracten sobre les proeses de Jaume I en la conquesta de l'illa i de com el monarca manifestava el seu valor i la seva reialesa. Actualment, podem llegir la llegenda anotada i comentada a l'edició crítica que n'han fet els professors Josep A. Grimalt i Jaume Guiscafrè (Alcover 2022, XI: 136). El text, breu però intens, diu així:

Sa llenegada d'es cavall del rei En Jaume

Darrere es convent de ses monges d'Inca, a sa costa d'es Molins, surt una timba a flor de terra i fa una regata, una espècie d'arregussai.

Diuen que va esser que el rei En Jaume, com perseguia es moros per esvair-los de Mallorca, un dia era dalt es Puig Major i los me veu devers Inca.

I què fa ell tot d'una? Pega esclafit i esperonada an es cavall i es cavall

llongo, i se tirà just damunt aquella timba. Es cavall llenega d'una pota i tan fort aferrava que va fer aquella llenegada, aquell arregussai, que encara s'hi veu ben senyat i ben coneixedor.

An es moros al punt los hagué assolits i es bocins més grossos que en deixà foren ses oreies.

Ell no s'hi posava per poc, no, aquell rei. Ni se'n porien riure gens. (Alcover 2022 : IX 135-136)[6]

Es tracta d'una llegenda relativa al món natural que explica la causa d'un accident topogràfic, és per tant etiològica del subtipus morfològica, atès que ens explica perquè la roca té aquest aspecte concret. Aquestes llegendes sovint es formen seguint mecanismes mentals d'analogia i associació: la marca a la roca sembla veritablement la petjada de la pota d'un cavall. El narrador remarca la decisió i promptitud del rei («Pega esclafit i esperonada en es cavall...») i la força de l'animal («llenegà d'una pota i tant fort aferrava...»), així com l'èxit de l'enfrontament («An es moros al punt los hagué assolits, i es bocins més grossos que en deixà foren ses oreies.»). Cal situar la llegenda en el seu context històric. Les tropes catalanes arribaren a l'illa el setembre de 1229, el 31 de desembre aconseguiren conquerir Madina Mayurqa. S'inicià després un període de lluites i batalles per tal d'apoderar-se de la resta del territori. Molts de musulmans fugiren i es refugiaren a les dues serres, la de Tramuntana i la de Llevant. Concretament s'establí un gran campament a la zona d'Almallutx, on ara hi ha el pantà anomenat Gorg Blau, molt a prop del puig Major de Son Torrella. Aquest va ser l'indret que oferí més resistència i més difícil de conquerir. En canvi, les terres del Raiguer no presentaren tantes dificultats, i més concretament la zona d'Inca es rendí amb un pacte amb el cabdill Benhabet. Podem veure, doncs, que la memòria popular no és gaire lluny dels fets històrics, en el sentit que les tropes catalanes lluitaren prop del puig Major, mentre que la zona del Pla ja estava conquerida, però en la qual hi podia haver algunes incursions per part dels sarraïns que intentessin recobrar el seu territori. No hi ha cons-

6 Les llibretes en les quals Antoni M. Alcover anotava les narracions que li contaven de viva veu es conserven i han estat transcrites. Concretament, l'anotació que correspon a la llegenda que comentem és la següent:
«Lta. V, 233: Sa llenegada des cavall del rey en Jaume. (Den Gabriel Llompart de Inca).
Derrera's convent de monjes Inca, a una timba que surt a flor de terra fa una regata, una especia d'<agussai>arregussay. Va esser que'l rey en Jaume era dalt puig major. Veu es moros devers Inca: pega esclafit a n'es cavall, y es cavall bot, que se tirá devora Inca; ferí ab una pota aquella timba, hi llenegá, y feu aquella llenegada.» (Alcover 2022: IX 137).

tància documental que el rei en persona batallés en aquells indrets. Però els fets històrics es transformen dins la memòria popular i esdevenen matèria de llegenda. Allò important en aquests cas no és la fidelitat històrica, sinó el simbolisme èpic que representa la figura del rei i el seu cavall, com un centaure poderós i victoriós.

Entre el conjunt de reelaboracions poètiques del llegendari tradicional que feren els autors mallorquins de finals del s. XIX i principis del s. XX, podem destacar el poema de Costa i Llobera titulat «El cavall del Rei En Jaume» que forma part del llibre *Tradicions i fantasies (1903: 53)*. En aquest poema l'autor pollencí enumera diversos indrets de l'illa on –segons les tradicions locals– podem trobar les petjades del cavall reial i acaba amb la reflexió que les marques del cavall són només un reflex de la veritable marca que el rei deixà en la memòria col·lectiva dels mallorquins:

> «Així el poble s'imagina
> aquell cavall fabulós,
> mostrant de sos peus la marca
> com un segell de triomf.
> I és que sobre el cor del poble
> marcà petja de més fons
> amb son gegant heroisme
> En Jaume el Conqueridor.» (Costa i Llobera 1874)

Caldria, també, relacionar aquestes llegendes de potades mítiques amb la titulada «Petjades d'es cavall de Sant Jordi» segons la qual en el Pas d'es Moros (entre Valldemossa i el seu port) hi ha marcades les quatre potes del cavall del sant, el qual treia es moros de Mallorca amb el rei En Jaume. Recordem que, segons la tradició derivada del capítol vuitanta-quatre del *Llibre dels Fets*, sant Jordi ajudà les tropes cristianes en l'assalt a la Ciutat de Mallorca: «E segons que els sarraïns nos contaren, deïen que viren entrar primer a cavall un cavaller blanc ab armes blanques; e açò deu ésser nostra creença que fos sent Jordi, car en estòries trobam que en altres batalles l'han vist de crestians e de sarraïns moltes vegades.»

Aquesta llegenda és, sens dubte, la que té més vitalitat a la nostra ciutat. L'indret és molt pròxim a la població, en un entorn agradable, baix del serral dels Molins i amb una ampla mirada sobre la serra de Tramuntana i el puig Major. Tradicionalment, els inquers hem contat als nostre infants aquesta llegenda, que tantes marques de veridicitat conserva, juntament amb un important alè de fantasia. La preservació i conservació del lloc, per part de diversos consistoris, ha estat desigual i és sempre millorable. A principis del s. XXI s'intentà establir un simulacre festiu de l'enfrontament entre les host catalanes i les sarraïnes, un poc a l'estil de les festes de moros i cristians que es fan a Pollença o Sóller, però la iniciativa no reeixí, ben probablement per no ferir sensibilitats, atesa la població d'orígens

Figura 4. Dibuix de Josep Moll que representa El rei En Jaume I en la seva lluita contra els sarraïns (*Rondaies Mallorquines d'en Jordi des Raco*, Ed. Moll).

diversos que actualment habita el nostre municipi (Escobar; Menansalvas 2013: 211-222). El que és cert és que cal treballar per mantenir viva la tradició, amb tots els recursos que tenim a l'abast i que l'indret –i la càrrega de memòria compartida que vehicula– ha de ser preservat i respectat.

2.2. Llegendes hagiogràfiques i tradicions devotes

En aquest apartat revisarem diverses formulacions llegendàries i tradicions de devoció relacionades amb la fe cristiana i en com es manifesta en el teixit social, la tradició oral i els elements patrimonials d'Inca.

Sant Vicenç Ferrer a Inca

Vicent Ferrer (1350-1419) va venir a Mallorca el 1413, convidat per les autoritats locals, amb la intenció de revifar la fe cristiana entre els mallorquins. Ja tenia seixanta anys i moriria sis anys després, a Bretanya. Després d'uns mesos d'estada i predicació a Palma, inicià un singular periple per l'illa, del qual es conserva abundant documentació històrica i record popular. A Mallorca seguí una ruta que tenia com a objectiu evangelitzar la població i és per això que el trobem de poble en poble, sempre a la recerca de la màxima audiència per als seus sermons. Segons la documentació conservada el seu itinerari va ser: Palma –Valldemossa –Sóller –Bunyola –Alaró –Binissalem – Inca –Pollença –Alcúdia -Sa Pobla –Muro –Sineu –Petra –Capdepera -Artà-Manacor –Felanitx –Santanyí –Campos –Porreres –Montuïri –Palma. En un recorregut que abraça gairebé tota l'illa, des de les poblacions de la serra de Tramuntana tot baixant cap al Raiguer, resseguí la zona de l'Albufera i les Badies, el Llevant, el Migjorn i el Pla, indrets que recorregué al llarg de prop de tres mesos (Valriu, Vibot 2010: 17-32).

A cada població el dominic valencià predicava allà on més gent el pogués oir: l'església, la plaça o simplement al camp, davant la gentada que es congregava per escoltar-lo. Són, per tant, escenaris habitats i fins a un cert punt urbans, exempts de misteri. Aquests escenaris han estat sacralitzats pel record popular, sovint amb l'erecció d'una creu o la instal·lació d'una fornícula amb la imatge del sant, un baix relleu o un mosaic de rajoles que representa

algun miracle o la construcció d'un oratori dedicat a la memòria de Vicenç Ferrer i la seva estada a l'illa, com és el cas de Muro. A Inca està perfectament documentat que hi va venir i hi va predicar. Sabem quants de sermons hi va fer i de què parlà. Foren quatre sermons, entre el dilluns 16 i el diumenge 22 d'octubre de 1413.[7]

Al nostre poble, els cristians havien reclamat reiteradament que els jueus fossin reclosos dins un call. És un fet documentat que l'encesa oratòria de Vicenç Ferrer va contribuir a esperonar encara més el clima antisemita.[8] No tenim, però, cap llegenda o anècdota conservada per la memòria popular. A la ciutat ens queden dues de les baranes de la trona des de la qual Vicenç Ferrer –segons la tradició oral– va predicar als habitants d'Inca del s. XV. Són unes peces rectangulars, de fusta fosca, obrades amb motius geomètrics. Les baranes, un cop desmuntada la trona gòtica de la qual formaven part, varen ser col·locades a diversos indrets del temple parroquial i actualment es conserven al museu de la parròquia de Santa Maria Major (*Pieras 1998: 117-120*). Conservem, també, un nombre important de quadres i imatges posteriors que representen el sant amb la iconografia que li és pròpia: el filacteri amb la llegenda «Timete Deum...», l'hàbit dominic, el cap tonsurat i el dit índex assenyalant cap al cel, tot indicant que el dia del Judici s'acosta. Com a detall de la importància de la deixa del taumaturg valencià a Inca, l'il·lustrat mallorquí Jeroni de Berard, el 1789 va dir: «Síguese el antiguo púlpito, de madera en celosía, donde predició San Vicente Ferrer (...)» (*1983: 257*). Pel que fa a altres elements relacionats amb la visita del predicador a Inca, sabem que en 1508 el sant hi tenia ja una capella amb altar, una de les primeres bastides a Mallorca. El 5 de setembre d'aquest mateix any, Miquel Vicenç hi fundà un benefici dotat de 23 quarteres, 2 barcelles de blat i 18 lliures i 10 sous de cens. En el 1734 el posseïa el prevere Martí Cifre i posteriorment Francesc Reure. La construcció de l'església i el convent de Sant Domingo són molt posteriors a la visita del sant predicador.

7 Un dels primers dies Vicenç Ferrer parlà de les set gràcies que s'obtenen si es viu segons el capteniment cristià. El dia 19 dissertà sobre les set maneres a través de les quals es pot curar un malalt i que –segons el sermó- serien: per suor, per vòmit, per dieta, per unció, per sagnia, per cauterització, per «crister», per dormir, per exercici, per purga. El dissabte parlà del comportament insolidari dels avariciosos, del comportament animal dels luxuriosos, de l'actitud diabòlica dels qui es deixen endur per la supèrbia i del comportament celestial dels virtuosos. L'últim dia, que era diumenge, explicà les tres grans disputes entre Crist i els jueus: «Prima de la general resurrecion, secunda de la integral dilección, tertia de la eternal generation» (Pérez 1957: 148).

8 Una cèdula de *Pere el Cerimoniós*, datada el 1346 establia l'erecció d'un call a Inca. Les agressions contra els jueus sovintejaven, especialment el dia del Divendres Sant, en què els ànims encesos pel capellans que acusaven els jueus de la mort de Crist donaven com a resultat insults i agressions, que es convertiren gairebé en un ritual de la Setmana Santa. De fet, sembla que a Mallorca els conversos aparegueren com a conseqüència de l'assalt dels pagesos al Call de Palma el 1391, la missió de predicació de sant Vicenç Ferrer se situa entre els anys 1413 i 1414 i la conversió oficial dels jueus de Mallorca el 1435. Tot i la marca d'informacions exactes sobre el nombre de conversions dutes a terme per Vicenç Ferrer al llarg dels mesos que sojornà a l'illa, els seus esforços proselitistes es veren afavorits –sens dubte- pels decrets opressius publicats el 1413 mateix pel rei Ferran I, els quals limitaven en gran mesura la llibertat dels jueus pel que fa a llur vida social, amb la finalitat de forçar-los a una conversió en massa.

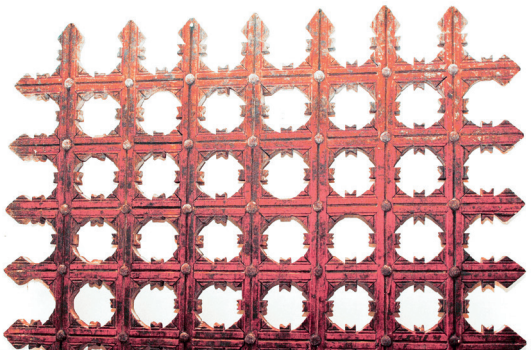

Figura 5. Barana gòtica de l'antiga trona de Santa Maria Major. Segons la tradició, sant Vicenç Ferrer predicà dalt d'aquesta trona (Museu de l'església de Santa Maria Major).

La llicència per a la seva fundació fou concedida el 1604 i esdevingué priorat el 1618. L'església actual va ser beneïda el 1689. Una de les capelles laterals és dedicada a sant Vicenç i s'hi exposa un bell retaule barroc de 1676.

La trobada de la imatge de Santa Maria Major

Les llegendes sobre imatges trobades, especialment maredeus, són molt abundants en tot l'occident cristià. A Mallorca la més celebrada és –sens dubte– la maredeu de Lluc, però també són maredeus trobades les imatges del Cocó de Lloseta, la del puig de Maria a Pollença, la de la Victòria a Alcúdia, la de Sant Llorenç des Cardassar i d'altres. El patró llegendari de trobades d'imatges que després seran objecte de culte i venerades en un indret determinat és pràcticament sempre el mateix i només presenta variants de detall. Així, podem establir el següent esquema narratiu:

1. Una persona o un grup de persones de cor net –infants, monges, ermitans, donzelles, pelegrins, etc.– s'adonen de la presència d'un fet inusual –músiques, llums, boires, fragàncies, etc.– en un indret determinat. L'indret sol tenir unes condicions topogràfiques específiques: prop de l'aigua –l'ullal d'una font–, l'interior d'una cova, sota un arbre o arbust esponerós, un tronc singular, etc.
2. S'hi acosten i hi troben una imatge amagada o enterrada, o una aparició que els parla.
3. Avisen les autoritats religioses i/o civils –les quals aixequen acta del fet– o porten directament la imatge a l'església més pròxima, la qual queda custodiada allà.
4. Sovint la imatge desapareix i la tornen a trobar a l'indret inicial. El fet se sol repetir tres vegades.
5. Generalment s'interpreta que la imatge vol ser venerada en aquell lloc concret i, aleshores, s'hi erigeix un santuari, oratori, monestir, temple, etc. La llegenda sustenta i explica per què l'element patrimonial es troba en aquell indret determinat, el valora i el santifica.
6. Hi ha altres motius secundaris que poden complementar, singularitzar i/o embellir el relat.

Com en molts d'altres casos, la narració popular topa amb la realitat empírica. Així, l'anàlisi de les imatges des del punt de vista dels historiadors de l'art, fa que es pugui datar la seva factura en un període històric determinat, es pugui dilucidar a quin corrent estètic pertanyen i altres dades que permeten situar-les en les coordenades espaciotemporals. Fins i tot en moltes ocasions en els arxius parroquials consta l'encàrrec de la imatge als escultors o el pagament de l'import corresponent. Tanmateix, no hem d'entendre aquest fet com un engany o una impostura que enfronta realitat i fantasia. L'imaginari popular s'expressa de manera simbòlica, no històrica. Per tant, les llegendes sobre maredeus trobades són una sublimació de la devoció popular, una forma narrativa popular i colpidora de mostrar fe i devoció i de sacralitzar determinats espais com a lloc d'oració i recolliment.

Cal dir que la llegenda de la trobada de la imatge de Santa Maria Major no consta en els aplecs de literatura popular que ens han pervingut. Se'n parla, però, en dates determinades en la celebració religiosa corresponent i sembla que és una narració pròpia de l'àmbit religiós i no tant del popular. L'historiador Gabriel Pieras reporta la llegenda en el seu llibre *Llegendes i tradicions d'Inca II* (*Pieras 1998: 49-53*), la qual acompleix pràcticament tots els tòpics del gènere. Dos pollencins que han vingut al mercat del dijous tornen cap a casa. A la sortida d'Inca, al *quanat* que porta l'aigua des de la Font Vella als abeuradors del Prat de la Font, senten cants angelicals, veuen llums misteriosos i flamarades, s'hi acosten i troben la imatge dins un esbarzer encès però que no es consumeix pel foc. La carreguen a les beaces d'una de les bísties i la porten a Pollença, amb la intenció de lliurar-la a l'església del seu poble. L'endemà, però, la imatge ha desaparegut. Tornen a l'indret de la trobada i allà, voltada de llums i músiques celestials, hi ha la imatge. El fet es torn repetir fins a tres ve-

Figura 6. Talla gòtica de Santa la Maria Major (església parroquial de Santa Maria Major).

gades. Aleshores entenen que la imatge vol ser venerada a Inca i la porten a l'església parroquial, on encara avui en dia presideix el temple.[9]

Les tradicions hagiogràfiques vinculades a sor Clara Andreu

Així com Valldemossa i Palma tenen els ressons de la presència de santa Catalina Tomàs (1531-1574), Sencelles els de la beata sor Francinaina Cirer (1781-1855) i Costitx la venerable Margalida *Cativa* (1888-1919), a Inca tenim sor Clara Andreu (1595-1628) que va néixer a Palma i va morir al convent de Sant Bartomeu de la nostra ciutat (Fiol 1994 i 2006). Monja, asceta i mística, va morir jove, en olor de santedat. A la seva biografia hi apareixen motius hagiogràfics, presents en altres vides de sants. Destaca, especialment, la seva lluita aferrissada amb el dimoni, les temptacions i les mortificacions. No entrarem en detall en el tema, però podem citar la tradició segons la qual ja des de la primera infància va mostrar el seu tarannà pietós i per això, amb només vuit anys, ja va ingressar al convent. El lledoner de la clastra, avui malmès pels anys i les inclemències, està lligat a la seva memòria i n'esdevé símbol.

Farem una atenció especial a la tradició que relaciona la corretja amb la qual sor Clara Andreu cenyia el seu hàbit amb l'ajuda a les embarassades i les parteres. Cal relacionar aquesta pràctica amb l'advocació de la Mare de Déu de la Cinta. Segons la tradició, la Verge es va aparèixer a una persona adolorida (un canonge o un sabater segons les versions) i li oferí la cinta que duia lligada a la cintura, en cenyir-la, cessaren els dolors.[10] En altres versions es diu que la Verge s'aparegué a un religiós i li dona la cinta com a penyora de la seva trobada.[11]

Fins ben entrat el s. XX, era usual a Inca anar al convent de les monges jerònimes per manllevar una de les tres corretges que allà es conservaven de sor Clara Andreu. Quan una dona tenia moltes molèsties provocades per l'embaràs o anava de part i tenia dificultats, si li posaven l'esmentada corretja, s'alleugeria el seu patiment. Per això, eren molt apreciades i curosament custodiades per les monges. Aquest fet l'esmenta l'investigador i prevere Pere Fiol i Tornila en el document «Maioricensi positio historica in processus super vita et virtutibus in especie et miris in genere servae dei Clara Andreu et Malferit monialis monasterii sancti Bartholomei in civitate Incae (Balearium) a Petro Fiol et Tornila praesbitero scripta», concretament a la pàg. 119.[12] Vegem-ne un fragment:

---

9 El poeta inquer Miquel Duran publicà un llarg poema narratiu que –dins els cànons estètics de l'Escola Mallorquina- descriu la trobada amb tota mena de detalls. El poema, tot i que està datat el 1906, va ser publicat el 1921 a l'opuscle *A Santa Maria la Major, titular de la parròquia de la ciutat d'Inca* (Pieras 1998: 52).

10 Hi ha molta devoció a la Mare de Déu de la Cinta a molts de llocs de l'estat espanyol, especialment a Catalunya sobretot a Tortosa, on se'n conserva una relíquia– i Andalusia.

11 Aquesta devoció encara és molt viva a Tortosa i la seva comarca. Moltes dones embarassades porten una «cinta de la Mare de Déu» cenyida a la cintura al llarg de l'embaràs o en l'últim període, en la creença que les protegeix i les ajuda. La cinta ha de ser regalada a l'embarassada, no pot ser comprada per ella mateixa.

12 Agraesc a D. Pere Fiol Tornila que m'hagi deixat consultar l'original d'aquest document.

> Un tema que es muy frecuente en las intervenciones extraordinarias de Sor Clara es el referido a un «feliz parto". El DR. Mir nos ofrece dos casos, uno acaecido en Sa Pobla mientras él era el P. Parroco de aquella villa, y otro que tuvo lugar en Palma [...]. En ambos casos, después de días de incertidumbre y de haber perdido toda esperanza, un trocito de ropa pertenenciente a Sor Clara, hace que rápidamente ocurra el parto y que madre y criatura se restablezcan prontamente. El Dr. Mir nos dice: «y en esto de mujeres que van de parto y no pueden parir hay infinitos casos y por eso quando las mujeres paren hijas por devoción a Sor Clara, las ponen por nombre Claras».

Entre l'anècdota i el miracle cal situar també els fets relatius al canvi de color en una de les pintures de l'església de Sant Bartomeu i que té a veure amb el color de l'hàbit que portava sor Clara. A principis del s. XX –concretament el 1908– s'instal·là una imatge de Santa Paula a la capella on hi ha el sepulcre de sor Clara. Encarregaren a Bartomeu Payeras –ja aleshores reconegut pintor i fotògraf inquer– un fresc que ornamentés la capella. L'artista hi pintà dos grups de monges –un a la dreta i l'altre a l'esquerra de la imatge– en actitud de pregària. Els hàbits eren negres, talment com els duien les monges en aquells anys, tot i que en temps de sor Clara Andreu l'hàbit de les monges jerònimes era marró. Enllestit el fresc, quan l'artista el volgué mostrar a la comunitat, resultà que tots els hàbits eren de color marró, tal com antigament s'usaven. Fou tal el rebombori que aquest fet ocasionà que molta gent acudí a veure el *miracle* i Payeras signà un document en el qual afirmava que ell havia pintat tots els hàbits de color negre i que no tenia cap explicació per al sorprenent canvi de tonalitat. En una renovació posterior de la capella aquest fresc fou esborrat i actualment just se'n conserva alguna fotografia (Fiol 1994: 52).

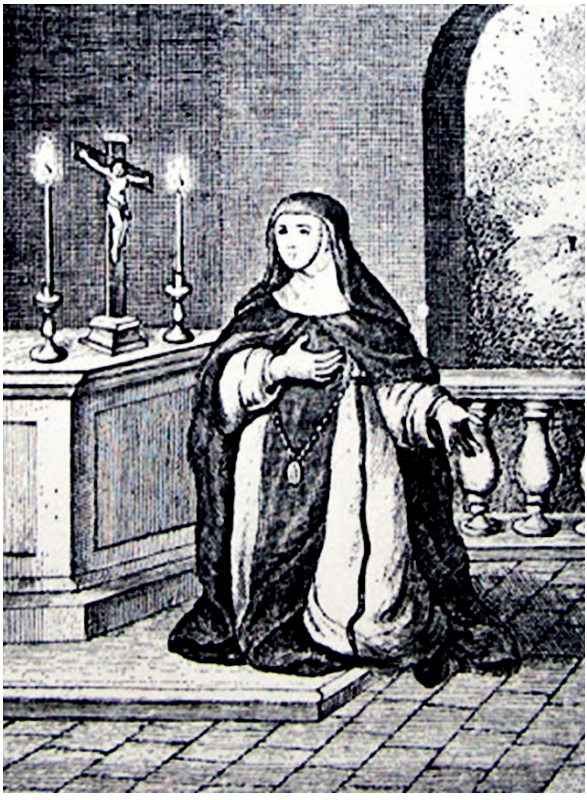

Figura 7. Gravat que representa sor Clara Andreu en oració en el llibre *Vida de la venerable Madre Sor Clara Andreu Natural de Palma, Capital del Reyno de Mallorca religiosa gerónima en el monasterio de San Bartolomé de la villa de Inca* de Josef Barberi (1807).

El Sant Crist que suà sang

Les imatge del santcrist són una de les peces fonamentals de la iconografia cristiana. El Santcrist d'Inca que actualment es conserva a l'església de Santa Maria la Major és, probablement, la imatge religiosa que més devoció desperta entre els inquers, juntament amb la de Santa Maria Major. Ambdues imatges compten amb una pàtina llegendària que les singularitza i les posa en valor dins l'imaginari nostrat. Al s. XVII aquesta imatge era a l'església de l'Hospital, molt a prop de l'església parroquial. Segons consta a l'Arxiu Parroquial de la ciutat, el setembre de 1607 la imatge del Santcrist suà sang, anys després –el 1624– la feta fou consignada en acta pel notari Pere Fiol, de dita acta se'n conserva una còpia del 1751. Segons explica l'acta, el fet extraordinari s'inicià prop de les dues de la matinada. S'avisaren les autoritats eclesiàstiques i civils de la vila, hi acudiren promptament els capellans, els frares de Sant Francesc, els de Sant Domingo i els jurats. Davant el prodigi, i sense saber què fer, consultaren el Bisbat. El vicari General ordenà el tancament de l'església durant tres dies. Al tercer dia l'obriren i encara suava. Al temple s'hi havia congregat molta de gent, amb el desig de veure amb el propis ulls el fet miraculós.[13] No sabem quants de dies es perllongà el prodigi, però sí que augmentà la devoció vers aquest santcrist, una fe que ens ha pervingut fins el s. XXI i de la qual n'és mostra la processó de cada Dijous Sant, en la qual l'esmentada imatge n'és –sens dubte– la figura cabdal i que desperta més veneració.

Figura 8. Sant Crist d'Inca, talla gòtica de l'antic Hospital d'Inca que es venera a l'Església de Santa Maria Major.

La imatge que sua o plora és un motiu folklòric de caràcter religiós amplament divulgat des de temps remots i fins a l'actualitat, evidentment no és específic de la tradició inquera ni

13 L'historiador i cronista Gabriel Pieras reprodueix l'acta notarial esmentada, en la qual el fet és relatat amb molt de detall, remetem el lector al capítol «La suor del Sant Crist d'Inca» (Pieras 1998: 46-48).

tan sols europea.[14] El fet es conta pràcticament a tot el món i atribuït a diverses representacions religioses imatges de maredeus, santcrists i sants diversos. Recordem –per exemple– el venerat santcrist d'Alcúdia. Ja Plutarc a la seva obra *Vides paral·leles*, escrita en el s. I, parla de les imatges que ploren. L'Església catòlica sempre ha estat prudent davant aquests fets suposadament prodigiosos. Normalment es relaciona amb determinats esdeveniments luctuosos o en moments de baixa religiositat. Així, la imatge demostra la tristesa o el dol de l'ésser diví que representa en constatar la maldat humana o la manca de fe. És evident que aquest succeïts extraordinaris o paranormals estaven –i estan– marcats per la suggestió col·lectiva, tenien –i tenen– com a objectiu actuar de revulsiu i revertir una situació de relaxament de les creences, un estímul de la religiositat i la devoció del poble.

Sant Sebastià i la pesta bubònica

El 1652 la pesta assolà Inca. Diuen que la malaltia arribà portada per un venedor ambulant, un solleric que comerciava amb teles, potser aconseguí burlar el cordó sanitari i arribar fins el nostre poble. Hi va haver una gran mortaldat, sembla que gairebé la meitat de la població –aleshores unes cinc mil persones– moriren. S'hagueren d'habilitar zones d'enterrament i posar tots els mitjans sanitaris –ben minsos a l'època– per evitar el contagi. Diu la tradició que un petit grup de creients, acompanyats d'un frare, es reunien cada vespre per pregar junts. S'encomanaven a sant Sebastià i prometeren que si sobrevivien, cada any en la seva festivitat encendrien fogueres i cantarien el rosari per honorar-lo. Així és que encara avui –més de tres cents setanta anys després– al carrer de Sant Sebastià –on hi ha una fornícula amb la imatge del sant– els inquers cada vint de gener encenen un fogueró, canten el rosari i honren el sant protector, advocat contra la pesta, amb una petita festa popular (Pieres 1998: 58-59). Aquest fet es relaciona amb l'expressió «Ser de ses set cases» o «Parèixer de ses set cases», que a Inca s'explica com si fos pròpia dels inquers i fes referència a les set cases que –segons la tradició oral– se salvaren de ser assolades per la pesta. En altres contextos, però, «Ser de ses set cases» o «Parèixer de ses set cases» es diu d'una persona que –generalment sense motiu– fa ostentació de riquesa o de ser descendent de la noblesa, concretament dels set cavallers principals que acompanyaren el rei En Jaume I en la conquesta de l'illa, i que obtingueren beneficis en el repartiment (*Valero 2017: 67-74*).

14 Al *Motif-Index of Folk Literature* de Stith Thompson –obra que indexa els motius folklòrics que apareixen a les narracions populars d'arreu del món–, el motiu de la imatge religiosa que sua sang o que plora es classifica amb la lletra V (que correspon a l'apartat de «Miracles») i amb el número 302.3: V302.3: Image sweats blood.

3. SUCCEÏTS

La mort d'en Carratalà

Les corregudes de braus a Inca estan documentades des del s. XVIII. Qualsevol indret que es pogués encerclar o tancar era apte per fer-hi aquesta mena d'espectacles, molt populars. Està documentat que a mitjan s. XIX se'n feien al claustre de Sant Domingo i que just al darrere del claustre hi va haver la primera plaça de toros de la ciutat. També se'n feren a la plaça de l'Orgue, a l'actual plaça Espanya i a altres indrets del poble (Pieras 1998: 138-140). La plaça de brau actual, inaugurada el 1910, va ser d'iniciativa privada, i encara és propietat de la família que la va construir.

Àngel Carratalà (1903-1929) era un jove *noviller* d'Alacant que tenia un futur prometedor com a torero. Va morir el 28 de juliol de 1929, a la corrida de les festes patronals de Sant Abdó i Sant Senén. Va ser ferit al ventre per una cornada del bou anomenat *Saltador*. Després de l'accident el dugueren a la infermeria de la plaça, on va morir de peritonitis dos dies després.

Aquest fet va provocar una gran commoció popular, i no solament a Inca. En la memòria dels inquers el 1929 va quedar no com *l'any del crak del 29,* sinó com *s'any de sa mort d'en Carratalà*. Era la primera –i fins ara única vegada– que un torero moria a la plaça d'Inca. A la plaça de braus d'Alacant hi ha una làpida en recordança i homenatge al dissortat *noviller*. Sobre aquesta tragèdia hi ha un molt ben documentat treball que va ser presentat a les Jornades d'Estudis Locals d'Inca el 2015, acompanyat de valuosa documentació gràfica, del qual en són autors els germans Llorenç i Maria Magdalena Payeras Capellà (2016: 47-72). Nosaltres tan sols en fixarem la literatura popular que es va produir entorn de la mort del torero, això és, en la plagueta de gloses que es va publicar, que tingué un èxit extraordinari i que va ser llegida, rellegida i memoritzada per molts de mallorquins de l'època. La signava *Un català mallorquí*, pseudònim del glosador llosetí Guillem Català Morro (1898-1975). Les plaguetes de gloses eren un mitjà de comunicació popular, assequible i dinàmic, alhora que una forma expressiva d'art popular. Quan hi havia un fet que impactava la comunitat, era habitual que un glosador compongués un glosat, el fes imprimir en full de quart a qualque impremta local i es distribuís per tota l'illa, a mercats i altres indrets freqüentats per la gent. Bona part de la població no estava alfabetitzada i les plaguetes, llegides sovint en veu alta, eren memoritzades i repetides després, en un procés imparable de popularització i tradicionalització. Així, el glosat que contava la mort tràgica del torero alacantí es difongué ràpidament i encara avui hi ha qui en recorda alguna estrofa, apresa per tradició familiar.

La plagueta du per títol *Se mort des novillé Angel C. Carratalá amb vers* i està signada per Guiem Català Morro *es catala mallorquí*. Es va imprimir el mes d'agost del 1929 –és a dir, molt poc temps després de l'accident- a

la Tipografia Martorell d'Inca, l'ortografia no segueix cap reglamentació. Consta de 200 versos dividits en 50 estrofes de quatre versos cada una, els versos són majoritàriament heptasíl·labs, però també n'hi ha de pentasíl·labs i d'hexasíl·labs, la rima més usual és la pròpia del glosat *abba* i combinen rima masculina amb rima femenina. El lèxic reflecteix la parla popular mallorquina i s'empren paraules –i fins i tot alguna frase breu– en castellà.

La primera estrofa enumera els tres toreros que participaren a la corrida pel seu nom artístic. Les set següents, de manera succinta, descriuen la situació a la plaça, l'envestida del bou i el trasllat a la infermeria, destaquen en tot moment el valor del torero «es valent CARRATALÀ», «sin temor se'n va davant sa fiera», «no essent es torero covard» i la traïdoria de l'animal. Les cinc estrofes següents descriuen l'agonia d'aquella tarda i del dia següent, així com i l'administració del viàtic al moribund. Les quatre que continuen parlen de l'arribada de la dona i el pare de Carratalà per acompanyar-lo en els últims moments, finalment va expirar a les deu del matí. Les vint estrofes següents del glosat descriuen amb tota mena de detalls i precisions el dol per la mort del torero, el trasllat del cos a Palma i d'allà a Alacant, la commoció popular que això significà i les gran mostres de dol que hi va haver a l'illa i a la seva terra natal. Finalment, les tres últimes estrofes tanquen el glosat tot posant l'accent en el record que una mort tan tràgica ha deixat en el mallorquins «Mallorca tendrà memori/ des present l'any vint-i-nou». I, efectivament, tal com anunciava el glosador llosetí, la mort de Carratalà ha esdevingut gairebé llegendària i encara avui és possible resseguir la seva trajectòria amb abundant documentació i elements patrimonials ben visibles: làpida, tomba, premi que du el seu nom, etc.

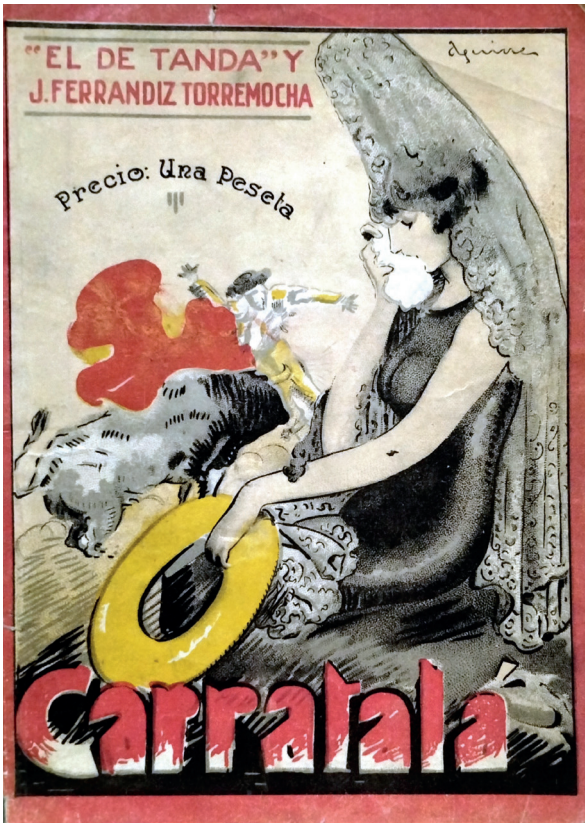

Figura 9. Coberta de l'opuscle publicat el 1929 a Alacant sobre la vida i la tràgica mort del torero Àngel Carratalà.

La mort d'en Pep Sitjar

D'una dimensió molt més local, però també molt sentit per la població va ser un altre esdeveniment tràgic igualment sobre la mort d'un home jove que succeí cinc anys després, en aquest cas un humil treballador va morir tirotejat pels carrabiners. Es tracta de *La mort d'en Pep Sitjar*, de la qual se'n va fer una plagueta de gloses. En temps de la II República, concretament el dia 7 de febrer de 1934, a Inca un home va ser assassinat. Aquest fet va commoure la societat de l'època, ja que es tractava d'un més dins una llarga llista d'atemptats i abusos d'autoritat comesos per les forces dels carrabiners. Era el dissabte del Dijous Llarder i devers les 10.30h. de la nit un grup de joves anaven de bauxa; dins un sac, un d'ells portava una ximbomba. Es trobaren amb tres carrabiners que els volgueren aturar; els joves no obeïren l'ordre i començaren a córrer; els carrabiners van disparar i en Pep Sitjar va resultar mort. Els mateixos carrabiners el van dur a la casa del metge, que era aleshores don Francesc Llabrés –més conegut dins Inca com es Metge Nou o es metge Paco– i aquest va confirmar que ja era mort; portava quatre o cinc ferides de bala. La notícia s'escampà immediatament. Es va reunir molta de gent davant la casa del metge, uns van començar a cridar, tot insultant els carrabiners, altres anaren a l'Ajuntament i exigien al batle que fes sonar la sirena d'alarma. Perquè els carrabiners poguessin sortir de la casa del metge va ser necessària la intervenció de la Guàrdia Civil, ja que el poble estava alçat. Van ser conduïts al Quarter d'Infanteria. Sabem que pel camí un d'ells va ser ferit per una pedrada, cosa que ens dóna una idea de l'actitud del poble, unit enfront de la injustícia.

El mort era en Josep Sitjar Ramis, anomenat de *can Valero*, de vint-i-tres anys, treballador de l'empresa Ferrocarriles de Mallorca, molt apreciat dins Inca. A1 certificat de defunció no hi trobem les causes de la mort. Una publicació d'aquells dies parla d'en Pep Sitjar: «... se trata de un guarda-pasos de sa via férrea de 23 anys, conegut per Pep Sitjà (guarda-vias) de envidiable conducta», al mateix temps que critica l'actuació dels carrabiners: «... y segaren una vida, cuya famili los pares vellets y pobres han perdut es sosten y ploren sa sensible perdua».[15] El cos de carrabiners era l'encarregat de vigilar el contraban. Pel que diuen les gloses: «Set n'hi ha en es cementeri / tots morts per carrabiners», les actes de l'Ajuntament on es va acordar «exteriorizar dicha protesta y recabar las naturales garantías de la no repetición de casos como el que se lamenta»[16] *i* la premsa d'aquells dies, on el tinent coronel de carrabiners va oferir: «... prohibir se preste servicio vestidos de paisano y cooperar para evitar choques y molestias entre el público y la fuerza»,[17] veim que no era la primera vegada que els carrabiners abusaven de la seva autoritat i que el poble no estava disposat a aguantar per més temps aquesta situació anormal. L'aixecament popular va ser important:

15 *Foch y Fum*, Ciutat de Mallorca, 16-2-1934.

16 *Última Hora*, Ciutat de Mallorca, 12-2-1934.

17 Ibíd., 12-2-1934.

«Per Inca es Dijous Llarder
tothom anava endolat,
causa d'una novetat
que dins es poble hi hagué.»
«De gent 'nava ple es carrer
per veure s'assassinat
i tothom que el tengué tractat
molta de pena tengué»

Efectivament, l'endemà, Dijous Llarder, hi va haver una manifestació, unes tres-centes persones, segons les dades oficials van anar de la plaça de la República fins al Quarter d'Infanteria, tot cridant i portant pancartes en les quals demanaven justícia. La intervenció de la Guàrdia Civil no va ser necessària, però la ciutat estava fortament vigilada. La voluntat popular va ser recollida per l'Ajuntament. Encara que la nit de l'assassinat el batle es negués a tocar la sirena d'alarma i calmés amb bones paraules els ànims prou excitats de la població, el divendres es va reunir el Consistori. Es van prendre diverses mesures: obrir una subscripció popular, encapçalada per l'Ajuntament, per ajudar la família del mort, també visitar les autoritats provincials en senyal de protesta i rebuig dels fets.

La visita al governador es va fer dissabte dia 10. Aquest va aconsellar que confiessin en els tribunals, encara que prometé transmetre la protesta al Govern. La intenció del poble era aconseguir l'eliminació dels carrabiners com a força armada i això ho demostren clarament les cançons, però aquest objectiu no s'aconseguí. El glosador té paraules molt fortes per als carrabiners:

«que es poble d'Inca ja esclata
com es govern no les mata
des primer fins es darrer»

«i en veure carabinero
que tots el despreciem»

«que dugueu molt d'interés
a treure es carabiners»

«era un cuerpo d'honor
i ara ha perduda s'etxura»

La mort d'en Pep Sitjar va commoure tota Mallorca. Els carrabiners declararen que creien que dins el sac que portava el jove hi havia un farcell de tabac de contraban. Ningú no ho va creure, i el glosador ho fa evident quan al·ludeix per dues vegades aquest tema:

«pensar-se que una ximbomba
era un bulto de tabac»

«mataren en Pep Sitjar
perque duia una ximbomba»

Per altra banda tothom sabia que aquest jove mai no havia tingut res a veure amb el contraban. L'indret on va succeir el fet és, malgrat les modificacions urbanístiques, fàcil de localitzar encara avui; just davant la casa del metge Paco, casa que existeix encara, la primera cantonada de la carretera d'Alcúdia. Ja ho diuen les gloses:

«En es camí de Sa Pobla
davall un arbre que hi ha
mataren en Pep Sitjar...»

«travessant com una rata
davant cas metge morí»

Figura 10. Antiga fotografia de la carretera d'Inca a Alcúdia, a la cantonada de la dreta s'alça la casa de Cas Metge Paco, on va ser portat Pep Sitjar (Arxiu de Cristina Reina Ferragut).

Circulà la versió que els joves pretenien «fer córrer» els carrabiners i per això no obeïren l'ordre. Encara als anys vuitanta del s. XX a Inca, moltes persones recordaven el fet i sabien alguna estrofa del glosat d'en Pep Sitjar.[18] Un fet dramàtic que uní la població davant la injustícia i l'abús de poder.

4. RUMORS

Els estudiosos de l'etnopoètica defineixen els rumors com un «Enunciat breu, no verificat, sense estructura narrativa ni protagonistes concrets, que es difon socialment i que pot esdevenir un relat complet en forma de llegenda. (TermCat). Els rumors són, doncs, molt habituals en qualsevol societat. Alguns es difonen i ràpidament passen i s'obliden, altres es transmeten al llarg de temps i es van repetint al llarg d'intervals temporals que poden ser molt llargs. Sovint sorgeixen rumors davant fets que impressio-

18 Podeu consultar el glosat complet a Valriu 2008 (356-365).

nen vivament la població, com pot ser un fenomen natural o un fet històric de caràcter inusual o molt colpidor. Ben segur que a Inca –com a qualsevol altre lloc– els rumors han estat i són molt abundants, i la majoria són compartits, no específics del nostre poble. En aquest apartat en comentarem únicament tres, una petita selecció que ens ha semblat interessant per la seva difusió o el seu caràcter un tant misteriós.

Els passadissos secrets entre convents

A Inca, al llarg de la història, s'hi ha establert diverses comunitats religioses i hi han construït temples i convents. Sant Bartomeu, el monestir de les *monges tancades* al Serral, Sant Francesc dels pares franciscans i Sant Domingo dels frares dominics conformen eixos de religiositat i poder als quals podem afegir un quart vector molt important que serien els capellans vinculats a Santa Maria Major. Tampoc, encara que siguin d'implantació més recent, cal no oblidar els convents de frares de La Salle –els frares del baverall, d'origen francès– i els de monges, les anomenades popularment *monges blaves* o franciscanes, les *monges negres* o de la Caritat –en referència al color de l'hàbit que portaven– i les monges de La Puresa. No és estrany que aquestes comunitats, amb les seves regles i jerarquies, provoquessin entre la gent respecte, temor i curiositat. Així, els rumors al seu entorn han estat una constant. El més conegut, sens dubte, i que ha arribat fins els nostres dies, és el de l'existència de passadissos secrets entre les esglésies i els convents.

El rumor popular, tenyit de maledicència, diu que alguns edificis religiosos d'Inca estan connectat entre si per passadissos secrets, per fer possible a la gent d'església anar d'un a l'altre sense haver de sortir al carrer i –per tant– sense ser vists per la població. En les versions més macabres del rumor s'assenyala que en aquests passadissos hi ha nadons enterrats, fruits prohibits de relacions sacrílegues entre monges i frares o capellans que estaven sotmesos al vot de castedat. Gabriel Pieras, en el seu llibre *Llegendes i tradicions d'Inca* (1998: II 100-102), es fa ressò d'aquest rumor i el relaciona amb l'existència de coves en el subsol de la zona nord de la població, fet morfològic que es fa palès en el topònim carrer de ses Coves. Concretament, Pieras parla d'un túnel que connectaria el convent de Sant Bartomeu amb Santa Maria Major, per sota del carrer de ses Coves, d'una mina que des del convent de Sant Francesc tindria diferents bifurcacions, d'un passadís subterrani de l'antiga rectoria a la sagristia o altre lloc de l'entorn de Santa Maria Major i un que aniria de l'església Parroquial, passant per davall de la torre del campanar fins a la sortida del poble. En aquest passatge hi hauria restes de monedes, ceràmica, campanes, etc. Evidentment –com assenyala l'historiador inquer– el que és cert que hi ha són enterraments, vasos sepulcrals sota el terra de l'església i al seu entorn, antics fossars o sagreres que en fer una o altra obra al temple eren parcialment destapats, les restes que quedaven a la vista excitaven la imaginació de la gent. També Sant Domingo és objecte de rumors d'aquesta mena. La vinculació dels

dominics amb el Tribunal de la Inquisició i el fet que les dependències del Claustre durant llargs períodes s'empressin com a presó, juntament amb les rivalitats entre franciscans i dominics són elements clau per a estimular la rumorologia més fosca sobre tortures, assetjament als jueus, lluites entre ordres religiosos, etc. A tots aquests ingredients cal afegir encara els túnels excavats durant la Guerra Civil per fer la funció de refugis antiaeris. Aquests túnels, avui tancats i pràcticament oblidats, també esdevenen matèria de rumor i especulació.

El batiport de Sant Francesc

Devora l'altar de l'església de Sant Francesc, a la part central, hi ha una trapa de fusta, que sol estar coberta per una catifa. Temps enrere corria el rumor que era una trampa mortal. Els pecadors que s'hi acostessin corrien el perill de caure dins aquest parany o engolidor i que no es tornés a saber res d'ells. Deien que això va ser el que li va succeir a una al·lota, castigada així pels seus pecats. Aquesta informació, que m'ha arribat per tradició oral, la podem relacionar amb la del pou de l'Inquisidor.[19] A diversos llocs de Mallorca es conta un fet llegendari segons el qual els acusats pel tribunal de la Inquisició eren obligats a besar un santcrist verd. Quan s'hi acostaven, s'obria als seus peus una trapa i queien dins un pou ple d'eines de tall –dalles, falçs, trinxets, ganivets, etc.– que els ferien i sobre els quals es dessagnaven. El cert és que vora l'altar de sant Francesc hi ha un batiport, sembla que en desús, la resta és una tradició de caràcter admonitori que té per objectiu atemorir els fidels i amenaçar-los amb una mort terrible si viuen en pecat.

L'al·lota desapareguda

L'historiador Gabriel Pieras recull un rumor relatiu a un fet que va succeir a Inca el diumenge 27 de setembre de 1936, als inicis de la Guerra Civil, poc després del desembarcament fracassat del capità Bayo a Sa Punta de n'Amer, quan el feixista italià Arconovaldo Bonacorsi –anomenat *Conde Rossi*– es passejava per la nostra illa. Aquest dia a Inca es va fer un «Festival Patrióticо». Hi va acudir el Conde *Rossi* amb les autoritats militars de la província i molta de gent enfervorida per la situació bèl·lica en la qual estaven inmersos. El matí, a l'església parroquial de Santa Maria Major es beneí la bandera de les «Milícias Juveniles de la Falange». Al capvespre hi hagué una *becerrada* a la plaça de toros, a benefici de l'exèrcit, la Falange i les milícies. Hi participaven toreros locals i torejaren tres *becerros* duts de la finca Son Sant Martí, prop de l'Albufera. Hi assistiren moltes autoritats i la figura que suscitava més admiració i curiositat era la de l'anomenat Conde Rossi, que en realitat es deia Arconovaldo Bonacorsi (1898-1962). Hi hagué una vistosa desfilada militar i molt de públic que aplaudí els diversos esdeveniments.

19 En referència a aquest rumor agraesc la informació oral que m'ha aportat el Dr. Guillem Alexandre Reus. Un company seu era net d'una dona que coneixia aquest rumor per tradició oral familiar. Això ens indica que el rumor era viu a Inca a la segona meitat del s. XX.

El vespre, a la plaça de la República –l'actual plaça d'Espanya– hi hagué concert de la «Banda del Regimiento de Infanteria de Palma» que ja havien tocat a la plaça de toros. Mentrestant, arribà la notícia que la ciutat de Toledo havia caigut en mans dels *nacionales* i que els militars franquistes atrinxerats a l'Alcàsser havien estat alliberats després de setanta dies de setge per part de les forces republicanes. Davant aquesta notícia, tan favorable a les tropes liderades per Franco, el tinent coronel Cifre organitzà una improvisada i multitudinària manifestació per tot el poble, amb la banda de música davant, els falangistes cantant el seu himne i la gent darrera amb banderes. Segons la crònica publicada a *La Almudaina*, eren més de dues mil persones i com a cloenda de la manifestació hi va haver parlaments des del balcó de l'Ajuntament, a càrrec del batle –que aleshores era el militar Juan Erasmo– i d'altres autoritats.

Després, les autoritats soparen a l'Hostal Victòria del carrer Rubí, en companyia d'algunes dones que vivien allà, entre elles n'Antònia Llompart Massip.[20] En aquest sopar –no sabem en quines circumstàncies–, Antònia va trepitjar la gorra de Rossi –algunes fonts orals diuen que es va posar la gorra i la guerrera de l'italià i que va ballar així vestida. Sembla que això va molestar Rossi, però no sabem exactament com va ser la situació conflictiva. La tradició oral diu que Antònia Llompart va desaparèixer l'endemà del sopar amb Rossi. Tanmateix els censos municipals de 1940 i de 1945 indiquen que en els anys esmentats Antònia vivia a l'Hotel Victoria amb altres dues dones i que era *cap de casa*, això vol dir que no hi vivia amb el seu marit. Al cens posterior de 1950 ja no hi figura, i se'n perd la pista.[21]

El 13 de novembre de 1936, set setmanes després del sopar a l'Hotel Victoria, la comandància militar d'Inca envià un requeriment al batle d'Inca que aleshores ja no era Juan Erasmo, sinó Llorenç Fluxà. Li demanaven informació per a completar les *diligencias* encaminades al «esclarecimiento del hecho que motivó pisotear la prenda de cabeza del señor Rossi por Dña. Antonia Llompart Massip». Volien saber els antecedents de conducta d'Antònia Llompart i «el concepto que le merece con respecto a ideas políticas».[22] No ens consta la resposta del batle. Probablement, degut a aquest incident, An-

20 Antònia Llompart Massip va néixer a Inca el 8 de juliol de 1907, era filla de Bartomeu Llompart i Maria Antònia Massip. Es va casar amb Bartomeu Duran, nascut a Palma el 1897, i varen tenir tres fills: Jerònia Duran Llompart (nascuda el 24/12/1926), Antònia Duran Llompart (nascuda el16/01/1928) i Juan Duran Llompart (nascut 14/04/1929) (informació de l'arxiu municipal aportada per Gabriel Pieras). El diumenge 27 de setembre de 1936 Antònia té 29 anys i viu a la Fonda Victòria; els seus fills tenen 10, 8 i 7 anys. Segons informació oral de Gabriel Pieras, probablement Antònia està separada del seu marit, perquè en temps de la República existia el divorci.

21 Al padró de 1935 (núm. 1020, pàgina 10) consta que viu al carrer Rubí, 1 (Fonda Victòria) i que és cap de casa. Al padró de 1940 consta que és cap de família i viu al carrer Rubí, 3 (Fonda Victòria). No consta que visqués amb el marit i els fills, sinó amb altres dues dones que consten com a "criades": Antònia Vives Llobera (Pollença 1899) i Dolores Fernández Lorenzo (València 1908, fadrina). Al padró de 1945 consta que viu al carrer Rubí, 5 (Fonda Victòria) i que hi viu sola, sense família ni criades. Al padró de 1950 ja no figura, no se'n té altra notícia. (Agraesc la informació documental i oral aportada per Gabriel Pieras.)

22 Document que hem pogut consultar gràcies a la gentilesa de Gabriel Pieras.

tònia Llompart desaparegués d'Inca durant un temps, per por de represàlies. El cert és, però, que segons els documents censals, tornà a viure a l'Hotel Victoria durant els primers anys de la postguerra.

Aquest fet, i la suposada desaparició o mort d'Antònia Llompart restà com un rumor a Inca, que duran el franquisme s'explicava sempre en veu baixa i amb prevenció.[23]

Algunes fonts orals no situaven el fet a l'Hotel Victoria, sinó al Teatre Principal, en un ball que s'hauria fet després de la multitudinària manifestació. El fet és que, ja a la segona dècada del s. XXI aquesta història va servir de base a l'autor teatral Miquel Àngel Raió per a escriure un monòleg protagonitzat per la inquera que s'enfrontà a Rossi, titulat *La fantasma del Principal d'Inca*. La protagonista de l'obra és la fantasma de n'Àntònia. Segons aquesta ficció, els fets succeïren al Teatre Principal, i la noia va ser assassinada com a càstig pel seu atreviment i poc respecte al militar feixista. La seva ànima en pena habita encara les estances del teatre i adesiara es fa present per denunciar els abusos i assassinats perpetrats per un personatge tan sinistre com el *Conde Rossi*. L'obra és inèdita però ha estat representada al Teatre Principal de la nostra ciutat.[24]

Figura 11. El feixista italià Arconovaldo Bonacorsi (*Conde Rossi*) el 1936 a Mallorca, en un dels seus abrandats discursos.

5. CLOENDA

Inca és una ciutat que no té gaire cabal folklòric documentat. Els folkloristes mallorquins que al llarg del s. XIX i el s. XX recolliren materials narratius populars arreu de l'illa i els publicaren en obres avui de referència no feren atenció al nostre municipi. És obvi que a Inca es contaven rondalles i es cantaven cançons com es feia a tota Mallorca, però d'alguna manera podem dir que els folkloristes *hi passaren de llis*, tot usant una expressió popular. Probablement perquè el fet que fos una ciutat industrial i comercial, i no tant agrícola, els degué fer pensar que no hi trobarien gaires mostres de narrativa popular. Així, ni en les rondalles i llegendes que va fer recollir l'arxiduc Lluís Salvador, ni les que recol·lectà i publicà Antoni M. Alcover, ni a les d'Andreu Ferrer hi trobem una presència remarcable de materials recollits a

23 Josep Massot va estudiar en profunditat la figura del Conde Rossi, encara que no ens costa que parlés en cap dels seus textos d'aquesta vinguda a Inca. El que sí reitera Massot en diverses ocasions és el comportament assetjador, abusiu i violent de Rossi amb les dones, en l'aspecte sexual i també econòmic i social. (Massot 1988)

24 Agraesc a Miquel Àngel Raió la informació i haver pogut llegir el text de l'obra inèdita.

Inca. Sí que al *Cançoner Popular de Mallorca* hi trobem dues centes cançons recollides a Inca, que és una quantitat estimable, però el nostre treball s'ha centrat en la narrativa, no en el cançoner. Tanmateix, com hem pogut veure, comptem amb alguns elements singulars i valuosos, rondalles, llegendes, glosades, anècdotes i rumors que dibuixen una Inca popular que s'agradava de contar històries i de fabular sobre el seu territori. Ens cal donar a conèixer aquests materials mitjançant estudis monogràfics més aprofundits, però també ens cal repopularitzar-los, fer que siguin coneguts i reconeguts de bell nou, que s'expliquin i que se'n fàcil materials didàctics que els acostin als infant i als joves d'avui i així tornin a entrar al canal de l'oralitat.

La literatura popular –com tota la literatura– desperta sentiments i emocions, però també ens arrela a un indret, a una comunitat determinada, en dibuixa la fesomia, n'és memòria i testimoni. Per això l'hem de conèixer, reivindicar i transmetre a través de l'oralitat però també amb els mitjans que la societat contemporània ens posa a les mans. Mitjançant la literatura popular podem fer arrelar, acollir i fer créixer les noves generacions, és el nostre deure treballar per tal que no caigui en l'oblit.

REFERÈNCIES

Alcover, A. M. 2022: *Rondaies mallorquines d'en Jordi des Racó*. Vol. IX. A cura de Josep A. Grimalt i Jaume Guiscafrè. Palma: Nova Editorial Moll.

Amades, J. 1950. *Folklore de Catalunya* vol. I. Barcelona : Selecta.

Berard, G. 1789: *Viaje a las vilas de Mallorca*. Edició facsímil de l'Ajuntament de Palma 1983.

Castelló Guasch, J. 1995. *Rondaies Eivissenques*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs.

Costa i Llobera, M. 1874. *Tradicions i fantasies*. Palma: Impremta de Bartomeu Rotger.

Diéguez, M. Àngels; Llinares, Maria; Llorca, Francesc-Xavier; Montiel, Rosa 1990. «El corb i la rabosa», *Rondalles de la Marina*, Altea: Caixa Altea i APA de l'Institut de Batxillerat d'Altea.

Escóbar Sánchez, Aina i Emili Menansalvas Bonnín 2013. "Una anàlisi de la festa de Sa pota del Rei" a: *XIV Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Inca: Ajuntament d'Inca.

Escuder, T. 1983. "El llop i la raboseta" a: *El que ens conten les muntanyes*. Contalles, Castelló: Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Castelló, p. 85-86.

Fiol i Tornila, P. 1994. *Sor Clara Andreu. Biografía*. Inca: Monasterio de San Bartolomé.

Fiol i Tornila, P. 2006. "Les biografies de Sor Clara Andreu" a: *VII Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Inca: Ajuntament d'Inca.

Jaume I 1980. *Llibre dels fets*. Barcelona: Edicions 62 (Millors Obres de la Literatura Catalana, 31).

Llorens, S. 2016. "El corb de Xàbila i la Guilla de Dénia" a: *Les llegendes secretes de Sara*

Llorens. Llegendes alacantines [Joan Borja, ed.], Alacant: Universitat d'Alacant.

Massot, J. 1988. *Vida i miracles del Conte Rossi*. Biblioteca Serra d'Or: Barcelona.

Mestres, A. 2009: *Tradicions*. Joan Armangué (ed.).Valls: Cossetània Edicions.

Monjo, J. Ll. 2012. "Contribució a l'estudi del patrimoni rondallístic de Guardamar". *Baluard* 3, Institut d'Estudis Guardamarencs.

Payeras Capellà, Ll. i M. M. 2015. "La mort d'en Carratalà: incident i reaccions" a: *XVI Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Inca: Ajuntament d'Inca.

Pieras Salom, G.1998a. *Llegendes i tradicions d'Inca I*. Palma: Lleonard Muntaner Editor.

Pieras Salom, G. 1998b. *Llegendes i tradicions d'Inca II*. Palma: Lleonard Muntaner Editor.

RondCat (Base de dades de la rondalla catalana). Disponible en Web:

https://rondcat.arxiudefolklore.cat/ca [Consulta 20/01/2025]

TermCat (Centre de Terminologia): Disponible en Web: < https://www.termcat.cat/ca> [Consulta 20/01/2025]

Thompson, Stith .*The Motif-index of Folk-Literature*. Disponible en Web: https://archive.org/details/Thompson2016MotifIndex/ [Consulta 20/01/2025]

Uther, H.-J. 2004. *The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography*. Vol. I. Folklore Fellows Communications. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.

Valero, G. 2017. *Aquí n'hi ha per na Bet i sa mare. Origen i història de les frases fetes mallorquines*. Palma: Olañeta Editor (La Foradada 149).

Valor, E.1975. "La rabosa i el corb". *Obra literària completa*, València: Gorg, vol. I

Valriu, C. 2008. *Paraula Viva*. Barcelona : Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Valriu, C. 2022. *Les rondalles que l'Arxiduc no va publicar*. València : Galés Edicions.

Valriu, C. 2024a. *29 rondalles meravelloses de Mallorca*. Barcelona : Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Valriu, C.2024b. *Les llegendes de l'Arxiduc*. Palma: Illa Edicions.

Valriu, C. i T. Vibot 2008. *El rei en Jaume: un heroi històric, un heroi de llegenda*, Palma, Olañeta Editor.

doi: 10.3306/JELINCA.25.43

AVALUACIÓ DEL PROCÉS D'ESCOLARITZACIÓ ESPECÍFIC AL MUNICIPI D'INCA, DIRIGIT A REVERTIR LA SEGREGACIÓ ESCOLAR EN EL CEIP LLEVANT

Alice Weber

Pedagoga.
naaliceweber@gmail.com

Paraules clau: segregació escolar, equitat, polítiques públiques, escolarització.

Resum: *L'estudi examina l'eficàcia i efectivitat d'una política pública implementada a Inca, Mallorca, destinada a abordar la segregació, mitjançant l'anàlisi de dades des del curs 2015/16 fins al 2023/24.*

Utilitzant una metodologia analítica mixta i procediments basats en l'observació participant i l'anàlisi documental, es van comparar dades quantitatives i qualitatives per a avaluar els canvis en el perfil estudiantil i les percepcions de canvi del personal docent i els responsables de la implementació.

Els resultats mostren un augment important en la diversitat de l'alumnat. Les opinions dels responsables del procés i del personal docent reforcen aquesta tendència.

Aquest estudi ressalta la importància de polítiques inclusives i equitatives en l'educació per a fomentar la cohesió i la justícia social.

Keywords: school segregation, equity, public policies, schooling.

Abstract: *The study examines the efficacy and effectiveness of a public policy implemented in Inca, Mallorca, aimed at addressing segregation, through the analysis of data from the 2015/16 school year to the 2023/24 school year.*

Using a mixed analytical methodology and procedures based on participant observation and document analysis, quantitative and qualitative data were compared to assess changes in the student profile and the perceptions of change from teaching staff and those responsible for implementation.

The results show a significant increase in student diversity. The opinions of those involved in the process and the teaching staff support this trend.

This study highlights the importance of inclusive and equitable policies in education to promote cohesion and social justice. Mr. Simó Alzina died in 1880.

1. INTRODUCCIÓ

El present treball es proposa investigar l'eficàcia i l'efectivitat d'una política pública implementada durant el curs escolar 2015/16 en el municipi d'Inca (Mallorca). Aquesta política va consistir en un pla d'escolarització específic destinat a una distribució més equitativa de l'alumnat amb necessitats educatives especials (NESE) i la reversió de la situació de segregació que en aquest moment experimentava un dels centres educatius públics d'ensenyament infantil i primari, el CEIP Llevant.

Inca, amb una població de 34,093 habitants (IBESTAT, 2023), compta amb una xarxa escolar d'Educació Infantil i Primària que inclou, a dia d'avui, 4 centres públics i 6 concertats. El CEIP Llevant, un centre petit i familiar d'una sola línia, ha experimentat un significatiu descens en la diversitat i heterogeneïtat del seu alumnat des de principis dels 2000, arribant a tenir matriculat més del 70 % d'alumnat d'origen estranger i immigrant en el curs 2015/16. A més, mentre que les sol·licituds de matrícula d'alumnat d'origen immigrant augmentava exponencialment, la sol·licitud de famílies d'origen local disminuïa fins al punt de no rebre cap sol·licitud de matrícula per part de famílies mallorquines en aquest curs 2015/16.

El propòsit d'aquesta recerca és analitzar la política aplicada en relació amb el compliment del seu objectiu principal. Per a això, s'abordarà la revisió bibliogràfica del concepte de segregació i els seus impactes de manera global i local, es descriurà i analitzarà el procés anual d'escolarització en el municipi d'Inca i es compararà la situació inicial del CEIP Llevant en el curs 2015/16, anterior al nou procediment d'escolarització específic, amb la situació actual (curs 2023/24).

Per a això s'han recollit, registrat i triangulat dades quantitatives sobre el perfil d'alumnat matriculat anualment i qualitatives sobre la percepció de canvi en el centre i la valoració del procés, mitjançant una metodologia mixta, basada en l'observació participant i l'anàlisi documental.

2. OBJECTIUS DE LA RECERCA

L'objectiu principal de l'estudi és avaluar l'eficàcia i efectivitat de la política implantada, responent a la pregunta:

- Ha resultat eficaç i efectiu aplicar la política pública d'implantar un procediment d'escolarització específic per al municipi d'Inca, amb la finalitat de revertir la segregació escolar en el CEIP Llevant?

Els objectius específics pretenen, per una banda, realitzar una revisió bibliogràfica sobre el fenomen de la segregació escolar i les polítiques educatives amb la finalitat de prevenir o revertir-la, per a analitzar el context concret, responent a les preguntes:

- Com es produeix la segregació i quins factors la provoquen?
- Quins impactes té aquest fenomen?
- Quina capacitat i responsabilitat d'actuació tenen les diferents administracions davant aquests reptes?

D'altra banda, es tractarà de descriure, analitzar i comparar la situació del CEIP Llevant en dos moments: la situació inicial, del curs 2015/16, abans d'aplicar-se la nova política d'escolarització municipal, i la situació actual, vuit anys més tard, en el curs escolar 2023/24, responent a la pregunta:

- Ha canviat la situació del centre?

3. MARC TEÒRIC

3.1. Conceptualització

La Declaració dels Drets Humans, tant en el preàmbul com en l'article 26, considera que el mitjà idoni per a la promoció dels drets és l'educació. Totes les persones són iguals en drets, independentment de la seva condició, diversitat i individualitat. L'educació com a dret social de caràcter prioritari ha d'erigir-se en contra de qualsevol factor de desigualtat o estratificació. Aquesta aspiració es va reflectir a Espanya tant en l'article 27 de la Constitució Espanyola de 1978 com en la Llei orgànica 8/1985, de 3 de juliol, que regula el dret a l'Educació (LODE). No obstant això, en la realitat educativa aquesta premissa envers la justícia social està lluny de veure's complerta quan es detecten situacions de segregació escolar.

S'aborda el concepte de segregació des d'una perspectiva sociològica, com a fenomen social en el qual les percepcions socials constitueixen sistemes de valors, idees i pràctiques que serveixen com a marc de referència per a diversos grups i comunitats (Howarth i Andreouli, 2015). La segregació es relaciona amb conceptes com a polarització, estratificació i desigualtat (Gorard i Taylor, 2002), i implicant l'existència d'estructures diferenciades o desiguals dins d'una comunitat, així com la distinció d'individus mitjançant associacions valoratives o jeràrquiques (Vignoli, 2001).

Diversos estudis sobre la segregació fan referència a diferents tipus d'aquesta segregació, com la residencial, racial i escolar, entre d'altres, que sorgeixen a causa de processos imposats en els quals l'agrupació social es dona a través d'assignacions, resultat de decisions interconnectades de diversos actors socials (Allen *et al.*, 2015), com és en el cas de l'escolarització, això és, l'assignació de l'alumnat a l'escola (segregació escolar). En aquest sentit, la

segregació escolar es refereix a la distribució desigual dels estudiants en les institucions educatives, basada en les seves característiques individuals o posició social (Vignoli, 2001), així com en diferències socioeconòmiques o etnicoculturals, i condicionant la possibilitat d'interacció entre els membres dels diferents grups socials (James i Taeuber, 1985).

Una de les respostes a aquestes situacions són les polítiques públiques, com aquella que es busca investigar en aquest treball. Una política pública pot definir-se com un procés dinàmic, influenciat pels valors d'una societat, el propòsit de la qual és abordar un problema considerat d'interès públic. Això implica les metes explícites del govern, declarades oficialment, així com les seves accions, ja siguin consistents o la falta d'elles, en relació amb aquest problema. Les polítiques públiques, arrelades en els valors i creences de la societat, són processos en contínua evolució que reflecteixen les prioritats i perspectives de la comunitat respecte als desafiaments que enfronta, en resposta a canvis en les circumstàncies, necessitats i demandes socials.

Les polítiques públiques sorgeixen per a abordar desafiaments o problemes que es consideren d'importància per a la societat en el seu conjunt i reflecteixen les metes, els objectius i les prioritats establertes pel govern en el poder. Aquestes intencions són expressades a través de declaracions oficials, com a discursos, plataformes polítiques, lleis i regulacions, i també es manifesten a través d'accions concretes dutes a terme pel govern, com l'assignació de recursos, la implementació de programes i l'adopció de mesures legislatives. En resum, una política pública és un procés dinàmic que aborda un problema públic, basat en un conjunt de valors i reflectint les intencions i accions del govern en relació amb aquest problema.

Autonomia personal, igualtat i diversitat són tres paràmetres normatius clars sobre els quals construir una política pública. I aquests mateixos valors ens serveixen per a referir-nos al marc normatiu en el qual inscriure la renovació del sistema d'ensenyament i del món educatiu en el seu conjunt si volem que continuï sent una palanca d'equitat i de redistribució de possibilitats vitals (Subirats, 2019).

Sobre la base de l'anterior, l'article 81 de la LOMLOE (2020), referent a l'escolarització, com a procés d'inscripció d'estudiants en institucions educatives per a rebre instrucció formal, que inclou aspectes com l'admissió, assignació d'aules i docents, planificació curricular i avaluació de l'aprenentatge, estableix que les administracions educatives tenen la responsabilitat de garantir condicions equitatives per a l'escolarització de tots els nins i nines, especialment aquells que enfronten desafiaments inicials per a accedir a l'educació. Han de promoure la participació, inclusió i la igualtat d'accés i permanència en el sistema educatiu, evitant la discriminació i la segregació. Això implica prendre mesures preventives per a donar suport a l'èxit escolar dels estudiants en situació de vulnerabilitat socioeducativa.

En àrees amb alta concentració d'estudiants en situació de vulnerabilitat, les Administracions educatives han d'implementar iniciatives per a abordar aquesta situació. Això pot incloure col·laboracions territorials amb entitats locals i socials, així com proporcionar opcions educatives addicionals i activitats de suport per a prevenir la segregació dins de les escoles.

A més, s'han d'assignar recursos humans i materials adequats a les escoles públiques i privades concertades per a fer costat als estudiants amb dificultats especials per a aconseguir els objectius educatius a causa de la seva situació socioeconòmica.

En aquest sentit, és important recordar que la crisi de l'estat de benestar, especialment a partir de la gran crisi econòmica del 2008, va conduir al ressorgiment del neoliberalisme, caracteritzat pel laissez faire, és a dir, la mínima intervenció de l'Estat en el mercat. Aquests principis també han penetrat en el sistema educatiu espanyol, amb polítiques que tendeixen cap a una educació potencialment privada, mitjançant la privatització de centres educatius, augments en la concertació i promoció de la lliure elecció de centres, tot ressaltant els avantatges de l'ensenyament privat enfront del públic. No obstant això, apunten Turienzo i Mansó (2023) que el nivell de segregació no es pot explicar únicament per la lògica de mercat (o quasi-mercats), sinó que també és necessari considerar dos components addicionals. D'una banda, el rerefons històric en el qual les entitats privades han exercit un paper important en la provisió de serveis educatius, sovint difuminant la línia entre el públic i el privat. L'article 27 de la Constitució espanyola (1978) i la Llei orgànica de drets i obligacions dels Estudiants (LODE, 1985) han abordat i regulat aquesta qüestió. D'altra banda, la falta de finançament del sistema educatiu ha portat a la necessitat de comptar amb actors privats i una alta despesa familiar. Aquests dos elements s'han integrat perfectament en la lògica neoliberal.

En el context de les competències educatives autonòmiques de les Illes, la Direcció General de Planificació, Ordenació i Infraestructures Educatives, pertanyent a la Conselleria d'Educació del Govern dels Illes Balears, té competència en diverses àrees educatives, incloent-hi la planificació escolar, la coordinació d'infraestructures i serveis educatius, la regulació del funcionament dels centres docents, la inspecció educativa i gestió de l'escolarització des del segon cicle d'educació infantil. A més, s'encarrega de l'organització dels ensenyaments i de mantenir relacions amb els centres concertats, entre altres responsabilitats.

D'altra banda, l'Ajuntament, en qualitat d'entitat local, té la responsabilitat de mantenir i millorar les infraestructures educatives sota la seva propietat, com són els centres d'ensenyament infantil i primari del municipi i l'oferta i assistència de l'educació 0-3 pública. També està encarregat d'establir relacions directes amb tots els centres educatius, almenys a través del seu

representant en el consell escolar. Per a dur a terme aquestes tasques, l'Ajuntament compta amb una Àrea municipal d'Educació, la qual està dotada d'almenys un professional amb formació educativa especialitzada.

Estem davant dues administracions (autonòmica i municipal) que necessàriament han de cooperar i coordinar-se, a fi d'atendre les seves responsabilitats institucionals, complementant-se si volen oferir una educació democràtica, inclusiva, integral i integrada, a la qual els obliga la normativa vigent. Quant a la present recerca es refereix això és abordar autonòmicament i localment les situacions de segregació escolar a nivell municipal.

3.2. Estat de la qüestió

Considerant el gran desequilibri entre l'oferta educativa pública i concertada en el municipi d'Inca, fet que s'argumentarà més endavant, igual que Campos Gómez (2022), ens formulem les següent preguntes:

- Com es produeix la segregació i quins factors la provoquen?
- Per què aquests processos de segregació escolar ocorren en determinats centres i no en uns altres que aparentment enfronten un context socioeconòmic, cultural i educatiu similar?
- Quins impactes té?

Com aclareix Bonal (2019): "La segregació escolar té a veure principalment amb la manera com es reparteix l'alumnat entre el conjunt de centres educatius. Per tant, conèixer com es genera la segregació implica entendre els factors determinants del repartiment d'alumnat entre centres."

En aquesta línia, Turienzo i Mansó (2023) argumenten en la seva recerca comparativa que l'origen de la segregació escolar és multifacètic, resultant d'una combinació de factors històrics, demogràfics, institucionals i polítics. Aquests aspectes s'entrellacen amb processos tant interns com externs al sistema educatiu, (Bonal i Cuevas, 2019). A més, ressalten que, en relació amb la segregació escolar, els processos d'escolarització no sols no aconsegueixen compensar les desigualtats inicials, sinó que tendeixen a perpetuar-les.

En l'àmbit educatiu s'observa que les regles del mercat influeixen notablement. Les famílies busquen situar als seus fills en entorns que reflecteixin el seu estatus social, buscant també alts rendiments acadèmics, provocant-se així una exponencial segmentació social i acadèmica (Verger *et al*., 2016).

3.2.1. L'oferta educativa concertada com a factor segregador

Després de comparar minuciosament els perfils d'estudiants que assisteixen a l'educació privada, concertada i pública, així com d'analitzar diversos criteris i nivells de segregació en les diferents comunitats autò-

nomes de l'Estat espanyol, Turienzo i Mansó (2023) arriben a la conclusió que el sistema actual de concerts impacta en l'accés equitatiu a l'educació. S'observen diferències significatives entre el perfil dels estudiants que assisteixen a escoles públiques i aquells que acudeixen a escoles concertades. S'identifiquen variables que contribueixen a aquesta desigualtat, com l'estatus migratori, el nivell de ruralitat, les necessitats específiques de suport educatiu, l'orientació religiosa i, especialment, el nivell socioeconòmic i cultural de les famílies. Aquestes troballes estan en línia amb recerques prèvies consultades per a aquest treball, com les de Murillo, Belavi i Bonilla (2018), Save the Children (2019) i Bonal i Zancajo (2020).

Segons l'expressat per Bonal (2000), la normativa relacionada amb la política d'admissió d'estudiants i la garantia de la gratuïtat de l'ensenyament no s'ha aplicat rigorosament, cosa que significa que l'ensenyament privat concertat no ofereix les mateixes condicions d'escolarització que els centres públics. Persisteixen pràctiques de selecció d'estudiants i es cobren quotes en els nivells obligatoris del sistema educatiu. Això provoca que les famílies amb majors recursos socioeconòmics i culturals puguin seleccionar determinats centres per a l'educació dels seus fills i filles, mentre que aquelles amb menys recursos no tenen la mateixa capacitat d'elecció. Aquesta restricció en la llibertat per a triar l'escola desitjada, en última instància, condueix a situacions de segregació escolar basades en el nivell socioeconòmic, la qual cosa resulta en una falta d'igualtat d'oportunitats genuïna.

Altres estudis comparatius han revelat que, mantenint diferents variables contextuals constants, els països i regions amb una major presència de col·legis amb capacitat per a seleccionar a part del seu alumnat tendeixen a mostrar nivells més alts de segregació escolar (ja sigui per raons socioeconòmiques, ètniques o d'habilitats) en comparació amb aquells sistemes educatius amb menys presència d'aquesta mena d'Institucions (Alegri i Ferrer, 2010).

La falta de compromís social per part de la xarxa d'escoles concertades, juntament amb els problemes d'equitat en l'accés a l'educació obligatòria segons el model de concerts, són factors que contribueixen a la segregació escolar (Rossa, 2013). Mentre el sector públic finança als col·legis privats a canvi d'unes certes condicions, com l'adaptació de la seva oferta educativa als plans d'estudis oficials i la no imposició de taxes de matrícula, Alegri (2010) assenyala que aquestes condicions rares vegades es compleixen en el sistema educatiu espanyol en el qual el model econòmic del concert no garanteix la gratuïtat i en el qual l'administració ha permès el cobrament de quotes a les famílies en els centres concertats, la qual cosa agreuja la segregació escolar.

Fins i tot considerant que Murillo i Martínez-Garrido (2019) assenyalen que les Illes Balears tenen una menor segregació, en comparació amb l'Estat

espanyol, el municipi d'Inca i en particular el CEIP Llevant es troba en un context escolar d'educació infantil i primària que inclou uns altres 3 centres públics de 2 i 3 línies per curs, a més de sis centres educatius concertats i confessionals amb entre 2 i 4 línies cadascun. És rellevant destacar que a les Illes Balears, igual que al País Basc, Catalunya i Madrid, hi ha una gran quantitat d'escoles concertades (Fernández, 2008). A Inca, juntament amb la capital de les Illes, existeix una notòria disparitat entre l'oferta educativa pública i la concertada, sent significatiu tenir en compte que l'escolarització privada-concertada a Mallorca mostra taxes superiors a la mitjana estatal (Pascual i Amer, 2014). Per tant, el CEIP Llevant es troba immers en una xarxa escolar profundament influenciada per l'oferta educativa concertada.

3.2.2. El centre educatiu 'en gueto'

Bonal (2019) argumenta que les famílies solen optar per escoles pròximes, però tenen una tendència particular a evitar uns certs centres, sovint influenciades per percepcions i rumors que circulen informalment i que no sempre reflecteixen la realitat. Segons Campos Gómez (2022), aquestes percepcions se centren en "quatre fantasmes" que influeixen a les aules de l'escola i projecten una ombra de segregació sobre elles. Aquests "fantasmes", que són categories relacionades amb la pròpia escola, són una percepció que l'escola és només per a una certa mena de persones, que és una "mala escola" i un espai destinat a escolaritzar a "cossos que són problemàtics en altres llocs", i es converteix així en un lloc "oblidat" (Campos Gómez, 2022). Si no es maneja adequadament aquest fenomen i, en conseqüència, no s'atenen correctament les preferències de les famílies, és probable que alguns centres sofreixin conseqüències negatives, la qual cosa no sols és injusta per als estudiants, sinó que també impacta negativament en tota la xarxa educativa (Bonal, 2019).

No obstant això, el CEIP Llevant, que l'any acadèmic 2015/16 presentava una proporció d'alumnat immigrant superior al 70 % (CEIP Llevant, 2016), no sempre va ser considerat com un centre segregat i estigmatitzat, un 'centre en gueto'. Des dels seus començaments en 1967 fins a l'any 2004, l'escola alberga una població estudiantil diversa i heterogènia, situació que va començar a canviar i consolidar-se coincidint amb l'augment de la població immigrant en el municipi, especialment a partir de la crisi econòmica de 2008. Bonal (2012) assenyala que en períodes de crisis existeix una major competència per accedir a una educació de qualitat, ja que es destaca el valor posicional de l'educació. Segons aquest autor, per a les classes mitjanes, l'educació representa tant una inversió en la carrera professional dels seus fills com un mitjà per a la diferenciació i la mobilitat social (Fernández, 2008). L'autor afegeix que tot això pot resultar en una marcada dualització escolar, amb centres que treballen amb un alumnat socialment homogeni i altes expectatives educatives, d'una banda, i centres amb una gran diversitat i expectatives desiguals, d'una altra.

En resum, la recerca revela que el sistema de concerts en l'educació impacta negativament en l'equitat educativa, generant diferències significatives entre els perfils d'estudiants en escoles públiques i concertades. Factors com l'estatus migratori, nivell de ruralitat i nivell socioeconòmic influeixen en aquesta desigualtat. A més, es destaca que uns certs centres educatius són estigmatitzats com a "centres en gueto", cosa que afecta a les decisions de matriculació de les famílies. Encara que el CEIP Llevant no va ser inicialment segregat, va experimentar un canvi degut a l'augment de la població immigrant durant la crisi econòmica de 2008, la qual cosa reflecteix una marcada dualització escolar a Inca a partir d'aquest moment.

Aquestes troballes subratllen la necessitat d'abordar les pràctiques de selecció i les disparitats en l'accés a l'educació per a garantir una major equitat i oportunitats per a tots els estudiants, independentment del seu origen socioeconòmic o cultural. A més, destaquen la importància d'abordar les percepcions negatives que contribueixen a l'estigmatització d'uns certs centres educatius, promovent una visió més inclusiva i equitativa de l'educació.

Davant l'exposat cal plantejar-se una altra pregunta:

- Quin impacte té la segregació?

La segregació escolar té múltiples efectes i conseqüències negatives en diversos aspectes educatius en el sistema educatiu en el seu conjunt: impacta en el rendiment acadèmic, les oportunitats de contacte intercultural, l'equitat educativa, les possibilitats de permanència en el sistema educatiu i la deserció prematura dels estudiants més desfavorits (Bonal i Zancajo, 2018).

3.2.3. Impactes en el rendiment acadèmic

S'ha observat que la segregació afecta especialment a l'aprenentatge dels estudiants d'entorns desfavorits, sense beneficiar als d'entorns privilegiats, com indica l'OCDE en 2010. Aquest efecte es deu a la influència de variables socioeconòmiques en el rendiment, conegut com a efecte company o "peer effects", segons Calero i Escardíbul (2007). La composició del grup de companys influeix en el rendiment: entorns amb estudiants d'alt acompliment solen tenir resultats positius, mentre que la presència d'alumnes amb baix rendiment impacta negativament en l'aprenentatge i l'ambient escolar.

Un dels desafiaments intrínsecs a aquesta distribució desigual és el seu impacte negatiu en els resultats acadèmics dels estudiants que assisteixen a escoles públiques. Calero i Escardíbul (2007; 2016) van evidenciar com la concentració d'estudiants estrangers afecta adversament al rendiment acadèmic, tant d'alumnes natius com estrangers. Segons aquests autors, si existís una distribució més equitativa d'estudiants estrangers entre les escoles públiques i concertades, s'evitaria aquest efecte negatiu en els resultats.

La reducció de la segregació escolar contribueix a millorar tant la qualitat com l'equitat educativa, la qual cosa beneficia especialment els estudiants d'entorns desfavorits (Bonal i Cuevas, 2019). Altres estudis revisats coincideixen a ressaltar la presència de perfils distints segons l'estatus social, econòmic i cultural de les famílies en les diverses xarxes escolars i adverteixen sobre el creixement de la segregació socioeconòmica entre les diferents xarxes escolars i el seu impacte en el progrés acadèmic dels estudiants, així com en la cohesió social (Murillo *et al*., 2018; OCDE, 2013).

Existeix una àmplia literatura que aborda estudis empírics sobre l'impacte de la composició dels grups de companys en el rendiment acadèmic. S'ha observat un millor acompliment quan els estudiants estan envoltats de companys amb un alt rendiment acadèmic. Per contra, quan augmenta el nombre d'estudiants amb baix rendiment en un centre escolar, s'ha registrat un impacte negatiu en el comportament a l'aula, en les activitats pedagògiques dels docents i en l'assoliment acadèmic dels alumnes (Verger *et al*., 2016).

Segons Bellei (2013), el criteri que associa l'impacte dels companys i la discriminació escolar, és que si els alumnes d'escassa capacitat o recursos limitats estan agrupats en establiments educatius o aules determinades, tindran menys oportunitats d'èxit en l'aprenentatge, ja que la majoria dels seus companys tenen dificultats similars. Les recerques revelen que si els companys d'un estudiant tenen una major capacitat innata, aquest pot aprendre directament d'ells, la qual cosa es coneix com a efecte de grup. Una major capacitat grupal d'aprenentatge permetrà ensenyar a un nivell més alt (Sacerdot, 2011).

Però no solament en relació amb el rendiment acadèmic es constaten efectes negatius: la segregació escolar limita la formació de vincles entre estudiants de diferents cultures o classes socials, la qual cosa dificulta la generació d'actituds positives cap a la diversitat i la inclusió social (Bellei, 2016).

3.2.4. Impacte social

Com s'ha esmentat anteriorment, abans de la implementació de la política pública que s'examina en aquest estudi, el CEIP Llevant tenia una matriculació d'alumnat immigrant de més del 70 %, dels quals la gran majoria eren d'origen magrebí. Aquest tipus d'alumnat presentava dues característiques distintives: la completa falta de coneixement de les dues llengües oficials i, per tant, de l'idioma vehicular del centre, així com l'absència d'escolarització prèvia, cosa que significa una falta de socialització primerenca amb altres nins i nines fora de l'entorn familiar.

En aquest context, el començament del curs per als infants de 3 anys, no familiaritzats amb un entorn no domèstic, en una aula escolar amb un nou referent adult i envoltats d'un grup nombrós de companys amb emocions

similars, amb els quals el mestre o mestra no pot comunicar-se, creava un ambient hostil i difícilment manejable per a tot el grup, amb la conseqüència d'un significatiu retard en els diferents processos d'ensenyament i aprenentatge. Quan la població estrangera no s'integra socialment en la societat receptora, sorgeixen problemes com l'aïllament, la falta d'integració, les barreres culturals i lingüístiques, les tensions intergrupals i les dificultats en l'adaptació. Això pot portar a una sensació d'exclusió i aïllament, així com a dificultats per a accedir a recursos i serveis bàsics. És fonamental fomentar la interacció i la integració entre els immigrants i la comunitat local per a promoure la cohesió social i la inclusió (Ports, 1998).

Davant el repte de resoldre aquestes situacions es requereix un enfocament intercultural i inclusiu que prioritzi la qualitat, la no discriminació i la participació, que adopti valors com a equitat i respecte cap a la diversitat, que impliqui que tots els alumnes d'una determinada comunitat aprenguin junts, independentment de les seves condicions individuals, i que s'oposi a qualsevol tipus de segregació o separació. La inclusió educativa, basada en l'enfocament intercultural, ha de convertir-se en un moviment socioeducatiu poderós que influeixi en totes les institucions i sistemes el propòsit dels quals sigui la formació de les persones, fomentant escoles accessibles per a tots, que compensin qualsevol desigualtat i que ampliïn les oportunitats educatives. En aquesta mateixa direcció, ja l'informe Coleman, en abordar el concepte d'igualtat d'oportunitats, va destacar la importància que infants de diversos orígens assisteixin a la mateixa escola (Coleman, 1967).

Davant aquestes evidències, ens plantegem una altra pregunta:

- Quina capacitat i responsabilitat d'actuació tenen les diferents administracions davant aquests reptes?

3.2.5. La política educativa com a recurs per a revertir situacions de segregació

Les polítiques educatives ofereixen eines per a reduir la segregació en l'educació, garantint un accés equitatiu a una educació de qualitat. Aquestes eines inclouen enfortir la diversitat educativa, millorar la ubicació de les escoles, equilibrar l'oferta de places i gestionar eficaçment la matriculació, entre altres mesures (Bonal, 2019). La rellevància d'abordar aquest tema es reflecteix en l'aprovació de la Llei orgànica de modificació de la Llei orgànica d'educació (LOMLOE, 2020). Aquesta llei, com ja s'ha esmentat, ha establert com una de les seves principals prioritats la distribució equitativa dels estudiants entre totes dues xarxes educatives, posant l'accent principalment a combatre la segregació escolar.

Bonal i Zancajo (2018) argumenten que els instruments de planificació escolar no aconsegueixen contrarestar les desigualtats generades pels processos d'escolarització, influenciats per les estratègies d'elecció de centre per part

de les famílies, com la cerca de distinció o l'efecte fugida. Per consegüent, és crucial investigar l'impacte dels factors interns del sistema educatiu, com els criteris d'admissió, els sistemes de zonificació, els mapes escolars i els algorismes d'assignació, en els processos de segregació i concentració escolar.

La guia contra la segregació escolar (Bonal, 2019) apunta a l'ajuntament, com a entitat local, per a liderar processos de canvi i transformació. Malgrat les limitacions en les competències municipals segons la legislació actual, els ajuntaments posseeixen un coneixement detallat de les situacions i necessitats de les persones, la qual cosa els converteix en una entitat clau per a combatre la segregació escolar i liderar la creació de polítiques educatives que promoguin la inclusió (Bonal, 2019). La guia assenyala diverses raons fonamentals per a considerar la implementació de mesures contra la segregació a nivell municipal, entre les quals destaquem: la millora del rendiment acadèmic escolar global, millora de la situació de l'alumnat més vulnerable, millora de la cohesió social.

3.2.6. La política pública implantada en el municipi d'Inca: procés d'escolarització

L'any 2015, després d'un canvi de govern tant a nivell autonòmic com municipal a Inca, es va proposar revertir la segregació en el CEIP Llevant. El nou equip de govern municipal va buscar col·laboració amb la Conselleria d'Educació del Govern balear, la qual cosa va portar a la implementació d'un pla pilot d'escolarització, específic per al municipi, amb l'objectiu principal d'abordar la segregació en el centre afectat.

Aquesta política pública es va basar en la participació democràtica de tots els agents implicats en la comunitat educativa de la ciutat, consensuant prèviament la política quan el seu objectiu, revertir la situació de segregació en el CEIP Llevant, com quant als seus procediments, compromisos i recursos. El dia 17 de desembre de 2015 es va signar un document de consens (CAIB, 2015) per a establir un nou procediment anual de matrícula de l'alumnat d'adscripció al primer curs d'Educació Infantil, aplicable a partir del curs escolar 2016/17, perseguint així una progressiva heterogeneïtat de l'alumnat en tots els centres educatius d'infantil i primària. El document va ser signat pel conseller d'Educació, l'alcalde d'Inca, la Inspecció Educativa, les direccions dels centres educatius i les seves associacions de famílies, i va ser aprovat per unanimitat a l'Ajuntament i en el Consell Municipal d'Educació, així com pels diferents consells escolars.

El document de consens (Ajuntament Inca, 2015), va involucrar el conseller d'Educació i Universitat a, l'alcalde d'Inca i representants dels centres educatius públics i privats concertats. Es va analitzar la complexitat demogràfica del municipi degut a la forta immigració, tot reconeixent la importància de l'escola en la integració de nous ciutadans. Es van acordar objectius per a detectar i atendre alumnat amb necessitats educatives especials, escolaritzar de

manera equilibrada i transparent, i promoure la col·laboració entre els equips directius i la supervisió de la Conselleria d'Educació i Universitat per a garantir una escolarització adequada.

L'objectiu d'aquest treball és analitzar l'eficàcia, efectivitat i impacte de la política implementada, comparant la situació del CEIP Llevant en el curs 2015/16, abans de l'aplicació del nou procés d'escolarització, amb la del curs actual, 2023/24, per a avaluar el grau de compliment de la política en relació amb el seu objectiu.

4. METODOLOGIA

4.1. Mètode

Per a aconseguir els objectius establerts en aquesta recerca, s'empra un enfocament mixt que combina mètodes quantitatius i qualitatius.

Durant els mesos de març i abril de l'any en curs, es van dur a terme la recopilació, el registre i l'anàlisi de les dades anuals de matriculació en el curs d'Educació Infantil de 3 anys en el CEIP Llevant. Aquesta anàlisi sobre el perfil i la tipologia de l'alumnat del centre va abastar des de l'any escolar 2015/16 fins a l'actual, 2023/24, amb el propòsit de realitzar una avaluació quantitativa i comparativa. Es defineix el curs escolar 2015/16 com la situació inicial de l'avaluació, ja que és el curs anterior a l'aplicació del nou procediment implantat i de la mateixa manera, el curs actual, 2023/24 es defineix com la situació final de l'avaluació comparativa.

L'objectiu principal va ser examinar de manera objectiva si la composició de les aules i, per tant, del centre, durant els vuit anys de vigència d'aquesta política, ha experimentat un canvi cap a una major diversitat, i si això ha contribuït a revertir la segregació en la institució.

A més, es van dur a terme quatre entrevistes semiestructurades en profunditat amb els màxims responsables de les diferents administracions implicades en el procés i altres sis entrevistes semiestructurades amb docents del CEIP Llevant, de diferents responsabilitats en el col·legi, que es reflecteixen en la següent taula (taula 1). Aquestes entrevistes van perseguir analitzar les percepcions dels entrevistats sobre la segregació en el centre, abans d'aplicar la política i en l'actualitat, sobre la implantació del procés, dificultats o resistències i valoracions de les implicacions i impactes. La participació de totes aquestes persones va ser completament voluntària. Previ a això, se'ls va explicar el propòsit i l'ús posterior de tota la informació i opinions recopilades. S'agraeix a tots els esmentats per la seva participació desinteressada.

Finalment, es van distribuir dos qüestionaris sobre la percepció de segregació i el canvi en el centre. Un va ser enviat a les famílies, mitjançant el canal oficial de comunicació dels centres educatius a les Illes Balears, el GestIB, mentre que l'altre es va dirigir a la totalitat el claustre docent en suport paper.

Entrevista	Nom	Càrrec responsable
Responsables	Virgilio Moreno Sarrió	Alcalde del municipi d'Inca
	Antoni Morante Milla	Director general d'Ordenació i Planificació de Centres, Govern balear
	Catalina Moner Mora	Inspectora d'Educació zona del Raiguer, Alta Inspecció Educativa, Govern balear
	Margalida Rosselló Alemany	Directora del CEIP Llevant
Entrevista a Docents	Antoni Joan Blanes Pons	Cap d'estudis del CEIP Llevant
	Jordi Mulet Amengual	Secretari del CEIP Llevant
	Aina Arnau Capellà	Mestra d`Educació Infantil, etapa 3-6 anys
	Ángela Pérez Murillo	Mestra d'Educació Primària, etapa 1r i 2n
	Antònia Rotger Moyà	Mestra d'Educació Primària, etapa 3r i 4t
	Catalina Gual Mateu	Pedagogia terapèutica, etapa 5é i 6é

Taula 1. Relació de persones entrevistades.

4.2. Procediments i estratègies

Es van plantejar dos procediments, l'observació participant i la revisió documental del CEIP Llevant.

Durant la fase de l'observació participant es van recopilar dades qualitatives mitjançant dos instruments. Es va emprar una metodologia d'entrevista amb enfocament semiestructurat, en el qual l'entrevistadora seguia un conjunt de preguntes predefinides, però tenia la flexibilitat per a explorar temes addicionals i realitzar seguiments segons les respostes de l'entrevistat. A més, es van utilitzar diferents qüestionaris que es van distribuir entre la totalitat de famílies i del claustre.

Les diferents entrevistes semiestructurades van ser gravades amb el consentiment exprés dels entrevistats, en suport d'àudio i transcrites per a la seva posterior anàlisi qualitativa.

Es va realitzar un total de 10 entrevistes a càrrecs responsables implicats en la de presa de decisions, implantació i seguiment de la política avaluada en aquest treball i a docents del CEIP Llevant, en les quals es van recollir les seves percepcions, opinions i valoracions sobre la segregació en el centre en els dos moments (inicial i final), els impactes de la segregació en el CEIP Llevant, la política pública implantada i el procés seguit, efectivitat i eficàcia de la política i sobre altres conceptes, com es pot veure en la taula (taula 2) que segueix.

D'altra banda, es va distribuir un qüestionari de resposta amb escala Likert a tots els membres del claustre, el qual va ser completat pel 100 % dels docents del CEIP Llevant. Aquest qüestionari abordava l'avaluació

Valoració	Alcalde	Director General	Inspectora	Directora	Docentes
Segregació del CEIP Llevant en el 2015	X	X	X	X	X
Segregació del CEIP Llevant en el 2024	X	X	X	X	X
Impactes de la segregació	X	X	X	X	X
Política pública: orígens, motivació	X	X	X	X	
Procés: implantació i desenvolupament	X	X	X	X	
Recursos destinats	X	X	X		
Resistències	X	X	X	X	
Efectivitat/eficàcia de la política	X	X	X	X	X

Taula 2. Ítems de les entrevistes.

de la situació de segregació en el col·legi, tant en el període inicial (curs acadèmic 2015/16) com en el final (curs 2023/24), així com la percepció sobre l'eficàcia i efectivitat de la política implementada.

Finalment, es va administrar un qüestionari de respostes d'elecció múltiple a les 165 famílies del CEIP Llevant a través del canal oficial de comunicació educativa a les Illes, el GestIB. En aquest instrument, se'ls va demanar a les famílies que expressessin la seva opinió sobre el canvi en el centre i la seva percepció de la segregació. En tots dos documents es van exposar els motius del qüestionari i la intenció d'ús de dades amb la finalitat d'aquesta recerca. S'agraeix expressament la participació voluntària i desinteressada de totes les persones participants.

En la següent taula (taula 3) es presenten els diversos instruments utilitzats, així com el nombre d'individus i els perfils als quals es van aplicar.

Quant a la revisió documental, a més de la bibliografia citada, es va procedir a la revisió i l'anàlisi crítica dels següents documents del centre, des del curs escolar 2015/16 fins al curs actual, 2023/24: Projecte educatiu del Centre; Pla de Convivència; Pla d'Innovació Pedagògica; Projecte Lingüístic del centre; Memòries anuals del centre; Projectes de direcció 2016-2024; Programacions generals anuals del centre; Dades anuals de matrícula en el curs d'EI 3 anys.

Destinatari	Entrevista responsable	Entrevista docent	Qüestionari Likert docents	Qüestionari mixt
Equip Directiu	1	2		
Claustre docent		4	25	
Famílies				34
Administracions	3			

Taula 3. Instruments de recollida de dades de la investigació.

Després de recopilar i registrar les dades, es va dur a terme una anàlisi comparativa de les dades de matriculació anual del centre (des del curs 2015/16 fins al curs 2023/24) i es van avaluar i van contrastar els canvis de tendència i el perfil de l'alumnat matriculat i de les seves famílies. En aquest context, es va examinar el perfil segons nacionalitats d'origen i necessitats educatives especials, utilitzant dades quantitatives, amb la finalitat d'analitzar objectivament el grau de diversitat de l'alumnat.

D'altra banda, es van analitzar les dades qualitatives obtingudes en les entrevistes, la qual cosa va permetre observar la realitat educativa, tant en l'inici del procés com en el present, les percepcions de canvi, les avaluacions de la política implementada i les seves repercussions pedagògiques, educatives i socials, així com les possibles dificultats.

Finalment, es va tractar de comprovar el compliment de l'objectiu de la política aplicada, en forma de procés d'escolarització específic per al municipi, que era el de revertir la segregació en el CEIP Llevant.

5. ANÀLISI HISTÒRICA, POLÍTICA I COMPARADA DE L'EDUCACIÓ

5.1. Política de l'educació

Bonal (2019), en el seu document "Guia de segregació escolar", destaca la importància de les polítiques públiques en la gestió de la segregació escolar. En el cas que proposa la guia, el de l'Escola Futur, l'Ajuntament demostra interès per a evitar una possible espiral negativa. S'implementen mesures acordades amb la comunitat educativa, com el desenvolupament d'un projecte pedagògic sòlid, l'oferta d'activitats extraescolars gratuïtes i de qualitat, així com xerrades informatives per a les famílies abans del període de matriculació. I, seguint les prediccions de la guia, després de cinc anys d'aplicació d'aquestes mesures, l'Escola Futur mostra un percentatge de població estrangera similar al del barri (22 %) i s'observa una reducció en la segregació escolar en el municipi.

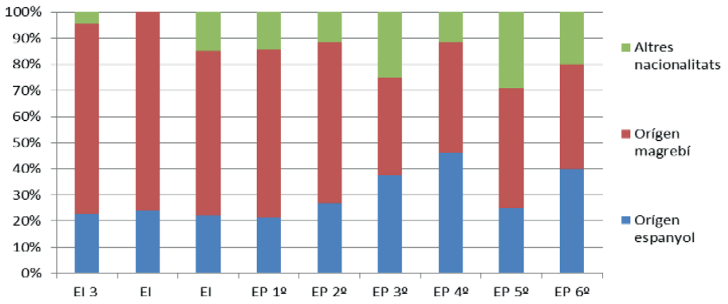
Aquesta proposta de Bonal (2019) bé podria haver estat el reflex de les intencions i motivacions que van fonamentar el disseny i l'aplicació de la política pública que en aquest treball s'avalua: un procés d'escolarització específic per al municipi d'Inca, amb la finalitat de revertir la segregació que es mostrava en el 2015/16 en el CEIP Llevant.

5.2. Descripció de la situació del CEIP Llevant en el curs escolar 2015/16

En el curs acadèmic 2015/16 el nou govern municipal va donar la veu d'alarma sobre la segregació que el CEIP Llevant, basant-se en diferents arguments.

En primer lloc, la composició de l'alumnat presentava una homogeneïtat i vulnerabilitat significativa. El 73 % de la totalitat de l'alumnat matriculat en

el centre era d'origen estranger i immigrant, sent la gran majoria d'aquest alumnat d'origen magrebí i subsaharià (CEIP Llevant, 2016). Com es pot apreciar en el següent gràfic (gràfic 1), que representa el perfil d'alumnat matriculat als diferents nivells el curs 2015/2016 (situació inicial), la tendència anual mostra com el perfil de l'alumnat del centre s'encaminava cap a una major homogeneïtat quant a alumnat d'origen magrebí, i la matrícula d'alumnat immigrant més alta cada any, al mateix temps que disminuïa la de famílies locals (CEIP Llevant, 2016, 2019, 2020, 2022, 2023, 2024).

Gràfic 1. Composició de l'alumnat del CEIP Llevant en el 2015/16.

D'altra banda, el propi centre reclamava ajuda davant la situació insostenible que s'hi vivia, des de diferents punts de vista i que reflectien una important discriminació educativa, social i pedagògica, i una evident falta d'igualtat d'oportunitats de l'alumnat del centre en relació amb l'alumnat d'altres centres.

En aquest sentit, tant els responsables de la presa de decisió política i la implantació del procés d'escolarització que es va aplicar específicament per al municipi, així com els propis docents, en les seves respostes en les entrevistes realitzades, són contundents.

Respecte a la situació inicial, en el 2015, tant l'alcalde d'Inca com el director general d'Ordenació Planificació de Centres, la inspectora d'Educació i la directora del CEIP Llevant van reconèixer que eren conscients de la situació de segregació en el centre. Segons els entrevistats, aquesta segregació s'havia intensificat en els primers anys de la dècada del 2000, amb un augment notable d'alumnes d'origen magrebí en el CEIP Llevant. Aquest fenomen va ser atribuït a diversos factors, com el creixement demogràfic del municipi d'Inca, que s'havia convertit en un centre de referència a la comarca del Raiguer, així com a les condicions socioeconòmiques desfavorides de la població immigrant que s'establia en la zona. A més, es va destacar que Inca era un municipi atípic a causa de la major presència de centres privats-concertats en comparació amb els centres públics. La directora del centre va recordar que en 1990 el centre no estava segregat, però el canvi es va produir en els primers anys dels 2000, amb un augment significatiu d'alumnes d'origen marroquí.

Les dades del qüestionari, completat pel 100 % del claustre docent del CEIP Llevant, reforcen aquesta mateixa perspectiva. Revelen que gairebé tots els docents que han estat testimonis del procés des de 2015 fins a l'actualitat (el 52 % del claustre actual) defineixen el centre com totalment segregat durant el curs escolar 2015/16. Les respostes neutrals (el 44 %) coincideixen en docents que no estaven en el centre en aquest moment i que, per tant, no ho valoren. Es registra 1 resposta que es mostra totalment en desacord amb l'afirmació.

D'altra banda, les entrevistes van entrar a explorar els impactes i les implicacions educatives, socials i pedagògiques que la situació de segregació tenia en la pràctica diària tant del centre com del municipi d'Inca. Tots els responsables entrevistats van reconèixer la gravetat de la situació de segregació en el CEIP Llevant en 2015 i van expressar la seva preocupació per les possibles conseqüències socials negatives si no s'abordava de manera immediata. Es va destacar que la segregació escolar té efectes pedagògics negatius, així com impactes en la convivència escolar i els resultats acadèmics. La segregació en el CEIP Llevant havia generat una fractura social a Inca, on es creaven dues societats paral·leles.

El centre s'havia convertit en un "centre gueto", amb la majoria de l'alumnat d'origen magrebí o subsaharià i un baix percentatge d'alumnes de parla castellana o catalana. Aquesta situació afectava negativament la participació de les famílies en el centre i la socialització dels alumnes. Els professionals del centre van destacar les dificultats lingüístiques i comunicatives, així com la falta de competències prèvies en els nens, la qual cosa afectava el rendiment acadèmic i la igualtat d'oportunitats d'aprenentatge. A més, es va assenyalar que la falta de participació en activitats extraescolars i espais juvenils també contribuïa a aquesta situació.

5.3. Descripció de la política aplicada: el procés d'escolarització

El 2015, enfront de l'evidència de segregació escolar i social, després del canvi de govern a Inca, es va plantejar revertir aquesta situació en el CEIP Llevant.

Després d'una fase inicial de diagnòstic duta a terme pel Departament d'Educació local en col·laboració amb el centre afectat, es va sol·licitar la implementació d'un pla pilot d'escolarització en col·laboració amb la Conselleria d'Educació del Govern balear. Aquest procés, que va sorgir de la demanda dels centres públics, va comptar amb la participació d'entitats locals i educatives, establint pautes per a una escolarització equilibrada. L'acord final es va plasmar en un document consensuat, aprovat per instàncies educatives i municipals (Ajuntament d'Inca, 2015).

Es va destacar la importància d'abordar la segregació des d'una perspectiva educativa i social, i es va establir un procés anual d'identificació i avaluació d'estudiants estrangers no escolaritzats, per assegurar una distribució equitativa. Aquest enfocament buscava una major diversitat des del primer any d'implementació, amb transparència i participació activa de totes les parts involucrades. Els entrevistats van emfatitzar la importància del consens i la parti-

cipació de tota la comunitat educativa del municipi. Es va assegurar que tots els centres tinguessin accés al projecte i participessin en el seu desenvolupament. A més, es va promoure una comunicació clara i oberta, explicant a tots els implicats en què consistia el procés i quins eren els objectius a aconseguir.

Aquest enfocament col·laboratiu i transparent va ser fonamental per a l'èxit del procés en el municipi d'Inca. Tots els involucrats van estar compromesos i van participar activament, la qual cosa va permetre aconseguir els objectius establerts de manera efectiva i satisfactòria.

A més de les mesures de redistribució escolar, es van implementar accions complementàries per a abordar les situacions resultants d'aquesta política.

La següent taula (taula 4) resumeix el procediment anual d'escolarització al municipi d'Inca, des de l'inici del projecte, al curs 2015/16, fins a l'actualitat, definint les diferents actuacions, la seva temporalització i els organismes responsables de la seva execució.

FASE INICIAL			
Objectius	**Actuació**	**Competència**	**Temporització**
Consens polític	Aprovació de la política per unanimitat en el Ple Municipal	Ajuntament d'Inca	Des. 2015
Consens educatiu	Reunions de debat i disseny de la política Aprovació de la política als consells escolars	Conselleria Ajuntament Centres educatius AMIPA.	Sep.-Des. 2015 Des.-Jun. 2016
Consens social	Aprovació de la política al Consell Municipal d'Educació	Ajuntamentd'Inca (Àrea d'Educació)	Mar. 2016
Detecció alumnat NESE d'adscripció	Revisió del Padró Municipal Contacte amb les famílies	Ajuntament d'Inca (Àrea de Padró municipal i Mediació Intercultural)	Gen.-Feb. 2016
Diagnòstic NESE	Dotació de personal tècnic d'Espais de Preadaptació Diagnòstic primerenc NESE	Ajuntament d'Inca Conselleria d'Educació (Atenció Primerenca)	Mar.-Abr. 2016
Proposta d'escolarització	Càlcul de distribució equitativa d'alumnat NESE: places EI4 ofertes i NESE diagnosticats/ades	Conselleria d'Educació Inspecció Educativa	Maig 2016
Procés d'adscripció	Sol·licitud d'adscripció Prematrícula	Conselleria d'Educació	Maig 2016
Reunió comisió d'escolarització	Distribució d'alumnat NESE, segons resultats d'adscripció, i proposta d'escolarització	Conselleria d'Educació Inspecció Educativa Centres educatius Ajuntament d'Inca	Maig 2016

SEGONA FASE			
Reforç de plantilles docents	Augment de professorat especialista en PT, PTSC i AL als centres amb major nombre d'alumnat NESE	Conselleria d'Educació	Sep. 2016
Acompanyament d'Inspecció Educativa	Visites bimensuals als centres, reunions amb equips directius i famílies.	Conselleria d'Educació	Durada del curs escolar
Millora d'infraestructures educatives	Dotació i millora dels centres de titularitat pública	Conselleria d'Educació Ajuntament d'Inca	Durada de tot el procés
Convocatòria de beques	Beques d'adquisició de material didàctic i escolar	Ajuntament d'Inca	Anual
PROCEDIMENT ANUAL 2016/17 fins a 2023/24			
Diagnòstic NESE	Dotació de personal tècnic d'Espais de Preadaptació Diagnòstic primerenc NESE	Ajuntament d'Inca Conselleria d'Educació (EAP)	gen.-març
Proposta d'escolarització	Càlcul de distribució equitativa de d'alumnat NESE, en funció de places EI4 ofertes i NESE diagnosticats/ades	Conselleria d'Educació Inspecció Educativa	Abril
Procés d'adscripció	Sol·licitud d'adscripció Prematrícula	Conselleria d'Educació	Maig
Reunió de la Comissió d'Escolarització	Distribució d'alumnat NESE, segons resultats d'adscripció, i proposta d'escolarització	Conselleria d'Educació Inspecció Educativa, centres educatius, Ajuntament	Maig

Taula 4. Resum d'actuacions del procediment.

Aquest nou procés de matriculació va ser dissenyat per la Inspecció Educativa amb la participació democràtica de la comunitat, que va incloure les direccions dels 3 centres educatius públics (aquell any només hi havia 3) i els 6 centres concertats, que representaven les seves respectives comunitats educatives.

A partir de llavors, es va començar a abordar la complexitat demogràfica del municipi, realitzant anualment la identificació d'estudiants estrangers no escolaritzats que havien d'ingressar en Educació Infantil a l'any següent, així com la seva avaluació quant a necessitats educatives especials, incloent-hi les lingüístiques.

Aquest diagnòstic, dut a terme per l'Ajuntament en col·laboració amb el personal tècnic d'Atenció Primerenca, es remetia a l'Oficina d'Escolarització del municipi, on es proposava una distribució equitativa d'estudiants amb necessitats educatives especials en funció del nombre d'aquests estudiants i les places educatives d'Educació Infantil de 3 anys ofertes.

Una vegada completat el procés d'adscripció, es convocava la Comissió d'Escolarització, en la qual participaven tots els signants de l'acord de consens. En aquesta reunió, es revisaven les sol·licituds juntament amb la proposta emesa per l'oficina d'escolarització, i es distribuïa als estudiants NESE considerant factors com la proximitat de la llar o els llaços familiars. Posteriorment, es contactava amb les famílies a les quals se'ls assignava un centre diferent del sol·licitat, i se les acompanyava-les en el procés d'integració en el nou centre assignat.

Aquest enfocament perseguia una major diversitat en tots els centres des del primer any d'implementació del pla pilot, que va començar en el curs 2016/17 amb la cohort d'Educació Infantil de 3 anys, i s'anava incrementant gradualment durant els següents vuit anys.

És rellevant destacar que aquest procés es va dur a terme amb transparència, cooperació i participació de tots els centres educatius, així com de les administracions local i autonòmica. A més, es van dur a terme diverses accions complementàries per a abordar les situacions resultants d'aquesta política.

D'una banda, l'Ajuntament va començar a convocar anualment beques per a l'adquisició de material escolar, dirigides a famílies vulnerables escolaritzades en centres amb majors despeses educatives. D'altra banda, l'Administració local va establir espais de preadaptació escolar per a famílies amb nens de 3 anys no escolaritzats, per facilitar així la seva transició a l'etapa d'educació infantil i detectar possibles necessitats educatives especials de manera primerenca.

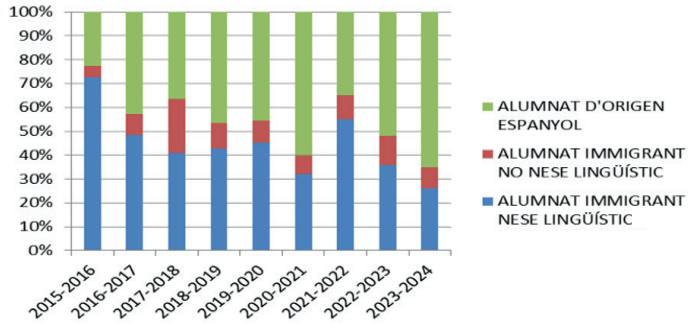
A més, la Conselleria va destinar recursos humans addicionals als centres amb majors necessitats d'atenció pedagògica especialitzada i va enfortir els equips docents mitjançant suport educatiu i formació específica del professorat. Així mateix, es van invertir recursos en la millora de les infraestructures dels centres educatius públics, buscant així un equilibri entre aquests i els concertats.

Finalment, la Inspecció Educativa va dur a terme un seguiment constant dels centres escolars, tot proporcionant solucions davant situacions imprevistes sorgides del procés. A més, es va oferir suport formatiu i acompanyament tant a les famílies com al personal docent i directiu.

5.4. Descripció de la situació del CEIP Llevant en el curs escolar 2023/24

En el present curs escolar, segons les dades del projecte de direcció recentment presentat (CEIP Llevant, 2023) el col·legi ja compta amb gairebé la meitat d'alumnat d'origen local, específicament un 47 % del total d'estudiants.

El gràfic 2 mostra l'evolució del canvi en el perfil de l'alumnat matriculat en Educació Infantil de 3 anys (CEIP Llevant, 2016, 2019, 2020, 2022, 2023, 2024) any rere any al llarg de tot el procés, en què es pot observar com aquest per-

Gràfic 2. Evolució del perfil de l'alumnat. El 3 del CEIP Llevant 2015-2024.

fil s'ha tornat cada vegada més heterogeni i divers amb l'augment gradual de sol·licituds de matrícula per part de famílies d'origen local, la qual cosa ha invertit la tendència que s'estava instaurant en els anys anteriors a l'aplicació del nou procediment (gràfic 1).

Les dades qualitatives obtingudes de les entrevistes mostren una percepció positiva i significativa de la situació actual del CEIP Llevant en comparació amb la situació inicial del curs 2015/16.

Els entrevistats destaquen diversos aspectes que indiquen un canvi notable en el centre. En primer lloc, s'esmenta una major heterogeneïtat de l'alumnat, la qual cosa enriqueix l'experiència educativa i facilita la socialització. S'observa una millora en la comunicació i participació de les famílies, que ara col·laboren activament per a implementar millores i organitzen jornades formatives. S'esmenta també una millora significativa en la convivència i l'eliminació de subgrups per orígens, la qual cosa reflecteix una major igualtat d'oportunitats per a tots els alumnes. A més, es ressalta un canvi en la perspectiva i actitud del personal docent, que ara se sent més relaxat i menys angoixat. Es descriuen canvis metodològics i una major adaptació a les expectatives de les famílies.

Finalment, encara que es destaca la col·laboració millorada de les famílies, es reconeix que encara falta treball per a aconseguir una col·laboració ideal, especialment quant a l'ús del català en l'entorn escolar.

Les respostes de les persones entrevistades reflecteixen un consens clar: el CEIP Llevant ha experimentat una transformació significativa, caracteritzada per una major inclusió, participació i millora en la qualitat educativa.

L'alcalde d'Inca destaca que es percep un canvi radical des de 2015, indicant que el centre actualment no es troba segregat. Per part seva, el director general d'Ordenació i Planificació de Centres assenyala que s'ha observat un procés efectiu i gradual de modificació en la composició social de l'alumnat, la qual cosa ha contribuït a reduir els índexs de segregació i la inspectora d'Educació elogia l'evolució del CEIP Llevant, tot destacant la seva capacitat

per a crear una comunitat educativa extraordinària i transmetre la convicció de revertir la segregació.

Quant al propi centre, la seva directora esmenta que ara el CEIP Llevant és triat com a primera opció tant per famílies com per futurs professors, la qual cosa indica un canvi significatiu en la percepció i la demanda de matrícula i el secretari del centre emfatitza que ja no existeix un nivell tan elevat d'homogeneïtat en l'alumnat i que ara es percep com a variat, la qual cosa confirma l'absència de percepció de segregació en el col·legi.

En resum, les respostes de les persones entrevistades suggereixen de manera consistent que el CEIP Llevant ha superat el seu passat de segregació i s'ha convertit en un centre inclusiu i divers.

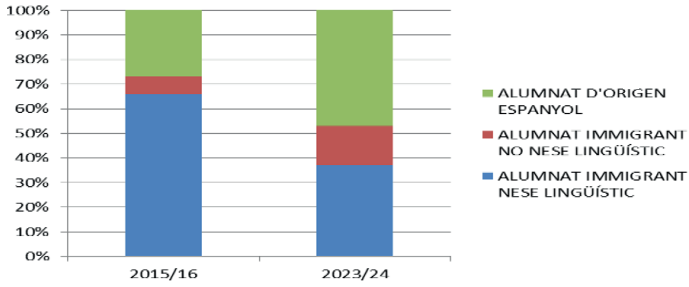
Les dades obtingudes del qüestionari completat per la totalitat del claustre docent del CEIP Llevant coincideixen amb l'exposat: un 88 % dels professors del centre estan en desacord, totalment o parcialment, amb l'afirmació que el CEIP Llevant és, en el curs escolar 2023/24, un centre segregat.

Finalment, es va dur a terme la distribució d'un qüestionari entre la totalitat de les famílies del centre educatiu. D'aquestes, un 22 % van participar en l'enquesta, expressant la seva opinió si perceben, avui dia, el col·legi com un entorn segregat. S'observa que el 58,3 % de les famílies enquestades van indicar que no consideren que el CEIP Llevant sigui un centre educatiu segregat. El 36,1% afirma que, si bé encara s'aprecien seqüeles, el canvi és perceptible, i, el 56 % opina que el centre continua sent segregat en el curs escolar 2023/24.

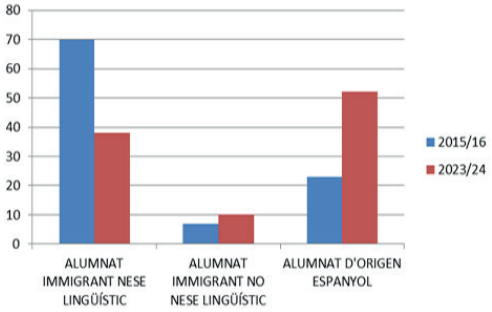
Resumint, el 95 % de les famílies que van respondre a l'enquesta, recolzen la percepció del canvi en el centre, en relació amb la segregació en el col·legi.

5.5. Comparació analítica entre la situació inicial i l'actual

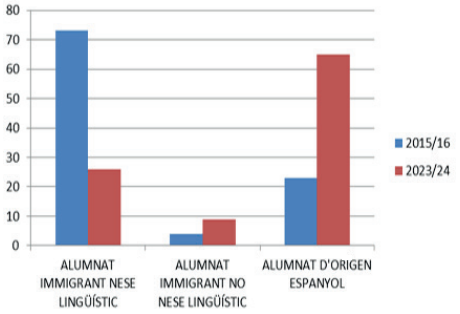
La uniformitat que definia al CEIP Llevant en el curs que hem identificat com la situació inicial, l'any 2015/16, ha experimentat un marcat canvi cap a l'actualitat, reflectida en el curs 2023/24.

Gràfic 3. Evolució del perfil de l'alumnat matriculat en el CEIP Llevant.

Gràfic 4. Comparativa del perfil d'alumnat EI 3-6 anys en 2015 i 2024.

Gràfic 5. Comparativa del perfil d'alumnat EI 3 anys en 2015 i 2024.

Actualment, el 47 % de l'alumnat de l'escola prové de famílies d'origen espanyol (CEIP Llevant, 2024), en contraposició al 27 % que representava en 2015 (CEIP Llevant, 2016). El gràfic 3 visualitza aquestes diferències de manera clara.

A més, la tendència mostra un creixement anual de demanda de matrícula per part d'alumnat d'origen local, la qual cosa contrasta amb la direcció oposada observada en l'etapa inicial d'aquest estudi, com s'evidencia en els gràfics 1 i 2.

És important tenir en compte que, a pesar que aquest augment encara no està plenament consolidat, es va iniciar en 2015, i ha estat implementat de manera gradual a través de la matriculació d'estudiants en l'etapa d'Educació Infantil. Avui dia, el CEIP Llevant encara compta amb cursos superiors d'Educació Primària els grups de la qual no s'han vist afectats per aquest procés i mantenen les condicions d'homogeneïtat prèvies, la qual cosa impacta en el còmput general.

La situació actual reflecteix una realitat que suggereix un futur més heterogeni per al centre i mostra la tendència actual de matriculació. Els següents gràfics (gràfics 4 i 5) il·lustren com aquesta tendència s'està afermant, analitzant tota l'etapa d'Educació Infantil (gràfic 4) i el darrer nivell matriculat d'aquesta mateixa (gràfic 5).

En el conjunt de l'alumnat matriculat en Educació Infantil, s'observa que en el curs actual un 51 % prové de la comunitat local (CEIP Llevant, 2024), en comparació amb el 23 % registrat en el curs 2015/16 entre el mateix grup d'estudiants (CEIP Llevant, 2016).

Aquestes dades mostren la consolidació de la tendència, curs rere curs, com es pot observar al gràfic 5, en que s'observa que al darrer curs d'adscripció de 3 anys matriculat (curs 2023/24) el percentatge d'alumnat local s'eleva al 65 %, envers el 22 % del curs 2015/16.

Després de recopilar els testimoniatges dels docents del centre, s'ha pogut confirmar que la realitat educativa en 2015 era precària i aclaparadora, la

qual cosa, per una banda, tenia un impacte molt negatiu en el procés d'ensenyament i aprenentatge dels estudiants, que es trobaven en un clar desavantatge en termes educatius i, per altra banda, l'impacte en la tasca professional del professorat era altament negatiu.

No obstant això, en contrastar aquestes dades amb les percepcions actuals dels mateixos professionals, s'observa un canvi significatiu. Actualment, aquests docents, segons manifesten en les entrevistes, duen a terme la seva labor de manera equiparable a la de qualsevol altre col·lega a Inca. Reporten una millora substancial en el procés d'aprenentatge dels alumnes, que ja no es troba en una situació de desigualtat com ocorria en 2015.

Segons els testimoniatges recopilats, en el passat la socialització i comunicació entre l'alumnat, els docents i les famílies era pràcticament inexistent o molt limitada. Els nens només interactuaven en el col·legi i amb els seus parells, la qual cosa generava grups separats que no es relacionaven entre si. A més, predominava l'ús exclusiu de l'àrab com a llengua, la qual cosa dificultava la comunicació amb els mestres i viceversa. Les famílies no participaven en la vida escolar ni es comunicaven amb els docents, i tampoc interactuaven entre ells si si tenien diferents orígens.

En contrast, les percepcions actuals mostren un canvi significatiu. Ara, els nens es relacionen sense importar els seus orígens o característiques, i ja no es parla en àrab en el col·legi. La comunicació, segons els professionals entrevistats, entre els infants i els seus docents s'ha normalitzat per complet. A més, les famílies ara interactuen entre si, igual que els seus fills, independentment de la seva procedència, i la comunicació entre el col·legi i les famílies flueix de manera satisfactòria. La participació de les famílies, que abans era pràcticament nul·la, és ara una part quotidiana de la vida escolar.

En resum, tant les respostes dels deu entrevistats com l'opinió del claustre docent reforcen la conclusió que la política implementada ha estat efectiva i ha aconseguit el seu propòsit de revertir la segregació escolar en el CEIP Llevant.

Davant aquestes evidències quantitatives i qualitatives, exposades en les descripcions de la situació inicial i l'actual, es destaquen les respostes dels entrevistats, respecte si consideraven que la política implantada ha resultat efectiva i eficaç, en relació amb el seu propòsit (la reversió de la segregació escolar a l'escola). L'evolució del CEIP Llevant ha estat percebuda com un èxit rotund per les autoritats educatives i el personal del centre. L'alcalde d'Inca subratlla la reversió efectiva de la segregació i la importància de continuar treballant en aquesta línia. El director general d'Ordenació i Planificació de Centres destaca la implicació de tots els actors com a clau per a l'èxit del procés, que qualifica d'exemplar. La Inspectora d'Educació insisteix en la necessitat de mantenir i alimentar aquest èxit a llarg termini. Tant la directora com els docents expressen una gran satisfacció pel camí recorregut i consideren que han assolit un objectiu que abans semblava

inabastable. Aquesta satisfacció es reflecteix en el claustre, en què el 86 % valora la política com a eficaç i efectiva.

6. DISCUSSIÓ

En contrastar l'estudi realitzat amb els treballs acadèmics presentats en el marc teòric, s'evidencia una clara relació entre les evidències aportades pels autors i la realitat educativa del municipi d'Inca. La segregació escolar en el CEIP Llevant va estar estretament lligada a la distribució desigual d'estudiants entre els centres educatius, com afirma en el seu treball Bonal (2019), originada per múltiples factors històrics, demogràfics, institucionals i polítics (Turienzo i Mansó, 2023). Aquests factors van interactuar amb processos interns i externs al sistema educatiu de la ciutat, perpetuant les desigualtats en lloc de compensar-les, tal com van comprovar Bonal i Cuevas (2019) en el seu estudi. A més, les regles del mercat en l'àmbit educatiu van influir significativament, ja que les famílies van buscar situar als seus fills en entorns que reflectissin el seu estatus social i oferissin alts rendiments acadèmics, la qual cosa va conduir a una creixent segmentació social i acadèmica, coincidint amb les afirmacions de Verger, Bonal i Zancajo (2016), especialment en èpoques de crisis (Bonal, 2012).

En el cas específic d'Inca, el Centre Educatiu d'Educació Infantil i Primària Llevant es troba en un context educatiu fortament influenciat per una major oferta educativa de centres concertats. Aquesta situació va marcar un procés de dualització escolar a causa dels efectes derivats de la crisi econòmica de 2008, com l'afluència de població immigrant i una major escolarització d'alumnes locals en centres educatius concertats, juntament amb les directrius administratives que assignaven alumnat immigrant a centres públics amb vacants.

La present recerca confirma l'afirmació de Rossa (2013) sobre els factors que contribueixen a la segregació escolar, identificant la falta de compromís social per part de la xarxa d'escoles concertades i els problemes d'equitat en l'accés a l'educació obligatòria com a elements impulsors d'aquesta segregació (Rossa, 2013).

D'aquesta manera, el CEIP Llevant es va convertir en un centre gueto, afectat pels "quatre fantasmes" de Campos Gómez (2022) que influeixen a les aules de l'escola i que projecten una ombra de segregació sobre elles. La distribució desigual d'estudiants va tenir un impacte negatiu en els resultats acadèmics dels estudiants que assistien al CEIP Llevant, tal com van constatar Calero i Escardíbul (2007; 2016) en les seves recerques.

De la mateixa manera, s'observa en aquesta recerca que la reducció de la segregació escolar en el CEIP Llevant, en concordança amb les afirmacions de Bonal i Cuevas (2019), ha contribuït a millorar tant la qualitat com l'equitat educativa del centre.

Els instruments de planificació escolar no aconsegueixen contrarestar les desigualtats sorgides dels processos d'escolarització, influenciats per les es-

tratègies d'elecció de centres per part de les famílies, com la cerca de distinció o l'efecte fugida (Bonal i Zancajo, 2018) i, per tant, les polítiques educatives constitueixen un conjunt d'eines fonamentals en la lluita contra la segregació en l'educació i en la promoció de l'accés equitatiu a una educació de qualitat (Bonal, 2019).

En aquest sentit, l'Ajuntament d'Inca ha exercit un paper crucial en la promoció de processos de canvi i transformació, com ho evidencia la implementació de polítiques educatives inclusives, segons les afirmacions de Bonal (2019). Entre les raons que donen suport a la implementació d'aquestes mesures a nivell municipal es destaquen la millora del rendiment acadèmic global, l'atenció als estudiants més vulnerables i la promoció de la cohesió social, coincidint amb les observacions de l'esmentat autor.

7. CONCLUSIONS

Les polítiques públiques, com a processos dinàmics influenciats pels valors socials, tenen com a objectiu abordar problemes d'interès públic mitjançant metes i accions governamentals. Aquestes polítiques reflecteixen les prioritats i perspectives de la societat en resposta a canvis socials i necessitats emergents.

En l'àmbit educatiu, la Llei orgànica de modificació de la Llei orgànica d'educació (LOMLOE, 2020) estableix mesures per a garantir l'equitat en l'escolarització, promovent la participació, inclusió i accés igualitari al sistema educatiu. És fonamental evitar la discriminació i la segregació, especialment cap a estudiants en situacions de vulnerabilitat socioeducativa.

Les administracions educatives han de prendre accions preventives i col·laborar amb entitats locals i socials per a abordar la concentració d'estudiants vulnerables, oferint opcions educatives addicionals i suport dins de les escoles. Així mateix, s'han d'assignar recursos adequats per a fer costat als estudiants amb dificultats especials, tant en escoles públiques com privades concertades.

En aquest sentit, la política pública investigada en aquest treball s'ajusta completament a les directrius i competències en les quals s'emmarca, vist que es va produir arran d'un problema local d'interès públic, abordat per part de les administracions competents, de manera autonòmica i local, complint amb la normativa educativa vigent.

D'altra banda, és important ressaltar que aquesta política redistributiva ha actuat, al llarg d'aquests vuit anys, com a mesura governamental (tant a nivell autonòmic, com a nivell local) destinada a reduir les desigualtats econòmiques i socials mitjançant la redistribució dels recursos educatius, buscant millorar l'equitat i la qualitat de vida dels grups més desfavorits. La seva implementació a nivell local ha estat fonamental per a promoure la justícia social i reduir les bretxes de desigualtat en el municipi d'Inca i, concretament, en el CEIP Llevant.

Les polítiques redistributives poden ser un tema central en el debat polític, ja que reflecteixen les diferents visions ideològiques sobre el paper del govern en la reducció de les desigualtats socials i econòmiques. Per aquest motiu és fonamental que el govern en funcions anticipi situacions de conflicte que puguin posar en risc la implementació i el desenvolupament adequat i al llarg del temps necessari per a aconseguir els objectius de les propostes. I, en el cas estudiat, es va procedir d'una manera transparent que va implicar a tots els actors polítics, socials i educatius del municipi, tot garantint el consens, l'èxit i la superació de conflictes en tot el procés i durant els vuit anys de durada actual d'aquest.

La política analitzada es va basar en la inducció el que, en el context educatiu estudiat en aquesta recerca, se centra en estratègies i processos d'escolarització dissenyats per a atreure, secundar i retenir una diversitat d'estudiants en tots els centres educatius de la ciutat, amb especial èmfasi en el CEIP Llevant. Aquesta política es va orientar a millorar la qualitat de l'ensenyament i l'aprenentatge a mitjà i a llarg termini, mitjançant el subministrament d'un suport estructurat i recursos tant humans com materials per a la millora de les infraestructures escolars.

En síntesi, la política d'inducció en educació busca promoure la millora de la qualitat i l'equitat educativa en proporcionar un suport integral als centres educatius i als mestres, amb el propòsit de garantir un entorn d'aprenentatge òptim per a tots els estudiants, sense importar la seva diversitat i necessitats individuals.

Amb aquesta premissa establerta, l'avaluació de la política pública descrita i estudiada al llarg d'aquest treball, utilitzant un model analític per a contrastar els resultats obtinguts amb els objectius establerts per la política implementada, se centra a respondre a la pregunta i a l'objectiu principal fixat en aquesta recerca: ha estat eficaç i efectiva l'aplicació de la política pública per a implantar un procediment d'escolarització específic en el municipi amb la finalitat de revertir la segregació escolar en el CEIP Llevant?

En altres paraules, s'ha aconseguit revertir la segregació en el CEIP Llevant i, per consegüent, s'han solucionat els problemes derivats d'aquesta situació?

- Ha canviat la situació del centre?

7.1. Resultats

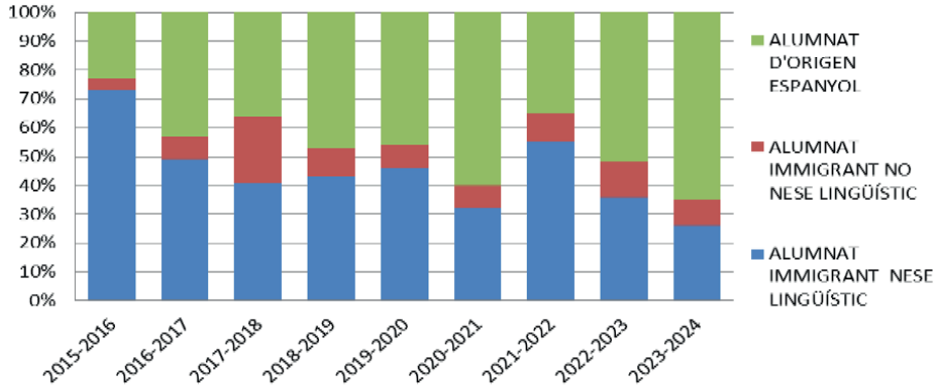
L'estudi comparatiu de les dades quantitatives sobre el perfil d'alumnat matriculat en el curs d'adscripció de l'Educació Infantil mostren que la tendència de la situació inicial (curs escolar 2015/16) s'ha anat invertint al llarg dels vuit anys de durada actual del procediment.

Avui dia, l'alumnat d'origen local matriculat en la totalitat de cursos del CEIP Llevant ha augmentat del 27 % l'any 2015 al 47 % l'any 2024.

S'ha notat un creixement gradual i exponencial en la demanda de matrícula d'estudiants locals en el CEIP Llevant, la qual cosa contradiu la tendència inicial de l'estudi segons l'indicat en els gràfics 1 i 2. Encara que aquest augment encara no està totalment consolidat, es va iniciar en 2015 i s'ha dut a terme de manera progressiva mitjançant la inscripció d'estudiants en l'etapa d'Educació Infantil. L'indici que apunta cap a un futur més diversificat per al centre i que reflecteix la tendència actual de matriculació es troba en els perfils dels estudiants matriculats en els últims cursos i actualment cursant l'Educació Infantil.

En el cas de l'alumnat matriculat en la totalitat del nivell d'Educació Infantil (de 3 a 6 anys), s'observa que en el curs actual un 51 % prové de la comunitat local, en contrast amb el 23 % registrat en el curs 2015/16 dins del mateix grup d'estudiants (gràfic 4). Específicament, en l'últim any de matriculació, es destaca una tendència ascendent. Aquest fenomen s'il·lustra en el gràfic 5, que reflecteix la disparitat en el perfil de l'alumnat de la zona d'influència matriculat en Educació Infantil de 3 anys, tant en la situació inicial com en l'actual.

En el curs 2015/16, el 23 % de l'alumnat del curs d'adscripció d'Educació Infantil de 3 anys del centre era d'origen espanyol, mentre que en el curs actual aquest percentatge s'eleva al 65 %. De la mateixa manera, l'alumnat d'origen estranger, de necessitats lingüístiques, s'ha reduït del 73 % en el curs escolar 2015/16 al 26 % en el curs actual. Aquestes dades es comproven en el següent gràfic (gràfic 6):

Gràfic 6. Comparativa de l'evolució del perfil d'alumnat matriculat EI 3 anys entre 2015-2024.

Després de recopilar els testimoniatges dels docents del centre en qüestió, s'ha pogut constatar que la situació educativa en 2015 era precària i desafiadora, la qual cosa tenia un impacte negatiu considerable en el procés d'ensenyament i aprenentatge dels estudiants, i el procés docent del claustre de professorat; dos col·lectius que es trobaven clarament en desavantatge en termes educatius.

No obstant això, en contrastar aquestes dades amb les percepcions actuals dels mateixos professionals, s'evidencia un canvi significatiu. Actualment, aquests docents, tal com expressen en les entrevistes, exerceixen la feina de casa de manera equiparable a la de qualsevol altre col·lega a Inca. Informen sobre una millora substancial en el procés d'aprenentatge dels alumnes, els qui ja no es troben en una situació de desigualtat com ocorria en 2015.

En resum, s'observa una millora notable i un canvi positiu pel que fa a la labor docent i al procés d'aprenentatge dels estudiants. Això mateix es reflecteix en les condicions de la pràctica diària a l'aula, segons l'expressat en els seus testimoniatges.

Segons els testimoniatges recopilats, en el passat la socialització i comunicació entre l'alumnat, els docents i les famílies era pràcticament inexistent o molt limitada. Els nens i les nenes es relacionaven únicament entre ells en el col·legi, la qual cosa generava grups separats i sense interacció entre si. A més, l'ús exclusiu de l'àrab com a llengua dificultava la comunicació entre els mestres i els alumnes, així com amb les famílies d'origen divers, els quals tampoc interactuaven entre si.

En contrast, les percepcions actuals revelen un canvi significatiu. Ara, els nens es relacionen entre si sense importar els seus orígens o característiques, i ja no s'utilitza l'àrab en el col·legi. La comunicació entre els infants i els seus docents s'ha normalitzat per complet, segons els professionals entrevistats. A més, les famílies ara interactuen entre si, igual que els seus fills i filles, independentment de la seva procedència, i la comunicació entre el col·legi i les famílies flueix de manera satisfactòria. La participació de les famílies, que abans era pràcticament nul·la, és ara una part integral de la vida escolar.

Davant les evidències quantitatives i qualitatives presentades en les descripcions de la situació inicial i l'actual, les respostes dels entrevistats respecte si consideraven efectiva la política de revertir la segregació escolar en el CEIP Llevant van ser íntegrament positives.

L'alcalde d'Inca va expressar que l'evolució del centre reflecteix l'efectivitat de la política i va advocar per continuar treballant en aquesta direcció. El director General d'Ordenació i Planificació de Centres també va valorar la política com a eficaç i efectiva, tot destacant que l'èxit del procés es va deure a la implicació de tots els actors implicats. La inspectora d'Educació va assenyalar la importància del treball en equip i la necessitat d'alimentar contínuament el projecte. La directora del centre va expressar la seva total satisfacció amb els resultats aconseguits i va valorar l'efectivitat i eficàcia del procediment com a absolutes. D'altra banda, una mestra d'Educació Primària va descriure com l'ideal inassolible s'ha convertit en una realitat satisfactòria.

Aquestes opinions, coincidents amb les expressades per la resta d'entrevistats, es refermen amb els resultats de l'enquesta realitzada al claustre docent, on el 88 % considera que la política ha estat eficaç i efectiva, mentre que el 12 % restant manifesta que no pot valorar-la. Aquestes dades contrasten amb el 52 % del mateix professorat que considerava que en el curs 2015/16 el centre estava totalment segregat. És important assenyalar que aquest 52 % representa la totalitat del professorat que treballava en el centre en 2015/16 i, per tant, estava familiaritzat amb la situació. La resta dels docents van optar per respondre de manera neutral, en no haver experimentat personalment la situació en aquests moments.

Tots els docents i membres de l'equip directiu del CEIP Llevant van respondre a les preguntes sobre la percepció de segregació tant en 2015 com en el present curs i les diferències registrades en les seves respostes podrien indicar l'efectivitat de la política o canvis en la seva percepció. És rellevant destacar que el 88 % dels professors ara discrepen amb la idea que el col·legi està segregat, la qual cosa suggereix un canvi positiu després de la implementació de la política. Aquesta variació significativa entre les respostes inicials i actuals indica un impacte positiu de la política en la percepció del professorat.

Respecte a l'opinió de les famílies del CEIP Llevant sobre la segregació en el col·legi dels seus fills/filles, és important destacar que només una fracció (22 %) de les famílies va respondre a la pregunta, la qual cosa pot no ser completament representatiu. Encara que la mostra és petita en comparació amb el total de famílies, així i tot revela algunes tendències:

El 95 % de les famílies que van respondre no consideren que el col·legi estigui segregat.

El 60 % opina que el col·legi no està segregat en absolut.

El 35 % reconeix que, encara que hi ha algunes seqüeles, el col·legi està en procés de canvi. Només el 5% de les famílies percep el col·legi com a segregat.

Encara que aquestes xifres són encoratjadores quant a la percepció positiva de les famílies que van respondre, és crucial tenir en compte que les opinions de les famílies no representades no es reflecteixen en aquestes dades. Per tant, és prudent no treure conclusions definitives basades únicament en aquesta mostra petita i assegurar-se de considerar la percepció de tota la comunitat escolar de manera més completa i representativa. S'haurien d'explorar maneres de recopilar més respostes de les famílies per a obtenir una imatge més precisa i completa de la situació.

7.2. Limitacions i futures línies de recerca

Per a una avaluació completa de l'efectivitat de la política i la continuïtat del canvi en el CEIP Llevant, és crucial considerar la persistència de les respostes al llarg del temps. Serà fonamental continuar monitorant les percepcions del professorat en el futur per a assegurar que el canvi sigui sostenible i es consolidi.

En resum, encara que la majoria dels professors ja no perceben el col·legi com segregat, és essencial tenir en compte aquests aspectes addicionals per a una avaluació exhaustiva de la política implementada en el futur.

D'altra banda, si bé és encoratjador observar una percepció positiva entre les famílies que han respost, és important recordar que aquestes opinions poden no representar a tota la comunitat escolar. Per tant, no hem d'arribar a conclusions definitives basades únicament en aquesta mostra limitada. És necessari explorar maneres de recopilar més respostes per a obtenir una visió més completa i precisa de la situació escolar.

Aquest estudi s'ha centrat a avaluar el grau de compliment de l'objectiu de la política pública implementada, en forma d'un procediment concret d'escolarització per al municipi d'Inca, amb un enfocament específic en el fenomen de la segregació en el CEIP Llevant. No obstant això, aquesta política pública ha afectat a tots els centres educatius del municipi i, s'haurien d'analitzar els efectes i impactes en cadascun d'ells per a una avaluació integral. Atès que aquesta política ha comptat amb la participació i el consens de tots els centres, la seva avaluació hauria de seguir la mateixa línia de col·laboració i consens.

REFERÈNCIES

Alegre, M. Á. 2010. Casi-mercados, Segregación Escolar y Desigualdad Educativa: una trilogía con final abierto. *Educação & Sociedade, 31*(113), 1157-1178.

http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=87315816006

Alegre, M. A. 2017. Políticas de elección y asignación de colegio: ¿qué efectos tienen sobre la segregación escolar? Fundació Jaume Bofill i Ivàlua.

Allen, R., Burgess, S., Davidson, R., Windmeijer, F. 2015. More reliable inference for the dissimilarity index of segregation. *Econometrics Journal, 18*(1), 40–66.

https://doi.org/10.1111/ectj.12039

Ajuntament d'Inca. 2015. La Conselleria d'Educació i Universitat signa un acord d'escolarització amb l'Ajuntament d'Inca i tots els centres educatius del municipi.

https://incaciutat.com/la-conselleria-deducacio-i-universitat-signa-un-acord-descolaritzacio-a mb-lajuntament-dinca-i-tots-els-centres-educatius-del-municipi#

Bonal, X., Cuevas, J. 2019. Combatre la segregació escolar de l'amenaça a l'oportunitat. Fundació Jaume Bofill.

Bonal, X., Zancajo, A. 2020. Elección de Escuela, Movilidad y Segregación Escolar del Alumnado Vulnerable en Barcelona. REICE: *Revista Iberoamericana sobre Calidad, Eficacia y Cambio en Educación, 18*(4), 197-218.

https://doi.org/10.15366/reice2020.18.4.008

Bellei C. 2013. El estudio de la segregación socioeconómica y académica de la educación chilena. *Estudios Pedagógicos (Valdivia), 39*(1), 325–345.

https://doi.org/10.4067/S0718-07052013000100019

Calero, J., Escardíbul, J.O. 2007. Evaluación de servicios educativos: el rendimientoen los centros públicos y privados medido en PISA-200. *Revista de Economía Pública, 183* (4), 33-66.

Calero, J., Escardíbul, J.O. 2016. Proceso educativo y resultados del alumnado nativo y de origen extranjero en España. Un análisis basado en PISA-2012. *Estudios de economía aplicada, 34* (2), 413- 438

http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=30146038006

Campos, J. F. 2022. Entre luces y tinieblas: análisis de la construcción de una situación de segregación escolar a través del estudio de un caso (Tesis doctoral) Universidad Nacional de Educación a Distancia

http://e-spacio.uned.es/fez/eserv/tesisuned:ED-Pg-Educac-Jfcampos/CAMPOS_GOMEZ JESUS_FERNANDO_Resumen.pdf

CEIP Llevant. (2016). Projecte d'Innovació Pedagògica de centre [Documento PDF]. CEIP Llevant.

CEIP Llevant (2019). Programació General Anual de centre. [Documento PDF].

CEIP Llevant. (2020). Projecte de direcció de centre [Documento PDF]. CEIP Llevant.

https://ceipllevant.wordpress.com/wp-content/uploads/2020/04/07001514_proj-direccio_-20- 24-ceip-llevant.-margalida-rossello_-alemany-revisat-.pdf

CEIP Llevant. (2022). Projecte lingüístic de centre [Documento PDF]. CEIP Llevant. https://drive.google.com/file/d/1u561qs8AxisVwCz2QGgO-9NK07Jc1mXE/view CEIP Llevant. (2023). Pla d'Atenció a la Diversitat 2023 [Documento PDF]. https://drive.google.com/file/d/14I0xXMfm65DuySu8vWZrZZSElhWfDpSR/view

CEIP Llevant. (2024). Actualització projecte de direcció de centre 2024-2028. [Documento PDF]. CEIP Llevant. Pendent de publicació

CEIP Llevant (2024). Programació General Anual de centre. [Documento PDF].

https://ceipllevant.wordpress.com/wp-content/uploads/2023/10/07001514_pga-23-24-ceip-lle vant-07001514.pdf

Chávez, J.M. 2022. Determinantes del logro académico en las escuelas de Ecuador, un análisis de equidad, segregación, docentes y recursos físicos para la toma de decisiones sobre políticas públicas. (Tesi doctoral) Universidade de Santiago de Compostela

http://hdl.handle.net/10347/28737

Conselleria d'Educació, Universitat i Recerca del Govern de les Illes Balears. (s.f.). Convocatòria per a la presentació de projectes d'innovació educativa, orientats a millorar els processos d'aprenentatge en l'àmbit educatiu, i a la millora de l'èxit escolar i de la convivència dels centres educatius de les Illes Balears.

https://www.caib.es/pidip2front/ficha_convocatoria.xhtml;jsessionid=L_f0MR6mI5dsL_DM QldVCNdCMtg31y7rrs62vpcm.sapplin24?lang=ca&urlSemantica=8848930#

Fernández Enguita, M. 2008. Escuela pública y privada en España: La segregación rampante. Profesorado. *Revista de currículum y formación del profesorado, 12*, 2.

Gorard, S., Taylor, C. 2002. What is segregation? A comparison of measures in terms of "strong" and "weak" compositional invariance. *Sociology, 36*(4), 875–895.

https://doi.org/10.1177/003803850203600405

Hernández-Castilla, R. 2020. "Ébola" ¿Segregación y/o racismo? La elección de centro educativo por las familias. Profesorado. *Revista de Currículum y Formación de*

Profesorado, 24(3),199-223.

DOI: 10.30827/profesorado.v24i3.15363

Howarth, C., Andreouli, E. 2015. "Changing the context": Tackling discrimination at school and in society. *International Journal of Educational Development, 41*, 184–191.

https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2014.06.004

James, D. R., Taeuber, K. E. 1985. MEASURES OF SEGREGATION. *Sociological Methodology, 15*, 1–32.

https://www.jstor.org/stable/pdf/270845.pdf?casa_token=wiHBQU0ymvgAAAAA:VWPQxT

01lzNUXEVhrW6dFmdI03UgphkJdLk1x4l6CRs75oht0jiTcyW9pH3o4CUGNhKurFowzprEI95Ikh6GX-i5WW6hOeRqTiEpcOOPli5xmTzLtssTIg

Lebrero, M.P. y Quicios, M.P. 2011. Pedagogía de la socialización, Madrid. UNED.

Ley Orgánica 3/2020, de 29 de diciembre, por la que se modifica la Ley Orgánica 2/2006, de 3 de mayo, de Educación. Publicado en: « BOE » núm. 340, de 30 de diciembre de 2020

Marsh, H. W., Lüdtke, O., Robitzsch, A., Trautwein, U., Asparouhov, T., Muthén, B., & Nagengast, B. (2009). Doubly-Latent Models of School Contextual Effects: Integrating Multilevel and Structural Equation Approaches to Control Measurement and Sampling Error. *Multivariate Behavioral Research, 44*, 764–802.

https://doi.org/10.1080/00273170903333665

Murillo, J., Belavi, G., Pinilla, L. 2018. Segregación escolar público-privada en España. *Revista de sociología, 103*(3), 307-337.

https://doi.org/10.5565/rev/papers.2392

Murillo, J., Martínez, C. 2018. Magnitud de la Segregación escolar por nivel socioeconómico en España y sus Comunidades Autónomas y comparación con los paises de la Unión Europea. *Revista de Sociología de la Educación-RASE, 11*(1), 37-58.

https://doi.org/10.7203/RASE.11.1.10129

OCDE. (2013). Equidad y calidad de la educación: ¿Cómo apoyar a estudiantes y escuelas en desventaja? París: OCDE.

https://doi.org/10.1787/9789264130852-en

Pascual, B. Amer, J. 2014. Escola pública i escola concertada a Mallorca. Les perspectives del professorat. Anuari de l'Educació de les Illes Balears.Portes, A. 1998. Social capital: its origins and applications in modern sociology. *Annual review of sociology 24*. 1-24.

https://doi.org/10.1146/annurev.soc.24.1.1

Rubia, F. A. 2013. La segregación escolar en nuestro sistema educativo. *Forum Aragón: revista digital de FEAE-Aragón sobre organización y gestión educativa, 10*, 47-52.

https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4688639

Sacerdote, B. 2011. Chapter 4 - Peer Effects in Education: How Might They Work, How Big Are They and How Much Do We Know Thus Far? In E. A. Hanushek, S. Machin, & L. Woessmann (Eds.), Handbook of the Economics of Education. Volume 3 (1st ed., Vol. 3, pp. 249–277). Elsevier B.V.

https://doi.org/10.1016/B978-0-444-53429-3.00004-1

Subirats, J., 2019. ¿Cómo reforzar la equidad en educación?. Documentación social, 2.

Turienzo, D. y Manso, J. 2023. La escolarización en centros sostenidos con fondos públicos: una comparativa autonómica. *Revista Española de Educación Comparada, 43*, 377-399

http://dx.doi.org/10.5944/reec.43.2023.33327

Veraksaa, N., Shiyana, O., Shiyanb, I., Pramlingc, N. y Pramling-Samuelssonc, I. 2016. La comunicación entre profesor y alumno en la educación infantil: la teoría vygotskiana y la práctica educativa. *Journal for the Study of Education and DevelopmentVolume 39*, 2, 221-243

https://doi.org/10.1080/02103702.2015.1133091

Verger, A., Bonal, X., Zancajo, A. 2016. Recontextualización de políticas y (cuasi)mercados educativos. Un análisis de las dinámicas de demanda y oferta escolar en Chile. Education Policy Analysis Archives/Archivos Analíticos de Políticas Educativas, vol. 24, 2016, pp. 1-27

Vignoli, J. (2001). Segregación residencial socioeconómica: ¿qué es?, ¿cómo se mide?, ¿qué está pasando?, ¿importa? Santiafo de Chile: CEPAL.

https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/7149/1/S017595_es.pdf

doi: 10.3306/JELINCA.25.79

"LEATHER FACTORY SHOP": MÉS QUE UNA EXPOSICIÓ

Yadira Fernández Domínguez,[1] Biel Company Rubio[2]

1. Historiadora de l'art i tècnica del Museu del Calçat i de la Indústria.
yadirafernandezd@gmail.com

2. Historiador i tècnic del Calçat i de la Indústria.
bielcompanyr@gmail.com

Paraules clau: confecció, pell, indústria, projecte col·laboratiu, investigació.

Resum. *"Leather Factory Shop" és el títol d'una exposició que s'ha pogut veure al Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca des del 10 de maig fins al 15 de novembre de 2024. Aquesta mostra ha suposat una primera investigació sobre una indústria gairebé no documentada, la de la confecció de la pell. Aquest va ser un sector molt rellevant al desenvolupament econòmic d'Inca i la comarca del Raiguer en les darreres dècades del segle XX.*

El següent article explica el procés de recerca i documentació prèvia al muntatge de l'esmentada exposició. Ha estat un treball de recopilació d'informació a partir de desenes d'entrevistes i trobades amb persones, empresaris i treballadors, vinculades al món i a la indústria de la pell. Tot això ha permès donar veu a un conjunt de persones que hi treballaren per demostrar la rellevància d'aquest sector i posar en valor la seva importància social, econòmica i històrica.

Keywords: clothing, leather, industry, collaborative project, research.

Abstract. *"Leather Factory Shop" is the title of an exhibition that the Museum of Footwear and Industry in Inca hosted from 10 May to 15 November 2024. It was the first research into an almost undocumented industry, that of leather clothing, which was key for the economic development of Inca and the Raiguer region in the last decades of the 20th century.*

The following article explains the research and documentation process conducted before installing the aforementioned exhibition. The work was based on gathering information from dozens of interviews with individuals, businessmen and workers linked to the leather universe and industry. All this made it possible to give a voice to a group of people who worked in the business, while also proving the significance of this sector and highlighting its social, economic and historical relevance.

1. INTRODUCCIÓ

"Leather Factory Shop" és el títol d'una exposició temporal que s'ha pogut veure al Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca del 10 de maig al 15 de novembre de 2024. La mostra ha estat el resultat d'una intensa tasca de recerca, de documentació i de recopilació d'informació i ha suposat una primera investigació sobre una indústria gairebé no documentada, la de la confecció de pell i marroquineria. Aquest va ser un sector molt rellevant al desenvolupament econòmic d'Inca i la comarca del Raiguer en les darreres dècades del segle XX.

Per dur a terme aquest projecte s'han fet desenes de trobades i entrevistes amb empresaris, representants, treballadors i persones vinculades al món i a la indústria de la pell. Tot allò ha permès recuperar històries, experiències i testimonis orals que serveixen per demostrar la rellevància històrica, econòmica i social d'aquest sector. Aquest era un treball necessari perquè tot i que la història de la indústria del calçat a Inca i la comarca del Raiguer compta amb diversos estudis i una certa bibliografia, faltava un estudi o aproximació a aquesta altra indústria paral·lela, la de la confecció de pell i marroquineria.

La indústria de la confecció de pell es va anar desenvolupant al llarg del segle XX i va jugar un paper clau en la projecció internacional d'Inca i el Raiguer, però fins ara no havia estat objecte de recerca acadèmica. Així, els principals objectius d'aquest treball han estat: recopilar fonts inèdites (memòria oral i recursos materials); investigar i documentar el desenvolupament i l'evolució de la indústria de la confecció de pell al llarg del segle XX; analitzar el seu impacte econòmic i social; i, finalment, promoure el seu coneixement en la història de la indústria local, comarcal i illenca.

Des de fa uns anys el Museu volia indagar en altres sectors industrials, amb la missió de continuar la investigació del patrimoni industrial d'Inca i la comarca del Raiguer i ampliar el discurs expositiu del centre, més enllà de la història del calçat. El 2018 amb la reinauguració del museu com a "Museu del Calçat i de la Indústria" es va començar a donar una major presència a les indústries auxiliars del calçat (aquelles fàbriques i tallers que fabricaven soles, tacons, capses de cartró, etc. per a les fàbriques de calçat) (Ferrero 2018: 175). Però també a aquestes altres indústries que tenien la pell com a matèria primera principal. A la nova exposició permanent hi ha una secció dedicada a elles, que s'ha anat ampliant els darrers anys amb noves adquisicions. Tot i això, aquests sectors encara no tenen suficient rellevància en el conjunt de la col·lecció i en el discurs del Museu, ja que ocupen un part petita de l'espai expositiu. En els propers anys s'haurà de treballar per donar més importància a aquestes indústries, ja que, com es demostra en aquest article, tengueren un paper molt rellevant en el context general d'Inca i la comarca.

És per tot això que hi havia la necessitat de fer una exposició que ajudàs a completar el discurs del Museu sobre aquests altres sectors industrials i es va decidir centrar l'atenció en la indústria de la confecció de pell i marro-

quineria i iniciar el projecte de "Leather Factory Shop". Inicialment es podria pensar que aquest sector era depenent del del calçat, com un subproducte derivat o complementari a les sabates. I tot i que tenia una relació directa amb la indústria del calçat i paral·lelismes en aspectes com el sistema de producció i de distribució del treball, tenia una gran autonomia com a sector independent amb marques pròpies, fires específiques i altres particularitats. Des de l'inici ens vam adonar que "Leather Factory Shop" era més que una exposició temporal. Aquest projecte necessitava d'un veritable procés de recerca d'informació i suposava una primera investigació sobre aquesta indústria poc coneguda i gairebé no documentada.

2. PROCÉS

Com hem comentat anteriorment, el problema amb el que ens vam trobar per dur a terme l'exposició era que aquesta història estava poc documentada. Per això, vàrem demanar ajuda a Miquel Pieras, historiador i cronista oficial de la ciutat d'Inca. Ell ens va ajudar fent una primera recerca a partir de premsa i de registres oficials de l'època.

També calia cercar fonts orals, imprescindibles per investigar la història recent i per conèixer millor aspectes quotidians que sovint no queden recollits als documents. Així doncs, vàrem contactar amb les poques empreses que encara queden obertes (Piris, Buades i Heitorn), i a poc a poc van anar sortint empreses que ja no existeixen i les persones que hi havien treballat. Durant el primer contacte els demanàvem que ens expliquessin de manera informal la seva vida i les seves experiències en el sector, i a partir d'aquí preparàvem una entrevista més formal i individualitzada, que enregistravem en vídeo de manera professional (amb el càmera José Gómez i l'editor Pau Amengual). Amb tots aquests vídeos vàrem muntar un breu documental que es pot veure a les xarxes socials del Museu del Calçat i de la Indústria (YouTube, Instagram, Facebook i X). També ha quedat recollit tot el material en brut a la base de dades del Museu per a futures consultes i investigacions.

Figura 1. Entrevista amb la Sra. Antònia Gual de l'empresa Tuent. Font: pròpia.

Figura 2. Entrevista i enregistrament en vídeo amb el Sr. Joan Ramis de Manufacturas Ramis. Font: pròpia.

Per explicar aquesta història també eren necessaris objectes (peces, catàlegs, mapes, fotografies, etc.). La majoria d'aquestes persones encara en conservaven molts i no van tenir problema en cedir-los per a l'exposició. I, fins i tot alguns les han donat definitivament al Museu per formar part de la col·lecció. Amb tot això vàrem muntar l'exposició, una tasca en la que va participar tot l'equip del Museu (Sebastià Mascaró, Andreu Caballero, Marilén Janer, Antònia Genestra, Concepción Arjona i Antoni Fiol), a més de molts operaris de la Brigada Municipal. Va ser una tasca complexa perquè la sala d'exposicions temporals és petita, i per això vàrem haver de seleccionar un conjunt d'objectes amb els que es pogués explicar de manera entenedora aquesta història. La inauguració va ser tot un èxit, ja que hi van assistir 400 persones. La mostra s'ha pogut veure 6 mesos (de maig a novembre) durant els quals hem organitzat un programa d'activitats que ha servit per recollir una gran quantitat d'informació a través dels testimonis. Hem fet converses-cafè "Les cosidores de la confecció de la pell" i "Emprenedors de la confecció de pell" i les rodes (converses també informals) amb dones confeccionistes per diferents pobles com Sa Pobla, Lloseta, Selva, Binissalem i Llubí. A més, per donar a conèixer el procés de fabricació d'articles de pell, hem fet els tallers "De la pell a les mans", de confecció d'una cartera de pell a càrrec de Martina Candela, i "Redescobreix la moda d'Inca", d'elaboració de patrons de peces de pell, a càrrec d'Aina Crespí. I, com a culminació, hem establert un diàleg entre la indústria i la dansa amb la performance "The Skin" de l'artista Leticia María, que es va enregistrar i exhibir durant les festes patronals a les tendes Ones del centre d'Inca. D'aquesta manera, allò que era una exposició temporal, es va convertir en un gran projecte.

Figura 3. Inauguració de l'exposició "Leather Factory Shop", Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca. Font: pròpia.

Figura 4. Roda de la confecció de pell a sa Pobla. Font: pròpia.

Figura 5. Taller "Redescobreix la moda a Inca" al Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca. Font: Aina Crespí.

Figura 6. Conversa-cafè "Emprenedors de la pell" al Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca. Font: pròpia.

Figura 7. Performance "The Skin" de l'artista Leticia María al Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca. Font: pròpia.

3. L'EXPOSICIÓ LEATHER FACTORY SHOP

Quant al títol de l'exposició, vàrem decidir prendre la idea tan suggerent de les fàbriques-botigues d'articles de pell (*Leather Factory Shop*) que van proliferar a Mallorca al darrer terç del segle XX i que van ser una de les fórmules comercials més icóniques i característiques del sector, per explicar la seva història i els trets principals. D'aquesta manera es va recrear al Museu una mena de "Leather Factory Shop" amb una part de fàbrica amb les diferents seccions i distribucions de tasques que hi havia: disseny i patronatge, tall i confecció; i una part de botiga amb articles i peces de pell, però també amb catàlegs, cartells, anuncis i diversos elements publicitaris. En els següents paràgrafs desenvoluparem el contingut de la investigació sobre la indústria de la confecció de pell i marroquineria.

Figura 8. Exposició "Leather Factory Shop": la fábrica. Font: Aina Crespí.

Figura 9. Exposició "Leather Factory Shop": la botiga. Font: Aina Crespí.

3.1. LA FABRICACIÓ A LES *LEATHER FACTORY SHOPS*

3.1.1. Orígens i expansió

Antonio Ramis Tortella va ser un dels pioners de la indústria de la confecció de pell i marroquineria a nivell insular perquè ja l'any 1939 es va adonar que amb els retalls de pell sobrants de la fabricació de sabates podia elaborar altres articles de pell i va començar a fabricar corretges de rellotge, carteres i bosses. D'un modest taller inicial, va evolucionar aviat a una gran fàbrica, Manufacturas Ramis. Allà va arribar, a mitjans dels anys 50, el primer autocar de turistes, la qual cosa donà inici a un nou model de negoci: les fàbriques-botigues de pell o *leather factory shops*.

Figura 10. Fàbrica Can Guixe. Font: Arxiu del Museu del Calçat i de la Indústria.

Figura 11. Tenda de Manufacturas Ramis. Font: arxiu personal de Joan Ramis.

Antonio Corró Ferragut va ser un altre precursor de la indústria. Va començar al sector del calçat el 1945, però ja als anys 60 es va dedicar a la fabricació d'articles de pell, primer a Can Guixe i, més tard, a Asinca, una fàbrica-botiga basada en la diversificació de productes i en l'orientació al turisme.

No obstant això, a Inca i la comarca del Raiguer, la veritable expansió de la indústria de la pell i la marroquineria es va produir als anys 70 i 80 del segle XX, quan firmes com Ramcoll, Amge, Modak, Reyland, Morales, Modas Ota, Antony's, Munper, Unic, Tuent, entre d'altres, van aprofitar l'experiència, diversificació i tradició manufacturera del sector del calçat.

3.1.2. Les fàbriques de confecció de pell i marroquineria

Al darrer terç del segle XX, Inca i la comarca del Raiguer es van consolidar com un important centre de manufactura i venda d'articles i peces de pell, i van proliferar les fàbriques, botigues i establiments del sector. Tot i la diversitat empresarial, les fàbriques de pell van desenvolupar una sèrie de característiques comunes:

- Petites i mitjanes empreses, de caràcter familiar, formades per mà d'obra qualificada, moltes vegades provinent de la indústria del calçat.
- Estructura manufacturera poc rígida i amb un sistema de treball flexible, per tal d'oferir un producte de qualitat a baix cost.
- Importància del disseny. Cada fàbrica concebia i elaborava els seus propis dissenys. Tot i això, va ser habitual produir per a altres firmes de moda i per a les grans fàbriques de calçat
- Yanko, Barrats, Farrutx, Lottusse, Carmina Albadalejo, etc., que, durant la segona meitat del segle XX, van diversificar la seva oferta i van obrir línies de productes de pell.
- Aposta per una matèria primera d'altíssima qualitat. La pell provenia principalment d'adoberies de Catalunya, València i Castella, i es comprava directament o a través de magatzems distribuïdors a Palma i Inca.

3.1.3 Distribució del treball

La confecció de pell va ser un sector eminentment femení, tant a la part de fabricació com a la de comercialització. Pel que fa a la fabricació, la distribució de tasques era clara:

- Disseny: el treball creatiu de dissenyadors i patronistes, que consistia a concebre i dibuixar els models d'un article o peça de pell. D'aquí s'elaboraven els patrons, unes plantilles realitzades en paper o cartró de cadascuna de les parts. Aquesta ocupació era realitzada tant per homes com per dones.
- Tall de la pell: els patrons eren copiats al teixit, en aquest cas, la pell. Els talladors, majoritàriament homes, eren els encarregats d'aquesta feina, ja que eren persones especialitzades i amb amplis coneixements sobre les característiques de cada tipus de pell.
- Confecció: amb els talls de pell, les cosidores –repuntadores, confeccionistes– armaven la peça (muntaven els folres, afegien les fornitures) i en cosien les parts. En aquesta ocupació, enterament femenina, va ser habitual la combinació de treball a les fàbriques amb treball domiciliari, un sistema heretat de la indústria sabatera.

A la fase final es comprovava el producte acabat i la seva correcta confecció, es procedia al planxament i, en cas necessari, a l'envasament.

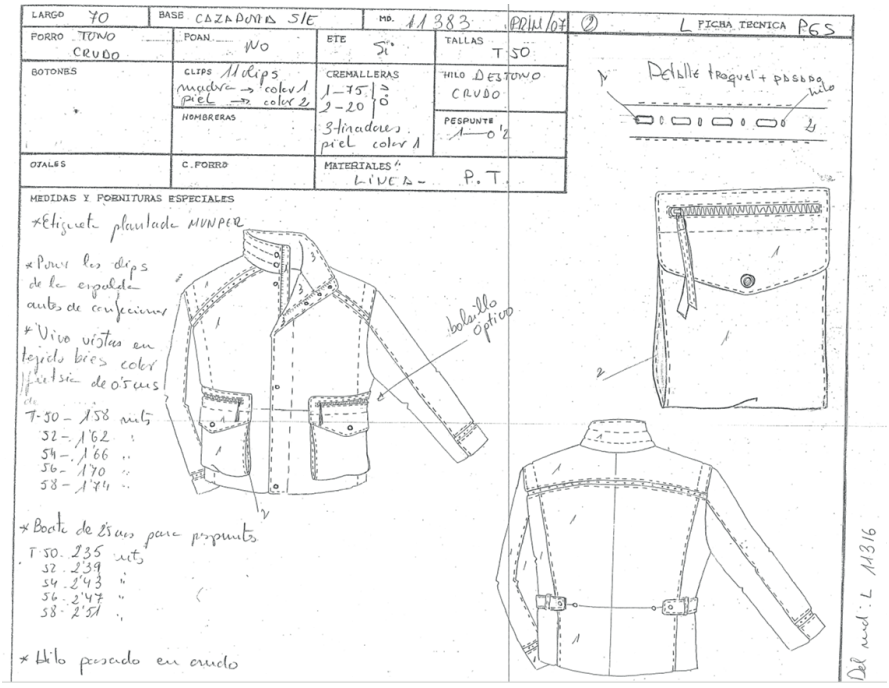

Figura 12. Fitxes tècniques, secció de disseny Munper. Font: arxiu personal d'Antoni Muntaner.

Figura 13. Secció de tall Munper. Font: arxiu personal d'Antoni Muntaner.

Figura 14. Secció de confecció de pell Munper. Font: arxiu personal d'Antoni Muntaner.

3.2. LA COMERCIALITZACIÓ A LES *LEATHER FACTORY SHOPS*

3.2.1. Exportació i turisme

Amb l'arribada i el progressiu desenvolupament del turisme, en el darrer terç del segle XX, les empreses dedicades a la confecció de pell i marroquineria van trobar en aquest nou sector una important oportunitat de negoci. La relació comercial amb els principals operadors turístics que venien excursions a l'illa, incloent-hi la visita a aquest tipus d'establiments, va començar a ser habitual. Així va néixer el concepte de factoria-botiga d'articles de pell, *leather factory shop*.

Aquest no va ser, evidentment, l'únic model comercial. Algunes empreses van obrir botigues, independents a la fàbrica, principalment a zones de costa d'àmbit local i nacional. Així mateix, la comercialització de productes a través de la figura de representants i distribuïdors es va convertir en una pràctica comuna.

L'orientació a mercats exteriors va ser un altre dels factors definitoris de la indústria de la pell a Mallorca. Molts fabricants dedicaven bona part de la seva producció a l'exportació i, a més dels tradicionals destins europeus heretats del desenvolupament comercial del sector del calçat, es va emprendre una progressiva expansió cap a altres nous mercats, principalment asiàtics, com el Japó, la Xina, Corea, Mongòlia, etc.

3.2.2. Fires

Des dels inicis dels anys 80 va ser habitual la participació de les fàbriques i empreses mallorquines de confecció de pell i marroquineria a les principals fires a nivell nacional –Piel España, Iberpiel– i internacional, a ciutats com París, Milà, Frankfurt, etc.

Figura 15. Passarel·la "Inca Ciutat de la Pell". Font: arxiu personal de la família Corró.

Figura 16. Fira "Piel España". Font: arxiu personal d'Antoni Muntaner.

La presència en aquest tipus d'esdeveniments suposava la possibilitat d'obrir nous mercats i era signe del posicionament òptim de les empreses, els creadors i els dissenyadors de moda mallorquins al sector. L'aposta decidida per la qualitat i el disseny eren els signes d'identitat de les marques locals.

El "boom de la pell" i l'auge del sector a l'illa va ser tan important en aquells anys que, fins i tot, es van desenvolupar algunes iniciatives locals. El 1986 tenia lloc la I Europell a Palma, una setmana dedicada a la moda de pell i marroquineria, amb més de 70 firmes expositores. També es va instituir la Passarel·la Inca, Ciutat de la Pell i el premi Ciutat d'Inca al millor disseny o idea en confecció; i es van multiplicar les propostes a manera de fires de mostres, certàmens, concursos i salons de moda.

3.2.3. Màrqueting i publicitat

A Mallorca, les *leather factory shops* van desenvolupar una particular i original fórmula de publicitat: els mapes i les postals. A manera de fullet desplegable, aquests impresos incloïen un mapa amb els principals atractius i enclavaments turístics de l'illa, a més d'indicacions precises sobre la localització de l'establiment. A l'altra cara del desplegable, s'hi trobaven fotografies de la factoria-botiga i dels articles de pell. La presència o al·lusió a la marca era un element imprescindible i, a més de la funció purament comercial, servia com a recompte de visitants i estadística de vendes.

D'altra banda, a les darreres dècades del segle XX, les marques mallorquines dedicades al sector de la pell van començar a invertir en campanyes, cartells i catàlegs publicitaris, amb models i fotògrafs professionals, fins i tot de vegades amb l'aparició de personatges famosos, que servien per presentar les noves tendències i col·leccions de moda. Va ser molt habitual, a més, la col·laboració d'algunes firmes en el patrocini i la promoció de clubs esportius. Tot això suposava no només la recerca d'elements identificadors

Figura 17. Mapes i postals. Font: Aina Crespí.

Figura 18. Catàlegs publicitaris. Font: Aina Crespí.

i diferenciadors de marca, sinó la irrupció d'una idea a l'imaginari col·lectiu: la rellevància de la indústria del cuir i de la pell en el teixit econòmic, cultural i social de l'època.

3.2.4. Crisi del sector i situació actual

El declivi de la indústria de la pell va començar a ser evident a mitjan dècada dels 90. Diferents problemes posaven de manifest el seu progressiu debilitament: augment dels costos de producció, dificultat d'adaptació a canvis i evolucions tècniques, canvis en la demanda, augment de competència exterior, manca de mà d'obra qualificada...

A les albors del segle XXI, el panorama era clar: la materialització d'un inevitable i imparable procés de desindustrialització a l'illa i el viratge cap a un nou model econòmic centrat en el turisme i el sector terciari. No obstant això, van existir i existeixen empreses supervivents. Com han aconseguit sobreviure? Algunes van adaptar el seu model de negoci i van posar fi a la fabricació per dedicar-se totalment a la venda i comercialització; altres es van centrar en la recerca de nous mercats i en la diversificació de productes; i d'altres van aconseguir l'estabilitat productiva i comercial mantenint un producte de qualitat i de preu elevat.

Sigui com sigui, podem dir que estem davant d'un dels pocs sectors industrials resistents a l'economia insular.

4. CONCLUSIONS

El projecte "*Leather Factory Shop*" ha complert els objectius inicials que ens havíem plantejat. Hem aconseguit recopilar i preservar un patrimoni gairebé oblidat, donant veu a una generació de treballadors, empresaris i artesans que van tenir un paper fonamental en la construcció del teixit econòmic i social d'Inca i el Raiguer. L'aproximació combinada de fonts orals, materials i documentals ha estat clau per construir una narrativa coherent i atractiva que posa en valor aquesta indústria poc documentada.

L'exposició no només ha servit per enriquir el discurs del Museu del Calçat i de la Indústria, sinó que també ha esdevingut un espai d'interacció amb la comunitat, on antics treballadors i empresaris han pogut compartir les seves experiències i donar testimoni d'una època de gran activitat industrial. Els tallers, les converses i les activitats complementàries han reforçat aquest vincle i han contribuït a transmetre el coneixement d'aquesta indústria a les generacions futures.

També hem fet un primer pas important en la integració de la indústria de la confecció de pell i marroquineria com a part del relat històric del nostre territori. Aquesta exposició temporal ha posat en evidència la necessitat de continuar ampliant la recerca i dedicant més espai i recursos a aquestes indústries paral·leles.

En definitiva, "*Leather Factory Shop*" ha estat més que una exposició: ha esdevingut una plataforma per reivindicar la memòria i la rellevància d'un sector sovint menystingut. A més, hem establert les bases per a futurs projectes d'investigació que permetin aprofundir encara més en la història del nostre patrimoni industrial. Aquest és només el començament d'una tasca que desitgem continuar desenvolupant al Museu del Calçat i de la Indústria.

REFERÈNCIES

Ferrero, A. 2019. Un nou projecte museístic construït des de la comunitat: estudis de públic i gestió interna del Museu del Calçat 2017-2018. XIX Jornades d'Estudis Locals d'Inca: Inca; 157-184.

Manera, C. 2002. Las islas del calzado. Historia económica del sector en Baleares (1200-2000). Lleonard Muntaner editor: Palma de Mallorca.

Rotger, M. 2019. El calçat a Inca a partir dels anys 60. Universitat de les Illes Balears (Treball de fi de Grau).

ALTRES FONTS

Arxiu personal d'Andreu Quetglas.

Arxiu personal d'Antoni Muntaner.

Arxiu personal d'Antònia Gual.

Arxiu personal de Joan Ramis.

Arxiu personal de Miquel Munar.

Arxiu personal de la família Corró.

Revista Economía Balear.

Dijous.

Baleares.

Diario de Mallorca.

Lloseta, Revista Independiente de Información Local.

Última Hora.

doi: 10.3306/JELINCA.25.91

BREU ANÀLISI DELS PROGRAMES DE SETMANA SANTA EDITATS PER L'ASSOCIACIÓ DE CONFRARIES DE SETMANA SANTA D'INCA 1984-2024

Gabino Fornas García

Membre de l'Associació de Confraries de Setmana Santa d'Inca
fornas63@gmail.com

Paraules clau: programes Setmana Santa, Associació de Confraries

Resum. *L'Associació de Confraries de Setmana Santa d'Inca acaba de complir quaranta anys. Durant aquest període s'ha publicat un programa de Setmana Santa per cada un dels anys en els quals han sortit les processons. Aquests programes recullen el testimoni dels que va publicar la Confraria del Sant Crist d'Inca abans de la creació de l'Associació de Confraries, des de l'any 1945 fins a l'any 1983. Els programes s'han pogut editar gràcies a la interacció entre la societat inquera i la mateixa Associació de Confraries. El present estudi pretén detallar els dos vessants d'aquesta col·laboració analitzant allò publicat als programes.*

Keywords: Easter Week Programmes, Association of Brotherhoods.

Abstract. *The Association of Easter Week Brotherhoods of Inca has just celebrated its 40th anniversary. During this period, an Easter Week programme has been published for each of the years in which the processions have taken place. These programmes are a continuation of those published by the Brotherhood Sant Crist d'Inca, before the creation of the Association of Brotherhoods, from 1945 to 1983. The programmes have been published thanks to the cooperation between the Inca society and the Association of Brotherhoods itself. This study aims to detail the two aspects of this collaboration by analysing the programmes published.*

INTRODUCCIÓ

A Inca, any rere any, al començament de la Setmana Santa, es publica el programa de la nostra Setmana Santa. La Confraria del Sant Crist d'Inca havia editat uns programes des de l'any 1945 fins a l'any 1983. L'any 1984 es va publicar el primer programa editat per la Comissió de Confraries de Setmana Santa d'Inca, nom que rebia als seus inicis l'Associació de Confraries.

El programa de 2024 fou el quarantè dels publicats per l'Associació de Confraries de Setmana Santa d'Inca. És necessari recordar que al 2020 no es va editar el programa degut al confinament provocat per la pandèmia COVID-19.

Per la seva pròpia naturalesa, és una publicació que s'edita només una vegada a l'any. El seu disseny és un fidel reflex de la interacció entre l'Associació de Confraries i la ciutat d'Inca. Aquest estudi pretén analitzar els dos vessants: l'aportació de l'Associació a l'activitat cultural inquera, més enllà de les processons, i les aportacions que, any rere any, ha realitzat la societat inquera al programa de la Setmana Santa.

1. ANY 1984, GESTACIÓ DE LA COMISSIÓ DE CONFRARIES DE SETMANA SANTA D'INCA

El 22 de març de 1984, el setmanari *Dijous*, a la seva secció "Dijous a Dijous", publicava el següent text: "Se está trabajando con vistas a la celebración de la próxima Semana Santa, que este año contará con la novedad de que la procesión llegará por primera vez hasta la parroquia de Cristo Rey. Será la primera vez que esto ocurra y son necesarios un grupo de portadores para poder llevar la imagen del Santo Cristo de Inca hacia la populosa barriada. Este año se cumplirán las bodas de plata de erección en parroquia de Cristo Rey".

Sens dubte aquesta notícia va sorgir de fonts ben informades. La redacció i administració del setmanari *Dijous* tenia la seva seu al carrer "Héroes del Baleares, 28 (actual carrer de la Balanguera)", i el seu telèfon de contacte era el 500444, adreça i telèfon de la parròquia de Crist Rei.

Un breu incís: en dir que la processó arribarà per primera vegada a Crist Rei es refereix a la processó del Dijous Sant. Anteriorment, la nit del Dimecres Sant de 1961, la processó del Silenci, organitzada per la Confraria del Sant Enterrament, va ser la primera processó de la Setmana Santa d'Inca que va incloure la parròquia de Crist Rei al seu recorregut.

Per entendre allò succeït a la Setmana Santa de 1984 ens remuntarem al mes de març de 1982. Mn. Joan Parets, aleshores rector de Crist Rei, i Mn. Joan Lliteras, rector de Santa Maria la Major, es van reunir amb el propòsit d'aconseguir que una de les dues processons existents, la del dijous o la del divendres, arribés a Crist Rei. En aquesta ocasió no va haver-hi acord. Dos anys després, als primers

dies de febrer, la Junta Directiva de la confraria de Crist Rei es va reunir amb Mn. Sebastià Salom, nou rector de Santa Maria la Major, per a exposar de nou la petició. El 7 de febrer, a una reunió mantinguda amb la resta de confraries es van tornar a exposar les propostes. Es van debatre diferents solucions sense arribar a un acord. A una segona reunió, el 12 de març, la Confraria del Sant Crist d'Inca va exposar que no tenia prou portadors per allargar el recorregut.

La Confraria de Crist Rei es va oferir perquè, amb la col·laboració de l'Associació de veïns de Crist Rei, es poguessin reforçar els torns de portadors amb veïns de la barriada. A una tercera reunió, el 2 d'abril (dotze dies després de la publicació del setmanari *Dijous*), la Junta Directiva de la Confraria de Crist Rei va presentar un llistat amb 41 voluntaris per portar el pas del Sant Crist fins a Crist Rei.

El 5 d'abril, el setmanari Dijous, a la secció "Es caragol bover" va publicar: *"los de la barriada de passat es tren estan que no caben porque este año las procesiones de Semana Santa pasarán por allí"*. Al següent número ja reprodueix a una de les seves pàgines la portada del programa de 1984, primer programa en el qual apareix la inscripció "Comissió de Confraries d'Inca", malgrat que la Comissió no es va constituir formalment fins uns mesos després.

2. LA PORTADA DELS PROGRAMES

La primera visió que té qualsevol lector d'una publicació és la portada. Per a la associació de Confraries sempre ha cuidat molt la bona imatge del programa. Per la portada i contraportada de l'any 1984 es van utilitzar dibuixos de l'artista inquera Catalina Salas. Va ser el primer programa, d'una sèrie de 25, en què les portades, i en moltes ocasions les contraportades, van ser pintades per artistes locals. Sebastià Llabrés Munar (1985), Antonio Rovira Ramis (1986), Teresa Fiol (1987), G. Siquier (1988), Miquel Benejam (1989), Rafel Garau (1990), Maria Llompart (1991), Maria Prats (1992), Guillem Torres (1993), Miquel Llompart (1994), Francisco Salvá (1995), Maria Antonia Salom (1996), Jordi Truyol (1997), F. Isern (1998), Andreu Arrom (2000), Llorenç Mir (2001), Tina Morro (2002), Joan Lacomba (2003), Palmira Morey (2004), Oswaldo Fernández (2005), Aina Femenies Crespí (2006) i Maria Magdalena Barceló Truyol (2008). Les dues portades restants són la de Santiago Caballero de Segòvia Miranda (2012) i Andrew Pinder (2022).

Per a la portada del programa de 1999 es va utilitzar una composició feta amb les portades d'anys anteriors. La resta de portades són fotografies de Nadal Crespí Bestard (2017) (2019), Ramón-Foto Vídeo (2010), Gabriel Pieras i Miquel Pieras (2011), Miquel Llompart Cifre (2013) (2014) (2016) (2018) (2021) (2023) i Montse Ramírez Pallicer "Xalest"(2024).

El 2020 es va publicar una senzilla versió digital del programa. Junt amb la portada que a l'any següent es va utilitzar al programa de 2021 es va divulgar un escrit del president de l'Associació i una pregària del papa Francesc amb relació a la COVID-19.

3. LES FOTOGRAFIES DELS PROGRAMES

Les fotografies immortalitzen les imatges i les converteixen en una font d'informació important. En els programes de Setmana Santa de 1984 i 1985 apreciem les fotografies en blanc i negre dels tres passos més importants que sortien a processó pels nostres carrers; el Sant Crist, la Dolorosa i el Sant Sepulcre, amb l'excepció que la fotografia de la Dolorosa es va substituir per un dibuix al programa de 1985.

Les fotografies de 1986 ens mostren el Sant Crist i la Dolorosa en processó, a espatlles dels seus portadors i custodiats per la Guàrdia Civil. També aquest any, per primera vegada, s'incorpora al programa la fotografia d'una confraria, la més jove en aquells anys, la del Sant Crist del Perdó i la Bona Mort. A l'any següent, al programa de 1987, podem veure la primera fotografia firmada amb el nom de l'autor, una foto del Sant Crist d'Inca firmada per Foto Payeras. També incorpora la fotografia d'una altra confraria, la del Sant Crist d'Inca. Les fotografies dels següents programes es poden associar en diversos grups.

3.1. Per passos o imatges

Sant Crist d'Inca

Pas titular de la Confraria del Sant Crist d'Inca. Surt en processó el Dijous Sant. D'aquest pas s'han publicat trenta-una fotografies. Destacarem que en dos programes les fotografies es varen substituir per dibuixos, de Sebastià Llabrés (1991) i Palmira Morey (2004). Dues fotografies són interessants per la seva ubicació: la de 1986, que com ja hem comentat és la primera de la imatge en processó, i la de 2006, en la qual veim la Imatge a Crist Rei, passat el pont del tren. El 2019 la imatge del Sant Crist d'Inca va ser la portada del programa de Setmana Santa.

La Dolorosa

Pas titular de la Confraria de Sant Tomás d'Aquino. Surt en processó el Divendres Sant. D'aquest pas s'han publicat vint-i-quatre fotografies. Destacarem que en 1989 es va publicar un dibuix de Miquel Benejam en lloc d'una fotografia. De les fotografies de la Dolorosa també destacarem que la primera que es va publicar de la imatge en processó va ser al programa de 1986 i que en 2002 es publicà la primera del grup de dones portant el pas. La Dolorosa ha estat portada del programa en 2009 i contraportada en 2017.

Sant Sepulcre

Pas titular de la Confraria del Sant Enterrament d'Inca. Surt en processó el Divendres Sant. D'aquest pas s'han publicat divuit fotografies. En la publicada en 1996 podem apreciar per primera vegada la imatge en processó.

El Davallament

Acte previ a la processó del Divendres Sant que celebra la Confraria del Sant Enterrament. També s'han publicat divuit fotografies d'aquest acte. Pel seu interès destacarem les publicades en 1993 i en 2006. A la primera veim el

Davallament quan se celebrava dins de l'església, damunt l'altar. A la segona ja se celebra a l'exterior del temple, com és costum a l'actualitat. El Davallament va ser la fotografia triada per la portada del programa l'any 2023.

Ecce Homo

Pas propietat de la parròquia de Santa Maria la Major d'Inca. A l'actualitat surt en processó el Dijous Sant amb la Confraria de Sant Tomás de Aquino. D'aquest pas s'han publicat quatre fotografies, la primera en el programa de 1997, i la darrera, en la contraportada del programa de 2019. A la fotografia publicada en 2006 porten la imatge un torn de quatre dones i a la de 2013, un torn de quatre homes.

Jesús portant la creu i la Verònica

Pas titular de la Confraria La Salle d'Inca. Surt en processó el Dijous Sant. D'aquest pas s'han publicat setze fotografies, dues d'elles a la contraportada del programa (1999 i 2015). A les que apareixen en els programes de 1991 i 1994 es veu el pas en la seva configuració inicial (mecanitzat). A la fotografia publicada al 1996 ja el veim a espatlles dels seus portadors com es porta actualment.

Jesús orant a l'hort de Getsemaní

Pas titular de la Confraria Jesús a l'Hort. Surt en processó el Dijous Sant. D'aquest pas, únic de titularitat privada a la Setmana Santa inquera, s'han publicat set fotografies, la primera al programa de 1993. La fotografia publicada en 2016 va ser la contraportada del programa.

Camí del calvari

Pas titular de la Confraria Immaculada-Acció Catòlica. Surt en processó el Dijous Sant. La primera fotografia d'aquest pas aparegué al programa de 1998. En total s'han publicat vint fotografies d'aquest pas.

Pas vivent

Pas gestionat per l'Associació de Confraries en representació de la parròquia de Santa Maria la Major. Des de l'anonimat, una persona representa Jesús portant una creu durant tota la processó del Dijous Sant. Surt custodiat per la Confraria Joventut Seràfica. D'aquest pas s'han publicat dotze fotografies, d'elles una a la portada (2021) i dues a la contraportada (2013 i 2022).

Jesús assotat

Pas titular de la Confraria del Sant Crist del Perdó i Bona Mort. Surt en processó el Dijous Sant. D'aquest pas s'han publicat vint-i-dues fotografies. En el programa de 1997 es va publicar la primera fotografia del pas en processó. Cal destacar que, si comparem les fotografies publicades en 1995 i 1997, s'aprecia un canvi en la posició de les figures del romà i el botxí.

La Pietat

Pas titular de la Confraria Joventut Seràfica d'Inca. Surt en processó el Divendres Sant. D'aquest pas s'han publicat vint-i-una fotografies. La primera en què es veu la imatge en processó apareix al programa de 1990. L'any 2000 es publicà un dibuix d'aquest pas en lloc d'una fotografia.

Lavatori de peus

Pas titular de la Confraria Puresa de Maria d'Inca. Surt en processó el Dijous Sant. D'aquest pas s'han publicat cinc fotografies, la primera al programa de l'any 2013.

Creu del Sant Crist del Perdó i la Bona Mort

Pas de la confraria del mateix nom. Surt en processó el Divendres Sant. D'aquest pas s'han publicat dues fotografies, la primera al programa de l'any 2017.

Centurió penedit

Pas de la Confraria La Salle d'Inca. Surt en processó el Divendres Sant. D'aquest pas s'han publicat tres fotografies, la primera al programa de l'any 2018.

Entrada triomfal a Jerusalem

Pas propietat de les parròquies d'Inca. Surt en processó el Diumenge de Rams. D'aquest pas s'ha publicat una fotografia en 2024.

3.2. Per confraries:

Joventut Seràfica

S'han publicat tretze fotografies vinculades a aquesta confraria. La del programa de 2007 va ser portada i la del 2013, contraportada.

Confraria la Salle d'Inca

D'aquesta confraria s'han publicat quinze fotografies de les quals una es va publicar en portada, la de l'any 2015.

Confraria del Sant Crist d'Inca

Confraria de la qual s'han publicat dotze fotografies.

Confraria Immaculada-Acció Catòlica

D'aquesta confraria s'han publicat nou fotografies.

Confraria Sant Tomàs d'Aquino

Confraria de la qual s'han publicat sis fotografies.

Confraria del Sant Enterrament

Confraria de la qual s'han publicat set fotografies, una d'elles a la portada del programa de 2018

Sant Crist del Perdó i la Bona Mort

D'aquesta confraria s'han publicat nou fotografies

Confraria Puresa de Maria

D'aquesta confraria s'han publicat setze fotografies.

Confraria Jesús a l'hort

Confraria de la qual s'han publicat tres fotografies.

3.3. Per altres temes d'interès

Processó de l'encontre

De la processó del Diumenge de Pasqua s'ha plasmat a divuit fotografies damunt els programes. D'especial interès són les publicades a l'any 1988 i al 1997. A la primera es veu la banda Unió Musical Inquera situada al carrer d'en Corró esperant la trobada de les dues imatges, no darrere la processó com fa actualment. A la segona, una fotografia de 1959, es pot apreciar que la Mare de Déu sortia Santa Maria la Major, acompanyada d'un nodrit grup de monges, no de Sant Domingo, com ho fa actualment. L'any 2021 es publicaren dues fotografies de l'Encontre a l'interior de Santa Maria la Major, recurs utilitzat els anys que la meteorologia no permet fer-ho a l'exterior.

Els cossiers

Als programes de 2019 i 2024, hi trobam dues fotografies dels cossiers. Cal recordar que la Revetla d'Inca va recuperar el ball dels cossiers el Diumenge de Pasqua de 2004. Participen en la processó acompanyant el Crist Ressuscitat.

Les tres Maries

Imatge molt nostrada a la Setmana Santa inquera. Tres nines representen les dones que van acompanyar Jesucrist durant la crucifixió i en anar al sepulcre per ungir més bé el cos del crucificat constataren la seva resurrecció. Hi trobam quatre fotografies a distints programes.

El Crist, obra de Manuel Bozada

Una fotografia d'aquesta escultura va ser la portada del programa l'any 2007.

Peculiaritats

Acabarem aquest recompte amb un grup de fotografies de diverses peculiaritats de la Setmana Santa inquera. Dels sagraris i les cases santes hi trobam sis fotografies. Al programa de 1999, hi trobam una reproducció de la portada del primer programa editat per la Confraria del Sant Crist d'Inca l'any 1945. Un dels símbols de les processons d'Inca són es vexil·les, banderes pintades amb els símbols de la Passió que obren les processons. De les cinc fotografies trobades destacarem una del programa de l'any 2011 on podem veure a la banda de tambors del Col·legi la Salle. El Monestir de Sant Bartomeu el trobam a dues fotografies, una antiga, de l'any 1923, i una de més recent del viacrucis del Dimarts Sant. També hi trobam dues fotografies de la benedicció de rams a Santa Maria la Major i una de la Unió Musical Inquera amb el mestre Bestard al capdavant. Del viacrucis del Dimarts Sant hi trobam dues fotografies, i set més d'altres detalls

de la nostra Setmana Santa. Finalment, destacarem que també hi trobam dues fotografies del Bisbe Mons Toni Vadell i dues del Cardenal Ladaria.

3.4. Els fotògrafs

No totes les fotografies són inèdites. Especialment als primers programes, algunes es repeteixen amb assiduïtat. El llistat de persones que han publicat fotografies al programa de Setmana Santa, siguin professionals o aficionats, és important:

Foto Payeras (1987), Foto Zurera (1988), Jordi Llompart (1998, 2000, 2021, 2012), Gabriel Pieras (1999, 2003, 2011), Miquel Llompart Cifre (2007, 2008, 2014, 2016, 2018, 2021, 2023), Antelm Ferretjans (2008), Antoni Fiol Cladera (2008), Nadal Crespí Bestard (2009, 2012, 2015, 2017, 2019), Ramón-Foto Vídeo (2010), Miquel Pieras (2011), Pedro Busquets Company (2013), Francisco Lagunas (2021), Tòfol Rotger (2021), Alicia Egea (2021), Montse Ramírez Pallicer "Xalest" (2024). Gràcies a ells podem conservar aquest important patrimoni visual.

4. LES PUBLICACIONS EN ELS PROGRAMES DE SETMANA SANTA

Tots els programes de Setmana Santa d'Inca inclouen, a les seves pàgines centrals, els horaris dels actes religiosos i els itineraris de les processons. A la resta de pàgines s'inclouen escrits de diversos autors, religiosos o laics, que ens descriuen la visió de l'autor sobre la Setmana Santa o d'algun acte concret d'aquesta, sigui en prosa sigui en vers.

4.1. Els autors i els seus escrits

En conjunt, en aquests 40 anys, s'han publicat més de 250 textos. En la següent recopilació podem veure el llistat de les persones que han signat qualque escrit en els programes i el nombre d'escrits publicats.

Associació de Confraries de Setmana Santa d'Inca (1)
C.S.F. (2)
Col·legi Beat Ramon Llull (1)
Comissió de Confraries d'Inca (5)
Confraria de Sant Tomàs d'Aquino (2)
Detall del programa de Setmana Santa de 1949 (1)
D. Josep Aguiló (1915, publicat a *La veu d'Inca*) (1)
E.M. (2)
Equip Pastoral de la Unitat de la Mare de Déu (4)
Fra Alfons Viver TOR (1)
Fra Antoni Riera, TOR (1)
Fra Gabriel Genovart Mestre, superior de l'església de Sant Francesc (2)
Fra Guillem Ramis Feliu, TOR (3)
Fra Jaume Puigserver, TOR, rector de Santa Maria la Major (5)
Fra José A. Martorell Pou TOR (2)

Fra Josep Méndez TOR (1)
Fra Miquel Colom TOR (1)
Fraternitat Franciscana d'Inca (1)
Germà Gil i Vós, FSC (2)
Grup de joves de PostConfirmació d'Inca, parròquia SMM (1)
Grup Hakuna (1)
Mn. Antoni Estelrich, rector de Sant Domingo (13)
Mn. Antoni Garau Garau, rector de Crist Rei d'Inca (2)
Mn. Antoni Vadell i Ferrer (3)
Mn. Bartomeu Fons Pascual, rector SMM (5)
Mn Carle Seguí Pou, vicari de l'agrupació de parròquies de la Mare de Déu (4)
Mn. Felip Salvador Díez i Forteza, rector de Crist Rei (5)
Mn. Jaume Rovira Ramis, prior de la Sang (2)
Mn. Joan Parets i Serra, rector de Crist Rei (1)
Mn. Josep Adrover Vallbona (2)
Mn. Julio Barcundi (1)
Mn. Llorenç Riera, Parròquia de Crist Rei (6)
Mn. Ricardo Mejía Fernández, (2)
Mn. Sebastià Salom, rector de SMM (7)
Mn. Simó Jordi Garau i Matas (5)
Mns. Teodor Úbeda Gramage, bisbe de Mallorca (2)
P. Antoni Cañellas Borràs, corector de Sant Domingo (4)
P. Vicenç Miró, vicari de la Unitat de Pastoral de la Mare de Déu (1)
Papa Francesc (1)
Parròquia de Santa Maria la Major (1)
Prevere Pere-Joan Llabrés (1)
Rnd. Bartolomé Genestra, administrador parroquial de Crist Rei (1)
Sor Amparo Ferrer, directora del Col·legi Puresa de Maria d'Inca (1)
Sor M. Jesús Barceló R.P. (1)
Sr. Antelm Ferretjants Llompart, parròquia de SMM (3)
Sr. Bartomeu March, consiliari Diocesà de Confraries (1)
Sr. Cristòfol Rotger Pujadas, secretari de la Confraria Immaculada acció-catòlica.(1)
Sr. Francisco Diana Navas (1)
Sr. Gabino Fornas García (1)
Sr. Gabriel Frontera Arrom, catequista de Crist Rei (1)
Sr. Gabriel Pieras Salom, cronista oficial de la ciutat d'Inca (6)
Sr. Jaume Llompart i Salvá (1)
Sr. Jaume Oliver Jaume, professor de la UIB (1)
Sr. Jaume Tortella, Associació de Confraries (17)
Sr. Joan Amer Durán, parròquia de Crist Rei (1)
Sr. Joan Feliu (1)
Sr. José Fernández (9)
Sr. Julio Bastida, parròquia de Sant Domingo (2)
Sr. Llorenç Ramon, germà major president Confraria la Salle d'Inca (1)

Sr. Lluís Martín Rotger (1)
Sr. Magín Jaime Janer Prats (1)
Sr. Nadal Crespí Bestard, parròquia de Sant Domingo (1)
Sr. Pau Moyá (1)
Sr. Pere J. Quetglas, parròquia Sant Domingo (1)
Sr. Pere Rotger i Llabrés, batle d'Inca (1)
Sr. Pep Coll Terrasa (2)
Sr. Pep Noguera (4)
Sr. Rafel Reus Moyá, president de l'Associació de Confraries de Setmana Santa d'Inca (1)
Sr. Rafel Torres Gómez (1)
Sr. Rafel Verger, catequista de Sta. M. la Major (8)
Sra. Paula Garí Perelló, parròquia de Crist Rei (3)
T.M.F. Comissió de Confraries d'Inca (1)
Un catequista (2)

4.2. La poesia als programes.

A tots els programes de Setmana Santa la poesia ha tingut un lloc rellevant. Els poemes de fra Miquel Colom TOR es varen publicar fins a l'any 1999. Anteriorment, en els programes que editava la Confraria del Sant Crist d'Inca, ja trobem sonets del pare Colom, fins i tot algun d'ells en castellà com el titulat "¡Perdóname, Señor!", publicat l'any 1961. A la mort del pare Colom el testimoni va ser recollit pel Sr. Antelm Ferretjans Llompart, del qual es va publicar el primer poema l'any 2000. Esporàdicament, s'han publicat versos d'altres autors, aquesta és la relació dels poemes publicats:

1984. "Soledat de Maria", fra Miquel Colom Mateu, TOR
1985. "El Sant Crist d'Inca", fra Miquel Colom Mateu, TOR
1986. "Getsemaní!", fra Miquel Colom Mateu, TOR
1987. "Amor! i Amor ?", fra Miquel Colom Mateu, TOR
1987." Divendres Sant", C.S.E.
1988. "Calla, raó! i Jo" i "tercer lladre", Fra Miquel Colom Mateu, TOR
1989. "Lavatori", fra Miquel Colom Mateu, TOR
1990. "Sant Crist d'Inca (acròstic)", Antoni Pons Sastre
1990. "Redempció," fra Miquel Colom Mateu, TOR
1991. "Processó del silenci (Penitents)", fra Miquel Colom Mateu, TOR
1992. "Ressuscitat!", fra Miquel Colom Mateu, TOR
1993. "Tot s'ha complit", fra Miquel Colom Mateu, TOR
1994. "Tot s'ha complert", fra Miquel Colom Mateu, TOR
1995. "La llançad", fra Miquel Colom Mateu, TOR
1996. "En vostres mans", fra Miquel Colom Mateu, TOR
1997. "La nostra fe", fra Miquel Colom Mateu, TOR
1998. "Al Sant Crist d'Inca encara enguany... ", fra Miquel Colom Mateu, TOR
1999. "Consummatum est! (1984)", fra Miquel Colom Mateu, TOR

2000. "Al Sant Crist d'Inca", Antelm Ferretjans Llompart
2001. "Mare dolorosa", Antelm Ferretjans Llompart
2002. "Pasqua Florida", Antelm Ferretjans Llompart
2002. "Al Sant Crist d'Inca", Miquel Duran (del programa de 1953)
2003. "Morir", Antelm Ferretjans Llompart
2004. "Getsemaní", Antelm Ferretjans Llompart
2005. "Eucaristia", Antelm Ferretjans Llompart
2006. "Emaús", Antelm Ferretjans Llompart
2007. "Déu meu, Déu meu...", Antelm Ferretjans Llompart
2008. "Ànima meva", Antelm Ferretjans Llompart
2009. "Careputxa", Antelm Ferretjans Llompart
2010. "Desolació", Antelm Ferretjans Llompart
2011. "La processó", Antelm Ferretjans Llompart
2012. "Suplici", Antelm Ferretjans Llompart
2013. "Ecce homo", Antelm Ferretjans Llompart
2014. "A l'hort de les Oliveres", Antelm Ferretjans Llompart
2015. "El Bon Lladre", Antelm Ferretjans Llompart
2016. "Els dotze sermons", Antelm Ferretjans Llompart
2017. "A les vostres mans", Antelm Ferretjans Llompart
2017. "Enyoramen", fra Miquel Colom Mateu TOR (del pregó de 2016)
2018. "El Sant Sopar", Antelm Ferretjans Llompart
2019. "La Caiguda", Antelm Ferretjans Llompart
2021. "Rams", Antelm Ferretjans Llompart
2022. "El cant del gall", Antelm Ferretjans Llompart
2022. "El cec", Gonzalo Mazarrasa (1993)
2023. "És la Pasqua!", Antelm Ferretjans Llompart
2023. "Súplica", Confraria del Sant Enterrament d'Inca
2024. "Casa Santa", Antelm Ferretjans Llompart

4.3. Història de les confraries actuals

Dins els escrits publicats destacarem que al primer programa editat per l'Associació de Confraries, el de 1984, es va publicar una breu història de les confraries del Sant Crist d'Inca, del Centre Intern d'Acció Catòlica, del Col·legi Beat Ramon Llull, de la Confraria de Penitents de l'Antiga Joventut Seràfica d'Inca i de la Confraria del Sant Crist del Perdó i la Bona Mort. No es van publicar més textos sobre la història de les confraries a Inca fins al programa de l'any 2017. Aquest any s'inicià un cicle en el qual es publicà la història d'una confraria cada any per ordre d'antiguitat, sent la primera la Joventut Seràfica. La seguiren la Confraria La Salle-Inca (2018), la Confraria Sant Crist d'Inca (2019), la Confraria Immaculada-Acció Catòlica (2021), la Confraria Sant Tomás de Aquino (2022), la Confraria del Sant Enterrament d'Inca (2023) i la Confraria del Sant Crist del Perdó i la Bona Mort (2024).

5. LA PROCESSÓ DEL SILENCI: EL VIACRUCIS

El Dimarts Sant de 1985 es va celebrar, per primera vegada a Inca, la processó del Silenci, el viacrucis. En aquest primer viacrucis es varen resar les catorze estacions, primera i segona a Santa Maria la Major, tercera i quarta a Sant Francesc, cinquena i sisena a Crist Rei, setena i vuitena a Sant Domingo, novena i desena al monestir de Sant Bartomeu, onzena dotzena a la capella de la Puresa, tretzena i catorzena de nou a Santa Maria la Major. Aquest format es va repetir el 1986. La processó, l'any 1987, mantingué el mateix itinerari, però es resaren set estacions, una a cada estació a cada aturada. La predicació de l'estació va recaure en un grup cristià diferent a cada església. L'any següent, el 1988, el Viacrucis incorporà una nova estació al format anterior, la del col·legi la Salle d'Inca. No es va tornar a modificar el nombre d'estacions fins a l'any 2016, en incorporar-se a les processons d'Inca una nova confraria, la de Jesús a l'Hort. Es va afegir una nova estació enfront de la Residència Miquel Mir/capella del Convent de la Caritat. L'any 1990, per primera vegada es convida a una persona concreta per a predicar tot el Viacrucis.

5.1. Els predicadors del Viacrucis.

La llista de predicadors és rellevant i una mostra inequívoca de la importància adquirida per aquest acte de la Setmana Santa Inquera. Cal ressenyar que han predicat el viacrucis tan laics com seglars, amb un ventall de perfils tan ampli que va de nins de catequesi a bisbes.

1990. P. Ramon Ballester, prior de Lluc
1991. Mons. Teodor Úbeda Gramage, bisbe de Mallorca
1992. Sr. Pere Ballester i Sra. Maria Salleras, membres de l'equip de Càritas Diocesana
1993. Il·lm. Sr. Sr. Joan Bestard, vicari General
1994. Mn. Bartomeu Suau Mayol, Vicari episcopal de la 3a zona
1995. Mn. Llorenç Tous, canonge de la Seu i professor del CETEM
1996. Mn. Sebastià Salom, vicari episcopal de la 4a zona
1997. Mn. Joan Bauzà Bauzà, rector del Seminari Major
1998. Mn. Francesc Ramis Oliver, rector d'Alcúdia
1999. Mn. Antoni Vadell i Ferrer
2000. Sra. Aina Alemany i Sra. Catalina Mir, membres del Consell Sinodal de laics de la Diòcesi de Mallorca
2001. Mn. Rafel Mas Tous, vicari de la parròquia de Sant Alonso de Palma
2002. Mons. Teodor Úbeda Gramage, bisbe de Mallorca
2003. Sr. Jaume Oliver Jaume, professor de la UIB i delegat diocesà del laïcat
2004. Il·lm. Sr. Andreu Genovart Orell, vicari General
2005. Mn. Bartomeu Fons Pascual, rector de Santa Maria la Major
2006. Mons. Jesús Murgui, bisbe de Mallorca
2007. P. Antoni Cañellas Borràs, corector de Sant Domingo
2008. Mn. Bartomeu Català, director Projecte Home
2009. Mn. Rafel Verger Mas, diaca permanent

2010. Il·lm. Sr. Mn. Lluc Riera, vicari general
2011. Mn. Santiago Cortès
2012. Il·lm. Sr. Rafel Umbert, vicari general
2013. Mons. Javier Salinas Viñals, bisbe de Mallorca
2014. Mn. Josep Adrover Vallbona, canceller i secretari general del Bisbat de Mallorca
2015. Mons. Javier Salines Viñals, bisbe de Mallorca
2016. Mn. Francesc Vicens i Gomila, rector de Pollença i Port de Pollença
2017. Família Martorell Rigo
2018. Mons. Sebastià Taltavull i Anglada, bisbe de Mallorca
2019. Col·legi La Salle d'Inca
2020. Viacrucis en línia // https://youtu.be/7zfplgyf4kw?si=kghjeg4qddl7v2nd
2021. Viacrucis codis QR // Catequistes i nins de les tres parròquies d'Inca
2022. Joves de l'Aventura de Jesús
2023. Alumnes del Col·legi Beat Ramon Llull
2024. Germana Xiskya Valladares R.P.

5.2. El viacrucis en pandèmia

L'any 2020 i 2021 les confraries d'Inca i la Unitat de Pastoral van col·laborar perquè les celebracions religioses arribessin als feligresos via internet i xarxes socials. Tot es va adaptar a les exigències sanitàries de la COVID-19 i això va permetre que el viacrucis del Dimarts Sant fos present dins la comunitat inquera malgrat les restriccions de mobilitat imposades. Tampoc es va poder editar en paper el programa de 2020 (es va fer una senzilla edició digital). Cal incloure un comentari de la feina que es va fer dins la Unitat Pastoral durant aquella difícil situació.

Del 20 al 22 de març de 2019, Mons. Antoni Vadell i Ferrer va dirigir uns exercicis espirituals en línia per la web Església Jove de Barcelona. Aquests exercicis varen incloure un viacrucis al capvespre del dissabte 21. A l'inici del viacrucis, el bisbe Antoni Vadell va explicar que la proposta estranyaria a alguns. Es tractava d'un viacrucis amb nou estacions (habitualment són catorze), que acabava amb la Resurrecció (que seria la quinzena). Era el viacrucis que va predicar a Inca, l'any 2017, la família Martorell Rigo.

Amb el pertinent permís de Mons. Antoni Vadell el viacrucis es va adaptar a la tradició inquera i es va difondre per les xarxes socials de la Unitat de Pastoral. En plena pandèmia Inca va mantenir el seu Viacrucis i va guardar per al record les paraules de Mons. Antoni Vadell i Ferrer (EPD). A més, es conserven uns altres viacrucis. A la col·lecció "Ximbellí", al núm. 14, sota el títol de *La Passió del Senyor pels carrers d'Inca*, podem trobar el viacrucis predicat per Mn. Santiago Cortès i Forteza el Dimarts Sant de l'any 2011. Al programa de Setmana Santa de 2021, encara en pandèmia, es va publicar un codi QR per a cada estació, codis que també es podien trobar en els punts on habitualment es resaven les estacions. Mitjançant els codis es podia resar el viacrucis de manera personal, complint amb les restriccions sanitàries. Podem trobar les estacions d'aquest viacrucis publicades en el canal de YouTube "Setmana Santa d'Inca".

6. ELS PREGONS DE LA SETMANA SANTA I LES CONVERSES

La promoció d'actes culturals ha estat una constant en la labor de l'Associació de Confraries d'Inca. Per aconseguir aquests objectius ha comptat amb la col·laboració constant de les institucions. El Dilluns Sant de l'any 1985, sota l'epígraf "Promoció Cultural Setmana Santa", es va organitzar en el Teatre Principal d'Inca un concurs d'expressió oral i un Festival Literari-Musical. El Dilluns Sant de 1986, ja sota el títol de concert-pregó, i a l'església de Santa Maria la Major, s'organitza un acte amb la participació dels Nins Cantaires del Col·legi Sant Francesc de Palma. El primer pregoner fou el Sr. Antoni Pons Sastre, aleshores batle d'Inca. L'any 1994 el concert-pregó passa a celebrar-se el Diumenge de Rams i en 1999 es traslladà l'acte a la tarda del dissabte, vigília del Diumenge de Rams. El concert-pregó s'ha celebrat a altres esglésies en comptades ocasions. La primera va ser l'any 2009, que es va celebrar a l'església de Crist Rei. En 2012 es va celebrar en la de Sant Domingo i a l'any següent, a Sant Francesc.

6.1. Els pregoners de la Setmana Santa entre 1987 i 2021

1986. Sr. Antoni Pons Sastre
1987. M.I. Mn. Pere A. Llabrés Martorell, canonge de la Seu de Mallorca
1988. Mn. Santiago Cortès, rector d'Andratx
1989. Sr. Alfons Reina Bono
1990. Sr. Gabriel Pieras Salom, cronista oficial de la ciutat d'Inca
1991. Sr. Anselm Ferretjans Llompart
1992. Sr. Jaume Llompart Salvá
1993. Sr. Jaume Autonell Reig
1994. Sr. Simó Gual Truyol, general de Brigada d'Enginyers
1995. Sr. Bernat Forteza Fuster, mestre d'escola
1996. Sra. Joana Maria Coll Beltrán, mestre d'escola
1997. Sr. Jaume Gual i Mora, llicenciat en Filosofia i Lletres
1998. Mn. Pedro Fiol Tornila
1999. Sor Ana Rodriguez Guerrero, religiosa Franciscana
2000. Sr. Antonio Ensenyat Seguí, professor mercantil
2001. Sra. Maria Amorós Perelló, professora del Col·legi Puresa de Maria
2002. Mn. Llorenç Riera Martí, delegat diocesà de Catequesi
2003. Mn. Jaume Rovira, prior de la Sang
2004. Sor Francisca Vaquer, germana de la Caritat
2005. Sr. Jaume Soler Capó, director del Centre de Professors
2006. Fra. Jaume Puigserver Capellà, TOR, rector de Llucmajor
2007. Sr. Joan Llabrés Estrany
2008. Germà Miquel Gil i Vos, director del Col·legi La Salle d'Inca
2009. Sr. Miquel Pieras Villalonga, historiador
2010. Fra. Tomeu Pont i Perera, ministre provincial dels pares franciscans TOR
2011. Mn. Jaume Perelló Sansó

2012. Mossèn Guillermo Julià i Ollers, canonge de la Seu de mallorca
2013. Sr. Pere Fullana Puigserver
2014. P. Toni Cañellas Borrás, codirector del Secretariat de Confraries
2015. Sr. Rafel Reus Moyá
2016. Sr. Jaume Tortella i Planas
2017. Sra. Margalida Gual Beltrán, mestra i catequista
2018. Mn. Sebastià Salom Mas
2019. Sra. Catalina Bel Coll Beltran
2021. Sr. Pedro Ballester del Rey

6.2. Les converses per la Setmana Santa

A la Setmana Santa de l'any 2022 es va canviar el format clàssic del pregó pel de "Converses per la Setmana Santa".

La primera conversa va ser amb el bisbe de Mallorca Mons. Sebastià Taltavull Anglada i es pot trobar a l'enllaç https://youtu.be/Lkm7BwlodE0?si=m1fWNwYpomJa OQQF

Mons. Antoni Vadell i Ferrer, bisbe auxiliar de Barcelona, fou el protagonista de l'entrevista de l'any següent. La transcripció d'aquesta entrevista, que es va gravar mesos abans de la seva mort, es va publicar en el programa de la Setmana Santa de l'any 2023 i es pot veure a l'enllaç https://youtu.be/GNk17AnNO1U?si=z2LWsSZCRV_B2VSk

L'entrevista de l'any 2023 fou amb el cardenal Lluís Francesc Ladaria, entrevista que trobam transcrita al programa de la Setmana Santa de l'any 2024 i podem trobar a l'enllaç https://youtu.be/cU7ahJcElTk?si=gr6V63nYiN59musJ

La darrera entrevista emesa fou amb el cardenal Juan José Omella Omella, l'any 2024. El seu enllaç és https://youtu.be/6VbUo04C8zU?si=UwEwpZ_vJE11xmwu

6.3. Els concerts als pregons de la Setmana Santa inquera

Fins a l'any 2023 el pregó de la Setmana Santa s'ha acompanyat d'un concerts: Aquest esforç organitzatiu ha permès gaudir a Inca dels següents concerts.

1986 i 1988. Niños Cantores del Colegio San Francisco de Palma
1987 i 1991. Capella Mallorquina
1989. Els solistes de Mallorca
1990. Cor de Cambra Studium i Orquestra
1992, 1997, 2005, 2012, 2014, 2016 i 2018. Orfeó L'Harpa d'Inca
1993. Coral Polifònica de Bunyola
1994. Camerata Sa Nostra
1995. Coral dels Antics Blavets de Lluc
1996. Escolania Blavets de Lluc

1998. Palma Sax Quartet
1999. Quartet de Corda Costa i Llobera
2000. Cor de Cambra del Conservatori
2001. "La Passió" concert amb Paraules, Miquel Mestre
2002. Quintet de Corda de la Camerata "Sa Nostra"
2003. Schola Gregoriana de Mallorca – Cuarteto Balear
2004, 2007, 2011, 2013, 2017 i 2019. Banda Unió Musical Inquera
2006. "Rèquiem de Mozart", Capella Mallorquina, Orquestra Clàssica de Mallorca i solistes
2008. Orquestra de Cambra AlmaStrigs
2009. Escola Municipal de Música Antoni Torrandell
2010. Trio de Corda Armonía
2015. Requiem de Fr. Hidas. U. M. Inquera, Orfeó H. d'Inca i Orfeó Ramon Llull
2022. Miramar Ensemble
2023. Quartet Mallorca

7. ALTRES ESDEVENIMENTS D'INTERÈS

Al llarg dels anys, l'Associació de Confraries i les confraries que la componen han organitzat diversos actes culturals més enllà dels propis de la Setmana Santa. Aquesta és la relació dels que es troben als distints programes.

1991. Diumenge de Rams. Representació de la Passió del Senyor (viacrucis de Llorenç Moyà) pel grup Taula Rodona.

1995. L'Associació de Confraries de Setmana Santa va organitzar a la ciutat d'Inca la X Trobada de Confraries de Mallorca. El Teatre Principal (ponència), la parròquia de Santa Maria la Major (eucaristia), l'antiga fabrica Asinca (exposició) i el pavelló sa Creu (dinar) van ser els llocs escollits per convertir Inca en el centre social, cultural i polític de l'illa per uns dies.Hi varen assistir, a més de quasi totes les confraries de Mallorca, les principals autoritats civils i religioses de l'illa. Al programa de Setmana Santa d'aquest any trobam un extracte de la ponència sobre religiositat popular, un tresor a descobrir i actualitzar avui. La ponència completa es va publicar l'any 1996 al llibre *10 Anys de Setmana Santa d'Inca 1986-1995*.

2005. Exposició de cartells al casal Casal Metge Cifre. Es varen exposar els cartells editats i les pintures originals dels cartells. Malgrat que no surti a cap programa és interessant remarcar que l'any 2013, al claustre de Sant Domingo, es va organitzar l'exposició audiovisual "75 anys de processons de Setmana Santa a Inca".

2006. Presentació del llibre *10 anys de Setmana Santa d'Inca 1996-2005*, II volum dels pregons de Setmana Santa d'Inca.

2019. Conferència "Passat i present de la Setmana Santa inquera: itineraris, processons i aspectes destacables". Estudi de Tòfol Rotger i Miquel Ferrer.

2021. Presentació del llibre *Pregons de Setmana Santa d'Inca 2006-2020,* III volum. Al programa de Setmana Santa de l'any 2017, hi trobam la transcripció del pregó de l'any 2016. És la primera vegada que es va utilitzar aquest format per divulgar els pregons. En els programes de 2018, 2019, 2021 i 2022 també es publiquen els pregons de l'any anterior.

2021. Projecció del documental *Seràfics*, a l'església de Sant Francesc d'Inca.

2021. Recollida d'aliments a l'església de Crist Rei amb la col·laboració del Cor Parroquial Sant Pere de Búger.

2022. Projecció del documental *75è aniversari de la Confraria Immaculada-Acció Catòlica*.

Per acabar, remarcarem que a diversos programes trobam ressenyes dels concerts de Setmana Santa de l'Agrupació Musical GEAI i de les visites de la Confraria de Crist Rei a la residència de la tercera edat amb la seva imatge titular, el Sant Crist del Perdó i la Bona Mort.

8. CONCLUSIÓ FINAL

Aquest estudi reflecteix el que s'ha publicat en els 40 programes de Setmana Santa per l'Associació de Confraries de Setmana Santa d'Inca fins a l'any 2024. El seu objectiu final és servir de reconeixement a totes les persones que hi han participat desinteressadament fent possible la seva elaboració, tant des de les confraries com des de la societat inquera.

REFERÈNCIES

Llibre d'actes de la Confraria del Sant Crist del Perdó i la Bona Mort.

- Sessió de l'11/01/82

- Sessió del 23/03/82

- Sessió del 15/02/82

- Annex a l'acta de la sessió del 02/04/84

Setmanari *Dijous*

- Exemplar del 22 de març de 1984

- Exemplar del 5 d'abril de 1984

- Exemplar del 12 d'abril de 1984

Programa Setmana Santa 1961 editat per la Confraria del Sant Crist d'Inca.

doi: 10.3306/JELINCA.25.109

ELS ESCRITS LINGÜÍSTICS DEL PARE COLOM A LA *FULLETA* DELS TERCIARIS D'INCA

Miquel Llompart Martorell

Llicenciat en Filologia Catalana
mllompartcy@gmail.com

Paraules clau: llengües, català, mestria, divulgació, conscienciació.

Resum. *Enguany es compleix el 25è aniversari del traspàs de Miquel Colom, el savi bunyolí que residí tant de temps a Inca, on escriví molts dels seus estudis. Dels de tema lingüístic, encara no n'han transcendit les sèries d'articlets —«La nostra llengua», «Normalització», «Curiositats lingüístiques», etc.— editades a la publicació que dirigia als terciaris seglars d'Inca, coneguda com la Fulleta. Per valorar-les, es remarcarà com en concebé la idea i la seva habilitat per enfocar els temes i donar-los un to amè malgrat el poc espai disponible. Serà una primera passa per donar a conèixer aquest important llegat del docte franciscà.*

Keywords: languages, Catalan, mastery, dissemination, awareness.

Abstract. *This year marks the 25th anniversary of the passing of Miquel Columbus, the sage from Bunyola who lived so long in Inca, where he wrote many of his studies. Of the linguistic topics, the series of articles —«Our language», «Normalization», «Linguistic curiosities», etc.— written in the publication directed at the Inca secular tertiary, known as the Leaflet, have not yet transcended it. To assess them, it will be noted how he conceived the idea and his ability to focus on the topics and give them a pleasant tone despite the limited space available. It will be a first step to publicize this important legacy of the Franciscan studious.*

1. ELS PRECEDENTS: *EL HERALDO DE CRISTO*

Era igual d'adust que la *Fulleta*, en la presentació dels contenguts, l'altre butlletí franciscà en el qual el pare Colom participà molts d'anys. Editat també inicialment en castellà i radicat al Convent de Sant Francesc de Palma, *El Heraldo de Cristo*, de 24 per 22 cm i una vintena de pàgines, tenia caràcter mensual i sortí de març de 1909 a desembre de 1974. El títol anava acompanyat

d'aquest aclariment: «Revista mensual dedicada al fomento y propagación de la Orden Tercera de S. Francisco de Asís y demás obras franciscanas».[1] Encara que no s'hi esmentava la divulgació cultural com a objectiu, n'acabà esdevenint l'eix fonamental.

La contribució del pare Colom a la revista comprengué diverses facetes. Com a poeta, hi edità moltes de les seves composicions, principalment durant els anys cinquanta i seixanta. Quan ja exercia de director de la publicació, hi escriví una «Pàgina literària»,[2] de 1968 a 1974, en la qual donava a conèixer poesies d'autors en català ja difunts, acompanyades d'un comentari. En tot cas, l'aportació que més ens interessa ara són els articles sobre el vocabulari de Ramon Llull, que anaren de gener de 1958 a abril de 1967. Ja fos centrant-se en una sola paraula o en tot un camp lèxic, eren estudis abundosament documentats. Hi figuren els de «Telas y vestidos», «Sabaters i sabates», «Enfermedades de la piel», «El viento... generalidades», etc. La sèrie completa fou compilada al llibre *Cuestiones lulianas*, coeditat el 1998 per l'Ajuntament d'Inca i la Universitat de les Illes Balears. Ambdues entitats homenatjaren així el pare Colom, investit aquell any doctor honoris causa per la màxima institució acadèmica de l'arxipèlag.

2. EL NAIXEMENT DE LA *FULLETA* DELS TERCIARIS D'INCA

En primer lloc, cal aclarir que quan parlem dels Terciaris en el present estudi, serà per referir-nos només als laics del Tercer Orde Franciscà (TOF), tot i que la paraula, en principi, pot designar-ne tant la branca religiosa, o Tercer Orde Regular (TOR), com la seglar. La simplificació esmentada no té més raó que la simple operativitat.

Centrada en orientacions per encarnar en la pròpia vida els valors de l'Evangeli a imitació de sant Francesc d'Assís, la *Fulleta* és la publicació més emblemàtica dels Terciaris d'Inca. La seva fundació podria tenir a veure amb el retorn dels frares franciscans, l'any 1910, al seu convent de la ciutat, que havien hagut d'abandonar el 1835 arran de la Desamortització de Mendizábal. En qualsevol cas, la data exacta es desconeix i, de fet, podria ser anterior a 1910. Recordem, així mateix, que la *Fulleta* n'és tan sols el nom popular, més manejable, això sí, que *La Orden Tercera de San Francisco. Noticias y avisos a los Terciarios*. Al capdavall, la denominació curta s'adiu particularment bé, de tan escarida, amb l'aspecte adust, modestíssim, de la publicació. Parlam d'una quartilla d'un poc més de 8,5 cm d'ample per 16 de llarg i limitada a quatre pàgines. El pare Colom n'ofereix una descripció més precisa:

El primer format de la Fulleta *era... una fulleta, no dues com són actualment. Mes això sí, era més grossa, quasi com l'actual sense doblegar. El cos de la*

1 Rosselló, 2023, 3.

2 Ídem, pàgina 3.

lletra era més alt i gros i per això damunt la fulla hi cabia més poc escrit. Es confeccionava a la impremta Duran, ara ja fa anys desapareguda. Canvià d'impremta quan nasqué la que acabaria per esser la que es diu actualment Gràfiques COLÓN, la que empram ara mateix. (Colom, 1992 b, 1).

Malgrat aquesta senzillesa de mitjans, la modesta publicació acomplí perfectament la funció assignada en l'inici: servir d'enllaç entre els terciaris laics i entre aquests i el Tercer Orde Regular (TOR), la reimplantada branca religiosa de la congregació. Amb l'ajuda de la *Fulleta*, doncs, i passats més de setanta anys en què el testimoni franciscà a Inca s'hi havia limitat a la branca seglar, l'Orde quedava ben restablert a la ciutat i hi podia desplegar més àmpliament la seva tasca, que incloïa, com sempre, un component social i assistencial.

2.1. Naixement de la *Fulleta*. Incorporació del P. Colom

El pare Pere Joan Cerdà, que fou el primer superior dels Franciscans d'Inca una vegada reobert el convent, podria ser el fundador de la *Fulleta*. De fet, s'ocupava llavors de redactar-la i n'era el director, una tasca més d'entre les moltes que arribà a assumir, amb un xic d'imprevisió, com a superior de la Comunitat. No es pot dubtar que era una persona decidida, de tarannà actiu. Tant és així, que no sempre li quedava temps per redactar els articles de l'emblemàtic butlletí, i llavors era Miquel Colom qui se n'encarregava, si bé hi apareixien signats per "El Director". Aquest fet succeí la majoria de mesos de 1932 i de març a abril de 1933 (Colom, 1985 a, 1).

D'entre tots aquells articles de Fra Miquel a la *Fulleta*, cal destacar-ne el primer que hi escriví. Titulat «Ante el niño de Belén», encapçalà el número de desembre de 1931. El nostre autor tenia llavors 31 anys.

Que acabàs esdevenint el director de la publicació, el 1949, no deixava de ser una conseqüència lògica d'aquella implicació tan intensa, si bé el nomenament arribà per via indirecta, segons es desprèn de les seves paraules:

Al final de 1949 vaig esser elegit Superior d'aquesta Comunitat. I en aquell temps, el càrrec de Superior portava inherent el de Director de la Fraternitat de Terciaris i, per tant, vaig esser l'encarregat de preparar la Fulleta*, amb les característiques que presenta actualment*. (Colom, 1998 b, 4).

A més d'aquesta significativa tasca per als Terciaris d'Inca, l'autor bunyolí col·laborava en altres publicacions lligades al seu Orde. La més recordada pels estudiosos de la literatura a Mallorca és la revista *El Heraldo de Cristo*. Com hem vist al primer apartat, els articles filològics que hi escriví es poden considerar un precedent dels que acabà publicant a la *Fulleta* o, si més no, li donaren prou experiència per redactar-los amb molta traça.

3. LA INCLUSIÓ DEL CATALÀ A LA *FULLETA*

L'Espanya dels primers anys posteriors a la mort del General Franco, ocorreguda el 1975, va veure una desclosa del sentiment autonomista. Quan el pare Colom escriví la primera reflexió lingüística per a la *Fulleta* dels Terciaris, el mes de gener de 1978, encara no s'havia promulgat cap estatut autonòmic, però s'intuïa que les passes en aquesta direcció eren fermes als territoris, com Euskadi i Catalunya, amb més consciència d'una personalitat diferenciada. Tot i que calgué esperar encara dos anys perquè vessin plasmada la seva aspiració, l'aprovació de sengles estatuts animà altres territoris a emprendre iniciatives semblants.[3] La següent norma autonòmica que arribà a port fou la de Galícia, per abril de 1981.

A les Balears, i sobretot a Mallorca, llastada per una reticència secular davant els canvis d'un cert abast, el fenomen es veia des de la distància. De fet, l'Estatut de les Illes fou dels darrers que s'aprovaren, l'1 de març de 1983, i més per pressió dels partits d'esquerra i dels regionalistes de centre-dreta, agrupats entorn d'Unió Mallorquina, que no per convenciment del partit majoritari, Alianza Popular. En tot cas, la passa estava feta i havia de tenir implicacions per a la llengua catalana, com ho expressa Miquel Colom a la ja mencionada *Fulleta* de gener de 1978:

Sebre llegir i escriure en mallorquí serà casi una necessitat. Ara bufa molt fort el vent a favor de les autonomies. És previsible que Mallorca i les illes germanes tenguin, dins poc temps, la seva pròpia autonomia. I autonomia significa, entre altres coses, tenir un govern propi, sense perdre la dependència de l'estat espanyol.

Una de les conseqüències lògiques de l'autonomia serà la de donar una gran empenta cap a l'ús de la llengua regional, la nostra estimada parla mallorquina. (Colom, 1978 a, 1).

Al bunyolí, aquest escenari li sembla propici perquè el nostre idioma sigui present en la singular publicació que té al seu càrrec: *La Orden Tercera de San Francisco. Noticias y avisos a los Terciarios*. Entén que l'ús del català hi ha de tenir la mateixa normalitat que n'espera a la vida pública i en la litúrgia. Aquest darrer aspecte, lligat a les directrius emanades del Concili II del Vaticà, suposa trencar una inèrcia de segles i anar arraconant el llatí, en els serveis religiosos, a favor de la llengua materna dels fidels.

Malgrat els punts acabats d'exposar, fra Miquel és conscient que la seva actitud pot sorprendre bastants destinataris de la *Fulleta*, tant per la llengua

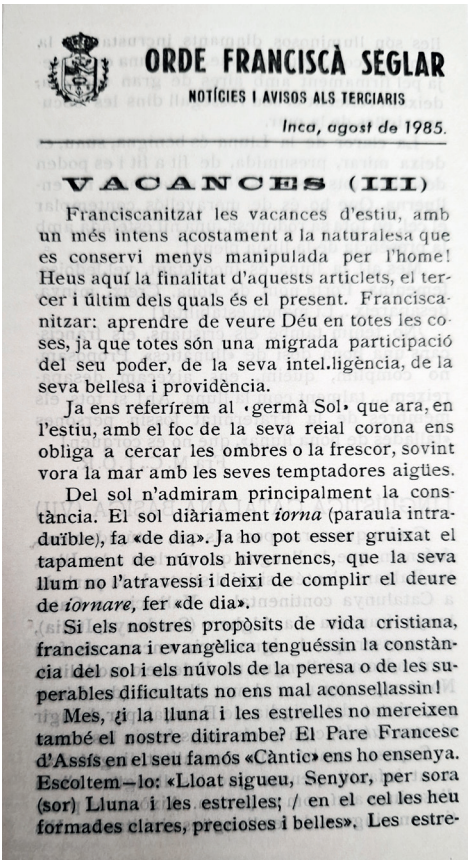
3 Per a la cronologia corresponent, vegeu https://es.wikipedia.org/wiki/Estatuto_de_autonomia.

de la nova secció com pel fet que s'hi tracten temes lingüístics, aparentment desconnectats dels fins de la publicació. Per vèncer les possibles reticències, doncs, escriu la reflexió següent:

Però tal volta pregunteu: ¿A què ve parlar d'aquests assumptes en la Fulleta*? Això no és franciscanisme, pensareu. I per ara us direm només que al director de la Germandat també li interessa la cultura dels Terciaris, dels seus estimats Terciaris.* (Colom, 1978 a, 2).

3.1. El català n'esdevé l'única llengua

La següent passa per a una major presència del català al petit butlletí arriba en la primera mitat dels vuitanta, coincidint amb els vuit-cents anys del naixement de sant Francesc. Per parlar-ne, Miquel Colom afegeix una altra secció a les llavors ja habituals: la dedicada a actes per als terciaris i la de l'articlet lingüístic. Encara que el vuitè centenari esmentat es compleix el 1982, se celebra oficialment durant dotze mesos: del 4 d'octubre de 1981, coincidint amb la festa del Pobrissó d'Assís, fins a la mateixa data de l'any següent. Així, mentre dura la commemoració, el nostre autor comenta en català, a cada número de la *Fulleta*, algunes de les creences lligades al naixement del sant i, més endavant, tradicions relatives a la seva conversió definitiva, ja en la joventut.

ORDE FRANCISCÀ SEGLAR

NOTÍCIES I AVISOS ALS TERCIARIS

Inca, agost de 1985.

VACANCES (III)

Franciscanitzar les vacances d'estiu, amb un més intens acostament a la naturalesa que es conservi menys manipulada per l'home! Heus aquí la finalitat d'aquests articlets, el tercer i últim dels quals és el present. Franciscanitzar: aprendre de veure Déu en totes les coses, ja que totes són una migrada participació del seu poder, de la seva intel.ligència, de la seva bellesa i providència.

Ja ens referírem al «germà Sol» que ara, en l'estiu, amb el foc de la seva reial corona ens obliga a cercar les ombres o la frescor, sovint vora la mar amb les seves temptadores aigües.

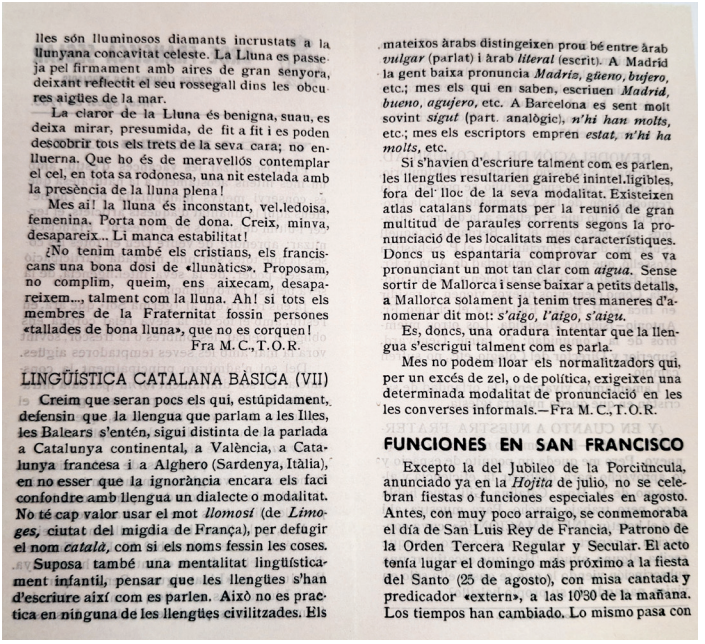
Del sol n'admiram principalment la constància. El sol diàriament *torna* (paraula intraduïble), fa «de dia». Ja ho pot esser gruixat el tapament de núvols hivernencs, que la seva llum no l'atravessi i deixi de complir el deure de *tornare*, fer «de dia».

Si els nostres propòsits de vida cristiana, franciscana i evangèlica tenguéssin la constància del sol i els núvols de la peresa o de les superables dificultats no ens mal aconsellassin!

Mes, ¿i la lluna i les estrelles no mereixen també el nostre ditirambe? El Pare Francesc d'Assís en el seu famós «Càntic» ens ho ensenya. Escoltem-lo: «Lloat sigueu, Senyor, per sora (sor) Lluna i les estrelles; / en el cel les heu formades clares, precioses i belles». Les estre-

Figura 1. Exemplar de la *Fulleta* de l'any 1985. N'hem transcrit una part, concretament de l'article lingüístic, al final de l'apartat 5.2 d'aquest estudi.

Conclosa la celebració de l'efemèride, l'apartat que li ha dedicat el pare Colom no desapareix del butlletí, sinó que hi queda reservat per a temes d'espiritualitat franciscana i, a més, en la nostra llengua. Aquesta, per tant, assoleix una presència considerable a la publicació (figures 1, 2 i 3), que passa a ser-hi completa a partir de gener de 1992: des de llavors s'editarà íntegrament en català. Si bé era un desig del religiós bunyolí, no el volgué materialitzar de cop i volta sinó gradualment, d'acord amb les circumstàncies que s'anaven presentant.

lles són lluminosos diamants incrustats a la llunyana concavitat celeste. La Lluna es passeja pel firmament amb aires de gran senyora, deixant reflectit el seu rossegall dins les obscures aigües de la mar.

La claror de la Lluna és benigna, suau, es deixa mirar, presumida, de fit a fit i es poden descobrir tots els trets de la seva cara; no enlluerna. Que ho és de meravellós contemplar el cel, en tota sa rodonesa, una nit estelada amb la presència de la lluna plena!

Mes ai! la lluna és inconstant, vel.ledoisa, femenina. Porta nom de dona. Creix, minva, desapareix... Li manca estabilitat!

¿No tenim també els cristians, els franciscans una bona dosi de «llunàtics». Proposam, no complim, queim, ens aixecam, desaparexem..., talment com la lluna. Ah! si tots els membres de la Fraternitat fossin persones «tallades de bona lluna», que no es corquen!

Fra M. C., T. O. R.

LINGÜÍSTICA CATALANA BÀSICA (VII)

Creim que seran pocs els qui, estúpidament, defensin que la llengua que parlam a les Illes, les Balears s'entén, sigui distinta de la parlada a Catalunya continental, a València, a Catalunya francesa i a Alghero (Sardenya, Itàlia), en no esser que la ignorància encara els faci confondre amb llengua un dialecte o modalitat. No té cap valor usar el mot *llomosí* (de *Limoges*, ciutat del migdia de França), per defugir el nom *català*, com si els noms fessin les coses.

Suposa també una mentalitat lingüísticament infantil, pensar que les llengües s'han d'escriure així com es parlen. Això no es practica en ninguna de les llengües civilitzades. Els mateixos àrabs distingeixen prou bé entre àrab *vulgar* (parlat) i àrab *literal* (escrit). A Madrid la gent baixa pronuncia *Madriz, gueno, bujero*, etc.; mes els qui en saben, escriuen *Madrid, bueno, agujero*, etc. A Barcelona es sent molt sovint *sigut* (part. analògic), *n'hi han molts*, etc.; mes els escriptors empren *estat, n'hi ha molts*, etc.

Si s'havien d'escriure talment com es parlen, les llengües resultarien gairebé inintel.ligibles, fora del lloc de la seva modalitat. Existeixen atlas catalans formats per la reunió de gran multitud de paraules corrents segons la pronunciació de les localitats mes característiques. Doncs us espantaria comprovar com es va pronunciant un mot tan clar com *aigua*. Sense sortir de Mallorca i sense baixar a petits detalls, a Mallorca solament ja tenim tres maneres d'anomenar dit mot: *s'aigo, l'aigo, s'aigu*.

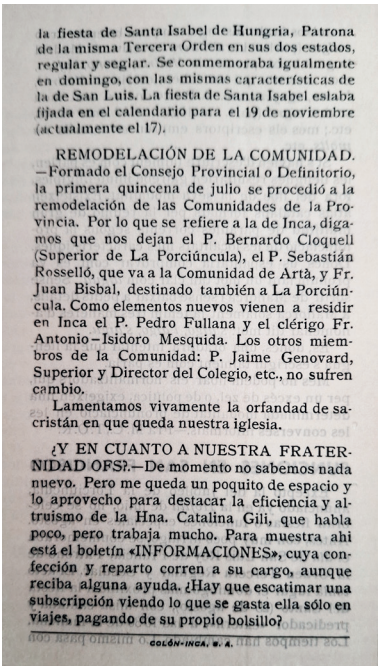
Es, doncs, una oradura intentar que la llengua s'escrigui talment com es parla.

Mes no podem lloar els normalitzadors qui, per un excés de zel, o de política, exigeixen una determinada modalitat de pronunciació en les converses informals.—Fra M. C., T. O. R.

FUNCIONES EN SAN FRANCISCO

Excepto la del Jubileo de la Porciúncula, anunciado ya en la *Hojita* de julio, no se celebran fiestas o funciones especiales en agosto. Antes, con muy poco arraigo, se conmemoraba el día de San Luis Rey de Francia, Patrono de la Orden Tercera Regular y Secular. El acto tenía lugar el domingo más próximo a la fiesta del Santo (25 de agosto), con misa cantada y predicador «extern», a las 10'30 de la mañana. Los tiempos han cambiado. Lo mismo pasa con

Figura 2. Planes centrals del mateix exemplar de la *Fulleta*, d'agost de 1985.

la fiesta de Santa Isabel de Hungria, Patrona de la misma Tercera Orden en sus dos estados, regular y seglar. Se conmemoraba igualmente en domingo, con las mismas características de la de San Luis. La fiesta de Santa Isabel eslaba fijada en el calendario para el 19 de noviembre (actualmente el 17).

REMODELACIÓN DE LA COMUNIDAD. —Formado el Consejo Provincial o Definitorio, la primera quincena de julio se procedió a la remodelación de las Comunidades de la Provincia. Por lo que se refiere a la de Inca, digamos que nos dejan el P. Bernardo Cloquell (Superior de La Porciúncula), el P. Sebastián Rosselló, que va a la Comunidad de Artà, y Fr. Juan Bisbal, destinado también a La Porciúncula. Como elementos nuevos vienen a residir en Inca el P. Pedro Fullana y el clérigo Fr. Antonio–Isidoro Mesquida. Los otros miembros de la Comunidad: P. Jaime Genovard, Superior y Director del Colegio, etc., no sufren cambio.

Lamentamos vivamente la orfandad de sacristán en que queda nuestra iglesia.

¿Y EN CUANTO A NUESTRA FRATERNIDAD OFS?.—De momento no sabemos nada nuevo. Pero me queda un poquito de espacio y lo aprovecho para destacar la eficiencia y altruismo de la Hna. Catalina Gili, que habla poco, pero trabaja mucho. Para muestra ahi está el boletín «INFORMACIONES», cuya confección y reparto corren a su cargo, aunque reciba alguna ayuda. ¿Hay que escatimar una subscripción viendo lo que se gasta ella sólo en viajes, pagando de su propio bolsillo?

COLÓN-INCA, S. A.

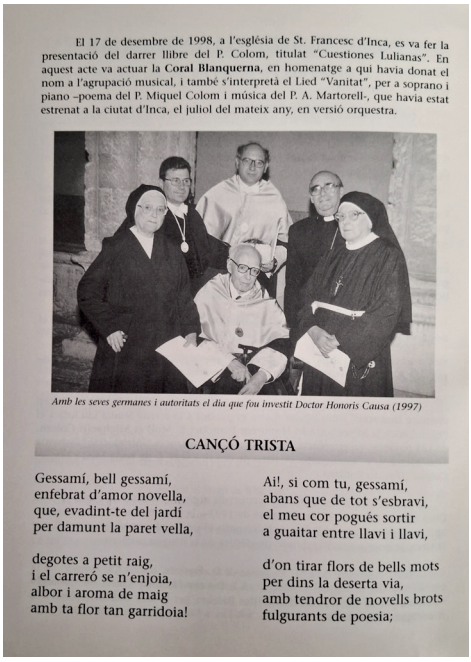
Figura 3. La darrera plana, amb notícies sobre la comunitat franciscana d'Inca.

Una altra satisfacció per a ell va ser veure que algunes terciàries responien al suggeriment d'escriure al modest butlletí i hi presentaven col·laboracions de gran qualitat[4] sobre la vida franciscana. Aquesta participació anà augmentant a mesura que s'agreujaven els problemes de salut del pare Colom, que derivaren en el seu decés el 30 de juny de 1999. Tanmateix, encara que el seu estat ja era precari d'uns anys ençà, va mantenir fins al final el compromís demostrat al capdavant de la *Fulleta* —la seva estimadíssima *Fulleta*— i de la fraternitat dels terciaris inquers, la vertadera ànima d'aquella publicació.

4 Convé destacar-ne les de Pilar Salom Pons, una terciària amb grans aptituds per a l'expressió escrita. Resulta colpidor, per exemple, el seu article sobre les penalitats dels qui travessen d'Àfrica a Europa en pastera. Vegeu: Salom, 1998, 1-2.

4. L'EXPOSICIÓ DELS TEMES LINGÜÍSTICS A LA *FULLETA*

El 1997, el pare Miquel Colom, del Tercer Orde Regular (TOR), fou nomenat doctor honoris causa per la Universitat de les Illes Balears (UIB). Va ser el 21 d'octubre, coincidint amb el seu noranta-setè aniversari, en una solemne cerimònia celebrada a Inca, a l'església de Sant Francesc (fig. 4). La iniciativa havia estat impulsada per l'Associació d'Antics Alumnes del Col·legi Beat Ramon Llull, annex al convent mateix i en el qual fra Miquel havia ensenyat durant dècades. L'encarregat de defensar els seus mèrits va ser Joan Miralles i Montserrat, llavors catedràtic del Departament de Filologia Catalana de la UIB. En el seu discurs,[5] mencionà la profusió temàtica que mostra la poesia del docte franciscà, amb dedicatòries a parents i a amics, plantes i animals, el món de la pagesia, les festes més assenyalades, el pas del temps, plats típics de Mallorca, objectes quotidians... (La cita no és literal ni ho pretén, atesa l'extensió de la llista presentada per Miralles).

El 17 de desembre de 1998, a l'església de St. Francesc d'Inca, es va fer la presentació del darrer llibre del P. Colom, titulat "Cuestiones Lulianas". En aquest acte va actuar la **Coral Blanquerna**, en homenatge a qui havia donat el nom a l'agrupació musical, i també s'interpretà el Lied "Vanitat", per a soprano i piano –poema del P. Miquel Colom i música del P. A. Martorell–, que havia estat estrenat a la ciutat d'Inca, el juliol del mateix any, en versió orquestra.

Amb les seves germanes i autoritats el dia que fou investit Doctor Honoris Causa (1997)

CANÇÓ TRISTA

Gessamí, bell gessamí,
enfebrat d'amor novella,
que, evadint-te del jardí
per damunt la paret vella,

degotes a petit raig,
i el carreró se n'enjoia,
albor i aroma de maig
amb ta flor tan garridoia!

Ai!, si com tu, gessamí,
abans que de tot s'esbravi,
el meu cor pogués sortir
a guaitar entre llavi i llavi,

d'on tirar flors de bells mots
per dins la deserta via,
amb tendror de novells brots
fulgurants de poesia;

Figura 4. Imatge del pare Colom captada a Inca, al claustre de l'església de Sant Francesc, el 21 d'octubre de 1997, el dia en què rebé la distinció que li atorgà la UIB.

Inspirant-nos en l'enumeració suara esbossada, podem referir-nos a la multitud de qüestions sobre llengua analitzades pel pare Colom a la *Fulleta*. S'hi compten aspectes ortogràfics; barbarismes; evolució de paraules llatines, tant en la forma com en el significat, fins que esdevenen catalanes; mots de comprensió difícil que apareixen al *Cant de la Sibil·la*; escriptors d'inspiració franciscana; la possible influència dels mossàrabs en la configuració del català de les Illes; punts controvertits del català normatiu, etc. Al capdavall, no es tracta del que esperaríem en uns escrits destinats a lectors poc versats en la ciència del llenguatge.[6] Per tant, caldria qualificar de gosadia el fet d'acarar-los a certes qüestions, si l'autor no es mostra prou hàbil a l'hora de tractar-les.

5 Miralles, 1997, I-XXVI. Vegeu també: Col·legi Beat Ramon Llull i Associació d'Antics Alumnes del Col·legi Beat Ramon Llull, 1993. Es tracta d'una altra publicació idònia per endinsar-se en la vida i en l'obra de l'il·lustre franciscà. Parlam d'un número extraordinari, titulat Semblances de Fra Miquel Colom, de la revista editada pel col·legi i l'associació esmentats. Aquest número s'emmarcà en les iniciatives per commemorar el centenari del retorn dels franciscans a Mallorca i a tot l'Estat.

6 Com a introducció general, vegeu: Coseriu, 1986.

4.1. La influència de la seva poesia

Vist que hem començat a comparar els escrits de divulgació lingüística del bunyolí i la seva obra poètica, mirem d'esbrinar les claus d'aquesta darrera que la fan accessible a la majoria de lectors, també als de formació més bàsica. Veurem que un dels motius és la claredat, una qualitat cercada pel pare Colom des del principi i que arriba a assolir «plenament»,[7] com declara al pròleg que redacta ell mateix per al seu poemari *Apèndix*, de 1984. Un altre detall que hi esmenta és la novetat en la presentació dels contenguts, cosa que li permet descobrir-hi caires imprevists, suggestius. Així, escriu al mateix pròleg que «puc haver remogut, des de nous aspectes, temes i fins i tot epígrafs ja explotats per altres».[8]

Quant a la primera de les virtuts mencionades, la claredat, és igual de manifesta als escrits sobre llengua. S'hi nota una expressió àgil i que, a més, defuig els períodes llargs a favor de frases ben tallades i de sentit precís, immediat. Cal afegir-hi la formulació atraient dels temes, una altra qualitat de la poesia de l'insigne franciscà que retrobam aquí. A continuació, analitzarem més detalls que acaben d'arrodonir els articles.

4.2. Recursos emprats

4.2.1. Símils i personificacions

Per començar, el pare Colom sap trobar referents pròxims al lector, com són els plats més habituals de la nostra cuina. Així, en parlar de l'escriptura de la vocal neutra recorre a la paraula *caragolada*, d'evocacions immediates per a qui la llegeix:

En la pròxima Fulleta *parlarem àmpliament sobre l'ús que s'ha de fer de la* a *o de la* e *quan ens topem amb el so neutre de la* e *en síl·labes no accentuades. Veurem si, per exemple, s'ha d'escriure 'queregolade' o 'caragolada', ara que és el temps de l'any en què les nostres cases solen cuinar aquesta deliciosa menja* (Colom, 1979 b, 2).

En l'article següent, de juny de 1979, un cop donades unes pautes utilíssimes i que il·lustra amb exemples, s'acomiada amb un piquet humorístic per als qui, a pesar de tot, volen persistir en l'error. Abans que ho llegiu en la nota a peu de pàgina,[9] n'avançaré un detall, i és que es tracta d'una conclusió tan enginyosa, per interpel·lar el lector, com tota la reflexió que la precedeix.

D'altra banda, qualsevol element present a la cel·la, també els inanimats, pot cobrar transcendència per al nostre autor. Els béns de què disposa són escassos, com pertoca al tarannà franciscà, però fidels en la seva comesa i, per

7 Colom, 1984 a, 8.

8 Ídem.

9 « Si qualcú encara gosàs escriure queregolade, mereixeria… que els caragols li fessin mal». Vegeu: Colom, 1979 c, 3.

tant, dignes d'estima. No ens pot estranyar que arribi a personificar-los i, en definitiva, els humanitzi, com apreciam en aquest sonet:

"A la màquina d'escriure"

Sent ton gemec, oh màquina d'escriure:
fins en diumenge o festa treballar!
Sofrir mes tecles el teu fort pitjar
i no tenir en el mes ni un dia lliure!

I amb ton llenguatge afiges: No és això viure!
No puc ni vull així continuar;
i més quan veig que el temps passes en va
traient foteses que ni sols fan riure.

Perquè de vertadera poesia
no en té la teva gens de fesomia.
És per això ben negre el teu futur.

Sembla, doncs, que per tal de sobreviure,
tu, la màquina, i jo ens haurem d'inscriure
en el registre del forçós atur.[10]

El recurs de la personificació té continuïtat als articles lingüístics de l'escriptor bunyolí. L'aplica, per exemple, en termes de parentiu entre el català i les altres llengües romàniques per copsar el diferent grau en què s'hi endevina la fesomia de la mare: la llengua llatina, que qualifica de «bellíssima i fecundíssima».[11] Poc després, estableix un equivalent de la indumentària per als idiomes: les lletres, considerades «la vestidura exterior de les paraules».[12] El català i ses llengües germanes s'assemblen a la mare però no fins al punt de poder-ne dur el vestit, perquè han adquirit sons que aquella no tenia i que requereixen, doncs, lletres específiques.

Estudiant, per mitjà de la fonètica històrica, com els sons originaris han anat canviant en cada idioma romànic, se n'estableix una mena de genealogia que remunta al distingit avantpassat: aquella llengua bellíssima i fecundíssima que fou el llatí.

10 Miralles, 1997, XVI.

11 Colom, 1979 a, 2.

12 Ídem.

4.2.2. Imatges culinàries i del camp

No manquen, tampoc, les personificacions basades en el món culinari. Tots necessitam un nodriment bàsic, però una vegada assegurat podem exercitar el paladar per captar més matisos gustatius. I ben igual que alguns plats i aliments gaudeixen de pocs adeptes, els idiomes poden trobar poc gustoses certes paraules o construccions i optar per unes altres. Ho veim en els articles que el pare Colom dedica als noms de les estacions, en els quals comenta, per exemple, la nul·la fortuna que va tenir el mot llatí HIEMS, *hivern*, el qual no deixà cap descendent directe a la Romània. Per subratllar-ho, afirma que «el paladar de cap de les llengües romàniques no li sabé trobar gust».[13]

Com a complement de les referències al menjar, tenim les relatives al món del camp, vinculat, temps ha, a una agricultura de subsistència. Si bé aquesta agricultura ja no es practica, encara hi ha gent que conrea un petit hort per proveir-se d'alguns productes alimentaris i no haver-los de comprar. Aprofitant aquest context, el pare Colom pot recórrer, en els articlets lingüístics, a comparances tretes de la pagesia. Ho advertim quan, referint-se a la primera onada de castellanismes, n'exculpa el comú de la gent: «No fou el poble illetrat qui sembrà el jull dins el blat del nostre bell sementer».[14] De la mateixa manera, s'inspira en la collita per establir la següent comparació: «Tota llengua civilitzada, part damunt les modalitats dialectals, té un màxim graner comú d'on els escriptors treuen allò que els convé».[15] Notem que a les dues comparacions anteriors hi trobam sengles elements, el jull i el graner, presents en paràboles de l'Evangeli ben conegudes pels lectors de la *Fulleta*.

4.2.3. La ironia

Aquesta anàlisi dels recursos posats en joc restaria incompleta si hi deixàvem de banda la ironia, un tret distintiu de fra Miquel. No es pot qüestionar que n'era tot un mestre i que li feia un bon servei a l'hora de condensar certes crítiques. En realitat, els exemples abasten totes les seccions de la *Fulleta*, inclosos els avisos als terciaris. Ho veim per a un encontre de fraternitat que ha de tenir lloc a Pollença: «Sortida d'Inca: a les nou del matí (que es posin ulleres per llegir-ho els i les qui ho hagin de menester».[16] Mitjançant la ironia, doncs, l'exigència de puntualitat s'arrodoneix amb una petita però significativa pulla.

Als apartats següents, analitzarem qualcuns dels temes sobre llengua estudiats pel pare Colom a la *Fulleta*. N'ocupen força articles i, a més, són temes no exempts de polèmica respecte als quals ell no dubta a pronunciar-se clarament, malgrat el risc, d'un cert descrèdit, que això comporta. Les sèries

13 Colom, 1984 b, 1.

14 Colom, 1990 a, 2.

15 Colom, 1982, 2.

16 Colom, 1980 a, 4.

en què s'agrupen els articles («Normalització», «La nostra llengua», «Aclarint idees», «Mallorquinitat», etc.) no corresponen enterament a cap qüestió concreta, sinó que algunes, les d'interès més viu per a l'autor, hi van reapareixent. En aquest sentit, i tal com ell l'entén, la divagació lingüística serpenteja, fa ziga-zagues.

El qualificatiu mencionat, *divagació*, era el que utilitzava per parlar d'aquests articles amb les amistats. Li semblaven descurats, poc rigorosos. Tot i no compartir aquesta valoració, per comoditat ens referirem a la sèrie completa amb el nom de *Divagacions lingüístiques* o, simplement, *Divagacions*.

4.3. Els temes analitzats

4.3.1. L'evolució de les paraules

Vet aquí una de les matèries en què més es diverteix el pare Colom, content de trescar per les vicissituds de les paraules des que començaren a transformar-se partint de la forma que presentaven en la llengua mare.[17] Aquesta actitud s'arrela en els nombrosos anys d'investigació com a lexicògraf preparant i redactant el material per al *Glossari general lul·lià*, la seva obra més reconeguda. El bagatge així assolit comprèn la coneixença d'un munt de mots, antics i moderns i pertanyents als més diversos camps del vocabulari; curiositats lligades al seu origen o que determinaren qualque canvi en el significat; sentències i dites populars, etc.

Entre els canvis curiosos experimentats per les paraules, es troba l'ennobliment o l'enviliment del significat. Paraules associades a una idea negativa o que entristeix poden passar al pol contrari per designar una realitat més amable, i al revés. Un exemple del primer cas el tenim en el mot llatí SENIOR, comparatiu de l'adjectiu SENEX, *vell*. Si al principi, doncs, servia per contrastar la diferència d'anys entre la gent, després passà a ser un tractament de respecte, *senyor*, menys vinculat a l'edat i que honora qui el rep. Mitjançant el seu derivat, per tant, SENIOR ha pujat d'estatus, de categoria social (Colom, 1980 b, 1), per continuar amb el recurs de les personificacions, tan del gust del poeta bunyolí.

Un altre dels seus temes preferits són els doblets etimològics, el fenomen pel qual una paraula llatina, com ara IGNORARE, té dos derivats: *enyorar* i *ignorar*. S'hi percep la diferència, atès que *enyorar* prové d'una evolució fonètica de segles; mentre que *ignorar* és d'introducció més recent i, com que s'ha agafat directament del llatí, difereix poc de la paraula originària: IGNORARE. El mot més fidel a l'original representa la forma culta del doblet i l'altre, la popular.

17 Per familiaritzar-s'hi amb detall, vegeu: Badia, 1984.

En doblets com el format per *eixam* i *examen*, procedents del llatí EXAMEN, el pare Colom es delecta en la consideració diferent, si no oposada, que un i altre terme han acabat tenint entre el poble. *Examen*, amb el mateix significat que el mot llatí, sembla imposar respecte. Tanmateix, el poble no es deixà impressionar i s'interessà més per *eixam*, paraula corresponent a una realitat, la de la mel, més agradable i saborosa. «I demostrà tenir bon gust, ho hem d'admetre»,[18] emfasitza l'escriptor bunyolí.

Altres paraules, com succeeix amb *jorn*, no és que siguin manco reconegudes, sinó directament ignorades. El fet entristeix el docte franciscà, perquè parlam d'un mot productiu, ric en derivats ben presents de dia en dia: *jornal*, *jornaler*, *jornada*, *ajornar*, *ajornament, migjorn*... En consonància, hauria de rebre la gratitud de l'ús com a paraula pròpiament dita: *jorn*.

Planyent-se d'aquest vocable, arraconat a favor de *dia*, el pare Colom n'explica l'origen, que parteix de l'adjectiu llatí DIURNU, *diürn*. Tanmateix, no ho fa detallant com hi actuaren les lleis d'evolució fonètica. Tot i ser aquesta una matèria ben grata per a ell, de vegades hi prefereix la comparació enginyosa als tecnicismes. Llavors, pot passar que es deixi dur per una gosadia que en el cas que veim, sobre la transformació de DIURNU en *jorn*, frega l'erotisme: «Emprèn la fuita, la parella *di-*, cap al seu amic *-urnu*. Quan es troben, tot són besades i es transformen en un sol cos, *jorn*. Deixada, per inútil, la *o* final. Escrit, tot això darrer, en to festiu».[19]

4.3.1.1. Aplicacions pràctiques

En contra del que pot parèixer, les lleis de fonètica històrica no són una mera curiositat. Es poden aplicar a qüestions gramaticals i de vocabulari, com la de recuperar paraules nostrades en detriment d'altres no genuïnes. Així, recordant que els grups llatins PL- i CL- en principi de paraula donen *ll* en castellà però no en català, en el qual es mantenen, el pare Colom afirma que *llaga*, provinent del mot llatí PLAGA, s'ha de considerar un castellanisme. Per refermar-ho, addueix que no surt als nostres clàssics, per exemple en aquesta frase de Llull: «Nostre Senyor Jesu Christ les sues .v. plagues en lo dia del juy (judici) mostrarà».[20] Naturalment, ens dona una llista considerable de paraules genuïnes per evitar l'ús de *llaga*.

4.3.2. El model de llengua

Ja en la primera sèrie de les *Divagacions*, la de l'any 1978, Miquel Colom no s'està de criticar l'empobriment en què ha caigut la nostra llengua per la introducció ininterrompuda de castellanismes. Per a molta gent, el fe-

18 Colom, 1979 d, 2.

19 Colom, 1996, 4.

20 Colom, 1982, 2.

nomen passa inadvertit precisament per la seva magnitud, de tan general que és en cada nivell de l'idioma, sobretot al registre oral: n'afecta el vocabulari, la construcció de la frase i, amb gran intensitat d'unes dècades ençà, la pronúncia. Respecte a la castellanització del vocabulari, no hi fa res que alguns barbarismes s'adaptin a la fonètica mallorquina. Aquest retoc només arriba a ocultar-ne en aparença l'origen forà, i el lingüista bunyolí ho remarca assegurant que «la modificació de sons o terminacions pot fer semblar fills legítims del català mots que en realitat són bords i ben bords».[21]

També resten fora de tota possibilitat normativa dues pretensions usuals en les cartes al director que publicaven els diaris de la Mallorca dels setanta i els vuitanta. Una és la de defensar qualsevol forma present en la llengua parlada, incloses les purament col·loquials, com els gerundis acabats en *-guent* i *-quent* i les formes en què apareix alterat el diftong de *veure*: *vous*, *vou*, *vorem*, etc. L'altra idea, lligada a l'anterior, és que una llengua s'ha d'escriure gairebé com es parla per tenir una ortografia eficient. El pare Colom opina així sobre aquests dos extrems:

Si s'havien d'escriure talment com es parlen, les llengües resultarien gairebé inintel·ligibles, fora del lloc de la seva modalitat. Existeixen atles catalans formats per la reunió de gran multitud de paraules corrents segons la pronunciació de les localitats més característiques. Doncs us espantaria comprovar com es va pronunciant un mot tan clar com aigua. *Sense sortir de Mallorca i sense baixar a petits detalls, a Mallorca solament ja tenim tres maneres d'anomenar dit mot: s'aigo, l'aigo, s'aigu.*

És, doncs, una oradura intentar que la llengua s'escrigui talment com es parla. (Colom, 1985 b, 3).

4.3.2.1. El tema del model de llengua. La sintaxi

Com hem vist més amunt, la castellanització del vocabulari resulta sovint flagrant, mentre que la de la sintaxi és més subtil i, de fet, no hi ha unanimitat entre els experts pel que toca a punts especialment controvertits. Ara bé, abans de comentar-ne cap, recordem certs criteris seguits en la codificació del català empresa durant la primera mitat del segle XX, en la qual intervengué de manera decisiva Pompeu Fabra.

Si en l'ordenació ortogràfica es consideraren els dialectes occidentals, per exemple a l'hora de representar les vocals, com també el mallorquí i part de la resta del català per distingir gràficament la *b* i la *v*, en la sintaxi es prengué un camí diferent. El dialecte que s'hi adoptà com a referència fou el català de l'àrea de Barcelona, com a zona de més pes demogràfic i econòmic de tot el domini lingüístic. El pare Colom desaprova aquest

21 Colom, 1978 b, 1.

criteri, atès que el predomini demogràfic no implica necessàriament una major puresa i genuïnitat expressives. «Ni Madrid, ni París, ni Roma no són els punts on es parla —no ens referim a literatures— millor el castellà, el francès, l'italià»,[22] assevera.

La prevalença atorgada al barceloní causà, entre altres efectes, una alteració profunda en el fenomen de la concordança del participi. Ja no s'observa en els casos següents:

a. En el complement directe: *he escurat la greixonera*, en lloc de *he escurada la greixonera*; *són els infants que he vist abans*, i no *que he vists*, etc.
b. En els verbs que es conjuguen pronominalment i en els que tenien *ser* com a auxiliar: *no ens n'hem temut*, en lloc de *no ens en som temuts o temudes*; *t'havies errat* per *t'eres errat/da*; *haureu arribat*, en comptes de *sereu arribats o arribades*, etc.
c. Arran del punt anterior, en les formes compostes de *ser* i *estar*, els quals també tenien *ser* com a verb auxiliar: *ha estat aturada una bona estona*, en lloc de *és estada* (o *romasa*) *aturada una bona estona*; igualment, *que he estat de beneit!*, per *que som estat de beneit!* o *que som estada de beneita!*

L'autor bunyolí opina que aquests canvis han significat una desnaturalització pregona de la sintaxi catalana i, a més, se'n lamenta en un to clar de retret, que no dissimula en absolut:

Aquestes normes [les que regien la concordança del participi en la nostra llengua] les observen religiosament el francès (amb una sola excepció) i els italians. Mes els barcelonins són més amics del castellà! (Colom, 1986 a, 3).

Amb la perspectiva de les dècades transcorregudes d'ençà que ell expressà el sentiment anterior, ens hem de doldre que el fenomen descrit hagi anat molt més enllà. Parlam de les formes verbals amb l'auxiliar *haver* combinades amb un pronom feble que exerceix la funció d'objecte directe: *n'han comprats*, *les han trobades*, *t'he vist*, etc. Amb l'excusa que en general s'hi permet deixar talment el participi, no se n'observa tampoc la concordança quan aquell pronom en funció de directe és el de tercera persona del singular. Una expressió com *l'hem vist* s'arriba a emprar indistintament per al masculí i per al femení...! De fet, a TV3 i en altres mitjans de comunicació del Principat són ben corrents frases de l'estil següent: *Exposaré aquesta proposta, perquè encara no l'havíem comentat*.

Establir l'obligatorietat de la concordança del participi en el complement directe amb pronom feble o sense, per exemple a *he netejada la cuina* i a *l'he netejada*, hauria estat un fre efectiu per no arribar a certs extrems.[23]

22 Colom, 1990 b, 2.

23 Sobre les raons de Pompeu Fabra per simplificar la norma de la dita concordança, vegeu: Fabra, 1980, 79-80.

4.3.2.2. El tema del model de llengua. La morfologia

L'altre puntal de la concepció que té fra Miquel sobre el model normatiu concerneix l'ús, per a ell prioritari, de les formes més característiques del parlar propi, tant les del lèxic, les més vistents per a la majoria de parlants, com les morfològiques, entre les quals es compten, per exemple, les desinències verbals. Reflectint aquest i altres trets s'aconsegueix que els escrits traspuïn, sense afectació però amb claredat, l'origen de l'autor. Es tracta que el text «mallorquinegi, valencianegi, empordanegi...».[24] A més, entre els precedents que es poden esgrimir, n'hi figuren de primer ordre. En el cas d'un empordanès, parlam ni més ni manco que de Jacint Verdaguer, de tanta significació en el redreçament del català literari.

Precisament, la menció de Verdaguer permet al pare Colom advocar encara més per les desinències pròpies dels parlars illencs, sobretot les de la primera conjugació corresponents a *nosaltres* i a *vosaltres* en el present d'indicatiu: *-am* i *-au,* de manera respectiva. Es mostra convençut que estaria ben justificada la seva adopció, amb caràcter preferent, en la normativa catalana, atès que són desinències etimològiques i les utilitzades pels clàssics medievals i, en època més recent, per Verdaguer mateix. Ho expressa així:

Sembla que Fabra, d'autoritat indiscutible, es va deixar portar de la teoria dels fets consumats. Mes no devien estar tan consumats, que Verdaguer, sols tres anys més vell que Fabra, en el famós Virolai de Montserrat *escrivís* «il·luminau» *i no* «il·lumineu»*, com ara es canta*. (Colom, 1985 d, 2-3).

4.3.3. Jacint Verdaguer

Els articlets sobre aquest escriptor, amb el títol «Terciari famós: Verdaguer», van de gener a juny de 1986 i són motivats perquè aquell any es commemorà el centenari del seu natalici. Ocupen dues seccions de la *Fulleta*: la dedicada a l'espiritualitat franciscana i la de temes lingüístics.

El pare Colom inicia aquesta sèrie advertint als lectors el respecte fraternal amb què s'han d'acostar a la figura de Jacint Verdaguer, terciari com ells mateixos, i el seu gran valor com a poeta, el millor de les lletres catalanes a parer de l'estudiós bunyolí. Així i tot, declara que no s'estendrà gaire en aspectes literaris de la seva obra, sinó que se centrarà en el seu paper com a artífex d'un model de llengua ric i àgil. No és que el llenguatge dels contemporanis de Verdaguer manqui d'expressivitat, però s'hi nota el motlo castellà de la frase. L'escriptor de Folgueroles trenca amb aquesta dependència, i ho fa amb mà de mestre, servint-se hàbilment dels recursos que li ofereix el seu parlar nadiu, el parlar de la Plana de Vic. Forja, així, el català literari modern.

La valoració que n'ofereix el director de la *Fulleta* depassa l'àmbit literari: *Quina abundor dialectal, quina explotació més intel·ligent de totes les possibi-*

24 Colom, 1982, 3.

litats lingüístiques del català! Valdria la pena fer un Glossari lexical verdaguerià. Si s'hagués seguit el model de Verdaguer, no tendríem un català oficialesc, esquifit, pobre, barceloní, inodor, incolor, com aigua destil·lada. (Colom, 1986 b, 2).

El franciscà illenc situa com a cim de l'obra verdagueriana els poemes èpics *L'Atlàntida* i *Canigó*, a més de les poesies aplegades al volum *Idil·lis i cants místics*, sense desmerèixer, tanmateix, cap dels seus altres llibres (figura 5).

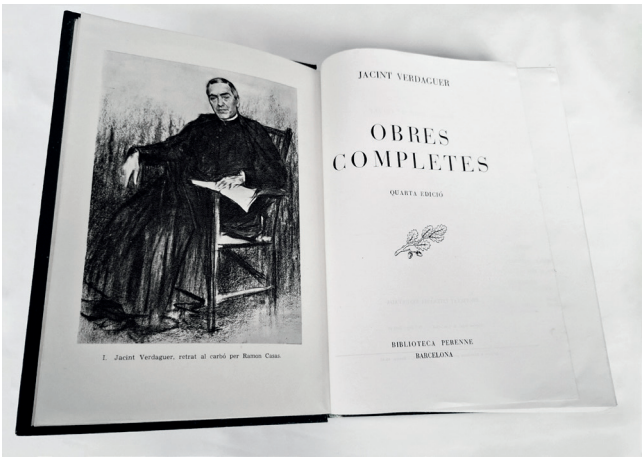

Figura 5. Jacint Verdaguer, l'emblemàtic poeta de la Plana de Vic i el màxim exponent de les lletres catalanes per al pare Colom.

Després de les lloances anteriors, passa a comentar alguns punts febles de la seva lírica, compartits per altres poetes de l'època i que concerneixen la versificació, sobretot el còmput sil·làbic. Hi és freqüent la consideració com a diftongs, per influència castellana, de vocals situades en síl·labes diferents. Ho detectam en una paraula com *mortificació*, que Verdaguer mesura en cinc síl·labes, i no en sis, perquè hi agafa equivocadament *-ció* com a diftong. També li retreu les nombroses rimes purament gràfiques, és a dir, rimes que es basen en la identitat ortogràfica de l'acabament dels mots en qüestió, per exemple entre *amor* i *cor*, però no en la pronunciació real (Colom, 1986 c, 2).

Amb les consideracions anteriors i altres que les acompanyen, el lingüista bunyolí ha desplegat davant nostre, gairebé sense que ens n'hàgim temut, una introducció elemental però ben fonamentada dels principis de la mètrica catalana.

4.3.4. La qüestió dels mossàrabs

Arribam a un dels temes més espinosos analitzats pel nostre autor: esbrinar fins a quin punt influí el parlar romànic de Mallorca anterior a la Conquesta, el mossàrab, en el català duit a l'illa pels repobladors.

El primer obstacle prové de l'ambigüitat mateixa del terme *mossàrab*, en el sentit que se'l consideri més lligat a l'aspecte religiós o al lingüístic. És amb el primer d'aquests elements que es vincula la definició donada pel *Diccionari de la llengua catalana* de l'IEC: «Individu que conserva la religió cristiana sota

domini andalusí»;[25] i, en termes semblants, pel diccionari Alcover-Moll.[26] Ja en el treball de 1920 *Los mozárabes baleares*, Mossèn Antoni M. Alcover queia també en la simplificació susdita, cosa que el pare Colom no dubta a retreure-li: el seu estudi «resulta ja antiquat. A més, segons nostre parer, peca perquè identifica religió i llengua, elements evidentment separables».[27]

Els qui ignoren la distinció anterior defensen que la comunitat mossàrab ja s'havia extingit quan arribaren, el 1229, les tropes de Jaume I. Un dels motius adduïts és la desaparició de la jerarquia cristiana a Mallorca en el període musulmà, des del moment que els oficiants, cada cop de més edat, no tenien substituts (Colom, 1993, 2). El segon factor, que només hauria precipitat els fets, seria la intransigència religiosa mostrada pels almoràvits, que senyorejaren l'illa durant un llarg període. De tot plegat, se'n deduiria que quan va tenir lloc la Conquesta ja no hi havia mossàrabs, o bé que haurien quedat reduïts a un nombre irrisori, sense gens de transcendència social ni capacitat d'influir en la llengua dels repobladors.

De la situació exposada, el franciscà bunyolí només en subscriu una part. Admet la desaparició de la jerarquia eclesiàstica i, en conseqüència, del culte organitzat, però no li sembla prou motiu perquè els fidels deixassin de practicar les seves devocions, fins i tot a la llar. Quant a la intransigència que patien, dona per segur que existia, d'acord amb el llibre d'Elvir Sans *Grandeza y decadencia de los almorávides mallorquines*. Així i tot, remarca que, segons aquest mateix historiador, s'esdevenien lluites polítiques dels almoràvits amb els almohades, que els acabaren desplaçant, però no amb els cristians. La qual cosa confirmaria tàcitament que n'hi havia (Colom, 1994 a, 4), en un nombre petit, si es vol, però tampoc irrisori. Resumint: segons el nostre autor, no es veu per què la comunitat mossàrab no havia de perviure també a les Balears, tal com havia succeït a la Península.

4.3.4.1. El tema dels mossàrabs. La toponímia

Hem comprovat que el director de la *Fulleta* qüestiona que els mossàrabs i els seus descendents abraçassin massivament l'islamisme. Quant a la seva llengua, apel·la a la toponímia per defensar que la conservaven. Així, haurien exercit un paper cabdal a l'hora de transmetre als nous dominadors de l'illa com pronunciar una considerable quantitat de noms de lloc, entre els quals n'hi havia d'origen mossàrab i altres de més antics, inclosos els preromans. Aquesta comesa no podien dur-la a terme els parlants d'àrab, atès que molts dels sons presents en aquells topònims manquen en la seva llengua i, per tant, no hi són representats en absolut.

25 Institut d'Estudis Catalans, 2007, 1.142.

26 Alcover i Moll, 1970, 612.

27 Colom, 1985 c, 3.

Amb la pretensió d'afinar encara més, sobretot per mitjà d'exemples, l'estudiós franciscà indica (Colom, 1992 a, 3) que l'àrab disposa d'un signe específic per a la consonant alveolar fricativa sorda, o essa sorda, la qual, tanmateix, solien transcriure com si fos palatal: *Xóller* (Sóller), *Eixcorca* (Escorca), etc. Seria així, doncs, com els parlants d'àrab percebrien la *s* sorda pronunciada pels mossàrabs. Breument: fins i tot per a les consonants més semblants d'ambdós idiomes hi hauria diferències significatives. Si tenim una essa als topònims suara esmentats, caldrà deduir-ne que ens foren transmesos pels mossàrabs, no pels àrabs, sentencia (Colom, 1992 c, 3).

4.3.4.2. El tema dels mossàrabs. Expressions col·loquials

Fins en el cas de conversió a l'islamisme i arabització pregona dels costums, no devia ser gaire senzill per a aquest col·lectiu l'aprenentatge d'un idioma tan radicalment diferent del seu com era l'àrab. D'entrada, els seria més factible agafar-ne certes expressions, les que els cridaven més l'atenció, i adaptar-les segons la percepció que en tenien. Dues de molt característiques del mallorquí, al qual haurien arribat per via del mossàrab, són *a betzef* i *a balquena*, que no trobam a la resta del català.

El pare Colom procedeix a descompondre-les en els seus elements aràbics originaris. Amb relació a *balquena* són: *be*, *bi* o *b'* —es redueix davant vocal, tal com succeeix aquí—, que significa *amb*; l'article àrab, *al*; i el substantiu *qana*, canal. En resulta, doncs, *balqana*.[28] Atès que ja conté una preposició, tal com s'ha explicat, la *a* inicial afegida pels mossàrabs hi suposa una redundància. Quant a la discrepància de la segona vocal, una *a* en el cas de *balqana* i una *e* neutra en *balquena*, podria ser per la percepció dels mossàrabs mateixos o bé per pronunciació dialectal dels parlants d'àrab, que en farien servir la variant berber, de la qual és característica la *e* neutra tònica.[29]

Tornant a la significació de *qana*, canal, és coherent amb la del modisme *a balquena*, la qual s'adiu amb les expressions en què trobam el nom d'un flux o embassament d'aigua per significar «molt», «en gran quantitat»: *un roll de*, com ara d'ocurrències; *un xaragall de*, *un raig de*, etc.

4.3.4.3. El tema dels mossàrabs. Reflexió final

Recapitulant, el pare Colom entén, primer, que la impossibilitat per als mossàrabs de practicar el seu culte no havia d'implicar que tots s'arabitzassin amb intensitat. Segon, detecta bastants traces, per exemple en la toponímia, per creure en la presència de mossàrabs quan arribà Jaume I. Així, és del parer que, si bé molts d'ells s'havien arabitzat, en quedava un grup que, malgrat ser força reduït, hauria mantingut la filiació romànica i «hauria assimilada molt fàcilment la seva parla a la dels seus nous senyors, aportant-hi,

28 Colom, 1986 d, 4.

29 Colom, 1995, 4.

a més d'algun mot propi, matisos fonètics, predileccions sintàctiques, arabismes, alguna expressió adverbial aràbiga romanitzada, topònims preromans i aràbics, etc.»[30] També suggereix que un altre dels elements transferits seria la *e* neutra tònica, la qual ja existiria en mossàrab i no ens hauria arribat, doncs, amb els repobladors (Colom, 1994 b, 4).

5. CONCLUSIONS

Aquest estudi ha tengut el propòsit d'esbossar una mínima part del fascinant recorregut que es pot fer per les *Divagacions lingüístiques* del pare Colom, tot un tresor que convé conèixer malgrat la pobra opinió que ell en tenia. Al capdavall, sol succeir que l'artista s'equivoqui a l'hora de jutjar l'obra pròpia, sense pensar que les seves creacions de menys nivell poden tenir un mèrit considerable. I les *Divagacions* no queden enrere: pel nombre de temes tractats, per la manera tan amena de presentar-los i per la generositat amb què el pare Colom hi aboca la seva saviesa. Són virtuts que cal reconèixer-li com a mestre de l'art de la divulgació, amb independència del grau en què s'estigui o no d'acord amb els seus posicionaments.

En qualsevol cas, resulta difícil circumscriure els escrits lingüístics de la *Fulleta* a les *Divagacions*. Les del darrer mig any, per exemple, se centren en qüestions que el preocupaven com a creient. Per la seva banda, l'escrit doctrinal ens ofereix sempre apunts sobre vocabulari i fraseologia vinculats amb festes assenyalades, amb les estacions, etc. Per si no bastàs, ja hem parlat de la qualitat literària que arriben a assolir els articles d'aquesta secció, tant els del pare Colom com els de certes terciàries.

Com a conclusió, no és agosarat afirmar que per enriquir i complementar la lectura de les qüestions lingüístiques, la resta de contenguts de la *Fulleta* fan un excel·lent servei, cosa que justificaria l'edició íntegra de tots els exemplars.

REFERÈNCIES

Alcover, A. M. i Moll, F. de B. 1980. *Diccionari català-valencià-balear, volum número 7*. Editorial Moll. Palma, 612.

Badia, A. M. 1984. *Gramàtica històrica catalana* (segona edició). Editorial Tres i Quatre. València.

Colom, M. 1978 a. "En mallorquí (I)". *La Orden Tercera de San Francisco. Noticias y avisos a los Terciarios, enero de 1978*. Inca, 1-2.

Colom, M. 1978 b. "En mallorquí (IX)". *La Orden Tercera de San Francisco. Noticias y avisos a los Terciarios, septiembre de 1978*. Inca, 1-2.

Colom, M. 1979 a. "La nostra llengua (II)". *La Orden Tercera de San Francisco. Noticias y avisos a los Terciarios, febrero de 1979*. Inca, 1-2.

Colom, M. 1979 b. "La nostra llengua (V)". *La Orden Tercera de San Francisco. Noticias y avisos a los Terciarios, mayo de 1979*. Inca, 1-2.

30 Colom, 1994 a, 3.

Colom, M. 1979 c. "La nostra llengua (VI)". *La Orden Tercera de San Francisco. Noticias y avisos a los Terciarios, junio de 1979*. Inca, 1-3.

Colom, M. 1979 d. "La nostra llengua (X)". *La Orden Tercera de San Francisco. Noticias y avisos a los Terciarios, octubre de 1979*. Inca, 1-2.

Colom, M. 1980 a. "Segona jornada de fraternitat". *La Orden Tercera de San Francisco. Noticias y avisos a los Terciarios, febrero de 1980*. Inca, 4.

Colom, M. 1980 b. "Curiositats lingüístiques (XI)". *La Orden Tercera de San Francisco. Noticias y avisos a los Terciarios, noviembre de 1980*. Inca, 1-2.

Colom, M. 1982. "Curiositats lingüístiques (XXVII)". *La Orden Tercera de San Francisco. Noticias y avisos a los Terciarios, marzo de 1982*. Inca, 2-3.

Colom, M. 1984 a. *Apèndix. Poesia*. Gràfiques Miramar, SA. Palma, 7-8.

Colom, M. 1984 b. "Nova sèrie lingüística (XII)". *La Orden Tercera de San Francisco. Noticias y avisos a los Terciarios, diciembre de 1984*. Inca, 1-2.

Colom, M. 1985 a. "Aquesta *Fulleta* (IV i últim)". *Orde Franciscà Seglar. Notícies i avisos als Terciaris, maig de 1985*. Inca, 1-2.

Colom, M. 1985 b. "Lingüística catalana bàsica (VII)". *Orde Franciscà Seglar. Notícies i avisos als Terciaris, agost de 1985*. Inca, 2-3.

Colom, M. 1985 c. "Lingüística catalana bàsica (VIII)". *Orde Franciscà Seglar. Notícies i avisos als Terciaris, setembre de 1985*. Inca, 2-3.

Colom, M. 1985 d. "Lingüística catalana bàsica (XI)". *Orde Franciscà Seglar. Notícies i avisos als Terciaris, desembre de 1985*. Inca, 2-3.

Colom, M. 1986 a. "Lingüística catalana bàsica (XII)". *Orde Franciscà Seglar. Notícies i avisos als Terciaris, gener de 1986*. Inca, 2-3.

Colom, M. 1986 b. "Sobre lingüística (II)". *Orde Franciscà Seglar. Notícies i avisos als Terciaris, març de 1986*. Inca, 2-3.

Colom, M. 1986 c. "Sobre lingüística (IV)". *Orde Franciscà Seglar. Notícies i avisos als Terciaris, maig de 1986*. Inca, 2-3.

Colom, M. 1986 d. "Sobre lingüística (VIII)". *Orde Franciscà Seglar. Notícies i avisos als Terciaris, setembre de 1986*. Inca, 3-4.

Colom, M. 1990 a. "Mallorquinitat (III)". *Orde Franciscà Seglar. Notícies i avisos als Terciaris, gener de 1990*. Inca, 2-3.

Colom, M. 1990 b. "Mallorquinitat (IV)". *Orde Franciscà Seglar. Notícies i avisos als Terciaris, febrer de 1990*. Inca, 2-3.

Colom Mateu, M. 1992 a. "Divagacions lingüístiques III". *Orde Franciscà Seglar. Notícies i avisos als Terciaris, març de 1992*. Inca, 2-3.

Colom, M. 1992 b. "Cinquanta anys enrera". *Orde Franciscà Seglar. Notícies i avisos als Terciaris, setembre-octubre de 1992*. Inca, 1-2.

Colom, M. 1992 c. "Divagacions lingüístiques VI". *Orde Franciscà Seglar. Notícies i avisos als Terciaris, juny-agost de 1992*. Inca, 2-3.

Colom, M. 1993. "Divagacions lingüístiques XV". *Orde Franciscà Seglar. Notícies i avisos als Terciaris, juny-juliol-agost de 1993*. Inca, 2-3.

Colom, M. 1994 a. "Divagacions lingüístiques XVI". *Orde Franciscà Seglar. Notícies i avisos als Terciaris, març de 1994*. Inca, 3-4.

Colom, M. 1994 b. "Divagacions lingüístiques XX". *Orde Franciscà Seglar. Notícies i avisos als Terciaris, agost-setembre-octubre de 1994*. Inca, 3-4.

Colom, M. 1995. "Divagacions lingüístiques XXIX". *Orde Franciscà Seglar. Notícies i avisos als Terciaris, octubre de 1995*. Inca, 3-4.

Colom, M. 1996. "Divagacions lingüístiques XXXII". *Orde Franciscà Seglar. Notícies i avisos als Terciaris, gener de 1996*. Inca, 4.

Colom, M. 1998 a. *Cuestiones lulianas*. Ajuntament d'Inca i Universitat de les Illes Balears. Inca.

Colom, M. 1998 b. "Divagació". *Orde Franciscà Seglar. Notícies i avisos als Terciaris, desembre de 1998*. Inca, 3-4.

Col·legi Beat Ramon Llull i Associació d'Antics Alumnes del Col·legi Beat Ramon Llull. 1993. "Semblances de Fra Miquel Colom". *El Colegial, 34 (juliol de 1993, número extraordinari)*. Inca.

Coseriu, E. 1986. *Introducción a la lingüística*. Editorial Gredos, S.A. Madrid.

Fabra, P. 1980. «Esmenes presentades al I Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1906). Esmena a "Concordança del participi amb el terme d'acció"». *La llengua catalana i la seva normalització*. Edicions 62 i "la Caixa". Barcelona, 79-80.

Institut d'Estudis Catalans. 2007. *Diccionari de la llengua catalana*. Institut d'Estudis Catalans-Enciclopèdia Catalana-SAU-Edicions 62. Barcelona, 1.142.

Miralles, J. 1997. "Homenatge a Fra Miquel Colom i Mateu (n. 1900)". *Cuestiones lulianas*. Ajuntament d'Inca i Universitat de les Illes Balears. Inca, I-XXVI.

Rosselló, P. 2023. "La T.O.R. y la literatura en *El Heraldo de Cristo*". *Revista Hispano-americana T.O.R. núm. 6 (abril 2023)*. Franciscanos de la Tercera Orden Regular de San Francisco de Asís, Provincia Española de la Inmaculada Concepción. Palma, 1-14.

Salom, P. 1998. "Carta a Francesc". *Orde Franciscà Seglar. Notícies i avisos als Terciaris, desembre de 1998*. Inca, 1-2.

Wikipedia. "Estatuto de autonomía" [en línia]. Apartat: 'Listado de estatutos de autonomía'. *Wikipedia, la enciclopedia libre* [referència del 27 de gener de 2025]. Disponible a https://es.wikipedia.org/wiki/Estatuto_de_autonomia

7.1. Referències de les il·lustracions

Per a les figures 1, 2 i 3:

Colom, M. 1985. *Orde Franciscà Seglar. Notícies i avisos als Terciaris, agost de 1985*. Inca, 1-4.

Per a la figura 4:

Ajuntament d'Inca, Àrea de Cultura i Educació, i Col·legi Beat Ramon Llull. 2000. *Homenatge al P. Miquel Colom Mateu, TOR. Divendres, dia 10 de novembre de 2000, a les 20 h, a l'Ajuntament d'Inca* (programa). Inca, 8.

Per a la figura 5:

Verdaguer, J. 1964. *Obres completes, quarta edició*. Editorial Selecta. Barcelona, pàgines inicials.

doi: 10.3306/JELINCA.25.131

ELS ORÍGENS I L'IMPACTE DELS GEGANTS D'INCA

Gabriel Ferrer Miró

Estudiant de 2n de batxillerat..
bielferrer@bfcinca.net

Paraules clau: gegants, festes, tradició, cultura, societat.

Resum. *Inca compta amb dues parelles de gegants: uns pagesos de 1928 i uns sabaters de 1995. Aquests quatre gegants han suposat per a la història d'Inca un rellevant component del seu patrimoni històric i cultural. Representen l'evolució de la societat inquera. Cada parella sorgeix en un moment determinat per una qüestió concreta, i marquen, en certa manera, un canvi en el pensament popular. A partir de la informació d'arxius, programes de festes, diferents llibres i algunes entrevistes, podem explicar l'origen dels gegants i el seu significat per a la comunitat. Les quatre figures són el llegat del poble, mantenen vives les tradicions i sempre han format part de l'esperit de la festa.*

Keywords: giants, festivity, tradition, culture, society.

Abstract. *Inca has two pairs of giants: two peasants from 1928 and two shoemakers from 1995. These four giants have been a relevant component in Inca's historical and cultural heritage. They represent the evolution of society in Inca. Each pair appears in a specific moment determined by a certain aspect and they mark a change in the popular thoughts. Using data from archives, festivity programs, books, and interviews, we can explain the origin of these giants as well as their meaning for the city. All four figures are part of the town legacy, preserving traditions and ensuring that festivities endure.*

1. INTRODUCCIÓ

Han passat més de 95 anys de l'arribada dels gegants a Inca i 600 anys del primer gegant a Catalunya, però no tothom coneix amb exactitud quina és la història d'aquestes figures. Són uns elements que en l'actualitat són propis de la festa i la bulla, encara que no sempre han tengut aquest mateix propòsit. Més enllà de les figures festives que són els gegants, hi ha una història complexa que ens permet entendre la societat, la cultura o

l'organització d'un poble. És aquesta història la que ens permet entendre on som ara i com hi hem arribat. El principal aspecte que tracta aquest treball és la història dels gegants d'Inca, centrant-se en els seus orígens i l'impacte que van deixar a la població. A més, pretén donar a conèixer quina ha estat l'evolució dels gegants i d'altres actes relacionats amb el fi de deixar-ne constància i divulgar-ho.

Si parlam dels gegants, en general, és cert que podem obtenir molta informació. Ara bé, dirigint la mirada a les Balears, a Mallorca, o a Inca, encara més concretament, la informació d'aquests és molt més reduïda. Això no obstant, des del meu punt de vista, ja que l'aparició de gegants a Inca és relativament recent, considerava necessari fer una recopilació de tot allò que ha ocorregut fins al punt que Inca hagi arribat a tenir quatre gegants. L'objectiu d'aquest treball és, per una banda, divulgar la cultura gegantera de la ciutat i, per l'altra, donar a entendre amb més profunditat com vivia i pensava la societat durant el segle passat relacionant-ho amb com va influir en el poble i la seva idiosincràsia. Així doncs, parlam d'un tema antropològic no gaire recurrent, però del qual es pot extreure més del que pensam.

Inca compta actualment amb dues parelles de gegants. Els sabaters daten de finals del segle XX i són els que representen Inca a les sortides i trobades arreu de Mallorca. L'altra parella, dos pagesos, té gairebé 100 anys i només surt en algunes ocasions. Popularment, a Inca aquestes dues darreres figures són conegudes pel nom des Gegant i sa Geganta, encara que molta gent també els anomena Abdon i Maria.

2. ELS GEGANTS

L'home sempre ha estat un ésser molt imaginatiu. Fa milers d'anys de les primeres cultures i les primeres religions, i podem afirmar que des dels seus inicis els éssers imaginaris han estat molt presents en la nostra història com a humans. No podem entendre les civilitzacions sense els seus mites propis o les idees sorgides d'una imaginació col·lectiva. És en aquest punt quan s'introdueixen nous elements a la ment col·lectiva dels pobles. Durant molts d'anys, l'humà ha seguit desenvolupant aquest paper, el de projectar personatges a la seva ment, lluny de tot el ja conegut en la naturalesa. La figura del gegant ha estat sempre molt present en la història de la societat. No hi ha dubte que les primeres civilitzacions ja explicaven l'existència d'uns éssers molt similars als humans, però de mides descomunals, i durant els anys posteriors es va mantenir aquesta creença fins al punt que ja hi ha presència de gegants en moltes religions. Gilgamesh és el primer mite conegut en què intervé la figura d'un gegant. Temps després, tant grecs com mesopotàmics, sense oblidar els pobles germànics, explicaven també la intervenció dels gegants en mites, relats, contes o llegendes.

Les diferents cultures i religions, amb el pas dels anys, varen fer referència a aquests éssers imaginaris a través d'imatges, escultures, monuments... Per tant, podem entendre les primeres manifestacions gegantines com aquests elements que enaltien uns personatges molt poderosos. En la religió cristiana, l'origen de les figures dels gegants es remunta al Corpus Christi. Tot i això, abans de la seva introducció al Corpus ja s'havien creat figures populars de grans mesures a les ciutats d'Évora (Portugal) i Pamplona. Aquests elements representaven personatges del poble i eren portats per persones. Ara bé, deixant de banda aquestes figures populars, podem entendre el Corpus com a punt de partida de la representació escultòrica del gegant dins l'àmbit de la celebració.

L'origen del Corpus Christi es remunta al segle XIII quan l'Església introduí aquesta celebració per donar a conèixer el cristianisme i arrelar-lo enfront d'altres religions com la jueva o la musulmana. Després d'un inici en el qual el Corpus era una celebració restringida dins el temple, es va traslladar la festa als carrers amb una intenció didàctica. A partir d'aquí es va formar una processó completament protocol·lària que, amb el pas dels anys, va introduir uns elements anomenats entremesos. L'objectiu d'aquests era mostrar a tot el poble els passatges bíblics o figures de la religió cristiana a fi que poguessin ser entesos pel poble inculte. Així doncs, diverses persones o figures portàtils representaven personatges com sant Cristòfol, David i Goliat, àguiles, lleons i altres figures pròpies de la mitologia com, per exemple el griu. A poc a poc, les figures que es representaven al Corpus van anar variant i varen passar de personatges religiosos a personatges que únicament acompanyaven la processó. Aquests seguien sent els lleons, les àguiles o els dracs, però els gegants van passar de representar sant Cristòfol o Goliat a representar un rei o noble ben enjoiat, generalment amb una porra i unes teles ostentoses. A més, es va afegir la figura de la geganta, la parella del rei o senyor, que anava vestida amb molta decoració i amb un ventall o altres complements pomposos.

Arran d'aquesta evolució, s'esdevingué a la Península la cultura del gegant com a element festiu. Avui dia, ja ha quedat definit l'element del gegant com una figura de grans mesures que representa un personatge imponent o tradicional.

La primera referència que tenim a Mallorca de figures portables de grans mesures és a Sóller, el 1630 (Llabrés *et al.*, 2023). Aquesta recent moda de la Península es va introduir per primer cop a l'illa per formar part de la processó del Corpus, a la qual assistiria el bisbe. Es van comprar un gegant i una gegantessa (així és com es referia antigament a la geganta), ja que era allò típic d'aleshores. Després d'aquesta primera aparició, els gegants van començar a introduir-se a les festes de diferents pobles com Sineu o Sant Llorenç i posteriorment a Palma, on, en aquell moment, van consolidar-se amb major èxit.

Figura 1. Els quatre gegants d'Inca.

3. ASPECTE DELS GEGANTS D'INCA

3.1. Estructura i vestimenta actual

Els gegants d'Inca representen, per una banda, una parella de pagesos i, per l'altra, una parella de sabaters. Els gegants vells, el pagès i la pagesa, tenen la particularitat de no poder ballar o caminar a causa de la seva estructura; un fet curiós i pel qual es distingeixen de molts altres gegants, donat que aquests s'entenen com a figures escultòriques que es poden moure i portar. El motiu pel qual els dos primers gegants no poden ballar es deu a la seva estructura interna. L'estructura de la geganta té forma cilíndrica i la del gegant té la forma de dues cames. Estan fetes de cartró i reforçades, des de fa uns anys, amb una capa de fibra de vidre. És curiós observar com davall de la fibra de vidre es conserven fulls de diaris aferrats al cartró amb notícies dels voltants del 1938. Per tant, podem imaginar que va ser en aquest any quan l'estructura va ser refeta afegint-hi capes de paper de diari.

En el cas dels gegants sabaters, segueixen el model típic actual dels gegants. Es componen d'una estructura de fusta davall les faldes i d'un cos de fibra de vidre. El cap, les mans, el cabell i el tronc d'aquesta parella més recent

estan fets d'un mateix material: la fibra de vidre, que ha resultat un material molt recurrent en els darrers anys a l'hora de fer gegants. Antigament, com és el cas dels gegants vells, es feien de cartró pedra i papers de diari. Cal afegir, també, que el sabater pesa 40 kilograms i mesura 3,60 metres, mentre que la sabatera pesa 38 kilograms i fa 3,40 metres d'alt. Els altres dos gegants, n'Abdon i na Maria, mesuren 3,30 metres, aproximadament, però no sabem amb certesa el seu pes.

Quant a la manera de vestir dels gegants, cada parella representa un sector de la població diferent. Els antics són una parella de pagesos vestits a l'estil tradicional de l'illa. Porten els elements propis de mallorquins del segle XIX mitjanament endiumenjats. N'Abdon vesteix una camia blanca, guardapits, faixa i calçons de bufes retxats i de color morat. A més, el caracteritza un capell negre ample i un llaç al coll. La indumentària de na Maria es compon d'un gipó negre, una falda de flors verdes i es complementa amb un rebosillo, també de color verd, que li cobreix el cap.

Per altra banda, la vestimenta dels gegants sabaters està basada en imatges de persones amb aquest ofici de finals del segle XIX. Per tant, representen la classe treballadora en l'època de la industrialització. Ell vesteix una camia retxada i uns calçons grisos. També du un davantal blanc, característic pel fet de portar l'escut d'Inca al mig del pit. Al cap hi du una boina i la seva cara destaca especialment pels bigotis. A les mans, com és propi del seu ofici, hi porta un martell i una sabata porquera. És interessant veure com el gegant empra el martell amb la mà esquerra, ja que sembla estar en posició de fer feina tot i que durant el segle XIX no era comú treballar amb la mà esquerra. La geganta per la seva banda, vesteix amb una brusa negra i una falda retxada de colors lilosos. Damunt la brusa té un mocador blau marí que servia per abrigar-se. A més, duu un davantal blanc amb algunes retxes a conjunt de la falda. Al cap, no hi du cap complement, deixant a la vista una pinça als cabells que li recull la trena cap amunt. Segons diu Gabriel Pieras a l'article Els gegants balladors, publicat al setmanari Dijous dia 22 de juny de 1995, "si miram fotografies antigues de sabaters d'Inca veurem com són exactament com la cara del sabater nostrat. A ella també la trob molt mallorquina i agradosa ferm".

3.2. Restauracions

Seguidament, podem apreciar l'evolució històrica de l'aspecte dels gegants d'Inca. Es mostren algunes imatges, extretes de diferents fonts, per observar com han anat canviant amb el pas dels anys.

La figura 2 mostra la primera fotografia que es té constància dels gegants vells (Colom, 2010). Possiblement és del 1928, quan es van estrenar, o del 1929. Els gegants portaven una indumentària pròpia de mitjans del segle XIX.

Figura 2. Gegants a la plaça d'Espanya al 1928. Font: Rovira (2010).

Ella duu al cap un volant de tul relativament gros i transparent. El gipó que vesteix el seu cos és de màniga tres quarts, típic durant la segona meitat del segle XIX, i escotat, una característica també molt pròpia de l'època. Per acabar, llueix una falda típica de peça. El gegant va amb calçons de bufes, guardapits, jac, faixa, mocador pel cap i capell. El jac era un element d'anar mudat pels mallorquins de l'època, per tant, aleshores el gegant Abdon vestia endiumenjat per les festes.

Amb el pas dels anys, la vestimenta i l'expressió dels gegants va anar canviant. N'Abdon i na Maria han estat cuidats i renovats cada cert temps per mantenir-se en bon estat. Es té constància d'una restauració l'any 1938 que va remodelar l'estructura dels gegants. La vestimenta encara manté l'essèn-

Figura 4. Gegants a principis del segle XXI (Pau Tomàs Ramis, 2011).

Figura 3. Els gegants en els anys 70 (Programa del Dijous Bo, 1987).

Figura 5. Primera sortida dels sabaters (Arxiu Municipal, 1995).

cia però es renova. Anys més tard, el gegant inquer va deixar de vestir el jac, quedant-se únicament amb el guardapits. Més endavant, devers els anys 70 o 80, es vesteixen les figures amb noves peces. La geganta Maria canvia el volant transparent per un rebosillo, que li dona un caire més de pagesa i no tant de mallorquina endiumenjada. El 1988, coincidint amb els seixanta anys de l'arribada de la parella, els van arreglar novament. Es van canviar les teles de les peces dels dos gegants, però es mantenia l'estil que ja duien d'abans.

Fa nou anys, els gegants van tornar a ser restaurats i vestits amb noves peces a causa del Dijous Gros. El 2015, l'Ajuntament va voler recuperar aquesta fira amb l'objectiu de beneficiar als mercaders. Així doncs, es va organitzar una gran fira primaveral per promocionar el comerç local. Es van organitzar diferents actes multitudinaris i, a més, es van presentar els gegants i els quatre caparrots antics restaurats recentment. Van quedar exposats custodiant les portes de l'Ajuntament durant la diada.

Els gegants sabaters també van ser restaurats l'any 2015. Aquesta ha estat la única intervenció que se'ls ha fet. Anteriorment, la parella mantenia l'aspecte que tenia des del 1995. A la figura 5 es veu la parella el dia de la seva estrena, amb l'aspecte anterior. Actualment, la indumentària segueix mantenint els patrons de fa 30 anys encara que amb peces de teles diferents. Un canvi notable és el desús del mocador al cap de la geganta. També, el desgast de les figures ha fet que s'hagin hagut de pintar i que els braços hagin anat Ajuntant-se al cos més que com hi estaven en els seus primers anys.

4. LA HISTÒRIA DELS GEGANTS VELLS

4.1. Context històric

Durant la dècada dels anys 20, la societat europea es veia molt influenciada per la Gran Guerra que havia destrossat la vida de moltes persones poc temps abans. Aquest conflicte descomunal va portar conseqüències no tan sols per a la població dels països participants en la guerra, sinó per a tot el món. Cal destacar que a principis de la dècada dels anys vint, Espanya con-

sistia en una monarquia constitucional. Aquest sistema s'havia implantat en la Restauració anys abans. Així doncs, se celebraven eleccions legislatives cada cert temps. Les eleccions de 1920 a Mallorca per votar la representació al Govern central van resultar favorables als partits monàrquics liberals i conservadors. Això va provocar una mala situació per al republicanisme. És per això que es decideix que Joan March, conegut pel contraban durant la Gran Guerra i la Guerra del Marroc, i que havia aconseguit enriquir-se molt, lideri un dels partits republicans (Marimon & Serra, 1999).

Passats uns anys, el 1923, es tornaven a celebrar eleccions legislatives. A Mallorca, aquestes enfrontaven a dos grans líders com són Joan March (en el bàndol republicà) i Antoni Maura (en el bàndol regional). March va sortir guanyador de les eleccions encara que no seria fins al setembre que començaria la legislatura. Ara bé, abans de començar-la, Espanya va patir un cop d'estat per part de Primo de Rivera (Xamena, 1991). Això va treure del poder tots aquells polítics que havien estat votats a les eleccions anteriors, passant Espanya a ser un estat centralitzat. Per tant, era el cap d'estat qui decidia els governants provincials, que a la vegada determinaven els batles dels municipis afins a les idees de Primo de Rivera. Aquest sistema polític va durar fins el 1930, amb l'arribada de la II República. A Inca, el 1928 el batle va ser Miquel Mir.

Més enllà de la influència política, es va produir un canvi de cultura de l'època. Com podem entendre, els costums d'una comunitat canvien constantment. Hi ha moments en què evolucionaran de forma accelerada i moments en els quals gairebé no es podrà apreciar aquesta evolució. Per això, la manera de xerrar, vestir, treballar, fer festa o les creences entre d'altres varien al llarg del temps. En el cas de l'Estat espanyol es volia impulsar un model de societat propi que servís de patró per tota la societat espanyola. Ara bé, les cultures que posseeix Espanya sempre han estat molt diverses i s'han intentat mantenir les tradicions pròpies de cada territori. Fos com fos, però, les Balears es van veure enormement influïdes en la dècada dels anys 20 pel model de cultura que proposava l'estat i també pel canvi radical de societat que s'estava implantant a Europa de manera accelerada. Així doncs, les màquines de vapor, les fàbriques, l'electricitat, la revolució del transport, l'avenç de la medicina moderna... varen modernitzar radicalment la manera de viure a Europa. Les guerres també van suposar una necessitat d'evolució per part de molts països. La Primera Guerra Mundial va significar una mala situació per tot Europa. Així i tot, a Mallorca, una part de la població es va dedicar al contraban. Gràcies a aquestes accions d'estraperlo l'economia mallorquina es va veure en bones condicions. Tot això va evitar que Mallorca es quedés enrere i gaudís dels nous avanços. Per exemple, van arribar millores en sanitat, que varen conduir a una evolució poderosíssima a l'illa així com a tot el país. Aquesta evolució tan ràpida va produir un notable canvi en la manera de viure i els costums.

Respecte a la vestimenta sempre hi ha hagut un canvi constant sotmès a les modes. La indumentària mallorquina havia estat molt pròpia de la cultura durant molts anys. A finals del segle XIX la indumentària ja pateix un canvi progressiu desvinculant-se de l'estil tradicional per introduir una nova moda amb influències de les modernes maneres de vestir a Europa.

Pel que fa a l'aspecte geganter, a principis del segle XX, la cultura en aquest àmbit va obtenir força degut, en gran part, a la compra de dos gegants per a la ciutat de Palma, el 1904. En Tòfol i na Bet Maria van ser els dos nous gegants que escampaven l'alegria i la gresca per Palma. Van tenir molt èxit i eren molt estimats per la població, però durant la Guerra Civil, es van perdre per Barcelona, en una expedició que van fer. Tant d'èxit varen tenir que l'Ajuntament va decidir comprar una nova parella posteriorment, que amb el temps van quedar destrossats, i després d'aquesta, una altra que encara es troben en l'actualitat al vestíbul de Cort. Durant tota aquesta època en la qual Palma dominava la cultura gegantera, alguns pobles importants van fer créixer la seva tradició com puguin ser Felanitx, Llucmajor o Manacor i altres poblacions van introduir per primera vegada la figura del gegant. És el cas d'Inca.

4.2. La decisió de comprar dos gegants

L'any 1928 es va acordar la compra de dos gegants per a les festes patronals. En el Llibre d'actes de l'Ajuntament d'Inca del 1924 a 1929, pàgina 149, consta que en el Ple de dia 27 d'abril 1928 a les nou del vespre a la Casa Consistorial es va decidir el següent:

> *"A propuesta de Don Antonio Salas se acordó hacer unos distintivos para los tres concejales y se crean dos maceros para que acompañen a la corporación en los actos oficiales, quedando también acordado, y que la Comisión permanente y el alcalde cuiden de llevarlo a la práctica.*
>
> *Se acordó la adquisición de dos gigantes para las fiestas de esta Ciudad".*

A la carpeta de pagaments, es veu com l'Ajuntament va pagar al Sr. Joan Reus, conegut com "l'Escultoret" a Inca, 175 pessetes per muntar els nous gegants. També trobam en altres arxius pagaments per a confeccionar el capell del gegant o retocar la imatge de la geganta. Hi ha encara més documents que constaten compres posteriors destinades als gegants. No hi ha constància de cap pagament a El Ingenio de Barcelona però es creu que les cares i els braços foren confeccionats allà, ja que hi ha molts de gegants de l'empresa amb unes fisonomies molt similars. És per això que podem donar per fet que el motlle dels gegants d'Inca és el mateix que el dels gegants de Maó, Martorell, Banyoles, Falset, La Garriga, Sabadell i moltes altres parelles fetes a El Ingenio (Tomàs, 2011).

4.3. Aparicions dels gegants

Com bé s'especifica en l'acord de compra de la parella de gegants, aquestes figures tenien la finalitat de participar en les festes d'Inca. Per això, podem constatar les primeres sortides d'aquests en els dies de les festes patronals. La seva primera aparició va ser el dia 28 de juliol de 1928. Com diu la revista *Ca Nostra*, "al portal de la Sala hi ha un gegant i una geganta que quasi arriben al balcó, que per primera vegada prenen part en la festa patronal. Duen el vestit típic mallorquí, i per la bona cara que fan, radiants de salut i bellesa, sembla que tenen 25 anys. I... en voleu de badocs de gent menuda!" (Duran i Saurina, 1928, 54). El diari *El Día,* per la seva banda, recull l'any 1928, que les festes de Sant Abdon i Sant Senén van celebrar-se amb una gran esplendor i animació perquè s'hi introdueixen nous elements. El cadafal de davant l'Ajuntament destinat a la música i la creació de dos macers pel consistori eren dues millores considerables per a la ciutat. Igualment, també va destacar molt l'estrena d'una parella de gegants que com bé ja deia Miquel Duran i Saurina a *Ca Nostra* vestien de manera típica mallorquina i que custodiaven l'entrada a l'Ajuntament.

Figura 6. Els gegants vells durant les festes als anys 50. Font: Cortès (2010).

A partir del 1928, els gegants van ser exposats davant l'Ajuntament (*La Almudaina*, 1929). Aleshores, l'edifici comptava només amb un portal principal i era al costat d'aquest on romanien les figures. D'aquesta manera, es Gegant i sa Geganta sortien del portal el primer dia de les festes per donar el sus i quedaven allà exposats els tres o quatre dies que duraven els actes de les festes patronals. De fet, el primer acte que es recull al programa de festes any rere any és la sortida dels gegants i capgrossos. Els capgrossos feien una cercavila mentre que els gegants quedarien a la plaça uns quants dies seguits. Mentrestant, el temps que els gegants estiguessin protegint l'entrada de La Sala, els inquers s'atracarien plens de curiositat i els més petits s'acostarien a les faldes, guaitant-hi amb la por i amb una certa intranquil·litat pel guàrdia municipal que vigilava. Com descriu Pieras (1987) en un article d'un programa de festes, "són tan agradables i bons al·lots, els gegants" que els joves i els pares s'aturarien a "admirar part de la nostra Història, part del nostre ésser més profund i arrelat".

La novetat dels dos gegants vestits a l'antiga no va limitar-se a les festes de juliol sinó que l'any següent a l'estrena, van formar part de la Diada Agrícola, que va tenir lloc a Inca dia 1 de maig de 1929, tal com es recull a la revista *Ca Nostra*. Per aquesta diada, els gegants van ser exposats davant la Casa Consistorial així com han acostumat a fer en nombroses ocasions. A més, n'Abdon i na Maria han estat plantats a la plaça en més ocasions. Ho han fet pel Dijous Bo i en algunes trobades de gegants, que se celebra als voltants de la ja esmentada fira.

4.4. Les festes patronals

Com bé sabem, n'Abdon i na Maria han estat un element de les festes populars durant molts d'anys. A finals de juliol, els gegants sortien de l'Ajuntament i quedaven exposats defora durant els dies de festa. Aquest era el propòsit de les dues figures, engalanar les festes de Sant Abdon i Sant Senén. Cal dir que els patrons d'Inca no són d'aquells més convencionals. Sant Abdon i Sant Senén són des de 1623 els patrons de la ciutat d'Inca. Abans, el patró era Sant Bartomeu, ja que és el titular del monestir pròxim al Serral. Encara que Inca també compta amb l'església de Santa Maria la Major, titular del poble d'Inca, les festes patronals establertes pel poder civil, els jurats, van decantar-se per sant Bartomeu. No va ser fins el segle XVI que va començar a esdevenir-se molt comú als Països Catalans retre culte als sants màrtirs Abdon i Senén. Aquests sants perses van ser venerats per acabar amb una sequera a un poble de Catalunya amb l'arribada de les seves relíquies. A poc a poc, altres pobles van començar a pregar a aquests sants per obtenir bones collites. Aquest va ser el cas d'Inca, on els pagesos demanaven a sant Abdon i sant Senén èxit en la collita de blat i vi (Fiol, 2004). A principis del segle XVII aquesta devoció va prendre força i es va dedicar una capella als Sants i al 1623, als jurats, va quedar aprovat el canvi de patró d'Inca per tal d'obtenir millors anyades a la contrada. La festa civil, en conseqüència, era celebrada per pagesos que esperaven bones recol·leccions. Així, la gent que hi participaven solien ser treballadors del camp que s'engalanaven per l'ocasió, tal com els gegants: dos pagesos endiumenjats per a la festa.

Durant el segle XX podem trobar molts de programes de festes amb una estructura similar entre ells. Els gegants juntament amb els capgrossos sortien uns dies abans de la festa dels sants màrtirs donant el sus de les activitats. En diversos programes de festes de Sant Abdon i Sant Senén d'entre 1930 i 2000, s'especifica l'activitat de la següent manera:

> "Disparo de morteretes y salida de gigantes y cabezudos acompañados de la gaita y tamboril".

Aquesta cita concreta la podem trobar igual o lleugerament diferent en programes com puguin ser els de 1948, 1953, 1970, 1973, 1978, 1988, 1991...

4.5. Els macers

Referint-nos a la cita que es refereix a la compra dels gegants podem apreciar que just abans s'acordava l'adquisició de dos macers per acompanyar les autoritats. Els macers són funcionaris que acompanyen les autoritats o comitives en actes importants amb una maça. Una maça és una arma antiga que mostra poder. Encara que al Ple del 27 d'abril no s'explica per quins motius es van comprar els gegants, es pot intuir que es va parlar sobre les festes que s'anaven atracant i es volia impulsar la implicació del batle i els regidors. Els macers, doncs, van ser creats perquè acompanyessin el Consistori als actes oficials i públics. L'ajuntament va comprar unes dalmàtiques a Casa Montserrat d'Inca i unes maces fabricades per una casa de Barcelona. Així doncs, l'Ajuntament decideix implicar-se i formar part de les festes populars. Ho fa a través de la seva participació en actes oficials i amb l'ajuda d'unes figures que el representen: dos macers. Amb aquests i els dos gegants, Inca aconsegueix uns nous elements que incentiven la festa i uneixen el poble.

Figura 7. Els macers (Payeras, 1988).

4.6. La Revetla

Com bé es mencionava anteriorment, els gegants romanien a les portes de l'Ajuntament mentre duraven les festes patronals. El mateix 30 de juliol, dia dels Sants, els gegants quedaven a la plaça on eren acompanyats sovint de la Revetla, l'agrupació folklòrica d'Inca. Amb més d'un segle d'història, és aquesta la mateixa agrupació d'on en sorgeixen dues de noves: els Revetlers des Puig d'Inca i el Cofre Antic. La Revetla és, per tant, un referent per la cultura i la tradició d'Inca. Durant els anys 20, l'entitat acompanyava a les autoritats a l'ofici. Tradicionalment, ho feien vestits de la manera típica de Mallorca però aquesta indumentària va començar a deixar-se de banda amb l'entrada del segle XX, de manera que la Revetla va començar a innovar en la vestimenta i adherir-se a les modes. D'aquesta manera, es perdia la típica vestimenta canviant-se per uns uniformes blancs en els anys 20. Aquest corrent modernista, però, es va veure frenat amb l'arribada dels gegants. Les noves figures conservaven la manera de vestir dels mallorquins i la mostraven obertament a la plaça. Així, en uns moments de canvi i de distanciament a la cultura mallorquina, la població va poder

Figura 8. Els gegants i la Revetla (Revetla d'Inca, anys 50).

seguir tenint present la seva identitat mitjançant dues escultures enormes. La Revetla, a poc a poc, també es redirigí i va passar de les innovacions en vestimenta a la tradicional indumentària. Avui dia, tant la Revetla com les noves agrupacions folklòriques segueixen preservant la manera de vestir tan típica de Mallorca temps enrere, mostrant-ho allà on van.

4.7. Els caparrots

El tret inicial de les festes consistia en el dispar de coets i la sortida dels gegants i capgrossos. Els gegants no ballaven, però els capgrossos sortien a fer una cercavila acompanyats de xeremies i tambor. A dia d'avui, Inca compta amb uns vint caparrots, però són uns deu els que solen sortir per les festes. Encara que no s'ha investigat molt sobre el tema, sabem que la presència de caparrots a la ciutat és anterior a l'arribada dels gegants i, potser, n'Abdon i na Maria van ser adquirits per acompanyar-los.

Els caparrots antics pesen més que la resta de capgrossos i tenen unes fesonomies diferents. Varen ser comprats, gairebé amb tota seguretat, a El Ingenio i, de la mateixa manera que els gegants, es produïen en cadena d'un mateix motlle. Eusebi Vidal i Cosp va ser l'encarregat de fer-los. A més, és

Figura 9. Capgrossos nous.

Figura 10. Capgrossos vells.

possible que fos ell mateix qui confeccionàs el motlle dels gegants Abdon i Maria. Pel fet de ser capgrossos produits en cadena, és normal que trobem a Catalunya figures amb fesonomies similars. al Pla de Santa Maria, Girona, Granollers o Morella hi ha hagut exemplars d'aquest capgrossos (alguns encara existents i d'altres desapareguts) que daten d'inicis dels anys 20. Es té constància d'una compra de caparrots per part de l'Ajuntament el 1923 i una altra, l'any 1927. També hi ha pagaments als portadors dels caparrots, que durant les festes rebien una compensació econòmica a canvi de ballar-los. Sembla ser, segons diferents diaris i programes de festes, que les sortides d'aquestes figures eren freqüents en els dies de celebració i que solien tenir molt d'èxit.

Per altra banda, els capgrossos nous estan datats entre els anys 1950 i 1970. Varen ser comprats a empreses que es dediquen a la construcció i distribució de capgrossos de motlle. En trobem alguns comprats a Mirete i a El Ingenio (Valls, 2017). Els capgrossos d'Inca surten regularment per les festes de Sant Abdon i Sant Senén, a més d'altres sortides que poden fer durant l'any: Sant Antoni, Santa Maria la Major...

5. LA HISTÒRIA DELS GEGANTS SABATERS

5.1. Context històric

La segona meitat del segle XX es va veure marcada pel govern de Franco i la posterior arribada de la democràcia. Durant el govern franquista, es pretenia centralitzar el govern, de manera que la política de les Illes Balears va tenir poca importància. De fet, en aquesta època, la cultura i la tradició de la nostra comunitat autònoma va perdre força. Per això, durant els anys 60, intenta recuperar-se la tradició i la llengua amb l'Obra Cultural Balear o el *Diccionari català-valencià-balear*. Després de la mort de Franco, Joan Carles I es proclama com a rei, i l'any 1977 se celebren eleccions a Corts Constituents. El 1978 va ser acceptada la Constitució. Gràcies a la nova llei i a diferents manifestacions, les Balears van aconseguir el 1983 l'Estatut d'Autonomia. Així doncs, s'estableix un règim democràtic que se sotmet a la voluntat popular. Tot això significa un pensament popular que se centra en la personalitat pròpia, tenint en compte la identitat i la història del col·lectiu (Carlos & Muntaner, 1982).

A Mallorca, les darreres dècades del segle XX van suposar un notable increment del turisme, així que el model econòmic va canviar bastant. En general, les Illes Balears varen sortir beneficiades econòmicament de l'arribada de masses de turistes. Això va permetre una font de doblers important que va enriquir a moltes persones. En el cas d'Inca, el turisme no va significar una font d'ingressos, ja que els estrangers que visitaven Mallorca es dirigien majoritàriament a la costa. Això va fer que l'economia d'Inca se centrés en la

indústria del calçat i de la pell, com ja ho feia des de molts d'anys enrere. És per aquest motiu que la ciutat va patir intensament la crisi del petroli l'any 1973 (Alenyar *et al*., 1982). Les sabates que es produïen a Inca s'exportaven a altres països, en especial als Estats Units, i l'encariment del petroli va suposar que aquests països deixessin de comprar les sabates inqueres. D'aquesta manera, en els anys 90, el nombre de persones que treballaven en el sector del calçat es redueix dràsticament així com van tancant-se les fàbriques. Algunes de les indústries van traslladar-se a països del Tercer Món per abaratir el cost de producció. Es va intentar recuperar la fabricació del calçat, però la crisi no ho permetia. La gent inquera es decanta per treballar en diferents sectors com la construcció, els serveis o la inversió en el turisme de costa; i el calçat ja no és un sector tan representatiu. En els anys posteriors al començament de la crisi, l'Ajuntament tenia l'objectiu de dur a terme reformes i millores que transformessin Inca, després d'un temps crític. En aquest període es va rehabilitar la plaça de toros i es va reformar la plaça de Santa Maria la Major, així com es van convertir en zones de vianants alguns carrers del nucli d'Inca. És en aquest punt quan dos nous gegants arriben a Inca. Són un sabater i una sabatera que tenen com a objectiu transmetre alegria i festa a la ciutadania.

5.2. La indústria a Inca

Inca és, encara a dia d'avui, coneguda per la seva important història relacionada amb el calçat i, conseqüentment, amb la pell. No és estrany, doncs, que els dos gegants que representen la ciutat siguin una parella de sabaters. Durant el segle XX, la fabricació de la sabata va agafar una importància especial fins que devers el 1980 va anar decaient. Tot i això, en els inicis del segle passat, tota aquesta indústria va tenir un paper important. La industrialització de l'època juntament amb l'arribada de nova maquinària va col·laborar en un auge de la població que va arribar a anomenar-se ciutat l'any 1900 per la reina regent. Així doncs, aquesta introducció d'elements industrials que facilitaven la producció de calçat van transformar Inca en una ciutat plena de fàbriques on una gran quantitat de persones tant de la capital del Raiguer com dels voltants hi feia feina. Cal remarcar que les condicions laborals eren considerablement bones. Els treballadors dedicaven unes vuit hores al treball amb certs descansos que es determinaven amb el so característic de les sirenes. A més, podem destacar que els empleats de les fàbriques a partir del seu sou podien viure en bones condicions i amb tot el necessari. Un altre fet destacable és la inclusió de la dona en el treball, la qual normalment es dedicava a repuntar a casa. En el cas de la geganta podem observar com les dones també es veien implicades en la manufactura de les sabates. De fet, malgrat la introducció de maquinària, tant les fàbriques grans com les fàbriques petites d'Inca comptaven amb molta mà d'obra i duien a terme un treball molt artesanal. Així doncs, Inca era reconeguda per la qualitat de les seves sabates. El principal moment d'esplendor per a la indústria del calçat i

Figura 11. Primera sortida dels gegants (Arxiu Municipal, 1995).

de la pell va ser durant la dècada dels anys 60 quan hi va haver molta oferta de feina, però va arribar un punt en el qual el turisme creixent va llevar rellevància a feines importants a Mallorca durant l'època: el treball al camp o la indústria mateixa. És per això, que es va començar a traslladar la mà d'obra a fora perquè fos més barata. D'aquesta manera, la producció no era tan cara i, per tant, els preus de les sabates eren més baixos. La població va acabar decantant-se per sabates barates produïdes a l'exterior en lloc de les sabates artesanals i més cares que es produïen a Inca, entre altres llocs. Aquest fet va provocar una crisi a finals dels anys 80 quan múltiples comerços i empreses de sabates d'Inca van tancar, ja que depenien uns dels altres. En conclusió, en els anys 1994 i 1995 encara hi havia sabates produïdes a Inca, encara que eren poques i selectives. Així i tot, la població percep la indústria com un èxit proper. És en aquesta època, doncs, quan es decideixen comprar dos gegants. Dues figures de sabaters que rememoren l'esplendor de poques dècades abans i d'una indústria que encara seguia mantenint-se, tot i que en menor importància. Cal remarcar que els dos nous gegants representen sabaters artesanals propis de finals del segle XIX quan la maquinària encara no estava present.

5.3. L'arribada dels nous gegants

Durant la legislatura del 1991 a 1995, el Consistori va contemplar la possibilitat d'introduir a Inca dos nous gegants que poguessin ser portats i ballats a diferència de la parella ja existent. Eren nombroses poblacions les que ja comptaven amb figures d'aquest tipus. Així doncs, a proposta de Toni Armengol, regidor de Festes de l'Ajuntament d'Incaes va plantejar l'adquisició d'una parella de gegants per poder ser portats i que fossin uns elements representatius i populars. També havien de representar la festa i incentivar la implicació del poble en aquesta.

Toni Armengol recalca que "havia vist una gran acceptació catalana" i va ser a partir d'aquí que, a través de contactes, el regidor va arribar a contactar amb l'agrupació Tradicionàrius de Gràcia. Arran d'aquesta agrupació, l'Ajuntament d'Inca va encarregar el 1994 a Àngels Jutglar, artista gracienca, la construcció

de dos nous gegants. La jove escultora ja tenia experiència en gegants. Els de Gràcia, per exemple, són obra seva. Després de tot això, es va acordar que els nous gegants inquers representessin la indústria de la sabata tan típica a la ciutat. D'aquesta manera, Jutglar va elaborar les dues figures a partir d'imatges de finals del segle XIX i principis del segle XX. La construcció va començar la tardor del 1994, tot i que no va ser fins febrer de 1995 que les noves peces varen arribar a Inca.

La primera sortida de la nova parella va ser el 25 de maig de 1995, coincidint amb la inauguració de la plaça de Santa Maria la Major. En aquesta diada les tres agrupacions folklòriques inqueres, la banda de música, el grup de música Els Valldemossa i els gegants hi varen ser presents. Aquests darrers van captar l'expectació del públic atès que era la seva primera sortida. Per a aquesta ocasió, joves de Gràcia varen viatjar fins a Inca per portar i ballar els sabaters. La inauguració d'aquesta nova plaça va consolidar-se com una gran festa amb una gran implicació de les agrupacions participants i una indubtable acceptació per part de la gent present.

5.4. La Trobada d'Inca

Coincidint amb les festes del Dijous Bo, s'organitza des de l'any 1998 la Trobada de Gegants d'Inca. És una celebració en la qual diferents gegants d'arreu de Mallorca participen junts d'unes cercaviles i una ballada a la ciutat. S'han celebrat 23 edicions i aquesta activitat concentra una gran quantitat d'espectadors, tant inquers com gent vinguda d'arreu de Mallorca o turistes. La trobada se celebra el diumenge de Santa Maria la Major. Aquest dia és sempre el darrer diumenge abans del Dijous Bo. Es té constància, a partir dels programes de festes, que la trobada, però, no sempre ha estat en diumenge i que el seu itinerari ha anat variant. El 1998 i 1999, la Trobada se celebrà el dia abans del Dijous Bo, és a dir, el Dimecres Bo. El recorregut era plaça d'Espanya, carrers Major, de la Sirena, plaça d'Orient, plaça de l'Orgue, carrers de la Campana, el Born, la Murta, plaça de l'Àngel, carrers de Jaume Armengol, el Bisbe Llompart i plaça de la Quartera.

L'any següent, l'any 2000, la trobada es traslladà al diumenge abans i el recorregut va canviar. Com indica el programa de festes, seguia començant a la plaça Espanya, però aquesta vegada es dirigien primer a la plaça de la Llibertat per després fer el recorregut invers passant per Santa Maria la Major i acabant davant l'Ajuntament. En aquesta edició, a més, la trobada tenia lloc el dia de Santa Maria la Major per primera vegada. Era el capvespre, a les 17 h per tal de no coincidir amb la missa del matí, a les 10.30 h. La plantada i la cercavila varen durar una hora i mitja aquest any i, a més, al programa del Dijous Bo es deixa constància de quines colles havien de participar en la trobada. Gegants vinguts d'Alaró, Calvià, Sóller, Palma i sa Pobla serien els encarregats d'alegrar els carrers d'Inca. És curiós observar com tots aquests gegants varen ser estrenats poc temps enrere. Els gegants d'Alaró daten

d'aquell mateix any (2000), mentre que els gegants de Calvià, Sóller, sa Pobla i Palma eren tot just de la dècada anterior. Així doncs, podem observar com la dècada dels anys 90 va ser una època propícia per a la tradició gegantera i que va permetre als diferents pobles i ciutats animar-se mútuament a introduir els gegants a la cultura popular. El dia de Santa Maria la Major del 2001 es va tornar a celebrar la Trobada de la mateixa manera: mateix recorregut i mateix horari. Aquesta vegada, però, amb la participació d'una colla més: l'Associació de Veïns "Es Convent" de Manacor. La parella de gegants pròpia d'aquesta associació data de la primera meitat del segle XX (ella 1933 i ell 1942) i són els gegants més antics de Mallorca amb la possibilitat de ser portats i ballats. En els darrers anys, la Trobada ha passat a celebrar-se al matí del diumenge i hi participen unes quinze colles cada any. El públic també és afluent en totes les edicions i mantenen viu l'esperit d'aquesta celebració.

6. ELS GEGANTS D'INCA EN L'ACTUALITAT

Avui dia, els gegants sabaters d'Inca segueixen escampant la festa allà on van. La colla de geganters ha tingut alts i baixos, però ara es troba en un bon moment. A més, és una colla bastant activa. Durant aquest any s'han fet prop de 23 sortides. Moltes d'aquestes sortides han estat a trobades de diferents pobles on els sabaters passegen l'orgull i la història d'una ciutat. Ara bé, els gegants no han deixat mai de formar part també dels actes culturals d'Inca, mantenint la tradició i la bauxa a nombrosos esdeveniments. Els sabaters són ja un element propi de la festa i la seva intervenció en actes com l'anada a l'ofici, les cercaviles de les festes o el Pancaritat a Santa Magdalena reafirma la festa d'una població.

Enguany, es Sabater i sa Sabatera han viatjat per primera vegada a una trobada fora de Mallorca. Els dos gegants participaren en la Fira del Món Geganter de Balsareny (Catalunya) en el mes de juny, on mostraren la identitat d'Inca donant a conèixer la importància del calçat a la ciutat. Aquesta sortida és una prova més del bon estat de la colla gegantera. Una colla que, amb una important implicació per part dels membres i l'arribada de gent jove, ha crescut i agafat força per mantenir la cultura popular.

Els gegants vells, per la seva banda, com que no poden ser portats, no surten tant. Tot i que la colla segueix traient-los alguna vegada a l'any, no capten una gran atenció ni són tant un element de bauxa. Per l'aniversari dels 95 anys, el 2023, van sortir a la plaça el dia de la Trobada de Gegants on van ser contemplats per un gran públic i rodejats per gegants de diferents llocs de l'illa. Es tracta d'una de les poques sortides que han fet en els darrers cinc anys, però les figures van tenir una especial rellevància. A més, els gegants van ser reconeguts com els més vells de les Illes Balears, un fet que els dona molt prestigi. Probablement, el fet de ser estàtics ha contribuït al fet que es conservessin, però allò que ha fet que aquesta parella es preservi amb el pas

dels anys és l'acceptació per part de la gent i el respecte que se'ls ha tengut, ja que, a diferència d'altres gegants antics, no han estat cremats o malmesos. És per això que tant els gegants sabaters, amb les seves sortides de disbauxa, com els gegants vells, amb el prestigi que s'han guanyat de ser tan antics, han arribat a un bon punt actual fruit d'una sentida implicació del poble.

7. PER QUÈ SÓN IMPORTANTS ELS GEGANTS D'INCA I CAL MANTENIR LA SEVA TRADICIÓ

Es pot pensar que els gegants d'Inca són simples figures que surten de tant en tant per la ciutat sense un sentit específic. Però el que és cert és que són elements que representen la identitat pròpia d'Inca, almanco del moment que arriben. Els quatre gegants d'Inca, els pagesos i els sabaters, són un llegat de la història. Són personatges que, d'una banda, representen la pagesia i la indumentària típica del segle XIX i, d'altra banda, el gran col·lectiu d'inquers i inqueres que vivien del calçat el segle XX. Per això, les quatre figures han adoptat la identitat d'una comunitat que se'ls ha fet seus. Prova d'això, d'aquest sentiment de proximitat amb els gegants, són les recurrents històries o poemes que escriuen els periodistes sobre ells. Per exemple, mentre alguns es limiten a escriure rimes sobre les festes, recalcant l'aparició dels gegants, altres imaginen diàlegs entre els quatre gegants quan queden tots sols a l'Ajuntament. Que si estan garrits per les festes, què diran els inquers quan els vegin o simplement comentant l'evolució de la ciutat des de l'arribada dels gegants vells. Fins i tot, amb la vinguda de la nova parella de sabaters, qualque periodista va afirmar haver sentit com el gegant vell deixava de banda la seva parella per partir amb la nova geganta d'origen català a prendre cerveses.

Totes aquestes manifestacions literàries mostren com els gegants s'han guanyat l'estimació dels inquers. Al cap i a la fi, ens representen. Són els encarregats de mantenir viva la història i la cultura de la comunitat. En un principi, els quatre gegants van ser adquirits per l'Ajuntament, però realment és la gent qui s'ha fet seus els gegants. Són part de la festa i marquen una activitat, una celebració, un moment d'alegria col·lectiva. Són, en resum, la memòria de la població expressada a través de la bauxa i és això el que els fa especials. Més que per allò que són, són importants per allò que signifiquen. Guarden una història comuna que es transmet amb el pas dels anys. En definitiva, n'Abdon i na Maria, es Sabater i sa Sabatera, constitueixen part del que és Inca i mantenen viva la seva essència. Són una tradició de gairebé un segle que encara pot durar molt més.

8. CONCLUSIONS

A partir d'aquest treball, podem conèixer amb profunditat com van aparèixer tant els gegants pagesos com els gegants sabaters a Inca. L'objectiu d'aquest projecte se centrava en entendre des d'un punt de vista antropològic els motius d'introducció de dues parelles de gegants a Inca. Per altra banda, també es pretenia saber què havia significat per a Inca al llarg de la seva història comptar amb quatre gegants. Així doncs, podem concloure amb aquest treball que els inicis dels quatre gegants corresponen a una certa època en la qual es decideix tornar a donar vida a una tradició en decadència. Primer va ser amb la indumentària i, més tard, amb la manufactura del calçat. Aquestes tradicions van anar decaient i la política va evitar el seu oblit introduint elements que els mantinguessin en la memòria. No tan sols això sinó que l'arribada dels nous gegants va suposar en ambdós casos una reafirmació del poble i de la festa. En un principi, els gegants antics vestien la plaça durant els dies de la festa. Posteriorment, els gegants nous ballaven en les activitats culturals per mantenir viu el poble i animar-lo a participar de les celebracions.

Respecte a l'impacte, els dos primers gegants van suposar un canvi en la mirada de la pèrdua de la típica indumentària mallorquina. Encara que la gent va deixar de vestir com era habitual, es va seguir recordant la vestimenta tradicional i la Revetla la va mantenir. A més, els gegants van acompanyar els capgrossos en diverses sortides, una activitat que va mantenir-se durant molts d'anys i que va permetre donar vida a les festes patronals engrescant a la gent a donar el tret inicial. Aquesta parella de gegants, també té la particularitat d'haver existit durant 95 anys a Inca. És per això que són patrimoni històric de la ciutat, ja que s'han preservat, tot i haver passat per situacions molt diverses. Els gegants nous, per la seva part, han estat un símbol de la prosperitat d'Inca durant molt de temps gràcies a la indústria del calçat. Han resultat ser uns elements que han unit al poble i que han empès la cultura popular (com van fer a la reforma de la plaça de Santa Maria la Major). Han estat una mostra de festa i alegria per la comunitat.

En definitiva, Inca té la gran sort de comptar amb una tradició gegantera molt ben constituïda, que, d'una manera o d'una altra, ha col·laborat amb la prosperitat de la seva gent. És, doncs, una marca d'allò que hem viscut i un impuls cap a un millor futur.

REFERÈNCIES

Alenyar, M., Barceló, B. & Carlos, P. 1982. "Evolució econòmica", a: Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Balears. (Ed.). *Cent anys d'història de les Balears*. Vol. 1. Salvat Editors, S.A.: Espanya; 43-74.

Carlos, P. & Muntaner, L. 1982. "Història política i social", a: Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Balears. (Ed.). *Cent anys d'història de les Balears*. Vol. 1. Salvat Editors, S.A.: Espanya; 9-42.

Colom, C. 2010. *L'Abans: recull gràfic 1870-1975*. Inca. Efadós.

Fiol, P. 2004. *Sant Bartomeu, patró d'Inca (1230-1643)*. VI Jornades d'Estudis Locals: Inca, 23 i 24 d'octubre de 2004.

Llabrés, J., Bergas, P., & Florit, J. 2023. *Les figures festives de Sencelles* (Ajuntament de Sencelles, Ed.). Imprès, Binissalem.

Marimon, A. & Serra, S. 1999. *Els anys vint a les illes Balears: Palma, del 9 a l'11 de desembre de 1998*. Institut d'Estudis Baleàrics.

Tomàs, P. 2011. *Els gegants de Mallorca*. El Gall Editor. Valls, R. 2017. *Caparrotari*. Raül Valls. 8436563451508 Xamena, P. 1991. *Història de Mallorca*. Editorial Moll.

Documentació d'arxiu

AHMI: Arxiu Històric Municipal d'Inca

Actes, programes i premsa de l'època

Actes de l'Ajuntament d'Inca (abril 1928). Ca Nostra: Setmanari d'Inca (1928-1929)

Correo de Mallorca: periódico católico (juliol 1928). Dijous: setmanari local i comarcal (1994-1995).

El Día: periódico de la mañana (1928).

La Almudaina: diario de la mañana: avisos, noticias (1928-1934). Programes de festes Dijous Bo de l'Ajuntament d'Inca (1990-2000).

Programes de festes Sant Abdon i Sant Senén de l'Ajuntament d'Inca (1930-2000).

doi: 10.3306/JELINCA.25.153

SON MAS DES POTECARI. DE L'OBLIT A LA RECUPERACIÓ DEL PATRIMONI ARQUEOLÒGIC INQUER

Magdalena Sastre Morro,[1] Javier Rivas Ortiz,[2] Cristina Rubio Vicens[3]

1. Arqueològa.
magdalenasastre@gmail.com

2. Arqueològ.
rivasjavi@gmail.com

3. Arqueològa.
cristinavicens13@gmail.com

Paraules clau: arqueologia, patrimoni, prehistòria, divulgació, plataforma esglaonada.

Resum. *Son Mas des Potecari és un dels més de 30 jaciments arqueològics documentats al municipi d'Inca. Aquest és conegut des de principis del segle XX gràcies a la troballa d'un pròtom i unes banyes de bou bronze. No obstant això, no va ser fins al 2017 quan s'impulsaren les primeres intervencions arqueològiques programades que han permès millorar la conservació del bé i començar a difondre'l entre la societat inquera. L'objectiu d'aquesta comunicació és donar a conèixer les actuacions executades fins al moment, els resultats obtinguts i les perspectives de futur del jaciment de Son Mas des Potecari.*

Keywords: archaeology, heritage, prehistory, dissemination, stepped monument

Abstract. *Son Mas des Potecari is one of more than 30 archaeological sites documented in the municipality of Inca. It has been known since the early 20th century due to the discovery of a protome and bronze bull horns. However, it was not until 2017 that the first scheduled archaeological interventions were conducted, improving the site's conservation and initiating the sharing of information with the Inca community. The aim of this communication is to present the actions undertaken so far, the results obtained, and the future prospects for the Son Mas des Potecari site.*

1. INTRODUCCIÓ

El present article aborda les característiques i els objectius del projecte de recerca al jaciment prehistòric de Son Mas des Potecari (Inca), previst per al trienni 2024-2026. Aquest projecte s'emmarca dins les directrius establertes pel Decret 14/2011, de 25 de febrer, pel qual es regula la gestió d'intervencions arqueològiques i paleontològiques a les Illes Balears. Malgrat ser el primer projecte d'investigació específica aplicat al jaciment, neix amb la voluntat de donar continuïtat a les tasques de conservació i valorització iniciades el 2018 amb la primera neteja de vegetació i consolidació de les estructures. A partir del 2021, aquestes intervencions han esdevingut un procés constant que ha garantit la preservació del jaciment i n'ha establert les bases per al seu estudi i difusió.

Aquest projecte suposa un avenç significatiu en la trajectòria d'investigació i revalorització del jaciment, amb un doble enfocament: per una banda, l'assoliment d'objectius científics que permetin aprofundir en el coneixement funcional, simbòlic i contextual de Son Mas des Potecari i, per l'altra, la socialització del seu patrimoni arqueològic, seguint els principis de l'arqueologia pública. En l'àmbit científic, el projecte es proposa superar la manca d'estudis sistemàtics que han caracteritzat la història del jaciment. Des de la seva primera documentació per Guillem Rosselló Bordoy el 1963, arran de la paralització de les activitats destructives d'una empresa constructora, el jaciment no ha estat objecte d'una investigació profunda que en determini el seu funcionament i significat en el context de la prehistòria mallorquina.

Son Mas des Potecari presenta dues estructures principals visibles: una plataforma esglaonada (Estructura I) i un talaiot de planta circular (Estructura II). Malgrat això, l'observació de línies de murs i acumulacions de terra suggereix l'existència d'altres edificacions soterrades, possiblement incloent un navetiforme (Estructura III). La plataforma esglaonada és especialment rellevant, ja que només se n'han documentat sis exemples a Mallorca, i moltes d'aquestes amb metodologies d'excavació i registre que no compleixen els estàndards actuals. Això deixa oberts nombrosos interrogants sobre la seva funcionalitat i relacions espacials amb altres estructures del jaciment. El present projecte pretén desenvolupar un estudi sistemàtic que aporti dades innovadores sobre aquestes construccions i les seves interaccions dins l'assentament.

El segon eix del projecte es focalitza en la socialització del jaciment, una línia que pren força a partir dels postulats de l'arqueologia pública (Schadla-Hall, 1999; Merriman, 2004; Richardson i Almansa, 2015). Aquesta disciplina defensa la necessitat de fer partícip la societat dels resultats de les intervencions patrimonials i d'estimular la seva vinculació amb el patrimoni arqueològic. El projecte proposa una aproximació multivocal a la interpretació del passat, afavorint la participació activa de la comunitat en la construcció de discursos i estratègies per comprendre i valorar els elements arqueològics. Aquesta interacció busca fomentar l'estima, el sentit de pertinença i el reconeixement del jaciment com a part integral del patrimoni identitari local.

La formalització recent d'un conveni de col·laboració entre la propietat dels terrenys i l'Ajuntament d'Inca, amb una vigència inicial de cinc anys prorrogables, exemplifica la voluntat de garantir la continuïtat del projecte i consolidar la implicació de les institucions i la societat civil en la seva preservació i difusió. Així, aquest projecte no només té com a objectiu aprofundir en el coneixement científic de Son Mas des Potecari, sinó també convertir-lo en un referent de dinamització patrimonial i implicació ciutadana.

2. PRIMERES INTERVENCIONS

El jaciment arqueològic de Son Mas des Potecari, situat al terme municipal d'Inca, fou documentat per primera vegada l'any 1963 per l'arqueòleg Guillem Rosselló Bordoy. Segons el seu relat, el propietari de la parcel·la, amb l'objectiu de convertir aquell terreny erm en una zona aprofitable, va autoritzar una companyia constructora a netejar el terreny i extreure les pedres acumulades per a la seva utilització com a grava per al ferm de carreteres. Durant aquests treballs, i instal·lada ja una màquina trituradora, es va tenir notícia de la destrucció d'un gruixut mur format per grans pedres. En aquest context, Rosselló Bordoy es va desplaçar al lloc i va documentar la presència de dues construccions prehistòriques de tipologia talaiòtica: una estructura esglaonada (Estructura 1) i un talaiot (Estructura 2). El descobriment es va produir en el marc d'un procés de destrucció que marcaria la història recent del jaciment. L'acció de les màquines excavadores va destruir part del sector sud-oest de l'Estructura 1 i, probablement, altres murs i construccions que en aquell moment podien ser visibles. Poc després de la seva documentació inicial, es varen prendre diverses fotografies del jaciment, realitzades per la propietat i cedides posteriorment a investigadors.

El mateix Rosselló Bordoy torna a fer referència al jaciment l'any 1982, en un article dedicat a un pròtom taurí de bronze i dues banyes també de bronze, localitzades durant la primera meitat del segle XX a una parcel·la pròxima situada ja dins el terme municipal de Llubí. A la dita publicació es parla de la controvèrsia al voltant de la sortida d'aquestes peces patrimonials de l'illa, que acabaren dipositades al Museu Arqueològic de Barcelona. Més enllà d'aquestes aportacions, les mencions al jaciment de Son Mas des Potecari han estat esporàdiques i de caràcter general. L'any 1968, Josep Mascaró i Passarius el va incloure en una nota publicada a la revista *Ampurias*, en què descrivia l'Estructura 1 com un talaiot de planta irregular amb un corredor d'accés en angle, una característica que també identificà en altres jaciments de les Illes Balears. D'altra banda, l'Estructura 2 és descrita com un talaiot de planta circular, amb unes dimensions màximes d' 11,20 metres x 10,80 metres, una alçada visible de 2,10 metres i un portal orientat al nord-oest.

El 1996, Antoni Seguí Estrany el va incloure dins un llistat de jaciments arqueològics del municipi d'Inca en funció de la seva cronologia. Tres anys més tard, Ga-

briel Pons i Homar va definir el conjunt com un "centre comunal", diferenciant entre el talaiot circular i una possible estructura tumulària esglaonada. Aquesta darrera interpretació contrasta amb la descripció prèvia de Mascaró i Passarius, que considerava l'Estructura 1 com un talaiot. La referida classificació també fou recollida per Javier Aramburu-Zabala a la seva tesi doctoral (1998) i, posteriorment, al seu inventari arqueològic del municipi d'Inca (2018), a la qual es reforma aquesta tipologia diferenciada. Una de les darreres aportacions destacables la trobam al Catàleg de patrimoni del terme municipal d'Inca, publicat el 2012. La fitxa del jaciment proporciona una descripció acurada de les dues estructures, tot destacant la necessitat urgent d'una neteja de la vegetació, que en aquell moment estava provocant un deteriorament progressiu dels murs.

Pel que fa a intervencions arqueològiques, no va ser fins al 2017 que es va realitzar la primera actuació programada al jaciment. Aquesta intervenció, dirigida per Magdalena Sastre i David Javaloyas, va consistir en la neteja de la vegetació acumulada des de les darreres dècades. A partir del 2021, un programa d'intervencions arqueològiques liderat per Magdalena Sastre i Sandra Caballero ha centrat els seus esforços en la conservació i restauració del conjunt, amb accions específiques de consolidació a les zones més deteriorades de l'Estructura 1 i el manteniment d'una neteja periòdica per evitar el deteriorament causat per l'acció de la vegetació. Aquestes actuacions han permès garantir una millor conservació del jaciment i han establert les bases per a la seva valorització com a patrimoni històric del municipi.

Actualment, Son Mas des Potecari es manté com un testimoni de gran importància dins la prehistòria de Mallorca. Tot i les intervencions recents, és necessari continuar amb un programa de manteniment i conservació que eviti la repetició dels episodis de destrucció i abandonament que han caracteritzat gran part de la seva història recent. Aquest jaciment ofereix un potencial significatiu tant per a la recerca com per a la divulgació del patrimoni arqueològic de les Illes Balears.

3. CONSOLIDACIÓ DEL PROJECTE

Les tasques descrites a l'apartat anterior varen suposar un punt de partida des del qual es varen poder constatar, i solucionar, les necessitats de conservació-consolidació del jaciment i es va començar a posar en valor tot el conjunt prehistòric gràcies a un cicle de visites guiades guiades, participació a conferències i publicació d'articles (Sastre *et al*., 2022). Però, al mateix temps, va fer palès el poc coneixement científic de què es disposava de la plataforma esglaonada.

Les intervencions de consolidació-restauració anaven enfocades a solucionar problemes de conservació greus de l'Estructura i, per tant, es tractaven d'intervencions molt localitzades, però que permetien entreveure una complexitat arquitectònica major de la que inicialment s'havia previst. La qüestió era que el marc en el qual es desenvolupaven aquestes actuacions,

la convocatòria de subvencions per a la recuperació d'espais arqueològics i paleontològics a l'illa de Mallorca del Consell de Mallorca, no possibilitava aprofundir en les tasques de recerca i excavació més enllà d'allò estrictament necessari per consolidar l'estructura.

Així doncs, en col·laboració amb l'Ajuntament d'Inca i la inestimable implicació i interès de la propietat, es va decidir fer una passa més per a la consolidació del projecte arqueològic. En aquest sentit, si fins al moment s'havien desenvolupat projectes d'intervenció anuals (2017, 2021, 2022 i 2023), es va decidir redactar el Pla Director del jaciment (el 2023) i un projecte de recerca triennal (2024-2026). Per tant, el 2024, es va desenvolupar la primera excavació de recerca arqueològica al jaciment que, previsiblement, tendrà continuïtat el 2025 i el 2026, i que se centrarà a començar a resoldre els dubtes que s'han anat plantejant durant les intervencions que es varen iniciar el 2017.

PLA DIRECTOR

La passa prèvia a la redacció del Projecte de recerca triennal (2024-2026) del jaciment de Son Mas des Potecari i del Projecte d'execució de la primera anualitat (2024) va ser la confecció del Pla Director del jaciment arqueològic de Son Mas des Potecari (Inca) per part de l'arqueòloga i els arqueòlegs Magdalena Sastre, Javier Rivas i Miquel Àngel Salvà. Aquest document neix de la necessitat de planificar les accions que es consideren prioritàries per a la recerca; conservació i restauració; i difusió, socialització i adequació del jaciment. És a dir, es tracta d'una eina de programació integral i d'un protocol d'actuació a curt i mitjà termini en què, a partir de la situació actual del jaciment, es defineixen, planifiquen i valoren les passes a seguir.

El Pla Director, de manera genèrica, té com a objectius (Sastre *et al*., 2023):

- Analitzar l'estat actual del jaciment, les seves debilitats i els seus punts potencialment millorables.
- Definir les línies estratègiques que han de guiar la recerca al jaciment.
- Bastir els eixos fonamentals de la conservació preventiva del conjunt arqueològic, amb atenció a les recomanacions de les tècniques especialistes en aquest camp.
- Plasmar els criteris d'intervenció que han de guiar la restauració de l'element.
- Plantejar les bases d'una proposta interpretativa del jaciment.
- Plantejar les línies d'actuació relatives a l'adequació per a la visita en l'aspecte material.
- Dissenyar instruments per a la difusió pública.
- Ordenar les propostes de millora en un pla plurianual i realitzar una aproximació econòmica del seu cost.

L'anàlisi de debilitats, amenaces, fortaleses i oportunitats (DAFO) del jaciment permet apreciar el seu potencial. Així, a l'apartat de fortaleses, destacaria monumentalitat del conjunt i que no s'han realitzat excavacions arqueològiques prèvies, fet que va lligat amb l'apartat d'oportunitats amb un elevat potencial de recerca científica sobre les plataformes esglaonades i la predisposició de l'Ajuntament de posar en valor aquest jaciment. En canvi, també compta amb debilitats importants, com el fet de trobar-se enfora de nuclis de població i el reduït impacte social del bé; elements que podrien arribar a implicar un baix valor social del jaciment si no es porten a terme activament tasques de divulgació i difusió.

Seguidament, el document planteja els plans i les línies d'actuació dividides en tres categories: Recerca; Conservació i restauració; i Difusió, socialització i adequació. En el cas de la primera, s'estableix que la primera línia d'acció és l'excavació i la documentació, centrades a la plataforma esglaonada, en primer lloc; al talaiot circular, a continuació; i la resta d'estructures soterrades que hi pugui haver a la parcel·la de les quals només s'intueixen, en els millors dels casos, algunes línies de pedra que podrien formar part de murs d'estructures prehistòriques. La segona línia d'actuació del pla de recerca se centra en l'estudi del material arqueològic moble que és susceptible de ser exhumat durant les excavacions. Finalment, a la tercera línia d'actuació d'aquesta categoria destaca la necessitat d'executar actuacions que afavoreixin la transferència de coneixement dels resultats científics obtinguts mitjançant les excavacions arqueològiques, i l'estudi del material moble. Aquestes comunicacions científiques s'articulen al voltant de dos eixos: la participació a xerrades, conferències i jornades; i les publicacions escrites que, en ocasions, es deriven de les ponències orals indicades anteriorment.

La categoria de conservació i restauració beu directament de l'anàlisi organolèptica que es va realitzar el 2021 del jaciment (Sastre *et al*. 2021). En aquest sentit, les línies del referit apartat destaquen la necessitat de mantenir la neteja de la vegetació invasiva, establir un programa de monitoratge de l'estat de conservació i, en funció a la línia anomenada anteriorment, la implementació de mesures correctives.

La tercera i darrera categoria contemplada als plans i les línies d'actuació tracta la difusió, la socialització i l'adequació del jaciment. Aquest apartat se centra en la vessant pública del projecte, que veuen els jaciments com a mitjà de contacte directe amb el passat i com a espais d'aprenentatge informal (Pérez-Juez, 2006). Les línies d'actuació plantejades són: adquirir el terreny per part de l'Ajuntament; establir un programa de visites públiques que vagin més enllà de les jornades de portes obertes i inserir el jaciment dins rutes culturals del municipi; apropar el jaciment i els continguts sobre prehistòria insular als centres educatius de la contrada mitjançant un programa de visites escolars i tallers didàctics a l'aula; facilitar l'arribada al

jaciment amb la instal·lació de senyalització direccional a la via pública; i, finalment, adequar l'espai per a la visita pública. En aquest darrer punt es planteja modificar l'accés actual al jaciment, que es fa passant per davant de les cases de la propietat, per condicionar-ne un de nou a un costat de la parcel·la, fet que milloraria la privacitat de l'habitatge i hi crearia una via de pas específica. També es contempla la instal·lació de panells interpretatius i la definició d'un recorregut pel jaciment.

Així doncs, com s'ha pogut apreciar al llarg d'aquest punt, el Pla Director s'ha d'entendre com la guia sobre la qual s'assenten les diverses intervencions al jaciment i sobre aquest. No és un document que tengui l'objectiu de ser exhaustiu ni concretar les actuacions fins al detall, ja que aquestes vendran recollides als projectes d'intervenció arqueològica elaborats pel Servei de Patrimoni Històric del Consell de Mallorca; però sí neix d'una profunda reflexió sobre què fer amb el jaciment arqueològic en un sentit global, no únicament restringida a una intervenció física directa a l'element.

PROJECTE DE RECERCA TRIENNAL

La feina desenvolupada els anys previs a l'inici del Projecte de recerca al jaciment de Son Mas des Potecari ha permès iniciar aquestes actuacions des d'una base sòlida. Així, l'anàlisi organolèptica (Sastre *et al*. 2021) va permetre constatar l'estat de conservació del jaciment i va posar de manifest les intervencions de consolidació-restauració més urgents, les actuacions que es van executar a partir d'aquest document varen evidenciar el potencial de recerca del jaciment i el Pla director (Sastre *et al*., 2023) va establir l'ordre de prioritat de les accions a desenvolupar-hit. En aquest sentit, el Projecte de recerca triennal (2024-2026) (Sastre *et al*., 2024) neix de la necessitat de millorar el coneixement científic de què es disposa sobre el jaciment de Son Mas des Potecari, més concretament de la seva plataforma esglaonada i la seva relació amb la resta d'estructures arqueològiques, ja siguin prèvies, coetànies i posteriors, i de la millora de la socialització del jaciment, entès en un sentit ampli de difusió i revalorització social, i de restauració i adequació.

Figura 1. Vista frontal del sector sud-est a l'inici de la campanya del 2024.

Figura 2. Vista frontal del possible corredor documentat durant la campanya del 2023.

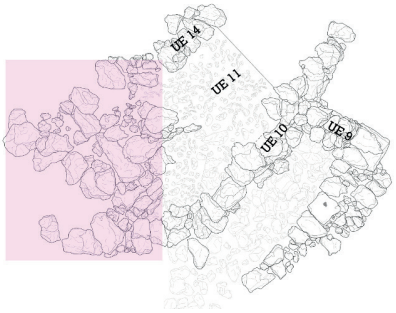

Figura 3.Planta del sector sud i, parcialment, sector sud-est, a la qual s'aprecien l'anell perimetral UE 10, el mur UE 9, el possible segon anell perimetral i les restes del possible corredor.

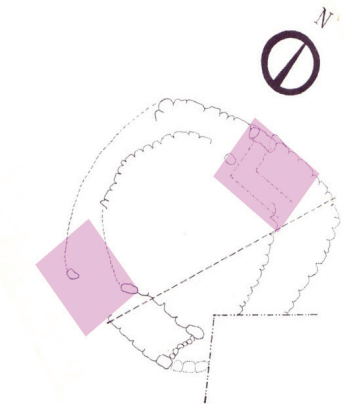

Figura 4. Planta de la plataforma esglaonada (Rosselló, 1963) amb la situació dels dos possibles corredors documentats.

En aquest sentit, el pla de recerca científica del Projecte contempla la intervenció a dues estructures del jaciment: Estructura I, la plataforma esglaonada, i l'Estructura III, edifici de tendència absidal que es podria correspondre amb un navetiforme. En el primer cas, la plataforma esglaonada, es té previst intervenir al seu sector sud i sud-est. Pel que fa al **sector sud-est** (figura 1), aquesta àrea va ser objecte d'una actuació preventiva (d'estabilització i consolidació de l'estructura) durant l'any 2021 (Sastre *et al*., 2022), ja que presentava un elevat grau de deteriorament, a causa de l'acció antròpica dels anys 60 (Rosselló, 1963) i el creixement descontrolat de vegetació invasiva de les darreres dècades. En aquest indret es pretén documentar el traçat i la potència de l'anell perimetral de l'Estructura (UE 10), així com confirmar les relacions estratigràfiques que té aquest anell amb el mur UE 9 i un possible segon anell perimetral, tot parant especial esment a intentar establir les diferents fases constructives de l'Estructura (figura 3).

En relació amb el sector sud (figura 2), durant la campanya del 2023, es va poder documentar un possible corredor d'entrada cap a l'interior del túmul del qual no se sabia l'existència (figura 3) i es van poder identificar les seves parets i les possibles lloses de coberta d'aquest. Hem de tenir en compte que ja es coneix un corredor d'entrada a l'inte-

Figura 5. Restes visibles del mur d'estructura tripartida del possible navetiforme a l'inici de la campanya del 2024.

rior del túmul, a la seva part nord, i que té la seva entrada per la part superior del túmul (figura 4).

En relació amb l'Estructura III (figura 5), es pretén fer una neteja intensiva de la vegetació arbustiva i herbàcia que la cobreix, així com la retirada dels sediments més superficials dels paraments de l'edifici i treure les pedres petites del seu voltant, amb l'objectiu de definir de la millor manera possible les crestes i el recorregut dels murs per confirmar o desmentir que es tracti d'un navetiforme.

- **PROJECTE D'EXECUCIÓ – 2024**

Durant el mes de setembre de 2024 es va executar la primera intervenció arqueològica del Projecte de recerca triennal (2024-2026). D'aquesta només s'han pogut desenvolupar els treballs de camp, l'excavació al jaciment pròpiament dita, sense que s'hagin pogut estudiar els materials recuperats durant la campanya ni redactar l'informe de la intervenció. Per tant, els resultats que es presentaran a continuació són provisionals, i podrien variar en funció d'estudis posteriors.

La intervenció es va centrar en el sector sud-est de l'Estructura I (figura 1), i en l'Estructura III, tal com preveia el Projecte de recerca. Del primer indret, el sector sud-est de l'Estructura I, la major part dels esforços es varen centrar en l'excavació del sediment que reomplia el forat generat pel retall UE 39, la UE 8, UE 35 i UE 36. Aquest clot es documenta a un cap de cantó generat entre el parament exterior de l'anell perimetral UE 10 i el mur UE 9 que se li adossa (figures 6 i 7). En aquest sentit, durant l'excavació de les UUEE 8, 35 i 36 es varen recuperar abundants restes de ceràmica indígena feta a mà i de faunístiques, encara pendents d'estudi. Les referides troballes semblen indicar, tot i que aquesta afirmació s'ha de prendre amb cautela, que ens trobam davant d'un petit femer que, possiblement, hauria tengut també una funció votiva. En aquest sentit, esperam que l'estudi dels materials exhumats i l'ampliació de l'excavació de la dita àrea permetin assegurar aquestes hipòtesis i aportar més dades rellevants com el tipus de vaixella, la cronologia del dipòsit i les espècies d'animals que s'hi varen deixar.

Figura 6. Estat inicial de la UE 8 abans de la seva excavació, a l'espai generat entre l'anell perimetral UE 10, el mur UE 9 i el retall UE 39.

Figura 7. Estat final de l'excavació del forat generat pel retall UE 39, entre l'anell perimetral UE 10 i el mur UE 9.

Figura 8. Estat final de la intervenció a l'Estructura III en què s'aprecien les restes d'un mur de possible tendència absidal.

Els resultats de la intervenció a l'Estructura III (figura 5) no varen ser concloents. L'objectiu de l'actuació era confirmar o rebutjar que aquest edifici es tractava d'un navetiforme, però les tasques executades durant la campanya no varen resoldre la qüestió. Es va portar a terme una neteja de la vegetació i es va espedregar de manera superficial aquesta estructura, així com l'excavació de l'estrat més superficial, amb la finalitat de poder documentar els paraments interior i exterior de l'Estructura per determinar, a partir de la seva planta, si era un navetiforme. Malauradament, l'estat de conservació dels paraments és molt dolent, i enretirant només el nivell de terra més superficial no es va poder apreciar el perímetre de l'edifici (figura 8). Així, s'haurà d'esperar a pròximes campanyes, en què es pugui desenvolupar una excavació més intensiva, per confirmar la funcionalitat d'aquesta estructura.

CONTINUACIÓ DE LES INTERVENCIONS DE CONSOLIDACIÓ I RESTAURACIÓ

També durant el mateix mes de setembre de 2024 es va executar la campanya de consolidació i restauració emmarcada a la Convocatòria de subvencions per a la recuperació d'espais arqueològics i paleontològics a l'illa de Mallorca del Consell de Mallorca. L'objectiu d'aquesta intervenció era consolidar un altre punt de la plataforma que es trobava en procés de degradació al sector sud-oest de l'Estructura. En aquest cas es va intervenir a l'anell perimetral, que presentava una pèrdua significativa del parament exterior que contenia el reble i de la torre central, que també havia patit la desaparició de part del seu parament exterior (figura 9).

Figura 9. Estat inicial del sector sud-oest abans de l'inici de les tasques de consolidació.

El resultats més destacables d'aquesta intervenció varen ser:

- Es va consolidar un nou tram de la plataforma esglaonada que es trobava en procés de degradació constant.
- Les tasques de sanejament del reble i d'identificació de la línia de mur enterrada varen permetre apreciar un possible enllosat que donaria accés cap al corredor del sector sud de la plataforma. En aquest enllosat es varen documentar diverses restes d'un bòvid que, en l'estat actual de la recerca, sembla que s'haurien dipositat de manera intencionada (figura 10). De totes maneres, encara no s'han pogut realitzar els estudis necessaris per corroborar aquesta afirmació; a més a més, seria necessari executar una excavació en extensió per acabar de confirmar la presència del dit enllosat i tot el seu traçat.
- Les actuacions de consolidació de la part superior de la plataforma varen permetre apreciar un mur de parament triple que podria estar associat a la part superior del corredor d'accés del sector sud de l'Estructura (figura 11).

Figura 10. Estat final de la part inferior de la plataforma al seu costat sud-oest. Destaca la presència de restes d'un bòvid a la part central de la imatge, just damunt de diverses lloses planes que s'interpreten com un enllosat.

Figura. 11. Estat final de la consolidació de la part superior de la plataforma al seu costat sud-oest. A la imatge s'aprecia un mur de triple parament que podria estar associat al corredor d'accés en aquesta àrea de l'estructura.

4. FUTURES LÍNIES D'ACTUACIÓ

La recuperació i posada en valor del jaciment arqueològic de Son Mas de Potecari constitueix una excel·lent oportunitat per reforçar el vincle entre el patrimoni històric i la ciutadania d'Inca, així com per promoure una major implicació de la societat mallorquina en la seva conservació i difusió. Amb aquesta finalitat, les perspectives de futur s'estructuren al voltant de dues línies d'actuació: una de caràcter científic, que inclou la investigació i la documentació rigorosa del jaciment, i una altra de naturalesa social-comunitària, enfocada a la seva protecció, restauració i integració en la vida cultural local.

Aquestes intervencions es desenvoluparan en el marc d'una proposta a llarg termini, adaptada anualment segons els resultats de cada campanya arqueològica i els criteris de l'equip tècnic. L'objectiu és garantir el coneixement i la conservació d'aquest element del patrimoni local, alhora que es fomenta la seva projecció com a recurs cultural i educatiu al servei de la comunitat.

ACTUACIONS EN L'ÀMBIT CIENTÍFIC

- **RECERCA**

Les futures actuacions en l'àmbit de la recerca es dirigeixen, d'una banda, a un enfocament més general, centrat en la documentació exhaustiva de les estructures conegudes al jaciment. Aquest procés inclourà un registre detallat tant fotogràfic com planimètric (figures 12 i 13), amb especial atenció a les àrees on el traçat de les estructures presenta un estat de conservació més compromès. Així mateix, es planteja la identificació de la funcionalitat d'altres restes constructives existents, com la possible estructura de l'edat del bronze.

Figura 12. Documentació fotogràfica de la plataforma esglaonada.

Figura 13. Procés de documentació de la plataforma esglaonada.

Paral·lelament, es pretén analitzar l'evolució històrica del jaciment i del seu entorn immediat per aprofundir en el coneixement de la prehistòria a Inca i a Mallorca. A més, amb l'objectiu de comprendre millor la dinàmica històrica del jaciment, es treballarà en la identificació i caracterització de les diferents fases d'ocupació, ús i abandonament.

En termes més específics, les futures actuacions de recerca se centraran en la plataforma esglaonada. Aquesta estructura serà objecte d'un estudi detallat per analitzar-ne l'aparell constructiu i el seu funcionament, així com per establir el traçat tant interior com exterior. Addicionalment, es documentarà la cronoestratigrafia de l'estructura, amb l'objectiu de determinar les diferents fases constructives, d'ocupació i d'abandonament que han tengut lloc al llarg del temps.

- **CONSOLIDACIÓ I RESTAURACIÓ**

Les tasques de recerca es complementaran amb les feines de consolidació i restauració dels béns arqueològics presents al jaciment. Aquestes accions, a més de contribuir a un aprofundiment científic, resulten fonamentals per preservar i comprendre millor les restes arqueològiques descobertes.

Per aquesta raó, les feines de consolidació i restauració s'han estat desenvolupant des de l'inici del projecte. Les futures intervencions se centraran en diversos aspectes essencials. En primer lloc, es durà a terme la neteja de runa i s'espedregarà per millorar la visibilitat de les estructures i facilitar-ne la comprensió per als visitants. Aquestes accions també permetran avaluar les zones per a futures excavacions, sanejar les estructures i prevenir-ne la degradació.

Figura 14. Tasques de neteja de la vegetació abans d'iniciar la campanya de l'any 2024.

En segon lloc, s'implementarà un control continuat de la vegetació invasiva que pugui afectar negativament les estructures, amb l'objectiu de prevenir danys futurs i garantir una millor comprensió del jaciment (figures 14 i 15).

Figura 15. Tasques de control del creixement de la vegetació durant la campanya 2024.

Finalment, es procedirà a la consolidació i restauració de les estructures a mesura que siguin excavades, tot assegurant-ne l'estabilitat i la conservació a llarg termini.

ÀMBIT SOCIAL-COMUNITARI

- **ADEQUACIÓ I MUSEÏTZACIÓ**

Diverses de les accions previstes per al futur del jaciment estan orientades a la seva adequació i museïtzació, amb l'objectiu de preparar l'espai per a la visita pública. Aquestes actuacions busquen fer-lo accessible per al conjunt de la ciutadania i garantir una experiència enriquidora i segura per als visitants.

Entre les accions planificades, destaca l'obertura d'un nou accés al jaciment, que permetrà evitar el pas per davant de l'habitatge ubicat a la parcel·la. Aquesta mesura es complementarà amb la creació d'un espai adequat per a l'estacionament de vehicles, per evitar interferències amb el camí existent. Les dites iniciatives no només milloraran la comoditat i seguretat dels visitants, sinó que també contribuiran a una integració més respectuosa i ordenada del jaciment en el seu entorn.

En aquest context, es proposa el disseny i la instal·lació d'elements indicatius i senyalitzadors al llarg de l'itinerari d'accés al jaciment, amb la finalitat de garantir una orientació clara i eficaç per al públic. Aquestes mesures tenen com a objectiu facilitar l'arribada dels visitants al lloc arqueològic.

A més, es contempla la implementació d'un recorregut estructurat pel jaciment, complementat amb panells informatius i explicatius que facilitin la comprensió de les restes arqueològiques. Aquests elements interpretatius tenen com a objectiu proporcionar una experiència enriquidora i pedagògica apropant el valor cultural i patrimonial del jaciment a la ciutadania.

- **FORMACIÓ**

La formació dels estudiants universitaris en el treball de camp constitueix un element fonamental per potenciar l'estudi, el coneixement i la valoració del patrimoni arqueològic. Aquesta tasca implica una preparació adequada dels futurs professionals i investigadors en la matèria, ja que només a través d'una formació rigorosa es pot garantir la transmissió i preservació dels valors patrimonials.

Per aquest motiu, es promourà una crida dirigida a estudiants universitaris, especialment de disciplines com història, història de l'art i altres àrees afins, amb la finalitat de conformar un grup de voluntaris i voluntàries que participin activament en la intervenció arqueològica. L'objectiu principal d'aquest vessant del projecte és oferir als estudiants una oportunitat de formació pràctica en els múltiples aspectes que integren una excavació arqueològica, molts dels quals són difícils d'assimilar en el context acadèmic teòric de les universitats.

Els voluntaris no es limitaran estrictament a les tasques d'excavació, sinó que s'integraran en un procés formatiu complet que inclourà el coneixement de la metodologia arqueològica emprada. Així mateix, en la mesura possible,

participaran activament en les diferents activitats pròpies d'una excavació, com ara el dibuix de camp, l'extracció i catalogació de materials, la preparació de mostres, entre d'altres (figura 16).

A través d'aquesta experiència, els participants no només adquiriran una formació procedimental i teòrica que complementarà els seus estudis acadèmics, especialment pel que fa a les metodologies i tècniques utilitzades en la investigació dels jaciments arqueològics, sinó que també aprofundiran en el coneixement de la prehistòria balear. Al final de la seva participació, els estudiants rebran un certificat que acreditarà la formació adquirida i la seva contribució al projecte (figura 17).

Figura 16. Voluntaris de la campanya 2024 netejant material arqueològic.

Figura 17. Voluntaris de la campanya 2024 participant a l'excavació arqueològica.

- **DIVULGACIÓ**

Les tasques de divulgació i difusió s'han desenvolupat de manera contínua al jaciment des de l'any 2017, atès que constitueixen una de les línies d'actuació principals del projecte de Son Mas des Potecari. Aquest enfocament respon a la convicció de l'equip que la generació de coneixement no té sentit si queda restringida exclusivament a l'àmbit acadèmic. Per contra, aquest coneixement ha d'arribar a la societat, la qual fa possible el projecte d'investigació. Sense aquesta connexió amb la comunitat, el jaciment i la seva recerca perdrien bona part de la seva raó de ser.

En aquest sentit, les activitats de divulgació s'han mantingut des de l'inici del projecte i continuen actives en l'actualitat. A més, a mesura que es vagin assolint els objectius de recerca i consolidació, es preveu implementar noves accions per apropar els resultats de les intervencions arqueològiques al públic.

D'una banda, es planteja la realització de visites interpretatives adreçades a tots els públics. Aquestes no es limiten a la mera transmissió de coneixements, sinó que busquen facilitar la comprensió del significat i el valor del jaciment des d'una perspectiva cultural i històrica. Així mateix, al final de cada campanya arqueològica es preveu organitzar una jornada de portes obertes en què l'equip mostrarà el jaciment, exposarà les tasques desenvolupades i donarà a conèixer les troballes.

D'altra banda, es planteja la realització de visites escolars dirigides tant a centres educatius d'Inca com d'altres municipis de l'illa de Mallorca. Aquestes s'acompanyaran d'activitats didàctiques dissenyades per oferir als estudiants una experiència educativa integral que els permeti no només conèixer el jaciment in situ, sinó també aprofundir en els seus coneixements sobre la prehistòria mallorquina.

A més, s'intentarà programar les dites activitats durant els períodes d'excavació, ja que així els alumnes tendran l'oportunitat d'observar de prop el desenvolupament d'una intervenció arqueològica i d'aprendre sobre les diferents tasques que duen a terme els arqueòlegs al camp, com la recuperació i el registre de materials, l'anàlisi estratigràfica i altres processos metodològics propis de la disciplina.

També es preveu la realització d'activitats de divulgació adreçades a diversos col·lectius socials del municipi d'Inca i d'altres punts de l'illa de Mallorca, com ara la Fundació Deixalles, la Fundació Diagrama, Esment, entre d'altres. Aquestes iniciatives se centraran principalment en visites guiades al jaciment, especialment durant les intervencions arqueològiques, amb la finalitat d'apropar aquest patrimoni a una àmplia diversitat de grups socials.

Figura 18. Visita guiada realitzada dintre del programa "Descobreix Inca".

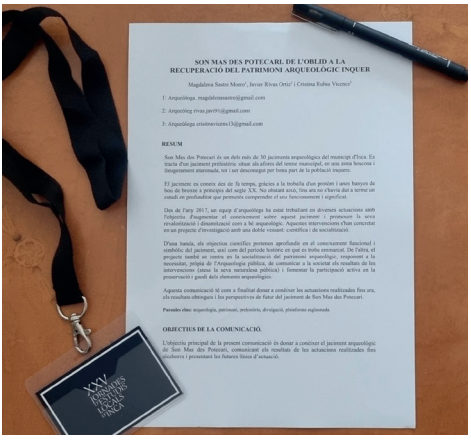

Figura 19. Contribució realitzada a les XXV Jornades d'Estudis Locals d'Inca.

Finalment, amb l'objectiu de donar a conèixer els resultats obtinguts, es preveu la participació de l'equip en diverses conferències i congressos, com ara les Jornades d'Estudis Locals d'Inca, les Jornades d'Arqueologia de les Balears, així com altres esdeveniments especialitzats, en què es presentaran les investigacions i els resultats més destacats del projecte. Aquesta tasca es complementarà amb la publicació d'articles científics i divulgatius per garantir una àmplia difusió del coneixement generat. En aquest marc, cal ressaltar la participació, durant l'any 2024, en programes com "Descobreix Inca: visites guiades al patrimoni d'Inca" (figura 18) i la contribució a les XXV Jornades d'Estudis Locals d'Inca (figura 19).

5. CONCLUSIONS

El jaciment arqueològic de Son Mas des Potecari és un bon exemple del gran potencial del patrimoni prehistòric de Mallorca, especialment pel que fa a l'edat del ferro al municipi d'Inca, tant des del punt de vista científic com social. Tot i ser conegut des de principis del segle XX, les actuacions arqueològiques programades iniciades el 2017 han permès avançar de forma significativa en la seva conservació, recerca i difusió. Les intervencions de conservació i consolidació que s'han realitzat fins ara han servit per estabilitzar les estructures en risc i protegir el conjunt arqueològic, posant en evidència la seva gran complexitat arquitectònica. Tot això ha posat en relleu que aquest jaciment no només destaca per la seva importància arqueològica i històrica, sinó també pel seu gran valor cultural i divulgatiu.

Els futurs projectes de recerca (2024-2026) tenen la finalitat d'aprofundir en diversos aspectes com la funcionalitat de les estructures, la seva evolució històrica i les diferents fases d'ocupació del jaciment, amb l'objectiu de conèixer millor les plataformes esglaonades prehistòriques i les estructures associades. Igualment, la redacció del Pla Director ha estat fonamental per identificar les prioritats i definir una estratègia, tant a curt com a mitjà termini, que permeti a l'equip interdisciplinari desenvolupar una intervenció estructurada i eficient.

Paral·lelament, de cara al futur, es preveuen noves actuacions per garantir la conservació de les restes arqueològiques i fomentar la difusió del jaciment. Així, es plantegen tasques de museïtzació i activitats educatives que permetin a la població apropar-se al seu passat i valorar la importància de la seva preservació. En aquest sentit, la investigació científica, la divulgació cultural i la implicació institucional són claus per augmentar el valor cultural i social de Son Mas des Potecari i consolidar-lo com un recurs educatiu i cultural tant per a la població inquera com per al públic en general.

6. AGRAÏMENTS

El conjunt d'actuacions que es descriuen al present article no haurien estat possibles sense el decidit suport de l'Ajuntament d'Inca, així com del Consell de Mallorca, institucions a les quals volem agrair el finançament i els recursos que han permès el desenvolupament d'aquest projecte. També volem destacar la implicació i col·laboració de la propietat, la família Sancho, que han permès que el municipi d'Inca comenci a recuperar de l'oblit el seu patrimoni arqueològic facilitant la primera intervenció arqueològica programada al terme. Finalment, volem expressar el nostre agraïment a tots els voluntaris i les voluntàries que han participat al llarg d'aquests anys en les excavacions, així com a totes aquelles persones que han mostrat interès per aquest jaciment i el projecte que s'hi executa.

REFERÈNCIES

Aramburu-Zabala, J. (2018). Inventario arqueológico de Mallorca. Inca.

Mascaró Pasarius, J. (1968) Notas de Arqueología de Cataluña y Baleares: Inca, Mancor de la Vall, Selva. A Ampurias, XXX. Barcelona: pp. 313-320.

Merriman, N. (2004). "Introduction: diversity and dissonance in public archaeology". En Merriman, N., Public Archaeology. Londres, Routledge, 1-18.

Pérez-Juez Gil, A. 2006. Gestión del patrimonio arqueológico: el yacimiento como recurso turístico. Ed: Ariel.

Pons, G. (1999). *Anàlisi espacial del poblament al Pretalaiòtic Final i al Talaiòtic de Mallorca*. Col·lecció la Deixa, 2 (Monografies del Patrimoni Històric). Palma, Consell de Mallorca.

Richardson, L. J. i Almansa, J. (2015). "Do you even know what public archaeology is? Trends, theory, practice, ethics". World Archaeology, 47(2), 194-211.

Rosselló Bordoy, G. 1963: "Hallazgo de nuevas construcciones talayóticas en Es Pletó de Son Mas des Potecari. Inca (Mallorca). *Noticiario Arqueológico Hispánico* VII: 62-67.

Rosselló Bordoy, G. 1982: "El Protomo de son Mas (Llubí). Puntualizaciones entorno a su hallazgo" a Trabajos del Museo de Mallorca, vol 33. Ministerio de Cultura, Dirección General de Bellas Artes, Archivos y Bibliotecas.

Schadla-Hall, T. (1999). "Editorial: Public Archaeology". European Journal of Archaeology, 2(2), 147-158.

Sastre, M.; Javaloyas, D.; Galera, P.; Gloaguen, E. i Caballero, S. 2021. "Memòria de les actuacions de neteja de vegetació i posada en valor del jaciment arqueològic de Son Mas des Potecari (Inca). Consolidació del tram sud-est del túmul. Estructura I." "Informe de la intervenció arqueològica" lliurat al Servei de Patrimoni Històric del Consell de Mallorca.

Sastre Morro, M.; Caballero Guillemot, S.; Galera Pérez P.; Gloaguen Murias, G.; Ripoll Martorell, J.; Javaloyas Molina, D. 2022. "Primera campanya d'actuacions arqueològiques al jaciment de Son Mas Des Potecari. Resultats preliminars". XXII Jornades d'Estudis Locals d'Inca. Ajuntament d'Inca.

Sastre Morro, M.; Rivas Ortiz, J.; Salvà Cantarellas, M. À. 2023. Pla director del jaciment arqueològic de Son Mas des Potecari (Inca) 2024-2024. "Pla director del jaciment" lliurat a l'Ajuntament d'Inca.

Sastre Morro, M.; Rivas Ortiz, J.; Rubio Vicens, C. 2024. Son Mas des Potecari - Inca. Projecte de recerca triennal 2024 - 2026. "Projecte de recerca del jaciment" lliurat a l'Ajuntament d'Inca i al Servei de Patrimoni Històric del Consell de Mallorca.

Seguí Estrany, Antoni. 1995 " Arqueologia del terme municipal d'Inca" II Jornades d'Estudis Locals d'Inca. Ajuntament d'Inca. pp 305-312.

doi: 10.3306/JELINCA.25.173

LES TROBALLES ARQUEOLÒGIQUES DEL CARRER DELS HOSTALS

Magdalena Sastre Morro,[1] Raúl Guardiola Navarro,[2] Cristina Rubio Vicens[3]

1. Arqueòloga.
magdalenasastre@gmail.com

2. Arqueòleg.
gnraul96@gmail.com

3. Arqueòloga.
cristinavicens13@gmail.com

Paraules clau: arqueologia, patrimoni, urgència, medieval, ceràmica.

Resum. *Durant les obres de renovació de serveis al carrer dels Hostals, es van descobrir una sèrie de restes arqueològiques que posen de manifest la riquesa del subsol d'Inca.*

Aquesta intervenció va permetre documentar restes vinculades a una antiga illa de cases, construïda abans de 1790, ja que apareix representada en el Plan de la Villa de Inca en Mallorca, atribuït a Jeroni de Berard.

Les restes trobades podrien correspondre a la façana o a la part inferior d'alguna d'aquestes cases. També es van identificar diversos femers situats en el que es creu que era l'interior de les cases. Aquests ofereixen una cronologia que abasta des de l'època islàmica fins a la medieval cristiana, i aporten informació valuosa sobre les diferents fases d'ocupació i ús d'aquest espai al llarg del temps.

Keywords: archaeology, heritage, rescue excavation, medieval, ceramics.

Abstract. *During renovation works on the utility services on Carrer Hostal in Inca, significant archaeological remains were uncovered, highlighting the rich heritage beneath the city. The archaeological intervention documented evidence linked to an old block of houses built before 1790, as shown in the Plan de la Villa de Inca en Mallorca, attributed to Jeroni Berard. Among the findings are elements that may correspond to the façade or lower parts of some of these houses, as well as several rubbish pits located within what is believed to have been the interior of*

the dwellings. These pits provide a chronology spanning from the Islamic period to the Christian medieval era, offering valuable insights into the phases of occupation and use of the space over time. This discovery underscores the importance of urgent archaeological interventions in preserving Inca's historical heritage.

1. INTRODUCCIÓ

La intervenció arqueològica que presentem en aquest article és el resultat d'una excavació d'urgència realitzada al carrer dels Hostals d'Inca. Aquesta actuació es va dur a terme arran de l'entrada d'aigües fecals en un dels soterranis de l'edifici situat al número 16 del mateix carrer, amb l'Ajuntament d'Inca com a promotor de les obres.

Quan l'equip d'arqueòlegs en va ser informat, els treballs de renovació ja havien començat, fet que va comportar l'afectació d'una part del subsol i dels nivells arqueològics existents. Davant aquesta situació, es va procedir a paralitzar les obres en el sector afectat, cosa que permeté la realització d'una excavació arqueològica amb l'objectiu de recuperar la màxima informació possible, la qual presentem en aquest treball.

És important destacar que la informació obtinguda a partir d'aquesta intervenció és parcial, ja que tant en aquesta actuació com en altres intervencions anteriors el subsol ha estat alterat sense cap control arqueològic previ. Aquest fet ha provocat la pèrdua irreparable de dades que podrien haver estat fonamentals per al coneixement i la comprensió del passat històric d'Inca. Amb la present publicació, es pretén posar en valor la necessitat de preservar el patrimoni arqueològic de la ciutat, així com remarcar la importància de realitzar intervencions arqueològiques preventives i controlades davant qualsevol actuació que pugui afectar el subsol.

2. DESCRIPCIÓ DEL TREBALL DE CAMP

L'arqueologia és una ciència fonamental per conèixer la cultura i els comportaments socials dels nostres avantpassats, i com a disciplina científica es regeix pel que coneixem com a "mètode científic". L'excavació arqueològica consisteix en una destrucció sistematitzada i controlada de les restes, que fa que la feina més important dels arqueòlegs sigui la d'enregistrar (fotografies, seccions, plantes topogràfiques...) i obtenir el màxim nombre d'evidències possibles durant els treballs d'excavació, ja que mai més les restes tornaran a estar tal com van ser trobades.

En el cas de l'excavació realitzada al carrer dels Hostals d'Inca, l'enregistrament de les evidències s'ha dut a terme mitjançant l'aplicació d'un dels mètodes més utilitzats en l'arqueologia del nostre territori: el mètode de Harris. Aquest siste-

ma es basa en l'estudi a través de la superposició d'estrats sedimentaris i compta amb un exhaustiu enregistrament fotogràfic i topogràfic que assegura la documentació precisa de tots els materials i estructures trobats.

3. DESCRIPCIÓ DELS ELEMENTS DOCUMENTATS

Els treballs realitzats al carrer dels Hostals han posat al descobert un total de sis estructures, classificades en dues tipologies diferents: quatre estructures negatives o sitges, destinades probablement a l'emmagatzematge, i dos segments de paraments.

3.1. Sitges

De la mateixa manera que va donar-se durant la intervenció arqueològica realitzada l'any 2023 als carrers del Rector Rayó i de l'Om, a càrrec dels mateixos professionals que signen aquest article, s'ha constatat que les estructures amb aquesta morfologia són les més abundants.

El terme *sitja* designa un tipus d'estructura excavada en el subsol amb la funció principal d'emmagatzemar aliments, com gra o blat. Aquestes estructures presenten diverses tipologies segons característiques com la inclinació de les parets laterals, el diàmetre de la boca o el coll, o la forma de la base, que pot ser còncava o plana (figura 1).

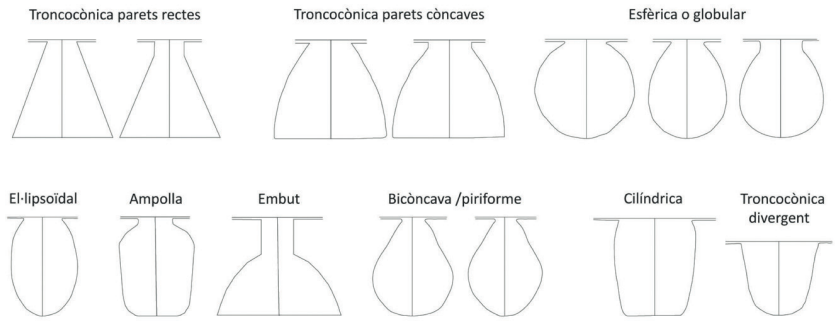

Figura 1. Tipologies de sitja segons la seva secció. Font: Prats Ferrando, 2013.

L'ús del terme *sitja* genera discrepàncies entre els professionals. Alguns experts qüestionen la seva adequació, ja que sostenen que aquestes estructures no sempre van ser utilitzades exclusivament per emmagatzemar aliments. Sovint es troben reblertes de deixalles o enderroc, cosa que ha portat part del sector a proposar altres denominacions, com *femer* o termes més genèrics que reflecteixin la seva reutilització com a contenidors de residus.

Considerant que aquestes estructures van ser inicialment dissenyades per a l'emmagatzematge d'aliments, funció que ha donat lloc a l'ús consolidat del terme *sitja* en altres intervencions arqueològiques, tant a la Península com

a Mallorca. Per exemple, en les excavacions desenvolupades al municipi de Sineu, dirigides per Elvira González i Jordi Ramis (González-Ramis, 1998), o en les de Manacor, a càrrec d'Antonio Micol i Magdalena Salas (Micol-Sales, 2010), es van identificar estructures similars que es van classificar com a sitges. Amb aquesta base, l'equip autor del present article ha decidit emprar el mateix terme per referir-se a aquestes estructures, seguint la terminologia consolidada en la disciplina arqueològica.

En relació amb les troballes realitzades al carrer dels Hostals, durant l'excavació, s'han identificat un total de quatre sitges amb diverses morfologies (el·lipsoidal, troncocònica i bicòncava o piriforme), les quals conserven una profunditat màxima d'aproximadament 2 metres i una amplada d'1,8 metres (figura 2). És probable que, en el seu estat original, tinguessin una profunditat superior, però les diverses alteracions ocasionades per obres i moviments de terra en aquesta zona han afectat significativament la seva integritat, de manera que gairebé no es conserven ni el coll ni la boca d'aquestes estructures.

Les sitges es troben disposades a la zona central del carrer amb una separació aparentment aleatòria (figura 3), fins al punt que algunes arriben a superposar-se. Aquest és el cas de la sitja 2, que en el moment de ser construïda retalla la paret lateral de la sitja 4 (figura 4). Tal com ja s'ha documentat en altres intervencions, com les excavacions del carrer del Rector Rayó (Sastre *et al.*, 2024: p. 4) i altres jaciments (figura 5), els constructors d'aquesta segona estructura van optar per construir un mur de contenció per evitar que el rebliment de la sitja 4 caigués a l'interior de la nova sitja (figura 6), formats en ambdós casos per pedra petita i lligat amb morter de calç.

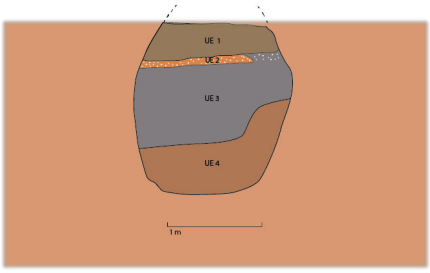

Figura 2. Secció de la sitja núm. 2 en què s'observen els diferents estrats que la conformen, així com les seves mesures de profunditat i amplada.

Figura 3. Disposició de la sitja 2 (esquerra) respecte a la sitja 3 (dreta).

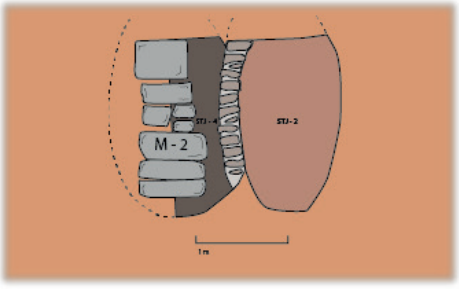

Figura 4. Secció de les sitges 2 i 4, conjuntament amb l'M-2, en què s'observa com la sitja núm. 2 retalla part de la paret lateral de la núm. 4.

Figura 5. Fotografia de detall del mur de contenció construït a una de les sitges excavades al carrer del Rector Rayó (Sastre, Guardiola 2023).

Figura 6. Fotografia de detall del mur de contenció construït a la sitja núm. 2 excavada al carrer dels Hostals.

L'interior de les sitges es troba reblert per diversos estrats, formats principalment per terra i pedres de petit calibre. Mitjançant l'aplicació del mètode de Harris, prèviament explicat, s'han registrat aquests estrats de manera que s'obté una representació bidimensional, anomenada secció, que mostra la distribució de les diferents capes (figura 2). A l'interior d'aquests estrats s'han recuperat fragments ceràmics, restes de fauna i petites peces relacionades amb la metal·lúrgia.

Un dels elements més útils per datar una troballa arqueològica és la ceràmica. Mitjançant l'estudi de diferents aspectes com la decoració, el mètode de producció utilitzat i la comparació amb altres troballes, es pot determinar l'època històrica a la qual pertany. La ceràmica recuperada a les diverses estructures documentades al carrer dels Hostals ofereix un ventall cronològic que abasta des de l'ocupació islàmica fins a períodes més moderns.

3.2. Paraments

La segona tipologia d'estructures correspon a dos fragments de parament situats a la part central del carrer. Aquests segueixen l'orientació del vial disposant-se de manera paral·lela a les façanes dels immobles (figura 7 i figura 8).

Aquesta troballa resulta especialment curiosa, ja que, segons fonts escrites i el coneixement popular del municipi, la façana de l'illa de cases situada davant la zona intervinguda estava originàriament molt més avançada. Durant una reforma urbanística del municipi al segle XX, es va decidir endarrerir-la fins a la seva ubicació actual. Per tant, aquest fragments de murs o paraments formarien part de la part baixa de la façana, o directament de la cimentació d'aquestes construccions.

L'origen d'aquests immobles és incert. No obstant això, al *Plan de la Villa de Inca en Mallorca* de Sebastiá Sans (1808) (Ginard et al., 2012, p. 33) s'inclou una planta del municipi d'Inca a la qual es pot observar aquesta illa

Figura 7. Fotografia de detall de l'M-1.

Figura 8. Fotografia de detall de l'M-2.

Figura 9. Planta del municipi d'Inca, recuperada del llibre de Sebastià Sans (1808). Font: Ginard-Estrany, 2012.

Figura 10. Fotografia de detall de la interacció entre l'M-2 (dreta) i la sitja núm. 3.

en qüestió (figura 9). Això indica que, com a mínim, la seva construcció es remunta a finals del segle XVIII. Aquesta datació es confirma també per l'anàlisi dels materials i la seqüència estratigràfica recuperada, com es veu, per exemple, en el paral·lel·lament M-2, que afecta les sitges núm. 4 (figura 4) i núm. 3 (figura 10).

4. CRONOLOGIA DE LES TROBALLES

Les troballes documentades durant la intervenció arqueològica al carrer dels Hostals d'Inca han proporcionat resultats cronològics molt variats que contribueixen a aclarir aspectes desconeguts de la història del municipi, especialment en períodes poc documentats fins ara.

A continuació, s'ha realitzat una classificació en ordre cronològic descendent, partint de les troballes més modernes fins a les que possiblement es consideren més antigues:

- **Paraments:** construïts en un període anterior al segle XIX, segons indiquen les fonts orals, i posterior als segles XV-XVI, tal com es dedueix de la seva superposició sobre determinades sitges (2 i 4). Així, es pot situar el moment de construcció aproximadament al segle XVII, principis del XVIII.
- **Sitges núm. 1 i núm. 2:** les restes ceràmiques recuperades al seu interior corresponen a tipologies produïdes durant l'època moderna (segles XVI-XVII). Tot i això, serà necessari realitzar un estudi més exhaustiu per confirmar aquesta datació. En conseqüència, l'origen de les dites estructures s'hauria de situar en un període anterior a tal cronologia i posterior a la construcció de la sitja núm. 4, ja que, com s'ha mencionat anteriorment, aquesta última queda afectada per la construcció de la sitja núm. 2.
- **Sitja núm. 4:** aquesta és, sens dubte, l'estructura pitjor conservada de totes, ja que ha estat afectada per la construcció de l'M-2 i de la sitja núm. 2. Com a conseqüència, es conserven molt poques restes al seu interior. Tot i això, s'han recuperat dos fragments ceràmics amb decoració en verd i manganès sobre fons blanc, una tipologia característica de la ceràmica utilitzada durant l'ocupació islàmica i els segles immediatament posteriors (XIV-XV). Per tal motiu, l'origen constructiu d'aquesta estructura es podria situar entre els primers segles del segon mil·lenni (XII-XIV).

Figura 11. Fotografia de detall de la sitja núm. 3.

- **Sitja núm. 3:** el material recuperat a l'interior de l'última de les estructures es correspon íntegrament amb ceràmica d'època islàmica (segles XII-XIII). Per tant, el fet que es trobi reblerta amb aquest tipus de material suggereix que la seva construcció es podria situar al segle XIII o en un període anterior. A més, la seva morfologia troncocònica, de base plana i parets rectes (figura 11), és habitual en jaciments amb contextos corresponents al final de l'època altmedieval (segles XI-XII).

5. MATERIALS RECUPERATS

Els materials recuperats provenen majoritàriament de l'interior de les diverses sitges documentades durant la intervenció arqueològica. Tot i que encara no s'ha iniciat un estudi detallat i exhaustiu d'aquests materials, una revisió preliminar permet oferir algunes observacions significatives sobre les cronologies i característiques de les estructures associades.

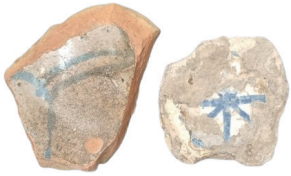
De manera preliminar, es pot afirmar que els materials associats a les estructures 1 i 2 presenten cronologies que abasten des de la baixa edat mitjana fins a períodes moderns. Entre les peces més destacades que podrien aportar informació rellevant en un estudi més aprofundit s'inclouen ceràmiques blaves catalanes i valencianes, així com fragments decorats amb reflexos metàl·lics, característics d'aquestes èpoques. A més, a l'Estructura 2 s'han recuperat elements metàl·lics interessants, com ara un possible braçalet petit, fragments de petites plaques de bronze amb perforacions, i filaments metàl·lics (possiblement de bronze) enrotllats, la tipologia i funcionalitat dels quals encara no s'han determinat amb precisió.

Pel que fa a l'Estructura 3, els materials recuperats inclouen restes ceràmiques atribuïbles a l'època islàmica. La uniformitat i homogeneïtat aparent d'aquest conjunt suggereixen que es podria tractar d'un context tancat, fet que podria facilitar una datació més precisa i fiable.

Finalment, a l'Estructura 4 s'han recuperat únicament dos fragments ceràmics decorats amb verd i manganès. Aquesta tipologia és característica dels períodes finals de l'època islàmica o dels inicis de l'època medieval cristiana. El referit material, tot i ser escàs, ofereix una indicació preliminar sobre la cronologia d'aquesta estructura i la seva possible funció.

Aquestes troballes, tot i ser inicials, proporcionen una base prometedora per a un estudi més exhaustiu que permetrà aprofundir en la comprensió del context cronològic, cultural i funcional de les estructures esmentades i les seves relacions amb el desenvolupament històric del municipi d'Inca.

ESTRUCTURA 1 (MODERN)

ESTRUCTURA 2 (MODERN)

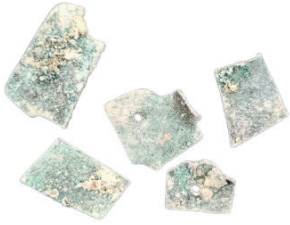

ESTRUCTURA 3 (ISLÀMICA)

ESTRUCTURA 4 (ISLÀMIC/CRISTIÀ)

6. CONCLUSIONS

Amb aquest article volem posar de manifest la importància de les intervencions arqueològiques d'urgència com a eina per preservar i documentar el patrimoni històric, especialment en contextos urbans afectats per obres modernes. Els treballs realitzats al carrer dels Hostals d'Inca han revelat una estratigrafia complexa que abasta diverses èpoques històriques, des de l'època islàmica fins a la moderna, tot fomentant el coneixement del desenvolupament històric del municipi.

Entre els elements documentats, destaquen les sitges, estructures típiques de la gestió i emmagatzematge d'aliments en època medieval, amb possibles reutilitzacions com a dipòsits de residus en etapes posteriors. L'estudi de les morfologies i materials recuperats confirma la continuïtat i transformació d'aquests espais al llarg dels segles, mentre que l'anàlisi dels paraments proporciona informació sobre l'evolució urbanística de la zona.

Aquest treball subratlla la necessitat d'adoptar mesures preventives per garantir que el patrimoni subterrani no es vegi irreparablement afectat per obres sense control arqueològic previ. Així mateix, ressalta la rellevància de la col·laboració entre institucions i equips especialitzats per registrar, analitzar i divulgar les dades obtingudes, la qual cosa contribueix a una millor comprensió del passat històric i cultural d'Inca, i el seu entorn.

REFERÈNCIES

Bernat i roca, m.; serra i barceló jaume. 1995. "Els gerrers d'Inca al segle XVII. La renovació d'una artesania." II Jornades d'Estudis Locals d'Inca. Ajuntament d'Inca. (pàg. 209).

Ginard Bujosa, A.; Estrany Bertos, J. 2012. "Un plànol del nucli urbà d'Inca (1808). Context històric i georeferenciació." XIII Jornades d'Estudis Locals d'Inca. Ajuntament d'Inca.

Gonzàlez Gozaro, Elvira i Ramis I Ferriol, Jordi. 1998. "Els dipòsits domèstics subterranis d'època Alt-Medieval A Sineu." Primeres Jornades d'Estudis Locals Mancomunitat del Pla de Mallorca.

Harris Edward, C. 1991. "Principios de estratigrafía arqueològica". Crírica, Barcelona.

Micol Argudo, A.; Sales Burguera, M. 2010 "Seguiment Arqueològic al centre de Manacor. Evidències de la trama urbana d'època islàmica." IV Jornades d'Estudis Locals de Manacor: Fets i protagonistes, Institut d'Estudis Baleàrics, Manacor , pp. 27-35.

Prats Ferrando, Georgina. 2013 "Aproximació tipològica i funcional de les estructures excavades al jaciment del bronze ple de Minferri (Juneda, les Garrigues): emmagatzematge i conservació a la Catalunya occidental". *Revista Arqueològica de Ponent* (RAP).

Rosselló Bordoy, G; 1991 "El nombre de las coses en Al-Andalus: una propuesta de terminologia ceràmica." Monografies d'art i arquitectura. Museu de Mallorca, Societat Arqueològica Lul·liana. Palma de Mallorca.

Sastre Morro, M.; Guardiola Navarro R.; 2024. "El subsol ens parla. Resultat preliminars de l'actuació arqueològica dels carrer del Rector Rayó i de l'Om d'Inca." XXIV Jornades d'Estudis Locals d'Inca. Ajuntament d'Inca.

doi: 10.3306/JELINCA.25.185

ARQUITECTURA I URBANISME A INCA i ALS SEUS VOLTANTS DURANT EL REGNAT DEL REI SANÇ I DE MALLORCA (1311-1324)[1]

Guillem Alexandre Reus Planells,[1] Joan Torres Ferragut[2]

1. Doctor en Història de l'Art per la Universitat Autònoma de Barcelona.
guillereusplanells@gmail.com

2. Llicenciat en Història de l'Art per la Universitat de les Illes Balears.
tetomar@gmail.com

Paraules clau: Sanç I, Regne de Mallorca, Sindicat de Fora, Inca, arquitectura medieval, urbanisme medieval, *Ordinacions*.

Resum. *Enguany es compleixen 700 anys del traspàs del rei Sanç I, el 4 de setembre de 1324, a la vila de Formiguera (Capcir, Catalunya del Nord), i la present comunicació pretén posar de manifest la rellevància que tingué aquest monarca en la continuació del projectes, tant arquitectònics com urbanístics, engegats durant el regnat de son pare Jaume II. L'àmbit geogràfic estudiat se centra en l'actual ciutat d'Inca, però també en la seva àrea d'influència, és a dir, en aquells municipis que l'envolten, això és: Binissalem, Lloseta, Mancor de la Vall, Selva, Campanet, Búger, sa Pobla, Llubí, Sineu, Costitx i Sencelles.*

Com és sabut, Jaume II de Mallorca dugué a terme un important projecte conegut amb el nom d'"Ordinacions", la finalitat del qual fou ordenar el territori mallorquí, mitjançant l'organització del camp i l'assentament dels nuclis urbans mallorquins, això és, els nuclis urbans ja existents i les noves pobles. Les ordinacions de caire urbà tingueren un doble vessant: d'una banda, s'aixecaren diverses construccions tant de tipus religiós com civil, a part de la construcció de nous habitatges degut a l'augment demogràfic que es va viure des de mitjan segle XIII fins a mitjan segle XIV. De l'altra, aquest projecte constructiu tingué com a conseqüència el creixement urbanístic de les viles i en segons quins ca-

1 A Antoni Reus Santandreu, *in memoriam* (1947-2024).

sos, la formació de nous barris que, de fet, constituïren la formació dels primers eixamples urbans medievals. Així doncs, a través d'aquest treball de recerca veurem quins foren els projectes que Sanç I continuà, acabà o engegà de bell nou i que deixaren una empremta indeleble en el paisatge arquitectònic illenc.

Key words: Sanç I, Majorcan kingdom, *Sindicat de fora*, Inca, arquitectura medieval, urbanisme medieval, *Ordinacions*.

Abstract. *This year marks the 700th anniversary of the passing of King Sanç I, who died on September 4, 1324, in the town of Formiguères (Capcir, Northern Catalonia). This communication aims to highlight the significance of this monarch in continuing the architectural and urban planning projects initiated during the reign of his father, James II. The geographical scope of this study focuses on the present-day city of Inca, as well as its surrounding area, including the municipalities of Binissalem, Lloseta, Mancor de la Vall, Selva, Campanet, Búger, Sa Pobla, Llubí, Sineu, Costitx, and Sencelles.*

As is well known, James II of Mallorca undertook a significant project known as the Ordinacions (Ordinances), aimed at organizing the Mallorcan territory through the structuring of rural areas and the settlement of urban centers. These ordinances had a dual urban focus: on one hand, they led to the construction of various religious and civil buildings, as well as new housing developments driven by the demographic growth experienced from the mid-13th to the mid-14th century. On the other hand, this construction initiative resulted in the urban expansion of towns and, in some cases, the formation of new neighborhoods, effectively creating the first medieval urban extensions.

Thus, through this research, we will explore which projects Sanç I continued, completed, or initiated anew, leaving an indelible mark on the architectural landscape of the island.

1. INTRODUCCIÓ

Amb aquest article ens hem volgut sumar a la commemoració dels 700 anys de la mort de Sanç I de Mallorca, "el monarca oblidat",[2] el regnat del qual ha estat tradicionalment poc valorat, enfosquit per les figures històriques que el van precedir i succeir, és a dir, el seu pare Jaume II (1276-1311) i el seu nebot i successor Jaume III (1335-1349) i per la regència de l'infant Felip entre 1324 i 1335. De fet, contràriament al que fins fa poc s'havia mantingut, investigacions recents posen de manifest el seu lideratge intel·ligent i pragmàtic, la seva capacitat administrativa i el seu interès per les arts i la construcció, a més de l'impuls de projectes que tenien com a objectiu reforçar el poder reial, garantir la seguretat del territori i millorar les condicions de vida dels seus súbdits, conjunt de factors que contribuïren al desenvolupament del seu regne a tot nivell, econòmic, social i cultural.

2 Precisament l'exposició que se celebra a l'Arxiu del Regne de Mallorca duu per títol "Sanç de Mallorca, el monarca oblidat".

Precisament, el present estudi analitza les intervencions urbanístiques i arquitectòniques més destacades promogudes pel rei Sanç I, especialment aquelles dutes a terme a Inca i a la seva àrea d'influència, posant-les en relació amb el context polític, econòmic i social de l'època. En aquest sentit, es destaca com les decisions reials influïren directament en l'estructura i desenvolupament dels nuclis urbans illencs, tant a la capital com a la Part Forana, així com en la consolidació d'una xarxa de comunicacions i d'infraestructures que contribuïren al progrés del territori: l'aixecament d'espais públics, l'ampliació o restauració de fortificacions i palaus i la construcció d'edificis de caràcter religiós que consolidaren, al mateix temps, el paper de l'Església com a eix vertebrador de la societat naixent. És veritat que la major part de tot aquest programa constructiu fou iniciat a partir de l'any 1300, és a dir, durant la segona etapa del regnat de Jaume II de Mallorca, però tenint en compte que el rei morí l'any 1311, certament aquest darrer només tingué temps d'engegar el seu projecte i, a la seva mort, quasi la totalitat d'aquestes edificacions no tan sols estaven inacabades, sinó que tot just s'havien començat les seves obres de construcció.

Finalment, l'estudi té en compte les repercussions d'aquestes polítiques en els segles posteriors, analitzant com les intervencions de Sanç I establiren les bases per a un creixement urbanístic i una configuració territorial que encara són evidents a l'actualitat. Així, aquest treball no només vol recuperar la memòria històrica d'un monarca sovint menystingut, sinó també reivindicar la seva contribució al desenvolupament de Mallorca i a la seva herència cultural i patrimonial.

2. SANCIUS, DEI GRATIA REX MAIORICARUM, COMES ROSSILIONIS ET CERITANIE ET DOMINUS MONTISPESSULANI

21. Breus notes biogràfiques

L'infant Sanç de Mallorca, quart fill del matrimoni entre el rei Jaume II de Mallorca i Esclaramonda de Foix (Martínez, 1979, p. 6), suposadament nasqué a Perpinyà l'any 1277, tot i que no hi ha un consens absolut sobre aquest fet (Maíz i Tudela, 2016, p. 15), mentre que morí el 4 de setembre de 1324 al castell reial de Formiguera, al Capcir (Pinya, 1982, p. 51 i 59).

Quan el seu pare va morir el 1311, rei Sanç heretà el tron del Regne de Mallorca com a Sanç I, governant com a Rei de Mallorca, comte del Rosselló i la Cerdanya, senyor de Montpeller i vescomte de l'Omeladès i el Carladès. En aquells moments, el Regne gaudia d'una economia sanejada, la qual cosa li permeté continuar i finalitzar diverses iniciatives del seu pare, com l'ordenació de les "pobles" (López, 1998, p. 127). Precisament, es pot afirmar que la seva actitud pacífica i el suport econòmic als projectes reials tenien un doble objectiu: enfortir la monarquia mallorquina davant els monarques aragone-

sos i francesos i consolidar la dispersa territorialitat de la Corona de Mallorca a escala europea. Pel que fa al seu regnat, es pot dividir en dues etapes:

1. **Del 1311 al 1317:** Sanç I va continuar els projectes urbanístics, constructius i de desenvolupament del regne que havia impulsat el seu pare.
2. **Del 1318 al 1324:** és una etapa marcada per les dificultats derivades de la successió dinàstica i per la conquesta de Sardenya liderada pel seu cosí, Jaume II d'Aragó, entre 1323 i 1329.

El rei Sanç va destacar per la seva política conciliadora i pel seu esforç en reforçar els interessos territorials, polítics, econòmics i socials de la Corona de Mallorca. Com a vassall de la Corona d'Aragó, va donar suport al seu cosí en la conquesta de Sardenya, un acte que va portar Jaume II d'Aragó a eximir-lo del jurament de vassallatge. Algunes de les fites més importants del seu govern incloirïen:

- **1313:** va retornar la Vall d'Aran al rei d'Aragó, després d'haver estat sota administració mallorquina des de 1295 (Reus, 2019, p. 27-28). El 1313 també va gestionar els béns de l'Orde del Temple, extingida el 1312, i en va obtenir una tercera part.
- **1315:** va fundar el Sindicat de Fora, que va constituir la Universitat de la part forana de Mallorca.
- **1316:** va crear una nova flota marítima per protegir els territoris mallorquins de la pirateria genovesa i musulmana.
- **1317:** va reorganitzar el sector tèxtil a Perpinyà, reagrupant els treballadors en barris específics i proporcionant capital per construir tallers (Abulafia, 1996).

2.2. El Sindicat de Fora

Quan el rei Jaume I va conquerir Mallorca, tant l'administració de la ciutat com de les viles de la Part Forana quedà organitzada administrativament sota una única universitat, un únic municipi, la gestió del qual quedava monopolitzada i governada pels jurats de la Ciutat i Regne de Mallorca. Per tant, les viles foranes no tenien cap representant directe a l'esmentada institució, malgrat estar obligades a pagar impostos econòmics dels quals només es beneficiava la capital, situació clarament injusta. Aquest fet, juntament amb el considerable creixement demogràfic experimentat per les viles, feu del tot necessari comptar amb un organisme propi que defensàs els interessos dels habitants de la Part Forana mallorquina. Per aquest motiu, es sol·licità, davant la Cort reial, la completa separació política i administrativa d'ambdues parts (Morro, 2001, 108).

Aquesta situació va provocar nombrosos conflictes entre Ciutat i el camp, fins a l'any 1315, quan el rei Sanç creà el Sindicat de Fora,[3] institució que, a partir de llavors, tingué com a objectiu principal representar els pobles de la ruralia mallorquina davant el Gran i General Consell, garantint així la seva participació en el govern del regne i així acabar amb les tensions existents entre la capital i la Part Forana. Val a dir que, en un primer moment, la nova institució no comptà amb una seu pròpia i que la celebració de les seves reunions es feia de manera alternativa, un any al Palau Reial de Sineu, i un altre any a l'església de Sant Bartomeu d'Inca. Aquesta situació s'allargà fins a l'any 1457, quan es va adquirir un alberg que serví de seu pròpia a la institució i que se situava a l'actual carrer del Sindicat de Ciutat. Per tant, la creació d'aquest organisme reforça la idea de l'interès de Sanç I en l'organització i el desenvolupament de la part forana illenca que, d'igual manera, també es manifestaria en els diferents projectes constructius i urbanístics duts a terme a les diferents viles mallorquines.

2.3. Arquitectura i urbanisme a Inca i als seus voltants durant el regnat del rei Sanç I de Mallorca (1311-1324)

És un fet indiscutible que la principal característica del regnat de Jaume II fou la posada en marxa del seu projecte conegut sota el nom de "les Ordinacions", que afectà sobretot a Mallorca i Menorca, mitjançant el qual i, entre d'altres aspectes, contemplava la constitució d'una xarxa de municipis, a través dels quals es reafirmaven les viles antigues,[4] es convertien en viles les principals alqueries nascudes durant la dominació islàmica[5] i es creaven noves pobles.[6] De la mateixa manera, el monarca organitzà un enorme projecte constructiu que afectaria tant a l'orde civil com al religiós. Pel que fa a l'arquitectura civil, es promogué la reforma, adequació o construcció de residències règies,[7] l'enfortiment o construcció de castells i torres de vigia[8] i la construcció d'edificis de caràcter institucional en diferents nuclis de població,[9] mentre que en l'àmbit religiós s'aixecaren catedrals, esglésies parroquials, monestirs, convents, capelles hospitalàries, capelles palatines i diverses esglésies o capelles sufragànies.

La major part de tot aquest programa constructiu fou posat en marxa a partir de l'any 1300, és a dir, durant la segona etapa del regnat de Jaume II de

3 ARM, Còdex 14, *Sindicat de fora*, folis 1r-7v; ARM, Còdex 15, *Sindicat de fora*, folis 4r-10v.

4 Per exemple: Inca, Sineu o Sóller.

5 Per exemple: Selva, Alcúdia o Felanitx.

6 Per exemple: sa Pobla, Petra o Sant Joan.

7 Per exemple, el palau reial de l'Almudaina, el palau reial de Valldemossa, palau reial de Sineu o el castell de Bellver a Mallorca, i el palau reial de Perpinyà o el castell reial de Cotlliure al Rosselló.

8 Per exemple, el castell d'Alaró, el de Santueri i el de Capdepera a Mallorca o les torres de Madaloc i de la Massana al Rosselló.

9 Per exemple: corts, presons, cellers, forns, drassanes, quarteres, etc.

Mallorca. De fet, si tenim present que el rei morí l'any 1311, ens adonem que només tingué temps d'engegar-lo, quedant la majoria d'edificacions no tan sols inacabades, sinó que tot just s'havien iniciat les seves obres de construcció. D'aquí que la ferma voluntad continuista del seu successor, Sanç I, fou decisiva per completar els projectes iniciats pel seu pare.

Per a l'estudi de l'arquitectura i de l'urbanisme promoguts durant el regnat del rei Sanç a la part forana, motiu d'aquest treball, s'ha tingut en compte tant l'obra civil com la religiosa, sense oblidar totes aquelles viles on no hi ha documentades intervencions arquitectòniques, però on sí s'ha valorat l'evolució urbanística de les mateixes durant aquell període.

INCA

L'actual ciutat d'Inca ha estat des de l'època islàmica, el nucli de població més destacat de la part forana mallorquina. El seu origen es troba a l'anomenada "alqueria del Mercat del districte d'Inca". Quan Jaume I conquerí Mallorca i arribà a la que seria capital de la comarca del Raiguer, ja l'anomenà "l'alqueria major que és en Mallorques" (Vinas, 2007, 107). De fet, durant el seu regnat, el seu nucli orignal s'anà conformant i es procedí a la instauració de diverses institucions civils i eclesiàstiques.[10] Per tots aquests motius, Jaume II li atorgà, a més, el títol de vila.

A Inca, durant el regnat del rei Sanç, està documentada la construcció i dotació d'un alberg per a situar-hi la Cort i la Cancelleria (Sastre, 1986, 40), diverses obres de reforma i millora al celler del Senyor Rei, que havia estat construït a l'any 1280[11] (Reus, 2023, 251), en diferents etapes, els anys 1318,[12] 1319,[13] 1320,[14] així com diversos pagaments a Berenguer de Pin per obres de manteniment a la presó i al celler reials[15] (Sastre, 2010, 344). Per altra banda, es du a terme la construcció de la segona església medieval de Santa Maria començada vers el 1300 i que s'acabarà vers el 1330 (Llabrés; Rosselló, 1998, 201-202). De fet, a l'actual temple es conserva, procedent d'aquella església medieval, la làpida funerària de Mn. Guillem Sabadell, mort l'any 1329, qui havia fet construir una capella dedicada a Sant Miquel per esser-hi enterrat. Aquest extrem confirmaria que en aquella data, el temple encara estava en procés de construcció (Reus, 2023, 77).

En el terreny de l'urbanisme, al 1316 es documenta per primera vegada el carrer de Valella (Font, 1999, 81), la qual cosa indica que el primer eixample

10 Vegeu: Bernat; Reus (2024), 41-68 i Reus; Bernat (2024), 69-92.

11 ARM, RP 3036. Llibre de Compte de l'any 1313.

12 ARM, RP 3038. Llibre del Compte de 1318.

13 ARM, RP 3394. Llibre de Dades de 1319.

14 ARM, RP 3395 i 3396.

15 ARM, RP 3399 bis. Pagaments fets durant l'any 1322.

inquer, que sorgí arran de les Ordinacions de Jaume II, va agafant forma i acabarà per conformar l'actual barri de Sant Francesc, el qual segueix un trama urbana irregular degut a la preexistència de camins rurals que connectaven les diferents alqueries i rafals que se situaven en aquella zona.

BINISSALEM

En el moment en què Mallorca fou conquerida per les tropes de Jaume I d'Aragó, a l'actual terme municipal de Binissalem, entre d'altres, hi destacaven dues alqueries, Robines i Beni Salam. Aquestes terres passaren a ser de Guillem de Montcada, vescomte de Bearn. La primera parròquia es va situar a Robines sota l'advocació de Santa Maria. No fou fins al regnat de Jaume II de Mallorca, a partir del 1300, que el monarca fundà la vila de Binissalem, on es traslladà definitivament la parròquia a l'any 1369.

Si hom analitza la xarxa urbana de la vila, es veuen una sèrie de carrers tortuosos que segurament són les restes d'antics camins que passaven per l'alqueria islàmica. Fou a partir d'aquest petit nucli que Jaume II desenvolupà la nova població seguint una trama de carrers ortogonals com s'indicava expresament a les ordinacions. A més, a l'època estudiada s'està construint l'església de Sant Jaume, les obres de la qual s'iniciaren arran de la fundació de la vila el 1300 (Reus, 2019, 213) i que es finalitzà amb posterioritat a 1324.

LLOSETA

L'actual vila de Lloseta va néixer a partir de dues alqueries islàmiques, Lloseta, situada al mateix lloc on es troba l'actual vila, i Aiamans, situada entre Son Pelai, el torrent d'Almadrà i Lloseta. En el Repartiment, aquestes terres varen pertànyer a Guillem de Montcada, vescomte de Bearn, i quan aquest morí, passaren a Arnau de Togores. És al 1283 quan hi apareix per primera vegada documentada una església dedicada a Santa Maria. Fins a dia d'avui, les notícies durant el regnat del rei Sanç I són inexistents. Pel que sembla, els dos nuclis originals pràcticament no van créixer i, per la qual cosa, arran de les Ordinacions del 1300, cap dels dos va rebre el títol de vila, sinó que foren considerats "llocs".

Haurem d'esperar al segle XVI per trobar a Lloseta 39 cases, mentre que a Aiamans tans sols n'hi havia 13. Al segle següent, la primera ja en tenia 102, però la segona seguia tenint-ne només 13 (Capó, 1985). Com es pot observar, fou a aquesta època que Lloseta va experimentar un creixement demogràfic considerable, aglutinant el nucli d'Aiamans que no prosperà finalment com a vila independent.

Urbanísticament, el centre històric d'aquesta Vila presenta un entramat de carrerons tortuosos molts d'ells acabats en cul de sac, una xarxa viària formada molt probablement a partir de les dues alqueries islàmiques originals.

MANCOR DE LA VALL

L'origen de l'actual vila de Mancor de la Vall es troba ja en època islàmica, concretament en l'alqueria de Manqur, en la qual, el 1270, hi apareixen documentats uns casals que foren mesquita,[16] i que s'hauria situat als voltants de la plaça de Baix (Fiol, 1994, 22). Després de la conquesta, Jaume I feu donació de les terres de Mancor a Rotlà Lai. En temps de Jaume II, arran de les Ordinacions del 1300, Mancor no va rebre el títol de vila, sinó que va seguir sent considerada una alqueria, però passà a formar part del terme de Selva. De l'època de Sanç I no s'ha trobat cap construcció documentada, i no és fins al 1341 què apareix documentació relativa a la capella de Santa Llúcia que fou construïda entre les alqueries de Mancor i Biniarroi.

Pel que fa a l'urbanisme, l'alqueria de Manqur constituí l'origen de l'actual vila que es formà a partir de la plaça de Baix, indret on hi confluïen els camins que hi arribaven i que actualment es corresponen amb els carrers Major "camí d'Almallutx", Massanella "camí de Massanella", Principal "camí d'Inca", Sant Joan "camí de Biniatzent" i Canaleta "camí de Biniarroi" (Fiol 1997, 23), producte dels quals és un desenvolupament urbanístic irregular.

SELVA

L'origen de la vila es troba en l'alqueria islàmica de Xiluar, la qual estava situada tot just dalt del puig de Sant Llorenç. Xiluar pertanyia al districte d'Inkan, les terres del qual formava part de la porció del rei. Durant el regnat de Jaume I, aquest nucli anà creixent i a l'any 1300, arran de les Ordinacions, el rei Jaume II li atorgà el títol de vila.

En època del rei Sanç, ja apareix la configuració de la vila mitjançant tres barris: el Puig, Camarata i Valella, barris sorgits arran del creixement demogràfic del segle XIV. Tot i ser una vila creada arran de les Ordinacions del 1300, el fet que el seu entramat urbà sigui irregular és deu a l'orografia de l'indret on se situa.

Pel que fa a l'arquitectura, destaca la continuació de la construcció de l'església de Sant Llorenç, entre l'any 1301 i 1350[17] (Reus, 2022, 76-89).

CAMPANET

L'actual vila de Campanet es fundà l'any 1300 en el mateix lloc on se situava l'alqueria islàmica de Kapanät. Fou arran de la fundació de la vila, dins el marc de les Ordinacions de Jaume II, quan es començà la construcció d'una església, la qual anirà avançant durant el regnat del monarca estudiat. Tot i aquesta nova construcció, la seu parroquial estava ubicada a l'eslgésia de

16 ACM, Pergamí núm. 8276.

17 Tot i aquestes dates, la documentació ens informa que el temple s'anà ampliant mitjançant la construcció de diverses capelles laterals durant els segles XV i XVI.

Sant Miquel del Pla de Tel. Fou a l'any 1315, quan Sanç I ordenà que l'església titular de la parròquia passés a ser la de la pobla d'Huialfas, dedicada a Sant Antoni Abat (Mas, 1997, 388). No fou fins al 1368 quan l'església del Pla de Tel tornà a ser parròquia, fins a l'any 1425, en que la titularitat es traslladà a l'església de la vila de Campanet (Ordinas [*et al*.], 2000, 25).

Sembla ser que l'alqueria islàmica de Kapanät estava situada a prop de l'anomenada Sala Vella, i que va ser als voltants d'aquest edifici a partir del qual es comença a formar la nova vila medieval. Així doncs, la Sala Vella constitueix un dels pocs testimonis d'arquitectura civil medieval de la vila, encara que l'alberg ha sofert reformes posteriors, dutes a terme al segle XVI (Reus, 2019, 170).

Pel que fa a l'urbanisme de la vila, tot i ésser una fundació del 1300 emmarcada dins el projecte reial de les Ordinacions, s'observa com el traçat urbà és bastant irregular, degut sobretot a l'orografia de la contrada, formada per una carena de diversos turons amb forts desnivells a banda i banda.

BÚGER

Búger és una petita vila mallorquina que té el seu origen en l'alqueria Bujar dun Rahal Algehel (Rosselló, 2007, 131,143). Aquesta alqueria islàmica es trobava situada dins el juz d'Inkan. A partir de la conquesta catalana formà part de la porció reial i correspongué als homes de Barcelona. Durant el regnat de Jaume II, Búger no va rebre el títol de vila, sinó que va seguir essent considerada una alqueria. De fet, encara al 1386 la documentació s'hi refereix amb aquesta denominació. No fou fins al segle XVI quan el nucli es consolidà com a vila. Parroquialment parlant, depenia de Sant Miquel del Pla de Tel. De l'època del regnat de Sanç I no hi ha notícies, exceptuant que també es va veure afectada pel canvi de seu parroquial que manà el rei, l'any 1315, a favor de l'església de Sant Antoni Abat de sa Pobla d'Huialfàs. A Búger, la primera església, dedicada ja a Sant Pere, no es construirà fins el 1563 (Pons [*et al*.], 2002 ,21).

Tot i l'orografia de l'indret on s'ubica el poble, el seu urbanisme és bastant regular, probablement degut a la formació tardana de la vila.

SA POBLA (HUIALFÀS)

Huialfas constitueix l'exemple d'una de les noves pobles que Jaume II fundà arran del seu projecte de les Ordinacions. Durant el regnat de Sanç I destaquen les obres de manteniment de la quartera reial, a la qual es construí un porxo (Sastre Moll, 2010, 344) i l'església dedicada a Sant Antoni Abat, iniciada arran de la fundació de la nova pobla, la qual serà elevada a títol de parròquia l'any 1315 per manament de Sanç I, en detriment de Sant Miquel del Pla de Tel (Reus, 2017, 212-213). Urbanísticament, es tractaria d'un clar exemple del model urbanístic predicat a les Ordinacions que recomanava que es dugués a

terme un pla ortogonal que, en aquest cas, per tractar-se d'una vila de nova construcció a uns terrenys pràcticament plans es pogué respectar talment.

LLUBÍ

L'origen de la vila de Llubí s'ha de cercar en el rafal islàmic dit Äbn-Llubbí, el qual formava part del districte de Muruh. En el Llibre del Repartiment (1232), el rafal apareix anomenat Aben-Lubi i va pertànyer al comte d'Empúries Hug IV. El comte dividí les terres en dues parts: les terres del rafal foren cedides a l'abat Bernat des Coll, del monestir de Sant Feliu de Guíxols (Girona), i l'altra part fou cedida a Guillem de Cabanelles, bisbe de Girona (Pérez, 2022, 163). La primera església de Llubí està documentada el 1279 sota les advocacions de Sant Pere i Sant Feliu, la qual passà a dependre de Sant Joan de Muro fins que fou elevada a parròquia el 1913 (Reus, 2019, 215).

A Llubí la documentació específica durant el regnat de Sanç I és bastant escassa. Sabem que a aquella època es duien a terme obres de millora i condicionament a l'església: el 1315 Bartomeu Martorell assignava 2 sous a l'obra de la capella i al 1321, el rector de Muro, Guillem de Móra feu una deixa testamentària de 100 sous per comprar un calze per a l'església. Aquell primitiu temple tenia tres trams, dos d'ells amb una capella lateral per banda i el tercer tram formava el presbiteri. (Albertí [*et al.*], 2010, 125 i 126]. Urbanísticament parlant, l'origen de l'actual vila sembla que es trobaria a prop de l'església, concretament a les illes formades per la plaça de l'Església, el carrer del Dr. Fleming, el carrer de Miquel Pons i el carrer de Sant Feliu. Degut a la seva dependència administrativa i eclessial de Muro i donat el poc creixement urbanístic, Llubí no rebé la denominació de vila durant les Ordinacions del 1300, sinó que fou considerat com a simple lloc.

SINEU

A Sineu, hi destaquen sobretot les obres de manteniment i millora del palau reial[18] (Sastre, 2010, 340 i 341), edifici que sembla que seria un antic alcàsser musulmà (tot i això, no està demostrat la seva existència en època musulmana per manca de documentació i d'evidències arqueològiques) i que hauria estat remodelat per Jaume II de Mallorca a partir de 1300, època en què s'hi hauria construït una capella dedicada a Sant Marc (Mulet [*et al.*], 1994, 267). Al mateix temps, també trobem obres de manteniment o reforma[19] al celler i al forn reials i, ben igual que a Inca, es documenta la compra d'un alberg per a què servís de Cort (Sastre, 1986, 40), i per altra, unes obres de manteniment al palau reial.[20]

Urbanísticament, el traçat urbà de Sineu es caracteritza per una xarxa de carrers força regular, encara que amb certes desviacions degudes a l'orografia de la zona i a la presència d'antics camins, probablement ja existents en època islàmica.

18 ARM, RP 3038. Llibre del Compte de 1318.

19 ARM, RP 3394. Llibre de Dades de 1319.

20 ARM, RP 3400. Pagaments fets durant l'any 1323.

COSTITX

La vila té el seu origen en l'alqueria Costig situada al districte islàmic de Qanarusa (Rosselló, 2007, 275 i 276). En el Repartiment del rei Jaume I, aquestes terres foren atorgades a Gascó de Montcada, vescomte de Bearn, i posteriorment a Arnau de Santacília, que fou el promotor de la construcció de la primitiva església dedicada a Santa Maria fundada com a parròquia l'any 1236 per Ferrer de Sant Martí, paborde de Tarragona (Horrach, 2022, 19, 28,29 i 30). Tanmateix, a l'any 1238, el bisbe de Mallorca, Ramon de Torrella, manà el trasllat de la seu parroquial a l'església de Sant Pere de Sencelles, al·legant que la situació d'aquest darrer nucli ocupava una posició més central i més accessible com a lloc de culte. Malgrat aquesta pèrdua d'estatus per part del temple de Costitx, Arnau de Santacília aconseguí el manteniment de l'església de Santa Maria i la celebració de missa dues vegades la setmana (Rosselló; Vaquer, 1993, 129).

Sembla ser que el nucli medieval de la població se situaria al voltants del carrer de Jaume I, al carrer d'Arnau de Santacília i al carrer del Sol, i que a la intersecció dels dos darrers es formaria la plaça de Costitx. De fet, aqueta Plaça ja apareix esmentada per primera vegada en un document de l'11 de setembre de 1389 (Horrach, 2022, 84). En el segle XIV Costitx és considerat un lloc, ja que durant les Ordinacions no rebé la distinció de vila, probablement, per mor del seu lent creixement.

SENCELLES

La vila de Sencelles s'originà a partir de l'alqueria Censelles. Segons Guillem Rosselló Bordoy, aquest nom seria una intrusió catalana ja que fou Pere de Centelles qui va donar el nom a l'alqueria que li correspongué (Rosselló, 2007, 276). Sencelles està situada a les terres de l'antic districte islàmic de Qanarusa, el senyor del qual fou Gascó de Montcada, comte de Bearn. La primera església, dedicada a Sant Pere, està documentada l'any 1238, per haver rebut el títol de parròquia en detriment de Costitx, mentre que l'any 1300 se li atorgà el títol de vila per part de Jaume II. Durant el regnat de Sanç I, no es té documentació específica, però es més que probable que es fessin obres de millora o reforma a l'església, ja que al 1393, un document esmenta un deute dels Jurats a Gabriel Sirvent per haver-li fet treure pedres per a l'obra de l'església[21] (Rosselló; Vaquer, 1993, 129).

Sencelles experimentà un important creixement demogràfic durant la primera meitat del segle XIV, la qual cosa ajudà a configurar la forma urbana de la vila. El nucli original es degué situar al llarg de l'actual carrer de Sor Francinaina Cirer, destacant, la plaça de la Vila i el carrer de l'Església per una banda, la plaça i el carrer de Son Morey i el carrer de la Caritat per una altra, conformant un pla urbanístic inicialment irregular, a partir del qual, i ja en el segle XIV, s'anaren configurant alguns altres carrers de trama regular.

21 ARM, AH-73, f. 47v).

3. CONCLUSIONS

Actes com les XXXIX Jornades d'Estudis Històrics Locals de Palma o l'exposició "Sanç de Mallorca, el monarca oblidat" tenen com a protagonista a Sanç I, Rei de Mallorca. La coincidència el mateix any d'aquests actes no és gratuïta, puix precisament el 2024 se celebren els 700 anys de la seva mort i són un intent de reivindicar la seva figura en l'àmbit del desenvolupament i consolidació del breu somni que suposà la monarquia mallorquina, que malgrat la seva curta història, no exempta d'obstacles i dificultats, ens ha moldejat i ens ha definit com a poble i identitàriament.

Malgrat la mala premsa que, a cops, ha tingut la seva figura, com a governant, pel que sembla, Sanç I fou un monarca capaç i prudent, no exempt d'intel.ligència, virtuts que el varen fer prendre ben aviat consciència de la debilitat del seu regne envers les altres monarquies del seu temps. Precisament aquest fet explicaria moltes de les seves decisions que el feren optar pel pragmatisme i la negociació com a eines fonamentals per a la supervivència i el desenvolupament del seu territori.

La seva capacitat per gestionar un regne geogràficament dispers i la seva habilitat per equilibrar interessos interns i externs el posicionen com un monarca clau en la història de Mallorca. En aquest sentit, va optar per continuar, a nivell de política interior, amb l'obra iniciada pel seu pare, Jaume II, que suposava l'impuls d'un seguit de projectes que tenien com a principal raó de ser, entre d'altres: reforçar el poder reial, l'organització i consolidació territorial del mateix per dotar-lo de les institucions polítiques i administratives necessàries pel seu bon funcionament, així com per garantir-ne la seva seguretat, sense oblidar, al mateix temps, el paper conferit a l'Església com a eix vertebrador de la societat que començava a avançar.

Aquestes polítiques es materialitzaren en una sèrie d'intervencions arquitectòniques per tot el territori que, al mateix temps, tingueren la seva traducció a nivell urbanístic, puix influïren directament en l'estructura i desenvolupament dels nuclis urbans illencs, tant a la capital com a la Part Forana, així com en la consolidació d'una xarxa de comunicacions i d'infraestructures, com a motor de desenvolupament i progrés, moltes d'elles encara visibles a l'actualitat perquè les intervencions dutes a terme per Jaume II i, majoritàriament, per Sanç I establiren les bases d'un creixement urbanístic i una configuració territorial que encara són evidents avui dia si s'obvia, per exemple, el desenvolupament del turisme del segle passat.

Per un altre costat, l'interès de Sanç I per la ruralia illenca es posa igualment de manifest amb la creació, l'any 1314, del Sindicat de Fora, amb el qual intentava donar resposta a les reivindicacions dels camperols o forans, dirigides contra les autoritats municipals ciutadanes. Mitjançant aquest organisme, el poder gubernamental i administratiu de Mallorca quedava dividit entre Ciutat, que

actuava com a capital, i la resta de l'illa, és a dir entre la Universitat de la ciutat i la Universitat forana, mentre que el Gran i General Consell es constituiria com el nou marc de decisió per a assumptes comunitaris.

Pel que fa a la gran campanya constructiva duta a terme per Jaume II, però sobretot per Sanç I, pertot Mallorca, objecte real d'aquest treball, està clar que no només s'explica per un gran creixement demogràfic, sinó que, al rerefons del mateix, hi trobem una intencionalitat que transcendeix les motivacions purament pràctiques per donar resposta a unes necessitats polítiques, administratives, simbòliques i de prestigi.

A través del nostre treball, es pot observar com moltes d'aquestes actuacions es dugueren a terme a Inca i en la seva àrea d'influència, encara que no afectaren de la mateixa manera a tots els municipis estudiats. Precisament, el nombre i importància de les promocions dutes a terme a cada una de les viles, ja ens indica la seva importància i l'interès dels monarques en el seu desenvolupament. D'aquesta manera, per exemple Inca, com a futura capital del Raiguer, acollí un gran nombre de les mateixes.

Per una altra banda, es va optar per solucions diferents, per exemple, un plànol urbà irregular o ortogonal, depenent si es tractava de viles antigues, aquelles alqueries nascudes durant la dominació islàmica,[22] o de pobles noves, encara que, a nivell general, es pot afirmar que aquestes actuacions contribuïren al creixement de totes elles i al desenvolupament dels primers eixamples medievals a Mallorca. De fet, l'impuls donat a les "pobles" va consolidar una xarxa territorial que connectava els nuclis urbans amb les zones rurals circumdants. De la mateixa manera, tanmateix, en les decisions preses i els resultats obtinguts també es respectaren altres factors com l'existència d'una trama de camins rurals anteriors o bé l'orografia de l'indret on es desenvolupava la vila, així com la necessitat d'aixecar construccions emblemàtiques, com esglésies i albergs reials, que reforçaren la identitat de les viles i el desig crear un llegat perdurable.

En definitiva, el regnat de Sanç I no només va suposar la continuïtat dels projectes heretats, sinó que també engegà noves iniciatives que van contribuir al desenvolupament econòmic, polític i cultural del Regne de Mallorca. De fet, el seu llegat, reflectit en les reformes i edificacions realitzades, ha perdurat més enllà de la seva mort, deixant una empremta indeleble en el territori.

22 Per exemple: Selva, Alcúdia o Felanitx.

REFERÈNCIES

Abulafia, D. (1996). *Un emporio mediterráneo. El reino catalán de Mallorca*. Ediciones Omega, S.A. Barcelona.

Bernat i Roca, M; Reus i Planells, G. A. (2024). "... és l'alqueria major que és en Mallorques". AL-QU'ARIA AL-SUQ (YUZ INKAN, MAYURQA) (1229-1232)", a XXIV Jornades d'Estudis Locals d'Inca. Ajuntament d'Inca. Inca, 41-68.

Capó Villalonga, J. (1985). *Història de Lloseta. Vol. 1*. Gràfiques Miramar. Lloseta.

Fiol Mateu, G (1997). "Una mesquita documentada en el djûz musulmà d'Inca", a *III Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Ajuntament d'Inca. Inca, 21-25.

Font Jaume, A. (1999). "Nòtules de toponímia llatina preislàmica. Composts i derivats de Villa a Mallorca", a BSAL, 55. Palma, 65-84.

Horrach i Llabrés, R. (2022). *Costitx, les arrels d'un poble. "Amb vostre nom comença nostra història"*. Lleonard Muntaner. Editor. Palma.

López Bonet, J. F. (1998). "El pariatge del rei Sanç", a *El Regne de Mallorca a l'època privativa. XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals*. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma, 101-132.

Llabrés i Martorell, P. J.; Rosselló i Vaquer, R. (1998). *Inca en la història, 1229-1349*. Ajuntament d'Inca. Inca.

Maiz, J; Tudela, Ll. (2016). *Sanç I. El rei pragmàtic*. Illa Edicions, Palma.

Martínez Ferrando, J. E. (1979). *La tràgica història dels reis de Mallorca*. Editorial Aedos. Barcelona.

Mas i Forners, A. (1997). "La formació del "poble" de Sant Miquel (del Pla de Tell) de Campanet", a *BSAL*, 53. Palma, 387-394.

Morro Veny, G. (2001). "Els mitjans econòmics del Sindicat de Fora (segles XV-XVI), a *Mayurqa*, 27. Palma, 105-131.

Mulet, B. [et al.] (1994). *La capitalitat de Sineu. Segles XIII i XIV*. Ajuntament de Sineu. Sineu.

Ordinas Garau, A. (2000). *Campanet. Guia dels pobles de Mallorca*. Hora Nova, S.A. Mallorca.

Pérez, P. (2022). *Conquesta i repartiment de Mallorca. Els inicis de la colonització (1230-1256)*. El Gall Editor. Pollença.

Pinya Homs, R. (1982). *Els reis de la Casa de Mallorca*. Biografies de mallorquins. Ajuntament de Palma, 1. Palma de Mallorca.

Pons Payeras, J. [et al.] (2002). *Búger. Guia dels pobles de Mallorca*. Hora Nova, S.A. Mallorca.

Reus Planells, G. A. (2019). *L'arquitectura religiosa de la Corona de Mallorca a través del paisatge monumental (s. XIII-XVI)*. Lleonard Muntaner, Editor. Palma.

Reus Planells, G. A. (2022). "Noves aportacions envers l'evolució arquitectònica de l'església parroquial de Sant Llorenç de Selva (1236-1930), a *I Jornades d'Estudis Locals del Municipi de Selva*. Ajuntament de Selva. Selva, 2022, 76-89.

Reus i Planells, G. A.; Bernat i Roca, M. (2024). "Una vila que Incha es apeylada" (Mallorca, 1232-1325)", a XXIV Jornades d'Estudis Locals d'Inca. Ajuntament d'Inca. Inca, 69-92.

Rosselló Bordoy, G. (2007). *El Islam en las Islas Baleares. Mallorca musulmana según la* Remembraça*... de Nunyo Sanç y el* Repartiment*... de Mallorca*. Universitat de les Illes Balears. Mallorca.

Rosselló Vaquer, R.; Vaquer Bennàssar, O. (1993). *Història de Sencelles i Costitx, 1229-1600*. Govern Balear. Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Palma.

Sastre Moll, J. (1986). *Economía y Sociedad del Reino de Mallorca. Primer tercio del siglo XIV*. Ministerio de Cultura. Dirección General de Bellas Artes, Archivos y Bibliotecas. Trabajos del Museo de Mallorca. Palma de Mallorca.

Sastre Moll, J. (2010). "Arquitectes i picapedrers en el Regne de Mallorca durant la dinastia privativa (1311-1343), a *La Ciutat de Mallorca i els segles del gòtic. XXVIII Jornades d'Estudis Històrics Locals*. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma, 333-349.

Vinas, A.; Vinas, R. (2007). *Le livre des Faits de Jaume le Conquérant*. Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales, CXIVe volume. Perpignan.

doi: 10.3306/JELINCA.25.201

COMENTARIS A L'OBRA *TRATADO DEL EXAMEN DE LAS REVELACIONES VERDADERAS Y FALSAS Y DE LOS RAPTOS* DEL P. F. JERÒNIM PLANAS D'INCA, EDITADA L'ANY 1634

Gabriel Pieras Salom

Arxiver i cronista honorari de la ciutat d'Inca.
gpsinca@gmail.com

Paraules clau: revelacions, raptes, arrapaments ("arrobaments"), aparicions, èxtasis, sermons, dimonis.

Resum. *El pare fra Jerònim Planas intenta amb aquesta obra posar un poc d'ordre en un món, segle XVII, on hi ha molts homes i més dones, generalment beates o monges, que tenen revelacions divines, visions, raptes, agressions diabòliques, etc. Aquest "tractat" vol donar a conèixer, especialment a pares confessors i directors espirituals, el mode i la manera de reconèixer si aquestes revelacions són vertaderes o falses. El llenguatge és fàcil i, en certs moments, ingenu.*

Keywords: Revelations, raptures, apparitions, ecstasies, sermons, demons.

Abstract. *Father Fray Jerónimo Planas tries with this work to bring some order to a world in the 17th century, where there are many men and more women, usually blessed or nuns, who have divine revelations, visions, raptures, diabolical attacks, etc. This "treatise" wants to make known, especially to father confessors and spiritual directors, the way and the way to rejoice if these revelations are true or false. The language is easy and at times naive.*

1. OBJECTIUS

Un objectiu és primordial: conèixer l'obra *TRATADO DEL EXAMEN DE LAS REVELACIONES VERDADERAS Y FALSAS Y DE LOS RAPTOS* de l'inquer P. F. Jerònim Planas, un desconegut per a la majoria de persones d'Inca i de Mallorca, editada l'any 1634. A la mateixa vegada, unes breus pinzellades de la biografia i obra del citat P. Planas ens situaran dins un temps i un espai.

Un altre objectiu seria conèixer el llenguatge castellà amb el qual s'expressa el franciscà pare fra Jerònim Planas i intentar comprendre la religiositat d'un moment històric en què es dona més importància al *com es diu* que a *allò que es diu*.

2. UNA OBLIGADA EXPLICACIÓ

A principis de l'any 1987, quan ja feia anys que tenia esment a l'Arxiu Històric Municipal d'Inca i ja era el cronista oficial de la ciutat d'Inca, em fou presentat pel Sr. Antoni Pons i Sastre, batle d'Inca, i el secretari de l'Ajuntament, Sr. Josep Bonnín, el Sr. Gregori Mir Mayol (Campos, 11 d'abril de 1939 – 28 de febrer de 2016), doctorat en Dret, polític i historiador.

Aquest senyor ens oferí bastanta documentació escrita referent a Inca, en especial dels segles XVII i XVIII, i un llibre amb tapes de pergamí amb data d'impressió de 1634, sota el títol *TRATADO DEL EXAMEN DE LAS REVELACIONES VERDADERAS Y FALSAS Y DE LOS RAPTOS*, del franciscà i cartoixà inquer P. F. Jerònim Planas.

Els documents, un poc degut al preu que demanava, no varen interessar. El Sr. Bonnín digué que no eren essencials per a la història d'Inca, però valorà l'obra del pare Planas. El Sr. Antoni Pons va dir-me que estudiàs la importància de la citada obra del franciscà inquer. Vàrem demanar al Sr. Gregori Mir una setmana per contestar.

Allò primer que vaig fer fou llegir la biografia del franciscà i cartoixà Jerònim Planas a l'obra *Biblioteca de Escritores Baleares* de Joaquim Maria Bover, editada a Palma a l'any 1868. Vaig quedar corprès hora de llegir aquest paràgraf: "Tan rar s'ha fet aquest llibre, que no hem vist més exemplar que l'existent a la biblioteca de Montission; i per més diligències que haguem practicat per trobar-ne un a València, on va ser imprès no ho hem pogut aconseguir."

Amb certa emoció vaig anar a veure el Sr. Antoni Mut Calafell, aleshores director de l'Arxiu del Regne de Mallorca, que ja m'havia ajudat hora de recatalogar l'Arxiu Històric Parroquial d'Inca. La resposta a la meva pregunta fou molt ràpida: "Comprau-lo!"

Els Srs. Antoni Pons i Josep Bonnín hi estigueren d'acord. Varen comprar-lo, i el portàrem a la Biblioteca Municipal, on quedà depositat. Avui es pot consultar. Si no vaig equivocat, en pagaren 300.000 pessetes.

3. EL PARE JERÒNIM PLANAS

Extret de l'obra de Joaquim Maria Bover i Rosselló *Biblioteca de Escritores Baleares*. 1868:

Jerònim Planas. Home docte i virtuós, la vida del qual han escrit diversos autors. Va néixer a Inca l'any 1564; va estudiar a l'Escola de Gramàtica que hi havia a l'oratori de Sta. Magdalena del Puig d'Inca. Va passar després a la Ciutat de Mallorca, i va entrar d'alumne a les escoles de Monti-sion, on va iniciar els estudis majors, com així es llegeix a la crònica dels jesuïtes de Palma. Per continuar-los i prendre els graus, els seus pares van enviar-lo a València, i allà va vestir l'hàbit de franciscà observant al convent acabat de fundar de Sant Joan de Ribera, on llegí, amb fama de gran escolàstic, un curs d'Arts i tres de Teologia; va exercir els càrrecs de definidor, guardià, custodi i provincial, tot recorrent moltes ciutats per anunciar la paraula de Déu. Va fundar diversos convents del seu orde i es va assistir als capítols generals de Valladolid i Roma, on va tenir una bona amistat amb Filibert, príncep de Savoia. Gregori XV el va nomenar, amb disgust dels observants, el 22 de febrer de 1622, vicari general de tots els convents de descalços d'Espanya i de les Índies; Felip IV, que afavoria aquells, li va oferir un bisbat perquè dimitís de l'expressat càrrec. Va venir a Mallorca el 1623 i, havent vist que Urbà VII, successor de Gregori XV, no protegia els descalços, va resoldre buscar la tranquil·litat del seu esperit a la cartoixa de Jesús Natzarè de la vila de Valldemossa, vestint la cogulla de Sant Bru el dia 24 de març de 1625; morí santament en aquell monestir el 25 de gener de 1635. Va ser el P. Planas incansable a la trona, ja que en menys de dos anys se li van sentir predicar més de dos-cents sermons; d'ordre dels jurats del Regne, va examinar la història del cronista Joan Dameto, la censura del qual es va imprimir al capdavant d'ella. Heus aquí les obres seves que han arribat a la nostra notícia:

a) Sermones mandados imprimir por los muy Ilustres señores jurados del leal Reino de Mallorca: el primero del Dr. Iluminado, mártir ínclito Raymundo Lulio; segundo de los valerosos mártires San Cabrit y San Bassa; tercero de la bendita sierva de Dios Sor Catalina Thomás, religiosa del convento de Santa Magdalena. Predicados por el muy Reverendo P. Fray Gerónimo Planas de orden del Seráfico padre San Francisco, de los descalzos de la provincia de Valencia, Lector de Teología, custodio y provincial que ha sido dos veces en ella. Mallorca, impr. de Gabriel Guasp, MDCXXIIII. 4t. La portada porta un gravat de l'escut d'armes de la família Llull, augmentat amb la imatge de Ramon, sostingut per la fe i l'esperança. Nicolás Antonio cita del P. Planas *Sermones diversos*, impresos a Mallorca el 1623, i creim que deuen ser els mateixos als quals feim esment, amb la diferència de l'any de la seva impressió, que suposam equivocat. Del de Ramon Llull parlen amb molt elogi Zalzinger i Custurer.

b) Sermón de los ínclitos mártires San Cabrit y San Bassa, naturales del fidelísimo y dorado reino de Mallorca, naturales de la villa de Alaró. Mallorca, impr. de Gabriel Guasp, 1625. 4t. És el mateix que va publicar l'any anterior col·leccionat amb dos més, i sembla que es va tornar a imprimir a costa del Dr. Joan Coll, rector de la parròquia d'Alaró. Per provar el P. Planas l'autenticitat de les lliçons i el prec propi que sant Cabrit i sant Bassa van tenir antigament, les copia a la lletra, segons ell diu, d'un missal de l'església de Mallorca, que suposa imprès aquí el 1488, i assegura que n'existeix un exemplar a la llibreria del convent de St. Francesc d'Assís. El cronista Joan Dameto havia publicat abans que Planas les lliçons dels dits màrtirs, que efectivament van tenir culte públic en aquesta illa, fins que ho va prohibir el bisbe fra Juan de Santander, el 1636, la disposició del qual va revocar la sagrada congregació de ritus; i desentenent-se el bisbe Juan Díaz de la Guerra del decret d'aquesta, va tornar a prohibir el culte tot manant recollir les imatges que es veneraven en diversos temples; procediments que no van tenir efecte per haver-ho disposat així una Reial ordre de 14 de desembre de 1776. El sermó d'aquests sants, publicat pel P. Planas, du a la portada un gravat que els representa en cos sencer i l'escut d'armes de Mallorca i de la vila d'Alaró.

c) Tratado del examen de las revelaciones verdaderas y falsas, y de los raptos. Compuesto por el P. F. Gerónimo Planas, Lector jubilado, y Padre perpetuo de la Provincia de San Juan, Bautista de los Descalzos de la Regular observancia de nuestro Seráfico Padre S. Francisco del Reino de Valencia. Dividido en cuatro libros, y dirigido a la Beatísima Trinidad Padre, Hijo, y Espíritu Santo, y a la Purísima Concepción de la Virgen María, nuestra señora. Con licencia. A València, per la vídua de Joan Crisòstom Garriz, any MDC.XXXIIII, 406 folis a dues columnes, i diversos índexs llarguíssims sense foliació. **Tan rar s'ha fet aquest llibre que no hem vist més exemplar que l'existent a la biblioteca de Monti-sion; i per més diligències que haguem practicat per trobar-ne un a València, on va ser imprès, no ho hem pogut aconseguir.**

d) In Secundum Secundae D. Thomae. 1 t. 4t Ms. que existia a la biblioteca de la cartoixa de Valldemossa.

e) Cuaresma predicada en la Catedral de Mallorca el año 1621 *y sermones de Santos*. 1. t. 4t Ms. de 326 fulls.

f) Sermones varios. 1 t. 4t Ms. Hi havia entre ells el de sant Ignasi, predicat el dia de la seva festa de 1623 a l'església de Monti-sion, que segons la crònica Ms. d'aquest col·legi, tom I, pàg. 14, va ser dels millors en esperit, fervor, discreció i doctrina fundada en escollits passatges de l'escriptura, que s'havien pronunciat en aquell temple.

4. NECESSITAT DE L'OBRA EN AQUELLS MOMENTS

El segle XVII, especialment, s'ha descrit com un segle en el qual el dimoni va molt pel món. Anant pel món fa que hi hagi moltes bruixes i bruixots, visionàries, i endimoniats. Són moltes les monges que tenen visions, suposadament, tant de Déu com del dimoni. Moltes d'aquestes visions són molt espectaculars i la Inquisició va molt darrere per castigar a tots els que tenguin, o fingeixin, visions, aparicions, arrapaments ("arrobaments") o èxtasis.

Era necessari, doncs, una obra per poder descobrir els enganys i certificar que les visions venien de Déu i no del diable. Realment es feien proves que avui ens pareixen molt desbaratades i esbojarrades. Podria ser que fra Jerònim Planas intentàs posar un poc d'ordre dins aquell caos espantós.

Per poder llegir com eren aquestes visions us podria recomanar molts llibres, però val la pena llegir la vida de sor Clara Andreu i Malferit, tant del biògraf Mn. Gabriel Benet Mir i Beltran (1580-1650) o la de l'autor més actual, Mn. Josep Barberí i Sansaloni (1767-1826), com també la vida de la beata Catalina Tomàs de cardenal Antoni Despuig i Dameto, publicada l'any 1816.

5. DESCRIPCIÓ DEL LLIBRE

És un llibre en quart, que és el format que adquireix el llibre els plecs del qual han estat doblegats dues vegades, una transversalment i una altra longitudinalment. És un format regular. També s'anomena quart o quartilla cadascuna de les quatre parts del plec que resulten dels dos doblecs d'aquest.

Consta de 983 pàgines. Les primeres són a una columna i l'obra, a doble columna. Les notes afegides són marginals i en lletra cursiva.

6. AVANTOBRA

S'inicia amb una "Licencia" signada per fra Blas de Aybar, ministre provincial. Continua amb una "Aprobacion del P. F. Antonio Ferrer, Lector de Theologia y Guardian del Convento de S. Diego de Cartagena". Segueix amb una altra "Aprobacion del P. F. Iuan Ximeno Lector de Theologia y Guardian del Convento de San Gregorio de Orihuela". A continuació es pot llegir "Aprobacion del P. M. F. Vicente Gomez de la Orden del glorioso Padre Santo Domingo del Convento de Predicadores de la Ciudad de Valencia". Continua "Licencia del Ordinario. El Doctor Don Martin de Funes, Vicario General. En mandato de dicho señor Vicario General, Mateo Calafat, Notario Publico". Segueix "Epistola a los Reverendos predicadores, padres espirituales y lectores deste libro y prologo del. Lease con atencion, porque es alma de todo este tratado. Siervo de todos Fray Geronimo Planes".

7. TAULA DELS LLIBRES. CAPÍTOLS I CONTINGUTS

L'obra consta de quatre llibres.

Llibre primer: "Como Dios desde el principio del mundo se comunicó y comunica por verdaderas revelaciones y, por el contrario el demonio por falsas y engañosas".

Llibre segon: "Del examen de las revelaciones verdaderas y falsas".

Llibre tercer: "En el cual se declaran antecedentes, concomitantes y conseqüentes de las revelaciones".

Llibre quart: "Que trata de los raptos".

Cada llibre conté 25 capítols.

Títols dels capítols del 1r llibre: 1. "De la bondad divina, causa y principio de comunicarse Dios a sus criaturas". 2. "Como la bondad divina se comunicó a los espíritus angélicos". 3. "Como la divina bondad comunicó a todos los Ángeles revelaciones sobrenaturales". 4. "De la miserable caida de los demonios por haver usado mal de las divinas revelaciones". 5. "Como la bondad divina comunicó a los dos primeros Hombres en la creación sus secretos". 6. "De la comunicación y coloquios de Dios con nuestros primeros padres, estando en el paraiso terrenal". 7. "Del principio de la caida lamentable de nuestros primeros padres, originada de la falsa revelación de Lucifer". 8. "De las mentirosas respuestas con que nuestra madre Eva respondió al Diablo". 9. "De la respuesta y falsa revelación con que Lucifer engañó a nuestra madre Eva". 10. "De la muerte de nuestro primer padre Adam y de todo el universo en él, por dar crédito a la falsa revelación". 11. "De lo que perdieron y ganaron nuestros primeros padres en este convite de la fruta vedada". 12. "Como la divina bondad comunico sus secretos y reveló misterios a nuestros primeros padres, después de la culpa". 13. "Como la divina bondad se comunicó a los hombres desde los primeros padres hasta Henoc". 14. "De la singularíssima comunicación de la bondad divina con el santo patriarca y profeta Henoc, descendiente de Seth". 15. "Del conservador del mundo el santo y justo Noé". 16. "De como el Demonio procuró comunicar su malicia a los Hombres, después de la sentencia que Dios le dio". 17. "De como la divina bondad se reveló a los gentiles, después del Diluvio, hasta Moisés". 18. "Como la divina bondad se reveló desde Moisés hasta el rey David". 19. "De como la divina bondad se reveló desde el real profeta David, hasta la sereníssima Virgen María exclusive". 20. "De como la divina bondad se reveló a los Gentiles desde Moisés hasta la venida de Cristo al mundo". 21. "Del gran estrago y ruina que el Demonio causó al mundo desde el Diluvio hasta la venida de Cristo por sus falsas revelaciones". 22. "Como Dios se reveló a los santísimos padres de la Virgen, la gloriosa santa Ana y san Joaquín". 23. "Como la bondad divina se comunicó y reveló a la santíssima Virgen, Madre de Dios, María". 24. "Como la bondad divina se comunico después de subido Cristo a los cielos". 25. "Como el Demonio se comunica con falsas revelaciones, después de la subida de Cristo a los cielos".

Títols dels capítols del 2n llibre: 1. "Que significa revelación". 2. "Que cosa sea revelación". 3. "Que cosa sea visión". 4. "Si Dios apareció por sí mismo a los hombres antes de la venida de Cristo". 5. "Si Cristo, nuestro Señor, después de subido a los cielos, se apareció a los hombres de la tierra". 6. "De las hablas sencillas de Dios a los hombres". 7. "De los sentimientos erspirituales que Dios causa en las almas". 8. "De cuantas maneras hay de revelaciones y visiones". 9. "Que cosa sea visión sensitiva y como se haga". 10. "De la visión y revelación que se recibe por el sentido de la vista". 11. "De los engaños que el Demonio causa en este tan principal sentido de la vista". 12. "De la revelación del sentido del oido". 13. "De los engaños y falsas revelaciones con que el Demonio ha engañado a los hombres por el oido". 14. "De las revelaciones que se hacen por el olfato". 15. "De los engaños que el Demonio puede causar en este sentido del olfato". 16. "De las revelaciones por el sentido del tacto". 17. "De los embustes con que el Demonio engaña por medio del sentido del tacto". 18. "De las revelaciones que se hacen por el sentido del gusto". 19. "De como el Demonio se comunica por falsas revelaciones en el sentido del gusto". 20. "De las revelaciones que se hacen mediante los sentidos interiores, llamadas imaginarias". 21. "De lo que pueden obrar los Ángeles buenos y malos en las potencias sensitivas". 22. "De cuantos modos hay de de revelaciones imaginarias". 23. "De la revelación intelectual". 24. "De cuantos modos hay de revelaciones intelectuales". 25. "Y último. De los engaños que puede haver en esta revelación intelectual, mediante la imaginación".

Títols dels capítols del 3r llibre: 1. "De la dignidad y excelencia del Padre espiritual y como se debe preciar de saber y ejercitar su oficio de Médico de Almas". 2. "Primera regla de los antecedentes a las revelacions, que son las señales más remotas de la disposición corporal". 3. "Segunda regla: trata de la condición y bienes de fortuna de la persona por conocer los antecedentes de las revelaciones". 4. "Regla tercera: de los antecedentes. La cual trata de la fe y buenas costumbres de las personas que tienen revelaciones". 5. "Regla cuarta. De la perseverancia en las buenas costumbres de la persona que dice tenir revelaciones". 6. "Regla quinta. De la perfección de la persona que tiene revelaciones". 7. "Regla sexta. De los deseos de las revelaciones". 8. "Regla séptima y última. De los actos inmediatos, antecedentes a las revelaciones". 9. "De la primera regla, de los concomitantes a las revelaciones o visiones". 10. "Segunda regla, de la verdad que han de tenir las revelaciones". 11. "Regla tercera, de los concomitantes a las revelaciones". 12. "Regla cuarta, de la ficción dissimulada del Demonio para hacer mayor daño". 13. "Quinta regla, de los concomitantes a las revelaciones. Si el Demonio aconseja bienes y males juntamente". 14. "Sexta regla, de los concomitantes". 15. "Séptima y última regla de los concomitantes a las revelaciones". 16. "Primera regla de los consecuentes a las revelaciones". 17. "Segunda regla de los consecuentes". 18. "Tercera regla de los consecuentes". 19. "Cuarta regla de los consecuentes a las revelaciones". 20. "Quinta regla de los consecuentes a las revelaciones". 21. "Sexta regla de los consecuentes a las revelaciones". 22. "Última y sépti-

ma regla de los consecuentes a las revelaciones". 23. "De lo que debe hacer la persona que tiene revelaciones". 24. "De como se ha de haver el confessor con las almas que dicen tenir revelaciones, visiones o sentimientos". 25. "De la obligación que hay de creer estas revelaciones particulares".

Títols dels capítols del 4t llibre: 1. "De la excelencia, necesidad y utilidad de este libro". 2. "En el cual se declaran estos términos: rapto, éxtasis, exceso y elevación mental y otros semejantes términos, de los cuales usan los que tratan de esta materia". 3. "Que cosa sea rapto. 4. "Como el amor es causa del rapto". 5. De la revelación superintelectual y más propiamente rapto divino". 6. "De la voluntad humana". 7. "De como la voluntad manda al apetito festivo o sensualidad". 8. "Si los actos de la potencia vegetativa están sujetos a la voluntat". 9. "Si los actos de las exteriores partes del cuerpo obedecen a la voluntad". 10. "Del poder de la imaginación acerca de las cosas allá inferiores". 11. "Como la voluntat puede ser causa del rapto. 12. "Como la vehemente consideración del entendimiento, es causa del rapto". 13. "Como el entendimiento agente es causa de los raptos y éxtasis". 14. "Como la vehemencia de apetito sensitivo puede ser causa del rapto o éxtasis". 15. "Como la imaginación vehemente puede causar raptos". 16. "Como el cuerpo es causa del rapto y éxtasis". 17. "Como los Ángeles pueden causar raptos o éxtasis". 18. "Como el Demonio puede causar los raptos y éxtasis". 19. "Cuantas maneras hay de raptos divinos". 20. "Como y cuando vio el apóstol San Pablo la divina esencia". 21. "Del segundo rapto del mismo apóstol San Pablo". 22. "Si el alma de San Pablo se apartó de su cuerpo en este rapto". 23. "Como se han de conocer los verdaderos y falsos raptos". 24. "De lo que debe hacer la persona que tiene arrobos y éxtasis". 25. "Lo que debe hacer el confessor cuando un alma tiene arrobos".

8. TAULA DE LES COSES NOTABLES D'AQUEST LLIBRE PER ORDRE ALFABÈTIC

El P. Jerònim Planas fou molt pedagògic a l'hora d'escriure aquesta obra. A més d'un claríssim índex, va inserir aquesta taula explicativa dels temes. Era una manera de donar a conèixer en profunditat personatges bíblics, paraules i situacions. És com un diccionari del contingut del llibre i, de manera extensa, dels personatges més coneguts de la Bíblia. És un llarg capítol que dona quasi tota la informació de l'obra. A més, ens mostra la pàgina i la columna on podem trobar l'oportuna descripció.

"*Aaron*. A este santo Patriarca reveló Dios la venida de su hermano Moisés.

Abel. Que ofreció a Dios en sacrificio. Fue profeta y lo que Dios le reveló. El modo con que ofreció su sacrificio. Como fue aceptado de Dios su sacrificio i se consoló Dios con él.

Abraham. A este Patriarca mandó Dios saliese de su tierra y de la casa de su padre y de otras revelaciones que tuvo. Apareciole Dios visiblemente.

Adoró a Dios trino y uno en los tres varones que vio.

Adam. Como y en que parte puso nombres a los animales y otras coses curiosas al propósito. Que revelaciones le hizo Dios y que ciencies le infundió. Fuele revelado el misterio de la Encarnación y porqué. Revelole Dios el misterio de la Santísima Trinidad. Cual fue la causa de su caida. Cuanto tiempo estuvo en el Paraiso. Porque pinta Dios la caida de Adam en tan breves palabras y la de Eva en tan a la larga. Resplandecía el cuerpo de Adam en el estado de la inocencia. Predicó la destrucción del mundo por agua y fuego.

Adoración. La mayor que llaman de latria, se debe a Dios.

Alegría espiritual. Esta alegría Dios ama mucho y lo que importa esta alegría para el bien del alma.

Alexandro Magno. Lloró porque oyó decir a un filósofo que había muchos mundos.

Alma. Tiene el alma cinco sentidos como el cuerpo y cuales sean. Dan las almas de la gloria suavísimo olor y las condenadas, al contrario.

Ambición. Sueler ser causa este vicio de fingir revelaciones.

Amor de Dios. Fue grande el que ardía en el pecho de Nuestro Padre San Francisco. Siete son las llamas del amor de San Francisco. Este amor arrebataba al Santo y lo subía hacia arriba hasta perderse de vista. Amor hizo morir a Cristo y darse en manjar. Con amor se ha de comer este divino Cordero. Amor le guisó y el amor se ha de dejar lo que no se puede comer. Efectos del amor. Por amor vino Cristo al mundo y se quedó en el Santísimo Sacramento. El amor de Dios es causa de los raptos. Cuatro propiedades del divino amor. Como se alcanza el amor seráfico.

Amor del prójimo. Por este amor y el ejercicio de caridad se suele comunicar Dios por revelaciones.

Ángeles. Fueron el primer empleo de Dios. Son innumerables y sus perfecciones. A ellos hizo Dios las primeres revelaciones y trátase de su conocimiento, matutino y vespertino. Reveloles el misterio de la Encarnación. El Ángel Custodio, no es más que para uno y, muerto éste no guarda a otro. Cuando comienza a ser custodio. Más solícito nos guarda que el Demonio nos ofende. Con que armas pelearon los buenos y los malos Ángeles. El zelo que tuvieron de la honra de Dios. Con que vencieron los buenos. Que efectos hacen sus predicaciones y reprehensiones en los pecadores. Salieron a recibir a la virgen en el Templo. Visitaban cada día a la Virgen y la servían. Ellos son los principales ministros después de Cristo y su Madre. Son embajadores divinos. Todos están dispuestos para ser enviados de Dios, hasta los Serafines y los demàs coros. Estaban admirados de ver criar Dios a los Hombres. El modo en que aparecieron a Elías los tres ejércitos de Ángeles y como se llamaban. Pueden causar en nuestras almas raptos de muchas maneras.

Animales. Cuando vinieron y quien los trajo a nuestro padre Adam.

Santa Anna. Fue madre de la Virgen María. Tuvo tres hijas de tres matrimonios. Tuvo cinco nietos que fueron apóstoles. Fue revelado su nacimiento. Otras cosas notables de esta santa. Ofrece a Dios un cielo. Murió siendo Cristo de veinte años. Lo que le ofreció Dios a Ella.

Anticristo. De que nación ha de ser, donde ha de nacer, vida y malas inclinaciones. Impedirá el comercio a todos los que no fueren señalados con su señal y que señal ha de ser éste. El modo con que ha de derivar a los fieles de la verdad de la fe, lo advierte San Pablo. Hará este falso profeta muchos milagros falsos y maravillas aparentes. Procurará engañar a los fieles con sus falasos arrobos. Resucitará falsamente al tercer día.

Apetito sensitivo. Este apetito suele ser causa del rapto y de qué manera.

Árbol. Cual fue el vedado en el Paraiso y que nombres le dan los Santos.

Balam. Aunque fue mago e idólatra, profetizó bien. Refiérese la profecia que hizo de Cristo. Como y por que causa habló la burra.

Blasfemia. Fue gran blasfemia la de Caín.

Bondad divina. Ésta es causa de que Dios se comunique a sus criatures. Es causa de las revelaciones. Hizo ostentación de si, consagrando de una, setenta profetas.

Caín. Que ofreció a Dios. Que defectos cometió en su sacrificio. Edificó la primera Ciudad del mundo, que se llamó Henochia. Fue el primer ladrón que hubo en el mundo.

Carne. Todos los Hombres se llaman carne.

Casos notables. Caso notable del amor de Dios. Otro de lo mismo. Caso temeroso de la misericordia de Dios de dos hermanos estudiantes. Caso raro, como Dios castigo a los presuntuosos. Caso raro de los engaños del Demonio. Otro caso de Segundelo, engañado del Demonio. Caso temeroso de la misericordia de Dios, que vio san Carpo. Caso notable que escribe san Próspero. Caso maravilloso qu cuenta el P. Acosta de un teólogo. Caso notable del mal olor que dan los condenados. Tres casos de la virtud de la obediencia. Otros dos casos de obediencia, maravillosos. Caso temeroso de un monje que se condenó y un pobre que se salvó. Caso raro de un predicador. Caso extraño de una mujer que fingia revelaciones. Caso notable de un navio de Demonios que le apareció a un Obispo para engañarle. Caso que le sucedió a una mujer de Bruselas. Caso raro de una doncella que los demonios prefirieron engañar. Caso notable de Santa Margarita de Cortona, en que Dios tiene cuidado de manifestar a sus escogidos. Caso notable de un clérigo que se arrobaba cuando quería. Caso raro del pastor Domingo de muchos raptos falsos que tenia. Caso notable de santa Margarita de Cortona en que le dio Dios a sentir los dolores de su pasión. Caso de san Felipe de Barcelona. Caso raro de una doncella que el Demonio engañó a titulo de santidad.

Camino de la virtud. Este camino se ha de tomar con grande confianza de llegar, con la ayuda del Señor al fins in temer los terrores y espantos del Demonio, que son grandes. Por temor de los pecados no se ha de dejar este camino.

Carbunco. Tiene todas las virtudes de las piedras.

Ceremonias. Que significan las ceremonias que usaban en la comida del Cordero. Y los panes ázimos.

Caridad. La caridad no puede ser engañada del Demonio.

Cherubines. Había muchos cherubines en el templo de Salomón. Llevan a Dios sobre sus alas como en carroza y que significa su nombre. Ellos fueron los que defendían a Adam la entrada en el Paraiso terreno.

Christiano. Este nombre era el titulo más honroso que podían tener los hombres antiguamente.

Christo. Es el arca del testamento. Christo fue con quien Dios amenazó al Demonio había de quebrantar la cabeza a la serpiente. Christo fue la estrella que dijo Balaam. Fue la vara que dijo el mismo Profeta. Fue revelada la venida de Christo a Nabudoconosor. Aceleró Christo su venida para quitar la idolatría. Es Christo Sol de justícia y escondió sus rayos en la Luna María. Paséase Christo por medio de toda la Iglesia, para comunicar igualment a todos su bondad. Apareció a San Pablo. Apareció Christo a muchos. Apareció a nuestro P. S. Francisco y comió con él. Apareciole con seis alas y le imprimió sus llagas y otras cosas notables.

Circunstancias. Siete circunstancias para conocer los engaños del Demonio.

Coculio. Coculio es un animal que resplandece y da tanta luz como cuatro estrellas.

Columna. La columna que alumbraba a los hijos de Israel fue célebre; píntase su grandeza y efectos.

Compañías. El mal que hacen las malas compañías.

Convite. Los dones del Espíritu Santo son convite para los justos, repartidos por los días de la semana.

Contemplación. Tuvo la Virgen María la contemplación en más alto grado, en el instante de su concepción, que todos los demás Santos en su edad perfecta. Fue mayor la contemplación de la Virgen durmiendo, que en ninguna otra criatura velando.

Cortes. Tuvieron cortes los hijos de Israel, juntando las doce tribus.

Cuerpo. Cuerpo aéreo pueden tomar así los Ángeles buenos, como los malos. El cuerpo humano puede ser causa de raptos y el como. Confírmase lo dicho con los ejemplos siguientes.

Daniel. Fue el que explico el sueño a Nabudoconosor y le pronunció la sentencia de Dios.

David. Huyendo de Saul, vino desarmado al Sumo Sacerdote Achimelec. Consultó a Dios por medio de Abiatar, sacerdote, en sus necesidades. Fue David el mayor de los Profetas. Lo misterioso que fueron sus salmos. Salió al campo con Goliat, gigante.

Demonio. Su poder y fuerzas. Es padre de mentiras. Porque el Demonio a ofreció beber a Eva, como la persuadió que comiese. A cada uno tienta el Demonio, en aquello que le vio más aficionado. Hizo el Demonio en la tentación de Eva lo que hacen los pecadores con el pez llamado sargo. Fue el Demonio la estrella que vio san Juan en el Apocalipsis caer del cielo. Enseñó a los hombres el arte mágica. Introdujo la idolatría haciendo adorar por Dioses a los animales y otras cosas sucias. Embustes con que procura engañar a los hombres. Modo como el Demonio daba oráculos y respuestas. Confiesa a Christo por santo. Puede el Demonio poner vino, y otras cosas, en el estómago del hombre estando durmiendo. Puede quitar la memoria y disminuirla, pruébase el caso de un Catedrático de París. Puede muchas cosas para engañar a los hombres. Suele engañar el Demonio son color de algun bien para impedir otro mayor. Cubre sus engaños con capa de virtudes. De que manera puede el Demonio ser causa de los arrobos.

Desnudez. Cuan penosa y afrontosa sea. Tenían los Tiranos por mayor tormento el desnudar a los mártires. Cubrió Dios la desnudez de santa Inés haciéndole crecer mucho sus cabellos con que se cubrió.

Deseo de revelaciones. De donde nace este deseo. No concedió Dios las revelaciones por el deseo. Por el deseo derribó Dios los Ángeles malos. Tiene grande entrada el Demonio en los que desean revelaciones. Con este deseo engañó el Demonio a Eva. El desear revelaciones es pecado.

Discípulos de Cristo. Todos desampararon la Ciudad de Jerusalem por la persecución que levantó Saulo.

Dios. Por su bondad crió el mundo y se comunicó. Como se dice haver visto y conocido las criaturas en el principio del mundo. Su primera palabra llenó a las criaturas de luz. Obra con toda la velocidad. Como se entiende que es el solo bueno, como lo conoció Pimandro Gentil. Declárase con un ejemplo de nuestro padre San Francisco. Su primer empleo fue criar los Ángeles y cuando lo hizo. El Templo del cielo. El sentimiento que mostró Dios de ver caido al hombre en pecado. Su misericordia tiene cercada y como encarcelada su justicia. Siempre tuvo Dios a quien comunicarse por revelaciones desde Adam. Las manos de Dios son el Verbo y el Espíritu Santo. Comunicose a Josué. Señaló Dios a Judas por capitán de los Israelitas. Declárales de que manera y por quien se han dd consultar. Comunicose Dios por revelaciones a los Hebreos, hasta en tiempo de los Macabeos. Tiene Dios tres profundidades, que son riquezas, sabiduría y ciencia. Fue el principal Artífice del templo de Salomón.

Mostró a san Anselmo de la manera como hace las revelaciones. Para criar al hombre tomo cuerpo aéreo. Criole del mismo polvo de la tierra. El modo como lo hizo. Apareció al primer padre después de la culpa con rigor, estremeciendo la tierra. Apareció a Abraham. Llámase Dios Ángel, algunes veces.

Documentos. Siete documentos para las personas que tienen revelaciones y cuales sean. Ejemplos para confirmar la doctrina. Otros siete documentos para los Padres Espirituales que gobiernan a los que tienen revelaciones.

Dolor de los pecados de los prójimos. A los que tienen dolor y compasión de los pecados de los prójimos, suele Dios aparecerse y comunicar de sus bienes. El caso de San Carpo confirma lo dicho.

Elementos. Cuanto son mayores los unos, que los otros.

Elías. Que significa el nombre Elías. Huye Elías de la reina Tesabel. Despertole dos veces un Ángel. Caminó cuarenta días con sus noches, hasta llegar a lo alto del monte Oreb. Vio a Dios acompañado de tres ejércitos de Ángeles, a manera de un torbellino.

Engaños. Muchos engaños ha hecho el Demonio a muchos y fue notable el de un gran teólogo en el reino de Perú. Engaño raro de Anatolio Monge. Engaño notable de un cura. Engaño notable de sor Catalina. Engaño de un monge que no se dejaba regir sino por su parecer. Otro engaño de propia presunción. Otros muchos engaños del Demonio.

Enoch. Fue el primero que comenzó el culto y adoración de Dios, predicándola publicamente. Sus virtudes y renombres. Como se entiende lo que de él dice el Génesis, que anduvo o paseó con Dios. Fue trasladado al Paraiso Terrenal. Está en compañía de Elías en dicho Paraiso.Del estado que goza en el Paraiso. Elías y Enoch han de salir a predicar en Anticristo y seran como dos lumbreras. El poder de estos dos Santos tendrán de Dios.

Entendimiento. El Espíritu Santo como se entiende que era llevado sobre las aguas. Porque se le atribuye la comunicación de los dones. De tres maneras se prueban los espíritus. Tres espíritus a modo de vanes, que significan.

Eva. Hablola Dios primero antes de llevarla a Adam luego que la formó. Como no temió hablar con la serpiente. Porque no respondió a las palabras amorosas que le dijo Adam. Fue mentirosa en sus primeres palabras. Fue ladrona de la gloria de Dios y cosas curiosas acerca de estas mentiras. Porque creyó tan presto al Demonio. Quiso comer de la manzana primero que Adam, por serle superior. Juzgó neciamente ser buena de comer la manzana antes de gustarla y por esto es reprendida de los Santos. Resplandecía su cuerpo en el estado de inocencia.

Eucaristia. Fue figurada en el sacrificio de Abel.

Fantasma. Vio san Antonio Abad una fantasma muy grande, quien era y lo que hacía.

Fe. Es muy necesaria la Fe en las personas que tienen revelaciones. Con Fe vencieron al Demonio treinta doncellas tentadas gravemente.

Filósofos. Conocieron los filósofos antiguos la esencia divina y otros atributos de Dios.

S. Francisco. Reveló Dios a este santo los estados de su religión hasta el fin. Cual fue el año de su muerte. Dejó su espíritu doblado como otro Elías, en sus religiosos y quienes fueron. Cuando tuvo principio la observancia. Fue muy devoto de S. Miguel. Recibiéronle las aves con melodía en el monte Alverne. Aparecióse Cristo y comió con Él. Revelólele Cristo cuatro cosos para su Orden. Imprimiole Cristo las llagas. Fue semejante al mismo Cristo en el alma y en el cuerpo. Ofreció a Cristo tres monedas de oro. Es único alférez de Cristo. Sus tres órdenes son las más extendidas de la Iglesia. Es respetado entre los moros. Diole Dios seis alas como de Serafín. Viene volando con las seis alas a socorrer a sus devotos. Alcanza de Dios seis efectos para la salvación de sus devotos. Apareció en carro de fuego a sus discípulos. Fue el Ángel que S. Juan vio en el Apocalípsis. Su cuerpo parece estar vivo. Tuvo doce privilegios raros. Diole la Virgen María a su Hijo y le tuvo el santo en sus manos. Visitábanle los apóstoles S. Pedro y S. Pablo.

San Gabriel. Fue el custodio de la Virgen y su embajador. Traíale este santo Ángel la comida a la Virgen. Hablaba este Ángel todos los días con la Virgen y la servia y obedecía como si ella fuera su madre.

Gedeón. A este hizo Dios por medio de su Ángel capitán del pueblo de Israel. Reveló Dios a Gedeón el misterio de la Encarnación por medio del vellocino. Que significa este vellocino.

Geroglífico. Píntase un famoso geroglífico sobre las palabras de S. Juan.

Gigantes. No guardaban la ley de Dios, comíanse a sus propios hijos y otras crueldades. La grandeza y descripción de Godías.

Gloria. Es inexplicable la mínima parte que una alma recibe.

Gracia. Los efectos que causa en el hombre.

Guerra. La guerra que hubo en el cielo entre los Ángeles Buenos y malos. Guerra fue la que tuvo Caín con Abel.

Gusto. Este sentido del gusto es muy necesario para la vida humana, su sitio y artificio. Por este sentido ha revelado Dios muy grandes misterios. Por la comida del Cordero Pascual reveló el Santísimo Saxramento y otros misterios. Era grande el gusto que tenia S. Felipe de Barcelona cada vez que comulgaba. Por este sentido ha engañado y engaña el Demonio a muchos. Ejemplo de esto nuestro primeros padres y otros de nuestros tiempos. Un caso raro acerca de esto.

Heber. Fue rebiznieto de Noé y profetizó la división de las gentes por todas las tierras, doscientos cuarenta y un años antes que se hiciese.

Hieci. Lo que le sucedió a este criado de Siliseo con su amo.

Hombre. Fue el empleo de las perfecciones de Dios y el ornamento de las demás criaturas. Criole Dios para reparar la ruina y caida de los Ángeles. Sus excelencias y perfecciones. Aunque no cayeran los Ángeles, le criara Dios. Porque le crió Dios el último de las criaturas. Es el hombre cielo, su capacidad y otros títulos que le dan. Porque le quiere mal el Demonio. Fue criado el hombre hecho y derecho y porque.

Humildad. Es la humildad la segunda virtud contra quien el Demonio tiene poder de engañar. Es la tesorera de las gracias de Dios.

Jacob. A este santo Patriarca mostró Dios la escalera que llevava desde el cielo a la tierra. La lucha que tuvo el Hijo de Dios con él. Su hijo Josep fue la segunda persona de Egipto. Tuvo grande miedo a su hermano Esaú. Acudió a la oración, que es el medio major para librarse de los trabajos. Aplacó a su hermano con dádivas.

Idolatría. Que tal fue la de los egipcios y a que género de animales y porque causa.

Iglesia. Llama la Iglesia a su Esposo el Espíritu Santo con cuatro títulos entre otros y cuales son.

Imaginación. La imaginación mueve los cuerpos de los Hombres y aun de los animales y otras cosas curiosas. La imaginación vehemente es causa de los raptos. Esta imaginación también puede ser de cosas naturales.

Imágenes. El destruirlas y menospreciarlas es señal de ser aborrecidos los originales.

San Ioquin. Fue el padre de la Virgen María; revelole Dios la concepción de su hija por el ángel S. Gabriel. La misma revelación le fue hecha santa Ana.

Iob. Fue el santo Iob el segundo rey de Idumea. Vivió doscientos diez años.

S. Iosef. El modo como este santo Patriarca se desposó con la Virgen María. Desposose por divina revelación, no para tener a la Virgen María por mujer cuanto al thoro conyugal... Nunca sospechó mal de la preñez de la Virgen. Otras cosas acerca de esto.

Isaac. Durole a este santo Patriarca el aparejarse para morir cuarenta y tres años. Bendijo a su hijo Iacob, pensando que era Esaú y el como. Representósele el Mesías en su hijo Iacob.

Israelitas. Diéronse mucho a la idolatría y castigoles Dios por medio de otros idólatras.

Lamech. Este profeta fue padre de Noé y tuvo revelación del Diluvio. Profetizó la vida y virtudes de su hijo.

Lengua. Cual sea la lengua del Verbo Divino y la del alma.

León. Mató un león a un Profeta en un camino y estuvo guardando el cuerpo hasta que vino otro Profeta a enterrarlo.

Locución divina. Las inspiraciones interiores son también locuciones. Los modos como Dios habla a las almas y otras cosas de esta materia. Habla Dios a todas las gentes de todos los estados. No se pueden resistir las locuciones Divinas, como lo dice la madre Teresa de Jesús. Que cosa es locución espiritual. La locución intelectual, que cosa es.

Lucifer. Cuéntase la batalla que tuvo Lucifer con San Miguel, su fuerza y su ira. Viole S. Juan como dragón y porque. Fue el mayor de los Ángeles. Las razones que dio Lucifer para no adorar al Verbo propuesto como hombre. Como trajo tras si la tercera parte de las estrellas. Su soberbia no tuvo cabeza. Deseó la muerte a Cristo y desbaratarle la Encarnación. La astucia y razones engañosas con que engañó a Eva, desde la serpiente. En el Paraiso comenzó a introducir la idolatría. Es superior en el infierno. Diósele la llave del abismo. Incitó a Caín a que tuviese guerra con su hermano. Con dos cosas hace guerra a los hombres.

Luna. Cuando se vio la luna eclipsada en la muerte de Cristo. Es la luna figura de la Virgen María. Que significa su mudanza. Significa la luna la Iglesia militante.

Luz. Cuan necesaria sea la luz y sus cualidades. La profética y natural, en que se diferencian. Solo Dios puede criar esta luz. La luz hace verdaderos Profetas.

Macabeos. Fueron estos Santos Profetas y Mártires y otras coses que de ellos se dicen.

Magdalena. Apareció Cristo a Magdalena ciento y diez veces. Sabía el maná y maná tenia la suavidad y sabor de todos los manjares terrenos.

María Virgen. Esta señora es la mujer fuerte que quebrantó la cabeza a la serpiente infernal. Píntanse sus enmistades. Fue concebida sin pecado original. El valor y esfuerzo de esta Señora. Fue representada en el sacrificio de Abel. Fue templo vivo de Dios. Es palma. Fue capitana de la fe. Es carroza de Dios. Es propiciatorio.Todos los favores y Mercedes nos vienen por su mano. Es altar. Siete cosas supo por la ciencia infusa, que tuvo desde el instante de su Concepción. Tres cosas para sus devotos. Vio la esencia divina. Fue la mujer que vio S. Juan cubierta de sol. Tuvo conocimiento matutino y vespertino. Conoció el misterio de la Santísima Trinidad. Daba esta Señora a los pobres la ración que le daban en el templo y ella comía lo que el ángel S. Gabriel, su custodio, le traía. Fue vaso de divinidad. Vino el Espíritu Santo sobre ella. Estando en el cielo tiene presente a toda la Iglesia y en particular a cada uno de los fieles.

Meditaciones. Meditaciones para ir en la presencia de Dios por los días de la semana. Otras meditaciones para ir en la presencia de la Virgen.

Melancolía. Es la melancolia una enfermedad con que el Demonio engaña facilmente. Esta fue la enfermedad primera que le dio a Caín.

Melquisedech. Lo que significa este nombre. De que linaje descendió. Cuando bendijo a Abraham. Es verdadero retrato de Cristo. Sus sacrificios fueron figura del SS. Sacramento. Señaló el lugar donde Cristo había de instituir el Santísimo Sacramento.

S. Miguel. Reprende y predica al pueblo de Dios, discurriendo de ciudad en ciudad. Fue el que envio Dios a Daniel. Es el supremo de todos los Ángeles. Fue el Capitán General contra Lucifer. Fue el que echó del Paraiso a los primeros padres. Detuvo la mano de Abraham. Este santo Arcángel fue el que apareció al profeta Balaam, se manifestó a Josué, se mostró a Gedeón, entró en el horno de Babilonia, bajó al lago de los leones con Daniel. Trajo al profeta Habacuc de un Cabello, él movió las aguas de la piscina, él tocará la trompeta el día del Juicio. Él redujo a la casa de Abraham su esclava y le reveló el nacimiento de su hijo Ismael y sus condiciones. Mató a todos los primogénitos de Egipto, sacó de allí a los hijos de Israel. Él movía la columna de fuego. Él mató al ejército del faraón. Él era el príncipe de la sinagoga a quien tocaba revelar a los Príncipes los soberanos misterios.

Montes. El monte Alverne es el más célebre que hay en la cristiandad. El llamado monte de Dios y otras excelencias. En este monte está la mesa donde comió Cristo con nuestro P. S. Francisco. Hizo este monte sentimiento de la muerte de Cristo. En este monte imprimió Cristo las llagas a nuestro P. S. Francisco.

Moisés. Nació en tiempo que el Rey de Egipto mandó matar a todos los hijos varones que naciesen de los israelites y otras crueldades que hizo con ellos. Enviole Dios por salvador de ellos. Reveló Dios a su padre su nacimiento. Tuviéronle sus padres tres meses escondido. Criose Moisés en el mismo Palacio del Faraón y le adoptó por su hijo la misma hija del Faraón y allí estuvo cuarenta años. Escribió el libro de Job y el Génesis. Apareciole el Verbo Divino en la zarza. Hizo Dios delante de él cuatro milagros. Uno de los milagros fue convertir el báculo en serpiente. Estuvo con Dios en el monte Sinaí, donde le dio la Ley. Hablaba con Dios cara a cara. Mostrole Dios la divina esencia. Llámale Dios desde la zarza y detúvole para que no llegara.

Mujeres. Las armas con que Lucifer se arma para dar cruel guerra a los Hombres es la mujer. Las primeras palabras que habló en el paraiso fueron mezcladas con mentiras. Son las mujeres más fáciles de engañar que los Hombres. Son instrumento del Demonio. Son Puerta del Demonio. Tienen las mujeres otros muchos apellidos. En ellas reina más la soberbia que en los Hombres. Pruébase su soberbia con algunos ejemplos de mujeres. Son muy apasionadas de celos. Otras muchas imperfecciones tienen más que los Hombres. Por estas cosas son más facilmente engañadas de los Demonios. Un caso que confirma lo dicho. También ha tenido, y tiene Dios en su Iglesia

muchas mujeres santas en quien se ha comunicado, y comunica, y de éstas nunca han faltado después de la Virgen María.

Nabal. Fue cruel con el rey David y le menospreció.

Nabucodonosor. Echole Dios de su casa por su soberbia y lo envio a pacer como bestia.

Noé. La significación de este nombre. Fue Noé el primero que invento el arte de la agricultura con instrumentos. Fue el consuelo de los Hombres y alegria de Dios. Fue Noé figura de Cristo. Fue alabado por el Espíritu Santo en tres excelentes virtudes.

Número siete. Que significa este número y porque es representada la Universal Iglesia en este número. Siete estrelles tenia Cristo en su mano y su significación. Siete maneras hay de espíritus. Siete caminos para la eternidad.

Obediencia. La obediencia es la tercera virtud que ha de tener la persona que tiene revelaciones. Con esta virtud se libró un monje del Demonio que le quería engañar. Confírmase con dos ejemplos. Es la obediencia esposa de Cristo. Por falta de esta virtud perdió Saúl el reino, Adam el Paraiso y Lucifer el cielo. Ejemplo de obediencia de san Genebaldo y otro de B. Jordán. Ver casos notables.

Ojos. La cosa más preciosa que hay en el mundo para el hombre, son los ojos, la sutileza con que Dios los crió y otras cosas curiosas.

Olfato. El artificio con que Dios lo crió. Criole Dios para órgano de las divinas revelaciones. Es grande el olor que dan las almas gloriosas y al contrario, las condenadas. Por este sentido conocía S. Hilarión el vicio de cada uno y se confirma con el ejemplo siguiente. Puede el Demonio engañar por este sentido y como. Ejemplo de mal olor y casos notables.

Oidos. Los oidos del alma son más vivos que los del cuerpo. Que tales sean los corporales y sus excelencias. Procura el Demonio por muchos modos emgañar este sentido. Por este sentido se ha revelado Dios muchas veces. Es el sentido de la fe. Modos como el Demonio ha engañado por este sentido. Por este sentido hará el Demonio cruda guerra en tiempo del Anticristo. También impide el Demonio este sentido para que no oigan más de lo que él quiere.

S. Pablo. Persiguió a la Iglesia por cuya persecución desampararon a Jerusalem quince mil cristianos. Era como lobo voraz. Por sus manos prendía a los cristianos, así hombres como mujeres. Sacó letras para perseguir a los cristianos. Derribole Dios del caballo y como sucedió. Quedó ciego. Vio la esencia divina, el como y a donde. Fue muy devoto del nombre de Jesús. Dos fueron los raptos de san Pablo. Lo que en ellos vio.

Padre espiritual. Que tal haya de ser el Padre espiritual y sus excelencias. Son medico del alma y luz del mundo. Los Padres espirituales deben mirar los estados de las personas que tienen revelaciones. Deben ires con tiento en

aprovar revelaciones de las mujeres, por sus males inclinaciones. Las personas que quieren ser espirituales han de escoger Padres que las sepan guiar. El Padre espiritual ha de examinar si las revelaciones nacen del deseo. El Padre espiritual ha de assegurar primero su conciencia como lo hizo Elías Monge. El Padre espiritual ha de tener condiciones muy necesarias para la cura de las almas.

Palma. Su propiedad y significación.

Pan. Que virtud tenía el pan que dio el Ángel a Elías. Significaba este pan el Santísimo Sacramento. Los panes ázimos, que significan.

Paraiso. El Paraiso terreno es cosa probable que aun dura y está en el Henoch. No se Anegó el Paraiso con las aguas del diluvio. En él habitava Dios como en su Palacio. De allí salió Caín.

Peticiones. Concede Dios las peticiones que hacen los justos, revelándoles las cosas que piden para su consuelo. Confirma esto lo que se lee del Abad Anunsio.

Pitonisas. Que significa este nombre. Puede haver muchas pitonisas por necesidad.

Pies descalzos. Mandó Dios llevar a Moisés los pies descalzos para llegar donde estaba la zarza encendida. Así los llevaban los sacerdotes de la ley vieja. Que significan los pies descalzos.

Potencia sensitiva. Que cosa sea potencia sensitiva. De éstas, sus oficios y nombres. Definición de esta potencia y sus partes. Los Ángeles buenos y malos pueden mover las potencias. Los Demonios para engañarnos se visten de todos los colores. Renueva el Demonio las cosas antiguas de la potencia para engañar; pruébase con un ejemplo de un Monje. Pueden los Ángeles Buenos y malos mudar las especies de la potencia de uno a la de otro.

Profetas. Los profetas se han de conocer por las obras y frutos. Con que frutos se conocerán. Porque causa dio Dios tantos profetas a los hijos de Israel. Hubo muchos profetas en la Sagrada Escritura y quienes fueron. Refiérense los profetas y sus profecías. Entre los Caldeos hubo profetas y profetisas y quienes fueron. Tuvieron los idólatras cuatrocientos profetas.

Rapto. El rapto es el sol que da luz al alma. Otras excelencias del Rapto. El rapto se declara con diferentes nombres. Que cosa es rapto. Definición del rapto y declaración de él y sus partes. Las causes del rapto son Dios y los Ángeles. La vehemente imaginación suele ser causa de rapto. Raptos falsos seran los del Anticristo. Cuatro maneras hay de raptos divinos y cuales sean. Se ha de reparar mucho en los raptos que son muy continuos, sinó es que la persona sea tan santa como fray Gil. Raptos del santo Fray Gil y de las señales verdaderas de ellos. Los que tienen raptos han de tener tres coses y han de huir del concurso de la gente, Ejemplo de santa Margarita de Cortona.

Rebeca. A Rebeca reveló Dios lo que significaban las luchas que sus dos hijos tenían dentro de su vientre. Trató de engañar a su marido Isaac para que diese la bendición a su hijo Jacob.

Reglas para la virtud. La primera es desechar la vanagloria y propia estimación. Confirma esta regla el ejemplo de santa Margarita de Cortona. Otras reglas para la virtud con ejemplos.

Religión. La mayor de todas las religiones es la de N. P. San Francisco. Fueron un sin número los Santos de ella. Nómbranse muchos y sus particulares azañas.

Revelación. Hubo revelación del nacimiento de santa Ana y quien la tuvo. Otra revelación de sus tres casamientos. Las revelaciones que tuvo N.P. San Francisco fueron sin número. Ochenta y dos son las que de este santo se han descrito. Una revelación que tuvo sor Colecta de todos los estados de la Iglesia. Que significa esta palabra revelacion. Como se define y las partes de la definición. Porque se llama Iluminación. La revelación universal, que cosa es. La imaginaria, que cosa es y en cuantas maneras. La intelectual tiene tres grados que la hacen más perfecta. Las revelaciones intelectuales se dividen en alegóricas, figurales, enigmáticas y manifiestas. En los niños y viejos son peligrosas las revelaciones. En las mujeres son más peligrosas que en los Hombres. Suele Dios comunicarse por revelaciones, sin acto ninguno de la persona. Confírmase con lo que le sucedió a Gedeón. Comunícase Dios muchas veces por revelaciones a sus enemigos y perseguidores y pruébase lo que le sucedió a Labán. Nueve condiciones ha de tener la verdadera revelación. La revelación ha de ser útil. Las revelaciones que son debajo de palabras lisonjeras son falsas, y se prueban dos casos. Las revelaciones que descubren faltas de los prójimos son sospechosas y se prueba con ejemplos. No se ha de creer la revelación que naturalmente, o por engaño del Demonio se puede saber. Confima esto un caso de una mujer de Bruselas. La revelación se ha de consultar con el Padre espiritual, para que juzgue si es verdadera y se prueba con dos ejemplos. No es bueno descobrir las revelaciones a nadie, fuera del Padre espiritual. Si las revelaciones son verdaderas, Dios tiene cuidado de manifestarlas. Ejemplo de santa Margarita de Cortona. Que revelaciones se han de creer. Revelación superintelectual, que cosa es. Ésta tiene cinco grados. Quien goza de esta revelación.

Sacrificio. Solo había de quedar el sacrificio de pan y vino como lo declararon cinco rabinos.

Santísimo Sacramento. Es el Santísimo Sacramento pan de muchas caras.

Sansón. Fue el nacimiento de Sansón anunciado por un Ángel a su madre.

Saúl. Mató el rey Saúl al sacerdote Melchisedec y a otros ochenta sacerdotes y otras crueldades.

Sedechias. Dio este príncipe de los sacerdotes de Baal una bofetada en presencia de muchos a Micheas.

Serafín. Fue N. P. S. Francisco por el amor que tuvo y tuvo las perfecciones de todo los coros inferiores.

Serpiente. Que tal era la serpiente del Paraiso. Hacía esta serpiente fiestas y halagos a Adam y a Eva. La serpiente es símbolo de Trabajos. Propiedades de la serpiente.

Set. La significación de este nombre. Fue hijo de Adam, sus perfecciones y sabiduría. Sus hijos fueron llamados Hijos de Dios.

Sentencia. Que tal fue la setencia que dio Dios a Nabudoconosor.

Sibilas. Fueron la Sibilas vírgenes, sus nombres, profecías y descendencia.

Soberbia. Fue la soberbia de Lucifer sin cabeza. Cual fue la soberbia de Nabucodonosor. Como la castigo Dios. La soberbia de las mujeres es mayor que la de los Hombres.

Sol. Cuando, como y porque se eclipsó. Como da sus rayos a la luna. Es el Sol figura de sol de justicia Cristo. Cuanto camina cada hora.

Sueño. Fue maravilloso el sueño que tuvo Judas Macabeo. Sueño de Nabucodonosor. De cuantas maneras son los sueños y cuales.

Tacto. Este sentido es más necesario para la vida del hombre, su sitio y artificio. Por este sentido ha revelado Dios los misterios de mayor importancia para el genero humano. Gedeón y los misterios del vellocino. Por este sentido reveló Dios toda nuestra fe. Por este sentido son grandes los engaños que el Demonio hace y pruébase con el siguiente caso.

Temor. Suele ser el temor causa de rapto; pruébase con el ejemplo de Nabal.

Templo. El templo de Salomón fue figura de la Virgen María. Aplicación de todas las cosas de este templo a la Virgen María.

Thare. Fue padre de Abraham, tuvo revelación para salir de la tierra de los Caldeos, él y su familia a tierra de Canaan.

Verbo divino. Llámase el Verbo divino Ángel del gran consejo. Apareció a Moisés en la zarza. Por su mano dio la Ley a Moisés. Fue el que desperto a Elías y le dio de comer.

Verdad. La verdad no se ha de creer de la boca del Demonio. De la verdad han de constar las revelaciones y de que manera. Ejemplo de la verdad. Para averiguar la verdad de las revelaciones no se ha de fiar de la persona que las tiene.

Visión. Fue maravillosa la visión en tiempo de los Macabeos. La visión que vio S. Juan en el Apocalípsis. Que significa esta palabra visión. Definición de la visión. Tiene la definición siete partes y se explican. La visión sensitiva es de dos maneras. También son visiones las acciones de los otros sentidos. Maravillosa fue la visión que tuvo Elías en el monte Oreb. Empleó Dios todos

los sentidos del profeta en esta visión. Visión intelectual, que cosa es y en cuantas maneras. Estas visiones intelectuales también están sujetas a los engaños del Demonio y el como. Visión de Daniel. Esta visión de Daniel, es figura de la visión de Cristo en el día del juicio.

Vista. Por este sentido de la vista se ha revelado Dios muchas veces. Está expuesto este sentido a muchas ilusiones y engaños de los Demonios. Como puede el Demonio engañar este sentido. Como engañó Chenneto, Rey de Escocia, la vista de sus capitanes, haciendo que sus criados pareciesen Ángeles. Trazas que buscant los Demonios para engañar este sentido y los demás. Suélese aprovechar el Demonio de coses naturales para engañar este sentido. Por la vista engañó el Demonio a Eva.

Virtudes. Es muy necesario el ejercicio de las virtudes en las personas que tienen revelaciones.

Voluntad. La voluntad del hombre consistí la imagen de Dios. Esta voluntad hace al hombre esencialmente libre. Ninguna criatura puede hacer fuerza a la voluntad. Otras excelencias de la voluntat. Todos los demás sentidos, potencias y apetitos sensitivos están sujetos a la voluntad. No están sujetos a la voluntat los actos de la potencia vegetativa. La voluntad es causa de los raptos.

Voto. Hizo la Virgen María voto de castidad en el instante de su puríssima concepción.

Uso de razón. Tuvieron el uso de la razón acelerado San Nicolás, San Benito, San Juan Bautista y más que todos la Virgen María".

9. SENTIT DE L'APARTAT ANTERIOR

Fra Jerònim Planas amb el llarguíssim apartat transcrit anteriorment volia acostar l'obra als lectors no gaire pràctics amb aquests tipus de lectura. Amb la descripció de paraules volia que qualsevol lector llegís el tema que més li agradàs, ja que al darrere de la breu descripció hi ha la pàgina i fins i tot la columna, 1 o 2, on es troba en el llibre.

10. DOS EXEMPLES DE VISIONS I REVELACIONS

a) De l'obra *VIDA DE LA BEATA CATALINA TOMÁS... Del cardenal Antoni Desuig i Dameto de 1816*.

Dins la biografia de santa Catalina Tomás i Gallard (1531-1574) el dimoni és un personatge important i omnipresent. Forma part important de qualsevol obra dedicada a santa Catalina, una santa mallorquina. Aquest esperit del mal està present a la vida quotidiana dels mallorquins i, com se sol dir, "el dimoni no fa por a ningú". La cançó següent indica la relació entre santa Catalina Tomàs i el dimoni:

Sor Tomasseta, a on sou?
Ja vos podeu amagar
perquè el dimoni vos cerca
dins un pou vos vol tirar.

"ESFUERZOS QUE HIZO EL INFIERNO PARA PERDER A CATALINA TOMÁS

Escribía de sí mismo San Pablo, que para impedir que la grandeza de las revelaciones no le ensoberbeciese, fue vejado, o por hablar con sus mismas expresiones, abofeteado por el Ángel de Satanás; por lo que pidió a Dios muchas veces que le apartase de sí pero se le fue respondido, que le bastaba su gracia para quedar victorioso. 2 *Corint. Ca., 12 v.* 7 *et 8* - Los sagrados intérpretes han explicado con alguna variedad las bofetadas que el Ángel de Satanás dio al Apóstol permitiéndolo el Señor "para que la grandeza de las revelaciones no le ensoberbeciese". La común de los santos Padres cree, que bajo aquella metáfora, quiso manifestar las tentaciones de impureza, que sumamente humillan al hombre, y son muy propias para impedir que un alma se eleve demasiado por los particulares beneficios que recibe de Dios. Otros entienden literalmente este pasaje, creyendo que el Demonio hirió realmente al Apóstol, como en otro tiempo a Job, no obstante de ser el hombre más justo que había entonces sobre la tierra; a un Antonio de quien escribe San Atanasio, que confesaba a sí mismo: *saepe me a Demonibus non denegó verberatum* , y otros que cita Benedicto XIV *de beatif. et Canoniz. Sanctorum leb. 3 cap.* 30 *num,* 13. Véase Calmet *in eomment.ad cit. Apost. Locum.*

No debemos, pues extrañar que siendo Catalina tan favorecida del cielo con raptos y visiones, permitiese el Señor que se levantase contra ella el infierno, a fin de mantenerla en la humildad, ejercitarla en la paciencia, y aumentar su mérito y su corona. Desde su niñez había luchado con los príncipes y potestades del abismo; pero desde que entró en el claustro la acometieron con tanto furor y rabia, que a este solo fin parecía que se habían desencadenado todas furias infernales. Al principio solían vejarla estando sola y en lo más silencioso de la noche; pero desde su profesión lo ejecutaban a todas horas, en cualquier lugar, y delante cualesquiera personas.

Cuando la veían más propensa al rapto, o más fervorosa en la oración, la sacaban violentamente de su celda, o de la tribuna, la arrastraban por el dormitorio, la arañaban con garfios y peines de hierro , la azotaban con cadenas, varas y cordeles, la echaban al aire como si fuera una paja, ponían fuego sobre su cabeza, la estrellaban contra las paredes, la apedreaban, la echaban rodar por las escaleras, y la dejaban molida, ensangrentada o cubierta de llagas. Una vez observó Sor Práxedes García, que por el espacio de cuatro meses no se pasó un solo día sin que padeciese alguno de los referidos tormentos y si hubiera proseguido su cuenta habría advertido lo mismo hasta su muerte.

Las Religiosas estaban tan acostumbradas a ser espectadoras de esta lucha, que no temían ir a pelear con el Demonio para defender a su hermana, aunque el socorro que regularmente podían prestarle era el de verla padecer, ocultandoseles la mano que le ocasionaba el daño. La experiencia les había enseñado, que el enemigo no hería sino a ella sola, por esto procuraban cubrirla con sus propios cuerpos, o la estrechaban fuertemente entre sus brazos; pero más fuerte el Demonio la arrancaba de su seno, la arrastraba a otra parte, y la vejaba a su gusto con nuevos tormentos. Sucedía a veces que queriéndola socorrer, se hallaban impedidas con una fuerza superior hasta pasado cierto tiempo, o se les apagaba el candil y no les quedaba otro recurso sino el llanto y la oración.

Podrían referirse muchos casos que manifiestan hasta que punto llegó la malicia de los enemigos de Catalina si no bastasen los dos siguientes, que sin duda fueron los más memorables, y de los cuales quedó muy viva la memoria en aquella Comunidad. Estaba un día en su celda, rezando el oficio en compañía de la Priora Sor Isabel Calvó, cuando repentinamente cayó desmayada sobre el Breviario. Asustose la superiora temiendo algún enredo del Demonio; pero fue imponderable su consternación cuando vio que tenia atravesado en la garganta un grueso clavo, que poco antes estaba en la pared. Empleó todas sus fuerzas para sacárselo; mas, cuando creía haber conseguido el intento, con secreto impulso, volvió el clavo a taladrar la garganta de la afligida Catalina. En tan apretado conflicto salió a dar voces a la Comunidad, la que acudió luego; pero fue igualmente vano su socorro, pues el agudo hierro no cedió a otra fuerza que a la de Dios, quien pasado un cierto tiempo quiso dar fin a tan lamentable escena. Aunque se vio libre de aquella violencia, quedó tan extenuada, ya a causa de lo mucho que había padecido, ya de la gran copia de sangre que había derramado, que por muchos días hubo de permanecer en la cama, sorbiendo con mucha dificultad el caldo que se le suministraba para su sustento.

El otro caso fue, que encaminándose al refectorio para cumplir con cierta obediencia, la precipitó el Demonio en el aljibe del claustro con lo cual días antes la había amenazado. Apenas se vio sorprendida cuando invocó dos veces el nombre de Jesús y llamó en su socorro a Sor Sebastiana Vives, que no estaba lejos. Oyeron estos clamores, no solo dicha Religiosa, sino la Priora y gran parte de la comunidad. Como era ya entrada la noche, y en tiempo de invierno, encendieron luces para buscarla, pero no la encontraban, hasta que al fin, guiadas, del sonido, de las voces que habían oído, vieron lo que acababa de acontecer. El llanto y alarido de las Religiosas aumentaba su confusión y les quitaba, aquella tranquilidad de espíritu necesaria para obrar en lance tan urgente. Deseaban librar a su amada compañera, y no hallaban medio de ejecutarlo. Por último dieron en la idea de bajar en el aljibe una escala de mano, y pescarla con rebañadera, a cuyo fin, por no ofenderla, encendieron todas las luces que pudieron. Con esta maniobra, aunque tan confusamente ideada, consiguieron sacarla a la superficie del agua, que tenía cerca de

diez palmos de hondo, pero repentinamente se les apagaron todas las luces, excepto una bendita. La gran confianza que tenía nuestra Beata en las cosas benditas por la Iglesia, como agua, ramos, y candelas, aconsejando muchas veces a la Priora que jamás estuviese desprovista de estas cosas contra las tramas que podía urdirles el Demonio. La misma tenía Santa Teresa de Jesús, pues hablando del agua bendita, decía a su hermano D. Lorenzo de Zepeda (*Carta* 33 *n*. 8 *tom)* 'Tenga junto a sí, que no hay cosa con que más huya el mal espíritu. Esto me ha aprovechado munchas veces a mi'. Algunas no paraba en solo miedo, que me atormentaba mucho. Y en la *Carta 50 n. 7. tom. 2*, habiéndole aquel preguntado el motivo de esta virtud, le respondió con su acostumbrada viveza: De lo que dice del aua bendita, no sé más el por que de la experiencia que tengo". El presente caso es una prueba de esta verdad, pues nada pudo el Demonio contra la candela bendita, habiendo apagado las demás) y Catalina se quedó otra vez sumida en el agua, con gran algazara de los espíritus infernales, que se oían distantamente.

Muchas veces hizo presa la rebañadera, peró, o fuese disposición del cielo, o malicia del infierno, o a causa del peso que llevaba, otras tantas se les escapó el venerable Cuerpo, hasta que al fin Sor Cecilia Burgues, con el esfuerzo heredado de su ilustre familia, consiguió cogerle y sacarle a tierra. Tendiéronla en el suelo, cubierta de mortal palidez, yertos los miembros, obscurecidos los ojos, enmudecidos los labios, y sin más señal de vida que una tenue y casi imperceptible palpitación. Las Monjas abismadas en un profundo llanto, enviaron a llamar a Abrines, aunque no fue necesario, porque avisado éste del cielo, llegó luego al Monasterio, entró en la clausua y viendo los hábitos de Catalina tendidos, dijo con voz baja, y como consigo mismo: *¡Pobre sor Tomás! desde mi casa oí el golpe*. Hablaron ambos un breve rato, y Catalina se quedó extática por espacio de tres días, los cuales pasados trataron los facultativos de aplicarle los remedios oportunos para que despidiese el agua y cieno que había tragado en la cisterna.

El que considere que la vida de nuestra Beata fue un continuado prodigio, no extrañará los que se obraron en este caso. Quedarse por mucho tiempo sumergida en la cisterna y no ahogarse, mantener en el estómago una crecida porción de agua y cieno por espacio de tres días, y no acabar la vida; transportarse en un delicioso éxtasis, cuando apenas acababa de salir del más inminente peligro. Añádase un globo de purísima luz, que se dejó ver en las paredes del claustro para disipar la obscuridad que había causado el Príncipe de las tinieblas, y el que las aguas del aljibe, lejos de causar fetor alguno con tanto revolvimiento, despidiesen al contrario un suavísimo olor, que todavía se percibe en ciertas ocasiones.

Aunque su humildad procuró siempre ocultar los favores que recibía del cielo, sabemos que éste le recompensaba con singulares consuelos los trabajos que le ocasionaba el infierno. Un día en que los Demonios la habían deja-

do muy molida, le apareció, como solía en semejantes lances, su protectora Santa Catalina, y después de un dulcísimo coloquio, le enseñó su misma corona, que traía ceñida en la frente, diciéndole, que otra igual se le estaba aparejada en el cielo.

Fue muy memorable el caso siguiente. Un día queriendo quitar el polvo de un Crucifijo que estaba en la pieza inmediata al torno, subió sobre una arca, desde la cual el Demonio la derribó con tanta violencia, que se le quebró la cabeza y una costilla. No satisfecho con este daño, en los días siguientes la sacó de la cama, le renovó el dolor de las heridas y le añadió otras nuevas. Los facultativos estaban desesperanzados de su salud; pero en una noche, que todos creía fuese la última, se le aparecieron los santos médicos, Cosme y Damián, acompañados de Santa Catalina; hicieron la señal de la cruz sobre cada una de sus heridas, y la curaron perfectamente , no sin asombro de cuantos presenciaron aquel portento.

Con igual motivo yacía otra vez en la cama, cubierta de llagas, cuando la visitó su Santa Protectora (*El Venerable Abrines mandó pintar este favor en la capilla de Sta. Catalina, que hizo construir para colocar el sepulcro de nuestra Beata en su primera translación. La Santa ocupaba el puesto principal del retablo, y a sus pies estaba de rodillas la Beata. No pudo conseguir, como deseaba, el que ésta fuese su verdadera efigie por faltar el original, pero hizo retratar a su prima Sor Catalina Gallard, Religiosa del mismo convento, hija de Juan, hermano de Marquesina, madre de nuestra Beata, que le era muy parecida. Hallo notado, que esta Religiosa, entró en el expresado monasterio el día 15 de Agosto de 1570, y murió en 13 de Marzo de 1587)* y después de habérselas enjugado con admirable dignación, aplicó sobre cada una de ellas ciertos pañitos que traía al intento, la consoló con un dulcísimo y largo coloquio, y la dejó perfectamente sana. Catalina, por una inocente inadvertencia, puso los pañitos en la colada de la comunidad, de lo cual fue amorosamente reprehendida por su Santa protectora; pero dispuso el cielo, que por descuido se le escapase uno, el cual se conserva por reliquia en el Monasterio hasta el día de hoy (Este único pedacito, teñido con sangre de la Beata, al presente se halla dividido en dos partes. La una se guarda en un relicario de oro, y el otro dentro de otro relicario de plata , ambos de primorosa labor).

En otra ocasión, habiéndola arrastrado el Demonio por el dormitorio, bajaron a socorrerla Santa Catalina Mártir, la de Sena, y el alma de cierta mujer llamada Jerónima Rull, ejemplar de paciencia, la cual poco antes había muerto en Palma con olor de santidad. Lleváronla a su celda, la pusieron en la cama, buscáronle el velo que con la lucha se le había caído, y la dejaron muy consolada y agradecida.

Cuando el Señor quería que el Demonio fuese vencido por las Religiosas, la campana del capítulo sonaba por sí misma, y se juntaba la comunidad adonde se oía el estruendo de los infernales espíritus. Pero el prodigio que más se

admiraba era aquella invicta paciencia de Catalina, que después de su muerte hizo decir a Abrines: Que había sido una Mártir, *no de aquellos que los tormentos consumen en breves horas, sino de aquellos que la tribulación ejercita por muchos años.* No solo no se le oía la menor queja, no se le entristecía el semblante, no perdía aquella paz interior de que gozan los Justos en medio de sus mayores tribulaciones; sino que alentaba a sus hermanas, manifestándoles que no debían temer a un enemigo que solo puede lo que Dios le permite; o cual otro Antonio insultaba a su imbecilidad, diciéndoles: *Aquí está Catalina; no huyo de vuestros combates; aunque agotéis en mi vuestro furor nadie me separará de Jesucristo*".

b) De les *Declaracions de Sor Clara Andreu i Malferit (1594-1628) de dia 18 de setembre de 1627. Revelacions, èxtasis i raptes.*

La biografia de sor Clara Andreu i Malferit està plena de revelacions, èxtasis i raptes. Però on es poden veure més aquests moments de sor Clara és a la *Informació dada per moltes religioses de la vila d'Inca de les coses tocants a la vida i virtuds de la Mare Sor Clara Andreu, Vicària en lo dit Convent, lo any 1626 (en realitat era l'any 1627). Rebuda per lo Rt. Dr. en Sagrada Teologia, Pere Antoni Baró Pre. d'ordre i manament del Ilm. i Rvm. Senyor Bisbe de Mallorca, als 22 del Mes de Agost de dit any.*

Es tracta de preguntes i respostes.

És preguntada si Déu N. S. li ha comunicat gràcies i favors extraordinaris. Sor Clara respon: "... per lo que ha passat en mi i per lo que he vist estant en rapto i en elevació, entenc que lo Senyor m'ha donat a entendre algunes coses extraordinàries per mom bé i per el bé dels altres..."

És preguntada si Déu N.S. l'hi ha donat la gràcia de la profecia. Ha contestat:

> "... entenc haver sabut moltes coses antes que succeissen estant jo presa de sentits i en rapto.. també veia lo Minyó en los brassos de la sua Mare o en forma de jove o d'homo ja d'edat perfecta... he tengut revelacions com sor Anna Vanrell moriria en l'enfernetat en que es trobava... més que una altra religiosa, sor Coloma Llabrés, havia de morir dins un any... més una certa persona que tenia una filleta malalta, també moriria prest... un dia també vaig veure un pou molt fondo i en ell, en lloc d'aigua, hi havia sang que pujava i davallava fins al coll i vora ell estava sor Eufrasina, qui ja era morta i tenia un lletrero a les mans i me deia que tendria tribulacions... un altre dia estant en lo refetor vaig veure un monstruo horrendo de l'alçada d'aquesta Iglesia, en figura d'homo que donà un gran bramido i treia de la boca aigua verda, com un riu, i la visió durà per espai d'una Ave Maria... un altre nit vaig sentir parlar una gran multitud i me donaren un cop sobre l'espatlla esquerra i vaig caure esmorteïda o desmaiada sobre la terra... Algunes vegades veig animals verinosos com són serps, víbores, àspids i animals grossos com lleons i ossos, altres veig cavalls, homos, esto és lo cap de bèstia i los coa d'homo, i altres en forma d'homos i dones... també m'han turmentada quan en el llit estava, me tiraven avall i desperta veia figures horrendes ja d'homes o de

> bésties... altres vegades me feien beure amb un tassó molt gran, una beguda espessa i fètida on hi havia animals verinosos petits que sentia caminar per la gargamella... o quan m'apareixien figures d'homos fent accions davant mi, molt desonestes i indecents... una altra vegada estant adobant el trespol de ma cel·la, amb un ribell de cals viva, lo inimich m'agafà per lo peu dret i vaig caure de cara dins la cals... també se m'aparagué lo apòstol Sant Andreu que me digué si m'havia alegrada de veure'l... igualment se m'amaparagué Cristo portant la seva Creu i la de tots els sants... en una ocasió vaig veure una dona despullada i per tot lo seu cos se distingien molts animals verinosos, com eren serps, dragons, escorpins, calàpets i aranyes i molts altres que no coneixia... també algunes persones mortes m'han aparegut les sues ànimes i m'han explicat los motius per los quals estaven detingudes en lo Purgatori..."

Hi ha moltes més preguntes i respostes. Són massa per anotar-les totes. Allò que és cert és que sor Clara fou obligada a dir que les visions i els raptes no eren veritat i, si ho eren, provenien del dimoni, que tot això ja és un altre tema que dona per molt.

11. CONCLUSIONS

Malgrat la gran o petita difusió i aplicació de l'obra de la qual hem parlat, per ara, no he pogut comprovar que disminuïssin els casos de persones, homes i dones, especialment dins el món conventual i monacal, que tenguessin visions, revelacions i raptes.

Llegint vides de santes i sants del món catòlic dels anys posteriors a la publicació de l'obra del P. Jerònim Planas, veurem com continuen tots aquests actes visionaris que es volen reduir. Tot continua igual i, en molts de casos, la Inquisició no en fa cas o en fa poc a l'hora d'esbrinar si aquestes revelacions o raptes són del Déu bo o del dimoni.

He tengut oportunitat de llegir part de les vides de les dites santes i sants, i no acab d'entendre aquestes grans manifestacions visionàries, aparicions santes i diabòliques. En alguns casos, que no en tots, la Inquisició tortura i castiga a moltes persones. Tampoc puc entendre com es creu a uns i es castiguen d'altres tenint les mateixes circumstàncies especials i visionàries. Generalment se sol dir que totes aquestes visions, revelacions i raptes són *testimonis de fe*.

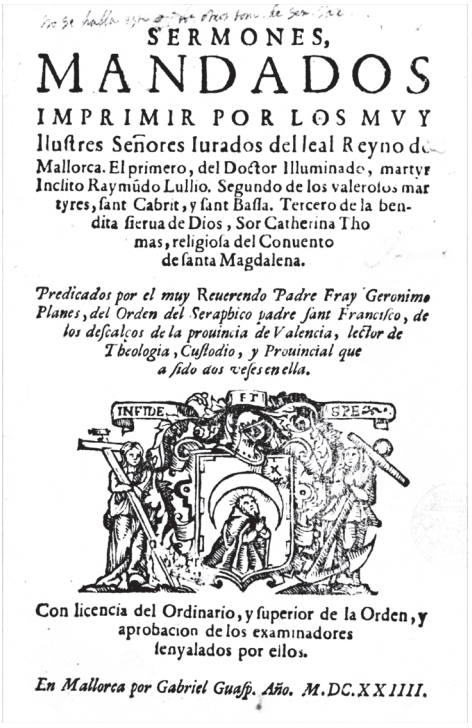
A Mallorca tenim aquests *testimonis de fe* en santa Catalina Tomàs, sor Clara Andreu, sor Francinaina Cirer Carbonell de Sencelles, Margalida Amengual "Cativa" de Costitx... Us recoman llegir les seves biografies.

Un sacerdot intel·ligent i savi va indicar-me, i ho devia saber, que fra Jeroni Planas va escriure aquesta obra després d'haver coneguda la biografia de sor Clara Andreu i Malferit del monestir de Sant Bartomeu d'Inca de monges jerònimes. La veritat és que és fàcil creure-ho o negar-ho. Per la meva part tenc els meus dubtes i no ho he pogut trobar escrit enlloc. *Sed credo sic*.

La
HISTORIA GENERAL
del
REYNO BALEARICO
Dedica
A los muy Ilu. Mag. SS.
Iurados de
MALLORCA
el Doctor Iuan Dameto su
Chronista.

Melchor Dameto

SERMONES,
MANDADOS
IMPRIMIR POR LOS MVY
Ilustres Señores Iurados del leal Reyno de
Mallorca. El primero, del Doctor Illuminado, martyr
Inclito Raymũdo Lullio. Segundo de los valerosos mar
tyres, sant Cabrit, y sant Bassa. Tercero de la ben-
dita sierua de Dios, Sor Catherina Tho
mas, religiosa del Conuento
de santa Magdalena.

Predicados por el muy Reuerendo Padre Fray Geronimo Planes, del Orden del Seraphico padre sant Francisco, de los descalços de la prouincia de Valencia, lector de Theologia, Custodio, y Prouincial que a sido dos veses en ella.

INFIDE SPE

Con licencia del Ordinario, y superior de la Orden, y aprobacion de los examinadores senyalados por ellos.

En Mallorca por Gabriel Guasp. Año. M.DC.XXIIII.

TRATADO
DEL EXAMEN
DE LAS REVELACIO-
NES VERDADERAS,
Y FALSAS, Y DE
LOS RAPTOS.

Compuesto por el P. F. Geronimo Planes Lector jubilado, y Padre perpetuo de la Prouincia de S. Iuan Bautista de los Descalços de la Regular obseruancia de nuestro Serafico Padre S. Francisco del Reyno de Valencia.

Diuidido en quatro libros, y dirigido a la Beatissima Trinidad Padre, Hijo, y Espiritu santo, y a la purissima Concepcion de la virgen Maria nuestra Señora.

CON LICENCIA,

En Valencia, por la viuda de Iuan Chrysostomo Garriz, Año M. DC. XXXIIII.

SERMON
DE LOS INCLI-
TOS MARTYRES SANT CABRIT, Y
Sant Bassa, naturales del fidelissimo, y
Dorado Reyno de Mallorca,
naturales de la Villa
de Alaro.
Predicado por el muy R. P. F. *Geronimo Planes Religioso descalço del Orden de Sant Francisco.*

Conlicencia del Ordinario, y Superior de la Orden.
En Mallorca Por Gabriel Guasp. Anyo. 1623.
A costa del Doctor Iuan Coll, Rector de la Villa de Alaro, specialissimo deuoto de los Sanctos.

doi: 10.3306/JELINCA.25.231

INFLUÈNCIA GENÈTICA EN ELS NAIXEMENTS MÚLTIPLES A INCA DEL SEGLE XIX

Jaume Jaume Mayol,[1] Gabriela Jaume Batle[2]

1. Doctor en Tecnologies de la Informació i les Comunicacions. Escola d'Hoteleria de les Illes Balears (EHIB). Departament de Matemàtiques i Informàtica de la UIB. ORCID: 0000-0001-9325-3346. jaume.jaume@uib.es

2. Graduada en Medicina a la Universitat de les Illes Balears. gabrielajaume13@gmail.com

Paraules clau: naixements múltiples, genètica, Inca, taxes de natalitat, genograma de naixements múltiples.

Resum. *L'estudi analitza la incidència i els factors genètics relacionats amb els naixements múltiples a Inca, Mallorca, durant el segle XIX, comparant-los amb dades de les Illes Balears. Els resultats confirmen una taxa global de naixements múltiples similar a la mitjana de les Balears a principis del segle XX. Dos terços d'aquests casos mostren vincles familiars, fet que suggereix una influència genètica. L'anàlisi estadística descarta la independència d'aquests esdeveniments, reforçant la hipòtesi genètica. Les conclusions destaquen la complexitat dels factors implicats i les limitacions dels models simples per calcular la probabilitat d'aquests naixements.*

Keywords: Multiple births, genetics, Inca, birth rates, multiple birth genogram.

Abstract. *The study examines the incidence and genetic factors associated with multiple births in Inca, Mallorca, during the 19th century, comparing them with data from the Balearic Islands. The findings confirm an overall rate of multiple births similar to the Balearic average in the early 20th century. Two-thirds of these cases showed family connections, suggesting a genetic influence. Statistical analysis ruled out the independence of these events, reinforcing the genetic hypothesis. The conclusions highlight the complexity of the factors involved and the limitations of simple models in calculating the probability of these births.*

Palabras clave: Nacimientos múltiples, genética, Inca, tasas de natalidad, genograma de nacimientos múltiples.

Resumen. *El estudio analiza la incidencia y factores genéticos relacionados con los nacimientos múltiples en Inca, Mallorca, durante el siglo XIX, comparándolos con datos de las Islas Baleares. Los resultados confirman una tasa global de nacimientos múltiples similar a la media de Baleares a principios del siglo XX. Dos tercios de estos casos mostraron vínculos familiares, lo que sugiere una influencia genética. El análisis estadístico descartó la independencia de estos eventos, reforzando la hipótesis genética. Las conclusiones destacan la complejidad de los factores implicados y las limitaciones de modelos simples para calcular la probabilidad de estos nacimientos.*

1. INTRODUCCIÓ

Un naixement múltiple és aquell que es caracteritza pel fet de presentar més d'un nadó. Els naixements múltiples poden donar lloc a bessons idèntics, que serien els provinents d'embarassos monozigòtics, o dizigòtics, amb dos germans que no tenen més semblança genètica que la de dos germans de dos embarassos simples.

La probabilitat de tenir un embaràs múltiple sembla que canvia en funció de l'edat de la mare i de determinats processos de fertilitat, i pareix que té un component genètic que podria afavorir la presència de naixements múltiples repetits dintre d'un mateix nucli familiar.

A l'estudi que es presenta a continuació es mostren els resultats de l'anàlisi de naixements múltiples ocorreguts a Inca durant el segle XIX, amb la finalitat de comparar el grau d'incidència d'aquest tipus de naixements amb la incidència de les illes Balears, durant el mateix període de temps. Igualment, es pretén esbrinar si hi ha algun component genètic que pugui explicar la repetició de naixements múltiples dintre d'alguns nuclis familiars.

El document està estructurat de la manera següent:

- Es disposa d'un capítol de contextualització, on es descriuen les bases teòriques que permeten entendre les bases de la realització de l'estudi.
- A continuació es descriuen els objectius de l'estudi i les hipòtesis de treball.
- Dintre de l'apartat de resultats es presenta el seguit d'informacions que s'han obtingut, amb la representació de diversos genogrames per avalar o descartar les hipòtesis plantejades.
- El document acaba amb les conclusions i les referències emprades.

2. CONTEXT

2.1. Tipus d'embaràs múltiple

L'embaràs múltiple és un tipus d'embaràs que es caracteritza per la presència de més d'un fetus. Es poden distingir dos tipus d'embarassos múltiples (Briceño i Briceño, 2004):

- Monozigòtic o univitel·lí: es produeix quan els fetus es desenvolupen a partir d'un únic òvul fertilitzat, que es divideix en dos embrions separats que comparteixen una mateixa placenta. Els bessons monozigòtics, en canvi, tenen la mateixa informació genètica i són del mateix gènere. Aquest tipus d'embaràs suposa un terç dels embarassos múltiples
- Dizigòtic o bivitel·lí: es produeix quan els fetus s'originen a partir de la fertilització de dos òvuls diferents, per dos espermatozoides diferents. Cada fetus té la seva pròpia placenta i els bessons tenen les mateixes similituds genètiques que hi ha entre germans d'embarassos diferents, i poden tenir gèneres iguals o diferents.

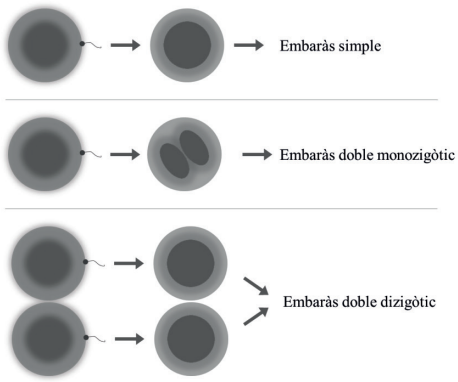

Figura 1. Esquema de formació d'embaràs simple i múltiple doble (Briceño i Briceño, 2004)

Es poden donar altres variants d'embarassos múltiples, amb més de dos fetus, com a conseqüència de tenir una combinació d'un embaràs simple al mateix temps que un múltiple, o varis múltiples al mateix temps. A la figura 1. es pot veure l'esquema de formació d'un embaràs doble, comparat amb un de simple.

2.2. Incidència de naixements múltiples

La probabilitat d'un embaràs múltiple pot estar influenciada per varis factors (*Anthropologies*, 2016; Barrenenetxea *et al*, 2023; *El Mundo*, 2009; Fuster et al., 2009, SEF, 2024):

- Edat de la mare: diversos estudis demostren que les mares d'edat superior als 35 anys tenen una major probabilitat de tenir un embaràs múltiple, a causa de l'augment de la producció de l'hormona FSH a les dones a partir d'aquesta edat. Aquesta hormona estimula l'alliberament de múltiples òvuls durant l'ovulació.
- Fertilització assistida: alguns tractament de fertilitat augmenten la probabilitat de tenir un embaràs múltiple. Segons dades de la *Socie-*

dad Española de Fertilidad, el 20 % dels embarassos aconseguits amb tècniques de reproducció assistida és múltiple.

- Antecedents familiars: la predisposició genètica pot augmentar la probabilitat de tenir un embaràs múltiple. Aquest fet vindria avalat pel fet que mares amb antecedents familiars d'embarassos múltiples semblen tenir més probabilitat de tenir-los. La influència genètica podria explicat que familiars de bessones, com altres germans, cosins o fills poden tenir més probabilitat de tenir també un embaràs múltiple, a causa de la transmissió de certs gens que augmenten la probabilitat d'ovulació de varis òvuls a un cicle menstrual.
- La dieta: una nutrició inadequada està relacionada amb una menor taxa d'embarassos múltiples. D'aquesta manera, les dones que s'alimenten correctament i prenen suplements alimentaris tenen més probabilitat de tenir un embaràs múltiple.
- L'àrea geogràfica: s'ha calculat que el 41 % dels embarassos múltiples del món són africans. En particular, hi ha una important concentració al poble Yoruba (Nigèria), una zona de l'Àfrica subsahariana. Uns dels pobles de la regió, Igbo-Ora, anomenada la *Capital dels bessons del món*, la majoria de llars tenen algun embaràs múltiple. En aquest poble, d'uns 90.000 habitants, la incidència d'embarassos múltiples és del 50 ‰, superant la mitjana mundial de 12 ‰. Un altre poble que destaca per la taxa d'embarassos múltiples és el poble de nom Kodinhi (de 15000 habitants), a l'Índia, amb una taxa del 45 ‰.

La incidència d'un embaràs múltiple és, aproximadament, d'entre el 1% i el 2% del total d'embarassos. Aquest percentatge augmenta fins a entre el 3% i el 4% amb l'increment de l'edat de la mare i a conseqüència de la utilització de tècniques de reproducció assistida. L'any 1895, Hellin enuncià una regla de càlcul per determinar la probabilitat de tenir un embaràs múltiple. Segons la Regla de Hellin, la fórmula de càlcul de la probabilitat de tenir un embaràs amb n fetus és $p(n) = 1/90^{(n-1)}$. La probabilitat de tenir un embaràs doble seria, par tant, $p(2) = 1/90 = 0.011$. En el cas d'un embaràs triple seria $p(3) = 0.0000013$. Això no obstant, aquesta regla de càlcul no té en compte l'edat de la mare ni altres components presumptament relacionats, com l'herència. Igualment, en el moment d'enunciar la llei no hi havia els tractaments de fertilitat de l'actualitat, que poden augmentar fins a 30 vegades la probabilitat d'embaràs doble i en un 70 % la del triple (Briceño i Briceño, 2004; Rencoret, 2014).

Barrenetxea i altres autors determinen que el percentatge d'embarassos múltiples dizigòtics naturals (sense reproducció assistida) és aproximadament 1.1 %, mentre que el dels múltiples monozigòtics és aproximadament del 0.4 % sobre el total d'embarassos (entre els dos tipus seria un 1.5 % del total d'embarassos). Segons dades estadístiques, a l'any 2000, el percentatge

d'embarassos múltiples amb reproducció assistida era del 28.7 %, percentatge que ha minvat fins al 8.7 % l'any 2021 amb les noves tècniques de reproducció assistida (Barrenetxea *et al*., 2023).

Fuster i altres autors indiquen que els estudis d'embarassos múltiples, a diferència d'altres països, no ha rebut gaire atenció a Espanya. Valls analitza el període 1953-1967 i Bertranpetit i Marín ho fan pel 1975-1979. Fuster i altres ho fan des de 1980, detectant una gran heterogeneïtat entre diverses regions espanyoles i al llarg del temps. Aquestes variacions podrien estar motivades per l'increment de l'edat mitjana de les mares. També es destaca, com a fet important, que alguns factors demogràfics que determinen un menor o major grau d'aïllament poden tenir influència a les taxes d'aparició d'embarassos múltiples (Bertranpetit i Marín, 1986; Fuster et al, 2009; Valls, 1972).

Año	Gemelos	Año	Gemelos	Año	Gemelos
1900	8,72	1936	8,50	1972	8,26
1901	8,59	1937	8,32	1973	8,10
1902	8,38	1938	8,94	1974	7,86
1903	8,56	1939	9,85	1975	8,70
1904	8,38	1940	10,12	1976	8,57
1905	8,31	1941	9,58	1977	8,51
1906	8,23	1942	9,63	1978	8,25
1907	8,25	1943	9,70	1979	8,15
1908	8,19	1944	9,68	1980	7,47
1909	8,68	1945	9,65	1981	7,28
1910	8,23	1946	10,11	1982	7,09
1911	8,42	1947	9,31	1983	6,91
1912	8,78	1948	9,60	1984	7,33
1913	8,39	1949	9,72	1985	7,41
1914	8,37	1950	9,66	1986	8,18
1915	8,26	1951	9,18	1987	8,52
1916	8,22	1952	9,13	1988	8,37
1917	8,23	1953	8,93	1989	8,66
1918	8,22	1954	9,06	1990	8,97
1919	7,65	1955	9,47	1991	9,12
1920	7,33	1956	9,53	1992	9,27
1921	7,58	1957	9,36	1993	9,77
1922	7,56	1958	9,42	1994	10,92
1923	8,01	1959	9,31	1995	11,56
1924	8,19	1960	9,66	1996	12,34
1925	8,32	1961	9,74	1997	12,72
1926	8,81	1962	9,23	1998	13,34
1927	9,85	1963	9,41	1999	14,50
1928	9,23	1964	9,60	2000	15,22
1929	9,16	1965	9,58	2001	15,54
1930	9,31	1966	9,15	2002	16,79
1931	8,31	1967	9,00	2003	17,23
1932	8,16	1968	8,85	2004	17,22
1933	8,54	1969	8,69	2005	17,91
1934	8,53	1970	8,87	2006	17,89
1935	8,76	1971	8,07		

Taula 1. Taxa de parts múltiples a Espanya, per cada mil (Fuster *et al*., 2009).

Motivats per la mancança d'estudis, Fuster i altres desenvolupen un estudi d'embarassos múltiples a partir de les sèries anuals de la web de l'Institut Nacional d'Estadística (INE) entre 1900 i 2006. A la Taula 1. es poden veure els resultats obtinguts, amb les taxes d'embarassos múltiples per cada 1000 embarassos, a la totalitat d'Espanya (Fuster *et al*, 2009).

Com es pot veure a la Taula 1, els valors de parts múltiples per cada 1.000 està en valors entorn al 8 ‰ fins a 1989. A partir d'aquest any, motivat principalment per l'increment dels tractaments de fertilitat, aquesta taxa augmenta considerablement d'any en any. En el cas de les Illes Balears, la taxa obtinguda de parts múltiples és del 8.69 ‰ durant el període 1900 a 1909, 7.48 ‰ entre 1960 i 1969 i 8.36 ‰ entre 1980 i 1989 (Fuster *et al*., 2009).

Provincia	1900-9	1960-9	1980-9
Álava	4,38	8,74	8,91
Albacete	10,47	11,36	7,49
Alicante	9,6	9,31	7,72
Almería	9,91	9,5	7,44
Ávila	7,32	10,86	7,73
Badajoz	9,13	10,79	8,25
Baleares	8,69	7,48	8,36
Barcelona	5,61	8,57	8,55
Burgos	9,66	10,42	8,14
Cáceres	9,45	11,35	7,74
Cádiz	9,08	10,26	7,86
Castellón	9,65	10,46	8,43
Ciudad Real	11,47	11,58	7,8
Córdoba	10,62	12,54	8,02
Coruña (La)	9,16	10,33	6,51
Cuenca	8,33	10,39	5,71
Girona	9,8	9,52	8,93
Granada	8,97	10,72	7,28
Guadalajara	6,89	10,05	7,14
Guipúzcoa	9,85	6,45	8,71
Huelva	8,24	10,57	7,26
Huesca	9,77	9,58	7,18
Jaén	8,9	11,86	7,71
León	8,96	9,59	7,76
Lleida	8,14	8,82	7,91

Provincia	1900-9	1960-9	1980-9
Rioja (La)	9,91	9,76	8,21
Lugo	7,56	10,57	5,96
Madrid	6,55	8,95	8,68
Málaga	5,98	11,5	8,73
Murcia	7,59	8,24	7,5
Navarra	8,07	10,75	9,84
Orense	8,65	3,1	4,63
Asturias	8,49	5,79	7,22
Palencia	6,43	9,54	8,23
Canarias	9,31	9,41	6,64
Pontevedra	8,33	7,61	6,08
Salamanca	6,45	9,48	8,83
Cantabria	6,88	9,9	8,2
Segovia	11,01	10,15	10,55
Sevilla	7,94	7,77	8,48
Soria	10,03	10,25	7,06
Tarragona	10,07	7,36	8,33
Teruel	9,31	9,58	7,26
Toledo	9,59	11,37	7,94
Valencia	8,48	7,86	8,31
Vallalodid	7,7	9,17	7,09
Vizcaya	9,94	7,86	8,56
Zamora	6,38	10,76	7,43
Zaragoza	8,75	8,99	8,17

Taula 2. Taxes provincials de parts múltiples per període i regió, per cada mil (Fuster *et al*, 2009).

El mateix estudi de Fuster et al denota una variabilitat elevada entre regions. Com es pot veure a la Figura 2, si es considera el període 1900-1909, les taxes de parts múltiples oscil·len entre el 4.38‰ d'Àlaba i el 11.47‰ de Ciutat Reial. En el cas de les Illes Balears es té, per aquest mateix període, una taxa de 8.69‰ (Fuster *et al*., 2009).

S'ha de destacar el reduït nombre d'estudis fets en relació amb els parts múltiples al segle XIX. Els propis autors consultats ho destaquen en relació amb els segles anteriors al XX. Aquest fet pot venir provocat per diversos motius:

- Les dades històriques relacionades amb parts no estan disponibles a centres hospitalaris, atès que era costum néixer a les pròpies llars.
- Les dades històriques es poden recuperar de llibres de registres de baptismes, que estan presents a zones d'influència catòlica.

A continuació es descriu l'objecte de l'estudi i els resultats als quals s'ha arribat.

3. DESCRIPCIÓ I METODOLOGIA

S'ha realitzat un estudi dels naixements múltiples produïts a Inca durant el període comprès entre 1800 i 1899, amb els següents objectius:

- Determinar les taxes de parts múltiples, per poder comparar amb altres estudis similars.
- Comprovar si es pot demostrar que hi ha una relació familiar (genètica) que expliqui l'aparició de naixements múltiples.
- S'han treballat amb les següents hipòtesis:
- H1: les taxes de parts múltiples a Inca tenen valors similars als de la totalitat de les illes Balears.
- H2: es poden determinar vincles familiars que afavoreixen l'aparició de naixements múltiples.

Per la realització d'aquest estudi s'ha seguit la següent metodologia de treball:

- S'ha fet una recerca de naixements múltiples a Inca. Aquesta recerca s'ha fet consultant els llibres de registre de baptismes del període comprès entre 1750 i 1903, si bé l'estudi i anàlisi de resultats s'ha centrat en els naixements registrats entre 1800 i 1899. Les dades de naixements anteriors a 1800 i posteriors a 1899 han permès explicar relacions familiars de nadons de principis i finals del segle XIX. El motiu de seleccionar el segle XIX ha estat triple: per l'existència de dades de tot el període, per motius de protecció de dades, atès que no es poden consultar dades dels darrers cent anys, i per l'obligació social i religiosa de ser batiades totes les persones nascudes, la qual cosa fa que apareguin als llibres de registre de baptismes (ASMJ, 1800-1899).

- S'han comptabilitat els totals de batiments esdevinguts a tots els anys de l'estudi, creant una base de dades amb les dades de nounats de naixements múltiples.
- Donada les evidents dificultats, o quasi impossibilitat, per fer-ne un estudi genètic basat en anàlisis biològiques dels individus de la mostra, amb les dades anteriors s'ha fet un estudi familiar dels naixements múltiples, per determinar relacions entre ells. A continuació s'ha intentat definir un model estadístic per calcular la probabilitat d'ocurrència d'un naixement múltiple a Inca durant el segle XIX. Aquest model estadístic ha permès obtenir conclusions envers les hipòtesis plantejades.
- De manera paral·lela, per complementar la teoria anterior, s'ha fet un estudi del llinatges més habituals en els naixements múltiples: sembla que una aparició superior en determinats llinatges hauria d'ajudar a avalar la hipòtesi de la influència genètica.

Com a limitacions de l'estudi, s'han exclòs, per manca de documentació per poder establir vincles familiars i fraternals, aquells infants que nasqueren sense vida o que moriren sense rebre el baptisme. Una altra limitació està en la pròpia fiabilitat de les fonts documentals, que poden contenir errades no contrastables ni fàcilment detectables.

A continuació es presenten els resultat obtinguts. Es comença amb un apartat de resultats generals que mostra la prevalença dels parts múltiples a Inca, per passar a analitzar algunes de les famílies que presenten repetició de naixements múltiples dintre del mateix nucli familiar.

4. RESULTATS

4.1. Recollida de dades i descripció de la mostra

Per a la recollida de dades s'ha procedit a la lectura de tots els baptismes registrats als llibres de registre de baptismes de la parròquia de Santa Maria la Majora d'Inca, entre els anys 1750 i 1903. En els casos en que s'han identificat un naixement múltiple (que es detecta per la coincidència de llinatges a dos baptismes consecutius) s'ha recollit tota la informació familiar disponible al registre (noms de pare, mare, padrins i padrines, padrins i padrines joves), així com la data completa del baptisme. A aquesta documentació s'hi ha adjuntat documentació oral i contrastada de dades de naixements múltiples ocorreguts durant el segles XX o XXI, que han permès l'establiment de relacions familiars que han estat molt importants a l'estudi realitzat.

La mostra està composta d'un total de 23.431 naixements registrats al cens de baptismes entre els anys 1750 i 1903. D'aquests, 4.875 corresponen al període comprès entre 1750 i 1799, 7083 entre 1800 i 1849 i 10701 entre 1850 i 1899. L'increment del nombre de naixements a Inca durant els anteriors períodes de cin-

quanta anys va ser al voltant del 50 % entre períodes i un percentatge d'increment acumulat de naixements durant el període 1850-1899 del 120 % respecte dels registrats al període 1750-1799. D'aquesta manera, les mitjanes de naixements per any també augmenten al intervals de cinquanta anys, passant d'una mitjana de 97.5 a 214 naixements per any, entre els períodes 1750-1799 i 1850-1899, respectivament. A la Taula 3. Taula 1.es poden veure les dades de total de naixements registrats als llibres de baptismes, amb les mitjanes per any.

Període	Naixements	Mitjana anual de naixements	Parts múltiples	Mitjana anual múltiples	% múltiples	‰ múltiples
1750-1799	4875	97.5	69	1.38	1.4%	14.4‰
1800-1849	7083	141.1	72	1.44	1.0%	10.3‰
1850-1899	10701	214.0	78	1.56	0.7%	7.3‰
Total	22659	151,06	219	1,46	0,98%	9,8‰

Taula3. Total i mitjana de naixements registrats com a baptismes a Inca entre 1750-1899 (elaboració pròpia).

4.2. Anàlisi inicial de la mostra

Durant el període total de recollida de dades s'han identificat 228 baptismes de naixements procedents de parts múltiples. D'aquests, 219 corresponent al període comprès entre 1750 i 1899. Com es pot veure a la figura 2., la mitjana anual de parts múltiples ha anat augmentant al períodes de cinquanta anys establerts, passant d'una mitjana de 1.38 (entre 1750-1799) a 1.56 parts múltiples per any (1850-1899).

Això no obstant, com es pot veure a la figura 2., el percentatge de parts múltiples respecte del total de parts ocorreguts a Inca ha anat disminuint: s'ha passat del 14.4 ‰ (1750-1799) al 7.3 ‰ dels parts registrats a Inca. Considerant el total dels 150 anys, la proporció seria del 9.8 ‰.

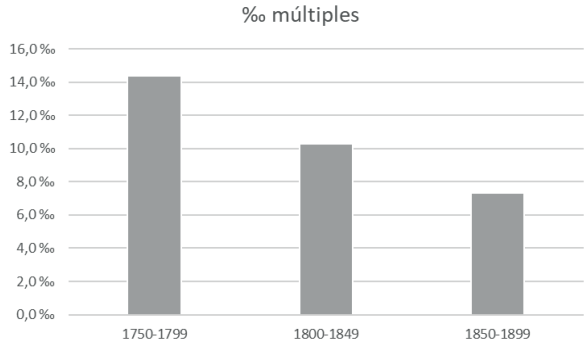

Figura 2. Evolució de la proporció de parts múltiples entre 1750-1899, parts múltiples per cada mil parts (elaboració pròpia).

La primera dada del 14.4 ‰ és comparable als indicadors de parts múltiples que es començaren a registrar a Espanya a partir de 1999, quan ja s'estaven aplicant tractaments de fertilitat que tenen un efecte multiplicador dels parts múltiples. Es tracta, per tant d'un valor especialment elevat.

La dada obtinguda al darrer període de cinquanta anys (1850-1899) del 7.3 ‰ és lleugerament inferior als valors registrats a les Illes Balears a les primeries del segle XX (8.69 ‰), com es pot veure a la taula 2.. En canvi, la dada completa del període dels 150 anys (9.8 ‰) és superior a la mitjana de les Illes Balears. Amb aquestes dades es podria afirmar que la hipòtesi H1 de l'estudi queda confirmada.

4.3. Relacions familiars entre naixements múltiples

Considerant la reducció de la proporció de parts múltiples durant els 150 anys analitzats, amb la finalitat de confirmar o desmentir la hipòtesi H2, s'han plantejat dues situacions a l'evolució de la proporció de parts múltiples:

- Que la incidència de parts múltiples es distribueixi de manera uniforme entre tota la població d'Inca. Aquesta situació és la que es representa de manera gràfica a l'opció A de la figura 3., opció que es vincula a una manca de relació familiar (genètica) entre els naixements múltiples.
- Que la incidència de naixements múltiples es concentri dintre d'un mateix subconjunt de població, dintre del conjunt total de població d'Inca. Es tractaria del cas B de la figura 3., on els naixements múltiples es concentrarien en un subconjunt de la població. D'aquesta manera, una confirmació de la hipòtesi H2 es pot vincular a la demostració de l'existència d'aquest subconjunt de població, familiar, que concentri la majoria de naixement múltiples.

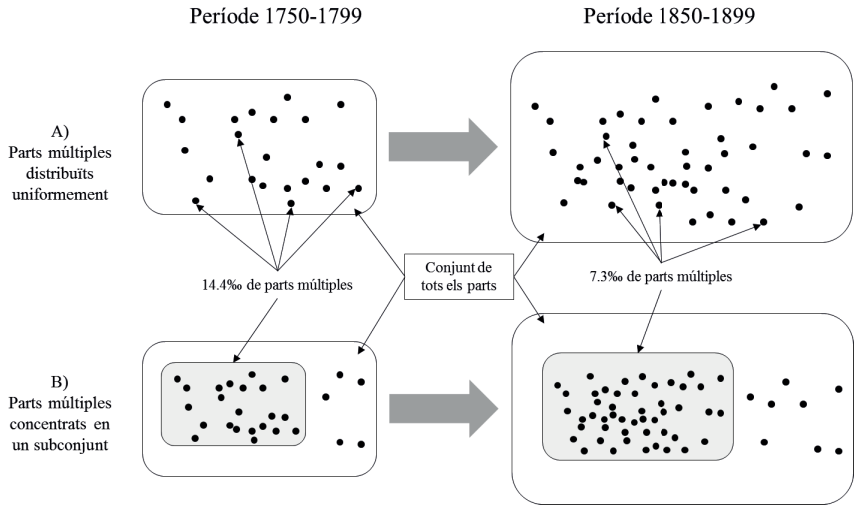

Figura 3. Models d'evolució dels naixements múltiples: distribuïts en el total de naixements o concentrats en un subconjunt (elaboració pròpia).

Als efectes de poder comprovar si existeix aquest subconjunt familiar de població que concentra la majoria de naixements múltiples, s'ha fet una anàlisi dels llinatges més habituals entre les ocurrències de naixements múltiples, identificar relacions familiar entre naixements múltiples a partir de la generació dels arbres genealògics dels naixements múltiples. Transversalment

s'ha generat un model estadístic per calcular la probabilitat d'aparició dels diversos arbres genealògics de naixements múltiples detectats.

4.4. Model de distribució binomial

La distribució binomial és un model probabilístic utilitzat per descriure el total d'èxits dintre d'un conjunt finit d'experiències independents, que es caracteritza pel fet que cada experiència té dos possibles resultats: èxit o fracàs. El fet de ser independents vindria motiva perquè un esdeveniment no hauria de condicionar el següent. Aquest tipus de distribució és útil per modelar situacions reals en què només hi ha dues opcions, ajudant a calcular probabilitats i fer prediccions.

Una distribució binomial està caracteritzada per:

- Un nombre fix d'experiments (n)
- Una probabilitat d'èxit (p), que és constant
- Una probabilitat de fracàs (q), que té el valor $q = 1 - p$
- Una variable aleatòria discreta (X), que és el total d'èxits durant n experiments

Dintre d'aquest model probabilístic, la probabilitat de tenir un nombre k d'èxits amb n experiments, representat com a $P(X = k)$, es calcula amb la fórmula:

$$P(X = k) = \binom{n}{k} p^k (1-p)^{n-k}$$

La mitjana de casos, o esperança, es calcula a partir del producte entre el nombre de casos y la probabilitat d'èxit.

Si se suposa que la probabilitat de naixement múltiple és una variable independent, llavors es podria modelitzar una funció de probabilitat de naixement múltiple mitjançant un model de distribució binomial. Dintre d'aquest model, un èxit es podria vincular al fet de tenir un naixement múltiple.

D'aquesta manera, si es consideren les dades dels totals de naixements múltiples i no múltiples del període 1800-1899, es pot definir una binomial amb una probabilitat d'èxit (naixement múltiple doble) que seria el quocient entre el total d'èxits (150 parts múltiples dobles) i el total d'experiments ocorreguts a Inca (17784 parts). El resultat ens indicaria que la probabilitat d'èxit (probabilitat de naixement múltiple doble) és $p(2) = 0.00843$ ($0.843\ \%$). Seleccionant un naixement de manera aleatòria, hi ha un 0.843% de probabilitat que sigui doble. Aquesta distribució seria una $Bin(17784\ ,\ 0.00843)$.

Per altra banda, la probabilitat d'un naixement triple és, amb les dades obtingudes al període 1800-1899 a Inca, p(3) = 0.0001124 o 0.01124% (2 naixements múltiples triples sobre 17784 parts).

Tenint en compte que la distribució Binomial s'associa a esdeveniments independents, té sentit aquesta aproximació per calcular la probabilitat de naixement múltiple només si la suposició d'aquests naixements múltiples són realment independents entre sí. Aleshores, el que s'intentarà fer és arribar a una situació contradictòria, que provindria de la suposició de la independència de successos. Es tracta de la tècnica de demostració denominada Reducció a l'Absurd (Arroyo, 2010).

4.5. Llinatges més habituals a naixements múltiples

S'ha fet un estudi d'aparició dels llinatges més habituals dels llinatges dels nadons de naixements múltiples. Aquest s'ha comparat amb els llinatges més habituals d'Inca entre els nadons del període 1816-1820. Per minimitzar el biaix que suposa el costum de prioritzar els llinatges del pare, costum habitual al segle XIX, s'han considerat, per a cada nadó, els dos llinatges de cada progenitor (Jaume, 2021).

Llinatges	% aparició entre 1816-1820, exceptuant parts múltiples	% aparició a parts múltiples
Martorell	4,18 %	4,17 %
Beltran	4,18 %	3,59 %
Llompart	3,85 %	3,59 %
Ferrer	3,85 %	2,67 %
Ramis	2,65 %	2,78 %
Figuerola	2,44 %	1,85 %
Llabrés	2,40 %	2,09 %
Pujadas	2,24 %	1,51 %
Perelló	1,99 %	1,62 %
Truyol	1,90 %	1,62 %
Seguí	1,82 %	2,55 %
Mateu	1,78 %	2,09 %
Llobera	1,78 %	1,27 %
Fiol	1,49 %	0,93 %
Estrany	1,49 %	0,58 %
Garau	1,41 %	1,97 %
Melis	1,37 %	1,62 %
Corró	1,37 %	1,27 %
Morro	1,37 %	0,93 %
Alzina	1,32 %	0,70 %

Taula 4. Percentatges d'aparició dels llinatges més habituals a nadons d'Inca entre 1816-1820, comparats amb percentatges a parts múltiples (elaboració pròpia).

Llinatges	% aparició entre 1816-1820, exceptuant parts múltiples	% aparició a parts múltiples
Coll	1,28 %	2,09 %
Amer	0,50 %	1,62 %
Llinàs	1,03 %	1,51 %
Tortella	1,08 %	1,39 %
Alomar	0,75 %	1,27 %
París	0,37 %	1,27 %
Pujol	0,37 %	1,27 %
Payeras	0,91 %	1,16 %
Arrom	0,62 %	1,16 %
Company	0,41 %	1,16 %
Planas	0,91 %	1,04 %

Taula 5. Llinatges habituals a naixements múltiples (elaboració pròpia).

A la Taula 4. es poden veure els llinatges més habituals als nadons d'Inca durant el període 1816-1820, amb els percentatges d'aparició durant el període indicat i entre els nadons de naixements múltiples. Es pot veure que no hi ha variacions significatives, si bé hi ha un increment del percentatge d'aparició als llinatges Ramis, Seguí, Mateu, Garau i Melis.

Si s'exceptuen els llinatges més habituals que apareixen a la taula 4., els llinatges més habituals a naixements múltiples durant els 150 anys analitzats són Coll, Amer, Llinàs, Tortella, Alomar, París, Pujol, Payeras, Arrom, Company, Planas (taula 5.). Uns altres llinatges amb percentatges importants d'aparició a naixements múltiples, que no apareixen a la taula, són Alorda, Cantallops, Duran, Janer, Quetglas i Salas. S'han exclòs aquells llinatges que tenen poca significació quant a aparició en termes absoluts.

La informació dels llinatges de les taules anteriors ha facilitat la identificació de relacions familiars entre nadons de naixements múltiples. Aquestes relacions poden ser de diversos tipus, com es pot veure a la secció següent.

4.6. Relacions familiars

A partir de les dades recollides a partir de la consulta del llibre de baptismes d'Inca del període analitzat, s'han pogut identificar algunes famílies amb diferents ocurrències de naixements múltiples. En aquestes famílies s'han detectat ocurrències amb varis naixements múltiples de fills, de cosins o de descendents de fins a diverses generacions de distància. Una vegada identificades aquestes relacions familiars, s'han generat 50 arbres genealògics que contenen varis naixements múltiples, que contenen entre dos i dotze naixements múltiples al llarg de diferents generacions. Aquests naixements múltiples suposen el 63.1% del total de naixements múltiples ocorreguts entre 1800 i 1899. Així, es pot afirmar que entorn a dos terços dels naixements múltiples comparteixen algun avantpassat en comú. De la resta de naixements múltiples (36.9%) no s'han pogut establir relacions familiars, la qual cosa no indica necessàriament que no existeixin.

A efectes de poder representar les relacions familiars, s'han confeccionat els genogrames d'algunes de les famílies. Aquests arbres s'han representat amb la simbologia familiar que es mostra a la figura 4. (Yanes *et al*, 2022).

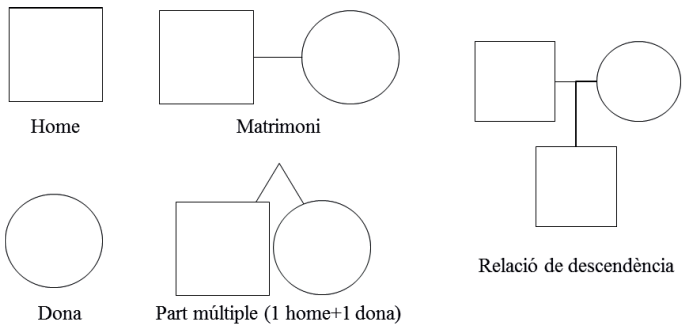

Figura 4. Simbologia de representació de relacions familiars amb genogrames (Yanes *et al*., 2022)

Per poder fer una anàlisi de les relacions familiars en casos de naixements múltiples s'han establert diversos casos d'estudi, en funció de la distancia familiar. En cada cas s'ha calculat la probabilitat d'ocurrència segons la Binomial descrita a l'apartat 4.4 Es poden distingir tres tipus:

- Tipus I: dintre d'aquest cas s'inclouen els casos de naixements múltiples on un dels progenitors ha nascut d'un naixement múltiple i aquells casos de repetició de naixements múltiples d'una mateixa parella. Es tracta de les situacions que es representen a la figura 5, amb un exemple d'un cas real a la figura 7. La probabilitat que es doni aquesta situació és aproximadament 0.0000711 (0.00711%), això vol dir que el cas ocorre cada aproximadament 14.000 parts. Durant el segle XIX aquesta situació s'ha identificat en 16 ocasions. Si es considera que els naixements múltiples no tenen relació ells, farien falta 224.000 parts per assegurar aquests 16 casos.

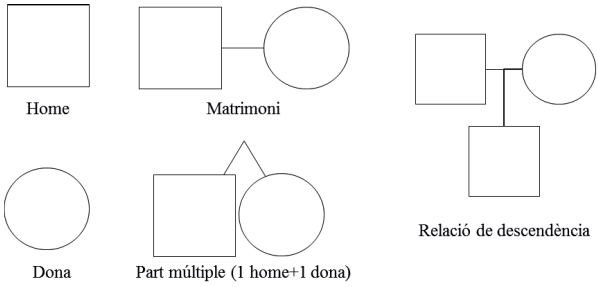

Figura 5. Exemples de naixements múltiples segons el tipus I.

- Tipus II: aquí es tracten els casos dels cosins o nebots i nebodes. Es tracta de les situacions que es representen a la figura 6, amb un exemple real a la figura 8. La probabilitat d'ocurrència d'aquests casos és inferior a 0,000212 (0,0212%), la qual cosa significaria que ocorre aproximadament cada 4.725 parts (mínim). Durant el segle XIX s'han identificat 32 casos. Si es considera que els naixements múltiples no tenen relació entre ells, aleshores farien falta aproximadament 150.000 parts per assegurar aquests 32 casos.

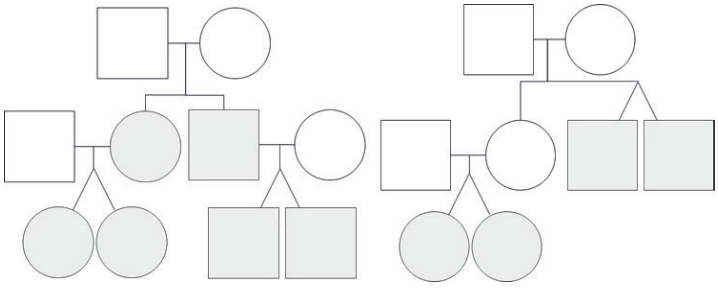

Figura 6. Exemples de naixements múltiples tipus II.

- Tipus III: fa referència als casos de naixements múltiples esdevinguts al llarg de diverses generacions. La representació d'aquestes relacions familiars es converteixen en autèntiques xarxes relacionals de naixements múltiples, com es veurà després. A la figura 10. es pot veure un exemple d'aquests tipus d'arbre.

A la figura 7. es poden veure exemples reals d'arbres de naixements múltiples ocorreguts a Inca: Margalida i Pere Antoni neixen d'un naixement múltiple de Joana Aina Ferragut, i la pròpia Margalida té un naixement múltiple del que neixen Joana Aina i Catalina (la probabilitat d'aquest cas particular seria aproximadament 0.0002116 (0.02116 %). Per altra banda, la parella Josep Pujadas i Joana Aina Seguí tenen quatre fills de dos naixements múltiples.

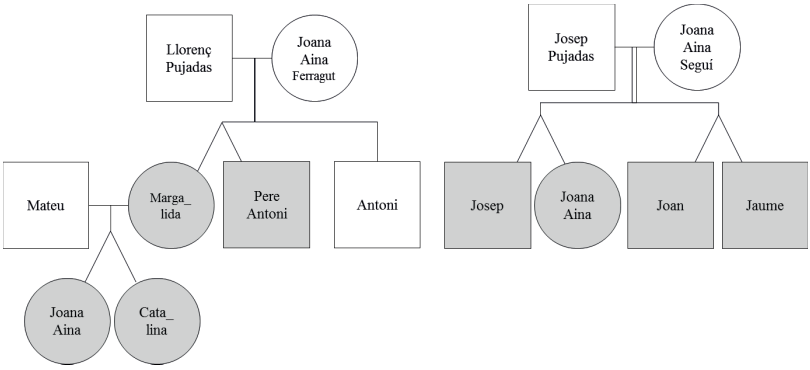

Figura 7. Exemples reals d'arbres de tipus I.

A la figura 8. es pot veure un exemple real de naixements múltiples relacionats segons el tipus II. Com es pot apreciar a la imatge, Antoni Ramis i Joana Jaume tenen dos descendents, Francina Aina i Antoni, que a la vegada tenen descendents amb naixements múltiples.

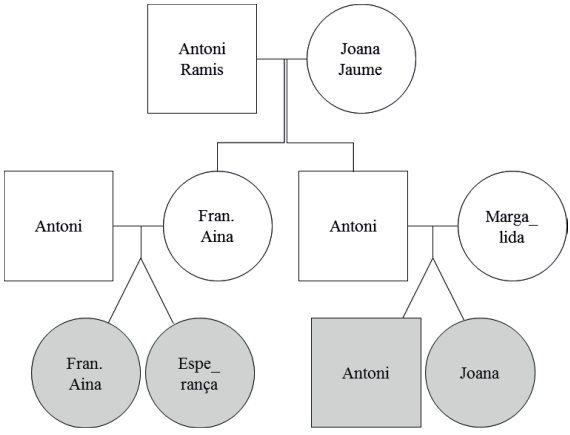

Figura 8. Exemple real d'arbre de tipus II

Es poden donar casos en què es combinen arbres de tipus I i tipus II. A la figura 9. es pot apreciar que Antoni Duran i Maciana Fornés tenen cinc fills, amb dos naixements múltiples. La filla que no és de naixement múltiple té, a la vegada, un naixement múltiple.

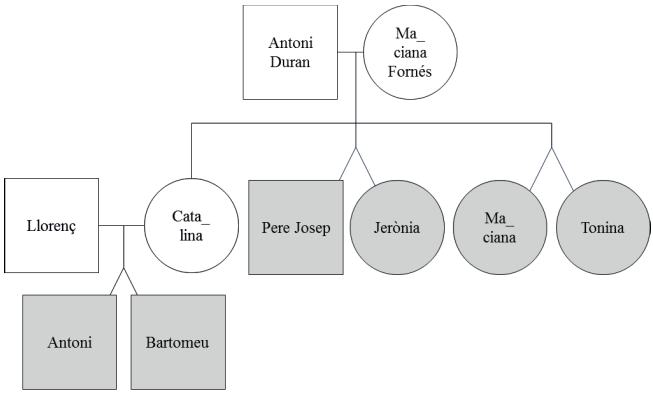

Figura 9. Combinació de casos d'arbre de tipus I i II.

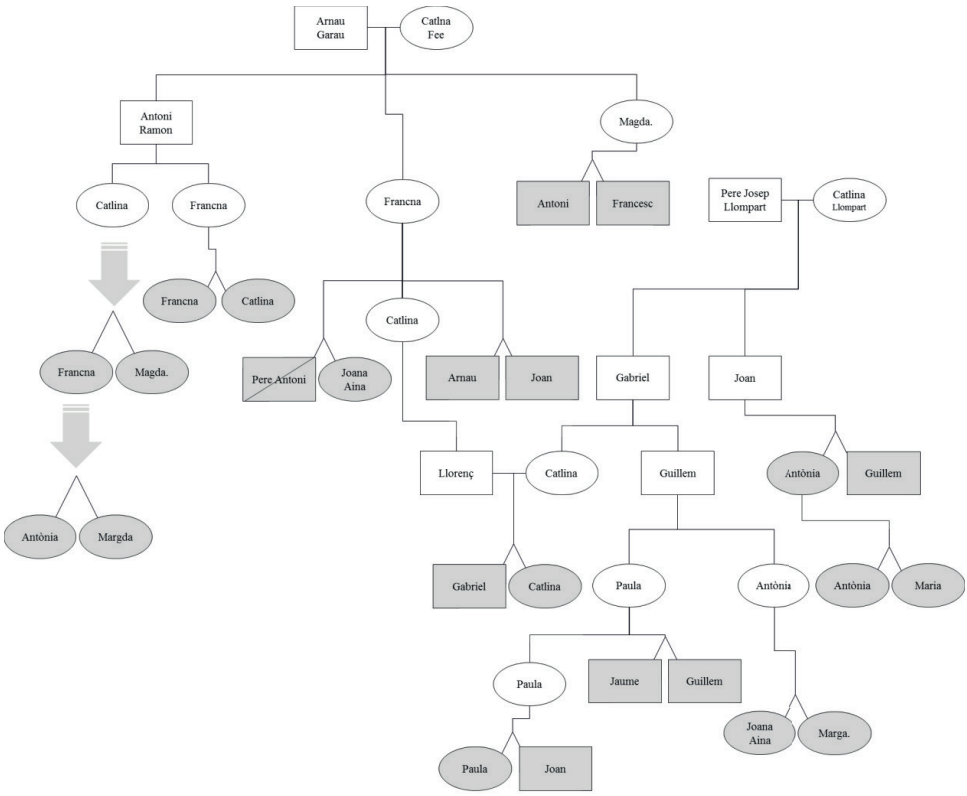

Figura 10. Exemple de naixements múltiples tipus III.

Les relacions entre embarassos múltiples d'una mateixa família que corresponen al tipus III tenen moltes variants. La seva aparició genera autèntiques teranyines de naixements múltiples, que es poden allargar fins a diverses generacions de descendència. Així, a la figura 10. es pot veure una situació que es repeteix de manera similar a varis arbres de naixements múltiples:

- Arnau Garau i Catalina Fee no tenen fills de naixements múltiples, però els seus fills tenen descendència de naixements múltiples: en total, Arnau i Catalina tenen 6 néts de naixement múltiple. Apart, es comptabilitzen fins a 6 descendents de naixements múltiples.
- Pere Josep Llompart i Catalina Llompart tenen 6 descendents de naixements múltiples a diversos nivells de l'arbre de descendència.
- Es tracta d'un cas en què s'emparenten parelles que provenen d'arbres que ja tenen familiars amb descendència o ascendència procedent de naixements múltiples.

La probabilitat d'ocurrència de l'arbre de la figura 10., considerant esdeveniments independents, és de l'ordre de $1.2 \cdot 10^{-25}$.

A continuació es presenten alguns exemples de genogrames que presenten ocurrències de naixements múltiples al llarg de diferents generacions:

Nascuts a mitjans del segle XVIII, Pere Balle (o Bal·le) es casa amb Francina Beltran i Miquel Ramis amb Catalina Santandreu. Ambdues parelles tenen naixements múltiples, amb fills que emparenten les dues famílies (Pere Miquel amb Catalina). Els seus descendents s'emparenten amb famílies que tenen ascendència de naixements múltiples. El resultat és que apareixen naixements múltiples fins el segle XX (vegeu la figura 11).

Pere Tenebrell i Antònia Garau, nascut a les primeries del segle XVIII, tenen registrats fins a 9 naixements múltiples dels seus tres fills nascuts de naixements simples. A la figura 12. es presenta part del genograma familiar, que es complementa amb el de la figura 11 (on apareixen Joan Tenebrell i Antònia Garí). El llinatge Tenebrell era un dels llinatges habituals a Inca al llarg del segle XVIII.

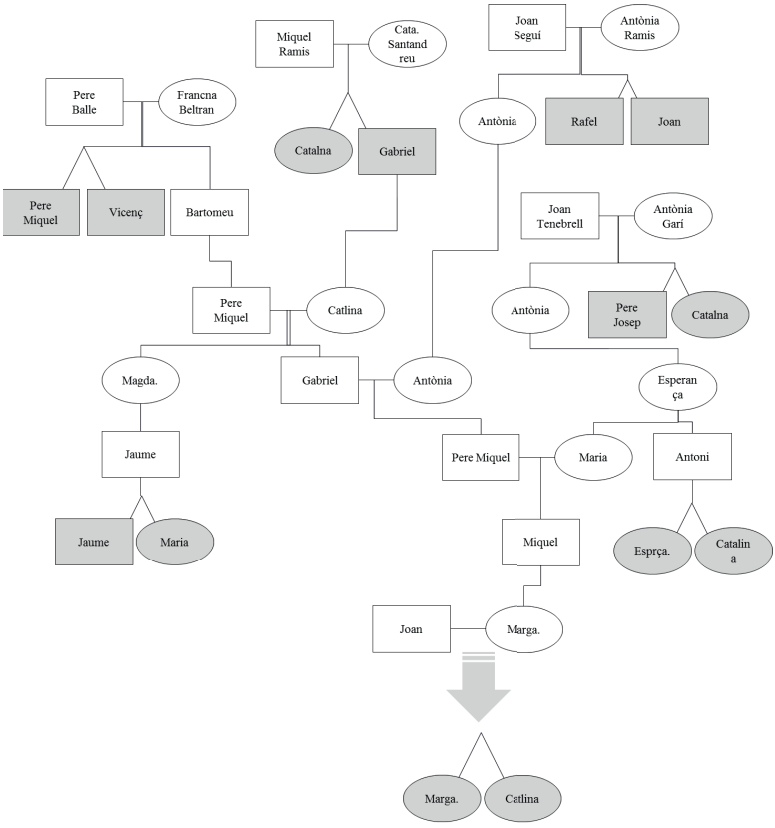

Figura 11. Genograma de les famílies Balle-Beltran i Ramis-Santandreu.

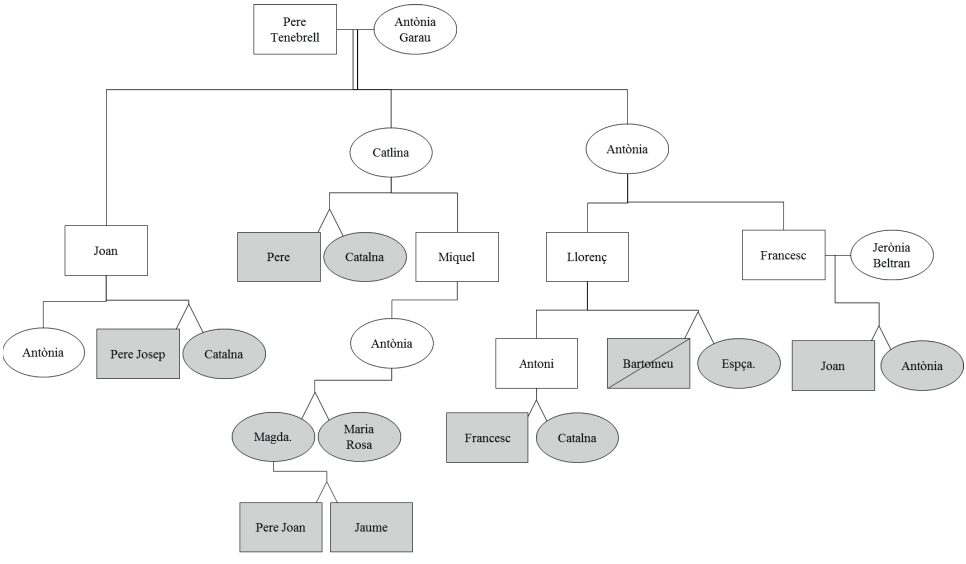

Figura 12. Genograma de la família Tenebrell-Garau.

4.7. Naixements triples

En el cas dels naixements triples, la probabilitat d'èxit (naixement múltiple suposant esdeveniments independents) és 0.0001124 (0.01124 %), atès que hi ha hagut 2 casos al llarg del segle XIX:

Gabriel Torrens i Margalida Pujol tenen 5 fills de dos naixements múltiples, un doble i l'altre triple (figura 13.). La probabilitat d'ocurrència d'aquest cas, considerant esdeveniments independents, és de l'ordre de $9.48 \cdot 10^{-7}$, i es necessitarien un mínim d'un milió de parts perquè es pugui assegurar l'ocurrència d'aquesta situació.

Bernat Fàbregues i Magdalena Morro tenen fills d'un naixement múltiple, nets d'un triple i besnets d'un doble (figura 14.). Si es consideren esdeveniments independents, aleshores la probabilitat d'ocurrència seria de l'ordre de $8 \cdot 10^{-9}$, i es necessitaria un mínim de 12 milions d'esdeveniments independents de parts perquè es produeixi aquesta situació.

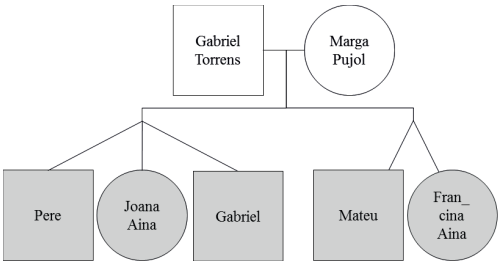

Figura 13. Combinació de fills de naixement doble i triple.

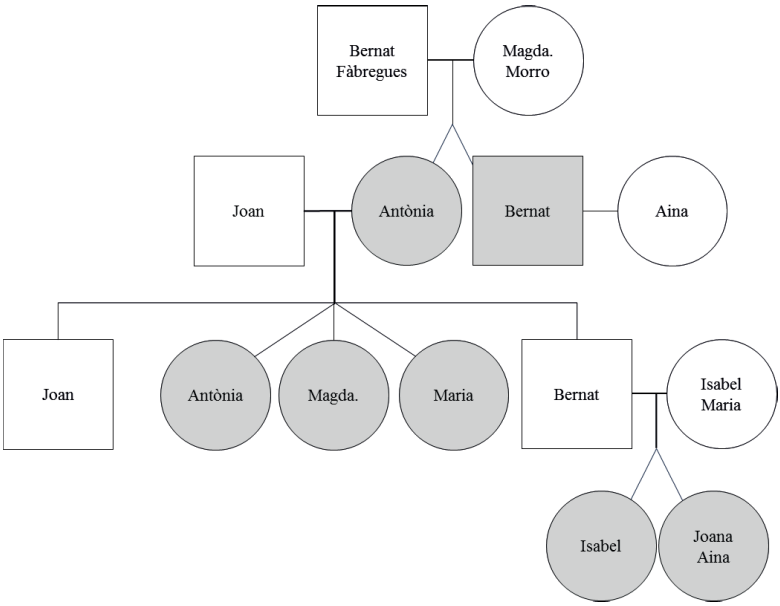

Figura 14. Fills, nets i besnets de naixements dobles i triples.

4.8. Discussió de resultats

Dels resultats de l'estudi es poden destacar alguns aspectes fonamentals:

- El primer resultat que es pot destacar és el nombre de naixements múltiples que s'han produït, per cada 1000 parts ocorreguts a Inca entre 1750 i 1899. Aquest resultat és semblant a la mitjana de les illes Balears als anys immediatament posteriors al període de l'estudi que es presenta al document actual. Igualment, el nombre de naixements triples destaca per ser considerablement més gran que els resultats esperats segons la Regla de Hellin.
- Amb la informació familiar obtinguda de naixements múltiples i altres dades dels Llibres de Registre de Baptismes s'han pogut construir genograms familiars que relacionen quasi dos terços dels naixements múltiples esdevinguts a Inca durant el període analitzat. Aquestes agrupacions familiars possibiliten identificar llinatges que estan relacionats amb un alt percentatge d'aparició a naixements múltiples.
- Quant a la distribució binomial, s'han presentats casos de baixa probabilitat d'ocurrència i s'han calculat la quantitat de casos necessaris per aconseguir que es donin aquests mateixos casos considerant-los successos independents (lliures de relació genètica entre ells) des del punt de vista de l'Estadística. S'ha pogut comprovar que, donada la repetició de casos, es va inviable suposar que hi ha independència genètica entre els naixements múltiples. Si se suposen les dades de l'*Instituto Nacional de Estadística*, una ocurrència de casos independents de naixements múltiples, coincidents en el temps, dels casos particulars i els altres que només s'han esmentat (hi ha 50 genograms de relació de naixements múltiples) que s'han anat presentant, només seria compatible amb el fet que els únics naixements múltiples d'Espanya durant tot el segle (i durant varis segles, de fet) haguessin ocorregut a Inca, fet que entra en contradicció amb les taules de naixements múltiples a Espanya (presentades a aquest mateix estudi). Per tant, es pot suposar que hi ha una relació entre els naixements múltiples, per *Reductio ad Absurdum* (INE, 2024).

Quant a les hipòtesis de treball i tenint en compte els resultats anteriors, es pot afirmar que es confirmen les dues hipòtesis de treball H1 i H2.

A continuació es presenten les conclusions de l'estudi i algunes propostes de treball de futur.

5. CONCLUSIONS I TREBALL DE FUTUR

Durant la realització de l'estudi i anàlisi de dades, s'ha arribat a algunes conclusions, que es presenten a continuació:

- S'ha constatat un important increment de la natalitat a Inca entre 1750 i 1899, passant de 97.5 naixements per any entre els períodes 1750-1799 a 214 al període 1850-1899.
- Hi ha hagut una reducció del percentatge de parts múltiples entre 1750 i 1899. La taxa passa del 14.4‰ al 7.3‰, amb un valor global del 9.8‰. Aquesta taxa és similar a la taxa registrada a les illes Balears durant la primera dècada de 1900. Per tant, es pot dir que es confirma la hipòtesi H1.
- La reducció de la incidència de parts múltiples entre 1750 i 1899 es pot explicar en base a l'augment de la població i al procés d'immigració procedent d'altres indrets de la illa, fets que podrien haver permès una reducció de l'endogàmia pròpia de poblacions petites.
- S'ha constatat que, des del punt de vista matemàtic-estadístic, és altament inviable suposar una independència entre naixements múltiples. Per tant, per *Reductio ad Absurdum* es pot suposar que hi ha una relació entre els naixements múltiples. Per tant, es pot dir que es confirma la hipòtesi H2.
- A partir de les consideracions anteriors, es pot concloure que no sembla possible calcular de manera absoluta la probabilitat de tenir un naixement múltiple, atès que aquest càlcul depèn de varis factors. En el cas de la genètica, no sembla que es pugui establir un procediment de càlcul que tingui en compte l'herència genètica relacionada amb naixements múltiples. En aquest sentit, es podria dir que la proposta de càlcul de la Regla de Hellin està mal plantejada.

L'estudi realitzat és un punt de partida, que ofereix moltes oportunitats d'ampliació. Entre aquestes oportunitats es poden destacar:

- Determinar l'edat mitjana de les mares en el moment del naixement múltiple. D'aquesta manera es podria establir alguna relació entre l'edat mitjana de les mares en el moment del embaràs i la probabilitat d'embaràs múltiple.
- Completar la informació de naixements múltiples de cada unitat familiar, incloent la resta de naixements simples. Aquest fet permetria augmentar la precisió del càlcul de la probabilitat de naixement múltiple, atès que per a aquest càlcul no es tindria el biaix que generen els naixements simples de les unitats familiars que no estan, suposadament, influenciades per una genètica de naixement múltiple.
- Finalment, es podria ampliar l'estudi a altres indrets de la illa propers geogràficament a Inca, per determinar si es pot establir una relació entre la grandària de la població i el percentatge de naixements múltiples.

REFERÈNCIES

Anthropologies. (2016). Los gemelos en el África subsahariana. Revista Anthropologies. URL: www.anthropologies.es/los-gemelos-en-el-africa-subsahariana/

APSMJ, Arxiu Parroquial de Santa Maria la Major. (1750-1899). Libro de Bautismos. Volums corresponents al període comprès entre 1750 i 1899. Inca (Mallorca).

Arroyo, G. (2010). Reductio ad Absurdum en la argumentación filosófica. Revista Iberoamericana de Argumentación, RIA 1(2010): 1-23. ISSN: 2172-8801

Barrenetxea, G., Liñayo, J., Barranquero, M. i Salgado, S. (2023). ¿Cuál es la probabilidad de gemelos con FIV e inseminación artificial? Reproducción Asistida ORG. URL: https://www.reproduccionasistida.org/

Bertranpetit, J. i Marín, A. (1986). Nacimientos múltiples en España (1975-1979. Revista Trabajos de Antropología, 20:75-80.

Briceño, C. i Briceño, L. (2004). Embarazo gemelar en el Hospital Chiquinquirá de Maracaibo 1991-2000. Revista Obstetricia y Ginecología de Venezuela. ISSN: 0048-7732.

El Mundo, diari. (2009). Uno de cada cuatro embarazos por reproducción asistita acaba en parto múltiple. Suplement elmundo.es SALUD, edició de 17/02/2009. URL: www.elmundo.es/elmundosalud/2009/02/17/mujer/1234877314.html

Fuster, V., Román-Busto, J., Zuluaga, P. i Colantonio, S.E. (2009). Análisis histórico de la gemelaridad en España: Diferencias regionales. Revista Antropología, 20:1-9. ISSN-e: 1578-2603.

INE, Instituto Nacional de Estadística. (2024). URL: https://ine.es/

Jaume, J. (2021). Influència de la religió i l'Església a l'onomàstica inquera del període 1816-1820. XXII Jornades d'Estudis Locals d'Inca. DOI: 10.3306/JELINCA.22.181.

Rencoret, G. (2014). Embarazo gemelar. Revista de Obstetricia y Ginecología, 25(6): 964-971. DOI: 10.1016/S0716-8640(14)70645-5.

SEF, Sociedad Española de Fertilidad., (2024). URL: https://www.sefertilidad.net/

Valls, A. (1972). Sobre la repartición de la gemelaridad en España. Revista Española de Antropología Americana, 7:235-244.

Yanes, M., Cruz, M. i Gamero, E. (2022). Genograma y árbol genealógico. Medicina de Familia. SEMERGEN 48(3):200-207. DOI://doi.org/10.1016/j.semerg.2021.10.005; ISSN: 1138-3593.

doi: 10.3306/JELINCA.25.255

LA VISITA PASTORAL DEL BISBE RAFEL MANSO AL MONESTIR DE SANT BARTOMEU 31.10.1849

Mn. Pere Fiol i Tornilla

Llicenciat en història.
perefiol@yahoo.es

Paraules clau: monestir, religioses, constitucions, venerable, almoines, ordinacions, costums, hores canòniques, locutori.

Resum. *El segle XIX fou temps de gran expansió per a l'economia d'Inca. A la vegada, arribaren les idees de la Il·lustració, que propiciaren diferents canvis socials, que a Espanya es mostren a les diferents constitucions. Un fruit d'aquests canvis és la desamortització que el Govern va dur a terme a les propietats de l'Església, i de la qual els monestirs de clausura tocaren algunes conseqüències que feren canviar alguns costums i horaris de les religioses. La visita del bisbe Manso ens parla dels referits canvis i de l'esforç que calia realitzar per restaurar la pau monacal i fer reflorir la vida espiritual.*

Keywords: monastery, religious, constitutions, venerable, alms, ordinations, customs, canonical hours, speaker.

Abstract. *The 19th century was a time of great expansion for the Inca economy. At the same time, the ideas of the Enlightenment arrived which led to different social changes which, in Spain, are shown in the different Constitutions. One of the results of these changes is the confiscation of the Church's properties by the Government, which had some consequences for the cloistered monasteries, which changed some of the customs and timetables of the Nuns. Bishop Manso's Visit tells us about these changes and the effort that needed to be made to restore monastic peace and make spiritual life flourish.*

1. INCA EN LA PRIMERA MEITAT DEL S. XIX

Solem dir que la recuperació humana i econòmica de la vila d'Inca després de la pesta de 1652-1653 va ser lenta, ja que hi hagué una pèrdua poblacional xifrada en un 50 %. L'embranzida artesanal que s'esdevingué a Inca quan els gremis s'establiren a la Part Forana, unida al mercat dels dijous i a les Fires de tardor,[1] es va veure rompuda per aquella pesta, però a poc a poc s'anà recobrant l'activitat artesanal i la producció agrícola, cosa que principalment es feu palesa en l'augment poblacional. Així doncs, de 3.027 habitants que hi havia l'any 1815, es passà a 5.926 el 1857 i a 7.079 el 1875, si bé cal dir que aquest augment es va veure frenat per la forta emigració que hi va haver sobretot a Amèrica[2] i per l'aparició de la fil·loxera, que trencà de bon de veres l'eufòria de la pagesia inquera. Però, la creació del Partit Judicial d'Inca (1834), la millora de la carretera Palma-Alcúdia (1847-1851) i l'arribada del tren (1875) bé ajudaren que molts vilatans dels pobles veïns s'anassen establint a Inca.[3]

Un factor que molt ajudà a l'augment poblacional de la nostra ciutat fou l'embranzida que hi hagué en el conró de la vinya. Sabem que antigament Inca tenia tretze cellers i que a la nostra vila es podia pagar, degut a la infraestructura que hi havia, el delme del vi pertinent al rei, al bisbe i als canonges. La vinya representà un conró força diferent del que ocupava els nostres pagesos en l'agricultura de secà. La vinya possibilita que sense tenir gaire terra, però amb molta feina, es pugui treure un bon profit, i així ho feren els nostres avantpassats. Sabem que l'any 1819 hi havia, a Inca, 430 hectàrees sembrades de vinya, però el 1860 eren 504, i el 1875 eren 847. Això no obstant, l'arribada de la fil·loxera el 1891 provocà la caiguda d'aquest conró, i va fer que molts inquers emigrassen a Amèrica, i que altres es passassin a la naixent indústria sabatera que anava creixent gràcies als tallers de sabates que, començant amb Antoni Fluxà i Figuerola (1853-1918), a partir de 1877 s'anaven obrint a Inca.

2. SITUACIÓ POLÍTICA

Gairebé podem dir que començam el segle en estat de guerra, ja la guerra anava covant, i va esclatar dia 02.05.1808. L'aixecament armat no arribà a Mallorca, però la lluita ideològica s'anà manifestant. Es lluitava contra el francès invasor, tot defensant la religió, el rei i la pàtria, però les idees de llibertat, igualtat i fraternitat, sorgides de la coneguda com Revolució Francesa, feren el seu camí i anaren sembrant lluita i divisió, que es manifestà en la coneguda

1 Abans de la pesta de 1652 hi havia: 64 paraires, 31 teixidors, 29 fusters, 22 ferrers, 24 sabaters, 21 terrissaires (gerrers, ollers i teulers), 11 picapedrers, 8 sastres, 4 moliners i 8 notaris.

2 Bé ho especifica aquest glosa anònima: "Sen van de Santa Maria/ Consey, Lloseta i Alaró/ d'Inca, Campos, Llucmajor/ y de qualsevol punta sia,/ ciutadans y pagesia/ á Bonas Aires parteix;/ si es govern nou'u impedeix/ ó á dà remey y se descuida,/ Mallorca 'a quedà ben buida/ arribarà si segueix./" Durant el segle XIX 1.037 naturals de Balears emigraren a Puerto Rico i entre 1891 i 1895 es calculen 5.454 emigrats de Balears. Serra Busquets, Sebastià: "L'emigració de les Illes Balears a Amèrica." Congrés Internacional d'Estudis Històrics. *Les Illes Balears i Amèrica.* Volum III, pàg. 7-45.

3 Antoni Maura i Muntaner promogué el 1887 un Pla General de Carreteres per a tot l'Estat, que a Mallorca es començà en el s. XX i que encara uní més Inca a tota la xarxa mallorquina.

com Constitució de Cadis (1812), la qual dividí els mallorquins en constitucionalistes (liberals) i anticonstitucionalistes (conservadors i carlistes).

Una de les manifestacions d'aquesta guerra que sí arribà a Mallorca fou un gros augment poblacional, atès que força gent, fugint de les tropes franceses, va venir a l'illa per gaudir d'una pau que no hi havia en llurs terres. Així ens ho mostra el tràfic de passatgers[4] que hi hagué al Port de Palma durant aquells anys: 1808, 2.727 passatgers; 1809, 2.866; 1810, 5.561; 1811, 7.945; 1812, 4.700?; 1813, 2.448; 1814, 2.000. Aquesta afluència de gent també provocà altres problemes:

> "A Palma no hi havia porxo, ni cotxera, ni habitació, per incòmoda que fos, que no estigués ocupada. Els carrers mai no havien vist tant de trànsit ni tanta gent, i l'aspecte d'aquells, plens de botigues i riques tendes, podia fer pensar en una riquesa que en realitat no existia. Els preus dels lloguers i queviures pujaren enormement, i aviat el problema de les subsistències es presentà tràgic, no sols per l'augment del consum sinó per un any de mala collita, i la fam, malgrat totes les precaucions, feu la seva aparició a la part forana (1812)."[5]

A Inca tenim documentada la presència de sis monjos de Montserrat que hi havien arribat per salvar, dels rapinyaires francesos, les joies de la Mare de Déu de Montserrat[6] i que s'hostejaven en la casa del prevere Dr. Gabriel Ramis i Alomar.[7]

Cal dir que la presència de tota aquesta gent arribada de fora accentuà molt la radicalització entre conservadors i liberals, de manera que, en una illa en què sols hi havia el full informatiu que publicava la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País, durant el període de 1812 a 1814 arribaren a sortir més de vint publicacions, unes de caire liberal com *Antorcha*, *Aurora Patriótica Mallorquina*, altres de caire conservador o anticonstitucional com *El Amigo de la Verdad*, *Semanario Cristiano Político de Mallorca*, *Diari de Buja*, *Lluna Patriòtica Mallorquina*, *Nou Diari de Buja*, amb ganes d'arribar a les masses populars, que gairebé eren completament analfabetes.

L'any 1810 es convocaren Corts Generals i a Balears li pertocaren cinc diputats; uns resultaren ser de caire liberal i altres, conservadors: bisbe Bernat Na-

4 D. A. *Història de Mallorca II*, pàg. 189.

5 Barceló Pons, Bartomeu. "El segle XIX a Mallorca" in *Història de Mallorca II*, pàg. 190.

6 Fiol i Tornila, Pere. *XXIV Jornades d'Estudis locals Inca*, pàg. 126. Tot aquest afer està ben documentat i publicat per Pedro Blanco Trias S. J. *Las "Cosas reservadas" de Montserrat en Inca de Mallorca 1814-1819*. Palma de Mallorca. Imprenta de los SS. Corazones 1949, i es fonamenta en les 56 cartes que hi ha entre els monjos i el prevere inquer.

7 Mn. Gabriel Ramis i Alomar va néixer a Inca i, fetes les primeres lletres aquí, anà a Palma per estudiar a la Universitat, on assolí el grau de doctor en Teologia. Dia 05.09.1792 feia son títol de Patrimoni per poder rebre els ordes majors, essent ordenat prevere, al Palau, per mans del bisbe Bernat Nadal i Crespí dia 17.07.1796 tenint ja el benefici de penitencier en la nostra parròquia. Visqué sempre a Inca, a la plaça del Mercat, i allà s'hostejaren els sis benedictins catalans. Quan finà el rector Dr. Damià Llambias i Rigo dia 13.03.1815, Mn. Gabriel fou elegit ecònom. Finà a Inca dia 16.01.1839.

dal i Crespí,[8] Guillem Moragues i Rul·lan,[9] Josep de Sales i Boixadors, Cotoner i de Verí,[10] Mn. Antoni Llaneres Amengual[11] i Mn. Josep Ribes i Ribes.[12]

Aquesta exaltació de la llibertat amb l'aprovació de la Constitució de 1812 fou curta, ja que el 1813 retornà el rei Ferran VII i començà un sexenni absolutista que durà fins el 1820, en què començà el conegut com a Trienni Liberal. S'obliga els rectors a jurar la Constitució i a explicar-ne un article cada diumenge després del sermó, i els que no ho volien fer eren apartats de la parròquia i exiliats. Sortiren un grapat de decrets: 09.03.1820 se suprimí el Tribunal de la Inquisició i es declarà la llibertat de premsa; 15.08.1820 s'extingí la Companyia de Jesús; 01.10.1820, dissolució i reforma dels religiosos/oses. Se suprimiren els convents on almanco no hi haguera dotze religiosos i, si hi havia més d'un convent del mateix orde en el mateix poble, almanco hi havia d'haver 24 religiosos. Dia 09.08.1820 ja s'havia decretat la venda, en subhasta pública, dels béns dels convents que quedarien buits.

8 Dr. Bernat Nadal i Crespí. *Sóller, 05.04.1745 – † Palma, 12.12.1818. Bisbe de Mallorca de 1794 a 1818. Fets els estudis al poble, als 18 anys passà a Palma per seguir els estudis eclesiàstics. Dia 20.03.1763 entrava a La Sapiència i dia 23.09.1769 era ordenat prevere. De 1770 a 1777 fou el vicari *in capite* de Mancor de la Vall. De 1777 a 1794 residí a Madrid, on treballà a l'Oficina d'Interpretació de Llengües en el Ministeri d'Assumptes Exteriors i en la Nunciatura Apostòlica com a abreviador. El 1787 rebé una canongia de la nostra Seu i per les festes de Nadal de 1794 arribà a Mallorca com a bisbe diocesà. Es preocupà molt per la cultura del mallorquins. Era liberal i fortament regalista. El 1801 publicà, en mallorquí, el catecisme, renovà el Col·legi Pureza de María. Erigí dotze vicaries *in capite*. Dia 06.08.1810 fou elegit diputat a Corts per l'Ajuntament de Palma i el 24-09.1811 jurà el càrrec. Dia 24.09.1811 fou elegit president de les Corts. El 18.03.1812, el dia abans de promulgar la Constitució, parlant de la visita que havia fet a la regència per presentar-li el treball realitzat, felicità els diputats per la feina que havien fet i rebé un fort aplaudiment de tota l'assemblea, i acabà amb aquestes paraules: "¡Compatriotas míos, habitantes de las cuatro partes del mundo! ¡ya hemos recobrada nuestra dignidad y nuestros derechos!".

9 Guillem Moragues i Rul·lan. *Petra, 1771 – † Barcelona, 1836. Estudià Dret a la nostra Universitat, i de 1796 a 1824 fou oïdor de l'Audiència de Mallorca. El 1797 entrà a la SEMAP. Dia 17.02.1811 fou elegit diputat a Corts per la Junta Superior d'Observació i Defensa de Palma de Mallorca. Era d'ideologia liberal moderada. A les Corts formà part de les Comissió de Justícia i de la destinada a l'examen de la Memòria de l'encarregat del Ministeri d'Hisenda d'Índies. Formà part del Tribunal de les Corts de Cadis. Novament fou nomenat diputat de les Corts espanyoles de 1820 a 1821. Durant el Trienni Lliberal fou magistrat de l'Audiència de Mallorca i es retirà quan retornaren els absolutistes. El 1833 era el sotsdelegat del Ministeri de Foment; de 1834-1835, governador civil de les Illes Balears. Impulsà molt les comunicacions marítimes entre les Illes i la creació de l'Institut Balear.

10 Josep de Sales i Boixadors, i Cotoner i de Verí. Palma, 21.09.1767 – † 06.04.1831 Era Cavaller de l'Orde de Sant Joan. El 1787 fou nomenat alferes de fragata; el 1789, guàrdia marina; el 1805, capità de fragata; el 1811, capità de navili. Dia 28.08.1810 fou elegit diputat a Corts per l'Ajuntament de Palma. El 19.02.1811 prenia possessori del nomenament. A les Corts es preocupà pels assumptes de la marineria. Malgrat que no prosperàs, proposà que Eivissa i Formentera durant 25 o 30 anys no haguessin de pagar drets de duanes. Dia 24.02.1813 fou nomenat vicepresident de les Corts. El 1818, degut a la seva participació en la rendició de Cartagena de Indias, li concediren la Cruz de Distinción i el feren membre de la Orden de San Hermegildo. El 1823 el jubilaren per motius familiars. Archivo del Congreso de los Diputados. Serie documentación electoral, 2 núm. 77.

11 Mn. Antoni Llaneras i Amengual. *Palma, 14.06.1760 – † 23.04.1835. Estudià gramàtica en el convent de Sant Domingo, i el P. Miquel Mas O. P. fou el seu mestre d'Humanitats. El 1779 acabà la Filosofia en la nostra Universitat presentant la tesi sobre la lògica i metafísica aristotèlica, i esdevenigué catedràtic de Teologia a la nostra Universitat. El 1798 fou nomenat rector de la parròquia de Sant Nicolau. Dia 28.08.1810 fou elegit diputat a Corts per l'Ajuntament de Palma. A Cadis formà part de la Comissió de Salut Pública. Defensà la religió, la monarquia, els gremis, la Inquisició i es manifestà gran contrari de la llibertat de premsa. Era considerat un home de caràcter afable, de maneres fines i de molta erudició. És un dels autors del "Llibre verd" o llista secreta dels liberals mallorquins. El 1815 fou nomenat canonge de la Seu. Donà a la impremta diferents escrits i deixà molts manuscrits.

12 Mn. Josep Ribes i Ribes. *Sant Agustí des Vedrà (Eivissa), 1763 – † Sant Josep de sa Talaia, 05.08.1831. Fill d'una família pagesa que als 9 anys anà al convent dels PP. Dominics d'Eivissa per fer els estudis necessaris per poder entrar a la nostra Universitat. El 1787 ja era capellà, i fou nomenat rector de la parròquia de Sant Mateu. Dia 28.08.1810 fou elegit diputat a Corts per Eivissa. Intervingué diferents vegades a les Corts quan es parlava sobre els senyorius, i fou molt insistent demanant que es creassin municipis a Eivissa. Dia 13.09.1813 li donaren permís per retornar a aquella illa.

Referent als preveres no religiosos, que coneixem amb els nom de sacerdots diocesans, dia 02.09.1820 es prohibí que un clergue pogués tenir més d'un benefici;[13] dia 27.09.1820 se suprimiren les capellanies de sang;[14] el 08.04.1821 no es podia concedir cap benefici a ningú, ni ningú podia ser ordenat per poder aconseguir un benefici. Les rendes dels beneficis vacants serien ingressades a l'erari públic; 17.04.1821 no es podien enviar diners a Roma; 26.04.1822 es prohibiren les ordenacions sacerdotals fins que no s'hagués redactat el Pla General del clergat. A les Corts de 1822/23 es feu el primer esborrany de pressupost eclesiàstic. La gestació i aplicació d'aquests decrets la coneixem com "regalisme", o sigui la doctrina que subordinava tota l'acció de l'Església (predicació, organització) a la voluntat del cap polític, a posta es castigava els bisbes que no alabassin la Constitució, eren desterrats, i el Govern s'apoderava dels seus ingressos. En aquell moment hi havia quinze bisbats sense titular perquè el bisbe havia mort i no n'havia estat nomenat un de nou; onze vivien exiliats de llur diòcesi; sis diòcesis eren en mans de bisbes regalistes. L'any 1823 el nunci Giacomo Giustiniani fou expulsat d'Espanya i el bisbe de Vic, el franciscà mallorquí fra Ramon Strauch i Vidal, fou assassinat.[15]

Cal tenir present que el Seminari de Mallorca patí de bon de veres les sotragades ideològiques d'aquell moment; per aquesta raó el bisbe Bernat Nadal (1794-1818) amonestava els seminaristes a observar les Constitucions del Seminari i a mantenir l'esperit eclesiàstic. Però la roda del món fou imparable, el Seminari s'hagué de tancar i l'any 1814 fou convertit en quarters de cadets d'artilleria; l'any següent els militars deixaren la casa, i s'hagueren de fer un grapat d'obres que es varen haver de fer a poc a poc degut a la pesta que hi hagué a la zona d'Artà el 1820, ja que d'aquella contrada provenia gran part del blat que alimentava el Seminari. Es tornà a tancar el 1821, s'obrí de bell nou el 1824, però el Govern imposà els llibres de text que s'havien d'estudiar, malgrat que els alumnes anaven a la nostra Universitat. Aquesta era força conservadora, i fou clausurada el 1829.[16]

Davant aquesta situació els Borbons auxiliaren Ferran VII perquè pogués recobrar el poder absolut i l'exèrcit francès, conegut com els Cent Mil Fills de Sant Lluís, al qual s'ajuntaren uns 30.000 reialistes que lluitaven per restablir l'absolutisme i el carlisme, i es donà la paradoxa que el 1808 els espanyols

13 *Benefici* és el nom que es dona a la cobrança en metàl·lic o en espècie dels fruits d'una peça de terra quan aquests eren destinats a pagar els serveis religiosos que es feien en un altar. El cobrava el clergue o prevere que les oficiava. La inflació econòmica solia fer que aquestes rendes anassin minvant, cosa que se solucionava unint diferents beneficis per a una sola persona, amb la qual cosa s'aconseguia una dotació més o manco suficient.

14 Capellania de sang: quan el benefici estava vinclat a un membre de la pròpia família.

15 Fra Ramon Strauch i Vidal. *Tarragona, 07.10.1760 – † Vallirana, 16.04.1823. Essent un nin, son pare, que era tinent coronel d'un regiment suís al servei del rei d'Espanya, fou destinat a Mallorca. Als 15 anys entrà a Sant Francesc i el 1798 aconseguí la Càtedra Lul·liana de la nostra Universitat. Era molt absolutista i bon amic del trinitari P. Miquel Ferrer. Creà el *Semanario cristiano-político*, del qual cada setmana sortien dos números. En el mes de juliol de 1813 fou empresonat per absolutista i dia 04.05.1814 fou alliberat i aclamat com un heroi. El 1816 fou nomenat bisbe de Vic i ordenat a Barcelona el 1817. Traduí l'obra de l'Abate Barruel *Memorias para servir a la historia del Jacobinismo* (1813-1814) i escriví *Historia del clero en tiempo de la Revolución*.

16 Rotger Capllonch, Mateo Pbro. *El Seminario Conciliar de San Pedro. Estudio histórico sobre la enseñanza eclesiàstica en Mallorca*. Palma de Mallorca, 1900, pàg. 59ss.

lluitaren contra els francesos per invasors, i ara lluitaven amb els francesos com a alliberadors. Un bon grup d'aquest exèrcit restà a Espanya fins el 1826 mirant de consolidar l'absolutisme. Aquest període el coneixem com a dècada ominosa. Els bisbes liberals foren obligats a renunciar a llurs diòcesis, com el nostre Pedro González Vallejo, que s'havia significat com a "bisbe liberal".[17] Cal dir que per la mentalitat popular la dècada de 1823 a 1833 fou expressió de la justícia divina, i la venjança contra el liberalisme fou cruel.

3. CREACIÓ DE NOUS MUNICIPIS

Antigament l'home vivia en la seva terra i vora el seu bestiar. La creació de les 31 parròquies a la Part Forana de Mallorca, que ens mostra la Butlla del papa Innocenci IV de l'abril de 1248, ens fa veure el seu establiment a llocs estratègics on la gent es pogués reunir des dels llocs on vivia. La creació de les "viles" que el 1300 erigia Jaume II, acompanyada de grans avantatges fiscals, parla de les dificultats que hi havia per reunir la gent. De totes maneres els primitius 31 municipis –Alaró, Alcúdia, Algaida, Andratx, Artà, Binissalem, Bunyola, Calvià, Campanet, Campos, Escorca, Esporles, Felanitx, Inca, Llucmajor, Manacor, Marratxí, Montuïri, Muro, Petra, Pollença, Porreres, Puigpunyent, Sant Llorenç, Santa Margalida, Santa Maria del camí, Selva, Sencelles, Sineu, Sóller i Valldemossa– augmentaren quan el 1300 s'hi afegiren sa Pobla, Sant Joan i Santanyí. Per raons de seguretat el 1312 s'erigí Banyalbufar i el 1583, Deià.

Els municipis sorgits de la Constitució de 1812 tenen una història paral·lela. A Mallorca tots ja havien estat erigits com a vicaria *in capite*, i la creació civil de municipi seguia als tombs del Govern. Si governaven els constitucionals, eren municipi. Si governaven els absolutistes, retornaven al municipi matriu. Cronològicament ho podem posar així:

1819 Capdepera. Era vicaria des de 1598.

1820 Búger, vicaria ja en 1569; Costitx, vicaria des de 1648.

1821 Lloseta, vicaria ja en 1711, Llubí, vicaria des de 1660.

1836 Fornalutx, vicaria 1579; Maria de la Salut, vicaria 1696; Santa Eugènia, vicaria.

1604 Son Servera, vicaria 1755; Vilafranca, vicaria 1683.

4. EL PONTIFICAT DEL DR. ANTONIO PÉREZ DE HIRIAS I L'EXCLAUSTRACIÓ DE 1835

En altres treballs ja hem parlat del pontificat d'aquest bisbe (1825-1842). Solem dividir son pontificat en dues parts, la primera, en plena etapa restau-

17 Dr. Pedro González Vallejo. *Soto de Cameros (La Rioja), 22.09.1770 – † Madrid, 30.04.1842. Estudià a la Universitat de Saragossa i, ordenat prevere, obtingué la Rectoria de San Clemente, a Segòvia, i el 1791 esdevingué canonge, tresorer i vicari general d'aquella Seu. El 1819 fou nomenat bisbe de Mallorca, i dia 06.02.1820 feia l'entrada solemne a la nostra Seu. Aquest mateix any fou elegit diputat a Corts per Segòvia i ho fou durant dues legislatures. Acabat el Trienni Liberal, el 21.09.1824 sortí cap a Marsella. Passades les primeres eufòries absolutistes pogué retornar a Espanya, s'establí a Madrid, i la reina el nomenà arquebisbe de Toledo, però el papa mai hi consentí. Feu el famós *Discurso canónico legal sobre los nombramientos de governadores hechos por los cabildos en los presentados por Su Majestad para Obispos de sus Iglesias*, tot enfortint el regalisme i fent minvar el poder papal en el nomenament de bisbes.

racionista (1825-1833). Establí les càtedres al Seminari quan fou suprimida la nostra Universitat (1829), i aquest mateix any va fer una fruitosa visita pastoral tot omplint d'alegria son cor sacerdotal i satisfent un poble que volia veure el seu bisbe, fer festa per la seva presència i que administràs el sagrament de la confirmació als nombrosos infants que no l'havien rebuda.

La segona etapa arribà després de la mort de Ferran VII, amb els nous governs que s'establien a Madrid i els aires que es respiraven a Mallorca. Per això dia 07.08.1835 posà el govern de la Diòcesi en mans del canonge Joan Muntaner i Garcia (1766-1847); es retirà a Lluc, on residí fins el mes d'octubre de 1836, en què anà a Andratx, per retornar a Palma el 1837, però allunyat de la funció episcopal perquè havia estat declarat *persona non grata*, i no fou desterrat degut a la seva vellesa.

Una de les creus que bé el mortificà fou la desamortització i l'exclaustració de 764 religiosos, la majoria dels quals retornaren a llurs famílies, engrossaren les comunitats de preveres de cada parròquia, i s'hagueren de repartir una trista subsistència, atès que la pensió que l'Estat havia promès sempre quedava en això, una promesa.

A Mallorca foren exclaustrats 764 religiosos: 265 franciscans,[18] 134 dominics,[19] 84 mínims,[20] 54 agustins,[21] 52 caputxins, 38 mercedaris, 34 trinitaris, 31 carmelites, 22 cartoixans, 17 cistercencs, 16 jesuïtes, 8 paüls, 6 teatins, 3 felipons[22]

Els darrers anys del pontificat del Dr. Pérez de Hirias, des de la mort del rei Ferran VII, 1833, fins a la majoria d'edat d'Isabel II, 1843, coneguts també com a regència de Maria Cristina, foren força calamitosos per a l'Església. La Nunciatura fou tancada. Era evident que Roma s'estimava més a Carles que a Isabel II. A Mallorca era evident[23] la força que tenia l'absolutisme, que bé es manifestà, al principi, en els religiosos, sobretot en el trinitari fra Miquel Ferrer i Bauçà[24] (1770-1857) i en el franciscà P. Ramon Strauch

18 140 del convent de Palma, 23 del convent de Jesús, 24 de Llucmajor, 21 de Sóller, 19 d'Artà, 17 d'Inca, 15 de Petra i 6 d'Alcúdia.

19 86 de Palma, 17 de Pollença, 17 de Manacor, 7 d'Inca i 7 de Sineu (Lloret).

20 50 de Palma, 10 de Santa Maria del Camí, 9 de Campos, 8 de Sineu i 7 de Muro.

21 36 de Palma i 18 Felanitx.

22 Ferragut, Juana. "La desamortización de Mendizabal en Mallorca (1836-1846)". *Trabajos de Geografía*, núm. 21. Departamento de Geografía Facultat de Filosofía y Letras, Palma de Mallorca. Ferrer Flórez, Miguel. *Desamortización eclesiástica en Mallorca (1835)*. Palma, 2002.

23 Dia 19.10.1840: "Fueron separados de sus cargos por la Junta Provincial el cura de san Jaime, Pelegrí; el de Binissalem, Moll; el de Santa Maria, Esteve; el de Sineu, Serra; el de la Puebla, Sard; el de Alcudia... ; y el de Andratx, Cabot". Juan Llabrés Bernal: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca siglo XIX*, tom II, 809.

24 Fra Miquel Ferrer i Bauçà. Trinitari. Palma, 20.11.1770 – † sa Vileta, 07.01.1857. L'any 1785 gaudia d'una beca en el nostre Seminari, el 1790 professava com a trinitari. Dia 28.02.1795 era ordenat prevere pel bisbe Nadal, al Palau. De 1795 a 1816 fou el catedràtic de Filosofia Lul·liana de la nostra Universitat. L'any 1809 fundà les trinitàries a Felanitx. Fou un abrandat defensor de l'absolutisme i un gran lluitador contra la Constitució des de la trona i en les publicacions *Diari de Buja, Lluna Patriòtica Mallorquina, Nou Diari de Buja* i *La Aurora Patriótica Mallorquina*. Escriví fins a 65 llibres de pietat en català, castellà i llatí. Es retirà a sa Vileta amb un altre trinitari exclaustrat, atenien

i Vidal[25] (1760-1823); però, en els mateixos convents hi havia frares liberals, com és el cas del superior que tenia el P. Ferrer al convent trinitari, el P. Jordi Pasqual, i el P. Antoni Rosselló i Sureda, que amb els anys tornà absolutista, i entre els franciscans tenim el P. Jeroni Bibiloni i Llaneres (1876-1802), que fou l'introductor del socialisme utòpic a Mallorca i que publicà el 1848 *Cristianos Socialistas*,[26] a qui el bisbe Manso exigí una rectificació.

5. EL PONTIFICAT DEL BISBE RAFEL MANSO 1847-1851

Quan finà Antonio Pérez de Hirias dia 18.12.1842, Espanya vivia la coneguda regència del general Espartero (1840-1843), que provocà per a Mallorca una llarga seu vacant 1842-1847, però ja feia anys que el canonge Joan Muntaner i Garcia (1766-1847) regia la Diòcesi, degut al rebuig que les autoritats illenques mostraven a un bisbe tan conservador. A la mort del Dr. Muntaner i Garcia, dia 16.03.1847 fou elegit vicari capitular el Dr. Josep Amengual i Hernández (1785-1852), que feu el traspàs al nou bisbe Rafel Manso. Dia 17.04.1848, Diumenge de Rams, el Dr. Manso començava el seu ministeri a la nostra Mallorca.

Don Rafel tenia 47 anys. Havia estudiat a Salamanca, era el canonge tresorer d'aquella catedral i rector del seu Seminari. Era complicat, en aquell moment, fer un bisbe a Espanya, però la declaració de la majoria d'edat d'Isabel II el 1843 i l'obertura de la coneguda com "dècada moderada" iniciada amb l'arribada al poder de Narváez (1844-1854) facilitaren que s'arreglassin moltes coses i es firmàs, dia 16.03.1851, un nou Concordat entre la Santa Seu i el Govern espanyol.

A Roma també les coses havien canviat. Dia 01.06.1846 moria el papa Gregori XVI, el 10 del mateix juny era elegit Pius IX, en el mes de març de 1847 ja arribava a Madrid un delegat apostòlic i a l'estiu de 1848 ja hi havia nunci a Madrid i ambaixador al Vaticà.

Don Rafel era un home senzill, intel·ligent i auster que prest es guanyà la simpatia dels mallorquins. Dia 04.06.1848 començà la visita pastoral per conèixer les seves ovelles. Arrendà un vell carruatge que prest deixà, i anava caminant de parròquia en parròquia. Havent-hi hagut l'exclaustració de 1835, també visità les antigues esglésies conventuals, ara en mans del clergat diocesà, i ens donà les primeres descripcions d'aquests edificis. Va crear quatre noves vicaries *in capite*: 1848, s'Arracó i Moscari; 1850, s'Alqueria Blanca; 1851, la Bonanova, a les quals, essent bisbe de Zamora, envià diferents donacions perquè s'anassin consolidant. Reobrí el Seminari posant-hi

pastoralment la feligresia i aixecaren el temple on resta enterrat.

25 A una nota anterior, la número 15, ja s'ha explicat qui era el P. Ramon Strauch.

26 Bibiloni i Llaneres, P. Jeroni OFM. Nasqué a Palma el 1802 i hi finà dia 15.05.1876. L'any 1818 entrà al convent de Jesús. El 1826 ja era catedràtic interí de Retòrica a la Universitat. Fou exclaustrat el 1835. Treballà amb Joan Gamundí i Domingo Alzina en la creació de la Biblioteca Pública de Palma. Fou catedràtic de Lògica, Gramàtica, Moral i Religió del naixent Institut Balear. El 1848 publicà *Cristianos Socialistas,* amb què introduí a Mallorca el socialisme utòpic. El 1871 es presentà per diputat a Corts per Inca i va rebre el títol de "decano de la democràcia balear" (Llabrés Bernal V, 7). En els dies de la desamortització comprà dues finques pel preu de 64.626 reials de velló. Ferragut, Joana in *Trabajos de Geografía*, núm. 21, pàg. 155. 166.

un bon equip de professors i formadors, encapçalats pel rector Mn. Mateu Jaume i Garau (1811-1886), futur bisbe de Menorca i de Mallorca. En la informació que envià a Roma dia 09.12.1850 per a la visita *ad limina apostolorum* ens diu que hi havia 47 seminaristes interns i 116 d'externs. Davant el que ell considerà una injustícia, seguint les passes que ja havia començat el bisbe Nadal, ordenà com a preveres nombrosos xuetes, cosa que no va caure bé a la societat illenca, cosa que feu créixer la impopularitat de l'evangèlic pastor.

Dia 20.03.1851deixava Mallorca i sortia cap a Zamora, ja que dia 17.02.1851 havia estat nomenat per regir aquella Església. Allà morí dia 28.12.1862, apreciat per aquella gent que amb cor senzill i humil va servir.

6. LA INFORMACIÓ DEL BISBE MANSO A LA SANTA SEU SOBRE ELS MONESTIRS FEMENINS 09.12.1850

El capítol cinquè d'aquesta informació,[27] parlant dels monestirs de clausura ens diu que havien estat empobrits degut que el Govern s'havia apoderat dels seus béns i els donava una petita quantitat pel manteniment de les religioses, cosa que va fer que les monges haguessin de cercar mitjans de subsistència. Hagueren de dedicar hores a la producció de mercaderies que havien de ser comercialitzades per gent de fora del monestir, fet que originà certa laxitud en l'observança de les Constitucions.

L'any 1836 hi va haver, en tot Mallorca, cinc o sis religioses que s'exclaustraren i el Govern els donava una pensió de 5 reials. Una va tornar a la clausura i les altres, diu *don* Rafel, duien una vida senzilla amb llurs famílies sense tenir llicència apostòlica. S'havien donat noves normes referent a l'admissió de novícies i per ara no hi podia haver professions solemnes, per reconduir aquesta situació, deia *don* Rafel, que havia prohibit tot tipus de comerç (*confectione et mercatura*, fabricar i vendre). Estrenyé els permisos perquè persones seglars poguessin entrar a la clausura, perquè minvàs la familiaritat amb la gent de fora del monestir i que les Constitucions fossin observades amb tota precisió *ad unguem observetur*. Crec que això ens ajudarà a entendre millor el que disposa en la visita al monestir inquer.

7. TRANSCRIPCIÓ DE LA VISITA DEL BISBE MANSO

"Santa Visita de Inca veinte y nueve de Octubre de mil ochocientos cuarenta y nueve

F. 249R

Dicho día mes y año el Ilmo. Y Rmo. Sr. D. Rafael Manso por la gracia de Dios y de la Sede Apostólica Obispo de Mallorca, del Consejo de S.M. Continuando la pastoral visita de esta Diócesis la hizo de la Iglesia parroquial de Inca y en ella del Santísimo Sacramento y Sagrario pila bautismal, Santos óleos, altar, vasos sagrados y ornamentos con lo demás que visitar debía y todo lo halló con decencia que permiten los escasos fondos de esta Iglesia. Sin embargo proviene S.

27 Amengual i Batle, Josep. *Visitas ad Limina de los Obispados de Baleares: Mallorca, Menorca e Ibiza (1590-1939)*. Editorial Sindéresis, 2019, pàg. 374-376.

S.I. que cuando se sume lo suficiente se procure concluir la portada de la Iglesia y el ensayar haciendo unos altillos de plancha de hierro que puedan colocarse sobre la barandilla del antedicho enrejado uno a cada lado para cantar la Epístola y el Evangelio evitando así el tener que andar el de madera a que los ministros suban al púlpito con comodidad propia y de los fieles, que el Ecónomo no omita la diligencia para que se repase la pared del templo donde estaba la Capilla de Ntra. Sra. del Rosario arrimada con motivo de ensanchar la carretera pública reclamando la justa enclinación y para llevar a cabo la obra del atrás de la Iglesia. Dejándolo tan espacioso como permita el terreno propio de la Iglesia y el uso de la nueva calle pública aprovechando el local que unirían entre dicha calle y la torre como propio de la Iglesia extraida la tierra que hay en el lugar sin dejar de competer lo que está presentado con respeto a los restos mortales que se encuentren en ella para hacer cuando sea posible una pieza o cuarto que sirva para conservar y custodiar en él algunos muebles o efectos de la Iglesia que existiendo los Crucifijos que pertenecieron a los antiguos Gremios en estado poco decente para exponerlos a la pública veneración y menos para sacarlos todos según se acostumbra en las procesiones bastando salga una figura o imagen de las más devotas no permitan continuar semejante costumbre y por último que presente el mayor adorno en el exterior//

249V

de las capillas con el producto de las Obrerías como el de todo el templo a cuyo efecto será conveniente o bien necesario trasladar el órgano al Coro llegado el caso y la oportunidad de que sea preciso componerlo como será conveniente y tal vez necesario reparar el campanario o se pudiesen necesitar fondos para ello.

También visitó S.S.I. el cementerio y recomendó al Ecónomo evite el celo y la piedad del Magnífico Ayuntamiento para que cuando haya de alargarlo según está proyectado se haga también una decente capilla mandando que de pronto se coloque en el centro del mismo cementerio una cruz de piedra que se eleve sobre la cerca del mismo a fin de inspirar más respeto a este lugar y exitar en los fieles Santos y Saludables recuerdos.

Visitó asimismo S.S.I. las iglesias de los suprimidos conventos manifestando sus deseos de que se reparen y conserven en el estado de decencia posible para fomento de la piedad cristiana y mayor provecho espiritual de los fieles de esta villa, especialmente de los que habitan a las inmediaciones de dichas iglesias y a bastante distancia de la Iglesia parroquial por cuyos fines proveyó lo que tuvo por conveniente con respeto a la de los de San Francisco en el libro de cuentas que le presentó el encargado de la expresada acordando por decreto particular en orden á la Santo Domingo lo que estimó oportuno partiendo en orden a su actual estado á solicitud de D. Domingo Ferragut después de haberse informado S.S.I. de los piadosos deseos de muchos fieles y de lo conveniente que será á los vecinos la celebración de misas y otros devotos ejercicios especialmente el de la enseñanza de la Doctrina cristiana en esta Iglesia.

Reconoció S.S.I. los libros de partidas de fundaciones piadosas de cofrarías y obrerías de esta Parroquia y en cada //

F. 250R

una de ellas proveyó el voto que estimó conveniente y oportuno refiriéndose sobre algunas particulares á lo dispuesto por ordenaciones generales de la presente Visita en lo que S.S.I. dató y firmó este auto de que certifico. Rafael Obispo de Mallorca.

Por mandato de S.S.I. el Obispo mi Señor, Luis Barbarín Pbro,

Gabriel Ramis Pbro y Ecónomo (rubricat)

250V en blanc

F. 251R

Santa Visita de Inca 31 de Octubre de 1849

Hallándose S.S.I. en la expresada villa, después de haber visitado su Iglesia Parroquial y todo lo correspondiente á la misma pasó el mismo día de la fecha al **Convento de Religiosas Gerónimas** de dicha villa fundado bajo la advocación de San Bartolomé acompañándole el Ecónomo de la Parroquia Don Gabriel Ramis, el confesor ordinario de las Religiosas Don Pedro Francisco Salas y el Presbítero Don Guillermo Ramis además de su Secretario de Visita para hacerla en la Iglesia del referido Convento. Recibido en ella, con las ceremonias de costumbre después de haber orado y dado la bendición Episcopal a las Religiosas y demás fieles asistentes, revestido S.S.I. de los ornamentos sagrados visitó el SSmo. Sacramento con el que también dio la bendición a las mismas Religiosas, reconociendo enseguida el Sagrario, Altares y demás que visitar debía en dicha Iglesia, hallándolo todo con aseo y limpieza si bien manifestó sus deseos de que con el tiempo, cuando lo permitan los fondos de la comunidad se procure la mayor decencia y adorno en los altares y retablos y de que se haga un torno para sacar los vasos sagrados y ornamentos con lo demás necesario para la celebración del Santo Sacrificio y funciones Religiosas en el cuartillo contiguo al Sepulcro de la Venerable Sor Clara Andreu y en el lugar que actualmente ocupa la reja del Confesionario en cuyo caso debería cerrarse el lugar del cajón y estrechar la reja del comulgatorio dejando la puertecilla que sirve para este efecto, y no la más grande por donde en la actualidad se sacan dichos ornamentos. Pero siendo necesario en tal caso habilitar otro confesionario, manda S.S.I. que el confesor ordinario, de acuerdo con la Madre Priora, se valga de un Maestro inteligente para que, reconociendo las paredes del templo por detrás y fuera del Convento informe si hay o encuentra recursos para hacer un nuevo confesionario o un nuevo torno que llene los deseos de S.S.I. en la clausura siendo recibido por la Comunidad según la práctica y ceremonial y conducido a la sala capitular, cantando el Te Deum las mismas Religiosas a quienes, concluido el himno, dada la bendición a éstas y su mano a besar en señal de obediencia les hizo una breve y sencilla

251V

amonestación sobre el exacto cumplimiento de los votos Religiosos y observancia de las Constituciones y Regla del Convento. Acto continuo reconoció S.S.I. la sacristía con los ornamentos y vasos sagrados, los dormitorios, celdas y oficinas, tanto altas como bajas, como también las paredes de la huerta y todo el convento y halló todas estas cosas con aseo y limpieza y con la seguridad conveniente para el resguardo de la clausura. Pero habiendo notado la multitud de arcas y otros efectos inservibles que ocupan los tránsitos del Convento y hasta la tribuna alta que se halla a la izquierda, según se entra al Coro, mandó que dejando el número de arcas mas bien paradas que se consideren necesarias o útiles para la comunidad, se enagenen y utilicen las restantes inservibles en beneficio del Convento. También reconoció S.S.I. acompañado de les eclesiásticos arriba expresados y de las mismas Religiosas el Sepulcro de la referida Sor Clara Andreu cuyo cadáver encontró en el ser y estado que ha tenido por muchos años, según declaración de las mismas Religiosas, quienes aseguraron que el tener como tiene el rostro desfigurado y deshecho provenía en parte de haberse manejado para sacar algunos retratos, con cuya atención y por motivos de respeto á dicho cadáver mandó S.S.I. que se tuviese siempre cerrada no solamente la caja donde está depositado sino también la puerta del cuartito en que se custodia, previniendo al mismo tiempo que a fin de satisfacer a los piadoso deseos de los fieles, que confían en la futura Beatificación de la Venerable y con este objeto ofrecen limosnas, se les permita depositarlas en el cepillo destinado al efecto, pero a condición de que se pongan tres llaves de las que una tendrá la Madre Priora, que es o fuere del Convento, otra el confesor ordinario de la Comunidad y otra el Párroco, debiendo concurrir los tres á la extracción y recuento de dichas limosnas cuando les parezca oportuno y tomar razón de las mismas en un libro de entradas y firmar éstas los sobredichos.

Finalmente recomendó S.S.I. á la Priora el mayor celo y solicitud por la reparación y conservación del templo como del Convento y la puntual observancia de lo dispuesto en las ordenaciones generales que dejó extendidas y firmadas en cuaderno separado, las cuales unidas //

252R

se copian en el presente libro sin perjuicio de conservar el original en el archivo del Convento.

Reconocidas por S.S.I. las cuentas correspondiente al trienio de la Priora Sor María Ramis, las aprobó, según ha lugar en derecho, previniendo que en lo sucesivo se cumpla lo dispuesto en las citadas ordenaciones con respecto a la administración y cuentas de los ingresos y gastos de la comunidad. Pero no habiendo presentado en Visita las cuentas de los Procuradores del Convento, mandó S.S.I. que la Madre Priora les prevenga y dé orden para que en el término de dos meses á contar desde esta fecha, las presenten en la Secretaría de Cámara de S.S.I. quien proveyó y firma este auto de que certifico.

Rafael Obispo de Mallorca. Por mandato de SSIlma el Obispo mi Señor. Luis Barbarín S. de Visita

De que la infrascrita Priora certifico. Inca diez y seis Setiembre de mil ochocientos cincuenta

Sor Francisca María Antich, Priora. //

253R

Copia de las ordinaciones generales que en la santa Visita hizo en su Convento de Religiosas de Inca día treinta y uno de Octubre de mil ochocientos cuarenta y nueve Dn. Rafael Manso por la gracia de Dios y de la Santa Sede Apostólica, Obispo de Mallorca.

1º Ordena y manda Su Sria. Ilma. Que se observe lo dispuesto por sus dignísimos predecesores en ordenaciones de Visita y especialmente por el Ilmo. Y Rvdmo. Dn Tomás de Roca Mora en las generales y comunes para que todos los Conventos de Religiosas sujetas al Ordinario de esta diócesis firmó y prescribió en el año de 1649 [sic] a cuyo efecto las renueva y confirma Su Sria. Ilma. en cuanto menester sea y no se opongan a las presentes a fin de que no se escuse o autorice en inobediencias se preste lo de haber caido en descuido o de haberse introducido costumbres contrarias no aprobadas expresamente por la autoridad ordinaria.

2º En conformidad en lo dispuesto en el capítulo 4º de las mencionadas ordenaciones del Sr. Roca Mora ordena y manda Su Sria Ilma. que el rezo o canto de las siete horas Canónicas según la costumbre del Convento y solemnidad del día, se hagan puntualmente y con la gravedad, devoción y pausa que cumple a la presencia de Dios y a este sagrado Oficio que es una invitación a la vida de los ángeles asistiendo en el coro todas las Religiosas que no estén actualmente impedidas por enfermedad y sin más dispensas que las autorizadas por el párrafo 5º de dichos capítulos que no se omita por causas leves y voluntarias ó bajo pretexto de costumbres no loables la media hora de oración mental en comunidad después de Prima y otra media hora de oración mental o más donde sea costumbre, después de Completas con el Rezo del Santo Rosario, y además la misa diaria de comunidad con asistencia de todas las Religiosas inclusas las de obediencia cuando no ocurriere precisa ocupación que se lo impida; y por fin que en todos los días señalados en el párrafo décimo de dicho capítulo, comulguen las Religiosas en comunidad guardándose silencio en toda la mañana de los días de comunión sin hablar con nadie en el torno ni en el//

253V

locutorio. Y a fin que no se interrumpa con tanta frecuencia el orden regular de estos actos de comunidad se eviten distracciones y trabajos y no se prive a las Religiosas de un tiempo precioso que necesitan para las ocupaciones propias de su estado de vida y para fomentar el fervor con la lectura espiritual y Santa meditación ordena y manda Su Sria. Ilma. que no se celebren en su iglesia funciones solemnes más que las fundadas, las del titular y fundador del instituto,

de algunos Santos particulares de la Orden y rara vez fiestas votivas y por causa notable a cuyo fin las Preladas a principio de cada año o en cada caso particular lo harán presente a Su Sria. Ilma. por medio del Confesor ordinario o capellán del monasterio procurando cercenar todo fausto y hoido en cera, música y adornos y economizar el uso de los ornamentos y efectos del culto cuya colocación ocasione gastos, fatigas y entrada de los dependientes en la clausura, y por fin no pretendiendo se esponga de manifiesto el Santísimo sin especial licencia de Su Sria, Ilma., debiendo haber cuando esté de manifiesto una ó dos Religiosas que estén de continuo en su presencia y al mismo tiempo ordena Su Sria, Ilma. como sería igualmente prevenido en dichas ordinaciones que la Iglesia del Convento esté cerrada por parte de tarde desde el mediodía no habiendo funciones que estas se concluyan siempre, a más tardar, á la puesta del Sol y que al toque de oraciones se despidiera a la gente que se encuentra en la Iglesia.

3º Ordena y manda S.Sria, Ilma. como así se desprende del capítulo 5 de las presentes Ordinaciones acerca de la clausura tornos y locutorio que no se dejen jamás en el cerrojo las llaves de las puertas de la clausura sino que se guarden con todo cuidado en poder de las Religiosas encargadas por oficio de su custodia y responsables de su uso que nunca se abran dichas puertas sino para casos de verdadera necesidad ni se permita a persona alguna sin licencia del Ordinario por escrito hablar poco ni mucho en ellas estando abiertas y recordando a la Prelada, porteras y demás el respeto que merecen las terribles censuras fulminantes por los cánones y los altísimos fines que han inspirado tan saludable rigor y celo por la inviolabilidad de la clausura á la Iglesia siempre guiada por el espíritu de Dios los encarga estrechamente que vigilen//

254R

para que nadie entre en clausura sin especial licencia del ordinario que no permitan entrar niños de ninguna edad ni sexo ni por la portería, ni por los tornos, que en los casos ordinarios para los cuales está concedida la licencia al Confesor facultativos y dependientes del Convento se limiten a las veces puramente precisas al objeto que ha motivado la licencia y siempre con las precauciones prevenidas en el párrafo 5º de dicho capítulo sin permitirse que permanezcan más tiempo que el necesario ni que vayan o se detengan en otras para lo más que en aquellas donde deben por razón de su oficio ó empleo y cuidando de que el hortelano no esté dentro de la clausura sino de sol a sol saliendo siempre a más tardar al ponerse este para cerrar la portería; y por fin que en ninguna parte del Convento se abran puertas ni ventanas de nuevo ni se ejecuten obras de consideración sin el consentimiento y permiso de Su Sria. Ilma.

4º Ordena y manda S,Sria, Ilma. que los tornos así del Convento como de la Iglesia ó Sacristía estén precisamente cerradas al toque de oraciones como disponen las ordenaciones citadas y que por el de la Iglesia ó Sacristía cuando lo haya no se saquen ni introduzcan otros objetos más que los destinados al culto Divino o servicio de la misma Iglesia; que estén igualmente cerradas no menos que las puertas y locutorios mientras haya cualquier acto de

comunidad a que deban estar todas las Religiosas como también en las horas ordinarias de silencio y practicas sin permitir la superior que Religiosa alguna hable en dichas horas en el locutorio como no sea con sus padres o hermanos venidos de fuera, oído por cada vez el parecer de las Madres de Consejo, vigilando la misma Prelada con el celo y esmero que dichas ordinaciones se acomodan en los párrafos 6º,9º,11º,12º,15º para que no se haga responsable delante de Dios por negligencia y descuido de las consecuencias fuertísimas que dichas disposiciones se propone evitar o corregir.

5º Con arreglo a lo prevenido en el párrafo último del capítulo 5º de las ordenaciones referidas, en cuyo cumplimiento tan interesado está la paz y el recogimiento y el provecho espiritual de las Religiosas ordena y manda S. Sria. Ilma. que no se hagan por cuenta de la Comunidad y mucho menos de alguna Religiosa en particular dulces, biscochos ni lo que llaman pastas de ninguna clase para vender //.

254V

al público a personas determinadas que lo encarguen siendo este afán una causa continua de la relajación de la disciplina regular y además sobrado e indecoroso para Religiosas que de Esposas de Jesucristo por este medio se convierten en esclavas de los gustos y caprichos de la gente del mundo y solo en casos especiales o muy raros podrá la Comunidad o alguna Religiosa en particular con licencia de la Priora obtenida por cada vez y mediante justo motivo hacer alguna sencilla expresión de agradecimiento en los objetos sobredichos del mismo modo que lavar o almidonar algunas ropas agraciando también la gentileza con razonable motivo exhortando Su Sria. Ilma. a las madres Prioras que niegue estas labores siendo frecuentes y mucho más pasamos a ser una correspondencia o relación habitual y a las Religiosas que revistiéndose de fe en la Providencia no teman les falte por tal motivo cosa alguna de las necesarias para la vida que infaliblemente se les darán por añadidura buscando ellas ante todo el Reino de Dios y su justicia.

6º Recomienda también Su Sria. Ilma. con encarecimiento á la docilidad de las Preladas y Religiosas las sabias y prudentes disposiciones contenidas en el capítulo 6º de las ordinaciones mencionadas relativas al silencio, recogimiento y modestia; y en particular que no se permita a las Religiosas sino por enfermedad y muy urgente causa comer y cenar en sus celdas o a otras partes fuera del refectorio, enfermería o lugar señalado para la comunidad y con el objeto de facilitar la observancia de este punto importante para el silencio, templanza y economía en las temporalidades y ahorro de tiempo para dedicarse las Religiosas con mayor libertad de espíritu al negocio de la vida espiritual ó interior ordena y manda Su Sria. Ilma. que todos los días se dé a las Religiosas en el refectorio y enfermería, comida y una ó colación suficiente condimentada y proporcionada a su estado y necesidades y á la calidad de los días y observación de las Reglas acercándose hasta donde alcancen las rentas y limosnas que á la Comunidad se hagan , a la vida perfectamente común sin la cual no puede ser perfecta la observancia de la disciplina regular ni lograrse el fin que se propusieron los Santos Fundadores y la Iglesia en la aprobación de las Reglas basadas sobre las máximas de la caridad cristiana //.

255R

7º Con remisión al capítulo 7º de las expresadas ordenaciones recuerda Su Sria. Ilma. a la Prelada, Clavaria, Depositaria, Procuradora y demás que intervengan en la administración de las temporalidades de la Comunidad se conduzcan en la inversión de los fondos con Santa y prudente economía teniendo presente que no son bienes propios los que administran sino de todas las Religiosas en común que todo gasto superfluo en perjuicio de la santa Comunidad será paras ellas contable con cargo en el tribunal de Dios aun cuando no lo haya sido en la Visita del Ordinario y que todo el Convento debe respirar la pobreza evangélica que voluntariamente abrazaron en su profesión religiosa por amor a Jesucristo. Por tanto y en conformidad con el párrafo 11 del citado capítulo orden y manda Su Sria. Ilma. que las Preladas no hagan regalos ni presentes a costa del Convento sino cuando a juicio de las Madres del Consejo llegue al caso de algunas demostraciones de urbanidad o agradecimiento conviniese a lo puramente precisa y no mas y no olvidando que el medio mas apreciable, natural y eficaz es corresponder por parte a los beneficios recibidos es orar por sus bienhechores que las sacristanas, hostalera, demandadera y demás dependientes solo se les abone el salario estipulado en metálico y nunca se guisen ó preparen comidas especiales ó aparte para ellos aun cuando presten algún servicio extraordinario que podrán remunerarse en otras formas ó con lo que sobre de la comida de la Comunidad; y finalmente que se formen guarden las cuentas de las Procuradoras cada mes a la Prelada y depositaria, las de la Prelada cada año a las depositarias y madres de consejo, y últimamente las de la misma Prelada al acabar su oficio respectivo a todo el tiempo de su administración, pero en una forma sencilla, breve y clara para ahorro de tiempo y trabajo expresado en el cargo las cantidades recibidas del Procurador según el resultado de la cuenta particular de este y la misma de los ingresos por limosnas y demás, y en las de la suma de los gastos costeados por la Procuradora, Sacristana y cualquier otra oficiala del Convento que tengan a su cargo invertir algunas cantidades por su mano con relación a sus cuentas especificadas y sacando después el resultado en existencia o déficit para incluirla como primeras partidas en la cuenta siguiente que por este medio presentase siempre el verdadero y //

255V

y actual estado de las temporalidades del Convento.

8º Se consignaran sin fallar cada año y a más tardar cada trienio las cuentas del Procurador o recaudador de los censos y demás cuentas de la Comunidad, quien deberá hacerse cargo no solo de las pensiones de los censos correspondientes y vencidos en el tiempo de la procura, más también de los atrasados en años anteriores expresando en el cargo el importe y el número de pensiones y en la de cada una de las partidas entregadas a la Comunidad y de las pagadas por contribuciones, censos pasivos o otras causas reales y por premio de cesación o cobranza que incluirán las pensiones mas corrientes no alcanzada que no haya podido cobrarse con expresión de la causa que la haya impedido y diligencias practicadas al efecto, todo con el objeto de que una sencilla ojeada pueda verse el actual estado de la recaudación y los créditos

o deudas que resulten a la Comunidad para lo sucesivo y puesto que el diez por ciento de la suma recaudada por los procuradores es suficiente premio de cobranza o cesación no se abonará mayor cantidad en lo sucesivo para los censos cuyos portadores residen fuera de la villa compensándose el mayor trabajo para recaudarlos con el menor que se necesita para los de Inca.

9º Teniendo presente Su Sria, Ilma. que la costumbre de ser jubiladas de ciertas obediencias daría seña a las de mayor desatención o sea de varios oficios menores las Religiosas que cuentan con un número determinado de años de trabajo o han servido cargos principales del Convento una vez que no esté prevenido por la Regla o Constituciones solo ha pedido intendecia en su obsequio de la Comunidad cuando este alivio y excepción eran posibles en razón de ser suficiente el número de Religiosas mas moderado habito para que pudiesen distribuirse comodamente entre ellas los demás cargos de la santa Comunidad mediante la admisión de Novicias que reemplazacen a las jubiladas y difuntas ordena y manda Su Sria. Ilma. que mientras no se permita entrar novicias, se limite la referida exención por jubilación a las Religiosas enfermas y decrepitas que no tengan fuerzas para cumplir las obediencias y oficios indicados debiendo sumar todas en las cargas de toda la Comunidad de una manera que indique ser miembro de un mismo cuerpo y animado de un mismo espíritu. Debiendo todas tenerse por dichosas de desempeñar oficios que nunca son bajos//

256R

No humillantes sino antes bien en su variedad imitan la vida de los Angeles verdadero modelo de las ocupaciones de la vida religiosa para cuyo medio las mayores en edad y hábito tendrán ocasión de edificar las demás en el ejemplo de su obediencia con provecho espiritual y temporal de toda la Comunidad.

10º Finalmente encarga estrechamente S. Sria. Ilma. a la Reverenda Madre Priora y en defecto de ella a la que deba suplirla en el gobierno de la Comunidad, que luego de haber recibido las presentes ordenaciones haga leer en lugar y forma en Capítulo estando reunidas todas las Religiosas y en lo sucesivo se lean cada primer domingo de mes á continuación de las expresadas del Ilmo. Sr. D. Fr. Tomàs de Roca Mora en el refectorio mientras las Religiosas comen a la primera mesa. Así lo decreta, ordena y manda Su Sria. Ilma. declarando además que continua abierta la Santa visita para proveer en adelante sobre puntos pendientes o incidentes nuevos que ocurran lo que estime mas oportuno en el Señor y lo firma de su propia mano de que yo el infrascrito Lic. Secretario certifico.

Rafael, Obispo de Mallorca

Por mandato de S.S.Ilma. el Obispo mi Señor Luis Barbarí Secretario de Visita

De que la infra escrita Priora certifica

Sor Francisca María Antich, Priora".

doi: 10.3306/JELINCA.25.273

INCA A LA REVISTA *LA NOSTRA TERRA*

Àngela Beltran Cortès,[1] Santiago Cortès i Forteza[2]

1. Historiadora UIB.
angelabeltran6@gmail.com

2. Historiador i arxiver.
ximbelli@gmail.com

Paraules clau: Inca, *La nostra terra*, cultura.

Resum. *La revista* La nostra terra *es va publicar a Mallorca entre el gener de 1928 i el maig de 1936 i en sortiren 99 números, amb textos redactats íntegrament en català. Aquesta comunicació pretén ser un recull de les publicacions que es feren que tenen relació amb la nostra ciutat o algun dels seus habitants, amb l'objectiu de veure com es reflectia la realitat cultural d'Inca en una publicació a nivell insular. La comunicació constarà d'una introducció sobre la revista, la transcripció de les entrades sobre la ciutat i una anàlisi amb conclusions.*

Keywords: Inca, *La nostra terra*, culture.

Abstract. *The magazine* La nostra terra *was published between January 1928 and May 1936, with a total of 99 issues, featuring texts written entirely in Catalan. This communication aims to compile the publications related to our city or its inhabitants, with the objective of understanding how the cultural reality of Inca was reflected in an island-wide publication. The communication will include an introduction to the magazine, the transcription of the entries about the city, and an analysis with conclusions.*

1. INTRODUCCIÓ

"Dins la múltiple activitat intel·lectual de Mallorca mancava una publicació que fos el fogar comú dels qui estimen les nostres coses i, d'una manera especial, les nostres lletres."[1]

1 *La Nostra Terra*, primer número.

Aquesta és la frase inicial que varen publicar en "Els nostres propòsits" els redactors de la revista. Aquesta va ser editada a Palma entre el gener de 1928 i el maig de 1936 i aparegué, amb el subtítol "Revista mensual de Literatura, Art i Ciències", com una eina de modernització i d'europeïtzació de la societat mallorquina. La periodicitat era mensual, s'en publicaren 99 números, redactats íntegrament en català.

Aquesta publicació va sorgir en el context de la dictadura de Primo de Rivera, una època política i culturalment complexa. La publicació va haver d'afrontar la censura del governador civil de les Balears, Pere Lloses Badia (Olot, 1870-1955), que havia evolucionat des del carlisme cap a la Lliga Regionalista i després col·laborà estretament amb la dictadura, quan ocupà per segona vegada el Govern Civil de les Balears(1926-30).

La revista va estar dirigida, cronològicament per Francesc Vidal i Burdils (els tres primers números, entre gener i març de 1928) i per Antoni Salvà Ripoll (des del número 4, d'abril de 1928, fins al número 99, de maig de 1936). Hi col·laboraren intel·lectuals d'ideologia ben diversa, des dels conservadors de l'Escola Mallorquina i els regionalistes fins als republicans d'esquerra, alguns exemples a destacar: Andreu Arbona Oliver, Andreu Crespí i Salom, Emili Darder i Cànoves, Miquel Duran i Saurina, Salvador Galmés Sancho, Margalida Millet Obrador, Bartomeu Rossello Pòrcel... A partir de 1930, la revista va ser editada per l'Associació per la Cultura de Mallorca i tot i ser cultural i científica, va estar especialment atenta al context polític i social de la transició política (1930-31) i del període republicà (1931-36), com ho demostren els editorials i les seccions «Reculls de fora» i «Noticiari». A més de defensar la llengua catalana, donà un clar suport als projectes d'autonomia de les illes i publicà números extraordinaris dedicats a la conquesta catalana de Jaume I, a Goethe, a la Renaixença i a Ramon Llull.

El 2009, l'Institut d'Estudis Baleàrics i El Gall Editor tingueren l'encert de publicar-ne una acurada edició facsímil, en cinc volums i amb un estudi introductori de Bartomeu Mestre.

Una vegada hem establert les característiques d'aquesta publicació procedirem a estudiar-la per complir aquests objectius:

1. Recollir les entrades de la revista *La nostra terra* que fan referència a Inca.
2. Veure la realitat cultural d'Inca a través d'una mirada de nivell illenc.
3. Conèixer els actes culturals que es realitzaven a Inca.

2. TRANSCRIPCIONS

Les transcripcions que plasmarem a continuació són dels articles relacionats amb Inca o escrits per autors inquers. Començarem amb l'any de publicació, el número de la revista i la pàgina en què comencen. Moltes d'aquestes transcripcions no són completes, ja que els números de la revista es poden consultar a la Biblioteca Virtual de Prensa Historica. Així doncs hem transcrit l'article sencer sempre que tracti en la seva totalitat d'Inca, si nó s'ha redactat la part sobre la nostra ciutat. Les seccions en les quals apareixen aquestes mencions són:

- Articles
- Els llibres
- Les arts
- Noticiari

El format serà el següent:

Any I Febrer 1928 Núm. 2 pàg. 72. (Any i mes de publicació, número i pàgina)

NOTICIARI (Secció)

CONCERTS (Títol)

La benemèrita Associació Bach organitzà aquest més dos concerts al Teatre Principal de Palma....

A Inca a on quedà establida una delegació de l'Associació Bach donà, també, un concert de gran interès. (Transcripció)

Any I Febrer 1928 Núm. 2 pàg. 72.

NOTICIARI

CONCERTS

La benemèrita Associació Bach organitzà aquest més dos concerts al Teatre Principal de Palma....

A Inca a on quedà establida una delegació de l'Associació Bach donà, també, un concert de gran interès.

Any I Febrer 1928 Núm. 2 pàg. 75.

NOTICIARI

EL SETMANARI "CA NOSTRA"

Sembla que prompte serà realitat l'aparició a la vida pública del setmanari d'Inca "Ca Nostra" que feia algun temps havia suspès la seva publicació.

Ens alegram de la nova i felicitam son Director i bon amic nostre, En Miquel Duran.

Any I Abril 1928 Núm. 4 pàg. 155.

NOTICIARI

EXPOSICIÓ J. ROSSELLÓ SALAS

En el saló La Veda, ens ha ofert també una exposició d'aquarel·les el jove artista J. Rosselló Salas.

Els assumptes eren paisatges de Mallorca, alguns ben escollits i enquadrats. L'artista, com hem dit abans, és un jove, i la seva joventut es manifesta en el seu art; ha treballat poc encara i el desig d'exposar li ha esta perjudicial, ja que per manca de tècnica i lluita no ha pogut fer un paper lluit amb la seva exhibició.

Les aquarel·les esmentades ens han resultat agres i estridents i absurdament saturades de detall i desconeixença tècnica. No obstant això hem de convenir que a l'exposició si destria un futur artista, que podria fer-se estimar per la seva obra si no es cansa de lluitar i no frisa de mostrar-se al públic.

Any I Maig 1928 Nùm. 5 pàg. 203.

ELS LLIBRES

Hem rebut el periòdic quinzenal "Ca Nostra" d'Inca, que reprèn sa publicació interrompuda fa dos anys i que edita el nostre bon amic i meritíssim treballador per la cultura popular en Miquel Duran. Li desitjam llarga vida i la saludam cordialment.

Any I Octubre 1928 Núm. 11 pàg. 410.

NOTICIARI

CONCERT D'ORGUE A SÓLLER

Amb motiu de la reforma de l'orgue parroquial, tingué lloc a Sóller, el 14 del present, un bell concert, davant d'un gran auditori, en bona part vingut de Ciutat i dels pobles, que omplia per complet la vasta nau de la parròquia.

A la primera part l'organista d'aquella església Mn. Miquel Rosselló executà amb gran pulcritud Rentrée de concert, de Leprévost, organista de la Magdalena de París...

Seguidament Mn. Bernat Salas, organista de la nostra Seu, executà la seva obra en dos temps Andante i Alegro en sol menor, de concepció majestuosa i de bells efectes, especialment en l'Alegro, de sòlida estructura. Interpretà a continuació el seu Preludi, Ofertori i Postludi, obgra amb la qual s'acreditá, una vegada més, de gran tècnic en la composició. Seguiren Melodia Celeste, Pensament musical, Imorovització, de E.Tipton, d'una modernitat amable i delicada. I s'acabà amb el solemne Choral, de Saint-Saëns.

La segona part estigué a càrrec de Mn. Joan Mª Thomás qui interpretà....

Any II Gener 1929 Núm.13 pàg. 37.

NOTICIARI

EXPOSICIÓ

Amb l'Exposició d'En Francesc Fiol -jove artista d'Inca que exposava per primera vegada- s'ha estingit per sempre el Saló d'Exposicions de "La Veda". Els pintors "nous" mallorquins, a jutjar per llur obra, no pareixen sentir pas cap extraordinària inquietud estètica. No tenen pas gaires preocupacions quan surten a pintar, no es capfiquen gaire quan es troben davant la tela. La pintura mallorquina, de pintors mallorquins, , és realista.

El realisme de la pintura mallorquina, és un realisme modern. No arriba quasi mai a l'exaltació de l'impresionisme. Tampoc a la cruesa de l'expressionisme. El Sr. Fiol no desment el seu mallorquinisme en aquest sentit. I ha entrat en el camí de la pintura amb aquets prejudicis realistes, amb la preocupació quasi bé única que en els paisatges pintats s'han de posar tots els arbres i totes les pedres que es veuen en el natural. Això s'avidencia a la seva obra per la pesadesa que dona als elements de la composició que formen el tot del quadre. Sols amb un gran esforç de voluntat podria el Sr. Fiol llirar-se d'aquesta pesadesa. Un canvi de paisatge seria per En Francesc Fiol cosa recomanable. Veure paisatges que no fosin els de Mallorca. Ja que l'esforç mental necessari per a sostraure-s de l'influència de Mallorca sempre serà més costós si es té contínuament el paisatge mallorquí al davant. No tot el que hi ha a Mallorca és pictòric . ni per pintar basta tenir tela, pinzells i colors. Quan es neix a la pintura amb un prejudici com el d'en Fiol, cal un canvi radical de visió per a lliurar-se de l'influència de l'ambient.

Any II Març 1929 Núm. 15 pàg. 118.

NOTICIARI

ALTRES CONFERÈNCIES

La Societat "Constancia-Centro Instructivo" d'Inca, ha organitzat també un cicle de conferències. Els conferenciants i els temes foren els següents:

Valentin López "Algunas idees sobre los procedimientos modernos en los negocios"; Frederic Bérgamo "Deportes y Cultura"; Emili Darder "Sanitat i aigües"; Francdesc de S. Aguiló " Educació biològica": Rnt. Pare Cerdà "Los derechos del hombre" i Miquel Amengual " Escuela de Artes y Oficios".

Any II Agost 1929 Núm. 20 pàg. 315.

ELS LLIBRES

Hi ha la recensió del llibre de Bartomeu Ferrà " Proses i Poesies" imprès a Obradors de Ca-Nostra.-Inca.

Any II Agost 1929 Núm. 20 pàg. 323.

NOTICIARI

ELS ORFEONS DE MALLORCA

L'Orfeó de Sineu anà a Inca per ofrenar al director de "L'Arpa", En J. Albertí, una batuta com a mostra d'agraïment pel seu esforç en bé de la cultura musical. No hi mancaren parlaments. Cantaren "La mort del rossinyol", "La font", "La Balanguera".

Any III Gener 1930 Núm. 25 pàg. 33.

LES ARTS

CONCERTS

"L'Arpa", d'Inca, cantà dia 29 de desembre en el "Círculo Mallorquín". La nombrosa concurrència que s'aplegà en els salons de la susdita societat per escoltar la massa coral que dirigeix N'Albertí haurà fet comprendre als iniciadors de l'acte de l'encert que tingueren en organitzar-lo.

Les notes i les paraules de "La Balanguera", en elevar-se al voltant dels colors de la senyera de "L'Arpa", ens produïren la més fonda emoció i fou, per nosaltres, l'acte més evocador de les festes de la Conquista.

Any III Febrer 1930 Núm. 26 pàg. 69.

LES ARTS

TEATRE

EL METGE NOU

Els qui no creuen en la possibilitat d'un teatre mallorquí i en la falta d'ambient que li dongui vida hauran de canviar segurament d'opinió davant l'èxit obtingut pel Sr. Miquel Puigserver amb "El Metge Nou" qui s'és passejat pels teatres de Ciutat, Sóller, Binissalem, Sancelles i Inca. El públic acollí amb simpatia les situacions còmiques de l'obra, escrites amb llenguatge popular. ¿No és arribada l'hora que semblants assaigs sovintegin, per tal de crear un teatre propi, per el qual no havia de mancar la correspondència del poble, com s'ha vist en el cas del Sr. Puigserver? Que els aplaudiments que ha rebut en cada representació sien nous encoratjaments en el camí que ha començat amb tan bon peu.-P.

Any III Març 1930 Núm. 27 pàg. 117.

NOTICIARI

FESTIVAL

La simpàtica agrupació "L'Arpa" d'Inca, organitzà una vetllada durant la qual cantà l'orfeó escollides peces musicals: "Himne mallorquí", "Pregària per la llengua", "Es dimoni escuat", i altres.

A més es presentà en públic per primera vegada una "Rondalla" composta per instruments de corda.

Els Srs. Duran i Albertí, promotors d'aquest moviment cultural mereixen encoratjaments i aplaudiments més entusiastes.

Any III Març 1930 Núm. 27 pàg. 133.

ARTÍCLES

ARTÍCLES DE LLORENÇ MA. DURAN

Llorenç M. Duran comença una sèrie d'articles sobre el tema de la educació que tenen per títol: "D'EDUCACIÓ"

Els altres articles sortiren:

Any III Abril 1930 Núm. 28 pàg. 133.

Any III Juliol 1930 Núm. 31 pàg. 260

Any IV Febrer 1931 Núm. 38 pàg. 54

Any V Gener 1932 Núm. 49 pàg. 6

Molts d'aquets articles van acompanyats d'interessants gràfics.

Any III Maig 1930 Núm. 29 pàg. 199.

NOTICIARI

QUADRE ESCÈNIC MALLORQUÍ.

En una funció benèfica que tingué lloc el dia 6 al "Teatre Principal" es reprentà un quadre escènic mallorquí, del qual n'és l'autor la senyora Maria Esteve de Vicens.

Fou un encert encloure aquets quadre en el programa i els organitzadors es varen poder donar bé compte que la concurrència es va entusiasmar i els cors vibraren quan una alenada de coses nostrades entrà a l'escenari i en foragità l'encarament en que llavors s'havia desenrotllat l'acte.

Aquest quadre consistí en la presentació d'una seixantena de senyoretes i nines de la nostra millor societat que, enjoiades amb riquíssims vestits de pageses mallorquina, ballaren , unes el copeo, la nostra genuïna dansa, i altres, representant les diferents ciutats i viles de la nostra illa, recitaren parlaments en vers al·lusius a cada lloc.

Simbolitzaven els petits llogarets un grup de delicioses ninetes, al cap de les quals hi anava Na Mercè Montaner i Sureda, filla del comte de Perelada. Les ciutats i Viles principals estaven així representades: Ciutat, per Dolors Montaner i Sureda; Manacor, per la Srta. Bassa i Mir; Sóller, per la Srta. Coll i Descallar; Inca, per Assumpció Truyols i Descallar; Pollença, per la Srta. Villalonga i Coll; Felanitx, per Joana Rosselló i Coll; La Pobla, per la Srta. Moragues i Vidal; Lluchmajor, per Maria de Gràcia Salvà i Font, lza qual abans del quadre a què ens referim havia declamat encertadament una poesia titulada "Lluchmajor a Jaume III" original de la seva tia, la nostra Maria Antònia; Andraitx, per Margalida Moner; Binisalem, per Magdalena Ferrer de Sant Jordi; Artà, per la Srta. Olesa i Moragues; Muro, per la

senyoreta Sancho i Font; Algaida, per Soledad Oleza i Font; Sancelles, per la Srta. Moragues i Font; Santany, per Srta. Severa i Amer; Petra, per la Srta. Mir i Colomar; Alcúdia, per la Srta. Massaner i Zaforteza; Porreres, per la senyoreta Suau i Sainz; Valldemossa, per la Srta. Mir i Pons; Sineu, per Dolors Gual i Truyols; ; Campos, per la Srta. Pascual i Esteve.

Donam l'enhorabona a la seva autora, de la qual en desitjaríem conèixer nous fruits literaris. Aqauest quadre va ésser musicat, a base de motius de copeo, pel canonge M.I.S. Francesc Esteve i Blanes, d'una maner molt discreta i correcta.

La nostra felicitació a autors, executors i organitzadors.

Any III Juny 1930 Núm. 30 pàg. 237

NOTICIARI

LA NOSTRA BANDERA REGNA NOVAMENT

Tot just ens fou retornat el dret, -que ens prengué, com altres tantes coses, l'abobinable dictadura que patirem-,de mostrar en públic la nostra gloriosa i enyorada senyera, lAssociació per la Cultura de Mallorca" i el "Centre Autonomista" s'adreçaren al Batle de la Ciutat i la primera també al President de la Diputació, com igualment al Ajuntaments de Sóller, Valldemosa, Inca Capdepera i Felanitx, per tal que l'afront inferit a la nostra bandera pels qui dels patriotisme feren un monopoli exclusiu fos reparat.

Les corporacions donaren mostra de bon sentit en resoldre donar pública satisfacció a tan justes aspiracions. I així la diada del Corpus, a les deu del maté, el Batle de la Ciutat, investit de les insígnies pròpies del càrrec, hissava la nostra bandera a la façana de les cases de la Ciutat mentres a baix canta l'Orfeó Republicà...

ALS POBLES

El mateix dia fou isada a Inca, mentre l'agrupació coral "L'Arpa" cantava l'Himne de Mallorca" inspirat en la tonada popular de trascolar el vi i el poble aplaudia la reaparició de la bandera antipatrioticament postergada per la dictadura. Els benemèrfits orfeonistes, acabat l'himne, volgueren també retre-li personalment el testimoni de llur veneració i afecte amb un càlid pic ament de mans.

Sabem que altres pobles esperen llurs festes patronals, que s'escauen a l'estiu, per posar amb orgull ciutadà la nostra bandera.

Any III Juliol 1930 Núm. 31 pàg. 280.

NOTICIARI

ELS FEDERALS DE MALLORCA

S'han agrupat dins el Partit Republicà Federal de Mallorca, a fi d'actuar políticament, els escarrans mallorquinistes, els quals han fundat una "Joventut Federal" a Palma i inaugurat una sèrie de centres d'Unió Republicana Federal a distints pobles com Lluchmajor, Felanitx, Inca, Etc., d'entre els quals es remarca principalment el de Felanits.

Desitjam a totes aquestes agrupacions els majors èxits en la seva actuació autonomista en favor de Mallorca

Any V Gener 1932 Núm 49 pàg. 44.

NOTICIARI

FETS REPROBABLES

A la ciutat d'Inca, alguns iconoclastes, aprofitant la impunitat que els oferia l'obscuritat de la nit, s'entretengueren a mutilar dues creus de terme, que s'alçaven a les afores de la població.

El fet, com no podia ésser de menys, ha produït la natural indignació entre el habitants de la feinera ciutat.

Any V Març 1932 Núm. 51 pàg. 127.

NOTICIARI

L'Associació per la cultura de Mallorca tramet una carta al Batle d'Inca: "Ens hem dirigit al batle d'Inca en protesta per la destrucció de les creu de terme i en demanda la seva reconstrucció.

Any V Maig 1932 Núm. 53 pàg. 217.

NOTICIARI

HOMENATGE A Mn. SALES

L'entitat cultural "L'Arpa" , d'Inca, ha publicat una circular per la que convida els amic i ad miradors de Mn. Bernat Sales a un homenatge pòstum. Bé s'ho mereix el sacerdot organista que sabé atreure en torn de la seva humil persona l'admiració i l'afecta dels que el tractaren i gaudiren de les magistrals interpretacions a l'orgue de composicions dels grans mestres i de les pròpies improvisacions, reveladores d'una ànima excelsa d'artista.

Any V Juny 1932 Núm. 54 pàg. 251.

NOTICIARI

HOMENATGE

A la ciutat d'Inca es celebrà un acte d'homenatge a la bona memòria de mossèn Sales. A l'acte necrològic, foren llegits treballs sobre el fill benemèrit de l'esmentada Ciutat i es cantaren algunes composicions musicals de l'homenatjat.

Any V Juliol 1932 Núm. 55 pàg. 281.

NOTICIARI

L'Associació (per la Cultura de Mallorca) s'adherí a la secció necrològica a la memòria de l'organista Bernat Salas, celebrada a Inca.

Any V Juliol 1932 Núm. 35 pàg. 282.

ELS LLIBRES

A la secció Els llibres publica una extensa recensió signada per B. F. P. (Bartomeu Forteza Pinya) del llibre Perfils de la Ciutat del que n'és l'autor Mn. Andreu Caimari.

Any VI Febrer 1933 Núm.62. pàg. 79.

NOTICIARI

En la celebració de la festa del Beat Ramon Llull celebrada a l'església parroquial de sant Nicolau de Palma la "Capella Clàsica" interpretà l'himne compost per "el poeta Riber i el Mestre Torrandell

Any VI Febrer 1933 Núm. 62 pàg. 80.

NOTICIARI

CAMPIONAT DE FUTBOL

Amb molt d'entusiasme s'ha celebrat el partit final de campionat entre el "Mallorca" i el "Constància" , d'Inca. Vencé aquest per tres gols contra zero. Així, el primer perd la categoria de campió que feia molts anys usdefruitava.

Any VI Maig 1933 Núm. 65. Pàg.232

ELS LLIBRES

En un SUMARI BIBLIOGRÀFIC de producció literària fruit del fet de la Renaixença a Mallorca hi ha les següents referències:

Ca (Es) d'Inca. Setmanari. Inca, 1900

Caimari, Andreu.- In hoc signo vinces. Poemet Constantinià, 1914.- L'Incendi de Ca Na Vaquera. Poemet, premiat amb l'Englantina en els Jocs Florals de Barcelona, 1918.- L'Aplega de les Ovelles. Poemet premiat amb l'Englantina en els Jocs Florals de Barcelona, 1922.- La Trobada de la Mare de Déu del Puig de Pollença, drama en dos actes i en vers.

Duran, Miquel.- Flors de roella. Aplec de poesies, Inca 1922.

Any VI Juliol 1933 Núm. 67 pàg. 322.

NOTICIARI

LA INDUSTRIA DEL CALÇAT

Una comissió d'elements patronals i obrers de la indústria del calçat de Mallorca, gestiona dels organismes oficials que s'interessin davant el Govern espanyol que sigui restreta la introducció de calçat de fora, que tant perjudica els seus interessos.

Any VI Octubre 1933 Núm. 70 pàg. 423.

NOTICIARI

NOUS INSTITUTS

Acaben de crear-se el nous Instituts Locals de Segona Ensenyança a Felanitx i a Inca.

Any VI Novembre-Desembre 1933 Núms. 71-72 pàg. 495.

NOTICIARI

VAGA OBRERA

La vaga que començaren els sabaters esdevengué general, ja que els restants oficis hi donaren suport. La vida normal de la ciutat fou paralitzada deu dies, al cap dels quals reprengué l'aspecte habitual

Any VII Abril 1934 Núm. 76 pàg.157

NOTICIARI

CONFERÈNCIES

Francesc de S. Aguiló ha clos el cicle de conferències organitzat per l'Escola Graduada d'Inca amb una dissertació sobre "La Vida dels éssers microscòpics". Abans, però, i a manera d'introducció aprofità l'avinentesa per exalçar la personalitat, la llengua i la història de Mallorca.

Any VII Octubre 1934 Núm. 82 pàg. 427.

NOTICIARI

MANCOMUNITAT SANITÀRIA

Sota la presidència del Governador quedà constituïda la Junta Administrativa de la Mancomunitat Sanitària, prenent possessió de llurs càrrecs de vocals els batles de Mahó, Inca, Estallenchs, Ses Salines i Sant Antoni, elegits per sorteig.

Any VII Desembre 1934 Núm. 84 pàg. 498.

NOTICIARI

LA CAPELLA CLÀSICA

Amb gran èxit "La Capella Clàssica" s'ha presentat per segona vegada al "Teatre Principal" de Palma i en el programa ha inclòs "Tonada del tafoner" de la que és l'autor el Mestre Torrandell.

Any VIII Maig 1935 Núm. 89 pàg. 400.

NOTICIARI

DIADA AGRÍCOLA I CONCURS DE RAMADERIA

Organitzat per la Asociació Provincial de Ramaders, amb la cooperació de l'Ajuntament d'Inca i Cambra Oficial Agrícola es celebrà a Inca un concurs de ramaderia de totes classes, maquinària agrícola i productes derivats de l'agricultura. L?Ajuntament d'aquella ciutat aprofità tan bona avinentesa per inaugurar una hermosa plaça construïda aposta per al mercat de ramaderia. La novetat d'enguany fou l'exposició de cans, dels que es presentaren bells exemplars, sobre tot de presa.

Als agricultors s'ajuntaren en el teatre on tractaren d'afers d'interés: comprar els adobs químics comunament, flagells del camp, cooperació pequària, comissió arbitral agrícola i altres assumptes.

Any VIII Juny 1935 Núm. 90 pàg.238.

NOTICIARI

ESTACIÓ AGRO-PEQUÀRIA

A la ciutat d'Inca i sota la presidència del batle i del president de la Cambra Agrícola es celebrà una reunió per tal de tractar de la conveniència de crear una estació agro-pecuària. Hi assistiren representacions d'una trentena de municipis. S'acordà nomenar una Comissió, integrada pels batles de Palma, Inca i Manacor per estudiar l'afer i després sotmetre a l'aprovació dels Municipis el projecte.

Any VIII Octubre 1935 Núm. 92 pàgs. 312 i 371a

JOCS FLORALS

En els Jocs Florals de Mallorca 1935, organitzats per la Associació per la Cultura de Mallorca sota el patronatge de l'Excm. Ajuntamentg de Palma i celebrats el diumenge 27 d'Octubre, la poesia nº 109: Dins el Santuari, (De Cròniques d'amor); Lema: "Vida, dolçura i esperança nostra" del Sr. Miquel Duran, d'Inca, aconseguí el premi donat per la "Caja de Ahorros y Monte de Piedad de las Balears". A l'acte de la Festa, amb la presencia de l'autor, la poesia fou llegida per D... Josep Mª. Tous i Maroto

DINS EL SANTUARI

Lema:
Vida, dolçura i esperança nostra.
AQUESTA és la casa d'or
de la verge coronada,
tot somriu baix sa mirada
com l'aroma de sa flor.

Un alè de pietat
de puríssima dolcesa
banya tota la bellesa
de son tron policromat.
Dreta sempre està esperant
amoroses confidències
privances i providències
té per son fill visitant.

Salve, Rosa del matí
Reina de Mallorca hermosa,
Verge de Lluch poderosa,
Estel brillant matutí.

Que bé s'està davant Vos
que teniu un cor de mare,
contemplant la vostra cara
i el nin que duis agradós.

Sempre la pregària humil,
l'esplai de grans confiances.
cants de romeu alabances,
perfum vostre cambril.

Serveixen l'altar sagrat
paternitats venerables;
ses ofrenes acceptables,
són la flor del vostre blat.

Teniu patges virginals
en la dolça escolania.
de litúrgica harmonia
refilets angelicals.

A l'hora del comiat
és més intens l'homenatge,
al besar la vostra imatge
el cor queda assaciat.

A fora, el pollanc sonor,
els rossinyols, les fontanes,
i els ecos de veus boscanes
completen l'himne d'amor.

MIQUEL DURAN

En el número de Novembre-Desembre, a la pàgina 476 hi ha aquesta nota:

Inexplicablement quedà fora de l'extraordinari dels Jocs Florals la poesia de Miquel Duran, que repartim amb el present número en una fulla separada, perquè pugui ésser inclosa al seu lloc corresponent dins el volum de 1935.

Per això són les planes 371a - 372a.

Any VIII Novembre-Desembre 1935 Núms. 93-94 pàg. 446.

ELS LLIBRES

Hi ha una elogiosa i llarga recensió del llibre del Dr. Andreu Caimari, canonge de la Seu de Mallorca. Edificant la Ciutat, I. Amor. Va signada per J. P. M. (Joan Pons i Marquès)

Any VIII Novembre – Desembre 1935 Núm. 93-94 pàg. 473.

NOTICIARI

SINDICATS AGRÍCOLES

A la Cambra Agrícola s'ha constituït la Unió de Sindicats Agrícoles de Mallorca, en compliments dels acords presos a l'assemblea celebrada a Inca amb motiu de la Diada Agrícola.

Any IX Gener 1936 Núm.95 pàg.17

LLIBRES

REVISTA "BRISAS"

Es fa constar que a principis de 1934 va aparèixer a Ciutat una revista mensual, esplèndidament editada a la impremta Vich d'Inca, amb la cooperació de "Fotograbados Mallorca". Revista quasi exclusivament gràfica i d'una presentació immillorable, posa l'art tipogràfic mallorquí en forms que pot competir amb els millors similars d'arreu del món.

Any IX Abril 1936 Núm. 98 pàg. 158.

ELS LLIBRES

Hi ha la recepció del llibre: Homenatge a Mossèn Bernat Salas i Seguí. L'Harpa d'Inca. Va signada per A. A. (Possiblement Angel Aguiló)

Aquest fou el darrer número que es publicà ja que el 18 de juliol esclatà la fatídica guerra civil tant contrari a la nostra llengua i la nostra cultura.

La darrera notícia que publicà fou:

Any. IX Abril 1936 Núm. 98 pàg. 212

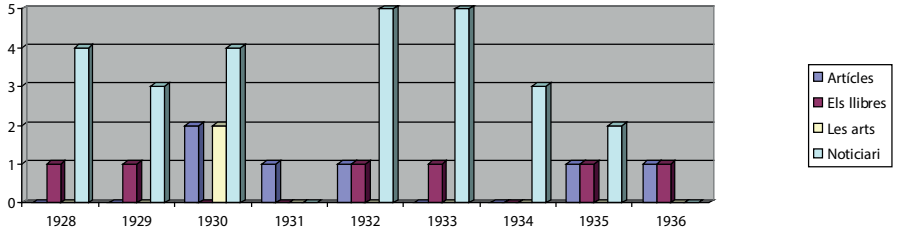
ESTADÍSTICA

Per la oficina d'Estadística ha estat publicada una nota, segons la qual el nombre d'habitants de la nostra ciutat (Palma) és avui de 94.241, i el del total de les illes 379.594.

3. ANÀLISI I CONCLUSIONS

En total en els vuit anys de publicació podem trobar 40 entrades que referencien la nostra ciutat o que estan escrites per autors inquers. Si tenim en compte el nivell de les publicacions i dels esdeveniments comentats en els diferents números de la revista podem concloure que el nivell cultural de la nostra ciutat era destacable. Hem de remarcar la varietat dels temes pels quals es referència Inca, des de concerts de l'Arpa, cicles de conferències... especialment s'ha d'observar que la revista parla molt positivament de les dues publicacions pròpies: el setmanari "Ca Nostra" i la revista *brisas*. No només es parla de les activitats realitzades a Inca, també de diferents autors i artistes inquers, tot situant inca com un punt de l'illa amb una gran producció cultural, no només per quantitat i varietat, també per qualitat.

Concretament podem trobar 27 mencions en el noticiari de diferents esdeveniments, 6 recensions de llibres, 2 mencions en l'apartat "Les arts" i 6 articles escrits per autors inquers:

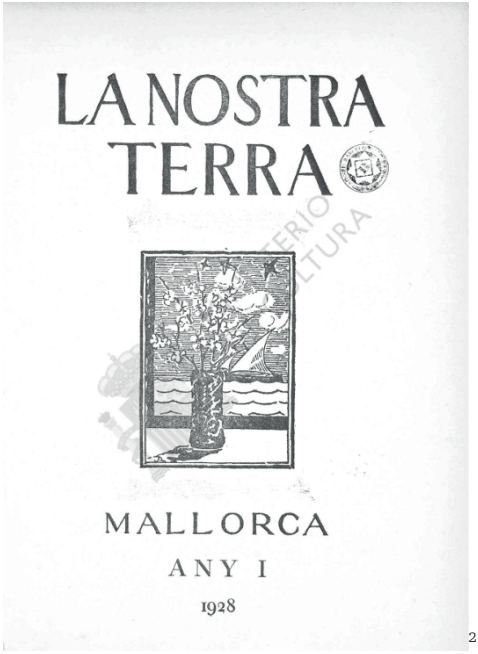
L'any amb més referències sobre Inca va ser el 1930, en contraposició a l'any següent, en que només podem trobar l'article de Llorenç M. Duran.

REFERÈNCIES

Compay i Matas, Arnau. *La premsa a mallorca en el segle XX*. Menjavents, 2015.

Company i Matas, Arnau. La revista cultural *La nostra terra*. *Plecs d'història local*, 2013, no 150, p. 11.

ANNEX

2

2 Portada de *La Nostra Terra*, extreta de la Biblioteca Virtual de Prensa Històrica: https://prensahistorica.mcu.es/es/consulta/registro.do?id=4199

doi: 10.3306/JELINCA.25.289

EL SORGIMENT DE L'ORFEONISME A MALLORCA. EL CAS DE L'ORFEÓ L'HARPA D'INCA: BREU HISTÒRIA I FUNCIONAMENT ACTUAL

Cistina Llabrés González

Universitat de les Illes Balears.
cristina.llabres@uib.cat

Paraules clau: orfeó, orfeonisme, L'Harpa d'Inca, Renaixença, funcionament.

Resum. *El text següent revisa la situació sociocultural que s'esdevingué a Mallorca durant la Renaixença i que propicià el sorgiment de diversos orfeons i grups corals amateurs a finals del s. XIX i principis del XX. L'Orfeó L'Harpa d'Inca, llegendària institució musical que compta amb més d'un segle de trajectòria, constitueix un dels grups corals actius més antics de Mallorca. És per la seva rellevància que es realitza una aproximació a les etapes més significatives de la seva història, a més d'una anàlisi del funcionament actual de l'Orfeó, centrant-nos en la seva organització, repertori i metodologia d'assaig.*

Keywords: orfeon, orfeonism, L'Harpa d'Inca, Renaixença, functioning.

Abstract. *The following text reviews the socio-cultural context in Mallorca during the Renaixença, which fostered the emergence of various amateur choirs and orfeons at the end of the 19th and the beginning of the 20th century. The Orfeó L'Harpa d'Inca, a legendary musical institution with over a century of history, stands as one of the oldest active choral groups in Mallorca. Due to its significance, this study examines the most notable stages in its history, alongside an analysis of the Orfeó's current operations, focusing on its organization, repertoire, and rehearsal methodology.*

1. INTRODUCCIÓ

L'existència a Inca d'un orfeó centenari –pocs pobles a Mallorca tenen aquest il·lustre títol– ja és motivació suficient per investigar la trajectòria d'aquesta notable institució. No obstant això, la investigació inicial sobre els orfeons a Mallorca es realitza paral·lelament a la tesi "Les corals infantils i juvenils a Mallorca: una aproximació històrica i pedagògica" (Llabrés, 2024), en la qual, per tal de contextualitzar l'aparició dels cors a Mallorca i justificar així la creació de molts cors infantils i juvenils, es realitza un estat de la qüestió sobre el sorgiment de l'orfeonisme a l'illa de Mallorca. El present estudi ens porta a analitzar més a fons el cas de l'Orfeó L'Harpa d'Inca,[1] entitat coral que es manté viva avui en dia i que compta amb una notable trajectòria. Així doncs, els objectius de la present comunicació es resumeixen en:

1. Realitzar una aproximació històrica sobre els orígens i l'evolució del cant coral a Mallorca, centrant-nos en l'orfeonisme iniciat a la Renaixença.

2. Descriure les etapes més significatives de la història de l'Orfeó L'Harpa d'Inca, destacant-ne els fets més rellevants.

3. Investigar i donar a conèixer el funcionament i l'organització actual de l'Orfeó, explicant la seva metodologia d'assaig i funcionament general.

Per tal d'establir un primer estat de la qüestió es realitza una recerca bibliogràfica sistemàtica a les principals bases de dades i revistes, a més de consultes a fonts primàries de l'Arxiu Municipal d'Inca i l'arxiu de l'Orfeó L'Harpa d'Inca. Aquesta primera aproximació ens porta a definir les fonts principals que estudien la Renaixença musical a Mallorca i a delimitar els estudis previs realitzats sobre L'Harpa. Veiem aquí que Cortès i Parets (1994) realitzen una "Aproximació al fet musical d'Inca" a les I Jornades d'Estudis Locals d'Inca. En aquestes línies els autors expliquen a grans trets els esdeveniments més significatius de l'entitat coral en els primers anys de vida, així com algunes de les crisis que ha travessat l'agrupació. Trobem més al·lusions a la història de L'Harpa a *La Transició a Inca; aspectes polítics, 1975-1981* de Pieras i Vives (1997) i a *Inca en les grans transformacions del segle XX* de Llabrés (2000). Altres articles de gran valor per a la nostra investigació són els estudis que narren la vida d'algun personatge que tingué una relació directa amb L'Harpa, com Mn. Josep Aguiló Pomar, qui fou membre de L'Harpa i formà part d'algunes de les seves juntes directives (Pieras, 2004); Miquel Aguiló i Serra, director de L'Harpa del 1968 al 1995 (Rodríguez, 2010) o Jaume Albertí Ferrer, qui fou director i/o assessor musical de l'agrupació durant pràcticament més de 30 anys i de qui parlen Parets *et al.* (2007) i Mir *et al.* (2013). Cal afegir que, a més, els llibres *Crònica comentada de l'Orfeó l'Harpa d'Inca* de Duran (1995)

1 De la "h" en el nom de l'Orfeó ens informa Duran (1995) que el seu fundador, Miquel Duran i Saurina, dubtava si posar-la o no i que finalment va decidir fer-ho en veure que Costa i Llobera la posava a "L'harpa", una de les seves poesies. Aleshores, sense atendre a cap altra raó, Duran i Saurina decidí nomenar l'Orfeó inquer amb hac. Com bé indica Duran (1995), "la normalització ortogràfica en aquell temps no estava encara suficientment consolidada" (p. 29).

i *Crònica de L'Orfeó l'Harpa d'Inca*, de Pieras (2005), han esdevingut obres clau per definir les diferents etapes de l'Orfeó.

Així doncs, la documentació consultada ens aporta valuosa informació sobre la història de l'Orfeó i aprofundeix en els esdeveniments i concerts que caracteritzen l'agrupació, però no es parla en aquests escrits del seu funcionament musical, del repertori ni de la metodologia d'assaig o l'organització interna, gràcies a la qual l'entramat social i musical segueix endavant temporada rere temporada. És per això que es realitzen entrevistes a personalitats relacionades amb l'Orfeó, com són l'actual president Domingo Mestre Pastor i la seva actual directora Margalida Aguiló Estrany, a més d'assistir i observar alguns assajos i concerts de l'entitat.

2. EL SORGIMENT DE L'ORFEONISME A MALLORCA

2.1. La Renaixença

La Renaixença, sorgida a Catalunya durant la primera meitat del s. XIX i definida per l'historiador mallorquí Gregori Mir (citat per Company, 2003, p. 114) com a "un conjunt de manifestacions culturals resultants del procés de modernització provocat per la revolució industrial i pels moviments romàntics [...] que determinen un procés de conscienciació nacionalista, desigual en el temps", va ser un fenomen tardà que tingué una incidència social limitada a Mallorca. M. Valls (1969) quan analitza el moviment català de la Renaixença afirma que, tot i que aquesta va néixer en esferes allunyades a la música, va esdevenir un element inspirador musical que es va manifestar en tres camps: va estimular la creació dels Cors de Clavé a Catalunya, el desenvolupament dels estudis musicològics que donà pas a figures com Felip Pedrell, i va impulsar l'afecció per la dansa o el ball popular, a través de la sardana.

Així i tot, la Renaixença va permetre iniciar un procés de revaloració de la cultura pròpia entre els intel·lectuals i músics mallorquins, fet que es va evidenciar en la redescoberta del cançoner tradicional, i va afavorir un pensament artístic global en el qual s'unien la literatura, la música i les arts plàstiques. No podem estudiar la Renaixença mallorquina sense prendre de referència Catalunya, on nasqueren entitats corals i orfeons des de 1840. Segons Company (2003), s'ha acceptat com a data clau de l'inici de la Renaixença a Mallorca aquest mateix any, moment de l'aparició de la revista *La Palma*. La plenitud es donà entre 1870 i 1880. Aquesta conscienciació va permetre la creació de societats socioculturals, espais on es reunien els intel·lectuals i posteriorment seus d'esdeveniments musicals, com el Salonet Beethoven i el Círculo Mallorquín.[2]

2 Jaume Munar Arrom presenta un estudi complet de les activitats, la història i l'organització d'aquesta entitat entre 1851 i 1983 en un treball disponible a: https://dspace.uib.es/xmlui/bitstream/handle/11201/150356/tfm_2018-19_MPAT_jma541_2721.pdf?sequence=1 (Consultat 9-12-24).

Cal tenir en compte, però, el limitat paper d'aquestes entitats com a agents o dinamitzadors culturals pel fet que totes les activitats que s'hi programaven eren destinades a una part selecta de la població. En el cas del Círculo, els diferents socis de l'entitat –es distingien entre socis de número, de mèrit, eventuals, propietaris, transeünts, "forenses", honoraris, juvenils i femenins–[3] gaudien dels beneficis d'aquest club privat al qual només es podia accedir per recomanació d'un altre soci, condició que encara continua a l'actualitat.[4] A més, no hem d'oblidar la doble problemàtica que tenia Mallorca en aquells anys: per una banda, la insularitat, constant històrica que va provocar l'emigració de molts artistes motivada per les poques possibilitats de formació i desenvolupament que hi havia a l'illa (Company, 2003) i, per l'altra, la incultura de la població en general, que no ajudava que compositors ni músics mallorquins poguessin desenvolupar-se com a tals –problemàtica que succeïa també a la resta de l'Estat espanyol (Marco, 1983).

Malgrat tot, Mallorca anava avançant culturalment, ja que la proximitat amb Catalunya va fer possible l'amistat i l'enriquiment de músics i entitats mallorquines que, a poc a poc, "educaren la societat mallorquina envers la música i el fet musical" (Reynés, 2012, p. 79). En aquest context és necessari parlar doncs de la figura d'Antoni Noguera i Balaguer (1858-1904), qui és considerat "el patriarca de la nostra música i l'iniciador del nacionalisme musical mallorquí" (Company, 2003). Noguera, natural de Palma, estudià amb el reconegut musicòleg català Felip Pedrell[5] i, segons declara Pons (1996), "va tenir una influència decisiva en l'aparició, desenvolupament i consolidació, en la dècada final del s. XIX i als primers anys del XX, d'un moviment musical modernitzador d'un abast prou considerable" (p. 309). E. Gallego (2017), qui estudia Noguera en profunditat a la seva tesi doctoral, afirma que fou un rigorós comentarista i crític musical. Col·laborava en diferents diaris de l'època comentant els concerts de solistes o grups destacats que es realitzaven a l'illa. Noguera, però, no es limità a parlar de música, sinó que passà a l'acció en el terreny musical i es convertí en l'ànima impulsora del cant coral a Mallorca. Estimulat per l'exemple de l'Orfeó Català de Barcelona fundat l'any 1891, i seguint el guiatge del seu mestre Felip Pedrell, l'any 1897 va fundar amb Mn. Antoni Pont (1852-1931) la Capella de Manacor per donar a conèixer les obres dels grans compositors de música polifònica i, per descomptat, de la nostra música popular.

3 La categoria de sòcia femenina no fou aprovada per la Junta Directiva de l'entitat fins al 26 de maig de 1981 (Munar, 2019).

4 Per a més informació sobre l'actual Círculo Mallorquín, es pot revisar la seva pàgina web oficial: https://circulomallorquin.com (Consultat 9-12-24).

5 Compositor, pedagog musical, musicòleg i crític musical català, impulsor de nacionalisme musical a Catalunya i pare de la musicologia moderna.

Figura 1. La Capella de Manacor l'any 1900 al Claustre de Sant Vicenç Ferrer, Manacor. Nota. Font: imatge extreta de Nam a Cor: *El moviment coral a Manacor* (Sánchez, 2022).

Nagore (2001) considera Antoni Noguera l'impulsor del moviment orfeonístic mallorquí, potser pel fet que la Capella de Manacor seria un dels motors inspiradors per a la constitució d'altres agrupacions corals com l'Orfeó Mallorquí sorgit l'any 1899 (Sánchez, 2022). Segons l'autora, als orfeons i a les societats corals de l'època es trobava una gran diversitat social interclassista, des de membres de l'alta burgesia fins a obrers treballadors, fet que no fou problema per assolir les finalitats artístiques de les agrupacions. La Capella de Manacor fou un exemple d'aquesta varietat perquè, segons declara Ferrer (citat per Sánchez, 2022), hi cantaven pagesos i agricultors, i també infants de famílies benestants.

Malgrat que la Capella de Manacor no va ser la primera de les agrupacions corals registrada a Mallorca, sí fou un exemple a seguir per a moltes altres entitats corals mallorquines. Al seu concert de presentació comptava amb unes 60 veus masculines i en els anys posteriors augmentà fins a 90 veus, entre les quals n'hi havia 40 de blanques que interpretaven les veus femenines (Ferrer, citat per Sánchez, 2022). La Capella es dissolgué el 1990 sota la batuta de Josep Ros.

A la taula següent oferim un resum de les agrupacions corals sorgides a Mallorca des dels inicis de la Renaixença i fins a l'esclat de la Guerra Civil:

Any de fundació	Orfeó o agrupació coral
1866	Societat Coral Palmesana
1867	Orfeó Republicà Balear
1869	Coral de l'Associació de Catòlics a Palma
1870	Orfeó Republicà de Palma
1878	Secció Música Vocal del Cercle d'Obrers Catòlics de Palma
1885	Orfeó de la Misericòrdia de Palma
1886	Orfeó de la Societat Lul·liana de Porreres
1893	Orfeó de Porreres
1894	Societat Coral la Campana (Sta. Catalina)
1895	Orfeó Llucmajorer
1897	Orfeó Pollencí
1897	Capella de Manacor
1899	Orfeó La Protectora de Palma
1899	Orfeó Mallorquí
1899	Massa Coral La Constància
1899	Centre Instructiu Obrer
1900	Orfeó Mercantil de Palma
1900	Capella de Binissalem
1902	Societat coral Orfeó Inquense
1903	Orfeó del Convent de Manacor
1903	Capella Tortell de Muro
1904	La Nova Capella de La Seu
1905	Capella de Santa Cecília
1907	Capella Musical Nostra Senyora de la Salut
1909	Schola Cantorum del Seminari
1917	Orfeó del Cercle Recreatiu de Felanitx
1919	Orfeó de la Casa del Poble de Palma
1920	Orfeó Republicà de Pollença
1920	Orfeó L'Harpa d'Inca
1922	Orfeó Pare Aulí de Felanitx
1922	Orfeó Republicà del Cinquè Districte de Palma
1923	Orfeó de Sineu
1927	Orfeó d'Alaró
1929	Orfeó de Deià
1931	Orfeó Republicà Federal del Tercer Districte de Palma
1931	Orfeó del Mont de Pietat de s'Arraval de Santa Catalina
1932	Capella Clàssica de Mallorca
1935	Orfeó Proletari de la Casa del Poble
1936	Orfeó Proletari de Llucmajor
1936	Orfeó Llucmajorer
1936	Orfeó Noguera de Sóller
1936	Orfeó Artanenc Minerva
1936	Orfeó Lul·lià
1936	Cor del Cercle d'Obrers Catòlics de Santa Catalina de Palma
1936	Orfeó de la Joventut Socialista de Palma
1936	El Lirio Rojo (orfeó del Centre Obrer de sa Vileta)

Taula 1. Agrupacions corals creades a Mallorca entre el 1866 i el 1936. Nota. Font: reproduït de Parets (1991, pp.107-108), en una publicació al volum XII de la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*.

2.2. Segon nacionalisme, decadència i ressorgiment religiós

Tot i que durant la segona meitat del s. XIX aparegueren diferents compositors mallorquins que permeteren situar la Renaixença a l'illa de Mallorca, els continuadors de la tasca modernista iniciada per Noguera foren només dos: Joan Maria Thomàs i Sabater (1896-1966) i Baltasar Samper i Marquès (1888-1966), segons informa Reynés (2012). Gibert (1983) afirma, però, que l'ànima del segon nacionalisme, trencant amb corrents anteriors i obrint-se als nous plantejaments culturals i socials de l'època, fou Joan M. Thomàs, fundador de la Capella Clàssica de Mallorca l'any 1932.

Amb la Capella Clàssica Thomàs realitzà una tasca importantíssima per al món coral de l'illa: la recopilació, transcripció i ordenació de l'extens repertori musical autòcton. A més, sent fidel al seu amor cap a la nostra terra i cultura, estimulà nous compositors de l'època i possibilità que les seves obres fossin estrenades per la Capella. Malgrat la imposició del franquisme a la segona etapa de treball de la Capella (1939-1964), aquesta es donà a conèixer arreu de la Península i a l'estranger, amb la realització de diferents gires per l'Estat espanyol i Portugal.

Els anys de guerra i dictadura suposaren un retrocés o canvi en moltes de les agrupacions corals creades fins al moment, i per descomptat, també per la Capella Clàssica, la qual va perdre la seva essència de "mallorquinitat" a partir del 1939. A més, a banda de les conseqüències de la nostra Guerra Civil, cal sumar-hi aquelles de derivades de la crisi provocada per la II Guerra Mundial. Malgrat tot, a partir de la dècada dels 40 anaren sorgint lentament noves entitats corals, aquesta vegada, però, lligades a l'entorn eclesiàstic (Company, 1997). La vinculació amb l'Església i amb els repertoris litúrgics fou una constant en aquesta nova època de ressorgiment i la creació, entre moltes altres, de la Capella Oratoriana de Sant Felip Neri n'és un clar exemple. Les esglésies es convertiren en general en dinamitzadors socials i culturals, i a molts pobles es crearen escolanies o grups de fidels que assistien sistemàticament a solemnitzar les litúrgies (Sánchez, 2022). Segons sembla, el rector promovia o desaprovava l'activitat musical i, segons exposa Sánchez, "en cas d'absència d'entusiasme per la seva part, resultava difícil crear o continuar el llegat musical present" (p. 51). Per contra, si el rector hi donava suport, es podien constituir agrupacions corals importants al voltant de les esglésies.

Així, algunes de les corals i escolanies que es fundaren un cop instaurada la dictadura es poden revisar a la taula 2:

Any de fundació	Orfeó o agrupació coral
1939	Coral Sant Jaume de Palma
1942	Coral de Porreres
1942	Escolania del Convent de Sant Vicent Ferrer de Manacor
1947	Capella Oratoriana de Sant Felip Neri
1949	Coral Polifònica de Mallorca
1949	Capella Teatina de Felanitx
1949	Massa Coral de Binissalem
ca. 1950	Escolania de l'Assumpció de Binissalem
1951	Coro Hispánico de Mallorca
1951	Escolania de Sant Crist de Manacor

Any de fundació	Orfeó o agrupació coral
1956	Coral de Calvià
1956	Escolania de la Parròquia de Crist Rei de Manacor
1958	Coral Polifònica de Sóller
1960	Orfeó Municipal de Palma
1962	Coral Femenina de Llucmajor
1965	Coral Tele-Club de Sineu
1966	Capella Mallorquina
1968	Coral Polifònica de Bunyola
1969	Coral Veus Joves de Sóller
1970	Coral l'Alba

Taula 2. Agrupacions corals sorgides a Mallorca entre el 1939 i el 1970. Nota. Font: elaboració pròpia.

Figura 2. La Capella Oratoriana al claustre de Sant Felip Neri l'any 1949. Nota. Font: publicació en commemoració del 50è aniversari de la Capella Oratoriana: Marcus (1997, p. 9).

2.3. Mallorca als anys 70 i 80: el ressorgiment coral

Pel que fa a la situació socioeconòmica de Mallorca, cal tenir en compte que ja als anys 60 s'havia iniciat l'anomenat boom turístic, fet que propicià l'exhibició del nostre folklore per al públic estranger i obrí una nova porta de consum i programació de la nostra cultura.

Una fita importantíssima amb què s'inicià la dècada dels 70 va ser la unió solidària per primera vegada en la història de diferents agrupacions corals en un mateix programa. Això fou possible entre el 9 i el 12 d'abril de 1973 quan diferents corals mallorquines s'uniren amb motiu del 25è aniversari de la Capella Oratoriana (Antoni Riera,[6] comunicació personal, 15 de novembre, 2022, i Company, 1997). Segons el programa del cicle de concerts, en aquest encontre a l'església de Sant Felip Neri participaren els Nins Cantors de Sant Francesc, els Antics Cantors del Col·legi de Sant Francesc, la Coral Femenina de Llucmajor, la Coral Polifònica de Bunyola, la Capella Mallorquina i la Capella Oratoriana. Després d'aquesta entusiasmant trobada, alguns dels directors participants decidiren seguir endavant amb aquests encontres corals, i és per això que el 17 de maig del mateix any se celebrà a Bunyola la I Diada de Cant Coral a Mallorca. Seguint amb aquests encontres, el setembre de 1973 tengué lloc una primera reunió de directors de corals de Mallorca al convent de Sant Francesc de Palma, a la qual acordaren celebrar un concert conjunt de Nadal a la basílica de Sant Francesc. Aquell fou el primer de molts concerts de Nadal a Sant Francesc –esdeveniment que s'ha convertit ja en una tradició nadalenca de la basílica de Palma– i aquella reunió del setembre, la primera de moltes que culminarien en la constitució de la Federació de Corals de Mallorca l'any 1986. Però, seguint amb els esdeveniments culturals i polítics del moment, cal tenir en compte que el ressorgiment cultural dels anys 70 fou possible gràcies al cessament de la dictadura franquista.

La transició cap a la democràcia i els anys de llibertat política i social que esdevindrien contribuïren al desenvolupament cultural de la societat mallorquina. En aquests anys es creà l'Orquestra Ciutat de Palma i el Conservatori de Música recobrà la categoria de professional. S'organitzaren des de la Universitat, i per primera vegada a Mallorca, els Cursos de Pedagogia Musical (Gelabert, 2015), els quals suposaren un abans i un després en la formació coral de molts directors de l'illa. A més, augmentà la programació de concerts i festivals de música, així com també la creació de bandes i escoles de música. Es tornà a valorar la composició musical autòctona, i s'organitzaren encontres i mostres públiques d'obres (Company, 1997). Finalment, s'anaren creant noves agrupacions corals, algunes de les quals podem consultar a la taula 3:

6 F. Antoni Riera fou el director dels Nins Cantors de Sant Francesc de Palma des de la seva fundació el 1965 fins al 2010.

Any de fundació	Agrupació coral o orfeó
1971	Antics Cantors de Sant Francesc
1972	Coral Brotet de Romaní de Palma
1972	Coral Sant Feliu de Llubí
1972	Coral Fra Juníper Serra de Petra
1975	Coral de Felanitx
ca. 1975	Coral de l'Església Nostra Senyora dels Dolors de Manacor
1975	Coral de Sant Joan
1976	Coral Sant Julià de Campos
1977	Coral de Porreres
1977	Coral de Sóller
1977	Coral Universitària
1978	Coral Sant Josep Obrer
1979	Cor del Conservatori
1979	Coral Es Taller
1980	Coral de Campos
1980	Coral Murta
1981	Coral de Son Servera
1982	Coral s'Alzinar de Capdepera
1982	Studium Cor de Cambra
1987	Coral Crist Rei de Manacor
1987	Ars Antiqua (Manacor)
1988	Coral de Fartàrix (Manacor)
1989	Coral de Sa Torre (Manacor)
1989	Coral de Sa Pobla
1990	Coral Municipal d'Andratx
1990	Coral Amics de la Música de Llucmajor
1991	Coral Llosetina
1992	Orfeó Mayurca

Taula 3. Agrupacions corals creades a Mallorca a partir de 1971. Nota. Font: elaboració pròpia a partir de les dades extretes de Thomàs i Parets (1981), Sánchez (2022), Company (1997) i diverses publicacions de Mateu Cladera al suplement Brisas del diari Última Hora (2013).

"A partir del 1985 les activitats que la Coral Sant Jaume de Palma realitzava fora de la parròquia passaren a tenir una major importància" (Llabrés, 2024). Així doncs, aquest fet representa una realitat no forçament aïllada, sinó aplicable a molts altres cors i agrupacions, les quals, malgrat que havien sorgit en èpoques de repressió i vinculades a la religió, ara experimentaven intercanvis culturals amb altres entitats i agrupacions, entre altres activitats no religioses. A partir del 1992 la Federació de Corals començà a organitzar les trobades de corals anuals, però és sabut que prou abans –des del 1973– diferents agrupacions corals es començaren a ajuntar amb motiu i excusa de cantar plegades. Company (2002) informa que la primera comissió gestora de Corals de Mallorca s'establí a finals del 1976 i que, quatre anys més tard, s'inaugurà el local de la Federació de Corals de Mallorca.

Algunes entitats que havien vist la seva activitat interrompuda, com és el cas de l'Orfeó L'Harpa d'Inca o el d'Alaró, reprengueren els assajos i concerts després d'uns anys de silenci. L'agrupació inquera, com bé veurem amb més detall, reprengué la seva tasca al 1982. En el cas de l'Orfeó d'Alaró, cor fundat al 1927, es té constància que el 1988 es posà en marxa de nou ara dirigit per Lluís Forteza Bonnín, qui continua sent el seu director actualment. Se-

guint amb la panoràmica d'arreu de Mallorca, només a la ciutat de Manacor, a partir dels anys 70 i més tard, arran de la dissolució de la Capella de Manacor l'any 1990, sorgiren nombroses agrupacions corals, tant religioses com profanes, com es pot revisar a la taula anterior. Tot i que la crisi provocada per la Covid-19 afectà enormement el món coral mallorquí, moltes de les agrupacions sorgides al llarg dels anys 70 i 80 continuen en funcionament en l'actualitat.

3. L'ORFEÓ L'HARPA D'INCA

J. Sanmartín (1951) a *Los cien años del Círculo Mallorquín* posa de manifest que a la segona meitat del s. XIX existia una afició coral a Palma entre l'aristocràcia i l'alta societat mallorquina. Als anys previs a la Primera República aquesta afició es va anar expandint cap als pobles, amb una intenció més política que artística, sense mitjans ni temps per estudiar, però que va ajudar al sorgiment de l'orfeonisme a Mallorca. Molts d'aquests nous orfeons, com és el cas de l'Orfeó L'Harpa d'Inca fundat l'any 1920, tenien els mateixos reglaments o Estatuts que els de l'Orfeó Català.

3.1. Breu aproximació històrica a les etapes viscudes per l'Orfeó L'Harpa d'Inca

Entre 1900 i 1936 la localitat d'Inca vivia un engrescador moment cultural i social. Prova d'aquest fet fou la fundació i existència de l'associació inquera Círculo de Obreros Católicos, societat benèfica i cultural que Miquel Duran i Saurina (1866-1953) havia fundat l'any 1900. A les primeres dècades del segle XX, "les associacions inqueres s'estructuraven entorn a tres grans eixos: la cultura i l'oci, els socors mutus i les reivindicacions laborals" (Pieras, 2020, p. 19), en un intent d'aconseguir una millora del nivell de vida de la classe obrera. Entre les activitats formatives del Círculo no faltaven les agrupacions corals i les actuacions de cantaires esporàdics en les seves festes anyals. Diferents intents esdevingueren abans del naixement definitiu de l'Orfeó l'any 1920; un dels més seriosos es materialitzà el novembre de 1916 quan, sota la direcció de mossèn Josep Aguiló (1889-1946), s'assajaren algunes cançons per cantar en diferents moments d'aquell mateix any, entre aquests, el dia de la gran Diada de la Llengua celebrat al Teatre d'Inca (Duran, 1995). Malgrat les bones intencions i els esforços, l'agrupació coral no prosperà. Miquel Duran i Saurina, seguint amb la seva comesa inicial, intentà de nou reunir un petit grup dels qui serien els primers orfeonistes de l'agrupació. El 20 d'abril de 1920, sota el lema "Fe, pàtria i amor" i amb l'objectiu de treballar per una societat més participativa i culta (Pieras, 2020), la Junta Directiva del Círculo presidida per Duran va decidir fundar un orfeó, el qual seria dirigit als seus inicis pel Sr. Pau Gual. Aquest renuncià al càrrec als vuit mesos per motius de salut (*Diari Baleares*, 1982). Així fou com Duran, acompanyat del vicepresident del Círculo, contactà amb el Sr. Jaume Albertí Ferrer (1889-1979), músic militar, qui acceptà dirigir l'agrupació a partir de 1921. Ara que aquest

darrer intent semblava haver prosperat, aviat es redactà un nou reglament per tal de definir el funcionament de la nova entitat filial, la qual es desenvoluparia de manera autònoma (Duran, 1995).

Durant tot l'estiu de 1921 Albertí, qui era gratificat amb 50 pessetes mensuals, establí els pilars de funcionament de l'agrupació, a la qual assistiren des dels primers assajos altres músics militars companys del director. Treballaven, inspirats en l'Orfeó Català, cançons populars harmonitzades pels mestres del moment (Duran, 1995). L'Orfeó, que assajava tres vegades a la setmana com a mínim, realitzà la seva primera actuació a l'església de Sant Francesc d'Inca entre els mesos de setembre i octubre de 1921. La seva inauguració oficial fou el 6 de novembre de 1921, i s'interpretà una missa escrita per Mn. Salas, organista i compositor inquer.

En els anys vinents i fins al 1936, l'Orfeó gaudí de bona salut i realitzà nombroses activitats fins a l'esclat de la Guerra. Durant els anys 1922 i 1923 l'agrupació acabà de consolidar-se realitzant tot tipus d'activitats i actuant no només a la ciutat d'Inca, sinó a altres pobles com Binissalem, Artà o Santa Margalida, entre molts altres. A més, es realitzaren també excursions, la primera de les quals fou a Lluc el 25 de juny de 1922, i s'organitzaren visites a Ciutat per escoltar altres concerts corals. A Lluc cantaren a la missa i a l'Ajuntament, escoltaren els Blauets i feren un dinar "on no va decaure ni un moment l'entusiasme" (Duran, 1995, p.27). S'establiren en aquests anys algunes de les activitats que caracteritzaran l'Orfeó, com el concert de Santa Cecília, el Concert de Reis o les actuacions durant la Setmana Santa.

Del baúl de los recuerdos

L'Harpa d'Inca, en la terraza del Teatro Lírico.

L'HARPA D'INCA - AÑO 1924

La masa coral L'Harpa d'Inca adscrita a l'Associació per la Cultura de Mallorca, hizo el día 13 de julio de 1.924 una visita al sepulcro que contiene los restos del Beato Ramón Llull. Maestro de toda Ciencia. Durante la celebración de la misa el orfeón cantó algunos motetes con admirable acierto en la dicción.

Mas tarde, a medio día, l'Harpa d'Inca, ante selecta concurrencia dio su anunciado concierto en el "Teatro Lírico" de Palma, interpretando con justeza característica varias composiciones de Morera, Mendelssohn, Vives, Comella, Montes, Pedrell, y Lambert.

L'Harpa d'Inca escuchó merecidísimos y nutridos aplausos. Gozamos, gracias al frente de la misma se encontraba el competente y agradabilísimo señor Albertí, como asimismo se encontraba presente el poeta e infatigable propagandista cultural, don Miguel Durán, alma de L'Harpa d'Inca.

De mi archivo particular:
Andrés Quetglas

Figura 3. Retall del setmanari *Dijous* de 1981 en què apareix l'Orfeó L'Harpa d'Inca l'any 1924 després d'un concert al Teatro Lírico de Palma. Nota. Font: Arxiu Municipal d'Inca. Retall del setmanari *Dijous*, núm. 375, de 26 de novembre.

L'Orfeó d'aquells primers anys era compost per homes a les veus greus i infants a les veus agudes. De l'arribada de les dones a l'Orfeó, en parla Duran (1995), qui afirma que el 15 d'abril de 1925 s'estrenà la corda de dones de l'Orfeó:

> "Es va fer un concert a benefici de l'excursió d'estiu [...]. En aquest acte s'hi va estrenar la corda de donzelles que venia a reforçar les veus blanques d'infants. A la primera part del concert cantaren sols els homes; a la segona s'hi afegiren els nins i nines i al final aparegueren per primera vegada les dones que s'estrenarien amb la 'Cançó de Solveig', de Grieg, "El Mestre i la Viudeta" i altres." (p. 38.)

Figura 4. L'Harpa d'Inca visitant el santuari de Lluc dia 25 de juny de 1922. Nota. Font: imatge publicada a la Revista Lluch, i recopilada per Rosselló i Parets (2004a).

Cortès i Parets (1994) informen que els anys de la Guerra Civil Espanyola foren difícils per a l'agrupació i que en suposaren la primera crisi, fins que l'any 1946 es feu càrrec de la presidència el Sr. Antoni Autonell, amb la intenció de renovar i fer ressorgir el cor. Malgrat que foren uns anys complicats, sembla que es mantingueren els assajos durant la Guerra, encara que fos per cantar esporàdicament a les misses. Es veien en algunes actes d'aquests anys "baixes incomprensibles de protectors que havien estat fidels a l'Orfeó" (Duran, 1995, p.67).

Figura 5. Carnet de l'orfeonista de L'Harpa d'Inca al 1947. Nota. Font: arxiu de l'Orfeó.

Jaume Albertí, qui havia demanat excedència com a director el 1932, retornà a la direcció de l'agrupació el 1940 i hi continuà fins poc abans de la seva mort, coincidint amb l'època de la segona crisi de L'Harpa a finals dels anys 60 i principis dels 70, com declaren Cortès i Parets (1994) i també Pieras (2020); aquest assenyala també que l'activitat de l'Orfeó va disminuir entre 1970 i 1980. A més, tal fet queda constatat a la premsa dels anys 70 amb una notícia al *Diario de Mallorca* publicada el 13 de setembre de 1976, en què s'informa que "L'Harpa d'Inca hoy, queda arrinconada recordando tiempos pasados de esplendor" (Coll, 1976).

Aquesta etapa de recessió sembla que durà fins al 1982, segons informa Pieras (2020), qui, a més, declara que l'Orfeó recuperà la vitalitat inicial sota la direcció de Miquel Aguiló –qui n'era cantaire i en fou subdirector des de 1960 (Rodríguez, 2010)– i la presidència de Miquel Corró. Cortès i Parets (1994) exposen que "l'any 1983 l'Harpa reeixí incorporant noves veus i integrant el *Coro* del Col·legi Sant Vicenç de Paül" (p. 243). Així doncs, en aquesta època l'Orfeó estava compost també per les veus infantils del Col·legi inquer. La premsa constata també el ressorgiment de l'Orfeó, en una notícia publicada l'11 de desembre de 1982 al diari *El Día*:

Fundado en 1920 por el poeta local Miquel Durán

El Orfeón L'Harpa d'Inca, volverá a comenzar sus actividades

GUILLEM COLL

El Orfeón L'Harpa d'Inca, fue fundado en 1920 por el gran poeta y periodista local Miquel Durán, un hombre que se desvivió y dedicó su vida en pro de nuestras cosas y entre ellas ocupó un puesto principal L'Harpa d'Inca. El Orfeón en un principio se montó para despertar el interés a la música. Durante muchos años el Orfeón paseó el nombre de nuestra ciudad por toda la isla, tanto en los actos principales de la ciudad como en otros, el Orfeón dejó estela de su buen hacer. Una de sus últimas actuaciones fue hace cuatro años con motivo del homenaje que se dedicó a Miquel Durán. Después de varios intentos nulos, últimamente el alcalde , Antonio Pons, se reunió con el último director, Miguel Corró y varias personalidad, para tratar de volver a poner en marcha el orfeón inquense. El próximo lunes, a las ocho de la noche, en el centro parroquial de Santa María la Mayor, hay una reunión convocada con el propósito de invitar a todos los aficionados al canto coral para trabajar en el resurgimiento de un orfeón que nunca debió desaparecer.

Figura 6. Notícia de la represa de l'activitat de l'Orfeó L'Harpa d'Inca publicada al 1982. Nota. Font: Arxiu Municipal d'Inca. Publicació al diari El Día l'11 de desembre de 1982.

Miquel Aguiló passà lentament el testimoni de la direcció a la seva filla M. Magdalena Aguiló, cantaire de l'Orfeó, vers el 1995. M. Magdalena, qui fou ajudada per la seva germana Margalida –també cantaire de l'Orfeó–, suposà una renovació quant a la metodologia de treball. Entre altres canvis, M. Magdalena començà a realitzar tècnica vocal als assajos (D. Mestre, comunicació personal, 10 d'octubre, 2024). Margalida Aguiló passà a ser codirectora de l'Orfeó el 2006 i ja el 2009, davant la partida de M. Magdalena a viure fora de l'illa, Margalida n'assumí 100 % la direcció.

Segons informa Rodríguez (2022) en una entrevista realitzada al president de L'Harpa amb motiu del centenari de l'agrupació, la pandèmia va haver de deixar per a més endavant els diferents actes organitzats per a la celebració de l'especial aniversari. Així i tot, malgrat aquesta demora, els diferents concerts i actes tengueren lloc ja en el seu 102è aniversari.

Un resum de les diferents etapes històriques viscudes per l'entitat musical inquera es pot revisar a la taula següent:

Etapes	Fets destacables
1916-1920	Constitució.
1920-1936	Des del sorgiment fins a la primera crisi. Directors: Pau Gual, Jaume Albertí, Bartomeu Prats.
1936-1946	Des de l'esclat de la Guerra fins a la presidència d'Antoni Autonell.
1946-1968	Des del ressorgiment fins a la segona crisi. Directors: Jaume Albertí, P. Esteve Cloquell, P. Riera. Miquel Aguiló, subdirector a partir de 1960.
1968-1982	Segona crisi de l'Orfeó. Miquel Aguiló Serra a la direcció.
1983-1995	Segon ressorgiment de l'Orfeó. Aguiló a la direcció.
1995-2009	Renovació. M. Magdalena Aguiló Estrany a la direcció.
2009-actualitat	Margalida Aguiló Estrany a la direcció.

Taula 4. Etapes viscudes per l'Orfeó L'Harpa d'Inca des de la seva fundació. Nota. Font: Duran (1995), Pieras (2005), Hemeroteca de l'Arxiu Municipal d'Inca i arxiu de l'Orfeó L'Harpa d'Inca.

Durant els més de 100 anys de trajectòria han estat centenars les persones que han passat per aquesta agrupació coral, que ha col·laborat així en la millora de l'educació musical de moltes generacions i en el manteniment del català com a llengua protagonista del repertori dels seus concerts (Pieras, 2020).

3.2. Funcionament i organització

L'Orfeó L'Harpa d'Inca és actualment una associació sense ànim de lucre organitzada a través d'una Junta Directiva i diverses comissions. L'actual Junta es constituí el passat març de 2023, i és formada pels membres següents:

Nom	Càrrec/funcions
Domingo Mestre	President
Margalida Aguiló	Directora
M. Antònia Sancho	Secretària
Llorenç Sastre	Tresorer
Mateu Isern	Arxiver de partitures i esdeveniments
Lluís Siquier	Organització d'esdeveniments extramusicals
Maribel Alzamora	Adjunta a direcció i comissió musical
Fanny Lorente	Adjunta a presidència, presentacions i portaveu
Antònia Jiménez	Responsable de vestimenta

Taula 5. Persones i càrrecs de l'actual Junta Directiva de l'Orfeó. Nota. Font: Domingo Mestre.

La Junta Directiva es reuneix de forma ordinària una vegada al trimestre, encara que, si hi ha temes a tractar, es poden fer més reunions. Entre les principals funcions de la Junta destaquen: convocar l'Assemblea General anual i l'extraordinària, donar d'alta els nous cantaires al Llibre d'actes i decidir sobre totes les qüestions relacionades amb pressupostos i concerts.

Compten també amb tres comissions: la Comissió de Música, la Comissió de Vestuari i la Comissió Extramusical. La primera és formada pels quatre caps de corda, el president i la directora. Aquesta comissió s'encarrega d'acabar de decidir el repertori per als diferents concerts a proposta de la directora; també organitza partitures i realitza els programes o cartells dels concerts. La Comissió de Vestuari és composta per tres membres de l'Orfeó que, com bé indica el seu nom, prenen decisions amb referència al vestuari de l'agrupació. Aquesta disposa de diferents opcions i variants en funció de l'època de l'any –si fa fred, els homes porten americana i, si no, van simplement amb camisa–, o de l'ocasió. Poden portar camisa blanca o negra, corbatí o corbata. Finalment, la Comissió Extramusical és la que s'encarrega de planificar els dinars, sopars, viatges i altres activitats (D. Mestre, comunicació personal, 10 d'octubre, 2024).

Per tal d'organitzar les diferents tasques, disposen de diversos grups de xat: un de comunicats oficials en el qual s'anuncia la informació important de l'agrupació i només hi poden escriure la directora i el president; un grup de xat general en el qual tothom pot parlar; un grup de xat per a cada comissió i un grup de xat per a cada una de les cordes –sopranos, contralts, tenors i baixos. En aquests darrers grups els caps de corda comparteixen diferents materials –àudios, vídeos, MIDIs o partitures– per a l'estudi individual dels cantaires a casa.

El centenari cor d'Inca assaja habitualment tots els dilluns i dimecres de 20 a 21:30 hores a l'Escola Municipal de Música Antoni Torrandell. Allà disposen d'un espai prou ample amb un piano de mitja coa per reunir tot el cor i amb diferents aules més petites amb teclats o pianos de paret. Aquesta combinació d'espais permet que, en moltes ocasions, comencin l'assaig separats per cordes –cada cap de corda dirigeix l'assaig amb el seu grup de sopranos, contralts, tenors o baixos– en una sala petita. L'assaig parcial sol durar entre 45 minuts i una hora, i llavors es completa amb un assaig *tutti* a la sala gran. Generalment se sol fer ús d'aquesta estratègia quan s'ha de llegir nou repertori des del principi; aleshores, cada corda treballa i aprèn per separat la seva part abans d'ajuntar les diferents veus. Segons informa Margalida Aguiló, actualment Maribel Alzamora i Xisca Alorda realitzen els assajos de sopranos, la pròpia directora es queda amb les contralts, Mateu Isern és el cap de corda dels tenors i Lluís Siquier, el dels baixos (comunicació personal, 3 de desembre, 2024). Excepcionalment l'Orfeó pot realitzar assajos extraordinaris abans d'un concert, i també pot donar dies lliures en certes

ocasions. Als assajos compten amb el seu pianista oficial, Damià Payeras, qui, a més, és cantaire de l'Orfeó.

Seguint amb la metodologia d'assaig, Margalida Aguiló afirma que no realitzen tècnica vocal a tots els assajos, sinó només quan van més relaxats de repertori i poden "permetre's el luxe" de dedicar aquest temps a la tècnica. Segons declara, sempre que poden, realitza la tècnica vocal ella mateixa a l'inici de l'assaig o després dels primers 45 minuts de treball separats per cordes. També assenyala que: "Hi ha peces que ja per elles mateixes ajuden a col·locar un poc la veu i no fa falta fer tanta tècnica. Si veig que no mantenim l'afinació, faré certs exercicis en aquell moment de la peça, però sempre depèn. Mai faig igual les coses, depèn de la peça que estiguem treballant." (M. Aguiló, comunicació personal, 3 de desembre, 2024).

L'Orfeó assaja durant el curs escolar; generalment comencen els assajos pel setembre i els solen acabar pel juny o juliol, en funció dels concerts. Les activitats habituals de l'Orfeó, és a dir, aquelles que solen fer de manera més o manco fixa cada any, són les següents:

	Concert o acte
1r trimestre	Pregó del Dijous Bo
	Concert de Santa Cecília (ocasionalment)
2n trimestre	Concert de Reis
	Concert de Pasqua o primavera
	Missa del Dijous Sant a l'església de Santa Creu (Palma)
3r trimestre	Missa de Pentecosta a Santa Maria la Major (Inca)
	Concert d'estiu a l'Inclàssic o durant les festes de St. Abdon i St. Senén

Taula 6. Concerts habituals realitzats per l'Orfeó L'Harpa d'Inca durant un curs escolar.

Com bé constata Mestre (comunicació personal, 10 octubre, 2024), aquestes activitats són les que tradicionalment ha anat realitzat l'agrupació en els darrers anys, algunes d'elles pactades amb l'Ajuntament d'Inca –com la del Pregó del Dijous Bo o el Concert de Reis– al Conveni de col·laboració que tenen signat. A això cal afegir diferents col·laboracions amb altres agrupacions musicals o corals: han cantat amb la Banda Municipal de Palma, amb la Capella Mallorquina, amb Eurocl àssics; han col·laborat als projectes organitzats per directors com Irina Capriles o Fernando Marina, entre d'altres. A més, realitzen intercanvis amb altres cors –el passat 2024 viatjaren a Catalunya–, a més d'engrescar-se en diferents projectes amb orquestra com el *Carmina Burana*, que tornaran a cantar de nou el pròxim 2025, o anar a cantar a noces, sempre que els és possible.

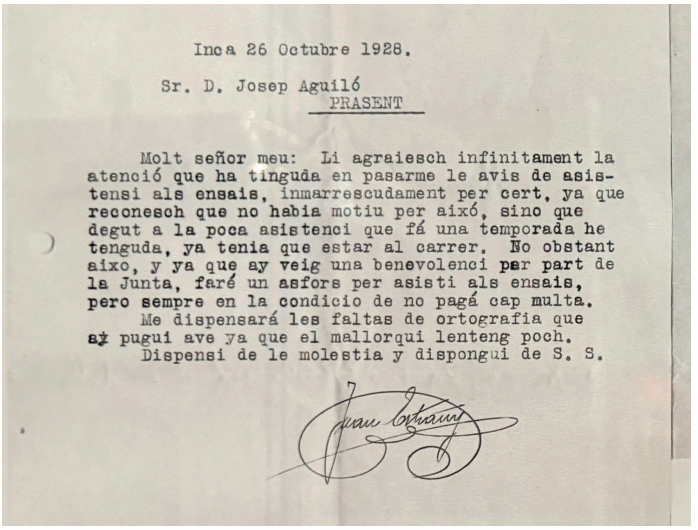
Pel que fa a les noves incorporacions de cantaires a l'Orfeó, Margalida Aguiló informa que sol fer una prova d'accés als aspirants. En aquesta, els demana si han cantat mai en un cor i si tenen alguns coneixements de llenguatge musical. Malgrat que no és imprescindible saber llegir música per cantar a l'Orfeó, sí que és valorada molt positivament aquesta habilitat. Inicialment la prova sol consistir a demanar que cantin alguns exercicis de vocalització, per imitació, ajudats pel piano i la directora. Generalment Margalida fa l'exemple vocal, i llavors els aspirants el repeteixen. A la prova també els pot demanar que cantin un fragment d'alguna cançó que sàpiguen i que imitin notes que la directora toca al piano de forma aleatòria –sense estar ubicades dins cap tonalitat. Amb aquests exercicis se sol esbrinar ràpidament si es té oïda musical, és a dir, la capacitat d'escoltar un so i imitar-lo a la mateixa altura, qualitat indispensable per cantar en un cor (M. Aguiló, comunicació personal, 3 de desembre, 2024). A més, es pot escoltar el timbre de veu característic de cada persona i saber-ne la seva tessitura aproximada, per tal de poder decidir si aquella persona cantarà de soprano o contralt, tenor o baix.

Segons afegeix Aguiló, fer proves d'accés i haver de dir que no a persones il·lusionades que volen cantar amb l'Orfeó és de les feines més difícils com a directora. En algunes ocasions, declara, ha deixat que certes persones que no havien passat la prova entressin a cantar a la coral, sempre amb un temps de prova. En alguns casos, ha hagut de demanar a certs cantaires que deixessin de venir a la coral perquè no afinaven i posaven en compromís la feina de la resta de cantaires; "error meu", declara Aguiló, perquè tal vegada hauria d'haver dit que no des del primer moment. Ara, segons informa, després d'una prova sempre explica: "Crec que has passat la prova, però ara haurem de veure si realment et va bé cantar dins la coral" (M. Aguiló, comunicació personal, 3 de desembre, 2024). D'aquesta manera, els aspirants saben que no només han de passar l'examen del primer dia, sinó que s'ha de veure si són capaços de comprometre's amb els assajos i amb l'estudi i si els va bé cantar en un concert. Segons confirma Domingo Mestre, abans d'inscriure un nou cantaire al Llibre d'actes, han d'haver passat tres mesos de prova i participat a un concert.

Actualment a l'Orfeó L'Harpa d'Inca són 43 cantaires, als quals s'han de sumar tres recents incorporacions que encara no han estat registrades de forma definitiva. L'edat mínima per ser membre de l'Orfeó segons els seus Estatuts és de 16 anys, tot i que tenen pendent modificar-los i revisar-la per tal de poder acceptar cantaires més joves. Des d'aquest curs 2024/25 l'Orfeó ha signat una col·laboració amb l'Escola Municipal de Música Antoni Torrandell per tal que aquells joves adolescents estudiants de grau mitjà puguin convalidar l'assignatura de Cor assistint als assajos i concerts de l'Orfeó. Des del passat octubre acudeixen cinc joves nous a un assaig setmanal de l'Orfeó –és allò que tenen estipulat segons el seu pla d'estudis. Per tal que puguin cantar als concerts, la directora va pactar amb ells que haurien d'estudiar a

casa per compensar l'assaig setmanal al qual fallaven o bé assistir al segon assaig setmanal de l'Orfeó de forma voluntària, i sempre sent molt prudents cantant als concerts. Finalment, tres dels cinc joves varen decidir participar ja al Pregó del Dijous Bo complint amb el seu compromís d'estudi.

Pel que fa a l'assistència dels cantaires als assajos i concerts, tant Aguiló com Mestre coincideixen que aquest és un dels aspectes a millorar de l'Orfeó. El seu president afirma que als assajos mai hi són tots i que això ha provocat que en alguns casos s'hagi hagut d'afegir un assaig extra abans d'un concert. Domingo Mestre explica que als concerts sol faltar entre un 20 i un 30 % de la plantilla. La directora indica que segons la disponibilitat dels orfeonistes per assistir als concerts ella proposa el repertori que es cantarà. Per exemple, en un concert al qual falten molts cantaires per corda no es plantejaria fer una peça amb molts de divisis (M. Aguiló, comunicació personal, 3 de desembre, 2024). Segons podem veure a la imatge següent, aquesta problemàtica de faltes d'assistència als assajos és una constant històrica del cor. El 1928 la Junta es plantejava posar una multa econòmica a un dels orfeonistes per aquest motiu, cosa que no es faria –ni es fa– a l'Orfeó actual:

Inca 26 Octubre 1928.

Sr. D. Josep Aguiló
PRASENT

Molt señor meu: Li agraiesch infinitament la atenció que ha tinguda en pasarme le avis de asistensi als ensais, inmarrescudament per cert, ya que reconesch que no habia motiu per això, sino que degut a la poca asistenci que fá una temporada he tenguda, ya tenia que estar al carrer. No obstant aixo, y ya que ay veig una benevolenci par part de la Junta, faré un asfors per asisti als ensais, pero sempre en la condicio de no pagá cap multa.
Me dispensará les faltas de ortografia que aj pugui ave ya que el mallorqui lenteng poch.
Dispensi de le molestia y dispongui de S. S.

Figura 7. Carta de Juan Estrany, orfeonista, a la Junta Directiva (1928). Nota. Font: Arxiu de l'Orfeó L'Harpa d'Inca.

3.3. Anàlisi del repertori

Durant els primers anys d'existència de l'agrupació es veu el clar exemple de l'Orfeó Català com a inspiració del cor inquer i els trets característics de la Renaixença en la tria de repertori realitzada pels seus directors: obres tradicionals i populars en llengua catalana, cançó catalana de compositors com E. Morera o F. Pedrell, a banda d'himnes de Mallorca com *La Balanguera* o l'*Himne Mallorquí* d'A. Pol. A més, es té constància que l'Orfeó ha realitzat també alguna funció escènica amb motiu de Nadal als anys 1934 i 1951, gràcies a la informació recaptada de certs programes conservats a l'arxiu de l'Orfeó. A la figura 8 podem observar el cartell de la funció *La llum de l'establia* representada al 1934 acompanyat d'una imatge de l'agrupació:

L'HARPA D'INCA

FUNCIÓ ESCÉNICA

PER DIA 1 DE GENER DE 1934. A las 3 i mitja

La Llum de l'Establia

(PASTORELLS NOUS)

Lletra del Dr. Mariá Tubau, Pvre. Musica de Mn. Josep Vinyeta.

PERSONATGES

San Josep	.Andreu Coll.
San Miquel	.Pere Aguiló.
San Gabriel	.Antoni Calderón.
Angel primer	.Gabriel Amer.
Angel segón.	.Vicens Bestad.
Angel tercer.	.Jaume Nicolau.
Angel quart.	.Gabriel Coll.
L'Esquellot	.Bartomeu Enseñat.
Picarol	.Antoni Pons.
Mil-Homes	.Baltasar Tortella.
En Nelic	.Simó Guai.
En Jepó	.Gabriel Coll.
Satán	.R. Ll. Melis.
Merlot	.Gabriel Bennasar.

CHOR D'ANGELS - CHOR DE PASTORS - CHOR DE DIMONIS

Director de Escena, FRANCESC CABANELLAS; Apuntadó JOSEP ORDINANA

Pianista, BARTOMEU PRATS.

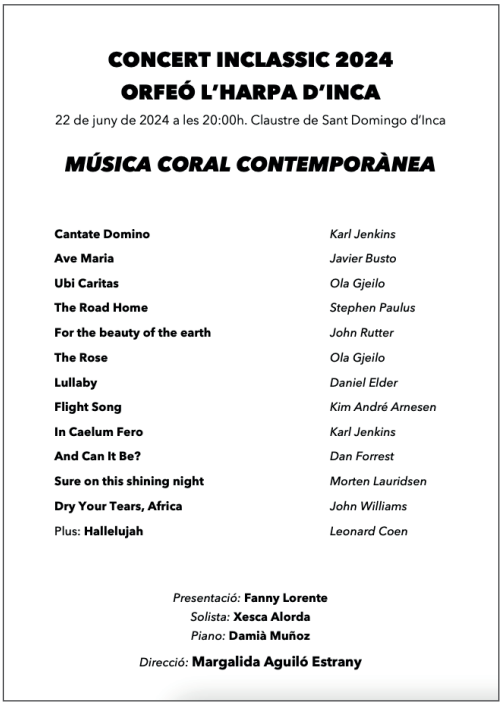
Decoració Exprofessa per el Pintor Escenograf ENRIQUE PEREZ.

Figura 8. Cartell de la funció realitzada per l'Orfeó l'1 de gener de 1934 i imatge de l'agrupació. Nota. Font: Arxiu de l'Orfeó.

Després de la segona crisi, el repertori s'amplià amb peces de compositors europeus com T. L. de Victoria, G. Verdi, E. Grieg, C. Franck o F. Mendelssohn entre d'altres, sense deixar de banda el tradicional en llengua catalana.

Quant al tipus de repertori, l'Orfeó ha interpretat tant peces religioses com profanes al llarg dels darrers anys. A manera d'exemple, en un concert realitzat el gener de 1999 a la basílica de Sant Francesc de Palma, acompanyats a l'orgue per Arnau Reynés, destaquen peces religioses dels compositors J. S. Bach, L. Bárdos, A. Brückner, M. Amorós i J. Rheinberger.

Des que Margalida Aguiló n'és la directora, treballen peces de compositors contemporanis com J. Williams, K. Jenkins, D. Elder, O. Gjeilo o M. Lauridsen. Podem observar també temes de les grans òperes com *Nabucco* o *La Traviata*, de G. Verdi, o repertori propi de sarsuela (Pieras, 2005).

CONCERT INCLASSIC 2024
ORFEÓ L'HARPA D'INCA

22 de juny de 2024 a les 20:00h. Claustre de Sant Domingo d'Inca

MÚSICA CORAL CONTEMPORÀNEA

Cantate Domino	*Karl Jenkins*
Ave Maria	*Javier Busto*
Ubi Caritas	*Ola Gjeilo*
The Road Home	*Stephen Paulus*
For the beauty of the earth	*John Rutter*
The Rose	*Ola Gjeilo*
Lullaby	*Daniel Elder*
Flight Song	*Kim André Arnesen*
In Caelum Fero	*Karl Jenkins*
And Can It Be?	*Dan Forrest*
Sure on this shining night	*Morten Lauridsen*
Dry Your Tears, Africa	*John Williams*
Plus: **Hallelujah**	*Leonard Coen*

Presentació: **Fanny Lorente**
Solista: **Xesca Alorda**
Piano: **Damià Muñoz**
Direcció: **Margalida Aguiló Estrany**

Amb la intenció d'il·lustrar el repertori actual de l'Orfeó, compartim amb la següent imatge el darrer interpretat el 22 de juny de 2024 al Claustre de Sant Domingo d'Inca dins el cicle Inclàssic:

Figura 9. Repertori cantat per l'Orfeó al darrer concert celebrat dins el cicle Inclàssic, el 22 de juny de 2024. Nota. Font: Arxiu de l'Orfeó.

4. DISCUSSIÓ I CONCLUSIONS

La Renaixença, que s'assentà a Mallorca durant la segona meitat del s. XIX, propicià la creació del clima idoni per al sorgiment d'orfeons i entitats corals a Mallorca, entre els quals destaca l'Orfeó L'Harpa d'Inca per la seva antiguitat i trajectòria. Malgrat la situació social i política adversa en alguns moments del segle XX –Guerra Civil i II Guerra Mundial, entre d'altres– l'Orfeó inquer aconseguí superar les seves etapes de crisi i ressorgir cada vegada amb més força que abans.

Si bé és cert que l'Orfeó és un cor amb un recorregut molt significatiu –són ja més de 104 anys, això sí, comptant amb diferents interrupcions–, els estudis previs que es dediquen a investigar el camí de l'agrupació coral són poc tècnics quant a la investigació musical de la seva evolució. És per això que amb aquest escrit es pretén iniciar una anàlisi no només històrica, sinó també centrada en les estratègies de funcionament que permeten el desenvolupament musical de l'entitat. Pieras (2005) realitza al seu llibre una descripció prou precisa de totes les activitats de l'Orfeó entre 1995 i 2005. És aquí on trobem algunes llistes de repertori o reproduccions de programes de concerts que permeten fer una aproximació a la tasca musical del cor. Seria molt interessant realitzar una anàlisi més exhaustiva en futures investigacions revisant també tots els programes conservats a l'arxiu de l'Orfeó L'Harpa d'Inca.

De la feina feta als assajos per tal de preparar el repertori que s'interpretarà, se'n parla també poc a les cròniques i als estudis sobre l'Orfeó. Una anàlisi més profunda entrevistant cantaires que hagin passat per les seves diferents èpoques, a la vegada que es du a terme una revisió de les partitures interpretades, permetria descriure de forma més exhaustiva l'estil d'ensenyament musical de cada director i així poder explicar millor l'evolució musical de l'entitat. La digitalització de l'arxiu de L'Harpa per tal de poder accedir còmodament a tots els seus programes, actes, partitures... així com també la creació d'un Arxiu Municipal d'Imatge i So per part de l'Ajuntament d'Inca en què s'emmagatzemessin els diferents materials audiovisuals dels concerts realitzats a Inca, ajudaria notablement a la realització d'aquesta tasca, i a molts altres futurs estudis culturals.

Així i tot, amb la investigació plasmada en aquestes línies hem pogut esbrinar que s'observen estils de direcció i treball musicals diferents segons el director o directora que hagi estat al capdavant de l'agrupació: Miquel Aguiló, amb pocs estudis musicals, però molta musicalitat, no realitzava exercicis per treballar la qualitat vocal dels cantaires; Magdalena, filla i successora d'Aguiló que ja havia realitzat estudis musicals, introduí exercicis de tècnica vocal en els seus assajos. A més, Magdalena treballava en profunditat el repertori per tal de realitzar interpretacions musicals pulcres i precises. Margalida, en canvi, afirma que la quantitat de programes, repertoris i concerts que duen a terme amb l'Orfeó no permeten fer una feina tan polida o perfeccionista a l'actualitat. Així i tot, vigilen l'afinació als assajos i realitzen a vegades exercicis de tècnica vocal.

Podem afirmar que l'Orfeó L'Harpa d'Inca és un cor molt actiu que compta amb un nombre important de concerts cada temporada. Col·labora habitualment amb altres agrupacions com la Unió Musical Inquera, la Banda Municipal de Palma, l'Orquestra Simfònica del Conservatori Professional de Música i Dansa de Palma, i el Cor i Ensemble de percussió Euroclàssics, entre d'altres; realitza concerts arreu de Mallorca compartint escenari també amb altres cors i interpreta repertori coral *a cappella*, amb acompanyament de piano, banda o orquestra, de diferents èpoques, compositors i gèneres.

Segons afirma la seva actual directora, estar al capdavant d'una agrupació amb tants anys de trajectòria no és tasca fàcil pel fet que, "com més històrica és la coral, més responsabilitat tens" (Margalida Aguiló, comunicació personal, 3 de desembre, 2024). Per tant, podem afirmar que el títol de "cor actiu més antic de Mallorca" continua sent el motor que engresca i impulsa orfeonistes, seguidors i directora a continuar amb les activitats anuals de l'Orfeó any rere any.

REFERÈNCIES

Coll, G. (1976, 13 de setembre). "¿Ha muerto l'Harpa?". *Diario de Mallorca*.

Company, J. (1977). "La Capella Clàssica de Mallorca Obra de Mn. Joan Maria Thomàs." *Mayurca: revista del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts* (17), 85-88. https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2331852

Company, J. (1997). "Cinquanta anys de la Capella Oratoriana: una aproximació a la història del cant coral a Mallorca." A G. Marcus (coord.), *Capella Oratoriana: 50 anys de Música coral (1957-1997)* (pp. 13-26). Capella Oratoriana.

Company, J. (2002). "El cant coral a les Illes Balears." A X. Aviñoa (coord.), *Història de la música catalana, valenciana i balear, 5. De la postguerra als nostres dies* (pp. 119-128). Edicions 62.

Company, J. (2003). *Coral Universitat de les Illes Balears, XXV anys*. Universitat de les Illes Balears.

Cortés, S., Parets, J. (1994). "Aproximació al fet musical d'Inca." A *I Jornades d'Estudis Locals d'Inca,* 6 i 7 de maig, 1994 (pp. 239-255). Ajuntament d'Inca.

Diari Baleares (1982, 16 de desembre). "Se volverá a formar el grupo 'L'Harpa d'Inca'".

Duran, Ll. M. (1995). *Crònica comentada de l'Orfeó l'Harpa d'Inca*. Ajuntament d'Inca.

El Día (1982, 11 de desembre). "El Orfeón L'Harpa d'Inca volverá a comenzar sus actividades".

Gallego, E. (2017). "Antonio Noguera (1858-1904) y la modernización de la vida musical en Mallorca durante la Restauración". [Tesi doctoral, Universidad de La Rioja]. Dialnet. https://dialnet.unirioja.es/servlet/tesis?codigo=121201

Gelabert, Ll. (2015). "Aproximación histórica y metodológica a los cursos de pedagogía musical de la Universitat de les Illes Balears (1977-1990)". *Historia de la Educación, 34*, 337-356.

Gibert, C. (1983). "Història del cant coral a Mallorca." *Madrigal,* (0), 11-13.

Llabrés, C. (2024). "Les corals infantils i juvenils a Mallorca: una aproximació històrica i pedagògica." [Tesi doctoral, Universitat de les Illes Balears]. https://dialnet.unirioja.es/servlet/tesis?codigo=327472

Llabrés, P.J. (2000). "Inca en les grans transformacions del segle XX." A *V Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, 3 i 4 de novembre, 2000 (pp. 9-17). Ajuntament d'Inca.

Marco, T. (1983) *Historia de la música española, vol. 6, siglo XX*. Alianza Música.

Mir, A., Capriles, I., Parets, J. (2013). "Aproximació cronològica del músic Jaume Albertí i Ferrer." A *XIV Jornades d'Estudis Locals l'Inca*, 22 i 23 de novembre, 2013 (pp. 71-92). Ajuntament d'Inca.

Munar, J. (2019). "Aquell Círculo Mallorquín. Història, organització i activitats (1851-1983)." [Treball de final de màster, Universitat de les Illes Balears].

Nagore, M., (2001). *La revolución coral. Estudio sobre la Sociedad Coral de Bilbao y el movimiento coral europeo (1800-1936)*. ICCMU.

Parets, J. (1991). "Orfeons a Mallorca." En *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, vol. 12 (p. 107-108). Promomallorca Edicions SL.

Parets, J., Aulí, A., Garau, B., Miquel, T. (2007). "Jaume Albertí Ferrer (1889-1979)." *A VII Jornades d'Estudis Locals d'Inca,* 24 i 25 de novembre de 2006. (pp. 181-184). Ajuntament d'Inca.

Pieras, G. (2005). *Crònica de l'Orfeó l'Harpa d'Inca, 1995-2005*. Ajuntament d'Inca.

Pieras, M. (2004). "Església i societat a Inca a principi del segle XX. Mn. Josep Aguiló Pomar (1889-1946)." A *VI Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, 23 i 24 d'octubre, 2004 (pp. 117-127). Ajuntament d'Inca.

Pieras, M. (2020). "L'Harpa d'Inca, 100 anys d'història amb molt de futur." A *Festes d'Inca Sant Abdon i Sant Senén*, 18-21. Ajuntament d'Inca.

Pieras, M., Vives, F. (1997). "La transició a Inca. Aspectes polítics, 1975-1981." A *IV Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, 3 i 4 d'octubre, 1997 (pp. 15-34). Ajuntament d'Inca.

Pons, D. (1996). "Antoni Noguera i la modernització musical a Mallorca." *Biblioteca de la Societat Arqueològica Lul·liana* (53), 309-330.

Reynés, A. (2012). "Panorama de la música a Mallorca des de final del segle XIX fins al XXI." *Revista Electrònica d'Investigació i Innovació Educativa i Socioeducativa, 3* (2), 77-105.

Rodríguez, A. (2010). "Miquel Aguiló i Serra, una vida, una passió: l'Harpa d'Inca." A *XI Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, 26 i 27 de novembre, 2010 (pp. 53-58). Ajuntament d'Inca.

Rodríguez, A. (2022). "L'Harpa és la coral més antiga de Mallorca i té 47 cantaires actius." *Plaça* (413), 32-33.

Sánchez, C. (2022). *Nam a Cor: el Moviment Coral a Manacor*. Món de Llibres.

Sanmartín, J. (1951). *Los cien años del Círculo Mallorquín (1851-1951).* Palma de Mallorca.

Valls, M. (1969). *Història de la Música Catalana*. Taber.

doi: 10.3306/JELINCA.25.315

TREBALL INDUSTRIAL I GUERRA CIVIL (1936-1939): EL CAS DE LA INDÚSTRIA DEL CALÇAT D'INCA

Carolina Peña Moreno

Doctoranda Universitat de les Illes Balears.
carolina.pena@uib.cat

Paraules clau: Guerra Civil, indústria del calçat, treballadors, economia de guerra, intervenció.

Resum. *Amb el cop d'estat de juliol de 1936, la indústria mallorquina va ser intervinguda per l'exèrcit nacional. El cas de Mallorca, especialment d'Inca, és rellevant per investigar un aspecte poc estudiat de la guerra, sobretot a la zona rebel. Aquesta comunicació vol aprofundir en com la guerra civil va afectar la indústria i els treballadors mallorquins, i forma part d'una tesi doctoral més àmplia sobre l'economia de la guerra a les Balears. Es plantegen preguntes sobre les condicions laborals, el rol de les dones i l'augment de la mà d'obra femenina. També s'analitzarà la figura de l'obrer militaritzat.*

Keywords: Civil war, footwear industry, workers, war economy, intervention.

Abstract. *With the coup d'état of July 1936, Mallorcan industry was taken over by the national army. The case of Mallorca, especially Inca, is relevant for investigating a little-studied aspect of the war, particularly in the rebel zone. This paper aims to deepen the understanding of how the Civil War affected Mallorcan industry and workers, and is part of a broader doctoral thesis on the economy of the war in the Balearic Islands. Questions are raised about labor conditions, the role of women, and the increase in female workforce. The figure of the militarized worker will also be analyzed.*

1. INTRODUCCIÓ I FONTS

A l'inici de la contesa de 1936 Mallorca va quedar aïllada en un mar Mediterrani que va romandre lleial a la República. A més, totes les àrees industrials importants de l'Estat, és a dir, el País Basc, Catalunya i València, també estaven sota el domini del govern legítim. Això va fer que, l'exèrcit rebel anés a Mallorca cercant els seus recursos industrials. La industrialització que es va produir a Mallorca durant el primer terç del segle XX, dins del marc de la industrialització mediterrània, no va ser gens menyspreable. Com a dada demostrativa, direm que el 1930, a les Illes Balears, 4 de cada 10 persones treballaven en el sector secundari (Manera, 2001) I en aquell moment l'objectiu de l'exèrcit va ser posar la capacitat de la indústria a la seva màxima capacitat per guanyar la guerra i la indústria mallorquina va quedar intervinguda. Entenem per *empresa militarment intervinguda* aquella que produeix una gran part o tota la seva producció per demanda de l'exèrcit. Però no només això, l'exèrcit estipula què, quant, a qui i a quin preu comprar les matèries primeres i vendre la seva producció. A més, controla com produir, ja que intervé la seva força de treball, tant per la mobilització dels seus treballadors com pel control de les noves contractacions i de la plantilla. Serà dirigida pels seus gerents civils en plena col·laboració amb les autoritats militars i seguint les seves directrius; els amos passen a ser mers executors d'ordres.

Per tal de posar en relleu la importància que va tenir la industria de Mallorca per l'exercit sollevat es donaran algunes dades representatives. Sabem que tan sols durant els tres primers mesos de la guerra, la indústria tèxtil mallorquina va produir per l'exèrcit 10.000 mantes i la indústria calçat 100.000 botes de soldat. El total de botes de soldat que es van fabricar a Mallorca durant la guerra va ser de 2.906.097 (Truyol Martorell, 1940). D'aquestes, 142.900 van ser elaborades a la fàbrica de calçat de Can Melis d'Inca, a Mallorca.

Aquesta comunicació vol continuar el camí iniciat fa uns anys i avançar en el coneixement sobre com va impactar la Guerra Civil a la indústria mallorquina i als seus treballadors i treballadores (Pieras, 2000) (Pieras, 2007) (Pieras, 2020). A més, aquesta comunicació forma part d'un treball més ampli (una tesi doctoral) sobre l'economia de la Guerra Civil a les Illes Balears, que estudia com van funcionar els diferents sectors econòmics durant la contesa i com aquestes circumstàncies van afectar la seva població.[1] Utilitzant com a font la documentació en procés d'estudi del fons de la fàbrica de calçat de Can Melis d'Inca, hem obtingut les dades que exposarem investigant diverses fonts: els llibres de salaris, els formularis enviats a la *Caja de Vejez y Maternidad*, *Mutilados de Guerra*, *Aportaciones al Subsidio Nacional*, *Subsidio al Combatiente*, *Cotización Obrera*, les factures emeses a intendència, les contribucions de renda, les declaracions de beneficis i els balanços comptables.

1 Tesi doctoral en elaboració: Carolina Peña Moreno. *Economía i societat de les Illes Balears durant la Guerra Civil (1936-1939)*. UIB.

2. ALTERACIONS DE LA PLANTILLA DE LA FÀBRICA DE CAN MELIS: NOMBRE I GÈNERE

La indústria va ser sotmesa a una doble pressió contraposada per part de l'exèrcit. D'una banda, com ja hem indicat, amb la gran demanda de la seva producció es va pressionar el seu capital productiu. D'altra banda, la mobilització dels seus treballadors per al front i la submissió de les dones a la llar van pressionar el seu capital humà. Amb l'estudi de les dades del llibre de salaris, que ens proporciona un cens obrer, es poden observar les alteracions que va patir la plantilla de la fàbrica. L'hem analitzat en dues vessants: nombre i gènere.

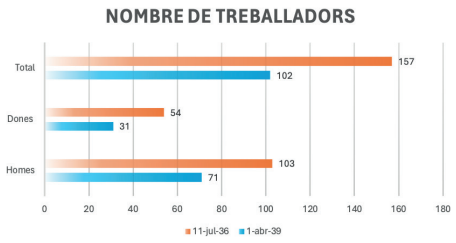

Figura 1. Nombre de treballadors i treballadores. 11jul36 i 1abr39. Elaboració pròpia a partir del llibres de salaris del fons documental de la fàbrica de calçat de Can Melis.

Mentre que la fàbrica va haver de funcionar a la seva màxima capacitat de producció per a l'exèrcit, el nombre de treballadors va descendir de forma contínua des de l'inici del conflicte. Figura 1.

Durant la guerra, la plantilla es va veure profundament transformada pel que fa al seu nombre.

El total de treballadors va passar de 157 a 102; la plantilla es va veure reduïda en un terç. Les dones van passar de 54 a 31, i els homes van passar de 103 a 71. És a dir, no només van ser els homes enviats a files els qui van abandonar les fàbriques, sinó que també es va veure reduït el nombre de dones.

Si al principi de la guerra les dones suposaven el 33,76 % del cens obrer, a l'1 d'abril suposen el 30,39 %. El seu nombre, fins i tot en els moments de màxima producció de la fàbrica i excepte en els moments de crisi, quan la fàbrica va aturar la producció, va romandre gairebé constant al llarg de tota la contesa, rondant sempre les 40 dones sense passar d'aquesta quantitat. Només es varen produir quatre noves contractacions femenines per substituir els 53 homes que varen deixar la fàbrica

Malgrat els canvis en termes de nombre, si ens atenim a una qüestió de gènere, l'estructura laboral de la fàbrica no es va veure modificada. Per tal de veure-ho amb més claredat, introduirem primer les seccions de la fàbrica i veurem què va passar amb la seva composició. A la fàbrica hi havia cinc seccions:

1. La secció "fábrica" estava composta únicament i exclusivament per homes i la seva composició de gènere no va canviar durant tota la guerra.
2. La secció "suela" estava composta al principi de la guerra només per homes. La primera incorporació femenina es va produir durant la guerra, l'octubre de 1936. Al llarg de la guerra s'incorporarien altres tres dones. Aquest va ser l'únic canvi en termes de gènere que es va produir a tota

la fàbrica. Aquesta secció anteriorment composta per homes, al final de la guerra té una representació femenina del 26 %.

3. La secció "aparado" és la que es dedica a muntar mitjançant el cosit, les parts de la sabata, estaria composta únicament i exclusivament de dones costureres, abans durant i després de la guerra, mai va participar cap treballador masculí.
4. Just el contrari, passa amb la secció "corte" on no hi haurà cap treballadora.
5. L'última secció, on s'empaquetava el producte final, va ser la secció "envase". És la més equitativa durant tot el període. Composta per un 60 % de dones i un 40 % d'homes aquests percentatges varen romandre constants.[2]

A la vista d'aquestes dades, creiem que la resposta a la pregunta si les dones van substituir els homes a les fàbriques (almenys a Can Melis, on treballen homes i dones) quan aquests van haver d'anar al front seria negativa. Excepte per a la secció de "suela", la guerra no va significar cap canvi en la composició de les seccions de la fàbrica pel que fa al gènere de l'estructura laboral de la fàbrica de Can Melis. El fenomen de dona operària, que ha passat a l'imaginari comú amb la Segona Guerra Mundial a Europa i els Estats Units, on les dones es posen la granota d'operari i duen a terme les seves tasques, no es va reproduir a la zona rebel d'Espanya, almenys a Mallorca.

3. CONDICIONS DE LES DONES TREBALLADORES DURANT LA GUERRA CIVIL. EL CAS DE CAN MELIS

L'anomenada segregació ocupacional per gènere, o, el que és el mateix, la distribució del treball entre dones i homes, ja s'havia configurat en les etapes preindustrials i es va mantenir en l'era de la industrialització: *"la segregación ocupacional por género en las principales economías de la Europa occidental del siglo XIX se consolidó desde dos puntos de vista: vertical-diferente reparto de mujeres y hombres por categorías profesionales y jerarquía laboral-y horizontal-desigual distribución de mujeres y hombres por sectores y ocupaciones."* (Vilar Rodríguez, 2014). Una de les característiques més importants de la labor continuada i infravalorada de la dona ha estat l'existència de sectors tradicionalment definits com a femenins.

A la fàbrica de Can Melis es veu molt clarament la segregació ocupacional per gènere: les tasques estan ben diferenciades en tasques masculines i tasques femenines, i no hi ha cap transvasament entre elles. Les tasques femenines són les menys qualificades i més fàcilment substituïbles, la qual cosa ens porta irremeiablement a una altre discriminació: la salarial, perquè queden relegades a les tasques pitjor remunerades.

Diverses anàlisis dels llibres de salaris de Can Melis ens han permès posar de manifest dades més concretes sobre la discriminació salarial que va patir la dona durant la contesa. Començarem amb la secció de "suela", que, com

2 Informació extreta a partir dels llibres de salaris. Fons documental de Can Melis.

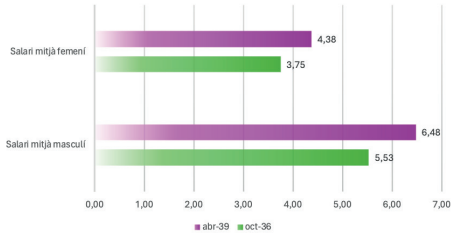

Figura 2 Comparació salari mitjà femení i salari mitjà masculí secció de "suela". Elaboració pròpia a partir dels llibres de salaris del fons documental de Can Melis

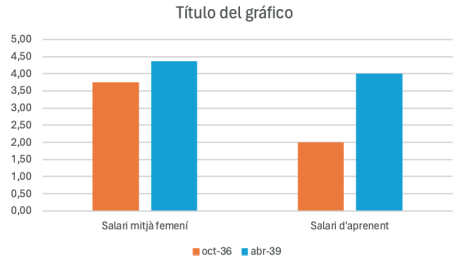

Figura 3 Comparació salari mitjà femení secció de "suela" i salari aprenent. Elaboració pròpia a partir dels llibres de salaris del fons documental de Can Melis

hem dit, era totalment masculina fins que va començar a entrar un nombre reduït de dones. Hem calculat el salari mitjà masculí i el salari mitjà femení, i hem trobat que les dones cobraven, de mitjana, un 32,19 % menys que els homes al començament de la guerra, percentatge que es va mantenir de forma invariable, amb un 32,48 % l'abril de 1939, fins al final de la guerra. Figura 2.

Si comparem el salari mitjà de les dones de la secció de "suela" amb el salari masculí més baix de la fàbrica, el d'un aprenent, trobem que, a l'inici de la guerra, la dona cobra gairebé el doble que l'aprenent. Però, en acabar la guerra, l'aprenent ha reduït la seva distància de manera que una dona a aquesta secció cobra gairebé el mateix que un aprenent. Figura 3.

Ampliarem l'anàlisi amb una comparació dels salaris més elevats de la fàbrica. Per això, hem escollit un treballador i una treballadora que són els dos que tenen els salaris més alts de la fàbrica. L'home és de la secció de "fábrica", i, com que té el salari més elevat de tota la fàbrica, suposem que té una tasca molt qualificada. La dona és de la secció de "envase", i és la dona amb el salari més elevat de totes les dones. Aquesta dona té el número d'empleat 1, és a dir, és la més antiga, la que va començar primer de tots els treballadors i treballadores, i se li va assignar el número 1 en el registre. És la dona millor pagada de tota la fàbrica; així i tot, el seu jornal és gairebé un 45 % menor respecte del seu company amb el salari més elevat. És la que porta més temps a la fàbrica i podria haver après, mitjançant l'experiència i l'aprenentatge, a fer qualsevol mena d'activitat, però queda relegada a la secció d'empaquetatge. Encara que sembla que la diferència salarial millora a finals de la guerra, l'octubre del 1939 és, fins i tot, més elevada que a l'inici de la contesa. Figura 4.

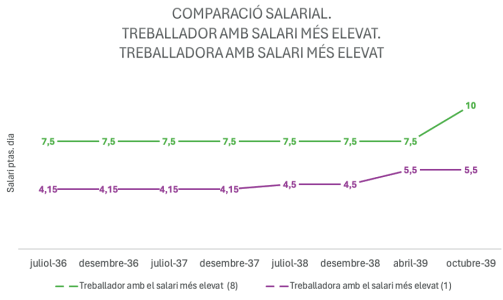

Figura 4 Comparació salarial. Salaris més alts d'home i dona. Elaboració pròpia a partir dels llibres de salaris del fons documental de Can Melis.

Continuarem la nostra anàlisi amb una comparació entre els treballadors i les treballadores que reben els salaris més baixos de tota la fàbrica. La primera observació que cal fer sobre aquesta comparació és que no hem trobat cap treballador amb un sou baix que es mantingui durant tot el període de la guerra. Els membres d'aquest grup d'estudi, normalment molt joves, van ser en la seva majoria mobilitzats. Per tal de construir la corba, hem hagut d'ajuntar dos treballadors: un que va estar des del juliol del 1936 fins a l'abril del 1938 i un altre que va estar des del juliol del 1938 fins al final de la guerra. El salari més baix femení correspon a una dona de la secció de "aparado", i està per sota o igualant el salari d'un aprenent masculí. Aquesta secció, com ja hem mencionat, està formada per dones costureres i és la secció amb els salaris més baixos de tota la fàbrica. Cal destacar també que moltes d'aquestes dones no cobren el seu salari per dia treballat, sinó que reben una quantitat fixa, la qual cosa ens fa pensar que es tracta d'un treball realitzat a escarada o de forma domiciliària. Si comparem els salaris, observem que existeix una bretxa salarial del 26 % que es manté constant des de l'inici de la guerra fins al final. Figura 5.

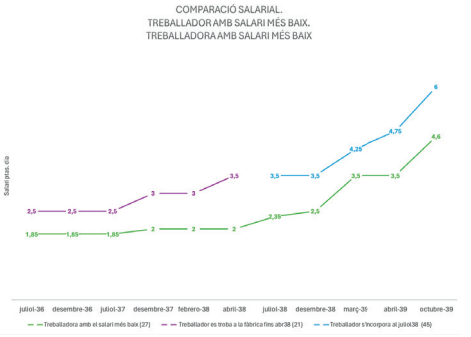

Figura 5. Comparació salarial. Salaris més baixos d'home i dona. Elaboració pròpia a partir dels llibres de salaris del fons documental de Can Melis.

Mentre que les dones suposaven una tercera part de la plantilla de la fàbrica, els seus salaris representaven només una quarta part de la massa salarial, una dada molt rellevant que reflecteix la desigualtat que patien a la fàbrica i que, a més, es va agreujar al final de la contesa. Taula 1.

	Cens obrer femení	Massa salarial femenina	Cens obrer masculí	Massa salarial masculina
11-jul-36	33,76 %	25,41 %	66,24 %	74,59 %
1-abr-39	30,39 %	22,08 %	69,61 %	77,92 %

Taula 1. Cens obrer i massa salarial. Elaboració pròpia a partir dels llibres de salaris del fons documental de Can Melis.

4. INGRESSOS EMPRESARIALS I ESTANCAMENT SALARIAL DURANT LA GUERRA

Es pot apreciar clarament amb les gràfiques anteriors la tendència constant que caracteritza els salaris dels treballadors. En els casos tant del treballador com de la treballadora amb els salaris més alts, aquests romanen immutables fins al final de la guerra, sense patir ni el més petit augment. Il·lustració 4. Pel que fa als salaris més baixos, també van ser força constants, tot i que van començar a pujar a partir de març de 1939, és a dir, gairebé al final de la

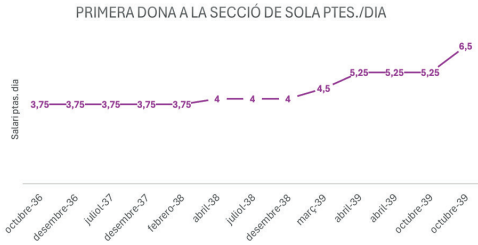

Figura 6 Evolució del salarial de la primera dona de la secció de "suela". Elaboració pròpia a partir dels llibres de salaris del fons documental de Can Melis.

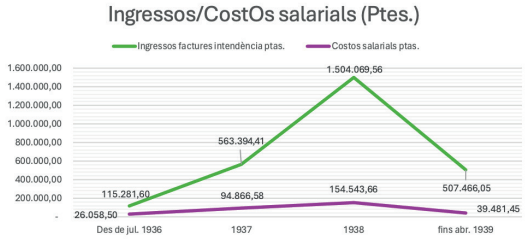

Figura 7 Comparació ingressos en facturació i Costos salarials. Elaboració pròpia a partir dels llibres de salaris del fons documental de Can Melis.

guerra. Figura 5. També es pot observar en l'evolució del salari de la primera dona que va començar a la secció de "suela" l'octubre de 1936, aquesta segueix la mateixa tendència: durant tot el conflicte, les variacions van ser mínimes. Figura 6

Comparant aquestes evolucions salarials amb l'evolució dels ingressos que va tenir la fàbrica per les seves vendes, es pot observar clarament qui va obtenir el màxim benefici de la conjuntura bèl·lica: els empresaris. Els ingressos van augmentar de forma exponencial, mentre que els costos salarials van romandre estancats i només van augmentar a mesura que ho feien els dies treballats. Al principi de la guerra, els costos salarials representaven un 25 % dels ingressos, mentre que al final d'aquesta representaven només un 7,7 %. Figura 7.

5. ELS OBRERS MILITARITZATS

No podem deixar de parlar del personal mobilitzat de la fàbrica. Durant tota la guerra, tenim constància que es van cridar a files uns 53 homes. Això significa una tercera part del total de la plantilla inicial o, el que és el mateix, la meitat dels homes empleats al juliol de 1936. Tenim, d'una banda, els cridats a files i militaritzats amb tot el procés que això comportava i que ara explicarem breument. D'altra banda, els cridats a files que continuen anant a treballar, sense que tinguem constància del seu procés de militarització, que sens dubte havia d'existir. També tenim els cridats a files que marxen al front peninsular; hi ha cartes que han arribat a la fàbrica escrites per ells, de les quals en parlarem en una altra comunicació. Finalment, hi ha els cridats a files que consten treballant esporàdicament, potser durant els seus permisos, mentre romanen aquarterats en espera de destinació al front bèl·lic. Descriurem de manera breu en què consisteix la figura de l'obrer militaritzat: persona que, havent sigut cridada a files, es troba exceptuada de la seva incorporació per estar dedicada a treballs convenients a la bona marxa de les operacions i que té la consideració d'imprescindible i insubstituïble per a la seva tasca. El procés de militarització dels obrers era molt burocràtic. Només podria ser cursat pels responsables de les fàbriques que produïen per a l'exèrcit. Era necessari fer unes sol·licituds a les autoritats militars,

on s'havia de justificar per a cada obrer que era insubstituïble i imprescindible en el treball que feia, a més de tenir un bon comportament i ser fidel a la causa nacional. Tres de cada quatre sol·licituds van ser denegades, i es van dur a terme moltes inspeccions per comprovar que els obrers aprovats tenien les característiques requerides. Es va destacar la Guàrdia Civil a les fàbriques per vigilar-los. No havien de romandre al quarter, però haurien d'estar sempre disponibles per si fossin cridats a files. Se'ls expediria un carnet de militaritzat que haurien de portar sempre amb ells per si es requeria la seva identificació. Quan es produïa la tornada al servei a files, havien de lliurar el carnet al director de la fàbrica, qui l'hauria de tornar a la Intendència. Havien de portar un braçalet identificador. (Franco et al., 2021) Estaven sotmesos a la jurisdicció militar, cosa que vol dir que podrien incórrer en delicte si no anaven a treballar, i el seu superior els podia denunciar per desaparició. La fàbrica pagava el seu salari i la seva família no tenia dret a percebre el subsidi pro-combatent.(Leira Castiñeira, 2020) El salari diari d'un soldat era de 3 pessetes diàries, a part del ranxo i l'equipació, és a dir, 200 pessetes mensuals. (Pahisa & Thomàs, 2022).

La gran majoria dels treballadors de la fàbrica no arribaven a tenir aquest sou. Suposem que l'obrer amb el salari més elevat treballa sis dies a la setmana. Al mes, això serien 180 pessetes (7,5 pessetes x 24 dies). Això suposa que els obrers podien cobrar més a files que a la fàbrica.

6. CONCLUSIONS

En estreta relació amb una altra de les comunicacions que es presenten a les XXV Jornades d'Estudis Locals d'Inca sobre els treballadors industrials als fronts peninsulars, aquesta comunicació ha volgut aportar llum, utilitzant el fons documental de Can Melis, a alguns interrogants sobre les treballadores i els treballadors que no van anar al front i van quedar a la fàbrica durant la guerra:

1. Mentre la fàbrica havia de funcionar a la seva màxima capacitat de producció per a l'exèrcit, el nombre de treballadors va descendir contínuament des de l'inici del conflicte. Les noves contractacions per substituir els treballadors cridats a files van ser escasses, i la plantilla es va veure profundament transformada pel que fa al seu nombre.
2. No només van ser els homes enviats a files els qui van abandonar les fàbriques, sinó que també es va reduir el nombre de dones.
3. Les dones no van substituir els homes a Can Melis quan aquests van haver d'anar al front. Excepte a la secció de "suela", la guerra no va provocar cap canvi en la composició de les seccions de la fàbrica pel que fa al gènere.
4. Les condicions laborals de les dones van empitjorar al llarg del conflicte. Van patir una segregació ocupacional per gènere evident i una discriminació salarial manifesta.

5. Mentre els ingressos empresarials van créixer de manera exponencial, els salaris van romandre estancats.
6. Una part significativa de la plantilla masculina de les fàbriques va ser cridada a files, la qual cosa va fer necessària la creació de la figura de l'obrer militaritzat. Els obrers mobilitzats van passar per un procés de militarització burocràtic, amb requisits estrictes per a l'exempció de combat, i moltes de les sol·licituds van ser denegades.

REFERÈNCIES

Franco, L. M., Sagarra, P., & Óscar González López, R. (2021). *El factor humano Organización y liderazgo para ganar una guerra La Jefatura de Movilización, Instrucción y Recuperación en la Guerra Civil española* (Miniterio de defensa, Ed.). Colección Adalid.

Leira Castiñeira, F. J. (2020). *Soldados de Franco : reclutamiento forzoso, experiencia de guerra y desmovilización militar*. Siglo XXI,.

Manera, C. (2001). *Història del creixement econòmic a Mallorca, 1700-2000*. L. Muntaner.

Pahisa, Pere., & Thomàs, J. Maria. (2022). *Diario de guerra (1936-1939) : de Mallorca al frente de Guadalajara*. Lleonard Muntaner, Editor.

Pieras Villalonga, M. (2000). *La indústria del calçat a Mallorca (1929-1939). el cas d'inca*. V jornades d'estudis locals d'Inca.

Pieras Villalonga, M. (2007). *Recull documental sobre la indústria del calçat durant la guerra civil. El cas de la fàbrica de can melis (inca 1936-1939)* VIII Jornades d'estudis locals d'Inca.

Pieras Villalonga, M. (2020). *La dona a Inca des d'una perspectiva històrica*. XXI Jornades d'història local d'Inca.

Truyol Martorell, M. (1940). *La Intendencia de Baleares en el glorioso movimiento nacional : 1936-1939* (Imprenta Tous).

Vilar Rodríguez, M. (2014). Los diferenciales salariales entre mujeres y hombre en España (c.1850-1975): un análisis provisional. *AREAS*, *33*, 63–85. .

doi: 10.3306/JELINCA.25.325

TREBALLADORS DE LA INDÚSTRIA DEL CALÇAT D'INCA ALS FRONTS PENINSULARS DE LA GUERRA CIVIL (1936-1939)

Carolina Peña Moreno,[1] Miquel Pieras Villalonga[2]

1. Doctoranda de la Universitat de les Illes Balears.
carolina.pena@uib.cat

2. Historiador.
mpierasv@gmail.com

Paraules clau: Guerra Civil, indústria del calçat, Cogolludo, economia de guerra, front de guerra.

Resum. *Amb el cop d'estat franquista i l'inici de la Guerra Civil, l'economia d'Inca va evolucionar d'una forma completament diferent de com ho havia fet fins llavors i va canviar definitivament la vida quotidiana dels treballadors que varen ser cridats a files i dels empresaris. La combinació de diferents fonts vol analitzar aquest nou context. D'una banda, l'estudi d'unes cartes, arribades des de diversos fronts peninsulars, que s'intercanviaren treballadors, clients i proveïdors de la fàbrica Melis i Marquès amb els seus propietaris, es complementa amb el relat de dos diaris de guerra que s'han editat molt recentment i que ajuden a omplir els buits que les cartes deixaven sense aclarir.*

Keywords: Civil War, shoe industry, Cogolludo, war economy, war front.

Abstract. *With Franco's coup d'état and the onset of the Spanish Civil War, the economy of Inca evolved in a completely different way from how it had up until then, and it definitively changed the daily life of the workers who were called to the front and the employers. The combination of different sources aims to analyze this new context. On one hand, the study of letters, sent from various fronts on the Iberian Peninsula, exchanged between workers, clients, and suppliers of the Melis and Marquès factory and its owners, is complemented by the account of two recently published war diaries that help fill in the gaps left by the letters.*

1. INTRODUCCIÓ I ANÀLISI DE LES FONTS

Aquesta comunicació tracta d'analitzar i contextualitzar unes cartes que varen enviar els treballadors de la fàbrica de Can Melis que varen ser enrolats en el Batalló d'Infanteria de Palma núm. 36. S'envien des de diferents fronts peninsulars sobretot Guadalajara i Catalunya. Els soldats escriuen a l'amo de la fàbrica en el que s'intueix una relació paternalista que va més enllà d'una mera relació amb l'amo del seu lloc de feina. Alguns li escriuen a ell en comptes d'escriure a les seves pròpies cases i demanen que es digui a les seves famílies que es troben bé o si els han escrit que passin per casa seva a confirmar que van rebre les cartes. Envien records per a la seva esposa i per al seu soci i cunyat Lorenzo Marqués i la seva família, així com per als seus companys de la fàbrica.

Les fonts primàries que s'analitzen en aquesta comunicació són de 18 cartes escrites entre 1937 i 1938 en plena Guerra Civil. Els autors de les cartes són, per una part, soldats destacats en el front de guerra treballadors de la fàbrica, excepte una que era el d'un propietari d'un comerç, Faustino Garcia, que venia el calçat de Can Melis a Navarra. Per altra part, l'empresari Antoni Melis, propietari d'una fàbrica de calçat. Els soldats redacten 11 cartes i l'empresari 7. Les cartes es guardaren a l'arxiu administratiu de la fàbrica. Quan la fàbrica va deixar de funcionar, l'arxiu es va dividir en dues parts. Una part va acabar mas d'una persona particular i l'altra part va anar als magatzems del Museu del Calçat i la indústria d'Inca.

El tipus de paper i sobre el qual estan escrites les cartes és variat. En tres cartes s'utilitza un paper rajat doblegat de la mida d'una quartilla. En dues cartes es fa servir el paper ratllat de la mida d'un foli amb una vinyeta amb la imatge del dictador amb un peu que diu: *excelentísimo señor Francisco Franco Bahamonde del jefe del Estado*. Una carta fa servir un paper ratllat amb una vinyeta amb tres imatges: el retrat de Franco, una Mare de Déu del Pilar i un Santiago a cavall amb un peu que diu: *Viva España. Viva el ejército. Viva Franco*. La resta de les cartes dels soldats fan servir el paper de la mida d'un foli o d'una quartilla. Només una de les cartes dels soldats està escrit a màquina. En canvi, totes les que envia l'empresari estan escrites en màquina en un paper de còpia.

Els estils d'escriptura de les cartes són molt variats. El del soldat Bartomeu París és clar, concís amb pocs errors ortogràfics. L'estil de Jaume Gual és poc depurat amb molts d'errors ortogràfics (hayer, hestamos, nos ayudará ha alcanzar, bien estado de salut) i la seva cal·ligrafia és molt embullosa. El soldat Josep Payeras redacta una carta breu, però molt ben escrita amb un estil administratiu, ja que parla, sobretot del pagament d'un deute. Bernardino García escriu dues cartes. A una d'elles i l'estil és anàrquic, amb molts errors ortogràfics i una cal·ligrafia regular. El text està sense puntual i utilitzar frases molt curtes: *tomo la pluma para saludarle, bien es todo de salud, igual para usted*. A una altra carta de Bernardino l'estil és molt clar i depurat i amb una lletra molt clara. Segurament aquesta segona carta no està escrita per ell. La carta d'entrega estat està escrita

amb la màquina amb un estil clar formal, sense error en sense errors ortogràfics i amb un llenguatge ric i precís. Faustino García també propietari d'un comerç fa ús d'un estil clar, formal, sense errors ortogràfics i amb un llenguatge ben precís. Finalment, Gabriel Llabrés i Francesc utilitzen un estil semblant clar formal, però amb alguns errors ortogràfics.

Dues fonts secundàries han estat fonamentals a l'hora de redactar aquesta comunicació. Els diaris de Pere Pahisa (Pahisa & Thomàs, 2022) y de Cándido Fernández (Fernández Bosch & Capellà, 2017).

Pere Pahisa va ser un català que es trobava a Mallorca fent el servei militar quan es va produir el cop d'estat. Per aquesta circumstància va ser mobilitzat amb l'exèrcit nacional. En una entrevista amb la seva filla, Montserrat Pahisa,[1] a la pregunta de perquè el seu pare va quedar a aquest bàndol essent català ens respon que sempre deia que tots els seus amics i companys eren allà i que *ja li estava bé així*. Va ser enrolat al regiment d'infanteria de Palma número 36, el mateix que els treballadors de Can Melis.

Cándido Fernández Bosch va ser enrolat com a vicari en el primer batalló del Regiment d'infanteria número 36, per tant, en el mateix viatge que feren els treballadors de Can Melis. El seu diari i cartes ens permeten completar la visió que ens donen les cartes dels treballadors i en Pere Pahisa amb una altra perspectiva totalment diferent, el punt de vista del oficials i els superiors de l'exèrcit i els que provenen de famílies conservadores acomodades.

Ambdós diaris ens permeten completar les informacions que ens arriben de les cartes dels treballadors donant-nos una visió més clara de les seves vivències.

Estem segurs de que en un futur podrem tenir accés a més fonts primàries que sens dubte guarden les famílies. En l'actualitat s'ha pogut accedir a un nou diari del soldat Pablo Llompart Maimó que va estar també a Cogolludo i a noves cartes que un altre soldat que va dirigir a la seva família que es troben en procés d'estudi.

2. ANÀLISI DE LES CARTES A PARTIR DE LA SEVA TEMÀTICA

2.1. Censura i propaganda

Abans de començar a descriure el contingut de les cartes cal fer una reflexió. Hi ha una diferència molt clara entre la informació que aporten les cartes que els soldats envien a les seves famílies i coneguts i la informació que aporten els diaris que redacten Pahisa i Fernández. Aquests s'han escrit en la intimitat i en la seguretat que només ells els llegirien i ,per tant, amb total llibertat.

Totes les cartes eren obertes i llegides per censors i només arribaven als seus destinataris si eren aprovades per aquests. Això és palès en el llenguatge

1 Entrevista amb Montserrat Pahisa. Sant Cugat del Vallès 26 d'octubre de 2024.

propagandístic utilitzat al contingut de les missives en què s'enalteix el moviment d'alçament militar i a més perquè les notícies del front que es donen moltes vegades són simplement còpia dels comunicats oficials de guerra. Només hem conservat un sobre que arribava del front i té el segell que posa *CENSURA MILITAR*.

A una entrevista amb la filla de Pere Pahisa, Montserrat Pahisa[2] ens diu que el seu pare era totalment apolític i, en efecte, aquest to és el que trobem al seu diari on no hi ha cap manifestació propagandística del cop d'Estat. Es tracta d'un quadern d'ús personal que no havia de passar la censura. El relat és molt diferent del que podem trobar a les cartes, les coses no són tan idíl·liques com ens volen fer pensar els remitents. Diu que per culpa de la censura a les cartes no pot explicar res del que realment succeeix per allà als seus pares. La censura no afecta tan sols els continguts o el llenguatge, no permet cartes remeses des de la zona republicana. L'única manera de poder escriure's amb la seva família, que es troba a Catalunya, o que la seva família li enviï cartes és rebre la seva correspondència a traves de remitents d'Anglaterra i França, i que en molts casos ni coneix. (Pahisa & Thomàs, 2022)

El testimoni recollit al diari i les cartes de Cándido Fernández ens ajuda a comprendre el fenomen de la censura. Aquest personatge és, des del 21 de gener de 1938, qui s'encarregava de l'administració de la censura postal del batalló en el qual s'hi integraven soldats d'Inca. Qualifica aquesta tasca com ingrata i tediosa i diu que està *cansado de firmar sobres de cartas en este trabajo su puesto diario de la censura*. Algú li va dir un dia *no hay derecho a que tú por ser censor leas mis cartas y que las tuyas no las lea nadie*. A la seva carta de 3 de febrer de 1938 es pot llegir *censurada por mi*. Efectivament, ningú llegia les seves cartes i pot tractar temes més delicats que els altres soldats no poden ni tan sols esmentar: afusellaments de presoners i traïdors d'una manera clara, crua i fidel a la realitat; lamentables condicions d'higiene com ara polls; baixes en els batallons o el gran avorriment que es viu a l'estancat front de Guadalajara. (Fernández Bosch & Capellà, 2017)

La censura es du a terme en ambdós sentits, no tan sols a les cartes que surten des del front sinó també a les que van cap allà. Les respostes de l'empresari Antoni Melis solen ser les mateixes a quasi totes les cartes que respon, amb un alt grau propagandístic: *ahora lo que tenéis que hacer es seguir cumpliendo con vuestro deber y pronto celebraremos juntos la victoria final que hará grande nuestra querida España.(...) En la fábrica estamos fabricando Calzado para nuestro glorioso ejército.* [3]

2 Entrevista amb Montserrat Pahisa. Sant Cugat del Vallès 26 d'octubre de 2024.

3 Carta de Antoni Melis a Bartolomé Paris. 20/06/1937; Carta de Antoni Melis a Jaime Gual y Vicente Amengual. 20/06/1937.

2.2. Novetats sobre la situació i el front de guerra

Tenim remitents des de diversos llocs: Cogolludo, poble situat al front de Guadalajara; Balaguer, poble situat al front de Catalunya; Front de Catalunya sense especificar lloc concret.

La intenció dels remitents d'aquestes cartes era portar a l'illa notícies del que està succeint sobre el terreny i podem veure com perceben ells la situació de la guerra en el mateix lloc on s'està desenvolupant.

Des del front de Guadalajara ens conten que es troben a Cogolludo, un poble de la província de Guadalajara, molt a prop del front concretament a 2 km des del poble.[4] Segons ens conta César Pérez, persona experta en la història del poble de Cogolludo, va ser l'11 de març de 1937 quan l'exèrcit revoltat entrà al poble.

Figura 1. Plaça de Cogolludo després de la desfilada triomfal de les tropes nacionals dies després de la seva ocupació. Finals de març de 1937. Font: Arxiu fotogràfic Biblioteca Nacional: GC-Caja 54, sello 30G. Publicades al *Boletín Informativo de la Sociedad de Amigos de Cogolludo*, n. 120 (setembre 2020)

A través dels comunicats de guerra[5] de tots dos exèrcits, publicats a la premsa diàriament, podem veure quina era l'evolució de les operacions que ens narren els soldats en les seves cartes. Sabem de les limitacions d'aquesta font, quant al seu biaix propagandístic i omissions intencionades dels fets esdevinguts, però creiem que ens poden ser d'utilitat a l'hora de poder omplir buits en els seus relats o confirmar el que ens conten.

> *Parte de Guerra Nacional (11 de marzo de 1937)*
>
> *Frente de Guadalajara. —Después de un brillante combate se ha roto la resistencia ofrecida por el enemigo arrollando la línea y llegando las fuerzas Legionarias a Trijueque, de donde huyeron los rojos ante la impetuosidad del ataque. Abandonaron gran cantidad de material y se les tomaron numerosos prisioneros, entre ellos dos oficiales comunistas italianos del batallón Garibaldi.*

4 Carta de Bartolomé París a Antoni Melis. 14/05/1937.

5 Font: http://guerracivildiadia.blogspot.com. (darrera consulta 10 novembre 2024).

En el Sector Norte se ocupó, en rápido y hábil avance, Veguillas, Monasterio, Cogolludo y Membrillera, habiéndose hecho al enemigo muchísimas bajas y gran número de prisioneros con armamento. Por nuestra parte el número de bajas es reducidísimo.

Parte de Guerra Republicano (11 de marzo 1937)

Sector de Guadalajara. —El enemigo acentúa su presión sobre nuestras posiciones, utilizando un formidable material bélico. Las fuerzas republicanas contienen a los invasores y realizan fuertes contraataques con éxito.

En la operación realizada por nuestras tropas en el frente de Guadalajara han sido hechos prisioneros un comandante, dos oficiales y 40 soldados italianos, que al ser interrogados han suministrado datos de gran importancia, que comprueban la presencia de grandes unidades en el citado frente.

Se han presentado en nuestras líneas dos evadidos italianos.

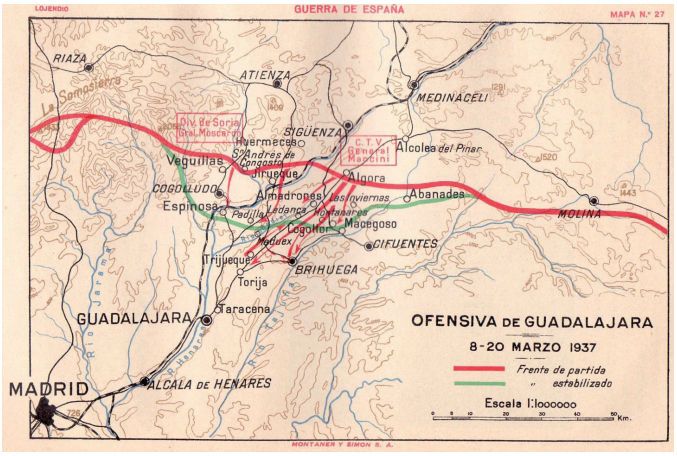

Figura 2. Mapa del front de guerra de Guadalajara.[6]

Les primeres cartes des del front de Guadalajara que tenim registrades són del 14 de maig de 1937. Sabem, com explicarem més endavant, que varen arribar el dia 6 de maig, per tant, fa només uns dies que han arribat i de seguida escriuen carta a la fàbrica. Ens relaten quina era la situació del poble en aquell moment: *dejaron (el pueblo) bárbaramente despojado, las Iglesias villanamente saqueadas y después de haberse servido de ellas como cuarteles y cocinas, destruidas.*[7] En l'entrevista a feta a Cogolludo a César Pérez[8] ens conta: *en el pueblo hay dos Iglesias. La Iglesia de Santa María que es la iglesia principal que se restauró y funciona en la actualidad como Iglesia principal y la Iglesia de San Pedro que se quedó casi como*

6 *Cuando los soldados mallorquines llegaron a Cogolludo el día 6 mayo de 1937, la batalla de Guadalajara ya se había dado por concluida y se fijó una línea de frente que se mantuvo hasta el final de la guerra, aunque no así los bombardeos de ambos lados y, concretamente sobre Cogolludo, desde la batería instalada en Montarrón, con lo que, al estar allí todos esos meses, debieron ser testigos de ese fuego de hostigamiento.*
Font:https://www.rutasbelicas.com/articulos-sobre-la-batalla-de-guadalajara/la-batalla-de-guadalajara-parte-ii-la-batalla-1a-fase

7 Carta de Bartolomé París a Antoni Melis. 14/05/1937

8 César Pérez és expert en història de la localitat de Cogolludo, redactor del *Boletín Informativo de la Sociedad de Amigos de Cogolludo.*

cuando a acabó la guerra. Esta iglesia sirvió como cuartel de las tropas republicanas, cocina y almacén de propaganda hasta la llegada de los nacionales el 11 de marzo del 37. Después de la guerra se utilizó como cárcel de prisioneros republicanos. Efectivament, les esglésies i les edificacions del poble varen quedar força destruïdes en ser utilitzades segons ens conten les cartes, però també molt malmeses per les bales i les bombes nacionals abans de prendre el poble. Les paraules que millor descriuen el que veu Pere Pahisa quan arriba a Cogolludo serien *calma, desastre* i *misèria*:

> *En el pueblo se nota una calma que no esperábamos pues creíamos que estando tan cerca del frente que se tenían que oír los disparos de fusil.(...) El pueblo es lo más desastroso que se puede ver (...). El suelo está lleno de montones de piedras y basura, no sé si debido a algún bombardeo o ya es costumbre del pueblo. En conjunto una miseria que yo desconocía. (...) Visitamos las dos Iglesias, por cierto, muy grandes, intactas en el exterior, pero completamente desvalijadas interiormente. (...) Encontramos gran cantidad de prensa y folletos con propaganda roja. (...) El resto del pueblo muy mísero, en la plaza en un lateral casi en ruinas del palacio en Medinaceli (...) Da pena ver a los propietarios de las casas, derrumbadas, recoger el trigo y legumbres que se han esparcido por el suelo y a las mujeres llorando* (Pahisa & Thomàs, 2022).

Cándido Fernández també ens parla de les esglésies:

> *Da pena la Iglesia donde celebro cada día la misa por España: completamente saqueada, quemados todos los altares, los retablos ya no existen, robadas las alhajas, hechas trizas las campanas, las paredes pintarrajeadas, chamuscados los muros.*

Figura 3, 4 i 5. Església de San Pedro a Cogolludo. Fotos realitzades a la Visita a Cogolludo de dia 9 de novembre de 2024.

Tenim relats molt pareguts a la província. Molt a prop de Cogolludo, a Sigüenza, quan s'acostava l'exèrcit nacional, 700 milicians de l'exèrcit republicà es van atrinxerar a la seva catedral a l'espera d'una columna de reforços que mai va arribar. Van prendre uns vint ostatges, entre ells el religiós de Sigüenza i sagristà de la catedral, Galo Badiola. El seu testimoni de l'ocorregut va ser recollit pel reporter de guerra Juan de Hernani de la revista FOTOS. La capella del Sant Crist va ser utilitzada com a comandància dels milicians destacats al poble, la sagristia servia de presó i tenien camionetes dins el temple. A conseqüència d'aquests fets la seu catedralícia va quedar en l'estat de ruïna. Crec que val la pena reproduir aquí una part del seu relat, en concret el que li diu a Galo Badiola un milicià republicà que com ell era de Sigüenza:

> *- Mira, Badiola -me dijo ya enternecido aquel hombre que tenía fama de feroz- tú sabes que yo no soy un criminal. Tengo la conciencia tranquila, no he matado a nadie ni me he ensañado con los prisioneros. Dejo en Sigüenza a mi mujer con una niña de cuatro años. A las 11 saldremos huyendo como podamos. Lo malo que nos puede ocurrir es que caigamos prisioneros. Haz algo por mí, si me cogen. ¡No dejes a mi pobre hija en el desamparo! Le tranquilicé en lo que pude me apretó la mano y se fue. Consiguió huir esa misma noche."*

Segons el relat de Pere Pahisa *los destrozos que produjo la aviación no dejaron ni rastro de la estación y parte del pueblo de Sigüenza.*(Pahisa & Thomàs, 2022).

A les cartes des del front de Catalunya ja a l'any 1938, ens diuen que les poblacions que anaven prenent estaven destruïdes, però que encara així la gent està molt contenta per la seva arribada[9]. Així passa a Vila-real i Artana, pobles de pas des de Castelló fins a Catalunya.

Les següents novetats que ens arriben des de Guadalajara respecte a la situació del front, són d'octubre amb una carta escrita dia 14 d'octubre de 1937.[10] arriba des de la trinxera del Mont Trapero a 300 m de l'enemic. Aquest turó va ser ocupat per l'exèrcit revoltat el 26 d'agost de 1937. César Pérez corrobora el que ens conta la carta: *En esa operación no participaron los mallorquines, fueron los requetés y falangistas que tenían más experiencia. Eso sí, los mallorquines se encargaron de las posiciones del monte Trapero durante dos años.* És exactament el que se'ns està relatant en aquesta carta: *no se puede ni asomar la borla del gorro porque a esa distancia es muy fácil dar al blanco (...)nos tiran balas explosives (...) tenemos unas pequeñas aspilleras hechas con sacos terreros y por ellas les mandamos los garbanzos (es refereix a bales).* Segons el testimoni d'altre soldat a (Schalekamp, 1981) havien d'estar en posició *en el Trapero* deu dies seguits fins que arribava el relleu i llavors podien anar al poble a descansar a uns altres deu dies. Pere Pahisa també ens parla

9 Carta de Bernardino García a Antoni Melis. 18/04/1937

10 Carta de Jaime Gual a Antoni Melis. 14/10/1937

de la trinxera del Trapero al seu diari: *Este maldito Monte Trapero, ya nos ha costado varias bajas y esto es debido a que entre ellos y nosotros solo hay una distancia de 400 m (...) En una de mis rondas por los parapetos, ha caído casi a mis pies herido de muerte, un compañero y me ha causado tanta impresión que ha durado unos días que no podía quitarme de la mente aquellos últimos suspiros. Lo mataron al salir de la trinchera para marcharse, de permiso a su casa, donde le esperaban esposa e hijos.* (Pahisa & Thomàs, 2022).

Les últimes cartes que arriben des de Guadalajara són del gener de 1938.[11] Efectivament, la situació no ha canviat i el front havia quedat estancat. Ens conten que regna molta tranquil·litat i que no ha passat res del que diuen els rojos a les seves emissores. Es refereixen a la batalla de Terol. En el bàndols oficials[12] la situació que es descriu és la següent:

> *Parte de Guerra Republicano (21 de diciembre 1937)*
>
> *Batalla de Teruel.*
>
> *Ejército de Levante. La jomada de hoy terminó con la entrada de las tropas republicanas en Teruel, estando ya en nuestro poder amplios sectores de la ciudad. Los refuerzos numerosísimos que el enemigo envió con gran apresuramiento a este frente realizaron, desde primera hora de la mañana, intentos desesperados para romper por alguna parte nuestras líneas y prestar a los sitiados el auxilio que angustiosamente demandaban éstos. Pero se estrellaron ante la bravura del Ejército Popular que se batió en todo instante de modo admirable, rechazando uno a uno los ataques sin retroceder un solo paso, a la vez que proseguía metódicamente el avance sobre la plaza.*
>
> *Parte de Guerra Nacional (22 de diciembre de 1937)*
>
> *Batalla de Teruel.*
>
> *En el frente de Teruel nuestras fuerzas, venciendo la resistencia del enemigo al que causan numerosísimas bajas, siguen avanzando victoriosamente por las estribaciones del macizo de Villastar, maniobrando hacia sus objetivos.*
>
> *Es totalmente falsa la noticia dada en emisiones de las radios enemigas de que Teruel ha caído en poder de los rojos. Teruel resiste heroicamente y su guarnición, con elevadísimo espíritu, está completamente decidida a seguirlo defendiendo.*

Malgrat l'hivern, va cessar l'activitat al front de Guadalajara per centrar-se en la presa de Terol *con tal cantidad de hombres y material que se desencadenaron los combates más Fuertes de nuestra guerra, hasta hoy y con unas temperaturas tan bajas como nunca se habían visto*. Al març escriu: *he pasado muchos días sin escribir en mi humilde recordatorio, y es debido a la monotonía que reina en este pueblo.* (Pahisa & Thomàs, 2022)

11 Carta de Jaime Gual a Antoni Melis. 6/01/1938.

12 http://guerracivildiadia.blogspot.com (darrera consulta 10 novembre de 2024).

Cándido Fernández també ens parla de la poca activitat al front en nombroses ocasions, parla obertament d'avorriment. *Está la vida por aquí tan monorrítmica, que si las cartas tuvieran que reflejarla, estarían todas ellas cortadas del mismo patrón; tan es, así que estoy pensando en escribir de una vez un stok de cartas con polígrafo y mandarlas con intermitencia regular.* Es tant l'avorriment que conta a la seva família el 29 de marzo de 1938: *hicimos una instancia a franco para que nos concediese como mallorquines el ir a luchar a la vanguardia en el centro de Cataluña para incorporar otra vez a España a la Cataluña auténtica y grande y españolísima. Creo que todo quedará en el buen deseo.* (Fernández Bosch & Capellà, 2017)

A les cartes arribades per part dels destacats al front de Catalunya no es respira la tranquil·litat que viuen els soldats de l'estancat front de Guadalajara. El soldat que escriu l'abril del 1938[13] compta com només arribar el primer dia ja va haver d'ocupar el seu lloc entrant en combat: *era un jaleo parecían fuegos artificiales*. Concretament parla de l'atac nacional a Mudevar. En aquesta regió no hem trobat cap població amb aquest nom. Hi ha una localitat anomenada Almudevar però es troba a uns 150 Km. de Berenguer que és d'on es remet la carta. Ens narra que va arribar l'aviació amb uns 100 avions que van bombardejar el lloc *les pusimos blandos pobres rojos les damos unes palizas que válgame Dios corren más que galgos*.[14] Pere Pahisa ens indica que el març de 1938 s'està avançant per Aragó cap a Catalunya i s'ha tocat ja Lleida que queda ocupada el 3 abril 1938, es va avançant i lluitant poble a poble en el sector des d'on ens escriu el soldat del front de Catalunya. (Pahisa & Thomàs, 2022). Segons els comunicats oficials[15] de guerra allò que s'explicava era el següent:

> *Parte de Guerra Nacional (9 de abril de 1938)*
>
> *Campaña de Aragón.*
>
> *Nuestras fuerzas de Navarra han continuado su avance al norte de Graus, ocupando el cruce de la carretera a Puebla de Fantova y la importante central de transformación de Perarrúa, en el río Esera. En el sector de Tremp se ha vencido la resistencia del enemigo, ocupando las alturas Neret, cota 682, Carrero, Capelat de Aransis y los pueblos de Suterraña, Figuerola de Orcau, Conques, Aransis y Sant Cerní, todos en la orilla izquierda del Noguera Pallaresa. En la orilla derecha se han ocupado la altura de Bodaull en la Sierra de Monsech y los pueblos de Ametlla, Regola, Fondepou y Santa Liña. (Aquesta zona es la de Balaguer)*

13 Carta de Bernardino García a Antoni Melis. 18/04/1937.

14 Carta de Bernardino García a Antoni Melis. 18/04/1937.

15 http://guerracivildiadia.blogspot.com (darrera consulta 10 novembre de 2024)

Parte de Guerra Republicano (10 de abril 1938)

Campaña de Aragón. Ejército de Tierra

Este—El enemigo sobre la margen izquierda del Segre, protegido por intensa preparación artillera, amplió hasta La Rápita la cabeza de puente de Balaguer, quedando contenido por nuestras tropas.

En nuestra retaguardia, Vinaroz ha sufrido un nuevo bombardeo, y en Artesa de Segre, Bellcaire de Urgel y Agramunt, los aviones facciosos además de bombardear, hicieron ametrallamiento.

En carta datada 5 de juny 1938[16] des del front de Catalunya es parla de la presa del cap de Pont de Balaguer. Ens conta que la consigna dels soldats nacionals era *no retroceder ni un paso* i que va ser dels atacs millor preparats des que es va iniciar el moviment amb un material *fantástico*. També figura al diari de Pere Pahisa: *ha habido combates horrorosos los rojos han atacado por la cantidad de Hombres y material que no se había visto nunca antes pero han sufrido el descalabro más grande*. (Pahisa & Thomàs, 2022)

Les notícies que ofereixen els comunicats[17] d'ambdós bàndols fan referència als següents aspectes:

Parte de Guerra Nacional (22 de mayo de 1938)

Campañas de Aragón y Levante.

En el día de hoy nuestras fuerzas del frente de Cataluña han obtenido grandes victorias en varios sectores.

En el de Balaguer, atacó simultáneamente el flanco izquierdo y el centro de la cabeza de puente, con gran cantidad de fuerzas y elementos de todas clases, entre ellos, 30 tanques. Nuestras tropas, con elevadísimo espíritu que las caracteriza, han luchado brillantemente, rechazando con toda energía al enemigo, al que han causado más de 350 muertos, y quedando en nuestro poder 12 tanques rusos inutilizados e incendiados por nuestros soldados, que con insuperable valor los atacaron con botellas de gasolina y granada de mano.

Parte de Guerra Republicano (22 de mayo 1938)

Campañas de Aragón y Levante.

En el frente de Balaguer nuestras tropas han conquistado las cotas 361, 347, 326 y 328, al sureste de Ásentiú.

16 Carta de Bernardino García a Antoni Melis. 5/06/1938.

17 http://guerracivildiadia.blogspot.com (darrera consulta 10 novembre de 2024)

> *Parte de Guerra Nacional (26 de mayo de 1938)*
>
> *Campañas de Aragón y Levante.*
>
> *Con unidades de refresco ha realizado hoy el enemigo nuevos e intensos ataques en los sectores de la cabeza de puente de Balaguer y de Tremp, empleando mucho material y gran cantidad de tanques, lo que no ha impedido que nuestras magníficas tropas hayan rechazado siempre al enemigo que no ha logrado adelantar un solo paso y ha sufrido una nueva y terrible derrota. Ha quedado el campo materialmente cubierto de cadáveres enemigos y abandonada gran cantidad de material entre el que se cuentan seis tanques incendiados de los muchos que fueron empleados en el ataque. Puede afirmarse que el número de bajas de las fuerzas rojas desde que iniciaron su fracasada ofensiva en el frente de Cataluña pasa de 25.000.*

Quasi no hi ha referències del que està ocorrent al cap de pont de Balaguer als parts republicans. A partir d'aquesta ofensiva el front va quedar estabilitzat durant set mesos, fins al desembre 1938 en què els franquistes van iniciar l'ofensiva de Catalunya amb l'objectiu d'ocupar-la completament.

Cándido Fernández arriba al front de Catalunya, després d'haver passat pel front d'Extremadura a l'estiu de 1938. Tal vegada en Franco va considerar la seva petició, no ho sabem. Res té a veure el que viu aquí, *las escuadrillas nacionales pasan sobre nuestras Cabezas en numerosos grupos de 20 y 30 y más aparatos. Es un constante ir y venir, un constante rumor de motores, de nubecillas, blancas, detonaciones y descargas.* (Fernández Bosch & Capellà, 2017).

2.3. Cap al front

A les cartes ens conten com va ser el viatge dels soldats inquers fins al front peninsular. Els arribats a Guadalajara diuen que va durar nou dies des que van embarcar a Mallorca.[18] Després de desembarcar a Sevilla, van passar per Mèrida, Càceres, Salamanca i Valladolid, d'aquí van passar a la província de Sòria i van descansar durant dos dies en un poble anomenat Arcos del Jalón a uns 100 km del seu destí final a Cogolludo. Podem veure que a més dels dies en vaixell van realitzar una travessia de més de 1.500 km. Es van veure obligats a envoltar mig país a causa de la situació de les operacions bèl·liques, *haciendo una vuelta mucho más larga en la que hice cuando marché para África.*[19] Segons manifesten, no van tenir cap mena de problema en el seu camí i no ens conten quines foren les condicions en les quals feren el viatge.

Segons ens conta el diari de Pere Pahisa, el dia 28 de abril de 1937, va sortir l'expedició des de Mallorca. Els vaixells Baleares i Canarias devien escoltar-los fins Gibraltar. El comboi estava format per quatre vaixells. Les auto-

18 Carta de Bartolomé París a Antoni Melis. 14/05/1937.

19 Carta de Jaime Gual i Vicente Amenguas a Srs. Antoni Melis y Marqués. 14/05/1937.

ritats militars i Civils van ser al Port per acomiadar-los tocant l'himne nacional. (Pahisa & Thomàs, 2022). A la premsa de l'època[20] no va sortir res de la partida de l'expedició fins que no varen ser arribats a Sevilla.

Las fuerzas expedicionarias de Mallorca

Por radiograma del Jefe del Grupo de Infantería expedicionario llegado el sábado a la Comandancia Militar, nos enteramos de la feliz llegada de dichas fuerzas a Sevilla.

Hace unos días que salieron de este puerto, rumbo a la Península, dos Batallones del Regimiento número 36, para cooperar con los hermanos que allí luchan por la salvación de España.

Les despidieron en el muelle el Excmo. Sr. General Comandante Militar de Baleares, acompañado de su Estado Mayor; el Excmo. Sr. Gobernador Civil de la Provincia; el Excmo. Sr. Almirante Jefe de la Base Naval de Baleares; el Ilmo. Sr. Alcalde de Palma y todos los primeros Jefes de los Cuerpos de la Guarnición, así como muchos Jefes y Oficiales.

Al levar anclas, sonaron los acordes del "Himno Nacional" y se sucedieron los Vivas a España y al Generalísimo, entusiásticamente, testimonio de la alegría con que marchaban aquellos muchachos que tan bien supieron portarse cuando la invasión roja en la isla y a quienes muchas veces les oímos decir sus deseos de cooperar con sus hermanos de la Península en la noble empresa que hoy España está realizando.

Podemos asegurar, por noticias recibidas, que los barcos han rendido viaje sin contratiempo, sin que durante la travesía haya decaído ni por un momento el entusiasmo de la gente.

Antes de cerrar la noche del día de la marcha, y cuando todavía se divisaba la silueta de Mallorca, un toque de atención llevó a formar sobre cubierta a todos los expedicionarios, que escucharon la orden de despedida de nuestro Excmo. Sr. Comandante Militar, que dice así:

«Vais a compartir con nuestros hermanos de la Península la victoria de nuestra causa. La lucha, aunque próxima a su fin, es fuerte. Si en ella os sentís desfallecer, acordaos que, desde esta vuestra "roqueta", os contemplan vuestras madres y hermanos llenos de fe en el triunfo y gritando siempre: ¡Arriba España! ¡Viva España! ¡Viva Franco! — Vuestro General: Benjumeda.»

Adelantamos estas noticias para tranquilidad de las familias de los expedicionarios y como anticipo de las que, sin duda muy en breve, han de recibir ellos directamente.

Figura 6. *El Correo de Mallorca*, 3 de Maig de 1937.

Les condicions en què es van realitzar la travessia no van ser les millors: *En la bodega había gran cantidad de colchones, sucios y destrozados, que demostraban que no seríamos los primeros en usarlos. Dormimos en muy malas condiciones con un olor insoportable. Lo único que se veía era mar y cielo, sin saber en qué Puerto desembarcaríamos* (Pahisa & Thomàs, 2022). La hipocresia de les autoritats és patent acomiadant als seus herois al port amb grans honors, pompa i ostentació mentre els embarquen a un vaixell amb condicions insalubres i d'incertesa. Al matí de l'endemà van veure les costes de l'Àfrica, a la tarda van passar l'estret de Gibraltar. Van tenir molt bona mar i van gaudir de veure dofins.

El testimoni de Cándido Fernàndez és ben diferent. Va poder escriure la primera carta a la seva família des de el mateix vaixell. El comboi està format per quatre vaixells: Mallorca, que és un vaixell de la Transmediterrània que va ser equipat amb canons a Itàlia; un minador anomenat Puchol; el Lázaro i finalment el vaixell Jaime I on ell viatja és pels oficials. En el viatge ell i els seus companys tenen bon sopar i bon llit i tot d'una

20 Diari *El Correo de Mallorca*. 3 de Maig de 1937.

que el capità va saber on es dirigien s'ho va comunicar. (Fernández Bosch & Capellà, 2017).

A la nit del dia 30 van arribar a la desembocadura del Guadalquivir i esperaren que pugés la marea fins a les 3 del matí. Van desembarcar a les 10 del matí del dia 1 de maig anant directes a l'estació. *al llegar a la estación, nos dieron una ración de comida fría, a base de pan y chorizos y a las 11 partimos en el tren y como siempre sin saber dónde íbamos.* A la 1 del matí, esgotats pel viatge van arribar a Mèrida (Badajoz), van menjar *unas malas lentejas* i van continuar viatge a les 2 del matí. S'havien creuat amb un tren hospital ple de ferits que els va descoratjar una mica. No va ser possible dormir gaire. Van parar per esmorzar una mica de cafè calent en Arroyo-Malpartida (Cáceres). (Pahisa & Thomàs, 2022)

Pel camí no faltaven cants, rialles i *juergas*, però sempre amb la por interior de no saber quin era el seu destí. Arriben a Salamanca, allà prenen el sopar per després continuar cap a Valladolid, a on arriben a les 4 del matí:

> *estoy cansado de viajar y en tan malas condiciones. Siempre hemos tenido que dormir en un indecente vagón de carga y estrechos como sardines. Pasan algunos trenes en dirección contraria nuestro, llevando mucha chatarra, aviones, coches de material de guerra, todos destrozados.*

Haurien d'haver arribat a l'estació de Sigüenza, però feia només unes hores que havia estat bombardejada i van haver de retrocedir fins a Arcos de Jalón (Sòria), on arriben dia 4 de maig. Allà passen 3 dies descansant. Els entreguen una placa d'identitat per si cauen en combat. Dia 6 de maig a les 3 de la tarda surten en tren fins a Jadraque on se'ls entrega l'armament: *da asco verlo, se nota que ha servido en algún combate y hasta algún fusil tiene huellas de sangre. Con todo esto, uno no va muy tranquilo.* Quan arriba al seu destí final, Cogolludo, el poble està mig vuit entra en una casa deshabitada a dormir, que està molt bruta i atrotinada, sense sopar res s'adorm per esgotament. (Pahisa & Thomàs, 2022)

Per Cándido Fernández sabem tots els pobles pels quals l'expedició va passar. Arriben el dia 6 de maig de 1937 en tren a Espinosa de Henares a última hora de la tarda des d'on van arribar a Cogolludo, després de caminar una hora, uns 7 Quilòmetres, a mitjanit. Es va fer la distribució dels allotjaments i li va tocar allotjar-se a casa del metge de la localitat: *¡suerte que tiene uno! Nos instalamos divinamente después de haber cenado de dos huevos (...) que yo no puedo estar sin comer* (Fernández Bosch & Capellà, 2017).

Figura 7. Trajecte realitzat per l'expedició mallorquina fins a Cogolludo. Font: elaboració pròpia a partir de les dades de les cartes des de el front.

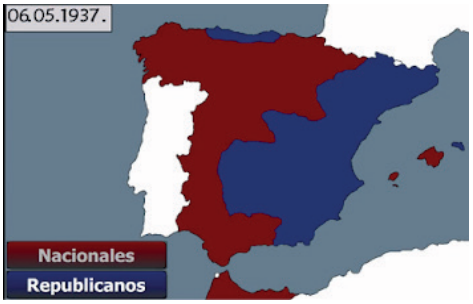

Figura 8. Situació dels fronts 06 de maig de 1937. Font: http://guerracivildiadia.blogspot.com

Hi ha diversos remitents que ens escriuen des del front de Catalunya l'any 1938, ells arriben a les seves destinacions per altres rutes. Un dels remitents ens conta que quan es va enfonsar el creuer Baleares ell es trobava a un vaixell al costat rebent també dispars la seua embarcació i que va ser testimoni del succés[21]. No especifica el vaixell en el qual viatjava. Tampoc sabem on va anar després dels fets, tan sols que la seva carta està datada el dia 18 d'abril de 1938 a Balaguer i l'enfonsament es va produir el 6 de març de 1938 al Cap de Pals, Cartagena. Els anomenats vaixells bessons Canarias i Baleares anaven sempre en parella i tenien com a missió principal escortar vaixells militars de trasllats de tropes i vaixells comercials amb mercaderies que podien ser d'avituallament per al front peninsular. L'habitual era l'escorta fins a Gibraltar, on acabava la seva missió per ser aigües internacionals. Rafael Estrada Arnaiz[22] és el capità del Canarias en el moment en què es va produir l'enfonsament del vaixell Baleares, el dia 6 de març de 1938. Pel seu full de Serveis[23] podem conèixer més detalls de primera mà sobre el que ens conta el soldat en la seva carta. El seu relat és el següent:

> *(...)En la tarde del día 5 de marzo salió desde Palma en unión al Baleares y al Cervera escoltando a los mercantes Uribe Mendi y Aiskuri Mendi.*
>
> *Avistado enemigo en la noche del 6 de marzo (00 horas 40 minutos). La capitanía ordenó augmentar a 22 nudos y zafarrancho; régimen al que continúa sin volver a ver al enemigo hasta las 02 horas 15 minutos, a poco de iniciar una ¿evaluación? el Baleares cuyas aguas seguía. A menos de 200 m ha visto por el través, un crucero tipo Libertad seguido de otros bultos, haciendo fuego sobre el primero en las torres de popa. El Baleares disparaba iluminantes ¿? nosotros; pero, debido a ser alcanzado por torpedos hizo explosión en su parte de proa incendiándose. Maniobré, dando órdenes al Cervera de aumentar a 28 nudos, para evitar ser blanco de los torpedos y me dirigí a defender al convoy. (Se refiere a los barcos mercantes). Una vez éste en*

21 Id. 8.

22 Capità de fragata del vaixell Canarias des del 26 d'agost de 1937 fins al 26 d'agost de 1938. Anteriorment a aquesta data ho va ser del mateix vaixell Baleares.

23 *Archivo General del Cuartel General de la Armada, Madrid. CGA Signatura Rafael Estrada Arnaiz 145 Lepanto.*

seguridad, ya amaneciendo, volví al lugar del encuentro. (70 millas al 84 de Cabo de Palos). Donde hallé cuatro destructores ingleses recogiendo náufragos, los cuales fueron transbordados por botes ingleses, en número de 34024. Durante esta faena ordené al Cervera evolucionase en Forno nuestro. Se repelió intenso ataque aéreo (9 Martis ¿?). La metralla alcanzó al Boreal que tuvo algunos muertos y heridos. Seguido del Kemperfelt, que tenía a bordo unos 20 náufragos heridos, y del Cervera, se dirigió a Palma, donde amarró en la tarde del 7.

Un altre remitent que ens escriu també des del front de Catalunya el 19 d'agost de 1938 ens relata un altre itinerari.[25] Va embarcar a Palma el dia 14 de juliol del 1938 cap a Castelló. Castelló de la Plana, a tan sols 80 km de València, on es trobava el govern de la República, va caure el dia 14 de juny de 1938 en mans nacionals i amb ella el port de Grao, valuós punt marítim de la costa de la mar Mediterrània. Això va fer que s'escurcés substancialment així el viatge que els soldats mallorquins havien de fer per arribar als fronts peninsulars. D'allà va passar per Vila-real i es van concentrar diversos dies a Artana, tots dos al sud de Castelló i més propers a València. Primer va combatre al front de València i després es dirigeix al front de Catalunya passant per Saragossa.

Tenim un altre remitent que, en carta datada el dia 1 de desembre de 1938, ens conta que va embarcar a Palma el diumenge dia 13[26], desembarcant el dilluns següent a Castelló. De Castelló va passar a Vinaroz en tren, diu que en companyia dels falangistes. D'allà va anar en cotxe fins a Alcanyís i després fins a Saragossa en tren. Va anar a Burgos perquè se li assignessin el seu destí final, el qual desconeixem.

Figura 9. Trajecte des de Palma fins al front quan Castelló va ser conquerit. Font: elaboració pròpia a partir de les dades de les cartes des del front.

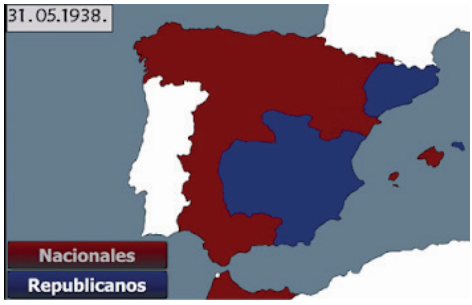

Figura 10. Situació dels fronts 31 de maig de 1938. Font: http://guerracivildiadia.blogspot.com

24 En total va haver-hi 786 baixes.

25 Carta de Francisco Bauzà a Antoni Melis. 19/08/1937.

26 Suposem de novembre de 1938.

2.4. La vida diària al front de guerra

Com ja hem dit la seva experiència va ser diferent en funció del front des d'on escrivien.

Des de Guadalajara ens conten que la seva vida allà destacats era *idéntica a la del cuartel de Inca, habiéndonos pasado ya escrupulosas revistas de nuestro batallón, el coronel Marzo y el General Moscardó,*[27] *quedando ambos personajes muy satisfechos de nosotros.*[28]

Figura 11. El general Moscardó repartint tabac a les tropes de Cogolludo. Any 1937. Font: Arxiu fotogràfic Biblioteca Nacional: GC- Caja 54, sello 30G. Publicades al *Boletín Informativo de la Sociedad de Amigos de Cogolludo* – n. 120 (setembre 2020)

Com ja hem dit, no s'imaginaven estar en aquesta situació de tranquil·litat. Els matins feien instrucció, a les tardes es passejaven o es banyaven al riu[29]. *Estamos la mar de bien.*[30] Així son els dies per Cándido Fernández: *a las nueve de la mañana celebro misa, luego almuerzo, luego leer, rezar, charlar, comida del mediodía, siesta, escribir cartas, rezar, paseíto por las posiciones, rezar el rosario, cenar, cantar con los soldaditos y a dormir.*

Un cop el front es va estabilitzar a Balaguer, la vida quotidiana dels soldats d'aquest indret va ser molt més tranquil·la, dels continus combats d'abril es passava a la rutina amb banys diaris al riu i partits de futbol, i passaven dies sencers sense sentir ni el més petit tret. Semblava que l'aliment no escassejava, ja que diu que estan envoltats de fruites.[31]

Els que desembarquen a Castelló passen uns dies de descans a les properes poblacions de Villa-reial i Artana. Allà passen el temps dins dels turons i els

27 El general Moscardó va passar revista a les tropes mallorquines el dia 13 de maig de 1937.

28 Carta de Bartolomé París a Antoni Melis. 14/05/1937.

29 S'ha de referir al Arroyo de la Vega de Arbancón.

30 Id. 12.

31 Id. 10.

boscos *entre el sol y el cielo (...) lo que sobran son vacas y lo que falta son mujeres para divertirse un rato.*[32] Un d'ells conta que passa uns dies a Saragossa abans d'arribar al front de Catalunya. Aquí diu que fa una mica de turisme i visita la verge. Envia al Sr. Melis una postal de la verge. Diu que si no és per l'exèrcit no hagués conegut tants indrets.[33]

El diari de Pere Pahisa ens acosta una mica més a com devien ser les condicions de vida a les trinxeres per als mallorquins. Les condicions higièniques són pèssimes. Li vacunen del tifus el 23 d'agost de 37, va estar vuit dies sense poder moure's. Explica que hi ha molt tifus a causa de la brutícia dels carrers i que alguns companys han mort per aquesta causa. *En el pueblo solo se respira olor a basura que desprenden las calles y la única distracción de esos días es beber.* La seva rutina consisteix a anar als parapets per després descansar diversos dies al poble. Quan no para de ploure es passen el dia mullats i si els camins s'enxampen, no arriben els subministraments de menjar. A la trinxera el terra que es fan amb la palla que no és collita crea polls i polzes davant la falta de l'indispensable per rentar-se ni a si mateixos ni a la seva roba. També cal aprendre a conviure amb els ratolins i les sargantanes entre altres animals. (Pahisa & Thomàs, 2022). En Cándido Fernández també ens conta:

> *el espectáculo más frecuente aquí es el despiojamiento. Junto al río, en la chabola, al sol, en la posición, siempre en todo momento se ven soldados sentados en el suelo, con una prenda interior en las manos buscando y rebuscando en sus reconditeces, lo que aquí se llaman aviones o tanques y que no son sino vulgares piojos, que al entrar a formar parte como elementos de una epopeya como es la guerra, dejan de ser vulgares para convertirse en algo más. (...) Y es que no son los piojos de la cabeza, sino de la ropa interior, y pican muchísimo.* (Fernández Bosch & Capellà, 2017).

Demana que li enviïn sabó perquè és de molt mala qualitat i pasta de dents.

Com que el front es va estabilitzar es va fer necessari fer unes construccions més definitives amb materials del lloc i inclús no sabem com ho feren per pujar-lo però feren servir ciment. Fins i tot en *el fortín de los artilleros* es poden observar pedres del Palacio de Medinaceli. Pahisa i Fernández anomenaven a aquestes estructures *Chabolas o mi palacio*. A la meva visita a Cogolludo vaig tenir l'oportunitat de visitar-les.

Pel que fa a l'alimentació a les cartes es manifesta que tenen bons aliments.[34] No obstant Pere Pahisa ens conta que havien de robar o requisar fruites i verdures de les hortes properes. Cada vegada que es bombardejaven els camps ells anaven a collir patates i altres verdures destrossades que acompanyaven de peixos que pescaven a la riera i fins i tot de granotes, també caçaven llebre i la cuinaven amb arròs quan n'hi havia. També trillaven el blat per poder menjar.

32 Id. 10.

33 Carta de Gabriel Llabrés a Antoni Melis. 1/12/1937.

34 Id. 4.

Solo comemos sardinas en lata, judías en lata, todo en lata ni con dinero puedes comprar nada pues las tiendas del pueblo están completamente vacías. Se debe a que somos muchos soldados y la estación de Espinosa es la más cercana y solamente llegan trenes militares y muchos camiones que salían para el suministro tampoco lo hacen y estamos sin correspondencia ni Periódicos.

Figura 12. Niu de metralladores.

Figura 13. Fortín de los Artilleros.

Figura 14. Observatori d'avions.

Figura 15. Estructura d'habitatge en trinxera.

La preocupació més gran era trobar aigua, alguna vegada agafen aigua de la pluja. (Pahisa & Thomàs, 2022). Mentre, els oficials i Cándido Fernández s'alimenten amb el que podríem anomenar abundància: *sobrasada, coca mallorquina, macarrones, pelotas de carne, ensaladilla rusa, paella, ternera asada, buñuelos rellenos, natilles, todo acompañado de buen vino, café i coñac*. Hi ha un soldat cuiner per als oficials. Fan un fons conjunt en el qual posen 2,5 ptes.[35] diàries per a les despeses del menú, per poder menjar millor que el ranxo que serveixen per als soldats. *Estoy engordando como un cerdo. Aparte de la comida que tengo en común con los oficiales como aparte otras cosas (...) no pienso renunciar a que cada domingo haya golosinas en mi mesa.* Però tot això se li va acabar al front de Cataluña on menjava lo mateix que els soldats: ranxo fred, això és només llaunes i conserves. (Fernández Bosch & Capellà, 2017)

35 El salari diari d'un soldat ras era de 3 ptes.

Encara que els remitents no ens parlen dels seus uniformes podem deduir que les seves equipacions no estan en el millor dels estats, això és patent quan en Pere Pahisa conta que han de demanar roba als habitants del poble per poder fer-se fotografies per enviar a les seves famílies, no poden sortir a les fotos amb els uniformes, d'una altra manera no passarien la censura i quedarien retingudes. (Pahisa & Thomàs, 2022). Mai bastava amb l'equipació que els donaven per poder combatre l'hivern. En una carta datada el gener de 1938 es parla del terrible fred que estan suportant. Desconegudes fins aquell moment per als soldats mallorquins són les gelades que estan vivint diàriament, que encara que surti el sol no desapareixen, compten que en rentar-se la cara i els cabells aquests se'ls queden congelats, se'ls congela també l'aigua a les cantimplores. *El frío de por aquí es muy malo de resistir, que muchos días no hay manera de escribir (...) Voy a terminar porque tengo las manos y los pies helados*[36]. Tant és així que a Inca ha passat al llenguatge popular un dit: Fa més fred que a Cogolludo. Pere Pahisa també ens parla del fred: *Llevamos unos días que no para de nevar y es insoportable el frío que hace y si no fuera por necesidad, no me movería de dentro de la chabola. Es muy difícil mover la artillería con nieve. Casi todos estamos acatarrados.* També conta que a l'estiu es va entretenir a agafar els mitjons que els altres llençaven, els rentava i cosia en previsió de l'hivern per encalentir els seus peus gelats. *Un invierno como este consume gran cantidad de leña y hay que pasar muchos ratos a la lumbre. Tenemos que cortar árboles con picos ya que no tenemos hachas. Desaparecen los olivos para leña, y está desapareciendo el olivar de estas tierras, los propietarios no están nada contentos.* (Pahisa & Thomàs, 2022). Cándido Fernández diu que *Ha hecho por aquí unos días de frío muy duros, creo que hasta 10 bajo cero y más* (...) Diu que ell ho suporta bé amb bon abric, té capotes i caçadores, es va comprar una jaqueta per 110 Ptes i demana que no li enviïn més roba, no en necessita tanta, se li acumulen les sabates i té molts de mitjons de llana. Diu que de vegades pareix un alpinista.(Fernández Bosch & Capellà, 2017)

Tant els comunicats de guerra republicans com els nacionals de gener de 1938 insisteixen que *el frío fue intensísimo, llegando a marcar el termómetro quince grados bajo cero* a Terol y que *la nieve ha dificultado notablemente los movimientos de nuestras tropas, combatiéndose a 14 grados bajo cero, bajo la nevisca y el cierzo.*

Aprofiten les cartes per donar altres informacions, novetats i records d'altres inquers que estan en el mateix batalló que ells. També per donar notícies d'ascensos que reben o de canvis de seccions. En una carta enviada el gener de 1938 es dona les gràcies de part de diversos soldats de la fàbrica pel paquet que han rebut amb tabac, torró i botifarrons i que ha portat un altre soldat que va arribar fa tres dies.

36 Id. 7.

2.5. Moments distesos a les trinxeres

Ens conten també moments distesos en primera línia del front. En companyia dels requetès passen nits molt divertides es comuniquen amb els soldats de l'altre bàndol i parlen amb ells durant dues o tres hores de toros o de futbol, s'intercanvien pasdobles tocats amb instruments musicals com un clarí i canten *fandanguillos* i es fan crits d'*olés* mútuament.[37] També es llegeixen els uns als altres els comunicats de guerra, així com varen saber els soldats republicans que els van enderrocar 24 avions a Saragossa. El mateix ens conta Pere Pahisa al seu diari, el seu exèrcit va saber d'aquesta manera de la mort del General Mola. (Pahisa & Thomàs, 2022)

Figura 16. Un moment de música en el front. Font: "Fotos. Semanario gráfico de reportajes". 8 de mayo de 1937. Año 1. Núm. 11

Así que por las noches somos algo amigos, pero cuando amanece al día siguiente, volvemos a continuar el tiroteo y el repiqueteo de las ametralladoras.[38] En aquest breu fragment de carta es pot sentir el més absolut contrasentit que suposa una guerra civil. Una guerra que enfronta la part més jove de la seva societat, la que forma el seu futur immediat. Uns joves obligats a anar al front a lluitar amb els seus iguals en comptes de quedar als seus llocs d'origen passant-ho bé com qualsevol jove i forjar-se un futur per a si mateixos i per al seu país. Tot i que no neguem que molts d'ells tenen una ideologia de dretes, en altres casos es van veure obligats a lluitar per uns ideals que no entenen ni comparteixen, alguns fins i tot eren apolítics i els toca l'exèrcit segons el seu lloc de residència o de servei militar quan es dona el cop. Es veuen empesos a empunyar una arma i a disparar al que li han dit que és el seu enemic. Un testimoni anònim d'entre els recollits per Jean Schalekamp és molt il·lustratiu de l'exposat. Marxar al front es va convertir per a molts en l'única via d'escapament per sortir de l'illa. (Schalekamp, 1981):

37 Id. 6.

38 Id. 6.

És un home de mitjana edat, pot ser un poc més vell, com ho són tots els que han viscut aquells anys. S'estima més guardar l'anonimat. Ell no tenia cap ideologia política quan va esclatar el moviment, fins i tot no tenia cap preferència. No l'interessava a la política. Senzillament feia el servei militar. (...). Conta que vestit de soldat va anar al cementiri, volia veure perquè la gent anava demanant informació de familiars on ell feia el servei. Vaig veure perfectament totes les persones mortes acabades de matar feia un dia o dos, estaven dins el dipòsit, estava ple de cadàvers i quan anàvem a partir arribaven dos cotxes plens de cadàvers que havien recollit per les carreteres. (...) Allò va ser terrible. Aquells dies, aquells mesos a Mallorca, varen ser terribles. Els havien mort, eren gent que tenien una determinada ideologia i no havien fet mai a ningú, no hi ha dret a això.(...) Em vaig tornar rebel per haver vist això. (...) Vaig decidir-me idò a passar a l'altre costat. Per lluitar contra ells, contra aquesta gent que feia tot això. Passar a l'altra banda no era tan difícil. Amb alguns altres em vaig fer voluntari per anar al front de Guadalajara, amb la idea dins el cap de passar a l'altra banda quan es presentés una bona ocasió. Hi havia dos batallons de mallorquins a Guadalajara. En sortirem cent, i la majoria es passà a l'altre costat. Només en quedaven tres o quatre amb els nacionals. Quan jo vaig passar-hi n'havien passat ja més de la meitat.

A continuació conta com es va passar a l'altre bàndol. Per molt contradictori que pugui sonar, en ser Mallorca una illa, una de les úniques maneres per poder fugir d'aquest horror relatat va ser allistar-se. Testimoni també d'això és Pere Pahisa, ens dona una dada: el 90 % dels que es van passar a les files enemigues, eren illencs. Ell era català, de Sant Cugat del Vallès, era a l'exèrcit nacional perquè Mallorca es va unir al cop quan ell era a l'illa fent el Servei militar. S'adona que hi ha persones del seu poble que s'han enrolat a l'exèrcit republicà o els han cridat a files a l'altre bàndol, ja que Catalunya es va mantenir fidel a la República i es pregunta si seria molt fàcil que una de les vegades que està tirant amb la metralleta li donés a algú que sigui amic o familiar seu. (Pahisa & Thomàs, 2022) A la fàbrica tenim registres que dos incorporats que figuren com a desapareguts de les files nacionals.

2.6. Després de la guerra

El poble de Cogolludo era un poble molt petit i no tenia caserna militar ni infraestructures per acomodar els soldats que hi arribaven. És per això que durant els dies de descans i relleu al poble, els soldats quedaven a les cases dels veïns del poble que donaven als soldats llit i companyia familiar. Això va propiciar que es formessin unes relacions d'amistat i fraternitat que varen durar una vegada acabada la guerra. A les entrevistes que férem a Cogolludo diuen *nuestro mallorquín* per referir-se al *soldado que les tocó tener en su casa*. Als anys 64 i 65 comitives d'excombatents van tornar a Cogolludo en unes visites i rencontres que varen estar plenes d'emocions. Se'ls rebia amb rams de flors i coples com aquesta:

Los mallorquines en Cogolludo reciban todos y olé nuestro saludo/ Nuestro saludo nuestro saludo los mallorquines y olé en Cogolludo/ Bienvenidos a este pueblo, los que un día se marcharon/ La virgen de los remedios os conserve muchos años/ los mallorquines en Cogolludo reciban todos y olé nuestro saludo/ Nuestro saludo nuestro saludo los mallorquines y olé en Cogolludo.

Figura 17 i 18. Visites dels excombatents a Cogolludo anys 1965 i 1975. Arxiu privat de la família Fernández-Perucha.

Figura 19. Foto família Pérez de Cogolludo amb "su mallorquín", el soldat Miquel Marí.1973. Arxiu privat de la família Pérez.

Els veïnats de Cogolludo també varen viatjar a Mallorca convidats pels soldats. Encara ara es recorda als seus mallorquins amb molta estima. En una entrevista amb Matilde Perucha De Frías,[39] filla dels qui varen donar casa al soldat Miquel Marín me va contar que va anar a Mallorca tot un estiu convidada per la família de Marín quan només contava uns 19 anys . A Mallorca na Matilde va veure la mar per primera vegada i es va enamorar de Miquel Antich Mulet, el fill del propietari d'una fàbrica d'adobs d'Inca. El seu amor no va poder ser perquè ella no volia deixar Cogolludo per Mallorca i ell no podia deixar de ser l'hereu de la fàbrica del seu pare. Miquel li va regalar una medalla d'or que duia a l'entrevista i que no podia deixar d'acariciar mentre xerrava. Ell va escriure *Recuerdos de tu Miguel* al revers de la medalla. Abans de casar-se amb el seu home, que seia al seu costat a l'entrevista i que per cert no sentia res perquè és sord, la seva mare la va dur a esborrar. *Pero nunca le pudo borrar de mi corazón*, ens va dir. Ja era casada i Miquel encara l'escrivia dient que estava

39 Entrevista realitzada a Cogolludo dia 9 de novembre de 2024 a Matilde Perucha de Frias

muntant la casa perquè anés a viure amb ell a Mallorca. Tot va ser una sorpresa per la seva filla qui no sabia res d'aquesta bonica i trist història. Varen continuar tenint visites del seu soldat Miquel Marin que arribava a Mallorca carregat amb ensaïmades i regals per tots els nins. Ells pensaven que el tío Marín era rico, però na Matilde ens va dir que vivia en una casa molt humil i que no ho era, feia un gran esforç per poder dur tots els regals.

Paquita Pérez de Frías[40] ens va contar que va anar a Mallorca de viatge de noces convidada pels soldats mallorquins. Va passar aquí un mes sencer sense pagar res, per tot la convidaven i li pagaven fins i tot l'hotel. El seu soldat era XXX de Felanitx. Recordava que tenia una horta i que es menjava molt bé.

Diverses d'aquestes visites estan documentades a la premsa escrita.[41] El primer viatge de mallorquins a Cogolludo es va dur a terme l'any 1964 quan a Espanya se celebrava el 25è aniversari del final de la Guerra Civil amb el lema Veinticinco años de paz. A Inca aquest esdeveniment es va celebrar, a part d'altres manifestacions, amb un viatge a Cogolludo. L'expedició, formada per dues dotzenes d'antics soldats, partí d'Inca dia 11 de maig. Visitaren València, Madrid (Valle de Los Caídos i l'Escorial), Cogolludo, Saragossa, Lleida, Tarragona, Gandesa, Corbera i Barcelona, és a dir, tots els fronts de guerra en els quals lluitaren els inquers. L'estada més llarga es va fer a Cogolludo. Durant tres dies els inquers participaren en diversos actes: visita al cementiri per recordar els morts al front, missa, repartiment de regals per als nins i nines de Cogolludo, regal d'una Mare de Déu de Lluc a l'església local, recepció a l'Ajuntament i festival de balls típics. Dia 22 de maig, els inquers tornaren a Mallorca i foren rebuts pel batle d'Inca, Alfonso Reina, i pel rector, Gabriel Martorell. El líder de l'expedició fou Joan Llompart Cabrer. L'any següent es va repetir el mateix viatge i amb un itinerari molt semblant amb l'assistència d'uns 35 excombatents. El mateix viatge es va dur a terme l'any 1973. El setembre de 1975 va ser el batle de Cogolludo qui va visitar la ciutat d'Inca i fou rebut per Antoni Fluxà, batle de la ciutat, i alguns antics soldats.

A part dels viatges, anualment tots els soldats es reunien en un dinar de germanor a Inca. Encara l'abril de l'any 1987 s'anunciava a les pàgines del setmanari *Dijous* (15 abril 1987) la celebració d'aquest dinar. Aquestes reunions d'excombatents s'havien produït per primera vegada el maig de 1962.[42] Aquell any es complia el 25è aniversari de la partida del Batalló d'Inca cap al front de guerra. A principis de 1962 es va constituir una comissió organitzadora, integrada per antics soldats[43], amb l'objectiu de preparar uns actes massius per commemorar l'aniversari. La comissió va editar uns fulls que servien per

40 Entrevsita realitzada a Francisca Pérez de Frías a Cogolludo dia 9 de novembre de 2024 .

41 Baleares, 9 maig 1964, 27 maig 1964, 13 maig 1965, 18 agost 1973 i 14 setembre 1975.
Flores y Abejas, semanario de Guadalajara, 19 maig 1964.
Nueva Alcarria, 23 maig 1964.

42 Baleares, 5, 6 i 8 maig 1962.

43 Joan Ramis, Francesc Tortella, Antoni Sampol, Bartomeu Fiol, Antoni Rosselló, Antoni Miralles, Miquel Cortès, Pau Llompart, Joan Llompart, José Erencia, Jaume Serra i Josep Lluís Molinos.

anunciar els actes i per demanar la participació activa de tots els excombatents. A més, el batle d'Inca, Alfonso Reina, havia publicat un ban que animava tots els inquers a implicar-se en els actes commemoratius adornant els carrers i essent presents a la festa i recordava que gràcies als soldats que havien anat a la guerra hi havia pau i benestar a Inca. Dia 7 de maig es varen dur a terme tots un seguit d'actes amb una assistència massiva: presència d'autoritats provincials i militars, missa, pregàries davant del monument *a los caídos*, inauguració del monument dedicat al primer batalló, discursos en el Teatre Principal adornat amb banderes espanyoles i un retrat de Franco, interpretació de l'himne d'Infanteria i de l'himne d'Espanya, dinar al quarter General Luque amb brindis desitjant una llarga vida a Franco i, per acabar la jornada, partit de futbol entre el Constància i el CD Mallorca.

3. SOLDATS TREBALLADORS I EMPRESARIS INDUSTRIALS REMITENTS DE LES CARTES A LA FÀBRICA DE CALÇAT CAN MELIS D'INCA

A partir dels llibres de comptabilitat i d'adminstració de l'empresa de Calçats Melis i d'informació dels padrons de població, es pot aportar informació sobre qui eren aquests soldats inquers que escrigueren aquestes cartes. Tots ells eren treballadors de Calçats Melis. El número que apareix després del nom és el número de cada un dels treballdors segons els registres administratius de la fàbrica.

3.1. Bartolomé París Pujadas (36)

Una carta datada 14 de maig de 1937 des de Cogolludo (Guadalajara).

Apareix al llibre de Salaris des del seu començament el juny de 1932. La seva tasca era fer *hendidos a las palmillas*.

L'últim registre després del cop d'estat és per cobrar les vacances d'agost, després d'això ja desapareixen les anotacions al seu nom. Suposem que degué doncs ser mobilitzat o que es va presentar voluntari des del començament del conflicte. Malgrat això es continua conservant el seu número d'empleat (36) treballant zero dies fins a la setmana del 2 de febrer de 1937 on desapareix el seu nom i només figura el seu número, el número també desapareixerà la setmana del 3 d'abril de 1937. Torna a figurar al llibre de salaris el novembre de 1937, encara que no és donat d'alta a la *caja de pensiones para la vejez y de ahorros* fins al setembre de 1938

Cap altra persona sembla substituir-lo prenent el seu número d'empleat. A L'Ordre presidencial del 14 d'octubre de 1937, publicada al BOE de 16 d'octubre de 1937 es crea el *Servicio de Reincoporación al Trabajo* amb la finalitat de *lograr la adopción de medidas encaminadas a la mejor distribución de la mano de obra, dentro del territorio nacional y proteger e inspeccionar la vuelta a sus antiguas colocaciones del personal hoy en filas*. Amb això va quedar garantida de forma legal la reserva del lloc de treball a les persones

mobilitzades. A l'article 3 declara obligatori per a tots els empresaris de qualsevol activitat industrial, comercial o agrícola, que haguessin tingut algun professional, empleat o obrer militaritzat o mobilitzat, la presentació d'una declaració jurada en la qual farà constar les següents dades: cognoms i nom de l'empleat; edat; professió i càrrec que ocupava; sou o salari que percebia; data en què va deixar de prestar el seu servei; cos i unitat en el qual va quedar enrolat; si la vacant no hagués quedat reservada, raons o causes d'això. Aquest document que conservem de data 30 de novembre de 1937 ens dona molta informació sobre els treballadors industrials de Can Melis mobilitzats. En Bartolomé Paris Pujadas ja havia tornat a la fàbrica en aquesta data i no figura en aquest llistat.

Es torna a reincorporar la setmana del 20 de novembre de 1937 a la secció de sola amb el mateix número d'empleat que tenia. Comença cobrant 6 ptes. diàries, igual jornal que cobrava des de l'inici dels registres del llibre el 1932. Després es va incrementant el seu salari progressivament. Acaba de treballar a la fàbrica la setmana del 2 de setembre de 1940 cobrant 9 ptes. diàries.

3.2. Jaime Gual Escarrer (98)

Una carta datada 14 de maig de 1937 des de Cogolludo (Guadalajara).

Una carta datada 14 d'octubre de 1937 des de la Momte Trapero (Guadalajara).

Una carta datada 6 de gener de 1938 des de Cogolludo (Guadalajara).

Segons consta al llibre de Salaris Comença a fer feina a la fàbrica a la setmana del 26 d'octubre de 1935 amb un jornal de 5 ptes. diàries. Al juliol del 36 figura com aprenent. L'últim registre després del cop és per cobrar les vacances d'agost encara que la seva data de cessament oficial és juliol de 1936, així figura a la declaració jurada que tenia obligació de presentar el director de la fàbrica segons la ja esmentada ordre presidencial del 14 d'octubre de 1937.

Segons aquest document sabem que Jaime Gual Escarrer tenia 24 anys en el moment de la seva crida a files, que vivia a la plaça de *Oriente*, 23 a Inca i que pertanyia al regiment d'infanteria. Segons el padró de 1935[44] havia nascut a Inca dia 20 del juliol 1913. Era fill de Jaume Gual Borràs, d'ofici capeller, i de Catalina Escarrer Ripoll. Tenia quatre germans Antònia (sabatera) Maria (sabatera) miquel (sabater) i Simó (capeller), era per tant, de família obrera i humil.

Com també el seu company continua conservant el seu número d'empleat (98) treballant zero dies fins a la setmana del 2 de febrer de 1937 on desapareix el seu nom i només figura el seu número, el número també desapareixerà la setmana del 15 de març de 1937. Tampoc Cap altra persona sembla substituir-lo prenent el seu número d'empleat per les mateixes raons ja exposades.

44 Arxiu Municipal d'Inca.

En una declaració jurada, datada el 16 de setembre de 1939, enviada per la fàbrica a petició de *La oficina Local de colocación obrera de Inca* figura com fallecido. Dia 30 de gener del 1939 la *Jefatura Servicios Eclesiásticos c*omunica a l'ajuntament d'Inca que el dia 11 de gener del 1939 *murió el cabo de ametralladoras del 1º Batallón del 2 Rgto. Infant. Palma nº 36 Jaime Gual Escarrer*[45]*. La seva tomba roman a dia d'avui al cementiri de Monterrubio (Badajoz) Fila 4 nº 26.*

3.3. Vicente Amengual Juan (89)

Una carta datada 14 de maig de 1937 des de Cogolludo (Guadalajara). Coautor amb Jaime Gual.

Al llibre de Salaris consta que comença a fer feina a la fàbrica a la setmana de l'1 de desembre de 1934 amb un jornal de 4,5 ptes. diàries. Al juliol del 36 figura com aprenent amb un jornal de 5 ptes. diàries. L'últim registre després del cop és per cobrar les vacances d'agost, la seva data de cessament oficial segons la declaració jurada de l'ordre presidencial del 14 d'octubre de 1937 és l'agost de 1936. Per aquest document sabem també que tenia 25 anys, que vivia al carrer de la Rosa d'Inca i que pertanyia al regiment d'infanteria.

Com els seus companys, conserva el seu número d'empleat (89) amb zero dies fins a la setmana del 28 de febrer de 1937 on desapareix el seu nom i només figura el seu número, el número també desapareixerà la setmana del 3 d'abril de 1937. Com hem vist abans cap altra persona sembla substituir-lo prenent el seu número d'empleat. No és fins a la setmana del 3 de juliol del 1939 quan torna i treballarà a la fàbrica fins als últims registres que tenim l'any 1944.

3.4. Bernardino García Seguí (74)

Una carta datada dia 18 d'abril del 1938.

Una carta datada el 5 de juny de 1938.

Ambdues del front de Catalunya. Balaguer. Lleida. Riu Segre.

Al llibre de Salaris figura indistintament com Bernardo o Bernardino García des dels inicis dels nostres registres el juny del 1932 amb un jornal de 3,75 ptes. diàries. Just abans del cop tenia com tasca posar farcit amb un jornal de 5,75 ptes. diàries. L'últim registre després del cop és per cobrar les vacances d'agost, la seva data de cessament oficial segons la declaració jurada de l'ordre presidencial del 14 d'octubre de 1937 és agost de 1936. Per aquest document sabem també que el juliol del 1936 tenia 23 anys, tan sols figura que era d'Inca i que pertanyia al regiment d'artilleria. Se li adreça la correspondència a la bateria 35 del regiment d'artilleria de Mallorca.

45 Arxiu Municipal d'Inca.

El número desapareixerà del llistat la setmana del 2 de gener de 1937, però cap altra persona sembla substituir-lo prenent el seu número d'empleat. Finalment torna a la setmana del 14 d'agost del 1939 amb un salari de 6 ptes. diàries i treballarà a la fàbrica fins els últims registres que tenim a l'any 1944.

3.5. Francisco Bauzà Mateo (68)

Una carta datada el 19 d'agost de 1938. Front de Catalunya.

Està registrat al llibre de Nòmines des dels inicis dels nostres registres el juny del 1932 amb un jornal de 5,75 ptes. diàries. Just abans del cop tenia com tasca picar punt amb un jornal de 7 ptes. diàries. La seva data de cessament oficial segons la declaració jurada de l'ordre presidencial del 14 d'octubre de 1937 és 16 de juliol de 1937, però al llibre de salaris figura treballant fins a la setmana del 9 de juliol del 1938, dia en què el seu nom apareix titllat i cobra 7 ptes. diàries. Això quadra més amb el que conta a la seva carta, on diu que va embarcar dia 14 de juliol de 1938. Per aquest document sabem també que tenia 24 anys, que residia al carrer de la Soledad, 5, a Inca que pertanyia al Regiment d'Infanteria. En el padró de 193546 s'indica que va néixer dia 20 maig de 1913 i que era sabater de professió. Vivien ell i la seva mare, viuda i pagesa d'ofici, al carrer de la Soledat, 5 d'Inca. També es pot intuir un origen humil.

El número desapareixerà del llistat la setmana següent i cap altra persona sembla substituir-lo prenent el seu número d'empleat. Igual que el seu company Bernardino Garcia torna la setmana del 14 d'agost del 1939 amb un salari de 7 ptes. diàries i treballarà a la fàbrica fins a la setmana del 19 de maig de 1941 on cobrava 9 ptes. diàries.

3.6. Gabriel Llabrés (87)

Una carta datada l'1 de desembre de 1938. Lloc desconegut.

Està registrat al llibre de Nòmines des de la setmana del 15 d'octubre de 1932 amb un jornal de 1,5 ptes. diàries a la secció d'envasar, el juliol del 1936 cobrava 3,5 ptes. diàries. No figura al llistat de la declaració jurada de l'ordre presidencial del 14 d'octubre de 1937 per la qual cosas no tenim informació d'adreça i edat. Al llibre de salaris figura tot l'any 1936 i 1937 treballant, ho fa fins a la setmana del 12 de març de 1938 amb un salari de 5 ptes. diàries, després apareix el seu nom amb zero dies treballats, la setmana del 14 de maig del 1938 nom apareix titllat i desapareix totalment la setmana del dia 11 de juny del 1938. En la declaració jurada, datada el 16 de setembre de 1939, enviada per la fàbrica a petició de *La oficina Local de colocación obrera de Inca* figura com *incorporado*, és a dir es va donar de baixa a la fàbrica perquè es va incorporar a l'exèrcit. No tenim més registres què tornés a la fàbrica una vegada acabada la guerra.

46 Arxiu Històric Municipal d'Inca. Padró 1935.

3.7. Andrés Bestard Oliver (56)

Una carta datada l'1 de juliol del 1939 a Mercadal (Menorca).

Està registrat al llibre de Salaris des de la setmana del 8 de setembre del 1934 amb un jornal de 30 ptes. setmanals al magatzem igual que al juliol del 1936. La seva data de cessament oficial segons la declaració jurada de l'Ordre presidencial del 14 d'octubre de 1937 és només donat el cop 19 de juliol de 1936, però al llibre de salaris figura treballant les dues setmanes següents, la setmana de l'1 d'agost el seu salari apareix titllat després cobra les vacances i no torna a aparèixer al llibre. Sabem també que tenia 27 anys, que residia al carrer de la Murta a Inca que pertanyia al regiment d'infanteria. Segons el padró de 1935[47] havia nascut dia 1 novembre 1910 i vivia al carrer de la Murta, 6 d'Inca amb la seva mare (Joana Oliver Canyelles d'Alaró, sense professió coneguda) i el seus germans (Catalina, Francisca, Miquel, Pere i Isabel). L'any 1935 tenia la professió d'escrivent. Estava ocupat a l'oficina de Can Melis.

En la declaració jurada, datada el 16 de setembre de 1939, enviada per la fàbrica a petició de *La oficina Local de colocación obrera de Inca* figura com *incorporado*, és a dir es va donar de baixa a la fàbrica perquè es va incorporar a l'exèrcit. No tenim més registres què tornés a la fàbrica una vegada acabada la guerra. Segons ens conta a la seva carta pareix que vol quedar a l'exèrcit.

3.8. Soldats mencionats a les cartes

Aquests soldats no escriuen cartes des del front, però sí que són mencionats pels anteriors remitents.

a) M. (Miguel) Llompart (García) (35)

Apareix nomenat a la carta de Jaime Gual i Vicente Gual datada el 14 de maig de 1937 a Cogolludo.

Està registrat al llibre de Nòmines des dels inicis dels nostres registres el juny del 1932 amb un jornal de 4,25 ptes. diàries. Just abans del cop estava a la secció d'envàs amb un jornal de 6,5 ptes. diàries. La seva data de cessament oficial, segons la declaració jurada de l'ordre presidencial del 14 d'octubre de 1937, és desembre de 1936. Per aquest document sabem també que tenia 22 anys, que residia al carrer del Viento a Inca que pertanyia al Regiment d'Infanteria. L'últim registre després del cop és per cobrar les vacances d'agost del 1936. No és fins a la setmana del 7 d'agost del 1939 quan torna amb el mateix salari que quan va marxar, encara que experimenta una forta pujada fins a 9 ptes. diàries en dos mesos. Treballarà a la fàbrica fins als últims registres que tenim l'any 1944.

47 Arxiu Històric Municipal d'Inca. Padró 1935.

b) A. (Antonio) Perelló (Bennasar) (86)

Apareix nomenat a la carta de Jaime Gual datada el 6 de gener de 1938 a Cogolludo.

Està registrat al llibre de Nòmines des de la setmana del 15 d'octubre del 1932 amb un jornal de 3,5 ptes. diàries. Just abans del cop tenia com a tasca *serrar hendidos* amb un jornal de 5 ptes. diàries. La seva data de cessament oficial, segons la declaració jurada de l'ordre presidencial del 14 d'octubre de 1937, és 20 març de 1937. Per aquest document sabem també que tenia 21 anys, que residia a la carretera de Lluch, 84 a Inca que pertanyia al regiment d'infanteria. Al llibre de salaris figura tot l'any 1936 i fins aquest dia oficial i només un parell de setmanes després desapareix del llibre.

En la declaració jurada, datada el 16 de setembre de 1939, enviada per la fàbrica a petició de *La oficina Local de colocación obrera de Inca* figura com *incorporado*, és a dir es va donar de baixa a la fàbrica perquè es va incorporar a l'exèrcit. No tenim més registres de què tornés a la fàbrica una vegada acabada la guerra.

c) A. (Antonio) Pujadas (Martorell) (90)

Apareix nomenat a la carta de Jaime Gual datada el 6 de gener de 1938 a Cogolludo.

Apareix registrat al llibre de Nòmines per primera vegada la setmana del 15 de febrer del 1936 substituint i agafant el número 90 (que era de Matías Buades que deixa la fàbrica, veiem que abans de la guerra sí és possible agafar els números d'empleats de qui se'n va) amb un jornal de 5 ptes. diàries. Just abans del cop tenia com a tasca teñir plantas amb un jornal de 5 ptes. diàries. La seva data de cessament oficial, segons la declaració jurada de l'ordre presidencial del 14 d'octubre de 1937, no figura igual que tampoc la seva edat, però sí que residia a Inca i que pertanyia al regiment d'infanteria. L'últim registre després del cop és per cobrar les vacances d'agost del 1936. Per el que pensam que va ser dels primers a ser mobilitzat o es va presentar voluntari. No és fins a la setmana del 31 de juliol del 1939 quan torna a la secció de *suela* amb quasi el mateix salari que quan va marxar 5,5 ptes. diàries, encara que experimenta una pujada superior a la dels seus companys i companyes de la mateixa secció sobretot respecte a les dones fins a 7,5 ptes. diàries a finals d'any. Treballarà a la fàbrica fins al setembre de 1942.

Jaime Gual a la seva carta del 6 de gener del 1938 xerra d'un tal Ventura, però no tenim registres de cap persona amb aquest nom a la fàbrica.

No s'ha pogut accedir als seus fulls de serveis, no apareixen ni a l'arxiu militar de Balears ni a l'arxiu militar de Guadalajara.

3.9. Els empresaris Antoni Melis i Llorenç Marquès

Antoni Melis Ferrer i Llorenç Marqués Ramis eren els propietaris de la fàbrica de calçat coneguda popularment a Inca com Can Melis. Antoni Melis és el destinatari de totes les cartes enviades pels soldats al front. Aquests dos inquers a principis del s. XX havien emigrat a Xile. Allà es dedicaren a la fabricació de calçat i feren fortuna. Antoni Melis i Llorenç Marquès estaven casats amb dues germanes. Antoni, amb Maria Figuerola Mulet i Llorenç, amb Francisca Figuerola Mulet. Antoni havia nascut l'any 1875 i Llorenç, el 1882. Ambdós foren uns coneguts empresari a Inca i l'any 1936 s'associaren amb altres empresaris del calçat per construir i posar en funcionament el Cafè Mercantil, un modern centre de reunió i d'oci de les classes benestants locals.

A la dècada dels 20 sabem que abandonaren Xile i vingueren cap a lnca. Sabem per la informació que aporten les matrícules industrials que Melis va muntar un taller. L'any 1925 el taller estava en procés de mecanització ja que s'hi instal·laren 3 motors elèctrics . Aquest taller estava situat en el carrer Antoni Fluxà. Per la documentació administrativa no queda clar si Melis actuava tot sol o si ja eren socis en aquest primer taller. L'any 1928, Melis tenia declarades dues màquines de tallar sola i quatre obrers . La producció no era molt important, si la comparam amb els grans tallers de l'època. Entre el setembre de 1926 i el setembre de 1927 el taller de Melis va fabricar 15.671 parells de sabates. Però ràpidament la fàbrica va millorar i va generar molts ingressos. De fet, el febrer de 1930 Antoni Melis va ser designat regidor de l'Ajuntament d'Inca ja que era un dels vuit contribuents més rics de la ciutat i això, en aquells moments, li donava dret a assolir el càrrec de regidor que ja havia ostentat uns anys abans durant la dictadura de Primo de Rivera.

L'any 1930, segurament amb Marquès com a soci, Antoni Melis és propietari del taller de calçat més gran d'Inca amb 60 obrers declarats i amb una producció mitjana de més de seixanta mil parells de sabates a l'any. Aquest taller estava situat a la Gran Via, en el novell districte industrial de llavors que s'havia creat fora de l'antic nucli urbà.

Fins al 1933 el creixement de vendes de l'empresa fou gairebé continuat. Però després del creixement d'anys anteriors arribà un període d'estancament o de lleugera disminució de vendes. El 1933, 1934 i 1935 mostren unes vendes molt semblants fins i tot amb una petita tendència a la disminució. L'any 1934 els dos socis obriren una luxosa tenda de venda de calçat (Calzados York) a Palma en el carrer Paraires n. 4 Amb l'inici de la Guerra Civil, es produeix una forta reducció de vendes a la fàbrica Melis i Marquès. El mes d'agost i setembre de 1936 no s'observa cap venda en els registres comptables. El port de Palma estava aïllat i no tenia contacte regular amb la Península. El mes d'octubre, un mes tradicionalment amb fortes vendes, sempre superiors a les 150 mil pessetes, només arribà a les 57 mil pessetes. L'any es tancava amb unes previsions negatives. La delicada situació econòmica de Mallorca preocupava les auto-

ritats militars. Però a partir de l'estiu de 1937 a la fàbrica de Melis i Marquès s'hi observen certs canvis que demostren que la crisi estava finalitzant. Les vendes començaren a augmentar, els mercats peninsulars es varen obrir gradualment, es tornaven a establir relacions comercials amb els representants i la demanda de calçat militar creixia espectacularment. S'inicià la militarització de l'economia mallorquina. Els obrers de les fàbriques de calçat d'Inca que havien vist la seva jornada laboral reduïda a només dos o tres dies a la setmana tornaren a treballar de dilluns a dissabte a partir d'aquests moment. L'any 1938, les vendes de Melis i Marquès foren espectaculars. La forta demanda de calçat militar generava unes vendes properes al milió i mig de pessetes i més d'un milió de pessetes en calçat civil. La Guerra Civil, que tanta desolació, misèria i odi havia escampat, per a la indústria del calçat suposà un revulsiu que permeté sortir de l'estancament que des de 1933 vivia el sector.

Llorenç Marquès va morir dia 1 de juny de 1950 i Antoni Melis va morir el dia 3 d'octubre de 1950.

4. CONCLUSIONS

1. La Guerra Civil provocà a Inca una forta mobilització, obligada quasi sempre, dels joves cap els fronts peninsulars a partir de 1937.
2. Moltes fàbriques de calçat a Inca foren militaritzades i part dels seus treballadors partiren al front peninsular.
3. La censura era ben present a totes les cartes que s'enviaven del front cap a Inca i d'aquí cap els fronts.
4. Les cartes també actuaven d'element de propaganda franquista i bel·licista que es retroalimentava entre el front i la rereguarda.
5. Les condicions de vida al front dels soldats inquers eren precàries i pèssimes.
6. Tot i el dramatisme de la guerra, es vivien moments distesos, de diàleg i companyonia entre els soldats inquers del bàndol revoltat i els del front republicà.
7. Després de la guerra, a partir de 1962, el record i el reconeixement dels soldats només està dedicat als soldats dels bàndol revoltat. A Inca aquests homenatges no tenen cap intenció de reconciliació o reconeixement dels soldats del bàndol republicà o les víctimes de la repressió franquista.
8. Des de 1962 es produeixen trobades d'excombatents (viatges, actes de reconeixement, dinars de germanor). Es duen a terme almanco fins a 1987.
9. Al poble de Cogolludo hi perviu la memòria de la presència dels soldats mallorquins i s'hi establiren des de 1937 uns llaços que encara hi són presents actualment.

REFERÈNCIES

Campillo, M. 1996. "L'emigració dels inquers a Xile, 1880-1930". *III Jornades d'Estudis Locals d'Inca* n. 3, pp. 143-150.

Fernández C. i Capellà M. 2017. *¡Un héroe por Dios y de España!: diari i espistolari del sacerdot Cándico Fernández Bosch (1937-1938)*. Lleonard Muntaner Editor. Palma.

Pahisa, P., i Thomàs, J. M. 2022. *Diario de guerra (1936-1939) : de Mallorca al frente de Guadalajara*. Lleonard Muntaner, Editor. Palma.

Pieras, M. 2000. "La indústria del calçat a Mallorca (1929-1939). El cas d'Inca" *V Jornades d'Estudis Locals d'Inca* n. 5, pp. 141-151.

Pieras, M. 2007. "Recull documental sobre la indústria del calçat durant la guerra civil. El cas de la fàbrica de can Melis (Inca 1936-1939)", *VIII Jornades d'Estudis Locals d'Inca* n. 08, pp. 21-54.

Pieras, M. 2019. "Societat, cultura i mecanització del sector del calçat a Inca (1890-1994)". *XX Jornades d'Estudis Locals d'Inca* n. 20, pp. 103-118.

Schalekamp, J. A. . (1981). *Mallorca, any 1936 : d'una illa hom no en pot fugir*. Prensa Universitaria.

doi: 10.3306/JELINCA.25.359

LA JUNTA MUNICIPAL DE PRIMER ENSENYAMENT D'INCA (1939-1949)

Antoni Aulí Ginard,[1] Joan Pons Julià[2]

1. Investigador i mestre de primària.
toniag10@gmail.com

2. Investigador i mestre jubilat.
joanponsjulia@gmail.com

Paraules clau: Inca, Junta Municipal, ensenyament, mestres.

Resum. *Les juntes locals de Primer Ensenyament van ser creades per Ordre ministerial de 19 de juny de 1939. La Junta es reunia almenys una vegada al mes i sempre que les circumstàncies ho requerissin. Els vocals electius eren renovats cada tres anys i podien ser reelegits. Les atribucions i els deures de les juntes estaven especificats a l'Ordre de referència. Cada junta municipal funcionava mitjançant una comissió permanent, la composició de la qual es determinava en el Reglament respectiu. En aquesta ponència es duu a terme un resum de les actes de la Junta Municipal de Primer Ensenyament d'Inca, entre 1939 i 1950. Hem fet el buidatge de 54 actes en què els principals temes tractats eren de tipus administratiu, de caire pedagògic, referents a estructures escolars i edificis...*

Keywords: Inca, Municipal board, teaching, teachers.

Abstract. *The local First Education Boards were created by Ministerial Order of June 19, 1939. The Board met at least once a month and whenever circumstances required it. Elective members were renewed every three years and could be re-elected. The powers and duties of the Boards were specified in the Reference Order. Each Municipal Board functioned through a Permanent Commission, the composition of which was determined in the respective Regulations. In this presentation, a summary of the proceedings of the Municipal Board of Primary Education of Inca, between 1939 and 1950, is carried out. We have made the emptying of 54 proceedings where the main topics discussed were of an administrative nature, of a pedagogical nature, references to school structures and buildings...*

1. INTRODUCCIÓ

Durant la postguerra es va promulgar la Llei sobre educació primària de 1945, impulsada pel ministeri de José Ibáñez Martín. Aquesta llei només va afectar l'ensenyament primari i va ser complementada, tardanament, per un Decret de 1967. Recollia la ideologia del règim de Franco, que considerava l'educació com un dret de la família, l'Església i l'Estat, per la qual cosa aquesta es veia marcada pel pensament nacionalcatòlic. Per això, l'educació primària tenia un caràcter confessional, patriòtic, social, intel·lectual, físic i professional. Establia la seva obligatorietat, gratuïtat i la separació de sexes, així com l'ús preceptiu de la llengua espanyola en tot el territori nacional.

L'ensenyament primari comprenia des dels sis als dotze anys i s'impartia en diversos tipus d'escoles: nacionals, de l'Església, de patronat i privades. El currículum estava centralitzat i organitzat de forma cíclica, tot agrupant els coneixements en tres tipus: instrumentals, formatius i complementaris. Aquesta llei establia els drets i deures dels mestres, així com la formació i el sistema d'ingrés, mitjançant oposició, en el Cos del Magisteri Nacional Primari.

Les juntes municipals. Entre les múltiples obligacions que incumbien els municipis en relació amb les facultats que els eren assignades, figurava la d'atendre el funcionament de les juntes que per diferents lleis, decrets, ordres i circulars havien estat creades, unes vegades per a utilitat dels propis ajuntaments i altres per complir, dins dels municipis, serveis importants de l'Estat. Eren moltes i molt variades les disposicions legals que afectaven aquestes juntes, no només en la seva creació, sinó per modificar el seu format o ampliar les seves funcions. De juntes, n'hi havia moltes, a part de les de Primer Ensenyament: juntes locals de Foment Pecuari, de Cens de la Població, de pericials, d'agrícoles locals, de Llibertat Vigilada, de Defensa Passiva, Comissió Informativa de Crèdit Agrícola, Propresos, de Protecció de Menors, de Turisme, d'olivareres, de Biblioteques Municipals, de Sanitat i de Beneficència.

Les juntes locals de Primer Ensenyament. Van ser creades per Ordre ministerial de 19 de juny de 1939, amb la composició següent: com a president, el batle del municipi, i de vocals, un regidor designat per l'Ajuntament, un mestre i/o una mestra d'una escola pública i un altre representant de l'ensenyament privat si n'hi havia, designat per la Junta Provincial de Primer Ensenyament; a més a més, un eclesiàstic designat pel bisbe de la Diòcesi, un metge nomenat pel governador civil especialitzat en qüestions de puericultura, un pare i una mare de família elegits per l'Associació de Pares de Família si n'hi havia, i en cas negatiu, pel governador civil. En les poblacions de més de 20.000 habitants, eren dos els regidors i dos els pares i les mares de família que es nomenaven i formaven part de la Junta, així com un arquitecte designat pel governador civil. Els nomenaments els confirmava el president de la Junta Provincial i, per la seva banda, la Junta Municipal triava un secretari, que no podia ser cap dels mestres ni de les mestres.

La Junta es reunia almenys una vegada al mes i sempre que les circumstàncies ho requerissin. Els vocals electius eren renovats cada tres anys i podien ser reelegits. Les atribucions i els deures de les juntes estaven especificats en l'Ordre de referència, en el seu article 4.0. En el *Butlletí Oficial* de 21 de març de 1942, es va reiterar l'ordre de constituir aquestes juntes augmentant un vocal que fos el representant del Servei Espanyol del Magisteri (SEM), designat a proposta del delegat provincial d'Educació entre els mestres nacionals amb escola a la localitat a la qual pertanyia l'esmentat Servei, d'acord amb l'Ordre de 26 de novembre de 1942.

2. LLEI SOBRE EDUCACIÓ PRIMÀRIA DE 1945. TÍTOL VII. DELS CONSELLS D'EDUCACIÓ

Capítol primer
Normes generals. Funcions

Article cent sis

Els consells d'Educació i les juntes municipals en matèria de primer ensenyament són la representació genuïna de la col·laboració de la societat en el foment i desenvolupament de l'ensenyament local i provincial. Han de complir la triple funció de:

1. Establir, impulsar i vigoritzar l'ensenyament i les institucions educatives.

2. Protegir i defendre en els seus drets el nin i els seus educadors, i vetllar pel compliment dels seus deures.

3. Actuar simultàniament, com a delegat de l'acció tutelar de l'Estat i els seus representants més directes de la societat, en la resolució d'aquells problemes i en l'execució d'aquells tràmits i decisions que en ordre a la brevetat del temps i coneixement de les característiques locals i personals, dintre, això no obstant, de la unitat legislativa de la nació, convingui atribuir a les seves facultats.

Divisió

Article cent set

Els cossos consellers d'Educació, en relació amb la constitució administrativa de l'Estat i amb l'àrea de la seva jurisdicció, seran municipals, provincials i de districte universitari, conforme al que disposa la Llei de 10 d'abril de 1942.

Capítol segon

De la Junta municipal. Composició

Article cent vuit

La Junta Municipal, en matèria d'educació primària, és l'organisme integrat per les autoritats locals, les representacions genuïnes de les institucions

educadores i les persones que pel seu relleu i influx social poden col·laborar en el desenvolupament i funcionament de la vida escolar, de conformitat amb allò establert a la citada Llei de 10 d'abril de 1942.

Atribucions

Article cent nou

Seran atribucions de les juntes municipals en matèria de primer ensenyament:

a. Fomentar l'assistència escolar obligatòria mitjançant la seva col·laboració en l'establiment de les institucions complementàries que es determinen en els articles quaranta-sis i quaranta-set, i proposar les mesures i els serveis que facin efectiva aquesta assistència.
b. Vetllar perquè en la vida escolar s'apliquin els principis generals d'aquesta Llei, especialment pel que fa als articles vint-i-sis i trenta-cinc.
c. Col·laborar i ajudar en la instal·lació dels elements materials que facin possible el desenvolupament del quart període de graduació a les escoles de la localitat, d'acord amb les modalitats característiques de la barriada i del nucli escolar.
d. Proposar l'arranjament escolar que faci més eficaç la distribució de les escoles, en harmonia amb els articles aplicables d'aquesta Llei.
e. Impulsar les construccions escolars adequades i la seva instal·lació reglamentària, així com la d'habitatges per als mestres.
f. Estimular l'assistència als diferents ensenyaments d'adults i prestar al mestre la seva ajuda per a l'organització de tot el que contribueixi a l'extensió cultural de l'escola.
g. Defensar el reconeixement dels drets de l'infant i de manera especial els que es determinin en els apartats quart, sisè i desè de l'article cinquanta-quatre.
h. Protegir el mestre en l'exercici dels drets que es determinen a l'article cinquanta-set.
i. Visitar les escoles per conèixer els seus problemes i les dificultats que trobin els mestres en el desenvolupament de la seva missió.
j. Coadjuvar en la tasca del mestre i de l'inspector municipal de Sanitat per aconseguir el bon estat sanitari dels alumnes.
k. Intervenir en la comprovació del treball escolar.
l. Intervenir en la determinació del temps escolar, tant pel que fa als dies festius com als feiners.

Les juntes municipals celebraran, com a mínim, una reunió mensual.

Comissió permanent
Article cent deu

A cada junta municipal funcionarà una comissió permanent de primer ensenyament, la composició de la qual es determinarà en el Reglament respectiu, i que tendrà per missió resoldre i intervenir en les comeses següents:

a. Presa de possessió i cessament dels mestres.
b. Concessió de llicències a aquests en casos urgents.
c. Informació i tramitació dels expedients d'altres llicències.
d. Recollida de les dades estadístiques i totes les referències que reclami la superioritat.

La Comissió Permanent es reunirà almenys cada quinze dies i totes les vegades que ho exigeixin les de la seva funció.

Capítol tercer
Del Consell Provincial. Composició

Article cent onze

El Consell Provincial en matèria d'educació primària és l'organisme integrat per les autoritats provincials, civils, eclesiàstiques i acadèmiques, les representacions genuïnes de les institucions educadores i les persones amb relleu i influx social i professional, amb la missió específica de coordinar les activitats de les juntes municipals i col·laborar en el desenvolupament i funcionament de la vida escolar en la cada província, de conformitat amb el que estableix la Llei de 10 d'abril de 1942.

Article cent dotze
Atribucions

Seran\atribucions dels consells provincials en assumptes de primer ensenyament:

a. Nomenar i cessar els membres de les juntes municipals.
b. Fomentar l'assistència escolar obligatòria en la jurisdicció, mitjançant la col·laboració amb les autoritats dels diferents municipis per a l'establiment de les institucions complementàries locals, mancomunant esforços, mesures i serveis que facin efectiva aquesta assistència.
c. Vetllar perquè a les escoles de la província s'apliquin els preceptes generals d'aquesta Llei, especialment els consignats en els articles vint-i-sis i trenta-dos, així com premiar la tasca escolar excel·lent de mestres, alumnes, municipis i juntes municipals.

d. Cooperar amb les juntes municipals en la instal·lació provincial de camps agrícoles, tallers industrials i d'artesania, que recullin i fomentin la tradició típica de la regió.
e. Participar en la confecció del mapa provincial de l'ensenyament primari.
f. Impulsar el pla de construccions escolars de la província.
g. Estimular el desenvolupament de l'ensenyament d'adults i prestar col·laboració a les juntes municipals per tal que contribueixi a l'extensió cultural de les escoles.
h. Visitar les escoles de la província per conèixer els seus problemes i les dificultats que trobin els mestres en l'acompliment de la seva missió.
i. Coadjuvar en la tasca dels mestres i dels inspectors municipals i provincials de Sanitat per aconseguir el bon estat sanitari i neteja dels alumnes.
j. Fomentar l'estudi i la investigació de les característiques històriques, geogràfiques i folklòriques de la província.
k. Vigilar el funcionament de les juntes municipals perquè compleixin amb els seus deures en matèria d'educació i ensenyament primari.
l. Estimular i projectar viatges d'estudis d'alumnes i mestres.
m. Celebrar cursos de perfeccionament i ampliació d'estudis per als mestres en col·laboració amb els inspectors.
n. Organitzar les festes escolars reglamentàries, i de manera especial la que es determina a l'article setze.

Els consells provincials celebraran, com a mínim, una reunió mensual.

Article cent tretze
Comissió permanent

A cada consell provincial funcionarà una comissió permanent de Primer Ensenyament, la composició de la qual es determinarà en el Reglament respectiu, i que tendrà per missió resoldre o intervenir en les següents comeses:

a. Nomenament dels mestres que es determinin.
b. Concessió de llicències per malaltia o part, segons les normes que es reglamentin.
c. Resolució de permutes entre mestres que exerceixin dins la província.
d. Resolució d'expedients governatius instruïts als mestres dins de les atribucions que en aquesta matèria li confereix el reglament disciplinari.
e. Recollida de les dades estadístiques i totes les referències o informacions que reclami la superioritat.

La Comissió Permanent es reunirà cada quinze dies i totes les vegades que ho exigeixin les necessitats de la seva funció.

3. RESUM DE LES ACTES DE LA JUNTA MUNICIPAL D'INCA ENTRE 1939 i 1949

6 d'octubre de 1939 a les 19 hores. Junta Municipal d'Educació núm. 1. Casa consistorial.
Assistents: el batle president Sr. Llorenç Fluxà, els vocals Sr. Sebastià Amengual, Sr. Antoni Riera, Sr. Lluís Aguacil i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Constitució de la Junta Municipal amb els membres designats per la Junta Provincial. Una vegada constituïda, el batle sol·licita dictamen sobre la possibilitat d'utilitzar un solar propietat de l'Ajuntament per edificar un grup de vuit seccions, quatre per a nins i quatre per a nines. Tots els presents opinen que el solar no reuneix les condicions mínimes per ser massa excèntric, presentar dificultats per a la dotació d'aigua potable i d'altres que el fan inapropiat, per la qual cosa la Junta decideix proposar el canvi per un altre solar més adient.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió.
Signen: tots els membres.

15 de novembre de 1939. Junta Municipal d'Educació núm. 2. Casa consistorial.
Assistents: el batle president Sr. Llorenç Fluxà, els vocals Sr. Sebastià Amengual, Sr. Antoni Riera, Sr. Lluís Aguacil i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
Es proposarà a la Comissió Gestora Municipal l'adquisició d'una làmpada d'enllumenat de la classe d'adults de Can Boqueta.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 20.30 hores.
Signa: el secretari Miquel Daviu.

16 de gener de 1940. Junta Municipal d'Educació núm. 3. Casa consistorial.
Assistents: el batle president Sr. Llorenç Fluxà, els vocals Sr. Sebastià Amengual, Sr. Antoni Bauçà, Sr. Lluís Aguacil i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
Es dona compte del canvi de batle d'Inca, qui pren possessió del càrrec de president de la Junta. S'anuncia que el mestre Sr. Gaspar Forteza Cortés ha pres possessió de l'Escola de Can Boqueta.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 20 hores.
Signen: el president i el secretari.

16 de febrer de 1940. Junta Municipal d'Educació núm. 4. Casa consistorial.
Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Sebastià Amengual, Sr. Antoni Riera, Sr. Lluís Aguacil i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
S'acorda visitar l'Escola de Can Boqueta per comprovar les irregularitats de la instal·lació.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 20 hores.
Signen: el president i el secretari.

18 de març de 1940. Junta Municipal d'Educació núm. 5. Casa consistorial.
Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Antoni Riera, Sr. Lluís Aguacil i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
Es dona compte de la campanya realitzada per la Comissió Gestora Municipal contra els al·lots en edat escolar que no van a classe, cosa que donà com a resultat una recollida de més de 50, entre nins i nines, els quals foren obligats a assistir-hi.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 20.15 hores.
Signen: el president i el secretari.

28 d'abril de 1940. Junta Municipal d'Educació núm. 6. Casa consistorial.
Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Sebastià Amengual, Sr. Antoni Riera, Sr. Lluís Aguacil i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
S'acorda clausurar immediatament diverses escoles privades diürnes i nocturnes que funcionen sense que el mestre tengui títol professional.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 19.45 hores.
Signen: el president i el secretari.

19 de maig de 1940. Junta Municipal d'Educació núm. 7. Casa consistorial.
Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Sebastià Amengual, Sr. Antoni Riera, Sr. Lluís Aguacil i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
S'autoritza el vocal Sr. Antoni Riera per estudiar la situació de diversos locals destinats a construir un grup escolar que podrà ser dividit en dos, un per a nines i l'altre per a nines.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 19.30 hores.
Signen: el president i el secretari.

23 de juny de 1940. Junta Municipal d'Educació núm. 8. Casa consistorial.
Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Sebastià Amen-

gual, Sr. Antoni Riera, Sr. Lluís Aguacil i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
L'Escola Graduada de nines reuneix males condicions, i s'acorda cercar un altre edifici que reuneixi les condicions necessàries.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 20 hores.
Signen: el president i el secretari.

26 de juliol de 1940. Junta Municipal d'Educació núm. 9. Casa consistorial.
Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Sebastià Amengual, Sr. Antoni Riera, Sr. Lluís Aguacil i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
Com que no hi ha assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 19.30 hores.
Signen: el president i el secretari.

28 d'agost de 1940. Junta Municipal d'Educació núm. 10. Casa consistorial.
Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Antoni Riera, Sr. Lluís Aguacil i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
Com que no hi ha cap assumpte a tractar per estar en període de vacances, s'aixeca la sessió quan són les 19.30 hores.
Signen: el president i el secretari.

27 de setembre de 1940. Junta Municipal d'Educació núm. 11. Casa consistorial.
Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Sebastià Amengual, Sr. Antoni Riera, Sr. Lluís Aguacil i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
S'ha trobat una casa al carrer de Calvo Sotelo que sembla que reuneix les condicions necessàries per instal·lar-hi l'Escola Graduada de nines.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 20 hores
Signen: el president i el secretari.

28 d'octubre de 1940. Junta Municipal d'Educació núm. 12. Casa consistorial.
Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Sebastià Amengual, Sr. Antoni Riera, Sr. Lluís Aguacil i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
Es dona notícia que el passat 30 de setembre va cessar el mestre de l'Escola Graduada de nins Sr. Felip Company Calafat i que dia 22 d'octubre prengué possessió de la mateixa plaça el Sr. Joan Pujades Llinàs.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 19.45 hores
Signen: el president i el secretari.

29 de novembre de 1940. Junta Municipal d'Educació núm. 13. Casa consistorial. Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Sebastià Amengual, Sr. Antoni Riera, Sr. Lluís Aguacil i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
S'informa que dia 4 de novembre va cessar la mestra de pàrvuls de l'Escola Graduada de nins Sra. Catalina Serra Calvís i que el mateix dia prengué possessió del càrrec el Sr. Joan Estelrich Ferrer. Així mateix, dia 16 de novembre cessaren el Sr. Gabriel Garau Pons, director interí de l'Escola Graduada de nins, i la Sra. Maria Mas Fullana, mestra d'una secció de l'Escola Graduada de nines. Per altra banda, dia 17 de novembre prengueren possessió del seu càrrec el Sr. Ramón Pieras Castell, mestre de secció de l'Escola Graduada de nins, i la Sra. Magdalena Pujol Oliver, mestra de secció de l'Escola Graduada de nines. Dia 23 de novembre va cessar el Sr. Joan Pujades Llinàs i dia 25, el mestre de Can Boqueta, el Sr. Gaspar Fortesa Cortés, substituït l'endemà pel Sr. Enric Vives Mates. Finalment, dia 26 prengué possessió del seu càrrec el Sr. Josep Vallès Pons, mestre de secció de l'Escola Graduada de nins.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 21 hores.
Signen: el president i el secretari.

23 de desembre de 1940. Junta Municipal d'Educació núm. 14. Casa consistorial. Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Sebastià Amengual, Sr. Lluís Aguacil, Sr. Antoni Riera i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
S'informa d'una comunicació rebuda per la Junta Provincial de Primer Ensenyament de Balears recordant l'obligació que tenen els mestres de residir a les localitats on radiquen les seves escoles, així com la de la seva assistència a la missa escolar els diumenges.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 20.30 hores.
Signen: el president i el secretari.

27 de gener de 1941. Junta Municipal d'Educació núm. 15. Casa consistorial. Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Sebastià Amengual, Sr. Antoni Riera, Sr. Lluís Aguacil i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
Es dona compte que el 23 de gener passat va prendre possessió d'una secció de l'Escola Graduada de nins el mestre propietari Sr. Pedro Serra Pastor, i que cessà el mestre interí Sr. Pedro Colom Bestard.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 20 hores.
Signen: el president i el secretari.

17 de febrer de 1941. Junta Municipal d'Educació núm. 16. Casa consistorial
Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Sebastià Amengual, Sr. Antoni Riera, Sr. Lluís Aguacil i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
S'informa de l'augment de matrícula de l'Escola Graduada de nins i s'acorda fer una visita al local per veure si és necessària una reforma per millorar les instal·lacions del centre.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 20 hores.
Signen: el president i el secretari.

24 de març de 1941. Junta Municipal d'Educació núm. 17. Casa consistorial.
Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Sebastià Amengual, Sr. Lluís Aguacil, Sr. Antoni Riera i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
Es dona compte de l'immillorable funcionament de l'Escola Graduada de nines perquè consti en l'acta, i la satisfacció amb la qual aquesta Junta veu l'actuació de la directora i dels mestres.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 20.15 hores.
Signen: el president i el secretari.

24 d'abril de 1941. Junta Municipal d'Educació núm. 18. Casa consistorial.
Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Sebastià Amengual, Sr. Lluís Aguacil, Sr. Antoni Riera i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
Es dona compte d'una comunicació de la Secció Administrativa de Primer Ensenyament de Balears que, per haver estat desplaçada la mestra interina de Son Espanyolet Sra. Clara Ufesà Barria, amb data de 19 d'abril ha quedat novament en possessió de la Secció de Pàrvuls de l'Escola Graduada de nins.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 20.30 hores.
Signen: el president i el secretari.

26 de maig de 1941. Junta Municipal d'Educació 19. Casa consistorial.
Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Sebastià Amengual, Sr. Lluís Aguacil, Sr. Antoni Riera i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
S'acorda elevar a la Junta Provincial la petició que siguin unificades l'Escola Graduada i l'Escola Unitària de nins, perquè, malgrat que estiguin a locals diferents, funcionin unificades i graduades sota una mateixa direcció, amb la qual cosa sortiran beneficiats la tasca dels mestres i l'ensenyament.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 21 hores.
Signen: el president i el secretari.

23 de juny de 1941. Junta Municipal d'Educació núm. 20. Casa consistorial.
Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Lluís Aguacil, Sr. Antoni Riera i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
S'informa d'un comunicat de la Junta Provincial d'acord amb el qual s'han concedit 30 dies de llicència per malaltia a la mestra Sra. Magdalena Pujol.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 21 hores.
Signen: el president i el secretari.

21 de juliol de 1941. Junta Municipal d'Educació núm. 21. Casa consistorial
Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Sebastià Amengual, Sr. Lluís Aguacil, Sr. Antoni Riera i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
El Sr. Aguacil informa de la necessitat d'efectuar reparacions i obres de paleta a l'Escola Graduada de nins, així com que és urgent canviar d'emplaçament els excusats per evitar la pudor que arriba a les sales de classe. S'acorda que el Sr. Riera proposarà l'emplaçament més adequat per a la nova construcció i donarà ordres per a les tasques proposades. Havent arribat a la Junta coneixement que, malgrat la seva prohibició, encara hi ha veïnats que practiquen l'intrusisme a l'ensenyament, es donen ordres concretes a la Guàrdia Municipal amb l'objecte que esbrinin el que hi ha de cert en aquesta acusació.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 20.30 hores.
Signen: el president i el secretari.

4 d'agost de 1941. Junta Municipal d'Educació núm. 22. Casa consistorial.
Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Lluís Aguacil, Sr. Antoni Riera i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
El Sr. Riera informa que el millor lloc per instal·lar els excusats és en el pati i que, a més, és on es podran dotar d'aigua suficient. S'acorda ordenar l'inici urgent de les obres. El director de l'escola Sr. Aguacil comunica que s'han efectuat satisfactòriament les reparacions que havia sol·licitat. El president informa que, segons les indagacions de la Guàrdia Municipal, efectivament hi havia dos veïns de la ciutat que exercien ensenyament sense el títol corresponent, els quals, en ser requerits perquè cessassin les seves activitats, varen manifestar que ignoraven les disposicions prohibint aquesta pràctica.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 21.15 hores.
Signa: el secretari.

5 de setembre de 1941. Junta Municipal d'Educació núm. 23. Casa consistorial.
Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Sebastià Amengual, Sr. Lluís Aguacil, Sr. Antoni Riera i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Miquel Daviu.

Lectura i aprovació de l'acta anterior.
El Sr. Aguacil manifesta que ja estan acabant les obres de construcció dels nous excusats a la Graduada de nins. S'informa que, degut a l'augment de matrícula a l'Escola de Can Boqueta, se cercaran pels voltants veïns que puguin cedir uns terrenys per construir-hi una nova escola, malgrat que sigui senzilla, amb millors condicions que l'actual.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 20.15 hores.
Signa: el secretari.

30 d'octubre de 1941. Junta Municipal d'Educació núm. 24. Casa consistorial. Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Sebastià Amengual, Sr. Lluís Aguacil, Sr. Antoni Riera i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
El qui subscriu dona lectura a un ofici del president de la Junta Provincial pel qual es comunica que s'han concedit 30 dies de llicència per malaltia a la mestra interina de la Secció de Pàrvuls de la Graduada de nines Sra. Joana Rotger. S'informa que fins ara no hi ha propietaris que cedeixin terrenys per fer una escola nova a Can Boqueta. El director de la Graduada de nins Sr. Aguacil mostra la seva satisfacció per haver acabat la reforma de l'Escola i sol·licita que, amb motiu de l'inici de les classes d'adults, es doti d'enllumenat el pati del centre, millora que el president promet atendre amb urgència.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 21.40 hores.
Signa: el secretari.

24 de novembre de 1941. Junta Municipal d'Educació núm. 25. Casa consistorial. Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Sebastià Amengual, Sr. Lluís Aguacil, Sr. Antoni Riera i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
Es comunica a la Junta que en data de 5 del corrent mes s'ha remès un escrit del cap de la Secció Administrativa de Primer Ensenyament de la província que per Ordre ministerial de 22 d'octubre s'ha aprovat la proposta d'unificació de l'Escola Graduada de nins i la Unitària núm. 1 d'aquesta ciutat. A sol·licitud del mestre de Can Boqueta Sr. Vallès, aquesta Junta acorda concedir-li vuit dies de permís per assumptes propis donant autorització per traslladar-se a Eivissa. El secretari exposa la conveniència que se sol·liciti que la Secció de Pàrvuls de la Graduada de nins servida per una mestra sigui agregada a la de nines i així estar en un ambient més propici amb més dones al voltant, ja que ara la mestra està completament aïllada. El Sr. Aguacil manifesta que tal solució seria perjudicial per a la seva escola, ja que la Secció de Pàrvuls és un magnífic punt d'avançada per nodrir la matrícula del centre. A més a més, aquesta secció compta amb 32 alumnes que no poden anar a l'Escola de nines per insuficiència del local. En vista que els 32 pàrvuls són

tots mascles i sembla ser que suposa un avantatge no mesclar-los amb l'altre sexe, es desestima la proposta.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 21.45 hores.
Signa: el secretari.

16 de desembre de 1941. Junta Municipal d'Educació núm. 26. Casa consistorial.
Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Lluís Aguacil i Sr. Antoni Riera, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
El president informa que encara no hi ha propostes per cedir terrenys a Can Boqueta. El director de la Graduada Sr. Aguacil sol·licita que es prenguin les mesures oportunes per aconseguir que es regularitzi l'assistència dels infants que en hores de classe vaguen per la ciutat. El batle accidental i secretari d'aquesta Junta promet prendre mesures urgents no sols amb els nins que són alumnes de les escoles nacionals, sinó també envers tota la població escolar. Consultant el cens escolar, resulta que les seccions existents a la Graduada de nins són insuficients per albergar-los i, com que ja hi ha nins que s'acaramullen en els graus inferiors, s'acorda proposar a l'Ajuntament l'ampliació de la Graduada de nins en una secció més. Així mateix, s'informa de la concessió de trenta dies de permís a la mestra Sra. Utesà.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 20 hores.
Signa: el secretari.

21 de gener de 1942. Junta Municipal d'Educació núm. 27. Casa consistorial.
Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Lluís Aguacil, Sr. Antoni Riera i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
Parla el secretari com a batle accidental. La corporació municipal dia 14 de gener va sol·licitar la creació d'un grau més a l'Escola Graduada de nins. Per altra banda, es consignen els pressuposts necessaris per a la casa-habitació dels mestres i el material corresponent, aprofitant un local disponible a l'Escola que avui funciona.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 19.30 hores.
Signen: el president i el secretari.

27 de febrer de 1942. Junta Municipal d'Educació núm. 28. Casa consistorial.
Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Lluís Aguacil, Sr. Antoni Riera i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
El batle president Sr. Rotger comunica que s'ha cursat instància a la Direcció General suplicant una secció més per a l'Escola Graduada de nins. El Sr. Aguacil agraeix l'interès mostrat.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 19 hores.
Signen: el president i el secretari.

30 de març de 1942. Junta Municipal d'Educació núm. 29. Casa consistorial.
Assistents: el vocal Sr. Lluís Aguacil i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
Per incompareixença justificada dels Srs. Riera i Amengual i de la Sra. Mora, i la indisposició del batle president, se suspèn la sessió.

25 d'abril de 1942. Junta Municipal d'Educació núm. 30. Casa consistorial.
Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Sebastià Amengual, Sr. Lluís Aguacil i Sr. Antoni Riera, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
El Sr. Daviu explica alguns inconvenients relacionats amb la nova secció sol·licitada, essent el principal que el propietari del local té en venda l'immoble, per la qual cosa s'acorda que no es doni curs a la sol·licitud fins que s'hagi solucionat el problema.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 20.15 hores.
Signen: el president i el secretari.

30 de maig de 1942. Junta Municipal d'Educació núm. 31. Casa consistorial.
Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, el vocal Sr. Lluís Aguacil i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
No havent-hi assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 17.30 hores.
Signa: el secretari.

28 de juny de 1942. Junta Municipal d'Educació núm. 32. Casa consistorial.
Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Lluís Aguacil i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
No havent-hi assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 20.20 hores.
Signen: el president i el secretari.

30 de setembre de 1942. Junta Municipal d'Educació núm. 33. Casa consistorial.
Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Lluís Aguacil, Sr. Antoni Riera i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
El Sr. Aguacil comunica els actes efectuats amb motiu de l'inici del curs escolar. La directora de la Graduada de nines Sra. Mora sol·licita realitzar algunes reparacions molt necessàries. S'acorda efectuar-les.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 20.30 hores.
Signen: el president i el secretari.

25 d'octubre de 1942. Junta Municipal d'Educació núm. 34. Casa consistorial.
Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Lluís Aguacil, Sr. Antoni Riera i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Miquel Daviu.

Lectura i aprovació de l'acta anterior.
No havent-hi assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 19.35 hores.
Signen: el president i el secretari.

27 de novembre de 1942. Junta Municipal d'Educació núm. 35. Casa consistorial.
Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, el vocal Sr. Lluís Aguacil i el secretari Sr. Miquel Daviu.
No se celebra sessió per manca de nombre mínim d'assistents.
Signen: el president i el secretari.

30 de desembre de 1942. Junta Municipal d'Educació núm. 36. Casa consistorial.
Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Sebastià Amengual, Sr. Lluís Aguacil, Sr. Antoni Riera i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
S'obre la sessió. Pren possessió del càrrec de vocal d'aquesta Junta la Sra. Maria Erencia Alvarado, com a representant del Servei Espanyol del Magisteri (SEM).
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 17.45 hores.
Signen: el president i el secretari.

29 de gener de 1943. Junta Municipal d'Educació núm. 37. Casa consistorial.
Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Sebastià Amengual, Sr. Lluís Aguacil i Sr. Antoni Riera, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
Sense assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 20 hores.
Signen: el president i el secretari.

27 de febrer de 1943. Junta Municipal d'Educació núm. 38. Casa consistorial.
Assistents: el batle president Sr. Antoni Rotger, els vocals Sr. Sebastià Amengual, Sr. Lluís Aguacil, Sr. Antoni Riera, Sra. Antònia Mora i Sra. Maria Erencia, i el secretari Sr. Miquel Daviu.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
No havent-hi assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 18.30 hores.
Signen: el president i el secretari.

17 d'agost de 1943. Junta Municipal d'Educació núm. 39. Casa consistorial.
Assistents: el batle president Sr. Bernat Coll, els vocals Mn. Rayó, Sr. Antoni Riera i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Antoni Cabanellas.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
Es dona compte del canvi de batle per la mort del Sr. Rotger, substituït pel Sr. Bernat Coll Barrios, qui seguidament pren possessió del càrrec de president d'aquesta Junta. S'acorda que el gestor Sr. Antoni Cabanellas Coll exerceixi de secretari, el qual pren possessió del càrrec acte seguit. Es tracta la conve-

niència de traslladar l'Escola Graduada del carrer de l'Alferes Oliver i l'Escola Unitària al local de l'antic convent de Sant Domingo, realitzant les obres necessàries. S'acorda cursar ofici a l'inspector de Primer Ensenyament pregant que es personi per sotmetre a la seva aprovació els extrems tractats.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 21 hores.
Signen: el president i el secretari.

30 de setembre de 1943. Junta Municipal d'Educació núm. 40. Casa consistorial, 20 hores.
Assistents: el batle president Sr. Bernat Coll, els vocals Sr. Lluís Aguacil, Sr. Antoni Riera i Sra. Antònia Mora, i el secretari Sr. Antoni Cabanellas.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
El Sr. Riera dona compte que el governador civil de la província havia reclamat la multa de 50 pessetes que en data de 14 de febrer de 1943 es va imposar al president.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 20.30 hores.
Signen: el president i el secretari.

8 d'octubre de 1948. Junta Municipal d'Educació núm. 41. Casa consistorial, 19.20 hores.
Assistents: el batle president Sr. Antoni Cabanellas, els vocals Sra. Maria Erencia Alvarado, Sra. Carmen Merino, Sra. Teresa Mas Brotat, Sr. Gabriel Palou Salom, Sara. Concepción Nicolau i Sr. Tomás Cárdenas, i el secretari Sr. Lluís Aguacil.
La Sra. Nicolau i el Sr. Cárdenas hi assisteixen, malgrat que no estan en possessió del seu nomenament com a vocals; la primera, com a directora de l'Escola Graduada de nines, i el segon, com a delegat del Frente de Juventudes.
No hi assisteixen el capellà d'Inca, l'inspector de Sanitat, el representant de l'ensenyament privat Sr. Reina, el pare de família Sr. Seguí i la mare de família Sra. Coll. El batle dona possessió del seu càrrec als presents i manifesta que sol·licitarà les corresponents credencials als vocals Nicolau i Cárdenas.
Acte seguit, es tracta la necessitat d'abordar la construcció inajornable d'un edifici destinat a grup escolar per als nins, ja que el que ocupa l'actual Escola no compleix amb un mínim de condicions de seguretat i higiene. La majoria opina que el solar que té l'Ajuntament al final del carrer de Calvo Sotelo, devora de la plaça de toros, és el millor per les seves condicions: situació elevada i clara, zona sense altres centres d'ensenyament, illa independent, facilitat d'il·luminació i ventilació, aïllat d'altres cases i amb possibilitats d'embellir aquesta part de la ciutat. El batle manifesta que no es pot disposar d'aquest solar per ser destinat a habitatges protegits. S'acorda també acabar amb el funcionament del considerable nombre d'escoles il·legals de la ciutat d'Inca i sancionar els pares dels nins en edat escolar que vaguen pels carrers i ocasionen molèsties als veïns.

La directora de la Graduada de nins sol·licita una reparació en el seu local, que el president promet atendre. El batle recorda que les reunions han de ser mensuals per als plens, quinzenals per a les permanents i que es notificarà a través de paperetes.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 20.20 hores.
Signen: el president, el secretari, la Sra. Nicolau i la Sra. Erencia.

10 de novembre de 1948. Junta Municipal d'Educació núm. 42. Casa consistorial, 17.30 h.
Assistents: el Sr. Suñer Garrote, la Srta. Erencia, la Srta. Mas Bestard, el Sr. Cárdenas, el Sr. Reina i el secretari Sr. Salom.
La sessió se celebra sota la presidència de l'inspector de zona Sr. Suñer Garrote, atès que el batle no hi pot assistir per motius oficials. Prenen possessió del seu càrrec de vocals de la Junta el reverend capellà arxipreste Sr. Reina Barro i el Sr. Cárdenas Aules. El Sr. Suñer ha cursat visita d'inspecció a les escoles d'aquest municipi, incloses la Graduada de nins, la Graduada de nines i les mixtes de Tirasset i Can Boqueta. Si bé ha quedat satisfet amb la tasca dels mestres, no així de l'estat dels locals, ja que dels que són dins del poble només un reuneix les condicions d'higiene mínimes, i és inadmissible el del carrer de Can Dureta, i també el de l'Escola de Can Boqueta. En el de Tirasset és urgent la instal·lació de persianes i aconseguir aigua per als serveis higiènics, que pràcticament no existeixen. Està d'acord que el local que la Junta considera més adequat per a la construcció de la nova Escola Graduada és el que reuneix les millors condicions. Alguns vocals fan notar la incongruència que la corporació municipal destini el local a fins diferents a aquells per als quals va ser adquirit. Fa una advertència al Sr. Suñer de l'obligació que té l'Ajuntament d'atendre els serveis de neteja i calefacció de les escoles. La neteja s'ha de fer setmanalment i a partir de l'actual pressupost escolar els mestres tenen prohibit destinar qualsevol quantitat a tals qüestions. L'Ajuntament pot dedicar una brigada a aquestes tasques com es fa en altres pobles o bé abonar als mestres en metàl·lic les quantitats necessàries. L'inspector manifesta textualment que ...*alienta a los presentes para que no desmayen en la labor iniciada, hasta conseguir que sea una realidad tangible la construcción de los necesarios edificios escolares con objeto de que esta población no se halle, en lo que a enseñanza se refiere, en un plano tan inferior al que se encuentra hoy situada con relación a la casi totalidad de las de la provincia*...
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 18.15 hores.
Signen: tots els presents.

24 de desembre de 1948. Junta Municipal d'Educació núm. 43. Casa consistorial, 19 hores.
Assistents: el batle, els vocals Sr. Cárdenas i Sr. Reina, i el secretari Sr. Salom.
Després de llegir l'acta de la sessió anterior, es posa en coneixement del Ple

que la Comissió Permanent de la Junta ha tramitat expedient de concessió de llicència per malaltia al mestre de Tirasset Sr. Francesc Fornés Vich. Seguidament es dona compte de les gestions realitzades en compliment de les ordres de la superioritat perquè deixin de funcionar el considerable nombre d'escoles clandestines, de forma que el batle president citarà a comparèixer els infractors comunicant verbalment i d'ofici l'ordre terminant de clausura dels respectius centres. El president insta els presents que periòdicament exposin tots els casos d'infraccions d'aquest mal endèmic a la ciutat. Al projecte de pressuposts han de quedar consignades a partir d'ara les quantitats per atendre l'ensenyament, inclosos els beneficiaris de casa-habitació i una partida de 16.000 pessetes per abonar les diferències des del primer dia de gener. A partir del proper gener de 1949 l'Ajuntament disposarà del personal que dugui a terme la neteja dels locals destinats a escola durant tot el curs.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió a les 20 hores.
Signen: el batle, el Sr. Aguacil, el Sr. Reina i el Sr. Salom.

2 de gener de 1949. Junta Municipal d'Educació núm. 44. Casa consistorial.
Assistents: el batle president, el delegat comarcal del Frente de Juventudes i el secretari Sr. Salom.
Reunió de la Comissió Permanent de la Junta Municipal de Primer Ensenyament.
Es dona compte de la sol·licitud de llicència per malaltia del mestre de Tirasset Sr. Francesc Fornés Vich. En vista que l'Escola estarà ben atesa per la Sra. Maria Fornés, s'informa favorablement la petició.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió.
Signen: el batle, el Sr. Aguacil i el Sr. Cárdenas.

8 de febrer de 1949. Junta Municipal d'Educació núm. 45. Casa consistorial, 19 hores.
Assistents: el batle president, el delegat comarcal del Frente de Juventudes i el secretari Sr. Salom.
Comissió Permanent de la Junta Local d'Ensenyament.
Es dona compte d'haver rebut ofici del mestre de Tirasset Sr. Francesc Fornés Vich, acompanyant instància per la qual sol·licita pròrroga del permís que se li va concedir per persistir la malaltia que va motivar la sol·licitud de permís. Examinat el certificat mèdic que ho justifica, s'informa favorablement.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió.
Signen: els tres assistents.

17 de febrer de 1949. Junta Municipal d'Educació núm. 46. Casa consistorial, 18.30 hores.
Assistents: el batle president, com a vocals l'ecònom-arxipreste, les Sres. Nicolau, Erencia, Mas i el Sr. Cárdenas, i el secretari Sr. Salom.

Es dona compte al Ple que s'han celebrat dues reunions de la Comissió Permanent a les quals es va acordar la tramitació de dues sol·licituds de permís per malaltia a favor del mestre de Tirasset Sr. Francesc Fornés. El batle informa de les gestions realitzades personalment per clausurar els centres d'ensenyament clandestins. S'acorda la confecció d'un fitxer escolar pel qual es podrà controlar l'escolarització de la població infantil. S'acorda informar favorablement la sol·licitud del mestre Miquel Soler Serra per dedicar-se a l'ensenyament no estatal. Es dona compte també que, amb motiu del cessament del regidor Antoni Cabanelles Coll, ho fa també com a vocal de la Junta, càrrec que ostentarà Alfons Reina Bono, tercer tinent de batle, com a representant de l'ensenyament privat. El batle dona compte que s'ha designat una jornalera que s'ha d'encarregar de fer net dos pics per setmana cada local.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió.
Signen: tots els assistents.

2 de març de 1949. Junta Municipal d'Educació núm. 47. Casa consistorial, 18.30 hores.
Assistents: el batle president, el Sr. Cárdenas i el secretari Sr. Salom.
Vist l'ofici del mestre de Tirasset Sr. Fornés, se li concedeix el 4t mes de llicència per no haver-se curat de la malaltia que pateix. S'informa favorablement la sol·licitud que dirigeix al president del Consell Provincial d'Educació Nacional.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió.
Signen: els tres assistents anotats més la Sra. Erencia.

4 d'abril de 1949. Junta Municipal d'Educació núm. 48. Casa consistorial a les 19 hores.
Assistents: el batle president, el delegat comarcal del Frente de Juventudes i el secretari Sr. Salom.
Comissió Permanent.
Es dona compte d'una nova petició de pròrroga de permís pel mestre Fornés i, com que està ben atesa l'escola per la mestra Maria Fornés, s'acorda informar favorablement la petició.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió.
Signen: tots els assistents.

3 de maig de 1949. Junta Municipal d'Educació núm. 49. Casa consistorial, 19 hores.
Assistents: el batle president, el delegat comarcal del Frente de Juventudes i el secretari Sr. Salom.
Comissió Permanent.
Es dona compte que el mestre de Tirasset sol·licita el 6è termini de llicència per malaltia.

Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió.
Signen: tots els assistents.

6 de maig de 1949. Junta Municipal d'Educació núm. 50. Casa consistorial.
Assistents: el batle president, com a vocals el capellà-ecònom Sr. Salom, les Srtes. Nicolau, Erencia, Mas i el Sr. Reina, i el secretari Sr. Aguacil.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
Es dona compte de les sol·licituds del mestre Fornés i de la seva tramitació favorable. El Sr. Reina dona compte de l'acord pres per la corporació municipal consistent a destinar el solar situat al final del carrer de Calvo Sotelo com a emplaçament per a les noves escoles graduades. La seva iniciació està supeditada a la consecució del préstec sol·licitat. Alguns dels presents demanen que s'edifiquin en solars diferents, un per a cada sexe, però davant les dificultats econòmiques s'acorda per unanimitat edificar-los en el mateix solar amb la corresponent separació. Es tracta seguidament la qüestió del nombre de dependències amb les quals s'haurien de dotar i s'acorda que cada una ha de tenir vestuaris, higiene, sis sales de classe, biblioteca, sala de jocs i un saló d'actes comú als dos centres.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió.

30 de juny de 1949. Junta Municipal d'Educació núm. 51. Casa consistorial, 18.15 h.
Assistents: el batle president, com a vocals el capellà-ecònom Sr. Salom, les Srtes. Nicolau i Erencia, i el secretari Sr. Aguacil.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
Es troben presents totes les mestres que integren la plantilla de l'Escola Graduada de nines. Es dona compliment de l'ordenat a l'article 228 de l'Estatut del Magisteri sobre elecció de directors de les escoles de menys de sis graus. Es fa la votació per triar directora (a la Graduada de nins no es fa l'elecció perquè es troba d'una de les seves seccions coberta per un mestre propietari provisional). Resulta triada per unanimitat la Sra. Concepció Nicolau Montaner, que ja exercia el càrrec.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió.
Signen: tots els assistents.

4 d'octubre de 1949. Junta Municipal d'Educació núm. 52. Casa consistorial, 18.30 h.
Assistents: el batle president, el delegat comarcal del Frente de Juventudes i el secretari Sr. Salom.
Comissió Permanent.
Es dona compte d'haver rebut per informe instància de la mestra de l'Escola Graduada de nines Sra. Margalida Florit Rebassa, sol·licita llicència per malaltia. S'acorda informar favorablement la petició.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió.
Signen: tots els assistents.

20 d'octubre de 1949. Junta Municipal d'Educació núm. 53. Casa consistorial, 18.30 h.
Assistents: el batle president, com a vocals l'inspector municipal de Sanitat, el capellà-ecònom Sr. Salom, les Srtes. Nicolau, Erencia, Mas i el Sr. Reina, i el secretari Sr. Aguacil.
Lectura i aprovació de l'acta anterior.
Es dona compte a la Junta que el darrer dia del curs anterior es va rebre un escrit del reverend pare fra Antoni Nicolau, director del Col·legi de Segon Ensenyament Ramon Llull, pel qual se li expedeix un informe que preveu l'Ordre del Ministeri d'Educació Nacional del 15 de novembre de 1945 per acompanyar l'expedient d'obertura d'una escola primària annexa al citat centre. S'acorda informar-ho favorablement. Seguidament es dona a conèixer el calendari escolar aprovat per la superioritat i s'acorda afegir com a festes locals el Dijous Bo (fira) i el dia del Sagrat Cor de Jesús. El Sr. Reina apressa perquè es confeccioni com més aviat millor el fitxer escolar, segons es va acordar el 17 de febrer, per conèixer exactament els casos d'intrusisme a l'ensenyament i que es procedeixi amb la màxima autoritat contra ells recorrent a procediments extrems si fos necessari, ja que han estat totalment ineficaços els emprats fins ara. El president s'excusa dient que, si no ha confeccionat el fitxer, ha estat degut a la molta tasca que tenen els funcionaris municipals, però que, això no obstant, en breu serà factible.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió.
Signen: consten sis signatures dels vuit assistents.

9 de novembre de 1949. Junta Municipal d'Educació núm. 54. Casa consistorial, 17.30 h.
Assistents: l'inspector de la zona Sr. Suñer, la directora de la Graduada de nines, el delegat local de PGM, com a vocals el capellà-ecònom Sr. Salom i la Sra. Mas, i el secretari Sr. Aguacil.
La sessió es du a terme sota la presidència de l'inspector de zona Sr. Suñer. El secretari de la corporació municipal hi assisteix en representació del batle, absent per malaltia. L'inspector manifesta que ha visitat les escoles de nins d'aquesta vila, a més de les de Tirasset i Can Boqueta. En totes elles ha pogut apreciar la bona tasca que desenvolupen els mestres titulars malgrat les circumstàncies poc favorables que pateixen. L'inspector ha vist que no s'han realitzat les reparacions que va sol·licitar com a necessàries a l'Escola de Tirasset en la seva visita anterior. Lamenta també les absències a les reunions de la Junta. El delegat del Frente de Juventudes les considera quasi lògiques, ja que en elles es ve a perdre el temps, donat que els acords que es prenen no es duen després a la pràctica de forma decidida. Malgrat això, no ha de ser motiu de desànim per part dels qui amb la seva presència constant mostren interès pels problemes de l'ensenyament, perquè és indubtable que a més o menys llarg termini qualque cosa es farà de tot allò que voldrien veure fet realitat. Després es parla sobre la construcció del nou edifici escolar ja pactat, la necessitat del qual se sent tant en una població com a Inca.
Sense més assumptes a tractar, s'aixeca la sessió.
Signen: tots els assistents.

4. CONSIDERACIÓ FINAL

El principal objectiu d'aquesta comunicació és el de donar a conèixer el funcionament de les juntes locals de Primer Ensenyament i incidir en la de la ciutat d'Inca entre 1939 i 1949, els primers anys de la postguerra, per veure alguns fets rellevants relacionats amb l'educació inquera durant aquests onze anys. Curiosament només podem oferir informació de set d'aquests onze, ja que entre 1944 i 1947, ambdós inclosos, no hi va haver cap convocatòria de Junta i, per tant, no hi ha cap acta.

El tractament que s'ha fet per donar a conèixer aquesta informació ha estat resumir i traduir tota la informació que apareix a les actes indicant la data, el número de sessió, els membres assistents i els temes tractats, que generalment eren més d'un per sessió. Les temàtiques més recurrents són de tipus administratiu (com el nomenament, la presa de possessió o el cessament d'un mestre o d'una mestra), referents a estructures o edificis escolars i també de caire pedagògic. Així mateix, hi ha actes en què no es tracta cap tema i algunes altres de reunions que no s'arriben a realitzar per falta de quòrum. Per acabar, també cal ressaltar que, tot i que són actes relacionades amb temes exclusivament educatius, s'hi poden trobar notícies generals o de relacionades amb altres temes, com per exemple la mort del batle Antoni Rotger, que apareix a l'Acta del 17 d'agost de 1943 quan fou substituït com a president de la Junta Local.

doi: 10.3306/JELINCA.25.383

EL SIURELL INQUER: HISTÒRIA, SINGULARITAT I NISSAGUES

Santiago Cortès i Forteza,[1] Francisca Truyol Fàbregas,[2] Magdalena Sastre Morro,[3] Guillem Alexandre Reus Planells[4]

1. Historiador.
ximbelli@hotmail.com

2. Mestra artesana siurellera.
franciscatruyolartesania@gmail.com

3. Arqueòloga.
magdalenasastre@gmail.com

4. Doctor en Història de l'Art per la Universitat Autònoma de Barcelona.
guillemreusplanells@gmail.com

Paraules clau: siurell, Inca, quatre colors, artesania, ceràmica.

Resum. *Aquesta comunicació que enguany presentam és el fruit d'una investigació que iniciàrem l'any 2022 –en la qual encara seguim treballant– envers la producció siurellera a Inca. Fou la mestra artesana Francisca Truyol qui va prendre consciència que la producció de siurells a Inca gairebé havia desaparegut, essent ella l'única persona a Inca que encara en fa, i per això ens va engrescar als altres participants en l'investigació d'aquesta producció inquera, per tal de conservar la memòria de tot el procés de producció, així com de les característiques pròpies i la singularitat dels nostres siurells, els quals estan abocats a la total desaparició.*

Aquesta comunicació presenta una sèrie de "temes" com són: una petita història del siurell, la genuïtat del siurell inquer i les diferents nissagues de terrissaires que en produïren des del segle XIX fins a l'actualitat.

Keywords: siurell, Inca, four colours, arts & crafts, pottery.

Abstract. *This communication that we present this year is the result of an investigation that we began ein 2022 -on which we are still working- into the production of siurells in Inca. It was the master craftswoman Francisca Truyol who became aware that the production of siurells in Inca had almost disappeared, being the only person in Inca who still makes them, and for this reason she encouraged the*

other participants in the investigation of this Inca production, in order to preserve the memory of the entire production process, as well as the characteristics and uniqueness of our siurells, which are headed for total disappearance.

This communication presents a series of "topics" such as: a short study of the siurell, the authenticity of the Inca siurell and the different lineages of potters who produced them from the 19th century to the present day.

1. INTRODUCCIÓ AL PROJECTE

El siurell inquer és, històricament, un element artesanal poc conegut, fins i tot dins del mateix àmbit local. La majoria de la població desconeix que a Inca s'han produït i encara es produeixen siurells amb característiques pròpies que els diferencien notablement dels que conformen l'imaginari col·lectiu associat als siurells mallorquins.

Aquests siurells es distingeixen per una paleta cromàtica característica, basada en quatre colors principals: vermell, verd, blau i groc. A més, presenten formes i dissenys peculiars que els fan únics dins del panorama de la producció siurellera de Mallorca. Aquestes singularitats no només evidencien una herència artística específica, sinó també un patrimoni cultural d'alt valor que actualment es troba en risc de desaparició.

La investigació que aquí es presenta va iniciar-se l'any 2022 com a resposta a la situació crítica que travessa aquesta producció artesanal. Aquesta recerca sorgeix d'una inquietud compartida per investigadors i artesans davant l'amenaça imminent de pèrdua d'una tradició emblemàtica del patrimoni cultural de Mallorca.

El punt de partida de l'estudi va ser la preocupació de la mestra artesana Francisca Truyol, qui va constatar que era l'única productora activa de siurells a Inca. Aquesta situació la va motivar a impulsar una investigació destinada a documentar i preservar la memòria del procés de producció i analitzar les característiques distintives dels siurells inquers.

Aquest article presenta els resultats preliminars d'aquesta recerca, així com les línies de treball que s'estan desenvolupant per documentar i analitzar aquesta expressió artesanal des d'una perspectiva etnogràfica, històrica i tècnica. L'objectiu principal és contribuir a la salvaguarda d'aquest patrimoni cultural en perill i posar en valor la seva singularitat dins del context de l'artesania mallorquina.

2. METODOLOGIA

La metodologia emprada en aquesta recerca es fonamenta principalment en la recopilació de fonts orals, l'elaboració d'un inventari dels siurells inquers documentats i la consulta a diversos arxius històrics. Aquest enfocament interdisciplinari combina tècniques de recerca etnogràfica i d'anàlisi històrica per garantir una comprensió integral del fenomen siureller a Inca.

Figura 1. Reunió amb familiars de Can Piritis (Francisco Tortella i Tolo Tortella).

Una de les línies bàsiques de treball ha estat l'enregistrament d'històries orals proporcionades per familiars vius de les tres principals nissagues productores de siurells a Inca: Can Torrens, Can Piritis i Ca s'Aleix. Aquestes entrevistes han aportat informació valuosa per traçar un arbre genealògic de cada nissaga, amb l'objectiu de determinar l'inici de la producció siurellera a la ciutat i esbrinar si existeix un avantpassat comú entre elles.

Paral·lelament, les dades obtingudes han permès identificar les particularitats estilístiques i tècniques de cada casa productora, així com estudiar l'organització interna de les famílies, inclosos els rols de gènere en la producció dels siurells. Aquesta anàlisi proporciona una visió detallada de la distribució de tasques i responsabilitats dins d'aquestes estructures familiars tradicionals. Finalment, s'ha treballat en la reconstrucció de la cadena operativa de la producció dels siurells, des de l'obtenció dels materials fins al procés de modelatge, decoració i cocció.

Figura. 2. Reunió amb Joan Torrens de Can Torrens.

Per altra banda, els inventaris patrimonials són eines fonamentals per a la conservació, gestió i valorització del patrimoni cultural. Permeten documentar, protegir i difondre elements patrimonials, així com planificar-ne la preservació i garantir-ne la protecció legal. A més, faciliten la recerca acadèmica i el coneixement públic, assegurant la seva transmissió a futures generacions.

Pel que fa a l'inventari dels siurells inquers que hem localitzat fins ara, aquest treball constitueix una part central de la nostra investigació i es troba encara en procés d'ampliació.

Figura.3. Siurell col·lecció Maria Morro i Bernat Amengual.

Figura.4. Siurell col·lecció Sebastià Pons.

Figura.5 Siurell Ca S'Aleix, col·lecció Apolònia Riera.

Figura.6.Siurell Can Piritis, col·lecció Guillem A. Reus

Figura. 7. Siurell Can Torrens, col·lecció Francisca Truyol.

Fig. 8. Siurell Can Torrens, col·lecció Tolo Crespí.

Fins al moment, hem catalogat més d'un centenar de siurells produïts a Inca, provinents de diverses fonts, entre les quals destaquen col·leccions privades, col·leccions museístiques i aportacions de particulars que, coneixedors de la nostra recerca, ens han facilitat informació i ens han donat accés als seus siurells familiars.

Entre les diferents col·leccions privades, alguns exemples a destacar serien: les col·leccions de Can Piritis; les col·leccions de Can Torrens; la col·lecció de Santiago Cortès; la de Tolo Crespi; la de Maria Morro i Bernat Amengual; la de Sebastià Pons; la de Guillem Reus; la d'Apolònia Riera; la de Magdalena Sastre i la de Francisca Truyol, entre d'altres.

També cal destacar les col·leccions de siurells que es troben a diferents exposicions de museus. Val a dir que en aquestes col·leccions museístiques, les peces exposades no són exclusivament d'Inca, sinó que també s'hi observen siurells fets a Marratxí o a altres municipis de Mallorca. Tanmateix,

Figura. 9. Mostra Pessebre del siurell mallorquí (Museu de la Música de Barcelona).

Figura. 10. Siurells inquers als Musée des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée de Marseille.

en alguns casos, seria necessari dur a terme una revisió de les col·leccions, ja que, en ocasions, algunes de les peces estan mal identificades pel que fa al municipi o al taller de procedència.

Així doncs, a Mallorca destaquen les col·leccions del Museu del Fang de sa Cabaneta (Marratxí); del Museu de Lluc; del Museu Etnològic de Muro; del Museu de la Porciúncula (Palma), o de la Fundació Joan Miró (Palma).

A la Península Ibèrica, també es troben algunes col·leccions ben interessants. Destaca el Museu Etnològic i de Cultures del Món de Barcelona o el Museo Internacional de Arte Popular del Mundo de Albacete.

S'ha d'esmentar aquí l'exposició que va tenir lloc entre el 14 de desembre de 2021 i el 2 de febrer de 2022 al Museu de la Música de Barcelona, que duia per títol: Mostra Pessebre de siurells mallorquins. En aquesta mostra s'exposaren siurells de la col·lecció de Jordi Alomar, en la qual es destrien diverses peces procedents d'obradors inquers, concretament de Can Torrens i de Can Piritis.

Fins i tot es troba una important col·lecció de siurells mallorquins fora de l'Estat espanyol, concretament al Musée des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée de Marseille.

INFORMACIÓ GENERAL		**NÚM. INVENTARI: 2**
COL·LECCIÓ	Guillem A. Reus i Planells	
GERRERIA	Possiblement de Ca s'Aleix o dels primers de Can Torrens	
ARTESÀ	Germanes de Baltasar Tortella de ca s'Aleix, o madò Antònia de Can Torrens.	**OBSERVACIONS:** Curiosament el verd té un to turquesa. Es tracta d'una peça que es conserva incompleta.
MUNICIPI	INCA	
CRONOLOGIA		Donació de Coloma Pujadas Pons a Guillem A. Reus Planells. **MIDA:** 22cm.
INFORMACIÓ ESPECÍFICA		
TIPUS DE FIGURA	•ANTROPOMORFA	
	•ZOOMORFA	
	•DIMONI	
	•ALTRES — TIPUS FIGURA: Dona amb gall	
TÈCNICA DE PRODUCCIÓ	•MANUAL	
	•TORN	
TIPUS DE FANG	Argila comuna de fabricació pròpia	
COBERTURA DEL FANG	•CALÇ	
	•PINTURA	
	•VERNÍS	
COLORS	•BLAU	
	•GROC	
	•VERD	
	•VERMELL	

Figura.11. Fitxa emprada per realitzar l'inventari dels siurell.

La metodologia d'investigació es basa en una fitxa detallada estructurada en dos blocs principals. El primer bloc recull informació general sobre cada peça, com ara el número d'inventari, la col·lecció d'origen, la gerreria o l'artesà que l'ha produït, el municipi, la cronologia aproximada, les dimensions i observacions complementàries. El segon bloc se centra en informació tècnica i específica de la peça, incloent-hi el tipus de figura, la tècnica de producció emprada, el tipus de fang utilitzat, la cobertura del fang i els colors característics.

Aquest sistema de registre ens permet no només catalogar els siurells d'una manera sistemàtica i rigorosa, sinó també identificar i analitzar les peculiaritats de cada peça dins del conjunt de la producció siurellera inquera. La recopilació d'aquestes dades facilita l'estudi de patrons estètics, tècnics i materials que són específics d'aquesta tradició artesanal, contribuint així a la preservació i valorització d'aquest patrimoni cultural únic.

La feina realitzada fins ara posa de manifest la diversitat i la riquesa de la producció siurellera a Inca, alhora que evidencia la necessitat de continuar amb aquesta tasca de recerca per consolidar una base de coneixement que asseguri la preservació d'aquesta tradició en perill de desaparició.

3. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Els diferents estudis que s'han dut a terme sobre el siurell mallorquí són més aviat minsos i en la seva major part, aborden l'estudi d'una manera més aviat general.

Així doncs, l'estat de la qüestió referit a aquesta figura de fang, tan tradicional a Mallorca es pot dividir en diferents apartats: obres generals; monogra-

fies; articles inserits dins revistes científiques, articles inserits dins programes de festes, i finalment, llibres monogràfics de ceràmica o de siurells.

a. Obres generals.

En el camp de les obres generals, cal destacar-ne bàsicament dues que se situen dins l'àmbit català. Per una banda destaca la *Gran Enciclopèdia Catalana* i per altra, la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*. En ambdós casos, s'ofereix una definició general del mot siurell, la hipòtesi del seu origen i els diferents llocs al món on es fan peces similars, sense profunditzar en el seu estudi.

b. Articles de revistes científiques.

Són varis els historiadors que han escrit articles sobre els siurells i els han publicat a revistes de caire científic. Entre d'altres destaquen: Rafel Antich que publicà a l'any 1984 un article titulat "Els siurells" a la revista *Es Saig*. Rafel Antich parla en aquest article de l'origen del siurell, dels materials emprats per a la seva fabricació, la tipologia de les peces, la mida, la funció i finalment, dels centres productors. En aquest darrer apartat parla de Consell, Pòrtol i sa Cabaneta, però, en canvi, no anomena per res Inca.

Un altre article interessant és el que Jaume Carbonell publicà a la revista *Lluc* el desembre de 1977. En aquest article, Carbonell fa un estudi bastant ampli de la possible procedència i origen del siurell.

Al número 14 de la revista *Ampurias*, publicat el 1952, hi ha un article de Carlos Cid, en el qual, entre d'altres coses esmenta que a Mallorca es fan siurells a les gerreries de Pòrtol, Inca, sa Cabaneta, Llubí, Felanitx, Sineu i Artà, i també afirma que abans se n'havien fet a Manacor, Santa Maria del Camí i a Palma. Igualment esmenta que els colors emprats per a la decoració són el blau, vermell, groc i verd, però que normalment s'empren de forma binària: groc-vermell; blau-vermell; verd-vermell. Finalment afirma que ell no coneix siurells que s'hagin decorat amb els quatre colors a la vegada.

Altres articles a tenir en compte són: "Siurells de festa" de Gabriel Llompart; "La blanca mágia del 'siurell'", de Baltasar Porcel;[1] "Silbatos mallorquines", "Siurells" i "Juguetes con silbatos en Mallorca" de Guillem Rosselló Bordoy.

Finalment, cal destacar un article d'Antoni Mir i Marquès publicat el 2023 a les actes de les *XXIII Jornades d'Estudis Locals d'Inca*.

1 Porcel, B. (1976). "La blanca mágia del "siurell"", a La Vanguardia (15 de setembre de 1974). Traducció de Miquel Bota en A les Illes. Històries en la Història Balear, 45-49.

c. Articles a programes de festes.

D'aquest tipus d'articles en destaquen: "Los antiguos alfareros de Inca", publicat per Juan Coli, i "La alfarería, una artesanía que va desapareciendo en Inca", publicat per Francisco Homar. A banda, cal esmentar dos articles més de Santiago Cortès, publicats a diversos programes de festes inquers. Darrerament, a l'any 2024, Francisca Truyol, Magdalena Sastre i Guillem A. Reus publicaren un article sobre les figures anomenades "les madones de Can Torrens".

d. Llibres monogràfics de ceràmica o de siurells.

D'aquest tipus de llibres en destaquen els següents: *Pitos y cántaros de Mallorca*, d'Antonio Mulet; *Xiulells de Mallorca*, de Juan Maimó; *Ceràmica popular a les Balears*, de Guillem Rosselló i Bartomeu Coll, *Las Artesanías de España II*, de G. González, i *Miró*, de Walter Erben.

4. HISTÒRIA DEL SIURELL

El siurell és una peça d'artesania realitzada amb fang, la qual representa una figura que normalment apareix situada damunt una base i que se li ha afegit un siulet. Tot i això, no és considerat un instrument musical.

De les diverses hipòtesis sobre el seu origen, la que sembla ser més probable és la que afirma que provenen de la cultura àrab, ja que a Mallorca se'n conserven alguns exemples que haurien estat datats d'aquella època. Recordem el cavallet del Museu de Mallorca, el del Museu de Sóller o bé el trobat a Can Monroig d'Inca.

Tot i això, Guadalupe González afirma que "los siurells o siulets de Mallorca son pitos cerámicos a los que se puede considerar como la obra en barro más famosa de la isla una vez conocida por el turismo. Aunque se habla de una influencia cretense en ellos, lo cual no sería raro por el área geográfica mediterránea en la que nos movemos, no se encuentran referencias anteriores al siglo XIX". Per altra banda, pel que fa a la fabricació d'aquests objectes, González tan sols esmenta sa Cabaneta i Pòrtol sense fer cap referència a Inca (González, 2001, 85).

Per la seva part, Baltasar Coll i Tomàs també ens dóna una definició molt més acurada del siurell i afirma que "tècnicament són figures d'argila cuita, generalment obra femenina, emblanquinades amb calç i decorades amb taques, retxes, punts o cercles de colores simples (verd, vermell, groc i blau, segons els obradors) que duen un xiulet i, excepcionalment, dos (cas dels bous) i adopten una varietat de formes extraordinària; antropomòrfiques

Fig. 12. Siurells trobats a Can Monroig d'Inca.

(gegant, cavaller, dimoni, jaia, oferent, nan...); zoomòrfiques (bous, ases, paons, galls, anneres...); fantàstiques (ases amb ales, cans amb dues cames, peix Nicolau...) i coses (barques, calesses). Pel que fa als municipis, Coll esmenta Inca, Pòrtol, sa Cabaneta i Consell (Rosselló; Coll, 1997, 153).

Fent referència al siurell inquer, pròpiament dit, Santiago Cortès el defineix com "un petit objecte de fang, pintat de blanc amb retxes vermelles, verdes, grogues i blaves que actualment adopta distintes formes però que antigament sols era en forma de bovet o de ca, amb un xiulet al costat o al darrera, el seu origen és desconegut: alguns diuen és de procedència fenícia, si és de caràcter religiós i podria ser la representació d'alguna divinitat (cosa no gens estranya recordem sols els bous de Costitx) o un objecte mitològic. Els investigadors en aquesta matèria convenen a localitzar el siurell a Inca i presentar al siurell inquer com el més genuí" (Cortès, 2000, 37). En un altre article seu, afirma que "les dones que hi havia a cal terrisser eren les que, a les llargues vetlades, feien els siurells" (Cortès, 1986, s/p).

Sobre el seu ús, s'han proposat dues teories; per una banda, que eren figuretes utilitzades pels ramaders musulmans, i per altra, que podrien ser juguetes pels infants.

Una curiositat a tenir en compte, és que a Mallorca, una vegada finalitzada la dominació musulmana de l'illa, no se'n tornen a trobar fins entrat el segle XIX.

5. EL SIURELL D'INCA. CARACTERÍSTIQUES

Segons fonts orals, es pot afirmar que abans que a Marratxí, ja es feien siurells a Inca, ja que, a força de coincidir a les romeries de Sant Marçal i altres, madò Bet (Elisabet Amengual Bestard, 1892-1978) i el seu germà Toni Amengual Bestard (1879-1935), en començaren a fer. Així ho afirma també Mascaró Passarius al tom IV de la seva *Història de Mallorca*[2] (Mascaró, 1979, 349).

Els siurells d'Inca tenen la característica d'estar decorats de quatre colors: blau, groc, vermell i verd. A Inca hi hagué quatre nissagues que es dedicaren a fer siurells: ca s'Aleix, Can Torrens, Can Piritis i Cas Cego en menor mesura. Totes quatre emblanquinaven el siurells, encara que a Can Piritis mai empraren el color blau per a decorar-los.

2 "Isabel (a) Madò Bet de Can Bernadí, artesana [...] Se inició sola en la modelación de 'siurells' inspirada en los que veía de niña, en las 'festes de Sant Marçal', fabricados por artesanos de Inca".

Figura. 13. Siurells fets per Francisca Truyol. El de l'esquerra és el primer siurell que va fer, i el de la dreta, un dels siurells que fa actualment.

Na Francisca Truyol feu feina a Cas Cego els anys 1988 i 1989 i hi feu cavallers. Durant aquests dos anys na Francisca ensenyà a fer siurells a na Cati Guardiola, la dona de Sebastià Gamundí. Després del pas de na Francisca per aquella gerreria, na Cati en seguí fent durant un breu temps. Curiosament, els siurells fabricats a Cas Cego sempre es decoraren només amb retxes vermelles i verdes. Això era degut que na Francisca Truyol aprengué a fer-ne a Caimari, i allà, sempre els decoraven amb aquests dos colors.

Figura. 14. Siurell fet a Cas Cego, fet per Cati Guardiola (anys 90) . Baltasar Tortella, es Cego al seu taller (1957).[3]

Antigament solien ser de mida petita, ja que eren juguetes per infants i eren considerats com a peces de poc valor. Això ho demostren algunes fotografies on apareixen paradetes de siurells, tots acaramullats de qualsevol manera, a diferents mercats de l'illa. Pel que fa a les figures grosses, aquests s'haurien començat a fer més recentment i han de ser enteses com a peces decoratives.

Els siurells inquers presenten una gran varietat de models i formes. Aquesta varietat es pot dividir en tres grans grups: figures antropomòrfiques; figures zoomòrfiques i figures fantàstiques.

a. Figures antropomòrfiques.

   D'aquest tipus de figura destaca el cavaller, l'home, la dona i el dimoni. Segons les peces estudiades, trobam cavallers, homes i dones als tallers de Ca s'Aleix, Can Torrens, Can Piritis i a Ca na Francisca Truyol. Pel que fa a la representació del dimoni, de moment, no n'hem trobat cap de Ca s'Aleix ni a Can Piritis, en canvi, sí en feien a Can Torrens i a Ca na Francisca Truyol.

3 Siurell de la col·lecció de Guillem Alexandre Reus. Foto de Tom Weedom, publicada per Fotos Antiguas de Mallorca (FAM).

Figura. 15. Siurells cavaller (superior) i Madona de Can Torrens (col·lecció M. Sastre).

En aquest apartat, no es pot obviar les figures realitzades al taller de Can Torrens i conegudes popularment com "les madones de Can Torrens". Es tracta d'unes peces que representen figures femenines a les quals se'n distingeixen clarament dues parts: per una banda, el cos, que normalment és fet a torn, i per l'altra, la cara, feta mitjançant la reproducció d'un motlle. Els cossos representen dones pageses mallorquines vestides amb faldilla fins als peus, i en destaquen elements propis del món de la pagesia com ara senalles, cistells, canastes, amb herbes, gallines, ocells, etc. En canvi, l'origen de la careta, segons fonts orals de Can Torrens sembla que la procedència d'aquest motlle seria Can Riera de Palma. Tanmateix en destaquen els trets clarament orientals de la d'aquesta (Truyol [*et al.*], 2024, 13).

b. Figures zoomòrfiques.

Les figures zoomòrfiques més destacades dels tallers inquers són: els bous, els cavalls, els paons i els galls. La figura del bou la trobam a Ca s'Aleix, Can Torrens, Can Piritis i a Ca na Francisca Truyol. Cavalls, paons i galls fins ara se n'han trobat a Can Torrens i a Ca na Francisca Truyol.

Figura. 16. Siurell Can Piritis (col·lecció Francisca Truyol).

c. Figures fantàstiques.

Pel que fa a aquest darrer tipus de figures, destaca la representació del cavall amb ales, model que sembla que tan sols es produïa a Can Piritis.

A més a més, caldria afegir dos models més, la representació d'una barca amb un bou i de l'home amb bicicleta. El model de la barca amb un bou, segons fonts orals de Can Torrens, no identifiquen aquest model com a seu, per tant, pensam que podria ser un model antic de Ca s'Aleix o, fins i tot, podria ser fet de la mare de l'amo En Salvador. Per altra banda, el model de l'home amb bicicleta és producció de Can Torrens i a Ca na Francisca Truyol.

És interessant esmentar que actualment, na Francisca Truyol es dedica a recuperar models antics de Ca s'Aleix i de Can Torrens per tal que no es perdin en l'oblit del temps i que aquests models arribin a la coneixença de les noves generacions.

6. NISSAGUES SIURELLERES A INCA

Fins a l'actualitat, es coneixen quatre famílies a Inca dedicades a la producció de siurells: Ca s'Aleix, Can Piritis, Can Torrens i Cas Cego (que com hem vist, la seva producció siurellera va ser molt escassa), tot i que la producció d'aquests elements artístics es creu que ja es realitzava a mitjan segle XIX. Aquesta tradició artesanal era majoritàriament una tasca femenina. Les dones de les famílies transmetien els coneixements i habilitats a les generacions més joves i a les noves incorporacions per matrimoni, establint una xarxa de coneixement familiar que incloïa tot el procés de producció, des de el modelatge de la figura fins a la decoració, amb l'excepció de la preparació de l'argila i la cuita de les peces. Aquesta estructura de treball va permetre que cada família desenvolupés un estil propi, creant peces úniques i carregades d'identitat.

La família de Ca s'Aleix, comptava amb dos tallers principals. El primer, situat al carrer del Paradís i conegut posteriorment com a Cas Cego o Ca ses Baltasanes, no estava dedicat a la producció de siurells. L'altra branca familiar, ubicada al carrer del Torrent de Can Tabou, sí que es va especialitzar en aquesta producció, consolidant així la tradició dels siurells dins de la família.

A través de la investigació i les entrevistes, especialment amb Maria Amer Tortella, una descendent de la família, s'ha pogut rastrejar l'origen de la nissaga fins a l'any 1880. En aquest any va néixer Biel Tortella Rosselló, qui es casà amb Antònia Salvà[4] i tingueren cinc fills: Paula, Antònia, Margalida, Baltassar i Maria (Mare de Maria Amer Tortella). Aquests fills van col·laborar en la gerreria familiar, tot i que les dones, en casar-se, generalment deixaven el taller per dedicar-se a les tasques domèstiques. Una excepció destacada fou madò Anto-

Figura 17. Paula, Antònia (madò Antonina de Ca s'Aleix) i Margalida, siurelleres de Ca s'Aleix (foto cedida per Maria Amer).

4 Aquesta va morir, Baltasar Tortellà es casà amb Antònia Llompart, i tingueren quatre filles més, cap d'elles es dedicà a fer siurells.

Figura 18. Maria Tortella Salvà, mare de Maria Amer Tortella, a la Plaça de Mancor de la Vall (foto cedida per Maria Amer).

nina, qui va continuar treballant a la gerreria al costat del seu germà, l'amo Baltassar, qui heretà el taller en morir el seu pare, Biel Tortella.

Malgrat que fins ara no s'ha pogut identificar cap siurell que es pugui atribuir amb certesa absoluta a Ca s'Aleix, existeixen indicis suficients que permeten assegurar que aquesta família n'elaborava. Un testimoni clau és el de madò Tonina Tortella de Ca s'Aleix qui, quan el seu germà Baltasar va morir a l'edat de 42 anys (1947), ensenyà l'art de fer siurells a madò Antònia de Can Torrens. Aquesta darrera, juntament amb l'amo Salvador, va adquirir posteriorment la gerreria de Ca s'Aleix, mantenint així viva la tradició dels siurells en aquest indret.

Aquest fet també ens ho descriu Juan Llabrés Ramis en el seu llibre *Cerámica popular de Mallorca* on diu:

> "...durante toda su vida se ha dedicado también a la confección de estos Siurells, ayudados los dos -hay que recordarlo con veneración, por ser casi una vía consagrada de este arte- de madò Antonina Tortella de Ca'N Soleix, octogenaria..." · (Llabrés, 1977: 66)

Pel que fa a la família Torrens, la seva connexió amb el món de la terrissa ve de lluny, amb arrels que s'estenen a diverses generacions. Un dels membres més rellevants d'aquesta família és Salvador Torrens, qui va néixer en aquest context artesanal i va ser fonamental per mantenir viva la tradició fins a dates recents. Després de casar-se el 1941, Salvador va allunyar-se temporalment del negoci familiar, però la seva passió per la terrissa el va portar a adquirir el taller de Ca s'Aleix als anys 50, on va aconseguir impulsar una gran producció de siurells.

Figura. 19. Salvador Torrens al seu taller (Font: *Revista Inca*, nùm. 38. Desembre 1995).

Una figura destacada dins d'aquesta nissaga és madò Antònia de Can Torrens, qui,

Figura. 20. Salvador Torrens al seu taller (Font: *Revista Inca*, nùm. 38. Desembre 1995).

tot i no provenir d'una família de terrissaires, va aprendre l'art de la producció de siurells de la mà de madò Antonina de Ca s'Aleix. Aquesta transmissió de coneixements i habilitats subratlla la importància de la tradició familiar en la preservació d'aquest ofici. A més, tot i que la producció de siurells era principalment responsabilitat de les dones, també cal destacar la contribució dels homes, que jugaven un paper important en la fabricació de determinats tipus de siurells, com les "madones" de Can Torrens i els bous de Can Piritis, on elaboraven el cos a torn. (Truyol *et al*, 2024 :10).

A la mort de madò Antònia (1993), la producció de siurells va passar a ser gestionada per la seva filla, Francisca Torrens, qui, conjuntament amb la seva cunyada Margarita Campins, es va encarregar de mantenir l'activitat siurellera familiar. Paral·lelament, el seu fill Joan Torrens, tot i dedicar-se a una altra professió, contribuïa regularment al taller terrissaire al final de la seva jornada laboral. Joan, juntament amb la seva esposa, va assumir la responsabilitat de continuar amb el negoci de Can Torrens fins a la seva definitiva desaparició.

Cal destacar que, durant els darrers deu anys de funcionament de Can Torrens, la proximitat geogràfica i la col·laboració constant entre Francisca Truyols i el taller Can Torrens van consolidar una sinergia productiva. Aquesta col·laboració va ser clau per al manteniment de la tradició siurellera a la regió. Amb el tancament de Can Torrens, Francisca Truyols es va establir com l'única artesana siurellera en actiu a la ciutat, esdevenint un pilar fonamental per a la preservació d'aquest patrimoni cultural.

Pel que fa a Can Piritis, representa una llarga tradició terrissaire a Inca, tot i que les seves arrels genealògiques presenten certa complexitat. Malgrat que hi ha constància de terrissaires del llinatge Tortella des del segle XIV, no es pot confirmar amb certesa que estiguin vinculats a la mateixa nissaga dels Piritis. Segons els testimonis recollits entre els familiars de Can Piritis,[5] l'avantpassat més antic documentat és Bartomeu Tortella Expósito, nascut

5 Volem agrair la informació proporcionada per Tomeu Tortella, María Tortella, Francisco Tortella i Tolo Tortella, descendents directes de la nissaga dels Piritis.

Figura.21. Madò Antònia de Can Torrens (foto cedida per la família).

el 1799. Aquest individu, procedent d'una inclusa, va rebre el nom en honor a Sant Bartomeu, dia en què va ser ingressat a l'orfenat. El cognom Tortella l'adoptà d'un dels seus cuidadors, mentre que Expósito fa referència a la seva condició d'abandonat. Això, segons els familiars, fa improbable una connexió amb els terrissaires Tortella del segle XIV.

Paral·lelament, la documentació escrita identifica un altre avantpassat, Bartomeu Tortella Estrany, mencionat al padró de 1861 com a resident a l'illa de l'actual Residència Miquel Mir. Aquesta figura també es pot relacionar amb la família dels Piritis, oferint una base documental que complementa els testimonis orals.

Un aspecte destacable de Can Piritis és la seva estructura familiar única, en què gran part dels descendents dedicats a la terrissa, van ser homes. Això va propiciar que les dones s'incorporessin a la nissaga a través del matrimoni. Un cop casades, aquestes aprenien l'ofici de fabricar siurells, un element essencial dins l'activitat productiva de la família.

Segons les entrevistes realitzades, tota la família vivia a la mateixa casa, situada al carrer de Son Net, una construcció que encara es conserva. Els homes es dedicaven principalment a les tasques del taller de terrissa, localitzat dins l'habitatge familiar, mentre que les dones tenien un rol crucial en l'acabat de les peces de terrissa i la producció dels siurells. Addicionalment, les dones es repartien les tasques domèstiques, organitzant-se en rotacions setmanals per

Figura. 22. Sebastiana i Margalida de Can Piritis durant la producció de siurells. (foto cedida per la familia Piritis).

encarregar-se de la neteja, el manteniment de la casa i la preparació dels àpats.

Aquest model d'organització familiar evidencia una clara divisió funcional de les tasques basades en el gènere, alhora que posa en relleu la col·laboració intergeneracional i el treball col·lectiu com a pilars fonamentals per al manteniment de l'activitat terrissaire de Can Piritis. Aquesta estructura no només assegurava la continuïtat de la tradició artesanal, sinó que també consolidava un model social i econòmic propi que defineix l'essència d'aquesta nissaga.

No podem acabar aquest article sense dedicar una paràgrafs a Francisca Truyol i Fàbregas, qui representa una figura clau en la preservació i transformació de l'artesania dels siurells mallorquins. Aquesta artesania, transmesa durant generacions en tallers familiars, ha arribat a un punt crític davant els reptes de la modernització i la globalització, que han posat en risc la seva continuïtat. En aquest context, Truyol esdevé una figura essencial per assegurar la continuïtat i la revitalització d'aquesta tradició.

El treball de Francisca Truyol combina el respecte pels mètodes tradicionals amb un compromís per connectar aquesta pràctica amb el món contemporani. A través de la seva participació en fires, exposicions i programes educatius, ha establert un diàleg entre la tradició i un públic divers. El seu treball no només manté viva una tradició, sinó que també exemplifica el rol de les dones com a figures fonamentals en la preservació i transformació d'aquesta expressió cultural. Històricament, les dones han estat protagonistes en l'elaboració dels siurells, i Truyol, amb la seva dedicació, reforça la necessitat de valorar aquestes aportacions sovint invisibilitzades.

Figura. 23. Francisca Truyol al seu taller (foto: Montse Ramírez "Xalest").

Francisca Truyol Fàbregas simbolitza la continuïtat i la dignificació d'una tradició artesanal que transcendeix el seu valor estètic per esdevenir un element essencial d'identitat. La seva tasca subratlla la importància de preservar i documentar aquestes pràctiques, no només com a elements del passat, sinó com a expressions vives i rellevants del present.

7. CONCLUSIONS.

A mode de conclusión podem dir, que aquesta investigació sobre el siurell inquer posa de manifest la necessitat urgent de preservar i revalorar una tradició artesanal que, malgrat la seva rellevància històrica i cultural, es troba en una situació de vulnerabilitat. Aquesta recerca ha evidenciat que el siurell inquer no només constitueix un producte artesanal únic per les seves característiques formals i tècniques, sinó que també reflecteix dinàmiques socials, econòmiques i culturals específiques del context mallorquí, especialment de la ciutat d'Inca.

Un dels aspectes més rellevants que emergeixen d'aquesta investigació és la constatació de la insuficient representació i valoració del siurell inquer tant en els estudis acadèmics com en les col·leccions museístiques. Aquesta manca d'atenció posa de manifest una absència de criteris adequats per diferenciar i documentar les variants locals d'aquest element cultural. Això subratlla la necessitat d'impulsar una revisió crítica dels fons patrimonials, així com d'establir noves metodologies que permetin identificar amb més precisió les característiques úniques del siurell inquer, assegurant així la seva integració i visibilitat en els discursos patrimonials existents.

L'estudi de la producció siurellera a Inca posa de manifest la importància d'aquesta tradició artesanal en el desenvolupament cultural i social de la ciutat. Les nissagues terrissaires com Ca s'Aleix, Can Torrens, Can Piritis i, en menor mesura, Cas Cego, han tingut un paper central en la creació d'aquests elements emblemàtics de la cultura mallorquina. Cada família ha desenvolupat un estil propi, contribuint a la diversitat i riquesa del patrimoni siureller. Aquesta producció estava organitzada al voltant de la unitat familiar, amb una clara divisió de tasques. Les dones exercien un rol essencial en la producció de siurells, ocupant-se de confecció manual de les peces, mentre que els homes assumien la preparació de l'argila i la cuita al forn. A més, les dones que s'integraven a aquestes famílies mitjançant el matrimoni no només adoptaven el cognom, sinó també l'ofici, aprenent les tècniques tradicionals i contribuint activament a la transmissió del saber artesanal. Aquest procés assegurava la pervivència d'una tradició que es consolidava gràcies a una xarxa de coneixement compartit entre generacions.

Tot i que la producció de siurells estava profundament arrelada a mètodes tradicionals, figures destacades com Salvador Torrens i Francisca Truyol han demos-

trar una gran capacitat d'adaptació. Salvador Torrens va revitalitzar la producció als anys cinquanta adquirint el taller de Ca s'Aleix, mentre que Francisca Truyol ha integrat innovació i respecte per les tècniques tradicionals, connectant aquesta artesania amb els gustos i necessitats contemporanis. Aquestes iniciatives han estat claus per mantenir l'interès en els siurells i garantir-ne la continuïtat.

Malgrat tot, la modernització i la globalització han provocat un declivi progressiu en aquesta tradició. La desaparició de tallers familiars i la pèrdua d'interès per les tècniques artesanals han reduït la producció de siurells a Inca a una única artesana, Francisca Truyols. Aquesta realitat subratlla la necessitat d'impulsar iniciatives que protegeixin i revitalitzin aquest patrimoni cultural. Els siurells no són només objectes decoratius, sinó que representen un símbol identitari profundament arrelat a la cultura mallorquina. Els testimonis orals i les investigacions documentals mostren una tradició que es remunta com a mínim al segle XIX, amb possibles arrels més antigues. Aquesta herència és un reflex del compromís col·lectiu de les famílies terrissaires i la seva contribució a la identitat cultural de Mallorca.

Per assegurar la continuïtat d'aquesta tradició, és imprescindible documentar-ne les tècniques, valorar els tallers tradicionals com a patrimoni cultural i donar suport a figures clau com Francisca Truyols. Només amb un compromís actiu de la comunitat, les institucions i les polítiques públiques es podrà garantir que aquesta expressió viva de la cultura mallorquina continuï sent rellevant en el futur. Així, els siurells d'Inca seguiran essent una part essencial del patrimoni cultural de Mallorca, connectant passat i present en una tradició que transcendeix el seu valor estètic per esdevenir un símbol d'identitat col·lectiva.

REFERÈNCIES

AD. 1968. *Gran Enciclopèdia Catalana*. Grup Enciclopèdia. Barcelona.

AD. 1988. *Gran Enciclopèdia de Mallorca*. Promomallorca. Palma.

Antich, R.1984. "Els siurells" a *Es Saig*, núm. 47. Obra Cultural Balear. Algaida, 10-11

Carbonell, J. 1977. "Els siurells" a *Lluc. Revista de cultura i idees*, núm. 676. Monestir de la Real. Ciutat de Mallorca, 24 (304), 25 (305)

Cid, C. 1952. "Cerámica popular: los "siurells" baleáricos, a Ampurias, núm. 14. Museo de Arqueología de Cataluña. Barcelona, 159-167.

Coli, J. 1968. "Los antiguos alfareros de Inca", a *Programa de fiestas patronales*. Ayuntamiento de Inca. Inca.

Cortès i Forteza, S. 1986. "Qui em fira un siurell?", a *Programa del Dijous Bo*. Ajuntament d'Inca. Inca.

Cortès i Forteza, S. 2000. "El siurell, un il·lustre inquer", a *Programa de Festes Patronals de Sant Abdon i Sant Senén*. Ajuntament d'Inca. Inca.

Erben, W. 2004. *Miró*. Benedick Tachen. Köln.

González-Hontoria, G. 2001. *Las Artesanías de España. II Zona oriental. Cataluña, Baleares, País Valenciano, Murcia*. Ediciones del Serbal. Barcelona.

Homar, F. 1973. "La alfarería, una artesanía que va desapareciendo en Inca". *Programa "Dijous Bo"*. Ayuntamiento de Inca. Inca.

Llabrés Ramis, J. 1977. "La cerámica popular en Mallorca. Aportación al estudio de la misma en los últimos cinco siglos.". Estudios Monográficos del MuseoArqueológico de la Porciúncula.

Llompart, G. 1978. "Siurells de festa", a *Serra d'Or*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 47-51.

Mascaró Passarius, J. 1979. *Historia de Mallorca, tomo IV*. A. A. C. Editor. Palma de Mallorca.

Mir i Marquès, A. 2023. "El siurell i altres peces de ceràmica", a XXIII Jornades d'Estudis Locals. Ajuntament d'Inca. Inca, 227-241.

Porcel, B. 1976. "La Blanca magia del "siurell"", a La Vanguardia (15 septiembre 1974). Traducción de Miguel Bota en *A les Illes. Històries en la Història Balear*. Ciutat de Mallorca, 45-49.

Rosselló Bordoy, G. 1957. "Silbatos mallorquines", a Al-Andalus, núm. 22. Madrid/Granada, 196-198.

Rosselló Bordoy, G. 1962. "Siurells", a Bococin, núm. 636. Palma, 185-193.

Roselló Bordoy, G. 1972. "Juguetes con silbato en Mallorca", a Congreso Nacional de Etnografía y artes populares. Córdoba (no publicado en las actas).

Rosselló Bordoy, G.; Coll Tomàs, B. 1997. *Ceràmica popular a les Balears*. Institut Balear de Disseny. Palma de Mallorca.

Truyol Fàbregas, F. [et al.]. 2024. "La figura de les "madones de Can Torrens" dins el món siureller d'Inca", a *Programa de festes patronals Sant Abdon i Sant Senén*. Ajuntament d'Inca. Inca, 10-13.

Webgrafia

Museu de la Música de Barcelona. *Pessebre de siurells mallorquins [en línia]*. Disponible a: https://ajuntament.barcelona.cat/museumusica/ca/exposicions/pessebre-de-siurells-mallorquins [Consulta12: de desembre 2024].

Museo Internacional de Arte Popular del Mundo. Catálogo [en línia]. Disponible a: http://artepopulardelmundo.ayto-albacete.es/catalogo/categoria/ceramica [Consulta: 12 de desembre 2024]

Museu Etnològic i de Cultures del Món. *El secreto del Etnológico: el siurell [en línia]*. Disponible a: https://www.barcelona.cat/museu-etnologic-culturesmon/es/noticias/el-secreto-del-etnologico-el-siurell [Consulta: 10 de desembre 2024].

Mucem. *Sifflets en terre cuite – Espagne [en línia]*. Disponible a: http://mucem-sifflets-terre-cuite.fr/collection/chapeau.php?pays=espagne&title=Espagne [Consulta: 2 desembre 2024].

doi: 10.3306/JELINCA.25.403

L'OBRA DEL PARE JOSÉ MARÍA AGUILAR COLLADOS AL MONESTIR DE SANT BARTOMEU D'INCA

Montse Ramírez Pallicer,[1] Pere Rayó Bennàssar[2]

1. Tècnica en Empreses i Activitats Turístiques per la UIB.
montseramirez134@gmail.com

2. Llicenciat en Filosofia i Lletres (secció d'Història de l'Art) per la UB.
pererayo@gmail.com

Paraules clau: *santcrists, simbolisme, Inca, escultura, religió.*

Resum. *José María Aguilar Collados va néixer a Madrid el 16 de maig de 1909. Estudià i treballà a l'Escuela de Bellas Artes de San Fernando de Madrid. Ingressà al monestir de Santa María del Parral de Segòvia el 21 de gener de 1942. Professà el 3 de maig de 1943 i fou ordenat el 29 de juny de 1946. Va ser vicari del monestir de Segòvia fins el mes de desembre de 1956 en què el destinaren al monestir de San Isidoro del Campo a Santiponce (Sevilla) d'on fou prior fins el setembre de 1964. Aquest mateix any, per recuperar-se d'alguns problemes de salut, es retirà al monestir de Sant Bartomeu d'Inca. S'instal·là a la casa que es troba adossada a l'església, a la dreta de la clastra. Més tard, l'any 1969, fou nomenat capellà de la comunitat fins a la seva mort, l'11 de febrer de 1992. Va ser inhumat al cementiri de les monges, davall el presbiteri de l'església. Des de la seva arribada a Inca, el pare Aguilar, a més de les tasques religioses, es dedicà a la seva passió, l'escultura. Instal·là el seu taller a una caseta propietat de les monges prop de Biniamar. Les obres que duu a terme els anys que va viure a Inca (1964-1992) són el millor exemple de l'aposta estètica i de les seves intencions artístiques. Després del concili Vaticà II (1962-1965) romp definitivament amb els models naturalistes i neobarrocs de l'etapa anterior. La seva escultura està influenciada per la filosofia Zen. Cerca imprimir en la immobilitat de l'escultura un dinamisme que desperti l'interès per l'oració i la introspecció, creant imatges de línies sòbries i estilitzades. Gran part de la seva producció artística és escultòrica, exceptuant algunes altres obres i, quasi totes, són religioses. El material més usat és el bronze. No només crea obres per al monestir d'Inca, sinó que rebia nombrosos encàrrecs de diferents llocs de Mallorca i també de la Península.*

D'entre les obres inqueres de José María Aguilar destaquen els santcrists. Excepcional importància té el Sant Crist elevat de la terra que presideix la capella de la Resurrecció (1969). Per a aquesta capella va fer la imatge, en bronze, de Maria encinta, una figura petita, símbol de la concepció de Jesús per obra i gràcia de l'Esperit Sant. L'altar i la làmpada són també obra seva. L'altar és decorat, a la part interior, amb un relleu que mostra la resurrecció de Crist amb els braços estesos, envoltat de quatre àngels per banda. A la part exterior, la que veuen els fidels, hi ha els noms dels apòstols gravats a la pedra, flanquejats per tres hòsties i un calze, simbolitzant el Cos i la Sang de Crist. Entre els noms dels apòstols hi ha dotze petites creus gregues fetes de rajoletes de colors, recordant el trencadís que tantes vegades usa Gaudí. La làmpada, d'una gran lleugeresa i dinamisme, té quatre coloms, una de les temàtiques recurrents de l'artista, al·legoria de l'Esperit Sant. El monestir guarda altres imatges de santcrists. Un d'ells és un Santcrist mort a la creu que presideix el Cor de les monges; un altre, molt semblant a aquest darrer, es troba a l'antiga sala de Labors. Més originals són les escultures de fang reproduint postures de ioga, relacionades amb el seu interès per la filosofia Zen. Peculiar és un Calze folrat amb bocins de closca d'ou que ens torna a recordar el trencadís de Gaudí. Altres imatges de Maria i del Crucificat, així com pintures, un dibuix i relleus completen l'obra de José María Aguilar al monestir. Parlam d'un artista innovador i inquiet, fins ara, poc reconegut a Inca, autor d'una obra que suposà una renovació molt important dins l'art religiós espanyol de la segona meitat del segle XX.

Keywords: *Christs, symbolism, Inca, sculpture, religion.*

Abstract. *José María Aguilar Collados was born in Madrid on May 16, 1909. He studied and worked at the "Escuela de Bellas Artes de San Fernando" in Madrid. He entered the monastery of ÒSanta Mar'a del ParralÓ in Segovia on January 21, 1942. He professed on May 3, 1943 and was ordained on June 29, 1946. He was vicar of the monastery of Segovia until December 1956 when he was assigned to the monastery of "San Isidoro del Campo" in Santiponce (Seville) where he was prior until September 1964. That same year, to recover from some health problems, he retired to the monastery of Sant Bartomeu de Inca. Since his arrival in Inca, Father Aguilar, in addition to his religious duties, dedicated himself to his passion, sculpture. He set up his workshop in a small house owned by nuns near Biniamar. The works he produced during the years he lived in Inca (1964-1992) are the best example of his aesthetic commitment and artistic intentions. After the Second Vatican Council (1962-1965) he definitely broke with the naturalistic and neo-baroque models of the previous stage. His sculpture is influenced by Zen philosophy. He seeks to imprint a dynamism in the immobility of sculpture that awakens interest in prayer and introspection, creating images with sober and stylized lines. Much of his artistic production is sculptural, with the exception of a few other works, and almost all of them are religious. The most used material is bronze. He not only created works for the Inca monastery but also received numerous commissions from different places in Mallorca and the Peninsula. We are talking about an innovative and restless artist, until now little recognized in Inca, author of a work that represented a very important renewal within Spanish religious art of the second half of the 20th century.*

1. NOTES BIOGRÀFIQUES

José María Aguilar Collados va néixer a Madrid el 16 de maig de 1909. Estudià i treballà a l'Escuela de Bellas Artes de San Fernando de Madrid. Ingressà al monestir de Santa María del Parralde Segòvia el 21 de gener de 1942. Professà el 3 de maig de 1943 i fou ordenat el 29 de juny de 1946. Va ser vicari del monestir de Segòvia fins al desembre de 1956, en què el destinaren al monestir de San Isidoro del Campo a Santiponce (Sevilla), d'on fou prior fins al setembre de 1964. Aquest mateix any, per recuperar-se d'alguns problemes de salut, es retirà al monestir de Sant Bartomeu d'Inca. S'instal·là a la casa que es troba adossada a l'església, a la dreta de la clastra. Més tard, l'any 1969, fou nomenat capellà de la comunitat fins a la seva mort, l'11 de febrer de 1992. Va ser inhumat al cementiri de les monges, davall el presbiteri de l'església.

2. L'ETAPA NEOBARROCA (1942-1956)

En aquesta etapa les obres realitzades es troben influenciades per la tradició barroca espanyola que tingué grans escultors d'imatges religioses i passos processionals.

Les escultures es caracteritzen pel realisme i dramatisme, utilitzant preferentment la fusta policromada.

Un bon exemple és *Nuestra Señora de la Soledad* (1953) que es troba a l'església parroquial de La Anunciación de Berja (Almeria). Talla de fusta policromada realista i dramàtica que segueix clarament els models barrocs de la imatgeria andalusa. Es tracta de l'única imatge processional feta per José María Aguilar.

D'aquesta etapa hem de destacar la col·laboració amb l'escultor Juan de Ávalos amb obres del Valle de los Caídos que es troben sense la seva signatura.

3. L'ETAPA SEVILLANA (1956-1963)

L'etapa sevillana de José Maria Aguilar transcorre abans de l'arribada a Mallorca, l'any 1964. Es desenvolupa al monestir de San Isidoro del Campo a Santiponce (Sevilla). Suposa el camí cap a la renovació de la seva escultura començant l'estilització de les figures per espiritualitzar-les, així, en contemplar-les, s'intueix més del que es veu.

D'aquesta etapa destacam un santcrist, fet entre 1961 i 1962, per a l'església del col·legi de San José SS CC de Sevilla, coneguts com los Padres Blancos. La imatge no està clavada sinó col·locada al damunt d'una creu de gran altura. És la primera vegada que l'autor planteja la idea del Crucificat - Ressuscitat que posteriorment desenvolupa a Inca a l'escultura de la capella de la Resurrecció. D'aquesta manera sintetitza en una sola imatge el misteri pasqual: la mort i resurrecció del Fill de Déu.

Una altra obra rellevant d'aquesta etapa és la Mare de Déu de la parròquia de la Blanca Paloma a Sevilla. Imatge de 1962, talla de fusta policromada de gran encant i senzillesa. Destaca el colom que sosté amb la mà dreta, símbol de l'Encarnació. La imatge està envoltada d'una ràfega; al cap, una corona d'estrelles; als peus, coloms, símbols de l'Esperit-Sant.

4. LES OBRES DE MADURESA. ETAPA INQUERA (1964-1992)

Les obres que duu a terme els anys que va viure a Inca (1964-1992) són el millor exemple de la seva estètica i intencions artístiques. Després del concili Vaticà II (1962-1965) romp definitivament amb els models naturalistes i neobarrocs de les etapes anteriors. La seva escultura està influenciada per la filosofia Zen, escola del budisme que prové de la Índia, que reivindica que es pot assolir la il·luminació mitjançant la meditació.

Amb les seves escultures cerca imprimir, en la immobilitat, un dinamisme que desperti l'interès per l'oració i la introspecció, creant imatges de línies sòbries i estilitzades. Gran part de la seva producció artística és escultòrica, exceptuant algunes altres obres i, quasi totes, són religioses. El material més usat és el bronze.

Des del seu taller, prop de Biniamar, no només creà obres per al monestir sinó que també rebé nombrosos encàrrecs de diferents llocs de Mallorca i de la Península.

D'entre els encàrrecs de la Península destacam la Sagrada Família que es col·locà a la façana de l'església homònima a Riotinto (Huelva).

Aquesta Sagrada Família, feta de ferro, mostra les imatges de sant Josep, Maria i Jesús. Es caracteritza per la simplicitat, els rostres sense ulls, nas i boca transmeten la relació humana i divina dels tres personatges.

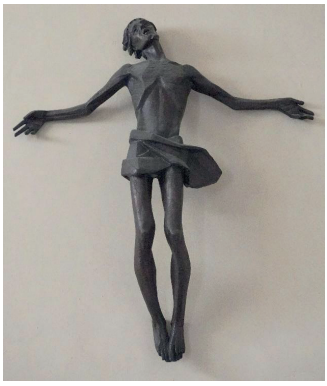
A Mallorca, fora del monestir inquer, sobresurt el santcrist que presideix l'església de Santa Catalina Tomàs a Palma...

5. L'OBRA AL MONESTIR

SANTCRISTS

D'entre les obres inqueres de José María Aguilar destaquen els santcrists:

Sant Crist elevat de la terra

Excepcional importància té aquest santcrist que presideix la capella de la Resurrecció (1969). És una escultura de bronze no clavada a la creu. Representa la resurrecció de Crist enlairant-se cap al cel.

Es caracteritza per la seva lleugeresa, senzillesa i modernitat. Els braços estesos, el cap mirant al firmament amb la boca i els ulls oberts.

I jo, quan seré enlairat damunt la terra, atrauré tothom cap a mi (Evangeli segons Joan 12 - 32).

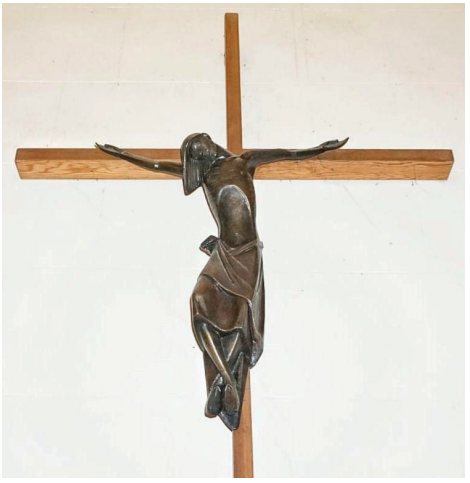
Santcrist de fang

Es troba al menjador de les monges. Sembla que serví de model per fer les dues imatges del Santcrist mort a la creu, que hi ha al cor de l'església i a l'antiga sala de Labors.

Santcrists morts a la creu

Imatges de bronze fetes devers l'any 1970. Jesús és representat, serenament, a la creu. Tornam a veure lleugeresa, modernitat i simplificació. Crist tomba el cap a la dreta deixant caure els cabells. No hi ha claus que el subjectin. Les mans es giren mirant enlaire. Escultures molt allunyades del naturalisme a què ens tenia avesats l'escultura religiosa.

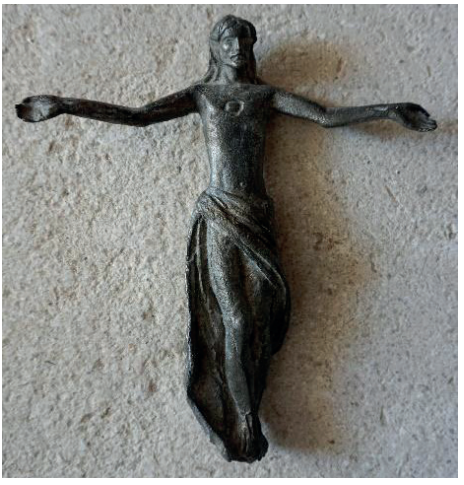

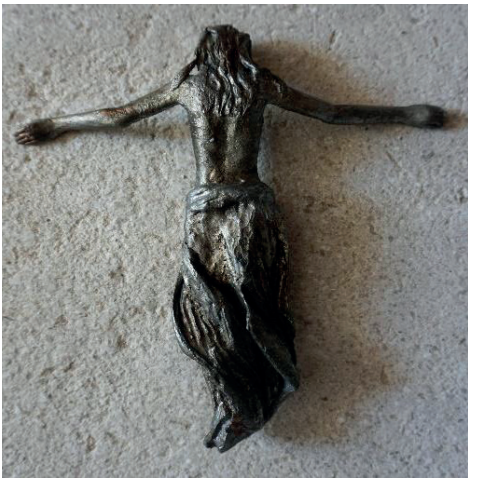

Santcrists petits

El monestir conserva tres petits santcrists, fets de bronze:

- Aquest santcrist tampoc no té creu. Torna a tenir vida, braços oberts, mans amunt, llarga cabellera.

- Petit santcrist mort a la creu. Damunt el cap, el colom, símbol de l'Esperit Sant.

- Petit santcrist a la creu més senzill, estilitzat i rectilini que els altres.

Silueta de Sant Crist

Alt relleu d'alumini representant Crist clavat a la creu, emmarcat amb una vasa negra. El cos s'intueix més que el que es veu. Són ben evidents els claus a les mans i als peus.

Santcrist modelat en cera

Figura modelada en cera, abans de fondre el bronze per realitzar l'escultura. Aquesta, no es va arribar a esculpir.

MARES DE DÉU

Les imatges de la Mare de Déu apassionen particularment l'escultor. Representa sovint Maria i l'Esperit Sant, el misteri de la concepció de Jesús.

Maria encinta

Escultura en bronze que mostra l'embaràs de Maria, cap baix i amb el braços damunt el pit. Té els peus envoltats de flames, clara al·lusió a la vinguda de l'Esperit Sant, el dia de Pentecosta. La part posterior és buida, com si fos un receptacle per acollir el fetus. Predominen les línies corbes.

Quan va arribar la diada de la Pentecosta, es trobaven reunits tots junts... Llavors se'ls van aparèixer unes llengües com de foc, que es distribuïen i es posaven sobre cadascun d'ells. Tots van quedar plens de l'Esperit Sant» (Fets dels Apòstols 2-2,3,4).

Maria i l'Esperit Sant

Bell bust de Maria mostrant una dona jove amb mirada amorosa i penetrant. La corona és lleugera, deixant passar l'aire a través d'uns orificis que dibuixen figures geomètriques (estrella, cercles, triangles...), com si la imatge estigués surant dins l'univers. A la part posterior, un colom: tornam trobar l'Esperit Sant.

L'Esperit Sant vindrà damunt tu i el poder de l'Altíssim et cobrirà amb la seva ombra; per això el fruit que naixerà serà sant, i l'anomenaran Fill de Déu (Evangeli segons Lluc, 1- 35).

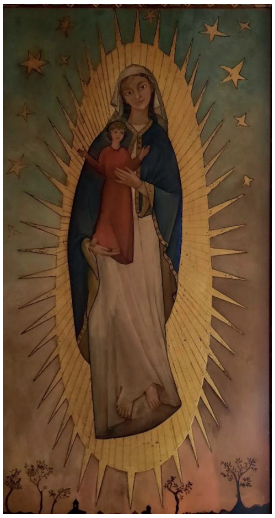
Relleu de Maria

Gravat a una planxa de zinc, ens torna a mostrar Maria encinta, el misteri de l'encarnació de Crist. Es veu el nin dins el ventre de la mare.

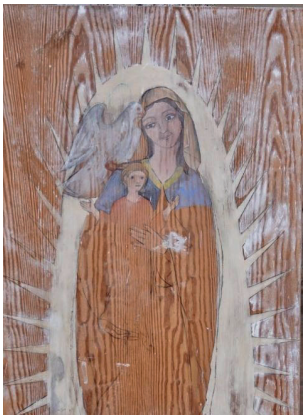

Stella Matutina

Mare de Déu dins un sol envoltada d'estrelles. A la part inferior clareja i apunta el dia. *Stella matutina* significa estrella del matí i és una invocació de la lletania que lloa Maria a la part final del rosari.

Esbós de Mare de Déu

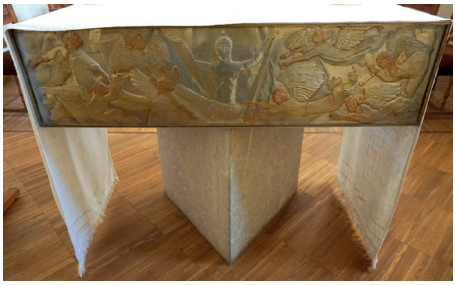

Pintura damunt fusta. Representa la Mare de Déu amb un colom damunt l'espatlla, de nou l'Esperit Sant. El cos està envoltat per una aureola de llengües de foc, recordant la Pentecosta. Les vetes de la fusta formen part de la pintura donant-li un aspecte i una textura captivant.

LA CAPELLA DE LA RESURRECCIÓ

Altar

La cara anterior, la que veuen els fidels, està ornamentada amb els noms dels apòstols gravats a la pedra, flanquejats per tres hòsties i un calze, simbolitzant el Cos i la Sang de Crist. Separen els noms dotze petites creus gregues fetes de rajoletes de colors, imitant el trencadís que tantes vegades usà Gaudí. A la cara posterior, un relleu mostra la resurrecció de Crist amb els braços estesos i mans enlaire, envoltat de quatre àngels per banda.

Làmpada

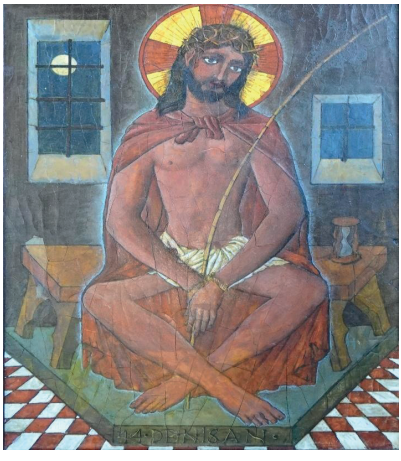
La làmpada, d'una gran lleugeresa i dinamisme, és un cercle amb quatre coloms a sobre. Tenen les ales i el cos perforats amb símbols geomètrics. Es tracta d'una de les temàtiques recurrents de l'artista, al·legoria de l'Esperit Sant.

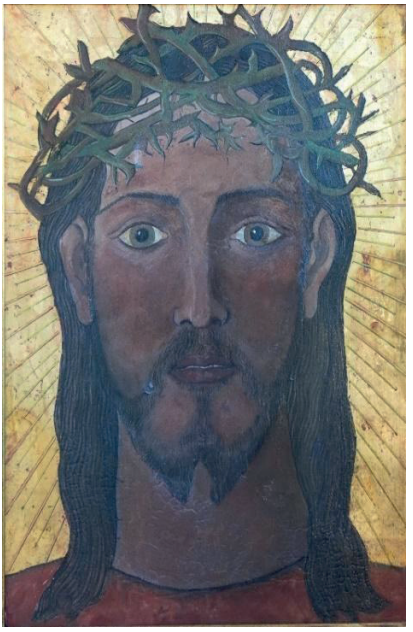

PINTURES

A l'hostatgeria del monestir es troben dues pintures d'una gran senzillesa i serenor.

• Una, representa el Crist de la Paciència, coronat d'espines, amb capa púrpura i canya a la mà com a vara, al·lusió a la flagel·lació de Crist. Mancada de realisme, representa un home tranquil que no sofreix, amb mirada conformista, volent acceptar el seu destí.

• L'altra és un Ecce Homo. Són les paraules pronunciades per Ponç Pilat quan va presentar Jesús de Natzaret flagel·lat, lligat, amb un mantell de color porpra i una corona d'espines.

Llavors sortí Jesús portant la corona d'espines i el mantell de púrpura. Pilat els diu «Aquí teniu l'home» (Evangeli segons Joan 19- 5).

EL ZEN

El Zen és una escola budista que cerca transformar la consciència vivint el present mitjançant la meditació. És una filosofia oriental. El Zen i l'art japonès encuriosiren José María Aguilar.

- Es conserven algunes escultures, fetes amb fang, que demostren l'interès per aquesta escola. Aquestes obres representen postures de ioga i de meditació.

• L'arbre de la vida, relacionat amb el budisme, representa l'arbre on Buda assolí la il·luminació, per això es considera un símbol sagrat.

ALTRES OBRES

La creació artística del pare Aguilar, com hem vist, és molt variada amb predomini de l'escultura. Altres obres que mostren l'enginy d'aquest artista són: un relleu damunt zinc representant una cara; un dibuix, tal volta d'un àngel; una imatge de Crist damunt un ciri pasqual i, finalment, un calze ben original.

Cara femenina

Relleu sobre zinc. Perfil de mirada seriosa i penetrant d'un gran atractiu.

Dibuix

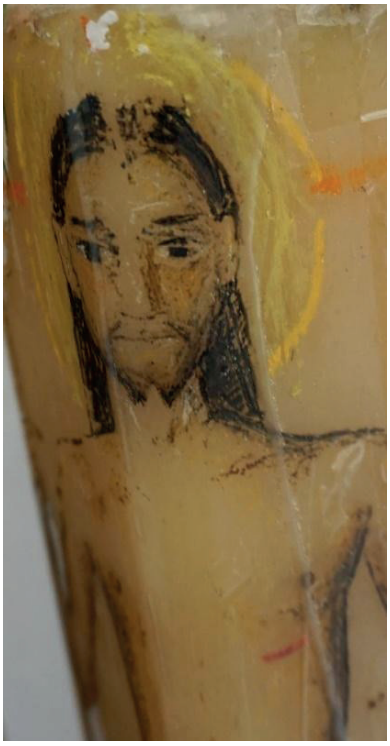
Representa un àngel de perfil volant per l'espai immesurable. Mostra l'espontaneïtat característica de l'artista.

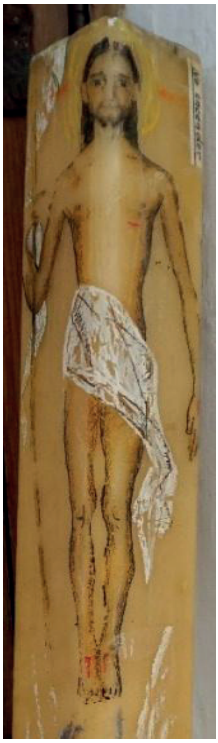

Ciri pasqual

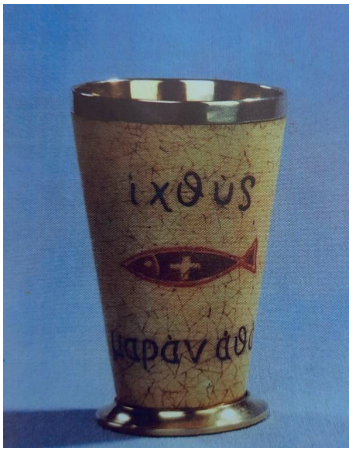
José María Aguilar se sentia atret pel Misteri Pasqual: passió, mort i resurrecció de Jesucrist. El ciri pasqual s'encén durant la Vetlla Pasqual, el Dissabte Sant i es manté encès, durant les celebracions, fins a la Pentecosta. Simbolitza la resurrecció de Crist. Està decorat amb la imatge d'un Crist ressuscitat, senzill i estilitzat elevant-se.

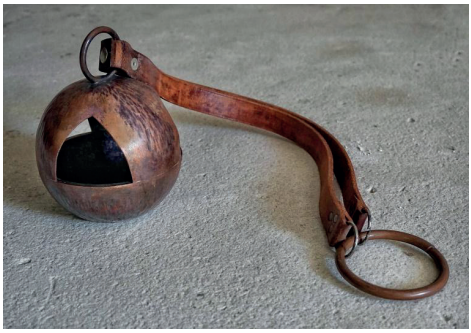
Calze

Copa metàl·lica, daurada a l'interior i l'exterior fet de closques d'ou, amb dibuix i lletres pintades. El calze (creat devers 1966) té gravades la paraula grega IXTHIS (peix) i l'hebrea MARANATHA (veniu senyor). Obra innovadora que utilitza com a material bocins de closca d'ou, recordant, de nou, el trencadís de Gaudí. Per als cristians, l'ou s'associa a la idea de resurrecció i al concepte de retorn i, per a altres cultures, és un símbol de vida.

Encenser

Innovador recipient per a cremar encens que ens mostra l'originalitat i inventiva de l'artista.

REFERÈNCIES

Fonts orals

Sor Teresa Escartín, priora del monestir de Sant Bartomeu d'Inca.

Sor Assumpció Fiol Oliver, monja del monestir de Sant Bartomeu d'Inca.

Fonts escrites

Biblia Catalana. Edició balear. Associació Bíblica de Catalunya. Ed. Claret. 1994.

Díaz Vaquero, Maria Dolores: *Esculturas de la Iglesia de la Sagrada Família de Riotinto. Vol. 2 Núm. 5: Laboratorio de arte, Sevilla 1992*

LLabrés, Pere Joan i altres: Catàleg de l'exposició "*Jesucrist a l'art inquer". En el cinquante aniversari de la fundació de la Confraria del Sant Crist. Pasqua de 1996 Inca (Mallorca)*

Martín Robles, Juan Manuel: *La imagen del Crucificado en la obra del escultor y religioso José Mª Aguilar Collados. Actas del Simposium 3/6-IX-2010 / coord. por Francisco Javier Campos y Fernández de Sevilla. Toledo 2010*

Martín Robles, Juan Manuel: *Arte. Iglesia y renovación. La influencia del pensamiento post-conciliar en la obra del escultor Jose Maria Aguilar Collados (1909-1992). Boletín De Arte, (30-31), 435–456. Universidad de Jaén 2018*

Martín Robles, Juan Manuel: *Renovación y modernidad en la escultura religiosa contemporánea. La obra de José María Aguilar Collados (1909-1992)(II). La obra postconciliar. Cuadernos De Arte De La Universidad De Granada, 2011, 41, 287–302.*

Rodríguez Luna, David: *P. José María de Madrid, OSH, monje y artista. Crucificados, tema predilecto en su producción artística. Actas del Simposium 3/6-IX-2010 / coord. por Francisco Javier Campos y Fernández de Sevilla. Toledo 2010*

AGRAÏMENTS

- Sor Teresa Escartín – priora Monestir de Sant Bartomeu.

- Sor Assumpció Fiol Oliver – monja Monestir de Sant Bartomeu.

- Miquel Àngel Raió – muntatge vídeo.